

2017
2018

LIETUVOS METINĖ STRATEGINĖ

APŽVALGA

16 TOMAS

ISSN 2424-4562

Generolo Jono Žemaičio
Lietuvos karo akademija

Vilniaus universiteto
Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas

LIETUVOS METINĖ STRATEGINĖ APŽVALGA

2017–2018

16 tomas

Vilnius 2018

LIETUVOS METINĖ STRATEGINĖ APŽVALGA – tai periodinis recenzuojamas mokslo leidinys, kuriame pristatoma kompleksiška ir nuolatinė iš esmės svarbių Lietuvos nacionaliniam saugumui pokyčių, kurie vyksta tarptautiniu sisteminiu, regioniniu ir nacionaliniu lygmeniu, analizė.

REDAKGINĖ KOLEGIJA:

Eitvydas Bajarūnas (Užsienio reikalų ministerija),
Stefano Guzzini (Upsalos universitetas, Danijos tarptautinių santykių institutas),
Algimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas),
Pertti L. Joenniemi (Rytų Suomijos universiteto Karelijos institutas),
Kimitaka Matsuzato (Tokijo universitetas, Japonija),
Petr Kratochvíl (Tarptautinių santykių institutas, Praha, Čekija),
Šarūnas Liekis (Vytauto Didžiojo universitetas)
Jūratė Novagrockienė (Lietuvos karo akademija),
Žaneta Ozoliņa (Latvijos universitetas),
Žygimantas Pavilionis (Lietuvos Respublikos Seimas),
Daivis Petraitis (Krašto apsaugos ministerija),
Andžej Pukšto (Vytauto Didžiojo universitetas),
András Rác (Pázmány Péter katalikų universitetas, Vengrija),
Gintautas Surgailis (Lietuvos karo akademija),
Vaidotas Urbelis (Krašto apsaugos ministerija),
Algis Vaičieliūnas (Lietuvos karo akademija),
Egidijus Vareikis (Lietuvos Respublikos Seimas),
Ramūnas Vilpišauskas (Vilniaus universitetas).

ATSAKINGASIS REDAKTORIUS:

Gediminas Vitkus (Lietuvos karo akademija, Vilniaus universitetas)

KALBOS REDAKTORĖS:

Jolanta Budreikienė, Justė Šovinytė

Leidinyje parengtas pagal Redakcinės kolegijos 2017 m. liepos 3 d. posėdyje patvirtintą veiklos planą (protokolas Nr. 2017/1) ir vadovaujantis 2017 m. spalio 4 d. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos viršinininko įsakymu Nr. V-696.

Leidinyje leidžiamas lietuvių ir anglų kalbomis.

Leidinyje lietuvių kalba referuojamas duomenų bazėje *Lituanistika*.

Leidinyje anglų kalba referuojamas šiose tarptautinėse duomenų bazėse:

- *Baidu Scholar*
- *CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities)*
- *Celdes*
- *CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure)*
- *CNPIEC*
- *DOAJ*
- *EBSCO (relevant databases)*
- *EBSCO Discovery Service*
- *Elsevier - SCOPUS*
- *Google Scholar*
- *International Political Science Abstracts (IPSA)*
- *International Relations and Security Network (ISN)*
- *J-Gate*
- *JournalTOCs*
- *Naviga (Softweco)*
- *Primo Central (ExLibris)*
- *ProQuest (relevant databases)*
- *ReadCube*
- *ResearchGate*
- *SCImago (SJR)*
- *Summon (Serials Solutions/ProQuest)*
- *TDOne (TDNet)*
- *Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb*
- *WorldCat (OCLC)*

Turinys

Lietuvos saugumas ir gynyba 2017–2018 metais: tarptautinis kontekstas ir nauji tyrimai. Pratarinė	5
<i>Gediminas Vitkus</i>	
Globalios tarptautinės sistemos raidos tendencijos	11
Kelyje į antrąjį šimtmetį. Geopolitinė Baltijos valstybių ateitis politikų ir politologų vizijose	13
<i>Egidijus Vareikis</i>	
Branduoliniai reikalai: Lietuvos saugumo kultūra NATO raidos kontekste	33
<i>Eglė Murauskaitė</i>	
Lietuvos indėlis į tarptautines operacijas: esama situacija ir galimi scenarijai	59
<i>Gintautas Gumbrys</i>	
Karių kultūrinio išprusimo istorinė perspektyva ir šiandieninė praktika: Lietuva tarp didžiųjų valstybių	85
<i>Agnietė Žotkevičiūtė–Banevičienė</i>	
Europos saugumo sistemos kaita	125
Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė	127
<i>Eitvydas Bajarūnas, Vytautas Keršanskas</i>	
NATO atgrasymo patikimumas ir Baltijos šalių pasirengimas panaudoti atgrasymo priemones	173
<i>Viljar Veebel, Illimar Ploom</i>	
Organizuotas nusikalstamumas: nauji iššūkiai ir atsakas į juos	201
<i>Klaidas Kuchalskis</i>	
Lietuvos Rytų kaimynai	227
Zapad-2017 anatomija: kai kurie Rusijos karinio planavimo ypatumai	229
<i>Daivis Petraitis</i>	
Šiuolaikinės karybos diskursas Rusijos karinėje mintyje	267
<i>Algirdas Rėvaitis</i>	
Kaliningradas Europos saugumo architektūroje po Krymo aneksijos	299
<i>Raimundas Lopata</i>	
Nacionalinio saugumo aspektai	325
Teritorinė gynyba ir partizaninis pasipriešinimas (Lietuvos patirtis)	327
<i>Vytautas Jokūbauskas</i>	
Lietuvos jaunuolių pritraukimo į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą galimybės	367
<i>Aušra Pocienė</i>	
Žvalgybos veiklos etikos problemų įtaka nacionaliniam saugumui	393
<i>Audronė Petrauskaitė, Laurynas Šaltenis</i>	
Žiniasklaidos vartojimo poveikis karinių grėsmių vertinimui	415
<i>Gintaras Šumskas, Irmina Matonytė</i>	

Lietuvos saugumas ir gynyba 2017–2018 metais: tarptautinis kontekstas ir nauji tyrimai Pratarinė

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Mokslo centras drauge su partneriais Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetuose pristato šešioliktąjį „Lietuvos metinės strateginės apžvalgos“ tomą, kuriame publikuojamos 2017–2018 metais parengtos Lietuvos ir užsienio tyrėjų studijos ir mokslo straipsniai, skirti Lietuvos ir viso Baltijos regiono saugumo ir gynybos aktualijoms.

Kaip ir kiekvienais metais netrūko svarbių Lietuvos saugumui ir gynybai įvykių ir laikotarpiu nuo 2017 metų rudens iki 2018 vasaros pabaigos. Tarptautinės sistemos lygmeniu permainų tikimybė pirmiausia buvo susijusi su JAV administracijos pasikeitimu ir prezidento Donaldo Trumpo kadencijos pradžia. Dar rinkimų kampanijos metu būsimasis prezidentas, skirtingai nuo savo pirmtakų, gana kritiškai vertino Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją ir teigė, kad Europos sąjungininkai per mažai prisideda prie Aljanso gynybinių pajėgumų stiprinimo.

Europos saugumo raidai tokia Trumpo pozicija turėjo dvejopą poveikį. Viena vertus, ji paskatino europiečius, tarp jų ir Lietuvą, imtis gynybos finansavimo didinimo. Kita vertus, tai tapo papildomu impulsu žengti tolesnius žingsnius Europos integracijos gynybos srityje. 2017 m. pabaigoje Europos Sąjunga galiausiai pradėjo įgyvendinti Lisabonos sutarties nuostatas dėl nuolatinio struktūrizuoto bendradarbiavimo. Tai, be abejo, nedidelis, bet vis dėlto svarbus žingsnis glaudesnio Europos bendradarbiavimo linkme. Ypač tai reikšminga turint omenyje vykstantį Jungtinės Karalystės atsiskyrimą nuo Europos Sąjungos ir neaiškią šios svarbios šalies perspektyvą. Lietuva šį kartą be didesnių abejonių irgi patvirtino savo ketinimą dalyvauti šiame bendradarbiavime ir netgi ėmėsi iniciatyvos kurti greitojo reagavimo komandas atsakydama į kibernetines atakas.

Tuo tarpu, kol aptariamam laikotarpiu tarptautinės sistemos lygmeniu ir Europos saugumo erdvėje vyko dinamiški procesai, Lietuvos Rytų kaimynystėje buvo galima stebėti priešingą vaizdą, t. y. perfrazuojant Erichą Maria Remarque'ą „im Osten nichts Neues“. Tebetvyrojo politinė ir karinė įtampa tarp Rusijos ir Vakarų pasaulio arba, ko gero, netgi galima sakyti, ir toliau vyko nežinia nei kada tiksliai prasidėjęs, nei kokių tikslų siekiantis Rusijos „hibridinis karas“ kone su visu pasauliu. Apie tai liudijo teberusenantis konfliktas su Ukraina, nenuilstama propagandos kampanija prieš Baltijos šalis, finansinė parama populistinėms Vakarų Europos šalių partijoms, pasikėsinimai panau-

dojant cheminį ginklą ar bandymai komunikacinėmis priemonėmis manipuluoti rinkimų kampaniją netgi pačiose Jungtinėse Valstijose. Nors 2018 metų kovo mėnesį Rusijoje vyko prezidento rinkimai, tačiau, kaip ir buvo tikimasi, jokių netikėtumų ar tuo labiau permainų jie neatnešė.

Kol galėjome stebėti gana dinamiškus procesus Vakaruose ir tam tikrą stagnaciją Rytuose, nacionaliniu ir kaimyninio bendradarbiavimo lygmeniu galima fiksuoti gana didelį nuoseklumą ir sistemingą užsibrėžtų saugumo ir gynybos planų ir gairių įgyvendinimo vyksmą. 2017 metais Baltijos šalys ir Lenkija priėmė NATO priešakinių pajėgų batalionų kovines grupes, 2017–2018 m. Lietuva nuosekliai didino krašto apsaugos finansavimą, pasirašė sutartį dėl vidutinio nuotolio oro gynybos sistemos pirkimo, planingai vyko šaukimai į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą. 2018 m. birželio mėnesį vienu metu visose trijose Baltijos šalyse ir Lenkijoje vyko didžiausios iki šiol JAV pajėgų Europoje organizuojamos pratybos „Saber Strike“, kuriose dalyvavo apie 18 tūkst. karių iš 19 NATO šalių.

Visi įvykiai ir procesai, kurie dar neabejotinai sulauks ir Lietuvos karo akademijos Mokslo centro tyrėjų dėmesio, iš dalies įvairiais aspektais nagrinėjami jau ir šiame mokslo darbų rinkinyje. Pažymėtina, kad šioje laidoje publikuojamas neįprastai didelis skaičius (netgi keturiolika!) mokslo darbų, kurie pagal nuosekliai palaikomą tradiciją yra sugrupuoti į keturias pagrindines dalis.

Pirmojoje leidinio dalyje „Globalios tarptautinės sistemos raidos tendencijos“ publikuojamos keturios studijos, kurios vienaip ar kitaip įtraukia Lietuvą ir jos saugumo ir gynybos dilemas į platesnį tarptautinį sisteminių kontekstą. *Egidijus Vareikis* 2018 metais minimo Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio proga parengė apžvalgą, kurioje aptaria ateinančio šimtmečio geopolitines Lietuvos ir viso Šiaurės Rytų Europos regiono raidos prognozes. Pasak autoriaus, XXI amžiaus geopolitinėse vizijose Baltijos šalys matomos kaip integruotos euroatlantinės erdvės dalis, turinti geras galimybes tapti naujojo Vidurio Europoje besiformuojančio galios centro narėmis arba stipriu Šiaurės Vakarų Europos pakraščiu. *Eglė Murauskaitė* savo studijoje „Branduoliniai reikalai: Lietuvos saugumo kultūra NATO raidos kontekste“ tiria ir lygina du lygiagrečiai vykstančius procesus: Lietuvos saugumo kultūros plėtrą ir NATO požiūrio į branduolinius ginklus evoliuciją. Tyrėja fiksuoja „retorinį disonansą“, nes, pasak jos, branduolinės NATO atgrasymo priemonių galimybės kol kas neatsispindi Lietuvos viešajame saugumo ir gynybos diskurse. *Gintas Gumbrys* parengė studiją, kurioje pateikiama išsami informacija apie Lietuvos karinį indėlį į tarptautinio saugumo ir stabilumo užtikrinimą – Lietuvos karių dalyvavimą tarptautinėse operacijose ir Europos Sąjungos mokymo misijose

2004–2017 m. bei iš istorinės perspektyvos ieškoma ryšio tarp sukauptos dalyvavimo patirties ir galimo Lietuvos karinio indėlio į tarptautines operacijas ateityje. *Agnietė Žotkevičiūtė-Banevičienė* savo straipsnyje gilinasi į tarptautinėse misijose dalyvaujančių karių kultūrinio išprusimo problematiką ir lygino jos raišką didžiųjų NATO valstybių ir Lietuvos karinėse doktrinos bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose. Remdamasi atliktu tyrimu autorė formuluoja rekomendacijas, kaip Lietuva gali ir turi lygiuotis į didžiąsias NATO valstybes formuodama kultūrinio išprusimo gaires strateginiuose dokumentuose ir lavinimo programas.

Antroji „Lietuvos metinės strateginės apžvalgos“ dalis „Europos saugumo sistemos kaita“, kuri paprastai skirta iššūkių regioninio saugumo analizei, sudaryta iš trijų darbų. *Eitvydas Bajarūnas* ir *Vytautas Keršanskas* savo studijoje nagrinėja po Rusijos karo Ukrainoje ypač aktualizuotą hibridinių karo ir grėsmių bei galimo atsako jiems temą. Darbe yra apžvelgiami tiek teoriniai hibridinio karo ir grėsmių sampratos apibrėžimo svarstymai, tiek praktiniai problemos aspektai, tarp kurių Rusijos naudojamos hibridinės poveikio priemonės ir Lietuvos, ES ir NATO kovos su jomis priemonės ir veiksmai. *Viljar Veebel* ir *Illimar Ploom* savo studijoje vertina NATO teikiamo atgrasymo, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis, patikimumą. Autoriai savo tyrime apima tiek fizinius potencialių konflikto šalių pajėgumus, tiek ir biheivoristinius-etinius aspektus, susijusius su dabartine saugumo aplinka. Straipsnis išryškina svarbiausius Aljanso atgrasymo strategijos iššūkius ir pateikia keletą pasiūlymų, kaip padidinti šios strategijos patikimumą. *Klaidas Kuchalskis* savo straipsnyje „Organizuotas nusikalstamumas: nauji iššūkiai ir atsakas į juos“ ieško atsakymo į klausimą, kaip ir kodėl šis pavojus yra aktualus nacionaliniam saugumui. Autorius šį reiškinį analizuoja iš Lietuvos ir iš Europos Sąjungos perspektyvos ir prieina vienareikšmišką išvadą – atsižvelgiant į vis didėjančius hibridinius pavojus, yra akivaizdu, kad organizuotas nusikalstamumas kelia didžiulę ir vis didėjančią grėsmę nacionaliniam ir visos Europos saugumui.

Tradiciskai trečiosios leidinio dalies „Lietuvos Rytų kaimynai“ dėmesio centre didžiausia Rytų kaimynė – Rusija. Joje trys šiai šaliai skirtos studijos. *Daivis Petraitis* gilinasi į prieš metus Rusijos vykdytos ir daug stebėtojų dėmesio susilaukusius karinius mokymus *Zapad 2017*. Pasak autoriaus, atlikus tyrimą ir sukauptus prieinamą informaciją galima konstatuoti, kad mokymai parodė, jog jų metu buvo tikrinama potencialaus karo su stipriu priešininku Vakaruose koncepcija ir jos planas, kurių esmę sudaro detalai iš anksto suplanuoti, labai koordinuoti karinių pajėgų veiksmai, atsižvelgiant į laiką ir erdvę.

Tyrėjas daro išvadą, kad dabartinė Rusijos politinė ir karinė vadovybė išlieka ištikima Prūsijos generalinio štabo tradicijoms ir filosofijai, o šiandienos technologijos progresą siekia panaudoti dar didesniai pirmosios efektyvumui. *Algirdas Rėvaitis* savo šiuolaikinės karybos diskursui Rusijos karinėje mintyje skirtame darbe dėmesį sutelkė į viešai prieinamus Rusijos karininkų, karybos ekspertų ir analitikų parengtus tekstus ir kalbas. Autorius vertino, kaip Rusijos karinės praktikos Rytų Ukrainoje darė įtaką jos požiūriui į šiuolaikinę karybą, būtent kokie nauji karybos tipai (kokia terminija) atsiranda Rusijos kariniame žodyne. Atlikęs analizę tyrėjas priėjo intriguojančią išvadą, kad Rusijos karinės minties vystytojai yra labiau linkę mėgdžioti Vakarų valstybių, ypač JAV, karines patirtis, tačiau vengia konceptualizuoti savo naujausias karines patirtis kaip ateities karybos vizijas. *Raimundas Lopata* parengė studiją, skirtą Rusijos Kaliningrado (Karaliaučiaus) srities geopolitinio statuso transformacijai po Krymo aneksijos ir agresijos prieš Ukrainą. Autorius atskleidžia, kaip Maskva nuosekliai atsisako idėjos ilgainiui Kaliningradą paversti geopolitine sąsaja, jungiančią Rusiją su Vakarais, ir vienareikšmiškai verčia jį kariniu forpostu, atitinkamai griežtindama socialinių – socialinių, ekonominių ir politinių procesų srityje kontrolę ir dėdama visas pastangas palaikyti srities gyvybingumą izoliacijos ir tranzito varžymo (nutraukimo) sąlygomis.

Ketvirtojoje „Lietuvos metinės strateginės apžvalgos“ dalyje tradiciškai nagrinėjami aktualūs Lietuvos nacionalinio saugumo aspektai, problemos ir atvejai. Šį kartą skaitytojai turi galimybę susipažinti su keturiais tyrėjų parengtais darbais. *Vytautas Jokūbauskas* savo studijoje „Teritorinė gynyba ir partizaninis pasipriešinimas (Lietuvos patirtis)“ gilinasi į istorinę Lietuvos teritorinės gynybos bei partizaninio veikimo patirtį. Autoriaus nuomone, tai gali turėti apčiuopiamą taikomąją reikšmę, nes, viena vertus, XX a. pirmojoje pusėje Lietuva ne tik svarstė ir planavo, bet ir ne kartą praktiškai pritaikė šias koncepcijas, o kita vertus, šalies geografinė lokalizacija bei eventualių konflikto šaltinių išsidėstymas, palyginus su tarpukariu, iš esmės nepakito. *Aušra Pocienė* tyrinėjo Lietuvos jaunuolių pritraukimo į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą galimybes ir savo straipsnyje, remdamasi gausiais kiekybiniais tyrimais, priėjo išvadą, kad noras išmokti apginti savo šeimą ir tėvynę ir postmodernus motyvas patirti nuotykių ir išbandymų buvo pagrindinės pirmųjų savanorių šauktinių tarnybos priežastys. Vis dėlto, autorės nuomone, reikia pripažinti, jog ne tik patriotiniai idealistiniai, bet ir racionaliai apskaičiuoti argumentai pritraukia jaunos vyrus į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą. Noras atlikti privalomąją tarnybą dabar, kad nereikėtų vėliau, taip pat buvo reikšminga savanorystės priežastis pirmojo šaukimo metu. *Audronė Petrauskaitė*

ir *Laurynas Šaltenis* savo straipsnyje „Žvalgybos veiklos etikos problemų įtaka nacionaliniam saugumui“ ėmėsi gvildinti įdomią teorinę problemą, kuri taip pat turi reikšmingų praktinių implikacijų. Straipsnyje susistemintos išvalgos pasitelkiant mokslinę literatūrą, kurioje analizuojamas individo ir organizacijos lygmens kontekstas, moralinio samprotavimo prielaidos, turinčios įtakos pasirenkamoms elgesio strategijoms bei jų pasekmės individo, grupės, organizacijos ir valstybės lygmeniu. Remdamiesi išdėstyta teorine analize autoriai sudarė pirminį integralaus žvalgybos pareigūno elgesio modelį, kuris galėtų tarnauti kaip atspirties taškas tolesnei struktūruotai diskusijai. *Gintaras Šumskas* ir *Irmėna Matonytė* savo studijoje „Žiniasklaidos vartojimo poveikis karinių grėsmių vertinimui“, remdamiesi žiniasklaidos vartojimo teorijomis ir reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis analizavo karinių grėsmių sampratą ir vertinimus. Pasak autorių, tyrimas parodė, kad žiniasklaidos vartojimo poveikį sustiprina kai kurie individualios politinės kompetencijos bruožai, kad karinių grėsmių sampratą veikia bulvarinė spauda, rusiška TV bei kokybiška spauda, kad skirtingų karinių grėsmių sampratą formuojančių veiksmų rinkiniai yra skirtingi. Autoriai pažymi, kad labiausiai žiniasklaidos poveikio mastą veikia asmens tautinė priklausomybė, išsilavinimas, pajamos, dalyvavimas rinkimuose, politinis išprusimas, tarpasmeninė komunikacija politinėmis temomis bei kairės–dešinės savęs identifikavimas.

Linkime skaitytojams įdomios pažinties su naujomis tyrėjų studijomis. Primename, kad tiek šiuos, tiek ankstesnius „Lietuvos metinės strateginės apžvalgos“ leidinius galite rasti Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos interneto svetainėje ir įvairiose tarptautinėse duomenų bazėse. Taip pat atkreipiame dėmesį, kad leidinys leidžiamas ne tik lietuvių, bet ir anglų kalba. Informuokite Lietuvos saugumo problemomis besidominčius draugus ir kolegas užsieniečius, kad mūsų žurnalo straipsniai anglų kalba nuo 2011 metų prieinami atviros prieigos leidyklos *De Gruyter* interneto svetainėje.

Vilnius, 2018 m. rugpjūtis

Gediminas Vitkus
Atsakingasis redaktorius
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Globalios
tarptautinės
sistemos
raidos
tendencijos

Egidijus Vareikis*

*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija***

Kelyje į antrąjį šimtmetį. Geopolitinė Baltijos valstybių ateitis politikų ir politologų vizijose***

Baltijos valstybės, atsiradusios kaip tautinės respublikos 1918 metais, pirmąjį nepriklausomybės šimtmetį praleido kaip mažos, izoliuotos, menkai apginamos, tačiau tautinę tapatybę puoselėjusios valstybės. Geopolitiškai jos menkai galėjo daryti įtaką aplinkai ir buvo veikiau kitų valstybių geopolitinių interesų zona. XXI amžiaus geopolitinėse vizijose jos matomos kaip integruotos euroatlantinės erdvės dalis, turinti geras galimybes tapti naujojo Vidurio Europoje besiformuojančio galios centro narėmis arba stipriu Šiaurės vakarų Europos pakraščiu šalia silpstančios Rusijos. XXI amžius bus JAV lyderystės amžiumi ir tai suteiks galimybių Baltijos šalims – kaip JAV sąjungininkams – jaustis saugesnėmis nei praėjusiame šimtmetyje.

Įvadas

Pirmasis pasaulinis karas baigėsi ne šiaip sau karine vienos pusės pergale. Karo pabaiga reiškė ir globalią geopolitinę slinktį – Pasaulio tvarkos pasikeitimą. Imperinė, arba teritorijos valdymo, tvarka buvo pakeista etninių bendruomenių apsisprendimo tvarka. Jos rezultatas – vadinamosios tautinės valstybės kaip politinė vertybė. Tautinės (tiksliau – etninės) valstybės kūrimo kryptimi pasuko ir lietuviai, atsakę Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo idėjos.

Tai buvo vadinamosios Woodrow Wilsono doktrinos triumfas. Valstybės, atsiradusios po Pirmojo pasaulinio karo, nepaisydamos įvairių istorinių peripetijų, išgyveno šimtmetį. Geopolitikos klasikų pradžioje nevertintos, vėliau įteisintos, šiandien vienu jau laikomos geopolitinėmis atgyvenomis, kitų – pačia geriausia tautų saviraiškos forma.

Šios apžvalgos tikslas – pažvelgti, kaip geopolitikos ekspertai prognozuoja mūsų regiono valstybių antrąjį šimtmetį. Suprantama, kad daugiausiai bus kal-

* *Dr. Egidijus Vareikis* – Lietuvos Respublikos Seimo narys. Adresas korespondencijai: Gedimino pr. 53, 01109 Vilnius; tel. 8 5 2396606; el. p. egidijus.vareikis@lrs.lt.

** Straipsnis parengtas Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakyму. 2017 m. lapkričio 13 d. autorinė sutartis Nr. 8P-4.

*** Straipsnis skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio sukakčiai.

bama apie Lietuvos ir jos kaimynių ilgalaikės raidos prognozes, tačiau neabejotinai teks paliesti regionų ir net globalius civilizacijų vystymosi aspektus.

1. Ateities tyrimo metodai ir jų galimybės

Geopolitika, dar prieš kelis dešimtmečius kritikuota kaip anachronizmas, išgyvena renesansą. Atsiranda vis daugiau naujų publikacijų, išskyla nauji jos autoritetai¹.

Visi geopolitikos ekspertai paprastai nevengia cituoti jos klasikų – Mahano, Mackinderio, Haushofferio ir kt. Geografija neabejotinai veikia politiką – jei mūsų saugumas priklauso nuo Rusijos geografinio artumo, jei mūsų laimingi kaimynai yra skandinavai, be žemėlapių studijų neišsiversime. Kaip teigia Robert Kaplan, geografija yra negailestinga tiems, kurie jos nepaiso². Tačiau šiandieninė geopolitika gerokai peržengia absoliučios politikos priklausomybės nuo geografijos ribas. Vis daugiau reikšmės teikiama ekonominei, istorinei, kultūrinei, net emocinei dimensijai, tad ir prisirišimas prie geografinės klasikos keičiasi. Pavyzdžiui, Phil Kelly neseniai paskelbtoje studijoje bando sumoderninti klasikinius metodus minėtais „papildiniais“³. Jeremy Black pabrėžia istorijos, kaip valios akto, svarbą, darantį didelę įtaką geografijos „objektyviajai realybei“⁴. Kitais žodžiais tariant, šiuolaikinė geopolitika kalba ne tik apie tai, kiek nuo geografijos priklausome, bet ir kiek tą geografiją galime keisti sau naudinga linkme. Politikos pasirinkimas yra žmogiško apsisprendimo reikalas.

Saugumo politikos realistai, kurių požiūris šiandien dominuoja ir tarp praktikų, pasaulį suvokia kaip chaotišką sistemą, kurioje dėl įvairių aplinkybių išskyla ir nenyksta vienos ar kitos bendruomenės⁵. Atgaline data nesunku paaiškinti, kodėl anų laikų didžiosios civilizacijos atsirado tarp Tigro ir Eufrato upių ar Nilo pakrantėje, kodėl savo laiku jūrose dominavo portugalai su ispanais, kodėl juos vėliau pakeitė olandai ir britai. Kur kas sunkiau prognozuoti, kas bus rytoj ar po dešimtmečio, nes istorijoje vis atsiranda naujų nenumatytų technologinių sprendimų, keičiančių žmonių polinkius, aplanko mus ir „juodosios gulbės“, t. y. nenumatyti reiškiniai, radikaliai keičiantys situaciją (pvz.,

¹ Cohen, Saul Bernard, „Geopolitics. The Geography of International Relations“, Rowman & Littlefield, 2015.

² Kaplan, Robert D., „The revenge of Geography“, Random House, 2012.

³ Kelly, Phil, „Classical Geopolitics: A New Analytical Model“, Stanford University Press, 2016.

⁴ Black, Jeremy, „Geopolitics and the Quest for Dominance“, Indiana University Press 2016.

⁵ Donnelly, Jack, „Realism and International Relations“, Cambridge University Press. 2000.

žemės drebėjimas Lisabonoje XVIII pradžioje, prieš keletą metų Japoniją nusiaubęs cunami ir pan.).

Kitas konceptas – Pasaulio sistemų teorija – yra vienu mėgstamas, kitu aštriai kritikuojamas bandymas teigti, kad globalus chaosas iš tiesų toks nėra⁶. Keletas determinančių (tarp jų ir geografija) leidžia jau šiandien numatyti, kas laukia tos ar kitos šalies.

Geopolitikai savaip remiasi ir vienu, ir kitu konceptu. Dažniausiai teigiama, kad Pasaulio tvarka sukuriama su labai geromis intencijomis. Tačiau ji visada laikina ir ilgainiui išsigimsta. Savaiame suprantama, kad tai įvyksta dėl kelių esminių priežasčių.

Pirma – ne visi nori jos laikytis ir ją pripažįsta tinkama tvarka. Antra – ne visi, pasižadėję laikytis tvarkos, laikosi dėl besikeičiančios situacijos. Trečia – tvarka demoralizuoja tuos, kam ji tarnauja. Tvarka virsta netvarka, reikalaujančia naujos tvarkos kūrimo. Po Šaltojo karo buvo visuotinai sutarta, kad gyvename pasaulyje, kurio tvarkos komponentas yra demokratija, rinkos ekonomika, žmogaus teisės. Tačiau šiandien vis dažniau reikia konstatuoti, kad ir ši tvarka jau panaši į atgyveną. Kitais žodžiais tariant, istorijos pabaiga baigėsi⁷.

Apie ateities tyrimo metodus jau buvo rašyta šiame leidinyje⁸, tad čia priminsiu juos tik labai trumpai.

Kaip jau minėta, be geografijos, ateities planuotojai pripažįsta daugiau objektyvių (su išlygomis, aišku) veiksnių, lemiančių žmonijos politinę ateitį. Šiandien tokiems veiksniams priskiriama demografija, klimato kaita, energijos gavimo ir paskirstymo galimybės, taip pat ir visuomenės „iracionalumas“: religinis ekstremizmas, žvaigždžių kultas, logikos ir mokslo prestižo sumenkėjimas, plačiąja prasme, – postmodernas. Ne paskutinėje vietoje minimas valstybės galios mažėjimas ir funkcijų menkėjimas⁹, neigiamoji globalizacijos pusė – tarptautinis terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, masinio naikinimo ginklo platinimas, „asimetrinės“ grėsmės, epidemijos, migracija¹⁰.

XIX ir XX amžiuje nemažai atrasta visuomenės ekonominės-socialinės raidos dėsningumų, leidžiančių bent jau iš dalies prognozuoti žmonių bendruomenės raidą. Dėmesio vertos trumpalaikių ir ilgalaikių visuomenės raidos ciklų teorijos, leidžiančios nustatyti ekonominio ar socialinio gyvenimo

⁶ Gunder, Frank Andre, „The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?“, Routledge, 2006.

⁷ The End of the End of History? In „The Hedgehog Review“ 19 (3) 2017.

⁸ Vareikis, Egidijus, „Pasaulio ateities modeliavimas ir XXI amžiaus scenarijai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2014–2015*, t. 13, p. 9–24.

⁹ Ham, Peter, „The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation“, *Foreign Affairs* 80 (5), 2001, p. 2–6.

¹⁰ Bird, Graham, Blomberg, Brock S., Hess, Gregory D., „International Terrorism: Causes, Consequences and Cures“, *The World Economy*, 31 (2), 2008, p. 255–274.

„bangavimo“ prognozes. Ilgalaike prognozėse vertinami vadinamieji Kondratjevo ciklai – ilgalaikės, keliasdešimtmetės (apie 40–60 metų) ekonomikos bangos, kurių metu, ekonomikai tai kylant, tai leidžiantis, prasideda karai, perversmai ir pan.¹¹

Bet kuris ateities planuotojas savo galimame scenarijuje bando atsakyti į kelis esminius klausimus. Kas laukia mūsų kaip fizinių ir biologinių būtybių? Kokia galima ateitis mums kelia baimę ir kokios norėtume išvengti? Kokius civilizacijos ir Pasaulio tvarkos stereotipus esame pasiryžę ginti, kokių esame pasiryžę atsisakyti? Ar yra alternatyvos mūsų prietarams / stereotipams? Koks ateities poveikslas mums yra geidžiamas? Ar esame pakankamai stiprūs, kad galėtume įgyvendinti savo planus, t. y. ar turime pakankamai išteklių? Pati istorijos eiga taip pat traktuojama nevienareikšmiškai. Istorija gali būti suvokiama kaip linijinis, cikliškas, „sinusoidinis“ ar iš viso chaotiškas procesas.

Teoretikai ir praktikai, kuriantys ateities scenarijus, dažniausiai juos konstruoja pagal kokias nors iš anksto susigalvotas schemas. Keletas tipinių yra vertos paminėjimo¹². Tai ateities projektavimas pagal sėkmingą esamą modelį (angliškai tai vadinama *used future*), ateities konstravimas naikinant praeities klaidas ir stengiantis jų išvengti ateityje išsižadėta ateitis (angl. *disowned future*), alternatyvūs scenarijai (angl. *alternative futures*), ateities reguliavimo (angl. *alignment*) scenarijai, numatantys ateitį reguliuojamame pasaulyje, t. y. stimuliuojant kokias nors „naudingas“ tendencijas ir slopinant „nenaudingas“.

Sukurti ir savotiški archetipai, leidžiantys imtis „klasikinių“ scenarijų rašymo. Vienas iš šio metodo profesorių, Jim Dator¹³, pasiūlė tokių archetipų sąrašą: augimo, katastrofos, stabilizacijos, transformacijos archetipai¹⁴.

Taigi ateities tyrimo arsenalas yra gausus, tačiau, kaip jau minėta, scenarijų rašymui didelę įtaką turi išankstinės nuostatos ir vieno ar kito užsakovo „strateginis tikslas“. Viena vertus, nesunku pajauti, kad dažnas atsakymas šiandien bus paženklintas čia ir dabar vyraujančių ideologijų įtaka, kita vertus,

¹¹ Korotayev, Andrey V., Tsirel, Sergey V., „A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratiev Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis“, *Structure and Dynamics* 4 (1), 2010, p. 3–57.

¹² Inayatullah, Sohail, „Six pillars: futures thinking for transforming“, *Foresight*, 10 (1), 2008 p. 4–21.

¹³ Bezold, Clement, „Jim Dator’s Alternative Futures and the Path to IAF’s Aspirational Futures“, *Journal of Future Studies*, November 2009, 14(2), 2009, p.123–134.

¹⁴ <http://www.worldvaluessurvey.org/>, žiūrėta 2018-03-10. Apibūdinant suprantamiau, pagal augimo archetipą, pavyzdžiui, XXI amžius turi tapti Azijos amžiumi – čia bus pradžioje daugiausiai gaminama, paskui, matyt, daugiausiai vartojama, Azija spęs, kaip turi elgtis likęs pasaulis. Katastrofos scenarijus – tai netikėta epidemija, cunamis (jau sugriovė Japoniją), koks nors „Talibanas“ ar kas kita, kas ekonomikos ir gerovės raidą sugriauš. Sunku planuoti, bet... Azijos stabilizacija – tai konfuciškas atsitokėjimas, koks jau ne kartą buvo: Azija niekadoms nenorėjo valdyti pasaulio... Transformacija – kas nors naujo – gal Lotynų Amerika, gal Vidurio Europa nustelbs Azijos vystymąsi. Tokius scenarijus galima kurti ir kitiems regionams.

mūsų fizinės galios neleidžia numatyti to, ko dar niekad nebuvo, t. y. ateitis tėra dabarties ar praeities ekstrapoliacija.

2. Baltijos šalys ligšiolinėje geopolitikoje

Baltijos regiono ir jame egzistavusių valstybių geopolitinę situaciją galima vertinti klasikinių geopolitinių teorijų šviesoje. Literatūros apie tai, ypač lietuvių autorių, šiandien tiesa, nėra daug¹⁵. Svarstymų apie Lietuvos vietą pasaulyje ir strategines ateities galimybes populiariuose rašiniuose vyrauja atodūšiai apie romantinę istoriją, vis dar perpintą didinguoju „nuo jūros iki jūros“ vaizdiniu, bei desperatiški verksmai apie mažą visų nuskriaustą valstybę. Klasikiniai tarpukario laikų K. Pakšto ar S. Tarvydo veikalai, kurie dar ir šiandien dažniausiai cituojami geopolitikų svarstymuose, skirti daugiausiai Lietuvos, kaip mažos ir vienišos valstybės, atvejui¹⁶.

Populiari istoriografija, politikos istorija mažai ką tegali pasakyti apie tai, kas buvo Lietuvoje iki XIII amžiaus pradžios. Pavarčius istorijos atlasus susidaro keistas įspūdis – dabartinių Baltijos valstybių teritorija buvo viena iš ilgiausiai išsilaikiusių „baltų dėmių“ mūsų žemyne. Baltijos valstybių politinę istoriją iš esmės pradėjo tik Rygos ar Karaliaučiaus miestų įkūrimas. XIII amžiaus ekspansijai prasidėjus, ėmė aiškėti, kad buvo tos baltų ir finougrų gentys Baltijos jūros rytiniame krante.

Kodėl tokia „balta dėmė“ taip ilgai laikėsi Europoje? Kodėl Baltijos pakrantė nesukūrė gerai žinomos valstybės, kodėl buvo neprijungta prie santykinai gerai organizuotos Rusijos ar Lenkijos valstybių, kodėl jas aplenkė vikingai ir iki XIII amžiaus net ryžtingi krikščionių misionieriai?

Pagal Mahano apibrėžimą, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo tipiškiausia, kokią tik įmanoma rasti, sausumos valstybė¹⁷. Vytauto Didžiojo laikų abi jūros buvo tik geografinės padėties simbolis, bet net ne koks nors ekonominis interesas. Lietuva sugebėjo absoliučiai nepasinaudoti nė viena iš jūrų, Juodoji jūra realiai buvo tik menkas istorijos epizodas, o Palangos–Šventosios ruoželis prie Baltijos – veikiau simbolis, nei ekonominis interesas. Realus Didžiosios Kunigaikštystės gyvenimas, atskirai ar Abiejų tautų Respublikos sudėtyje, sukosi veikiau Vilniaus–Gardino–Polocko trikampyje, palikdamas

¹⁵ Vareikis, Egidijus, „Lietuvos geopolitika – revizijos poreikis“, *Naujasis židinys – Aidai*, Nr. 9–10, 2002, p. 444–449; Laurinavičius, Česlovas, Motieka, Egidijus, Statkus, Nortautas, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*. Lietuvos istorijos instituto leidykla, Vilnius, 2005, 412 p.

¹⁶ Vaitiekūnas, Stasys, sudar., *Lietuvos geopolitika*, Vilnius, Mintis 1991, 524 p.

¹⁷ Mahan, A.T., *The influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*, Boston, Little, Brown, 1890.

Žemaitijai provincialios autonomijos statusą. Lietuva neturėjo nei kiek reikšmingesnio uosto, nei laivyno, tai, kas vadinama tarptautine prekyba, buvo mažareikšmis ekonominis reiškinys. Kalbos apie reikšmingus Hanzos prekybos centrus Lietuvoje yra gerokai perdėtos. XIX amžiuje formaliai prijungus Lietuvos pajūrį prie Kuršo gubernijos iš esmės niekas nepakito. Dabartinė Latvija ir Estija (buvusi Livonija) yra labiau pakrantės teritorija, nors geografija nėra itin palanki laivybai ir vadinamųjų jūrų valstybių formavimuisi, tačiau būdama Europos jūrinių valstybių provincija, Livonija tapo labiau Skandinavija nei Vidurio Europa.

Halfordas J. Mackinderis savo svarstymuose apie Heartlandą¹⁸ – vietą, kurią reikia kontroliuoti, norint kontroliuoti visą pasaulį, per savo gyvenimą pateikęs ne vieną žemėlapij, kuriame pažymėta, kur ta svarbiausioji vieta yra, paaiškino, kaip tą vietą reiktų užvaldyti. Visuose žemėlapiuose Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė priklauso Heartlandui, dar daugiau, yra žemėlapių, kuriuose Heartlandas labai gerai sutampa su „Vytautine Lietuva“. Tad mąstant globaliai, buvusioji Didžioji Kunigaikštystė yra (ar buvo) geopolitiškai nepaprastai reikšminga vieta. Taigi neperspektyvi realiai ir reikšminga teoriškai. Galima spėlioti, kas buvo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – valstybė, neišnaudojusi geopolitinio šanso, ar teorija, tokį šansą pranašavusi, buvo klaidinga.

Geopolitinė misija, kurią kelis šimtmečius vykdė Lietuva ar Abiejų Tautų Respublika, buvo atsverta Rusijos – kitos sausumos imperijos ambicijų. Rusija tapo Europos valstybe tada, kai nusilpo ar išnyko Lietuva. Jekaterina II išdrįso vadinti Rusiją Europos valstybe tik tuomet, kai Rusija išvirtino buvusioje Livonijoje, o realiai tapo Europa (ar Europos problema?) tik po Respublikos padalijimų. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, pagal savo pačios apibrėžimą buvusi ne tik lietuvių ar gudų, bet ir rusų valstybė, iki savo egzistencijos pabaigos nesutiko atiduoti Maskvos kunigaikštystei rusų, kaip etnos, reprezentavimo monopolio. Praeities Lietuva nepateisino jai suteiktos geopolitinės misijos būti Heartlandu ir kontroliuoti rusus, tačiau gal tokią misiją dar gali susigrąžinti?

Tapęs Rusijos dalimi visas Baltijos rytinės pakrantės regionas liko Rusijos, kaip irgi tipingos sausumos imperijos, dalis.

Vokiškuose geopolitinės plėtros konceptuose Baltijos šalys buvo ekspansijos į Rytus ir vokiškosios „Lebensraum“ dalis. Tad visiškai suprantama, kad XX amžiuje jos tapo Vokietijos–Rusijos karų ir sandėrių arena. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui Vokietija palankiai žiūrėjo į nepriklausomų valstybių atsiradimą buvusioje Rusijos imperijoje, Molotovo–Ribbentropo paktas buvo „taikus“ geopolitinės įtakos sferų pasidalijimas.

¹⁸ Mackinder, Harold J., „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, London. 1904.

Tarpukario Lietuvos valstybė pasirinko dabar jau mažos kontinentinės valstybės geopolitinį likimą. Tokios valstybės *raison d'être* galėjo būti tik tautiškumas, tautinio veiksnio, kaip vienijančio veiksnio, sujungimas į geografinį darinį. Nenuostabu, kad tautinėmis idėjomis ar tautiniais mitais ir buvo prisodrinta ir istorija, ir geografiniai siekiniai. Vilniaus, Klaipėdos ar Gardino reikalingumas dažniausiai buvo grindžiamas istorijos ir kultūros paveldo, o ne ekonominiais, kariniais ar dar kokiais nors argumentais.

Nenuostabu, kad jau minėtuose Kazio Pakšto darbuose daugiausiai rūpinamasi Lietuvos, kaip tautinės lietuvių valstybės, geopolitiniu kodu. Pakšto supratimu, lietuviai kaip tauta gyvena santykinai pavojingoje pasaulio vietoje – interesų trynimosi zonoje. Geopolitikas *a priori* suteikia Lietuvai mažos tautos statusą. Tad ir patarimai lietuviams gerokai pesimistiški. Geopolitikas aiškina, kaip mažai tautai kovoti už savo išlikimą, o jo siūlymai gerokai desperatiški. Reikia konstatuoti, kad pakštiška geopolitika buvo vyraujanti ilgus dešimtmečius tarpukario, sovietiniu ir net postsovietiniu laikotarpiu. Lietuviai susitaikė su mintimi, kad jie yra maža desperatiškai kovojanti tauta, amžinai didžiųjų kaimynų skriaudžiama. Žinia, Pakštas siūlė Baltoskandijos idėją, tačiau pats pripažino, jog tai geidžiamas, bet mažai tikėtinas sumanymas. Išankstinės sąlygos Baltoskandijai – visiškos grėsmės iš Rytų nebuvimas ir visos Europos garantijos Baltoskandijos neutralitetui.

Stasys Šalkauskis straipsnyje „Geopolitinė Lietuvos padėtis“ 1938 metais¹⁹ rašė, kad Lietuva yra Rytų ir Vakarų antagonizmo zonoje, nori būti Vakarais, tačiau daug kuo susieta su Rytais. Ji yra paribio valstybė ir jai nulemtas neutraliteto likimas. Stanislovas Tarvydas veikale „Geopolitika“ taip pat mato Lietuvą liūdnoje situacijoje tarp galingų valstybių ir svarsto, kaip Lietuvai tapti tikru ir labai tvirtu tiltu tarp Vakarų ir Rytų. Makinderiškas Heartlandas aukojamas idėjai kaip nors atgauti Vilnių, išlaikyti Klaipėdą, stiprinti savo unikalią kultūrą bei tautos intelektualinį potencialą, tikintis geresnių laikų.

Vidurio Europa po 1918 metų realiai buvo buferinė zona tarp Vakarų ir Sovietų Sąjungos. Buferinių valstybių koncepcija griuvo po 1945 metų, kai ėmė rasti „geležinė uždanga“. Pastaroji padalijo ne tik sausumą, bet ir Baltijos jūrą. Ji tapo tokia, kokią ją įsivaizduoja sausumos imperijų kūrėjai (dalijanti jūra). Po 1989 metų, Sovietų Sąjungai nusilpus, bet nepraradus savo karinės galios, buferinės zonos koncepcija savotiškai vėl iškilo²⁰.

Europos Sąjungos ir NATO plėtra reiškė ir geopolitinį virsmą. Europa,

¹⁹ Šalkauskis, Stasys. „Geopolitinė Lietuvos padėtis“, Židinys. 1938. Nr. 5–6.

²⁰ Hardi P., „Security Issues and Nation Building in East-Central Europe“ In „Europe in Global Change“, ed Weidenfeld W., Jannings J. - Gutersloh: Bertelsmann, 1993, p. 201–202.

iki tol skirstyta į Vakarų, Vidurio ir Rytų Europą, dabar turėtų būti skirstoma į Vakarų ir Vidurio Europą ir Rytų Europą. Lietuva ir jos Baltijos kaimynės tapo išsiplėtusios Vidurio Europos dalimi. Pagal savo geopolitinę reikšmę ir integracijos į Vakarų lygį ji šiandien yra tai, kas anksčiau vadinta ir net geopolitiškai „numarinta“ Mitteleuropa²¹. Klausimas tik – kiek tokia geopolitinė sankloda išsilaikys?

3. XXI amžiaus Lietuvos Respublika

1990 metų Lietuvos Respublika taip pat turi savų geopolitinių ypatybių. Paradoksalu, bet šiandien patiems lietuviams sunku apibrėžti, kokiam Europos regionui jie priklauso. Jei bandysime Lietuvą priskirti Šiaurės Europai, patirsime, kad tai būtų pati piečiausia Šiaurės Europos valstybė, savo katalikiška tradicija visiškai nepritampanti prie protestantiškai skandinaviškos aplinkos. Nestinga Lietuvos priskyrimo tradicinei Vidurio Europai šalininkų, tačiau Lietuva tuomet tampa šiauriausiu tos Vidurio Europos pakraščiu, nelabai panašiu į habsburginį Mitteleuropa centrą. Geografiškai Lietuvą galima laikyti ir Rytų Europa, tačiau tada reikia laikyti, kad ji tokio tipo šalis kaip Rusija, Baltarusija ar kokia nors Moldova... Vakarų Europoje esame patys „ryčiausi“. Na, dar lieka visai „specifinis“ regionas – Baltijos valstybės ar kokia Baltoskandija, tačiau tai veikiau politikos, o ne geopolitikos dalykas: Baltijos valstybės yra nieko daugiau, kaip tik Europos valstybės, kurį laiką buvusios okupuotos Sovietų Sąjungos, o Baltoskandija iki šiol nerealizuotas politinis projektas.

Palikus nuošaly regionus, galima teigti, kad Lietuva nuo 1990 metų yra tokia, kokia nebuvo niekad: pirmą kartą istorijoje ji turi Vilnių ir Klaipėdą vienu metu, Klaipėda tampa toks lietuviškas ir su Lietuva integruotas uostas, koks niekad istorijoje nebuvo, sostinė Vilnius atsiduria šalies rytuose. Kažkada sumanytas būti metropolija Gardinui, Minskui, Pskovui, jis priverstas būti metropolija Šiauliams, Kaunui, Alytui. Tokia Lietuva integruojasi į regioną, kuriame Baltijos jūra tampa vidaus vandenimis, t. y. tampa jūra jungiančia, o ne dalinančia.

Suprantama, kad tokioje situacijoje Lietuvai labai naudinga „atsisukti“ į Baltijos jūros pusę, nenuostabu, kad interesai dažnai ima suktis apie Klaipėdą, Klaipėda tampa santykinai patraukli ir reikalinga vieta. Tai pozityvus ženklas, realiai rodantis Lietuvos reorganizaciją jūrinės valstybės idėjos link.

²¹ Ash, Timothy Garton. „Does Central Europe Exist?“ *New York Review of Books*. 1986.

Kita vertus, įdomioje situacijoje atsiduria Vilnius. Vilnius yra toliausiai nuo jūros nutolusi sostinė tarp tų Europos Sąjungos šalių, kurios priėjimą prie jūros turi²², bei labiausiai į Rytus nutolusi ES šalies sostinė po Nikosijos ir Bukarešto²³. Prisimenant, kad orientuota į jūrą Lietuva niekada istorijoje nebuvo, dabartinė reorientacija yra tikras geopolitinis virsmas. Toks virsmas taip pat skatina ir didesnę valstybės atvirumą, ne vien politinį, bet ir ekonominį, ir kultūrinį.

Lietuvoje nevyksta kokia nors nuoseklesnė diskusija apie geopolitinę šalies ateitį, tad sunku išskirti kokią nors vyraujančią nacionalinę geopolitinę idėją. Dažniausiai dabartinė situacija yra pripažįstama kaip lietuvius tenkinanti. Kai kurios apklausos rodo, kad, gyventojų nuomone, laiminga Lietuva turėtų būti panaši į Skandinavijos valstybes (tokią Lietuvą sukurti siekia ir strategija Lietuva 2030²⁴), tačiau tai veikiau politinis, o ne geopolitinis projektas.

Apibendrinamas pasisakančių apie Lietuvos geopolitiką mintis, galiu teigti, kad jos priskirtinos trims stereotipams. Pirmąjį pavadinčiau etniniu izoliacionizmu, antrąjį – europaiferiniu fatalizmu, trečiąjį – euroatlantiniu optimizmu.

Pirmosios idėjos atstovai teigia, kad Lietuva, atgavusi nepriklausomybę, yra maža, silpna valstybė, apsupta ne tik stipresnių, bet ir agresyvių jėgų ir esanti bemaž tiek pat nesaugi, kaip ir tarpukaryje. Galima teigti, kad tai iš dalies praeito šimtmečio pabaigos charakteristika: Lietuva – mažos valstybės apibrėžimą atitinkanti šalis, ekonominio pragmatizmo ir naudos besivaikantiame pasaulyje, neturinti ištikimų sąjungininkų ir galingų užtarėjų, kukliai besitikinti, kad bemaž stebuklui įvykus, galės tapti savotišku tiltu tarp Vakarų ir Rytų. Išvada – šalies likimas priklauso daugiau nuo aplinkybių nei nuo pačios šalies pastangų.

Etninio izoliacionizmo idėjos šalininkai, kaip ir kažkada Kazys Pakštas, mano, kad Lietuvos valstybės *raison d'être* tebėra stiprus tautiškumo jausmas. Integracija į Europos Sąjungą, jų manymu, yra pavojinga tam išpuoselėtam tautiškumo jausmui, kuris nulemia šalies išskirtinumą. Tokiame geopolitiniame mąstyme daug vietos ir mitinei Baltijos tautų vienybei, ir romantizuotai istorijai. Europos Sąjunga yra negera dar ir todėl, kad pašaipiai žiūri į izoliacionistų utopijas turėti Lietuvą, nepaprastai protingų intelektualų valstybę, valstybę, kurioje nėra nusikalstamumo, kurios ekonomika paremta tautinės meilės ir etninio susitelkimo dvasia.

²² Beje, Rygos pajūris, o ne Klaipėda yra arčiausiai Vilniaus esantis krantas.

²³ Neskaitant Kipro su specifine salos situacija.

²⁴ <https://www.lietuva2030.lt/lt/>, žiūrėta 2018-03-10.

Suprantama, kad Lietuvos, kaip ypatingos valstybės, neutralitetas būtų logiškiausia ir protingiausia būseną, tačiau dabartinėje pavojingoje tarptautinėje situacijoje integracija į NATO galima. Tačiau daugelio etninių izoliacionistų nuomone, ta narystė turi būti vienpusiška: NATO privalo ginti Lietuvą, tai organizacijos moralinė pareiga, tuo tarpu lietuviams nereiktų dalyvauti NATO misijose kur nors toli nuo Lietuvos, tai neturi nieko bendro su Lietuvos gyvybiniais poreikiais. Apskritai visų didesnių valstybių politika yra agresyvi ir egoistiška, tad visų jų reikia saugotis.

Europieriferiniams fatalistams priskirtini tie, kurie mano, jog izoliacionizmas ir neutralitetas būtų Lietuvai pražūtingas. Lietuvai būtina integruotis į Vakarų struktūras, bet integruota Lietuva ilgam taptų ir ilgą laiką liktų Vakarų pasaulio periferija, Briuselio ar Vašingtono valios vykdytoja, nors, kita vertus, galimybės ekonomikos raidai pagerėtų, o saugumo garantijos didintų pasitikėjimą šalies galimybėmis.

Tokia būseną vis tik negarantuotų Lietuvai saugumo, nes būdama provincialiu pakraščiu, šalia nenuspėjamos Rusijos ir pavojingos Baltarusijos, pasmerkta amžinam atsilikėlio vaidmeniui, galėtų tapti ir kokių nors geopolitinių mainų objektu. Europieriferinio mąstymo apologetai skatina integraciją ir kuo spartesnę ekonominę raidą, norėtų remti demokratėjimo procesus Rusijoje ir Baltarusijoje (tada saugiau), viltingai mato Ukrainą, kaip galimą geopolitinę Rusijos oponentę, mielai dalyvauja Baltijos šalių ar Baltoskandijos bendrystėse. Kitaip tariant, juo mažiau geopolitinių problemų yra Lietuvos apsuptyje – regioniniame kode, tuo geriau. Pripažindami didžiųjų valstybių agresyvumą ir egoizmą, aptariamoms idėjomis šalininkai mano, kad Lietuva turi aiškiai pasirinkti, kurie didieji yra „savi“, kurie „svetimi“. Svetima, suprantama, – Rusija, sava – Europa ir JAV.

Euroatlantinio optimizmo šalininkai Lietuvos geopolitiką projektuoja Lietuvai, integruotai tiek į Europos Sąjungą, tiek į NATO. Svarbiausia – Lietuva turi ne nuogaštauti dėl savo neva pavojingos saugumui geopolitinės padėties, o aktyviai dalyvauti sprendžiant lokalines problemas, tiesiog tapti nepamainoma sprendimo dalimi.

Skirtingai nuo europieriferinių fatalistų, optimistai mano, kad dabartinė situacija yra šansas Lietuvai. Kuo labiau Rusija yra konservatyvi kontinentinė valstybė, tuo svarbesnė yra Lietuva. Lietuva ne viena iš Baltijos valstybių, o didžiausia iš jų. Lietuvai reikia būti Europos Sąjungos ir NATO narėmis tokiomis sąlygomis, kokiomis ji bus nepakeičiama aljansų ir sąjungų dalis. Optimistai mato Lietuvos geopolitinę ateitį ne kaip vienišos valstybės, bet kaip regiono dalies ateitį. Etninė tapatybė yra kintanti ir ją ne taip jau ir reikia puoselėti.

4. Globalūs bei regioniniai ateities modeliai ir Baltijos regionas

Gausioje ateities strategijų literatūroje galima sąlyginai išskirti keletą stereotipinių pasaulio politinių modelių ar netgi ateities pasaulio vizijų. Baltijos regionas ir Lietuva yra jose minimi, priskiriant nevienodą svarbą. Tad keletą jų čia ir paminėsiu.

Bene daugiausiai geopolitinių prognozių yra siejama su amerikietiška ateities vizija – *Pax Americana*. JAV yra svarbiausia pasaulio valstybė, iš esmės nulemianti visą jo politinę raidą. Tai pasaulis, kuriame yra be perstojo kovojama už vadinamąsias amžinąsias, arba pamatines, vertybes – laisvę, demokratiją, žmogaus teises ir visas jas palaikančią liberalią rinkos ekonomiką. Amerikietiška svajojant, visos pasaulio tautos gali sugyventi ir pasiekti fukujamišką istorijos pabaigą, ir tai būtų tas politinis finalas, kurio žmonija ir siekia²⁵. Viena iš neteisingų prielaidų, pasak *Pax Americana* šalininkų, yra populiarus teiginys, kad Amerikos amžius (o tuo pačiu ir Europos amžius) baigiasi. Skirtingai nuo kitų autorių, politikos futurologas George'as Friedmanas primena, kad supratimas apie JAV nuosmukį yra nors ir logiškas, tačiau neteisingas. Iki Antrojo pasaulinio karo JAV visai nebuvo supervalstybė ir net neturėjo noro dominuoti pasaulyje. Po Antrojo pasaulinio ji, tiesa, supervalstybe tapo, bet ne dominavo, o kariavo Šaltąjį karą su sovietais. Tikrasis Amerikos amžius prasidėjo tik Sovietų imperijai žlugus, vadinasi, kaip tik ne XX, o XXI amžius turi būti JAV dominuojamasis laikotarpis²⁶.

XXI amžiuje JAV idėja („Make America great again“) yra neleisti atsirasti ryškesnei, Amerikai nepalankiai geopolitinei dominantei. Tokia gali būti visų pirma Kinija ar (dar blogiau) vieninga integruota Eurazija (ypač sėkminga Kinijos–Rusijos–Indijos–gal Indonezijos sandrauga), tad JAV interesas yra siekti, kad tokios nebūtų. Europos misija čia yra būti JAV sąjungininke. Iki šiol beveik taip ir buvo, reikia šį procesą pratęsti.

George'as Friedmanas aiškiai brėžia geopolitines Europos ribas, teigdamas, kad Europa yra pusiasalis, kuris prasideda į vakarus nuo linijos Sankt-Peterburgas–Rostovas prie Dono (1 pav.). Linija aiškiai rodo, kad Baltijos valstybės, Baltarusija ir Ukraina yra Europa, tuo tarpu visa Rusija su Maskva yra jau ne pusiasalyje. Tad šios linijos pavertimas tikrąją civilizacijų riba ir yra XXI amžiaus (bent jau pirmoji jo pusė) strateginis tikslas.

²⁵ Fukuyama, Francis, , *The End of History and the Last Man*, Free press, 1992, 418 p.

²⁶ Friedman, George , *The Next 100 years: A Forecast for the 21st Century*, Anchor Books, 2009, 254 p.

1 pav. *Geopolitical Futures* portalo žemėlapis „Europos pusiasalis ir Rusija“²⁷

Visiškai aišku, kad Lietuva šioje vizijoje yra ir lieka „tikrosios“ Europos dalimi. Rusijos tolesnis silpnėjimas, pasak šios vizijos, yra neišvengiamas. Visa didelė Rusija su savo 140 milijonų gyventojų tampa vis mažiau išpūdinga jėga prieš integruotą Vidurio Europą nuo Suomijos iki Juodosios ir Adrijos jūrų, kurios gyventojų skaičius beveik 100 milijonų. Būtent Vidurio, o ne Vakarų Europos stiprėjimas yra JAV geopolitinis interesas, ir George'as Friedmanas prognozuoja, kad nauju galios centru regione gali tapti tai, ką jis vadina Naująja Lenkija (aš vadinčiau – Naująja Žečpospolita). Lietuvai šia prasme ruošiama visai optimistiška ir net geopolitiškai atsakinga ateitis.

Vakarų Europa su visomis ES struktūromis turėtų silpti. Tad silpnėjančios Rusijos ir Vakarų Europos fone būtent Vidurio Europa taps nauju galios centru. „Naujoji Lenkija“, būdama JAV sąjungininke, bus kaip tik tas geopolitinis darinys, kuris taps svarbus XXI amžiaus globalioje politikoje.

²⁷ George'as Friedmanas teigia, kad geopolitiškai Europa yra Eurazijos pusiasalis į vakarus nuo žemėlapyje parodytos linijos. Baltijos šalys, Baltarusija, Ukraina yra Europos valstybės, Rusija – jau ne Europa. Nurodytos linijos „fiksavimas“ būtų savotiškas Europos atkovoijimas iš Rusijos įtakos.

Kitas geopolitikos guru – neseniai mus palikęs Zbigniewas Brzezinski mano, kad sėkmingas Rusijos sutramdymas galimas tada, kai regione atsiranda galinga geopolitinė alternatyva Rusijai. Pastaroji šalis turi suprasti, kad ji nesukurta amžiams ir kažkas kitas gali pretenduoti į jos geografiją ir išteklius, taip pat gali neleisti jai diktuoti kaimynams savo geopolitikos²⁸. Brzezinski mano, kad integruotos Europos ir NATO artėjimas prie Maskvos ir Rusijos silpnėjimas yra neišvengiamas. Baltijos regionas vis labiau bus Europa ir geopolitiškai vis toliau bus nuo Rusijos.

Pravartu prisiminti, kad ir Samuelis Huntingtonas, kalbėdamas apie civilizacijų susidūrimus, Baltijos regionui „numatė“ vietą Vakarų Europos civilizacijoje²⁹. Tad ir šio geopolitikos korifėjaus idėjos yra mums visiškai palankios.

Europoje, neabejotinai ES įtakoje, vyrauja trumpalaikės ateities vizijos. Kitais žodžiais tariant, kas bus su Europos Sąjunga. Nekalbama apie kokį nors ženklų pasikeitimą – nei naują didelę plėtrą, nei ES subyrėjimą. Naujausi pastarojo laikotarpio siūlymai – vadinamieji Junkerio scenarijai³⁰. Juose, kaip žinia, kalbama apie galimą ES pertvarką kaip ilgos trukmės viziją, nors tai veikia dabarties krizės sprendimo, o ne strateginės kūrybos priemonė. Mums ji svarbi tiek, kad Lietuva su savo Baltijos kaimynėmis yra tvirtai užfiksuota kaip nekvestionuojama integruotos Europos dalis, neabejotina jos gyvybinių interesų teritorija.

Vis tik apie Europos ateitį po Europos Sąjungos Europoje taip pat kalbama. Štai švedų istorikas Gunnaras Wetterbergas siūlo atgaivinti seną ir jau tik istorikų menamą skandinavišką integraciją – Kalmaro Uniją³¹. XIV–XVI amžiuje Šiaurės Europos šalys, nominaliai valdomos vieno monarcho, turėjo pakankamą suverenitetą ir ganėtinai racionaliai derino unijos ir nacionalinius interesus. Jei šiandien Šiaurės Europos šalys (su visomis salomis, kaip Islandija ir Grenlandija, ir Baltijos šalys) susijungtų į vieną darinį, tuomet tai sudarytų įspūdingą 3,5 milijonų kvadratinį km plotą (daugiau nei Indija) ir apie 26 milijonus gyventojų. Svarbiausia, kad tai būtų aštuntoji pagal dydį ekonomika pasaulyje, ekonomika, esant komfortabiliai toli nuo karų ir neramumų teatrų. Prie tokios unijos galėtų jungtis olandai ar net belgų flamia, kuriems Belgijos Karalystė jau atsibodo. Tada jau galima rimtai ir lygiomis teisėmis šnekėtis su britais ar net Amerika. Tai nebloga perspektyva ir todėl, kad Lietuva, kurdama savo ateities viziją – strategiją *Lietuva 2030*, rėmėsi teiginiu: „lietuviai jaustųsi

²⁸ Brzezinski, Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperative*, New York: Basic Books, 1997, 223 p.

²⁹ Huntington, Samuel, *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone, NY, 1997, 368 p.

³⁰ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-385_en.htm, žiūrėta 2018-01-02.

³¹ <https://euobserver.com/opinion/31188>, žiūrėta 2018-01-02.

laimingi, būdami panašūs į Skandinavijos tautas³².

Kita galima Europos integracijos perspektyva – Naujoji Šveicarija. Kažkada „iš bėdos“ sujungusi skirtingų kalbų ir skirtingo tikėjimo europiečius, šalis nepaskendo karuose, o labai pragmatiškai sukūrė „žemiškąjį rojų“. Šalis, nepriklausanti jokioms ekonominėms ar karinėms sąjungoms, nepalieka pasaulio lyderių grupės pagal inovacijas, konkurencingumą ir kitus ekonomiškai naudingus dalykus. Įtakinga Italijos Šiaurės lyga jau dabar siūlo „nebemitinti“ atsilikusių, nors itališkai kalbančių, šalies pietų, o veikiau galvoti apie naujo tipo aljansą su šveicarais, pietvakarine Vokietija ir kokia nors Belgija. Slovėnai irgi tesijungia. Mūsų čia nėra, o jei Naujoji Šveicarija (gal vadintina ir Naująja Šventąja Romos imperija) plėsis, kada nors gal tapsime jos periferija.

Ne vienas politikos apžvalgininkas pastebi, kad ne tik geografija ir ekonomika skatina kurtis vienus ar kitus politinius aljansus. Vidurio Europos šalyse didžiausia politinė problema yra Rusijos baimė. Ją išspręstų Naujoji Žečpospolita, apimanti Baltijos šalis, Lenkiją, Baltarusiją ir Ukrainą. 110 milijonų žmonių ir teritorija nuo jūros iki jūros. „Intermariumas“, kuriam ir mes priklausome, tampa vis madingesnis politiniuose debatuose³³. Tai irgi, prisiminus Zbigniewą Brzezinskį, priverstų Rusiją kitaip žiūrėti į savo ekspansines galimybes. Romos imperija kažkada skilo į Vakarų ir Rytus. Juk ne vienas šiandien tiki, kad lietuviams, lenkams, o ir nemažai daliai vakarų ir vidurio slavų anie laikai buvo „aukso amžius“.

Kiniškoji vizija – ekonomikos plėtra, suteikianti darbą, pragyvenimo ir praturtėjimo šaltinį visiems siekiantiesiems. Ne paslaptis, kad pastaraisiais metais apstu Kinijai palankių prognozių: sakoma, kad Kinija būsianti pasaulio valdove, ir mums nelieka nieko kito, kaip tik ruoštis šiam istoriniam faktui³⁴. Formaliai Kinijos svajonė atrodo labai gražiai, juk Kinija – taiki valstybė, kuri pagal konfucianistinę idėją nenori nieko nukariauti. Atvirkščiai – ji nori sukurti harmoniją, kurioje laiminga būtų ne tik Kinija – Vidurio valstybė, bet ir aplinkinis pasaulis.

Kiniškoje vizijoje mes esame pasaulio pakraštys – kol kas mažai įdomi pasaulio vieta. Mums dėl to, suprantama, tik geriau – galime piešti sau „auksinės provincijos“ ateitį. Ne vienas politikos ekspertas teigia, kad Kiniją gan greitai gali ištikti krizė, labai panaši į SSSR subyrėjimą, tad į ilgalaikes Kinijos raidos prognozes ir jos globalias pasekmes reiktų žiūrėti atsargiai.

³² <https://www.lietuva2030.lt/lt/>, žiūrėta 2018-01-02.

³³ <https://geopoliticalfutures.com/intermarium-three-seas/>, žiūrėta 2018-01-02.

³⁴ Ikenberry, G. John, “The Rise of China and the Future of the West. Can the Liberal System Survive?”, *Foreign Affairs*, 2008. Žiūrėta <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-01-01/rise-china-and-future-west>, 2018-03-10.

Per pastaruosius du dešimtmečius ne vienas Rusijos geopolitinis projektas, ne viena svajonė taip ir neišsipildė. Didžioji svajonė lieka potekstėje – tai didžiosios valstybės statuso (o geografiškai – SSSR) atkūrimas. Tam Rusija nėra pakankamai stipri. Jokios žavios mesianistinės idėjos šalis neturi. Rusijos labai nelanksti ideologija. Imperializmas šiandien yra brangus „malonumas“, bet Rusija savęs be jo neišsivaizduoja. Ji yra savo imperialistinės prigimties įkaitė, o kai labai sunku pakeisti savo pačios pažiūras, kokios žalingos pačiai jos bebūtų. Tai tartum priklausomybės liga – priklausomybė nuo imperinio mąstymo, virstanti geopolitine kleptomanija. Ji kol kas linkusi veikiau slėpti savo ligas, nei jas gydyti. Rusija turi iš esmės du pasirinkimus: arba autoritarinis režimas su agresyvia užsienio politika, arba suirutė, po kurios dabartinės Rusijos gali ir nebelikti.

Dabartinė Rusija buvo sukurta grubios geografinės ekspansijos būdu, tiesiog fiziškai nugalint kaimynus ir primetant jiems savo politinę valią. Natūralu, kad dėl to visame jos geografiniame perimetre jaučiama nuoskauda, baimė ar net revanšo noras. Rusija išties neturi draugų savo kaimynystėje, draugiškos jai valstybės yra tokios ne dėl to, kad Rusija joms patraukli, bet todėl, kad su ja jungia ekonominiai ar merkantiliniai interesai, arba dėl to, kad kitos alternatyvos dar blogesnės. Rusijai, norinčiai plėstis ar išsilaikyti, šiandien tenka kariauti (politiškai, o eventualiai ar fiziškai) keliais frontais, o tai nėra lengva. Dar blogiau, kad Rusijos kaimynai sugeba susivienyti prieš Rusiją, ko niekada anksčiau nebūdavo. Pačios Rusijos vidinis stabilumas nėra užtikrintas.

Aišku, kad suirutės atveju mums buvimas kuo toliau nuo Rusijos yra naudingas, tačiau jos ekspansiškos konvulsijos pavojingos. Rusijos kaip Eurazijos valstybės konceptą vysto vienas labiausiai žinomų šalies geopolitikų Aleksandras Duginas.

Dugino eurazijizmas yra postsovietinė Rusijos imperializmo politika³⁵. Didžiausias jos pavojus, kaip rašo žinoma apžvalgininkė Françoise Thom, yra ta, kad Rusijos „teisingos ir teisėtos“ sienos nėra ir niekada nebuvo nustatytos³⁶. Dugino Eurazija yra teritorija nuo Dublino iki Vladivostoko, aišku, joje esame ir mes. Esame Rusijos ekspansionistinių interesų sferoje.

Klasikinės geopolitikos aspektu Duginas mato konfliktą tarp atlantizmo (JAV ir Didžiosios Britanijos siekių) ir eurazijizmo, kurio pagrindinis kom-

³⁵Dugin, Aleksandr, *Osnovy geopolitiki: Geopoliticheskoe budushchee Rossii; Myslit' prostranstom* Moscow: Arktogeya, 1999, 925 p.

³⁶Thom, Françoise, “Eurasianism: A New Russian Foreign Policy?” *Uncaptive Minds*, 7 (2), 1994, p. 76.

ponentas yra Rusija³⁷. Amerikos demokratija ir kalbos apie žmogaus teises yra ta Vakarų minkštoji galia, kuria siekiama sužlugdyti Rusiją. Rusija yra atskira unikali civilizacija, su savo mesianistine idėja lydyti tautas ne Rusijos etniškume, bet Rusijos didžiavalstybiškume, kuris yra mesianistinis ortodoksinis ir eurazijietiškas (net nebūtinai slaviškas). Gorbačiovo ir Jelcino projektai savaip vesternizuoti Rusiją buvo visiškai fiasko. Tai nevykęs atlantizmo sąmokslas prieš Rusiją, prieš ta Heartlandą, kurį Rusija sudaro. Dabartinė Rusija yra ne rezultatas, o tarpinis darinys, kurį reikia vystyti iki eurazijinės imperijos.

Rusijos politika, pasak Dugino, turi remtis vadinamomis trimis „ašimis“: Maskva–Berlynas, Maskva–Teheranas ir Maskva–Tokijas. Mums, aišku, svarbi pirmoji, kurios esmė yra Rusijos–Vokietijos bendradarbiavimas, *de facto* vedantis prie kažkokio naujo Molotovo–Ribbentropo pakto. Vidurio Europa laikinai gali būti Vokietijos „globojama“ arba jos šalims teikiamas „specialus“ statusas Rusijos interesų sferoje. Estija, jo manymu, gali būti labiau vokiška, o Lietuva, Latvija, Lenkija – labiau rusiškos. Baltarusija turi tapti visiškai Rusijos dalimi. Ukraina yra geopolitiškai bereikšmė šalis. Didžioji jos dalis yra Rusija, tik vakarinė gali laikinai suformuoti atskirą valstybę.

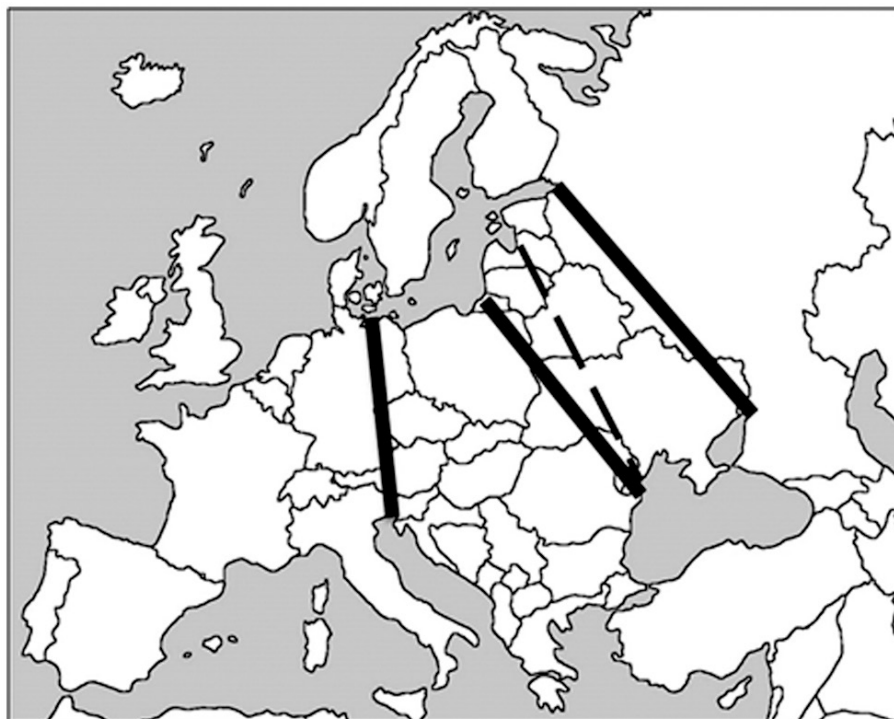
Klasikinės geopolitikos požiūriu, ir Vokietija, ir Rusija yra sausumos imperijos, kurios savo problemas sprendžia dalydamosi kaimynines teritorijas. Vienas žymiausių XX amžiaus Vokietijos geopolitikų Karlas Haushoferis, įvardijamas pagrindiniu Hitlerio patarėju, savo tekstuose teigė, kad Vokietija – tai dinamiška sausumos valstybė, nesėkmingai „uždaryta“ kaimyninių valstybių apsuptyje. Norint Vokietiją sustiprinti ar net norint vokiečiams valdyti pasaulį, reikia visų pirma sudaryti sąjungą su Rusija, kaip sausumos valstybe, antra – kariauti su Europos jūrinėmis valstybėmis, įskaitant Didžiąją Britaniją, ir taip įsitvirtinti Europoje. Vėliau turėtų sekti karas su JAV, o galiausiai, kai jau niekas netrukdo, karas ir su ta pačia... Rusija.

Pasak minėto geopolitiko, vienos sausumos imperijos (tokios kaip Vokietija) plinta metastazių principu – užima strategiškai svarbius taškus ir paverčia juos naujais ekspansijos centrais. Taip vokiečiai, užimdami Klaipėdą, skverbėsi į Baltijos regioną, panašiai elgėsi Silezijoje ir kitose vietose. Kitos sausumos imperijos plinta bangos principo. Žingsnis po žingsnio „praryja“ kaimynines teritorijas. Būtent tokia yra Rusija. Jos plėtimosi logika – į visas puses nuo centro, į visas puses nuo vieno vandenyno iki kito. Rusijos prigimtis

³⁷ Vertinga XX a. Vakarų geopolitinės literatūros apžvalga yra Geoffrey Parker, *Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century* (London: Croom Helm, 1985). Penktas Parkerio knygos skyrius skirtas Vokietijos geopolitikai.

rodo šios imperijos siekį turėti kuo trumpesnes sausumos sienas, savotiškai įtvirtinti trumpesnę gynybinę liniją prieš potencialius priešininkus.

Siauriausia vieta Vidurio Europoje yra tarp Rostoko, buvusioje Rytų Vokietijoje, ir Triesto Italijoje, prie Adrijos. Tai tik 860 km. Ji beveik idealiai sutampa su riba, atskyrusia Rytų ir Vakarų įtakos sferas Šaltojo karo metu (2 pav.) 1945 metais Rusija, tuometinės SSSR vardu, pasiekė vieną iš patogiausių sienų savo ekspansijos istorijoje.

2 pav. „Siauriausios“ Europos vietos³⁸

Trumpiausias atstumas tarp Baltijos ir Juodosios jūrų, pasirodo, besanti linija, jungianti Karaliaučių su Odesa ir ganėtinai gerai sutampanti su buvusios SSSR vakarine siena. Tie 1180 km – tai jau antroji Rusijos imperijos linija, Maskvos ideologų laikyta savąja teritorija. Geopolitiniu aspektu, Rusijos dali mi laikytina ir Suomija (kai kurie rusų politikai šitaip ir mano). Siauriausia vieta Skandinavijoje gerai sutampa su dabartine Suomijos–Švedijos, o praeityje

³⁸ „Siauriausios“ Europos vietos sutampa su Rusijos / SSSR ekspansija ir įtakos sferomis. Rostokas–Triestas (860 km), Karaliaučius–Odesa (1180 km), Sankt Peterburgas–Rostovas prie Dono (1500 km). Punktyru pažymėta „Molotovo–Ribbentropo pakto linija“ Ryga–Odesa.

Rusijos imperijos ir Švedijos Karalystės siena. Eidami toliau įsitikinsime, kad linija tarp Sankt Peterburgo ir Rostovo prie Dono (1500 km) gerai atskiria Rusiją ne tik nuo Baltijos valstybių, bet ir nuo Baltarusijos ir Ukrainos. Gal tai trečioji Rusijos „gynybinė“ linija?

Kiekvienas nukrypimas nuo minėtų trumpųjų sienų Rusijai tampa imperinės strategijos problema. Žvelgdami į Europos ir buvusios SSSR žemėlapius veikiai pamatysime, kad viena iš tų nepatogiųjų sienų yra tarp Suomijos ir Rusijos. Kita „nepatogi“ Rusijai siena atsiranda, kai Baltarusija ir Ukraina lieka Rusijos interesų sferoje, o Baltijos šalys tampa nepriklausomos. Rytinės mūsų sienos su Rusija ir Baltarusija dabar yra panašios į tą, kuri yra tarp Rusijos ir Suomijos. Rusijos interesas – ją „trumpinti“.

Rusijos–Vokietijos dalybų kontekste mums svarbiausia tai, kad linija Ryga–Odesa yra ne ką ilgesnė už liniją Karaliaučius–Odesa – tik 1260 km. Kaip žinia, Molotovo–Ribbentropo paktas 1939 metais Latviją ir Estiją paliko SSSR interesų sferoje. Beveik pagal Rygos–Odesos liniją. Beje, po Pirmojo pasaulinio karo riba, skirianti dviejų sausumos imperijų – Vokietijos ir Rusijos – interesų sferas, ėjo Dauguvos upe. Štai kur pakto genezė ir esmė.

Kiek tai yra reikšminga dabar, kai Vokietija neturi naujojo Haushoferio ir formaliai nesiekia jokių naujų teritorijų, o Rusija per silpna naujam Europos perdalijimui? Rusijos istorija per pastaruosius šimtmečius rodo, kad šalis yra patyrusi kelis svarbius geopolitinius laimėjimus, tačiau ir kelias skaudžias nesėkmes. XVIII amžiuje ji strategiškai nugalėjo Švediją, XIX amžiuje – Napoleoną, XX amžiuje geopolitinį sąjungininką Hitlerį. Kita vertus, pralaimėjo Krymo karą XIX viduryje ir tuo beveik baigė plėtrą į Europos pietus, XX amžiaus pradžioje patyrė fiasko kare su Japonija (buvo pirmoji Europos valstybė, pralaimėjusi Azijai moderniaisiais laikais). Pralaimėjo Pirmąjį pasaulinį, o galiausiai ir Šaltąjį karą, kas sukūrė Rusiją tokią, kokia ji yra dabar – didelė geografiškai, silpna ekonomiškai, turinti branduolinį ginklą. Rusijai reiktų apsispręsti tarp Europos ir Azijos ir tapti Europa, bet ji to dar nenori. Tai sako Dmitrijus Treninas³⁹ ir sako labai teisingai. Jis mano, kad Baltijos šalys yra ne Rusija ir nereiktų kurti planų vėl jas okupuoti. Tačiau tai pačioje Rusijoje kur kas mažiau populiaru, nei Dugino idėjos.

Geopolitinių scenarijų bibliotekose netrūksta ir tokių idėjų, kaip Naujasis Kalifatas (islamiškoji vizija), „Orveliška“ pasaulio diktatūra, Postamerikinis daugiapolis pasaulis ir kt., tačiau Lietuva ir jos kaimynės juose nėra kaip nors ypatingiau minimos. Paminėtinas gal tik vadinamasis BRICS'o varian-

³⁹Trenin, Dmitri V., *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, 2002, 354 p.

tas, pagal kurį svarbiausi pasaulio poliai bus Brazilija, Rusija, Indija, Kinija ir Pietų Afrika⁴⁰, tačiau jo autoriai vengia piešti žemėlapius, apsiribodami veikiau ekonominės integracijos vizijomis.

Galiausiai lieka dar ir „juodosios gulbės“ – kažkas nenumatomo ir visai netikėto, kaip jau istorijoje ir būdavo.

Tačiau šiandien gyvename laikotarpį, kai kaip niekad anksčiau patys galime nutarti, kokia geopolitinė orientacija mums tinka.

Išvada

Pirmajame Lietuvos Respublikos šimtmetyje šalies geopolitika buvo grindžiama Lietuvos kaip vienišos, izoliuotos, priešų apsuptos bendruomenės politika. Tad Lietuva ne diktavo savo siekius aplinkinėms valstybėms, o tapo jų geopolitinių sandėrių objektu.

XXI amžiaus Lietuva geopolitinėse prognozėse matoma kaip didesnio regiono dalis ir jos likimas siejamas su aplinkinių valstybių poreikiais, ambicijomis ir globaliais politiniais procesais.

Daugelyje prognostinių scenarijų Lietuva, taip pat jos Baltijos kaimynės, matoma kaip nekvėstionuojama Vakarų Europos ir euroatlantinės civilizacijos dalis ir jos ateitis neatsiejama nuo visos civilizacijos likimo.

Vienintelė šalis, kvėstionuojanti minėto regiono euroatlantinę ateitį, yra Rusija, kuri prognozuoja Molotovo–Ribbentropo pakto tipo Europos padalijimą, įtraukdama Baltijos šalis į Rusijos įtakos sferą.

2018 m. sausis

⁴⁰ <http://www.bricsforum.org/>, žiūrėta 2018-03-10.

Eglė E. Murauskaitė*

*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija***

Branduoliniai reikalai: Lietuvos saugumo kultūra NATO raidos kontekste

Ši studija tiria ir lygina du lygiagrečiai vykstančius procesus: Lietuvos saugumo kultūros plėtrą nuo nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. ir NATO požiūrio į branduolinius ginklus raidą nuo Sovietų Sąjungos žlugimo. Nors istoriškai Lietuva visada ragino NATO aktyvinti gynybą prieš Rusiją, branduolinė NATO atgrasymo priemonių charakteristika praktiškai neatsispindėjo Lietuvos viešajame diskurse. Kadangi šalyje trūksta istorinės tradicijos atvirai ir viešai diskutuoti gynybos ir saugumo klausimais, atotrūkis tarp Lietuvos užsienio ir vidaus politikos diskursų pradėjo mažėti tik 2014 m., įvykus konfliktui Ukrainoje. Lietuvos ir Vakarų naratyvai, susiję su šiuo takoskyros reikšmę turinčiu įvykiu, taip pat labai skiriasi: NATO organizacija priėmė Rusijos-Ukrainos konfliktą kaip branduolinio nusiginklavimo ir neplatinimo eros pabaigą, tuo tarpu Lietuva visą dėmesį skyrė Rusijos sukarintų formuočių vaidmeniui ir nepastebėjo pokyčių NATO laikysenoje branduolinių ginklų atžvilgiu. Kai NATO nupučia dulkes nuo klasikinių branduolinio atgrasymo doktrinų, taikydama jas prie naujos geopolitinės aplinkos, ribotas Rytų Europos valstybių narių, tokių kaip Lietuva, gebėjimas dalyvauti šiuose debatuose mažina patvirtintų koncepcijų praktinį naudingumą ir gali palaiapsniu susilpninti Aljanso vienybę. Lietuvos atvejo studija pateikia įžvalgas, susijusias su saugumo kultūros iššūkiais, paplitusiais tarp NATO Rytų Europos valstybių narių ir partnerių; šių iššūkių pripažinimas ir supratimas gali padėti identifikuoti svarbiausius komponentus, reikalingus įtraukti Rytų Europą, kaip veiksmingą kolektyvinės saugumo aplinkos kūrėją.

Įvadas

Nuo Sovietų Sąjungos žlugimo laikų NATO keletą kartų koregavo savo strateginę laikyseną ir viziją – įskaitant debatus apie Amerikos branduolinių ginklų atitraukimą iš Europos, kovą prieš branduolinių ginklų ir dvejojimo panaudojimo technologijų plitimą ir visiško globalinio nusiginklavimo judėjimą.

* Eglė Murauskaitė – nereziduojanti vyr. mokslo darbuotoja ir simuliacijų dizainerė ICONS projektui prie Merilendo universiteto (JAV). Adresas korespondencijai: 8400 Baltimore Ave, suite 250, College Park, MD 20740, USA, tel.: +370-675-82675; el.p.: egle@umd.edu

** Studija parengta Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakyму. 2017 m. lapkričio 14 d. autorinė sutartis Nr. 8P-9.

Tačiau NATO branduolinio atgrasymo laikysena ir branduolinės ginkluotės neplatinimo debatai praktiškai aplenkė Lietuvą. Šalis, mielai prisimenanti Lietuvos viduramžių laikų kunigaikščių didžiuosius užkariavimus, kol kas stokoja apetito kokybiškam viešam diskursui „kietjo“ saugumo klausimais¹.

Daugiau nei du dešimtmečius viešas diskursas gynybos ir saugumo klausimais Lietuvoje iš esmės neegzistavo, išskyrus grynai technokratinės diskusijas apie gynybos įrangos įsigijimą ar su tuo susijusios korupcijos atvejus, kurie kartkartėmis pasirodydavo žiniose. Po Lietuvos nepriklausomybės nuo Sovietų Sąjungos atkūrimo 1990 m. ir įstojimo į NATO 2004 m. – du iš trijų esminių įvykių, aptariamų straipsnyje – visuomenės susidomėjimas nacionalinio saugumo klausimais krito. Šie du įvykiai buvo traktuojami kaip pasiekimai, vainikavę ilgametes pastangas priešintis Rusijos įtakai ir labiau suartėti su Vakarais, ir padėjo plėtoti pavojingai iliuzijai, kad Lietuvos saugumas jau praktiškai užtikrintas. Turint omenyje saugumo diskurso tradicijos stoką sovietmečiu, nenuostabu, kad saugumo klausimai greitai atsidūrė antrame plane, kai tuo tarpu socioekonominiai klausimai išsiveržė į priekį, tiek visuomenės dėmesio, tiek vyriausybės biudžeto asignavimų atžvilgiu. Tendencija pirmenybę teikti sviestui, o ne ginklams, gali pasirodyti ne tokia jau neįprasta kitų Europos demokratijų kontekste, jeigu ne Lietuvos užsienio politika, nuosekliai ir triukšmingai pabrėžianti didėjančią Rusijos grėsmę, kuria rūpintis, rodos, turėtų visos kitos šalys, tik ne pati Lietuva.

Klausimai, susiję su branduoline ginkluote, juo labiau neatsispindėjo Lietuvos viešajame diskurse. Branduolinei energijai ir su tuo susijusiems pavojams buvo skiriama šiek tiek dėmesio: naujos atominės elektrinės Astrave statybos kaimyninėje Baltarusijoje buvo sistemingai nušviečiamos primenant vaizdinius iš katastrofų Černobylyje (1986 m.) ir Fukušimoje (2011 m.). Tuo tarpu vietinė Ignalinos atominė elektrinė (uždaryta 2009 m.) buvo populiarus projektas, pabrėžiant tiekiamos energijos efektyvumą ir pigumą, o naujosios pan-Baltijos atominės elektrinės statybų projektas netoliese esančiame Visagino mieste buvo aptariamasis vartojant panašiai pozityvius naratyvus. Įdomu, kad šiame kontekste visuomenė faktiškai atmeta branduolinės kontrabandos riziką ir galimą radiologinio terorizmo pavojų. Lietuva išlieka sąrašė valstybių, per kurias teritoriją aktyviai vykdomas nelegalus branduolinių ir radioaktyviųjų medžiagų (ir susijusių technologijų) tranzitas iš buvusios Sovietų Sąjungos (BSS) valstybių narių, įskaitant keletą branduolinės kontrabandos inciden-

¹ Žr., pvz., Šlekys D., *Mąslaus vyčio beieškant: lietuviškos karinės minties raida ir būklė po nepriklausomybės atkūrimo (1990–2014)*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2015, p. 20–52.

tų, kuriuose dalyvavo Lietuvos piliečiai arba Lietuvoje esančios branduolinės medžiagos².

Rusijos įvykdyta Krymo aneksija 2014 m. ir besitęsiantis konfliktas Ukrainoje buvo trečioji takoskyra, kilstelėjusi nacionalinio saugumo klausimus į pačią visuomenės ir politinio dėmesio viršūnę. 2015 m. pradžioje Lietuva atnaujino privalomąją karo tarnybą, dėdama dideles pastangas, kad NATO karių buvimas (dėl kurio buvo susitarta Varšuvos viršūnių susitikime 2016 m. viduryje) šalies teritorijoje būtų plėtojamas, o 2016 m. pabaigoje naujai išrinkta vyriausybė įsipareigojo viršyti NATO reikalavimą – gynybai skirti 2 proc. BVP. Šaulių sąjungos ir savanorių pajėgų narių skaičius gerokai išaugo ir įsižiūbė aistringi debatai dėl privalomosios karo tarnybos atnaujinimo ir tinkamo elgesio su šauktiniais³, nauji gynybos įrangos įsigijimai įvardyti kaip prioritetas, nors juos netruko palydėti korupcijos skandalai⁴.

Rusijai dislokavus branduolinius ginklus Kryme ir atvirai jais grasinant⁵, daugelis politikų Vakaruose suvokė krizes Ukrainoje kaip svarbų lūžį, grąžinusį branduolinės ginkluotės panaudojimo perspektyvas į aktyvų konflikto planavimą. Be to, Krymo aneksija pažeidė 1994 m. Budapešto memorandumą, kuriame Ukrainai buvo numatytos saugumo garantijos, jeigu kultų karinė grėsmė jos teritoriniam vientisumui ir politinei nepriklausomybei, mainais į šalies branduolinius ginklus – šio susitarimo pažeidimas menkina branduolinio nusiginklavimo susitarimo perspektyvas ateityje⁶. Deja, Lietuvoje, nepaisant didelio ir nuolatinio dėmesio konfliktui Ukrainoje, branduolinis šios krizės aspektas viešajame diskurse nenuskambėjo ir vietinių ekspertų buvo ignoruojamas⁷.

² Žr. Murauskaitė, E., „Branduolinė kontrabanda ir grėsmės Lietuvai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2015–2016, t. 14, p. 153–168.

³ Žr., pvz., Khomami, N. „Return of conscription in Lithuania sparks debate over gender roles“, *The Guardian*, June 4, 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/jun/04/lithuanian-army-conscripts-moving-photography-project>.

⁴ BNS, „Labour Party summons Lithuanian chief of defense to parl [sic] over costly purchases“, *The Baltic Times*, August 30, 2016, http://www.baltictimes.com/labour_party_summons_lithuanian_chief_of_defense_to_parl_over_costly_purchases/.

⁵ Žr. pvz., „Russian nuclear weapons have arrived in Crimea“, *USA Today*, Dec 16, 2015, <http://uatoday.tv/politics/russian-nuclear-weapons-have-arrived-in-crimea-dzhemilev-says-555248.html>; Sonne, P. „As Tensions With West Rise, Russia Increasingly Rattles Nuclear Saber“, *The Wall Street Journal*, Apr 5, 2015, <http://www.wsj.com/articles/as-tensions-with-west-rise-russia-increasingly-rattles-nuclear-saber-142824962>.

⁶ Braw E., „After Ukraine, Countries That Border Russia Start Thinking About Nuclear Deterrents“, *Newsweek*, Apr 15, 2014, <http://europe.newsweek.com/after-ukraine-countries-border-russia-start-thinking-about-nuclear-deterrents-248133?rm=eu>.

⁷ Murauskaitė E., Pomper, M., „NATO and the Baltics: Regional Views on Deterrence Needs“, Danish Institute for International Studies, Sep 2015, http://www.diis.dk/files/media/documents/publications/nato_and_the_baltics_final_single.pdf.

Lietuva yra geriausias pavyzdys subtilaus retorinio disonanso tarp Rytų Europos NATO narių bei partnerių ir Vakarų. Kalbėdamos iš skirtingų (ar faktiškai neegzistuojančių) saugumo kultūros tradicijų perspektyvos, nagrinėdamos krizę šalys pateikia skirtingus naratyvus – konteksto, potekstės, ir pageidaujamo atsako prasme. Išvalgus šių skirtumų suvokimas galėtų padėti NATO panaudoti skirtingas valstybių narių kompetencijas, sprendžiant tam tikrą iššūkį keliose srityse / dimensijose.

Straipsnis remiasi ir plėtoja anksčiau atliktus tyrimus apie Lietuvos saugumo kultūrą ir saugumo naratyvus, būdingus Baltijos jūros regiono šalims⁸. Studija nušviečia branduolinės ginkluotės klausimus ir branduolinio saugumo debatus, lygindama Lietuvos saugumo diskurso tendencijas su paraleline raida NATO pozicijoje⁹. Tyrimas reflektyviai apžvelgia pagrindinius saugumo lyginamojo diskurso aspektus trijuose perioduose¹⁰: 1990–2004 m., 2004–2014 m. ir 2014–2017 m. Straipsnio tikslas – supažindinti skaitytoją su skirtingų saugumo diskurso kultūrų pagrindais, plačiau nušviečiant Baltijos šalių saugumo realijas¹¹.

1. Lietuva: nuo nepriklausomybės iki narystės NATO (1990–2004)

1.1. Gimstantis saugumo diskursas

Vienijantis taikaus socialinio pasipriešinimo okupacijai naratyvas stimuliavo Lietuvos nepriklausomybės judėjimą (Sąjūdį) nuo 1988 m. su dainuojančios revoliucijos ir Baltijos kelio vaizdais, tvirtai įsirežusiais DNR kode valstybės, atgimusios 1990 m. kovą. Taikiomis priemonėmis atgavusi nepri-

⁸ Pirmus du straipsnius, skirtus Lietuvos saugumo kultūrai, parengė Vaidotas Urbelis (2006) ir Margarita Šešelgytė (2010): Urbelis V., „Lietuvos strateginė kultūra“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, p. 175–192; Šešelgytė M., „Security Culture of Lithuania“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2010, vol. 24, p. 3–40.

⁹ Nors pateikiami kelių NATO valstybių pavyzdžiai, tačiau lyginama su Aljansu kaip visuma.

¹⁰ Aptardamas strateginės karinės minties formavimąsi, šlekys suskirsto 2004–2014 m. laikotarpį į du trumpesnius laikotarpius: 2003–2009 m., kai Lietuva priėmė NATO koncepcijas, ir 2009–2014 m., kuriuos jis apibūdina kaip karinės strategijos plėtros viršūnę. Tačiau plėtotės pagreitis apsiribojo specialistų grupėmis ir nederėjo su aktyvesniu viešuoju diskursu. Žr. Šlekys D. (1 išnaša).

¹¹ Diskusijos apie NATO branduolinės patirties tendencijas ir transformaciją iš dalies atsispindi šiose publikacijose: Anderson M. P., “NATO Nuclear Deterrence: The Warsaw Summit and Beyond”, *Connections: The Quarterly Journal*, Fall 2016, vol. 15, no. 4, 5–30; Larsen J. A., “NATO Nuclear Policy, the Ukraine Crisis, and the Wales Summit”, in: Apikyan S., Diamond D., eds., *Nuclear Threats and Security Challenges*. Dordrecht: Springer, 2015; von Hlatky S. and Wenger A., eds., *The Future of Extended Deterrence: The United States, NATO, and Beyond*, Georgetown University Press: 2015.

klausomybę Lietuva neskubėjo formuoti ginkluotųjų pajėgų ar karinės doktrinos ir rimtai svarstė galimybę pasiskelbti neutralia valstybe. Pirmoji vyriausybė (1990–1991) netgi neįtraukė Gynybos ministerijos tarp 17 įkurtų ministerijų¹². Prireikė daugiau nei metų, kad būtų pradėtos formuoti nacionalinės gynybos struktūros ir pirmieji kariniai daliniai, bet iki pat devintojo dešimtmečio vidurio šie veiksmai vis dar buvo iš esmės traktuojami kaip simbolinė pirmoji gynybinė linija galimos pakartotinės okupacijos atveju – viešajame diskurse partizaninis karas ir pilietinis nepaklusnumas išliko kaip pagrindiniai teritorinės gynybos komponentai¹³.

Šiuos naratyvus pagimdė dešimtmečius trukusi despotiška okupacija, kur Lietuvos visuomenė naujienas gauti galėjo tik intuityviai analizuodam nenutrūkstamą valstybinę propagandos srautą, o besiburiančias į organizacijas turėjo saugotis plačiai išsiskerėjusios sovietų žvalgybos. Šiandieninė Rusija vėl naudoja kai kurias iš šių taktinių priemonių kaip pilkosios zonos kariavimo įrankius, taigi Lietuvos visuomenės gebėjimas atsispirti ir priešintis propagandai vėl pasidarė svarbus. Vis dėlto Lietuvos istorinė patirtis sąlygojo beveik visišką viešo diskurso stoką nacionalinės gynybos ir saugumo klausimais ir nuslopino visuomenės domėjimąsi ar pastangas dalyvauti priimant šios srities politinius sprendimus. Politine prasme, nacionalinio saugumo diskurso tradicijos taip pat nebuvo – sovietiniai satelitai, tokie kaip Lietuva, nedalyvavo jokiose viešose konsultacijose priimant TSRS karinius ir gynybinius sprendimus.

1.2. Lietuva ir branduolinės ginkluotės klausimai

Kol saugumo ir gynybos klausimai suvokiami kaip tabu ir paradoksaliai užima žemą vietą vyriausybės prioritetų sąrašė, klausimams, susijusiems su branduoliniais ginklais, skiriama dar mažiau dėmesio. Vakarų doktrinos apie taktines ar strategines branduolinių ginklų funkcijas, atgrasymo vertę ar panaudojimą mūsų lauke tam tikromis aplinkybėmis iki šių dienų Lietuvoje išlieka neįsivaizduojamu dalyku. Žinia, sovietų branduolinių ginklų dislokavimas Lietuvoje daugeliui yra menkai žinomas faktas, nors vidutinio nuotolio branduolinių pajėgų buvimas šalyje nebuvo nereikšmingas: SS-4 raketų bazė Plokščiuose (1962–1978 m.), branduolinių ginklų sandėliavimo vietos netoli

¹² Žr. Žalys J., sudar., *Pirmoji vyriausybė (1990–1991)*, Vilnius: Pradai, 2000.

¹³ Šlekys D. (1 išnaša), p. 100–103, 111–116.

karinio Zoknių aerodromo ir mobiliosios SS-20 raketos netoli Karmėlavos¹⁴. Nors branduolinio ginklo neplatavimo sutartis buvo vienas iš pirmųjų dokumentų, kuriuos pasirašė naujai atkūrusi nepriklausomybę Lietuva 1991 m., atrodo, kad tai buvo simbolinis geros valios gestas Vakarų partneriams, nes šis ketinimas niekada nebuvo pateiktas visuomenei svarstyti.

Nepaisant to, Lietuvos visuomenė buvo susipažinusi su branduolinės energetikos klausimais: branduolinė energija ir jos saugumas buvo nuolat aptariami, o tiesioginės ir regioninės patirtys liudijo apie jų poveikį. Lietuva eksploatavo Ignalinos atominę elektrinę (1983–2004 m.), kas reikalavo tvirtos institucinės bazės ruošiant branduolinės fizikos ir inžinerijos ekspertus¹⁵. Šis inovatyvus projektas buvo gana populiarus, ypač pradžioje, ir miestas, pastatytas aplink elektrinę, pritraukė iš Sovietų Sąjungos geriausius technikos srities protus. Atominės elektrinės uždarymas, Europos Sąjungos pateiktas kaip įstojimo reikalavimas, buvo sutiktas su dideliu visuomenės nepasitenkinimu ir greitai buvo sumanytas jungtinis naujos pan-Baltijos šalių eksploatuojamos atominės elektrinės projektas. Vis dėlto katastrofa Ukrainos Černobylio atominėje elektrinėje 1986 m. ir radiacinio apsinuodijimo baimė paliko gilius randus visuomenės psichikoje: daug lietuvių vyrų buvo išsiųsti likviduoti šio incidento padarinių be tinkamos informacijos apie radiacijos prigimtį ar tinkamos apsauginės įrangos ir dėl to patyrė milžiniškų traumų¹⁶.

Keista, kad skiriant tiek daug dėmesio branduolinės saugos klausimams, pažeidimai jėgainėje nebuvo traktuojami rimtai ir atmetami kaip nereikšmingi. Liūdnei pagarsėjusią vagystę – 270 kg panaudotų atominio kuro kasečių (2 % urano-235) iš Ignalinos atominės elektrinės 1992 m. – Lietuvos politikai yra linkę atmesti kaip perdėm išpūstą, pabrėždami, kad 80 kg šios medžiagos buvo atgauta per vėlesnį dešimtmetį¹⁷. Per 1992–2009 m. įvyko 14 branduolinės kontrabandos incidentų (daugiausia sodrinto urano kontrabanda), susijusių su Lietuvos piliečiais ar šalies teritorija, bet viešajame diskurse galimas branduolinės ginkluotės plitimas vis dar nebuvo laikomas svarbiu¹⁸.

¹⁴ Cesna B., Davulienė L., Aliulis K., „Lithuania’s Nuclear Past: A Historical Survey”, Lithuanian Energy Institute, 2004, 37–46, http://www.vatesi.lt/fileadmin/documents/leidiniai/en/lith_nucl_past.pdf.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Žr., pvz., „Chernobyl Accident Anniversary Recalled”, *Voice of America*, April 17, 2011, <http://www.voanews.com/a/chernobyl-accident-anniversary-recalled-120065989/138222.html>; Povilaitienė I., Auskalnyte A., Grigienė D., Skruibis P., „Living After the Clean-up Works in Chernobyl: Both a Psychological and Cultural Trauma”, in Gailienė, D., ed., *Lithuanian Faces After Transition: Psychological Consequences of Cultural Trauma*, Vilnius: Eugrimas, 2015, p. 144–165.

¹⁷ BNS, „Rasta prieš 11 metų pavogta kuro kasetė“, 2003 kovo 21, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/rasta-pries-11-metu-pavogta-branduolinio-kuro-kasete.d?id=2078037>

¹⁸ Žr. Murauskaitė, E. (2 išnaša).

1.3. Lietuva ir NATO

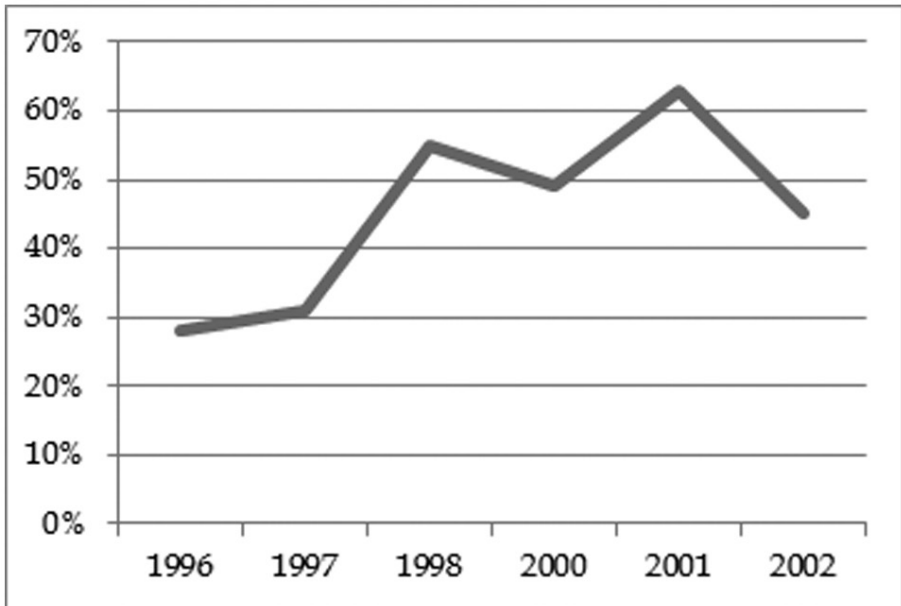
Lietuva įteikė prašymą, norėdama tapti NATO nare, 1994 m., o įstojo į organizaciją 2004 m., bet tuo tarpu vykusį nuodugni NATO branduolinės srities peržiūra ir politikos pertvarka naujų grėsmių akivaizdoje, regis, visiškai neprikaustė visuomenės dėmesio. Lietuvai vienu metu siekiant NATO ir Europos Sąjungos narystės, pastaroji užgožė pirmąją dideliu visuomenės entuziazmu dėl ekonominio vystymosi perspektyvų, kai tuo tarpu susirūpinimas dėl išorės grėsmių sumažėjo. Viešosios nuomonės apklausa, atlikta 1998 m., parodė, kad 95 proc. lietuvių respondentų neįžvelgė išorės grėsmių nacionaliniam saugumui, o 45 proc. tikėjo, kad pagrindinė priežastis, kelianti susirūpinimą, yra vidinis nestabilumas¹⁹. 1997 m. Eurobarometro tyrimas taip pat pabrėžė, kad Lietuvoje – skirtingai nuo kitų kandidačių į NATO – pagrindinis argumentas už narystę NATO buvo „viltis, kad NATO kontroliuos ir reformuos kariuomenę ir karinę pramonę“²⁰. Kitame tyrime, atliktame 2000 m., 51 proc. lietuvių tikėjo, kad narystė NATO užtikrins patobulinimus nacionalinėse ginkluotose pajėgose, o 53 proc. manė, kad narystė padės pritraukti daugiau užsienio investicijų²¹. 2002 m. tik 0,7 proc. respondentų matė Rusiją kaip grėsmę, o 53 proc. manė, kad narystė NATO turės neigiamą poveikį Lietuvos santykiams su Rusija²². Tiesa, stojimas į NATO niekada nebuvo ypatingai populiarus Lietuvoje, o parama narystei pasiekė apogėjų po rugsėjo 11-osios įvykių 2001 m. (žr. 1 pav.).

¹⁹ Opinion and Level of Public Awareness on Security Issues in the Baltic Countries, Lithuanian Ministry of Foreign Affairs and Baltijos Tyrimai/Gallup, 1998.

²⁰ Central and Eastern Eurobarometer Nr. 8, 1997, p. 20, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ceeb/ceeb8/ceeb08.pdf

²¹ „Lietuvos gyventojų nuomonė saugumo klausimais“, Baltijos tyrimai/Gallup, 2000.

²² Janušauskienė D., Novagrockienė J., „Lietuvos gyventojų požiūris į saugumą analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, p. 277–298.

1 pav. Visuomenės parama narystei NATO²³

2001 m. Lietuvos saugumo kultūra buvo taikliai apibūdinta kaip kuriamą nuo viršaus į apačią, pasižyminti didėjančiu atotrūkiu tarp politinio elito ir visuomenės bei stokojanti socializacijos tarptautiniame diskurse saugumo ir grėsmių klausimais²⁴. Tvirtas Lietuvos politikų išpareigojimas narystei NATO skyrėsi nuo dvejojančio visuomenės požiūrio²⁵. Sutelkus nacionalinį dėmesį į kovą su korupcija ir ekonominio vystymosi planavimą, saugumo ir gynybos reikalai buvo vis labiau nustumiami į šalį netgi ekspertų darbotvarkėje. Vienoje išsamiausių kokybinių studijų, lyginant grėsmės suvokimą tarp Lietuvos ekspertų ir plačiosios visuomenės 2002 m., tik vienas ekspertas aiškiai paminėjo karinį saugumą kaip problemą, keliančią susirūpinimą, – dauguma respondentų sutelkė dėmesį į ekonominius veiksniai ar atskirų individų fizinį saugumą²⁶. Galbūt nenuostabu, kad tyrime dalyvavę plačiosios visuomenės nariai žvelgė vien tik į valstybės aparatą tikėdami, kad jis suteiks ilgalaikį sau-

²³ Based on data provided in Central and Eastern Eurobarometer Nr. 8, 1997, p.19, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ceeb/ceeb8/ceeb08.pdf; Zilberman, A. and Webber, S., “Public Attitudes toward NATO Membership in Aspirant Countries”, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2002, 63–66, <http://www.dcaf.ch/Chapter-Section/Public-Attitudes-toward-NATO-Membership-in-Aspirant-Countries>.

²⁴ Minotaitė G., “Lithuania and NATO Enlargement”, *Baltic Defence Review*, No. 6, 2001, p. 31–32.

²⁵ Ibid.

²⁶ Janušauskienė D., Novagrockienė J. (22 išnaša).

gumą, kai tuo tarpu apklausti ekspertai suteikė didesnę svorį atskirų asmenų ir bendruomenių vaidmeniui, stiprinant nacionalinį atsparumą²⁷.

1.4. NATO posovietiniu dešimtmečiu: nusiginklavimas ir taikos palaikymas

1990-ieji NATO buvo didelio branduolinių ginklų mažinimo era, kartu vykstant ženkliais strateginės pozicijos pokyčiams. Po Sovietų Sąjungos žlugimo, 1991–1993 m. JAV atitraukė apie 2,400 branduolinių ginklų, paleidžiamų nuo žemės ir gabenamų laivais, iš Europos valstybių partnerių, sumažindamos priešakinės dislokacijos arsenalą maždaug iki 700 kovinių galvučių, gabenamų lėktuvais²⁸. Nors kai kurie Europos politikai tolesnį JAV branduolinių pajėgų buvimą žemyne laikė įsipareigojimo sąjungininkų saugumui ženklų, abiejose Atlanto pusėse didėjo visuomenės spaudimas, sukeltas antibranduolinių judėjimų. JAV ir toliau konsolidavo savo branduolines bazines Europoje, ir ilgainiui visiškai panaikino jas Graikijoje (2001 m.) ir Jungtinėje Karalystėje (2008 m.)²⁹. Pakvietus keletą BSS valstybių įstoti į NATO, Steigiamasis 1997 m. NATO ir Rusijos Aktas įtvirtino vadinamąjį „trijų Ne“ principą, teigiantį, kad NATO neturi „nei ketinimo, nei plano, nei priežasties dislokuoti branduolinius ginklus naujų narių teritorijoje“. NATO vaidmuo besikeičiančioje regioninio saugumo dinamikoje Balkanuose ir Vidurio Rytuose taip pat buvo svarbus debatų veiksnys, kalbant apie Aljanso branduolinių pajėgumų vaidmenį. Konfliktas Kosove užėmė aukštą vietą darbotvarkėje 1998–2004 m., skiriant didelį dėmesį taikos palaikymui ir saugumo institucijų rėmimui vis glaudžiau bendradarbiaujant su Europos Sąjunga.

²⁷ Ibid.

²⁸ Pifer, S., “NATO, Nuclear Weapons and Arms Control”, Brookings Institution, July 2011, Arms Control Paper #7, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0719_arms_control_pifer.pdf; Nassauer, O., Meier O., Butler N., and Young S., “US nuclear NATO arsenals 1996–97,” Feb 7, 1997, British American Security Information Council (BASIC), <http://www.basicint.org/sites/default/files/PUB010297.pdf>.

²⁹ Pifer S., “NATO, Nuclear Weapons and Arms Control”, Brookings Institution, July 2011, Arms Control Paper #7, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0719_arms_control_pifer.pdf.

2. Lietuva: pirmasis dešimtmetis NATO (2004–2014 m.)

2.1. Misija atlikta

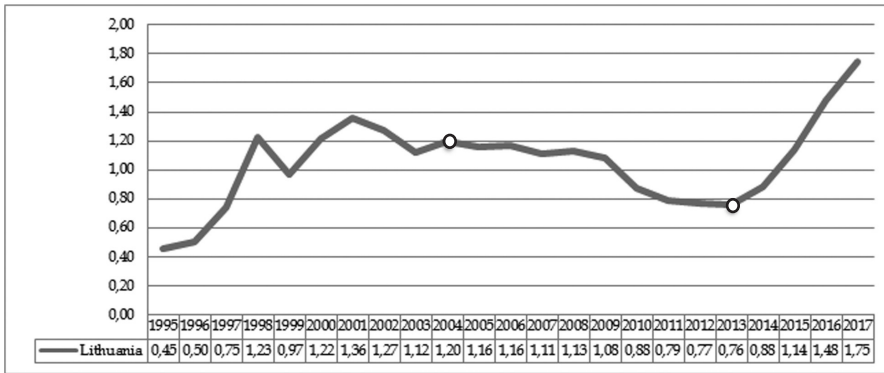
Istojimas į NATO 2004 m. buvo faktiškai suvokiamas kaip atlikta misija, kalbant apie reikmę investuoti į nacionalinį saugumą. Lietuvos išlaidos gynybai pradėjo po to sistemingai mažėti (žr. 2 pav.), o beužgimstantis viešasis diskursas nunyko. Situaciją puikiai apibūdina lentelė su George W. Busho citata jo vizito 2002 m. Lietuvoje metu, atidengta Vilniaus rotušėje. Perfrazuodamas 5-ojo NATO straipsnio išsipareigojimą Bušas teigė, „kas pasirinks Lietuvą savo priešu, taps ir Jungtinių Amerikos Valstijų priešu“³⁰, – tie žodžiai daugeliui Lietuvoje reiškė, kad nacionalinis saugumas buvo veiksmingai perduotas į JAV rankas.

Verta paminėti, kad istoriškai Lietuva buvo linkusi sieti savo saugumą su JAV konkrečiai, o ne NATO apskritai. Neturėdama strateginio karinio mąstymo tradicijos, Lietuva, plėtodama savo ginkluotąsias pajėgas, vėliau perėmė daugumą doktrinos koncepcijų iš JAV³¹. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių Lietuvos užsienio politikos elitas buvo tarp pirmųjų, remiančių invaziją į Iraką, – paskelbdami šią politiką be didesnių viešų diskusijų (ar pasipriešinimo). Nuo tada, kai JAV gynybos prioritetu tapo kovos su ginkluotais sukilėliais ir kitais nevalstybiniais priešininkais, Lietuva jau 13 m. siunčia Specialiųjų operacijų pajėgų („Aitvaras“) karius paremti misijų Irake ir Afganistane³². Lietuvoje šios misijos traktuojamos kaip atgrasymas išankstinėmis garantijomis (*extended deterrence*) susitarimo „akis už akį“ ašis, siekiant sustiprinti JAV išsipareigojimą Lietuvos saugumui prieš Rusiją. Žinoma, Lietuvos visuomenė niekada netroško, kad branduoliniai ginklai taptų šio atgrasymo išankstinėmis garantijomis dalimi – skirtingai nuo JAV susitarimų su Pietų Korėja ar Japonija, – Lietuva kaip pagrindinę grėsmę matė konvencines karines priemones galimam teritorijos užėmimui.

³⁰ Bumiller E., “Threats and Responses: the Allies; Bush Appeals To New Allies On Iraq Plans,” New York Times, Nov 24, 2002, <http://www.nytimes.com/2002/11/24/world/threats-and-responses-the-allies-bush-appeals-to-new-allies-on-iraq-plans.html>

³¹ Žr. Šlekys D. (1 išnaša)

³² Matonis A., *Gabrieliaus kariai. Lietuvos specialiųjų operacijų pajėgų ir „Aitvaro“ istorija*, Vilnius: Versus Aureus, 2014.

2 pav. Lietuva: gynybos išlaidos procentine BVP išraiška 1995–2017 m.³³

Lietuvos pozicija nuolat tarptautiniuose forumuose kelti saugumo klausimus, susijusius su Rusija, šaliai pelnė aktyvios, nors ir ypač siaurai dėmesį paskirstančios valstybės įvaizdį³⁴. Tačiau nacionalinio saugumo kultūros ir vidaus viešojo diskurso plėtotė šia tema iš esmės sustojo, o atotrūkis tarp ekspertų ar politikų bei plačiosios visuomenės vis didėjo susidomėjimo ir supratimo prasme. Pagal 2010 m. Eurobarometro tyrimą, 75-iems proc. Lietuvos ekspertų Rusija ir toliau kėlė susirūpinimą, tuo tarpu Lietuvos visuomenė ir toliau pirmiausia saugumą siejo su socioekonominė situacija ir tik 2,7 proc. respondentų įvardijo išorės grėsmes kaip svarbias³⁵. Tiesa, „vangus visuomenės dalyvavimas saugumo reikaluose“ tapo ne tik Lietuvos, bet ir kitų BSS respublikų būdingu bruožu³⁶. Be to, mažai parlamento narių aktyviai domėjosi saugumo klausimais, o nedidelė ekspertų bendruomenė apsiribojo diplomatais, keletu valstybės tarnautojų, žurnalistų ir akademikų³⁷. Karininkai taip pat nenoriai įsitraukdavo į viešas diskusijas bijodami, kad bus apkaltinti kišimusi į politikos kūrimą arba valstybės paslapčių atskleidimu³⁸.

³³ Pasaulio banko duomenys: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=LT>; Krašto apsaugos ministerijos duomenys: https://kam.lt/lt/veikla_576/biudzetas_538.html.

³⁴ Šešelgytė M. (8 išnaša)

³⁵ “Public opinion in the European Union”, *Standard Eurobarometer 72*, vol. 1, Autumn 2009, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_vol1_en.pdf.

³⁶ Šešelgytė M. (8 išnaša)

³⁷ Urbelis V. (8 išnaša); Šešelgytė M. (8 išnaša).

³⁸ Šlekys D., (1 išnaša), p. 83–86.

2.2. Nepastebėti paradigmos pasikeitimai

Net ir tokios situacijos fone vis dėlto stebina faktas, kad lemiami tarptautiniai šio laikotarpio įvykiai nesulaukė pakankamo susidomėjimo ir visuomenės paramos Lietuvoje. Pavyzdžiui, atkreipkime dėmesį į seriją kibernetinių atakų, siejamų su Rusija 2007 m., kurios keletui dienų izoliavo Estiją nuo pasaulio ir, be abejonės, buvo labai svarbus lūžis tarptautinių normų ir teisinių praktikų vystymuisi prieš kibernetinį karą. 2008 m. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, kuri yra pagrindinis akademinis leidinys saugumo klausimais, visame tome žodį „kibernetinis“ minėjo tik du kartus. Lietuva, žinoma, išreiškė diplomatinę paramą Estijai tarptautiniuose forumuose, tačiau sąlyginai nedidelis šio incidento rezonansas Lietuvos viešajame diskurse buvo stulbinantis (net ir atsižvelgiant į lietuvių polinkį pašiepti Estiją ir su ja varžytis).

2008 m. Gruzijos–Rusijos konfliktas sulaukė daug daugiau dėmesio: BSS valstybės teritorijos aneksija sulaukė didelio rezonanso, lydimo bendro komentaro, kad jeigu ne narystė NATO, Gruzijos likimas galėjo ištikti ir Lietuvą³⁹. Lietuvos diplomatinis korpusas buvo aktyvus propaguotojas glaudesnės kelių BSS respublikų integracijos į Vakarų – įskaitant Gruziją, Moldovą ir Ukrainą – šis konfliktas tapo skausminga kliūtimi tolesnei integracijai. Duodamas interviu 2016 m., užsienio reikalų ministras prisiminė, kad asmeniškai telkė NATO nares paremti Gruziją, įspėdamas, kad Aljansui neužėmus tvirtesnės pozicijos Rusijos atžvilgiu, Krymo ar Padniestrės gali laukti panašus likimas⁴⁰. 2008 m. Lietuvos gynybos biudžetas nežymiai (2 proc.) padidėjo, ką galima paaiškinti įvykių Gruzijoje ir Estijoje poveikiu. Tačiau tais pačiais metais krašto apsaugos ministras pasirašė dekretą, panaikinantį privalomą karo tarnybą, o kai 2009 m. Lietuvą užklupo globali finansinė krizė, gynybos biudžetas buvo vienas pirmųjų, kuris buvo sumažintas, kas rodo negebėjimą įvertinti sisteminių regioninio saugumo situacijos pokyčius.

Turint omenyje aktyvų Lietuvos dalyvavimą ir visuomenės paramą pastangoms skatinti valdymo reformas, skaidrumą ir kitas demokratinio valdymo savybes BSS erdvėje, šiek tiek stebina tas faktas, kad 2011 m. Arabų pavasaris nesulaukė daug simpatijų. Mouhamed Bouazizi susideginimas Tunise, žymintis Arabų pavasario pradžią, per daug nesiskyrė nuo Romo Kalantos

³⁹ Žr. pvz., Janeliūnas T., Kirvelytė L., „Gruzijos saugumo strategijos plėtra: sunkus kelias NATO link“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008*, p. 149–172; Paulauskas K., „NATO šiandien: pasiklydę transformacijoje“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2009–2010*, p. 29–52.

⁴⁰ Linkevičius L., Interview with Sackur S., BBC Hard Talk, Nov 25, 2016, <http://www.bbc.co.uk/programmes/n3ct0c67>

akto Lietuvoje 1972 m.⁴¹, o taikių protestų banga prieš žiaurius diktatorius Artimuosiuose Rytuose buvo lygintina su dainuojančiomis Baltijos šalių revoliucijomis. Vis dėlto, nepaisant šių sąsajų, Arabų pavasario įvykiai sulaukė mažai dėmesio Lietuvoje, išskyrus susirūpinimą, kad naftos kainos gali kilti⁴². NATO intervencija Libijoje – pirmoji svarbi Europos vadovaujama ir ne Europoje vykdoma saugumo kampanija nuo Kosovo laikų – buvo sutikta formaliu pritarimu, nors Lietuva neprisidėjo jokiais kariniais ištekiais. Vienas įvykis, patraukęs daugiau dėmesio, buvo Prezidentės D. Grybauskaitės interviu Austrijos dienraščiui *Die Presse*, kuriame ji teigė, kad NATO misija „aiškiai viršijo Jungtinių Tautų mandatą“⁴³, – pozicija, kuri buvo greitai prilyginta Putino pozicijai ir kritikuojama kaip iššūkis Aljanso vienybei⁴⁴, prieštaraujantis Lietuvos nacionalinio saugumo interesams.

Apskritai Lietuva išgyveno šį dešimtmetį iš esmės nedalyvaudama diskurse apie tokius šiuolaikinio saugumo iššūkius, kaip teroristinių organizacijų plitimas ar radioaktyviųjų medžiagų platinimas valstybiniam ir nevalstybiniam žaidėjams. Net Lietuvos pirmininkavimas ESBO 2011 m.⁴⁵, iš pradžių laikytas ypač neramiu laikotarpiu, nesugebėjo šalies viduje įžiebtį jokių esminių diskusijų saugumo ir gynybos klausimais ar sukurti tokias iniciatyvas tarptautiniu mastu.

2.3. Lietuva ir branduolinės ginkluotės neplatinimas

Lietuva ir toliau traktavo branduolinių ginklų kontrolę ir mažinimą bei branduolinės ginkluotės neplatinimą kaip veiksnį, rodantį arba glaudesnę tarptautinę bendradarbiavimą su Rusija, arba jai daromą spaudimą, užuot vertinusi pačius klausimus kaip svarbius⁴⁶. Pažvelkime, pavyzdžiui, į 2009 m. Prahoje pasakytą prezidento B. Obamos kalbą, kurioje jis paskelbė pasiryžimą kovoti

⁴¹ Žr., pvz., Hosking G. A., *The First Socialist Society: A History of the Soviet Union from Within*, Cambridge: Harvard University Press, 1992, p. 433.

⁴² Gailiūnas E., „Arabų sukilimai ir Vakarų saugumo interesai: žvilgsnis iš Lietuvos“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2011–2012, t. 10, p. 26–31.

⁴³ Gabriel A., „Der Einsatz in Libyen überschreitet das UN-Mandat“, *Die Presse*, 14-11-2011, <http://diepresse.com/home/ausland/aussenpolitik/650600/Der-Einsatz-in-Libyen-ueberschreitet-das-UNMandat?from=suche.intern.portal>.

⁴⁴ Navickaitė R., „NATO kritikai – V. Putinas ir D. Grybauskaitė“, *IQ.lt*, 2011-04-30, <http://iq.lt/titulinis-d-grybauskaitei-uzkliuvo-nato-atakos-libijoje/>.

⁴⁵ OSCE, „Lithuania takes over OSCE Chairmanship, will focus on freedom of the media, protracted conflicts, fostering regional co-operation“, Dec 31, 2010, <http://www.osce.org/cio/74792>.

⁴⁶ Žr., pvz., Ivanauskas V., Kasčiūnas L., Klimanskis S., Kojala L., Šukytė D., „Lietuva ir JAV bendradarbiavimo krypčių beiškant“, Rytų Europos studijų centras, 2014-02-06 <http://www.eesc.lt/uploads/news/id704/Lietuva%20ir%20JAV%20bendradarbiavimo%20krypciu%20beieskant.pdf>.

su tarptautiniu branduolinių ginklų platinimu. Nors branduolinė kontrabanda yra rimtas iššūkis daugumai BSS valstybių, jos linę šią temą ignoruoti – ir Lietuva ne išimtis. Komentuodamas šią kalbą, Prezidentas Adamkus išreiškė nusivylimą, jog neišgirdo nieko naujo ar reikšmingo⁴⁷. NATO pastangos iš esmės peržiūrėti gynybos politiką pagal 2010 m. NATO narių Strateginę gynybos ir saugumo koncepciją, ir 2012 m. Atgrasymo ir gynybos laikysenos apžvalgą (AGLA) irgi nesulaukė plačių visuomenės diskusijų ar analizės Lietuvoje ir, atrodo, buvo vyriausybės automatiškai patvirtintos, neradus strateginių argumentų jas išsamiau peržiūrėti ar atmesti. Kaip branduolinio ginklo neturinti valstybė, kurios svarbiausias rūpestis yra užtikrinti regioninį saugumą nuo galimos Rusijos agresijos, Lietuva šiuo atžvilgiu minėtoje NATO strategijos apžvalgoje nepamatė jokių strateginių poslinkių, tuo galimai pateisindama savo abejingą reakciją.

2.4. NATO ir šiuolaikiniai saugumo iššūkiai

Rugsėjo 11-osios išpuoliai sustiprino NATO strateginį poslinkį nuo tarpvalstybinių konfliktų į gebėjimą reguliariai reaguoti į nekonvencines grėsmes, susijusias su terorizmu, teroristinėmis organizacijomis, radikalizmu, masinio naikavimo ginklais ir t. t. Po 2002 m. viršūnių susitikimo Prahoje Aljansas, reaguodamas į besikeičiantį geopolitinį klimatą, pradėjo savo vadovybės ir pajėgų restruktūrizavimą. Nuo 2005 m. buvo atidaryti keli kompetencijų centrai, siekiant tobulinti pagrindines kompetencijas, ypač susijusias su naujaisiais saugumo iššūkiais (kibernetiniu karu, energetiniu saugumu, kova su terorizmu, savadarbiais sprogmenimis ir t. t.)⁴⁸. 2007 m. įvykdyta kibernetinė ataka prieš Estiją iškėlė rimtų klausimų, susijusių su 5-ojo straipsnio pritaikomumu krizėse, kur nėra akivaizdžių konvencinio ginkluoto konflikto požymių, bei atsako proporcingumu. Po kitais metais įvykdyto Rusijos įsiveržimo į Gruzijos teritoriją Rytų Europos lyderiai 2009 m. dar garsiau ragino JAV ir NATO užtikrinti Rusijos agresijos atgrasymą⁴⁹. 2009 m. vykusios Rusijos pratybos „Zapad“, kurių metu buvo imituojama branduolinė ataka prieš Baltijos šalyse dislokuotas NATO pajėgas, ir toliau kurstė baimę dėl teritorinės agresijos.

⁴⁷ BNS, „V. Adamkus kritiškai įvertino Prahoje pasakytą B. Obamos kalbą“, *Lietuvos rytas*, 2009-04-05, http://lietuvsdiena.lrytas.lt/-12389503701237735597-v-adamkus-kriti%C5%A1kai-%C4%AFvertino-prahoje-pasakyt%C4%85-b-obamos-kalb%C4%85-video.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.

⁴⁸ Žr. NATO, *Centers of Excellence*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68372.htm.

⁴⁹ Žr. pvz., „An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe“, *Gazeta Wyborcza*, July 16, 2009, http://wyborcza.pl/1,75248,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html.

Nepaisant šių įvykių, Aljansas nuolat kartuoja, jog yra įsipareigojęs palaikyti kaip galima mažesnę branduolinį arsenalą, kuris galėtų atlikti atgrasy- mo funkciją. Atspindėdamos bendrą JAV ir Rusijos santykių atšilimą prezi- dento Obamos valdymo metu, 2010 m. NATO Strateginė koncepcija, 2012 m. AGLA, ir 2014 m. Velso viršūnių susitikimo deklaracijos įsipareigojo kovoti su branduolinio ginklo platinimu, siekti branduolinio nusiginklavimo ir išreikšė viltį, jog vyks nuolatinis abipusis NATO ir Rusijos ginkluotės mažinimas. Be to, Obamos kovos su branduolinio ginklo platinimu darbotvarkė, pristaty- ta 2009 m. Prahoje, vėl įžiebė diskusijas apie JAV branduolinės ginkluotės atitraukimą iš Europos karinių bazių. Ypač aktyviai reikšėsi Vokietija, kurios pozicija atspindėjo bendrą šalies antibranduolinį nusistatymą. Atrodė, kad laipsniškas senstančių, branduolinį ginklą galinčių nešti orlaivių „Typhoon“ pašalinimas (o ne jų eksploatavimo laiko ilginimas) buvo ekonomiškai priim- tinas, o Rusijos atžvilgiu tai galėjo tapti reikšmingu geros valios ženklų viena- šališkai vykdant nusiginklavimą. Daug NATO narių taip pat rėmė JAV pastan- gas užkirsti kelią branduolinių ginklų ir technologijų plitimui tarp valstybinių ir teroristinių organizacijų. 2004 m. atskleistas A. Q. Khano tinklas, kuris tiekė tokias technologijas Pakistanui, Šiaurės Korėjai, Sirijai, Libijai ir Iranui, tai su- kėlė didelę tarptautinę neplatavimo kampaniją, įvedant sugriežtintas prekybos taisykles ir tikslinių sankcijų seriją. Nuogaštavimai, kad branduolinės medžia- gos pateks į vis labiau besireiškiančių Islamo radikalų rankas arba kad nauji priešiški režimai įgis branduolinį ginklą, suteikė didelį impulsą NATO stiprinti ginklų kontrolės ir branduolinio ginklo neplatavimo pastangas.

3. Ukraina: pabudimas (2014–2017 m.)

3.1. Lietuvos politikos pokyčiai

2014 m. Ukrainoje vykęs konfliktas pažadino daugelį Vakaruose ir at- skleidė Rusijos agresyvumą ir neslepiamą siekį užkariauti teritorijas BSS er- dvėje, artėjant prie NATO sienų. Tiek Baltijos šalyse apskritai, tiek ir konkrečiai Lietuvoje ši Ukrainos krizė buvo tipiškas „ar aš nesakiau“ atvejis: po daugelio metų, kai Azija ir Vidurio Rytai buvo pagrindinės NATO aktualių konfliktų vietos, Vakarų dėmesys vėl nukrypo į Europą, tuo patvirtinant nuolatinis Bal- tijos šalių įspėjimus apie galimą Rusijos agresiją. Daug Europos ekspertų, pa- sisakusių šiuo klausimu 2015 m. viduryje, taip pat jautėsi saugiau, manydami, kad taip atidžiai stebint Aljansui, mažiau tikėtina, jog Rusija bandys toliau kelti

provokacijas NATO valstybėse narėse⁵⁰.

Lietuvos diplomatomams, kurie padėjo Ukrainai prisijungti prie Europos Sąjungos laisvosios prekybos asociacijos sutarties, buvo ypač skausminga stebėti, kaip pakrypo įvykiai nuo Maidano laikų. Naratyvas apie BSS valstybę, kuri siekė pasukti Vakarų kryptimi, bet vėl buvo užpulta Rusijos, garsiai nuskambėjo vietiniame diskurse teigiant, jog jei ne narystė NATO, Ukrainos vietoje galėjo būti Lietuva. Šalia tradicinio aktyvaus Lietuvos diplomatų tarpininkavimo siekiant padėti Ukrainai⁵¹, šalies viduje šis įvykis sukėlė plačias visuomenės diskusijas saugumo klausimais.

Nuo 2014 m. Lietuvos išlaidos gynybai pradėjo staigiai ir stabiliai kilti, metinį padidėjimą pradedant matuoti dviženkliais skaitmenimis (žr. 1 pav.). Numatoma, kad 2018 m. biudžeto lėšos Krašto apsaugos ministerijai padidės 21 proc.; procentine išraiška tai bus didžiausias padidėjimas tarp visų ministerijų, o dydžio atžvilgiu, jis bus antras po lėšų, skiriamų socialinei apsaugai⁵². 2017 m. sausio mėnesį Lietuva, reaguodama į nuolatinius sienos pažeidimo incidentus⁵³, pradėjo sienos su Kaliningradu (Rusijos anklavu) statybą⁵⁴.

Nors 2016 m. parlamento rinkimuose gynybos tema nebuvo tarp pačių svarbiausių, daugiau partijų nutarė įtraukti nacionalinio saugumo ir gynybos klausimus į savo darbotvarkę. Laimėję rinkimus valstiečiai ir žalieji, nuo pat pradžių rodę ypatingą dėmesį krašto apsaugos struktūroms, vėliau ėmė krypti į kitą kraštutinumą, siūlydami kontraversiškas iniciatyvas, tokias kaip privalomo karinio rengimo įvedimas į vidurinių mokyklų mokymo programą⁵⁵. Be to, parlamento pirmininkas (Valstiečių ir žaliųjų partijos narys) įžiebė nesutarimų, priimdamas Rusijos ambasadorių parlamente tą savaitę, kai Lietuva mirėjo savo nepriklausomybę nuo Sovietų Sąjungos ir turėjo tuoj pat balsuoti dėl

⁵⁰ Pomper M., Murauskaitė E., Sokov N. S., Varnum J. C., "Ensuring Deterrence against Russia: The View from NATO's Front-Line States", Occasional Paper, Heinrich Boell Foundation U.S., Dec 2015.

⁵¹ Be humanitarinės pagalbos, iniciatyvos apėmė nuo pinigų rinkimo karinei įrangai ir mokymams (žr. <http://blue-yellow.lt/lietuviskai/>) iki reguliariai rengiamų koncertų, skirtų labdarai rinkti ir dėmesiu išlaikyti (žr. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-01-02-sausio-13-aja-paramos-ukrainai-koncertas-kartu-iki-pergales/153574>; <http://www.15min.lt/zmones/galerija/palaikymo-ukrainai-koncertas-vilniuje-98523#>).

⁵² Šimėnas, D., „Ministrams pristatytas 2018 m. biudžeto projektas“, *Verslo žinios*, 2017-10-09, <https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2017/10/09/ministrams-pristatytas-2018-m-biudzeto-projektas>.

⁵³ Žr. pvz., Acius, A., "Possible illegal landing of Russian militaries in Juodkrantė", LRT, Apr 8, 2016, http://www.lrt.lt/en/news_in_english/29/132927/possible_illegal_landing_of_russian_militaries_in_juodkrante.

⁵⁴ Sytas, A., "Lithuania to build fence along border with Russia's Kaliningrad", Reuters, Jan 17, 2017, <http://www.reuters.com/article/us-lithuania-russia-fence-idUSKBN1512JU>.

⁵⁵ Žr. Jakilaitis, E., „S. Skvernelis žada ne vieną pertvarką“, LRT laida „Dėmesio centre“, 2017 m. sausio 5 d., <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/s-skvernelis-zada-ne-viena-pertvarka.d?id=73367790>.

Nacionalinio saugumo strategijos priėmimo⁵⁶. Valstiečių ir žaliųjų partijos pirmininkas buvo kaltinamas ryšiais su Kremliu artima įmone⁵⁷ ir tuo, jog anksčiau aktyviai pasisakė prieš euro įvedimą ir užsienio piliečių teisę įsigyti žemę Lietuvoje. Paskutinė iniciatyva sudaryti tarpparlamentinio bendradarbiavimo su Rusija komitetą buvo sutikta su pasipiktinimu ir įtarumu⁵⁸, prezidentūrai ir Užsienio reikalų ministerijai rodant stiprėjančią atvirai kritišką požiūrį į parlamento pasirinktą politikos kryptį⁵⁹. Nepaisant to, parlamentas sėkmingai atnaujino Nacionalinio saugumo strategiją, papildydamas pagrindinių nacionalinio saugumo grėsmių sąrašą klausimais, susijusiais su korupcija ir didėjančiu atotrūkiu tarp pasiturinčiųjų ir neturtingųjų⁶⁰. Pastangos sujungti socialinius ir ekonominius bei su gynyba susijusius klausimus į platesnę strategiją, kuria siekiama sustiprinti socialinį atsparumą šiuolaikinių grėsmių akivaizdoje, yra ypač pagirtinos.

3.2. Lietuvos visuomenės įtraukimas

Be Lietuvos karinės parengties ir techninių pajėgumų stiprinimo, pirmą kartą buvo dedamos pastangos geriau informuoti ir įtraukti civilinę visuomenę į pasirėngimą krizei. Nuo 2015 m. Krašto apsaugos ministerija išleido seriją lankstinukų, informuojančių visuomenę, ką daryti ginkluoto konflikto atveju, taip pat apie priemones, reikalingas ginkluotam ir taikiam pasipriešinimui⁶¹. 2016 m. buvo įdiegta telefoninių išpėjimo pranešimų sistema, kuri šiuo metu reguliariai testuojama ir naudojama. Be to, 2016 m. rudenį Valstybės saugumo departamentas (VSD) įsteigė tiesioginę telefono liniją, kuria galima pranešti apie įtartiną veiklą, ypač susijusią su užsienio žvalgybos agentūrų bandymais verbuoti.

⁵⁶ Lietuvos žinios, „Nacionalinį saugumą svarstys po susitikimo su Rusijos atstovu“, 2017 sausio 6, <http://www.lzinios.lt/lzinios/Lietuva/nacionalini-sauguma-svarstys-po-susitikimo-su-rusijos-atstovu/236656>.

⁵⁷ Samoškaitė E., „Paviešinta su R. Karbauskiu susijusi „pažyma“, Delfi.lt, 2016 m. lapkričio 15, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/paviesinta-su-r-karbauskiu-susijusi-pazyma.d?id=72854066>; Čeponytė, J., „Rinkimų dalyviai: Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga“, LRT radijas, 2016 m. spalio 3, http://www.lrt.lt/naujienos/kalba_vilnius/32/150111.

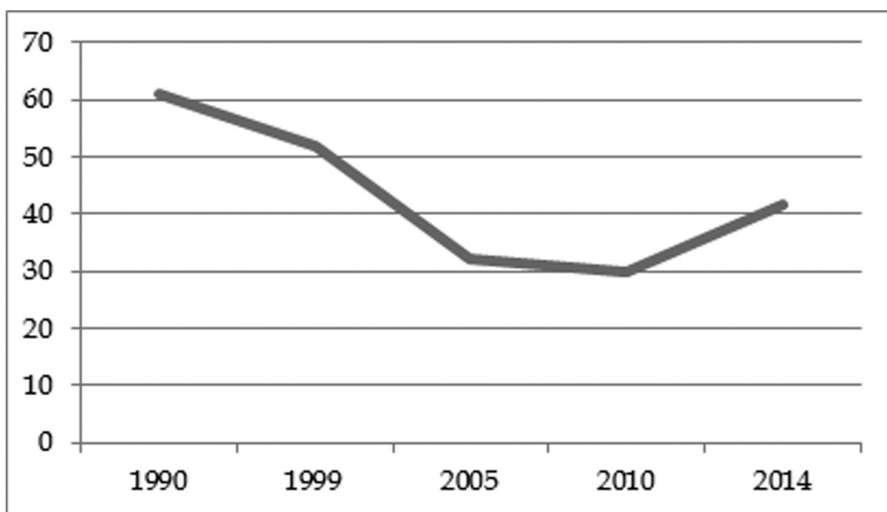
⁵⁸ Saldžiūnas, V., „Išpėjo apie norą gerinti santykius su Rusija: tai spąstai“, Delfi.lt, 2017-01-11, <http://www.delfi.lt/news/daily/medijos-karas-propaganda/ispejo-apie-nora-gerinti-santykius-su-rusija-tai-spastai.d?id=73403662>.

⁵⁹ „URM pamokymai Seimo nariams: su kuo, kiek ir apie ką galima kalbėtis su Rusija“, Alfa.lt, 2017-01-18, <http://www.alfa.lt/straipsnis/50129723/urm-pamokymai-seimo-nariams-su-kuo-kiek-ir-apie-ka-galima-kalbetis-su-rusija>.

⁶⁰ Ramelienė R., „Saugumo strategija – ypatingos skubos tvarka“, Lietuvos žinios, 2017 m. sausio 10, <http://lzinios.lt/lzinios/lietuva/saugumo-strategija-ypatingos-skubos-tvarka/236811>.

⁶¹ Leidinius galima rasti https://kam.lt/lt/naujienos_874/leidiniai/2015_m._isleisti_leidiniai.html ir https://kam.lt/lt/naujienos_874/leidiniai/2016_m._isleisti_leidiniai.html.

Viešosios nuomonės apklausa, atlikta 2014 m. vasarą, parodė, jog 55 proc. lietuvių yra susirūpinę, jog šalyje gali kilti ginkluotas konfliktas⁶² – kas visiškai priešinga tendencijoms, kurios vyravo prieš prasidedant konfliktui Ukrainoje. Pavyzdžiui, 2012 m. lapkričio mėnesį, 60 proc. Lietuvos gyventojų manė, kad Lietuvai negresia jokios realios grėsmės, tuo tarpu 18 proc. nurodė Rusiją kaip grėsmę. Toje pačioje 2012 m. apklausoje 54,6 proc. respondentų pasisakė prieš gynybos biudžeto didinimą⁶³, tuo tarpu 2014 m. daugiau nei 64 proc. respondentų buvo už⁶⁴ precedento neturintis palaikymo lygmuo, skiriant lėšas gynybai. Verta atkreipti dėmesį ir į dar vieną naują tendenciją – visuomenės narių pasiryžimą patiems imtis ginklo ir ginti tėvynę: 1990 m. 61 proc. respondentų buvo pasirengę tą daryti, tačiau per kitą dešimtmetį, šis skaičius sumažėjo daugiau nei trečdaliu ir 2014 m. tesiekė vos 41,6 proc. (žr. 3 pav.).

3 pav. Respondentų, pasirengusių asmeniškai imtis ginklo ir ginti Lietuvą, procentas⁶⁵

⁶² „Apklausa: pusė lietuvių – su neramiomis mintimis apie karinius konfliktus“, Alfa.lt, 2014-09-22, <http://www.alfa.lt/straipsnis/809053/apklausa-puse-lietuviu-su-neramiomis-mintimis-apie-karinius-konfliktus#ixzz3GhSQNiLN>.

⁶³ Jackevičius M., Samoškaitė, E., „Apklausa: realių grėsmių Lietuvai nėra, o jei bus – mus apgins NATO?“, Delfi.lt, 2012-11-23, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-realiu-gresmiu-lietuvai-nera-o-jei-bus-mus-apgins-nato.d?id=60063003>.

⁶⁴ Spinter, „Visuomenės nuomonės tyrimas šalies saugumo ir gynybos klausimais“, 2014-04-14, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/NjAyOzk7OzA>

⁶⁵ Pagal: Spinter, „Visuomenės nuomonės tyrimas šalies saugumo ir gynybos klausimais“, 2014-04-14, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/NjAyOzk7OzA>; Spinter, „Kilus grėsmei lietuviai savo valstybės ginklu negintų“, 2010-02-16, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/MTM1Ozk7OzA>.

Įdomu pažymėti, jog visuomenė buvo linkusi pritarti civilių kariniam mokymui (38,3 proc. palaikė jį kaip privalomą o 49,8 proc. – kaip savanorišką priemonę), tuo tarpu privalomosios karo tarnybos grąžinimas išliko nepopuliarus (49,4 proc. respondentų buvo prieš)⁶⁶. Tik po ilgų ir karštų visuomenės diskusijų bei specialios Krašto apsaugos ministerijos informacinės kampanijos 2015 m. pritariančių skaičius pasiekė 51 proc.⁶⁷

Visgi pasiryžimas asmeniškai dalyvauti Lietuvos gynyboje žymi vieną viešos reakcijos į Ukrainos krizę kraštutinumą – tuo tarpu kiti gyventojai laikosi priešingo, ypač fatalistinio požiūrio, kad Rusijos invazija tėra laiko klausimas. Vargu ar šios tendencijos gali stebinti, turint omenyje, kad nacionalinio saugumo diskursas yra pristatomas išimtinai per tykančio pavojaus prizmę, pabrėžiant, jog valstybė (t. y. kariuomenė, vyriausybės institucijos ir t. t.) bei individai (visuomenė, taip pat ir šauliai bei savanoriai) turi būti bet kada pasiruošę ginkluotam teritoriniam įsiveržimui.

Daug pagrindo diskursui apie artėjančią grėsmę davė 2017 m. „Zapad“ pratybos, kurios taip pat patraukė NATO partnerių dėmesį ir padidino NATO pajėgų skaičių Baltijos šalyse jų metu. Tačiau pozicija, jog būtina aktyviai raginti visuomenę (ir sąjungininkus) priešintis neišvengiamam pavojui, kaip ir reikėjo tikėtis, susidūrė su iššūkiu ilgą laiką išlaikyti gyventojų dėmesį. Tyrimas apie grėsmių suvokimą, atliktas 2016 m., patvirtino, kad visuomenės mąstysenoje socialinės ir ekonominės problemos vėl užima pagrindinę vietą: nepaisant to, kad žiniasklaidos pateiktame diskurse padaugėjo kalbų apie karines grėsmes, Rusijos invazija tapo viena iš mažiausių susirūpinimą keliančių problemų (15 proc. respondentų paminėjo ją kaip problemą), tuo tarpu 33 proc. išreiškė nuogąstavimus dėl senstančios visuomenės, o 26 proc. rodė susirūpinimą dėl pajamų nelygybės⁶⁸.

Lietuvoje išlieka trūkumas aiškios vidurio pozicijos nacionalinio saugumo klausimais, o visuomenės įsitraukimas ir susidomėjimas gynybos strategijos sprendimais vis dar ribotas⁶⁹. Kone visuose viešuose debatuose pasigirsta

⁶⁶ Spinter, „Visuomenės nuomonės tyrimas dėl karinių mokymų ir privalomos karinės tarnybos grąžinimo“, 2014-04-22, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/NjA1Ozk7OzA=>.

⁶⁷ Spinter, „Patriotizmas: šauktinių grąžinimas daug geriau nei didesni mokesčiai kariuomenei išlaikyti“, 2015-03-13, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/NzE2Ozk7OzA=>.

⁶⁸ Pancerovas D., „Lietuvos gyventojams baisesnės socialinės grėsmės, o ne Rusijos invazija ar terorizmas“, *15min*, 2016-06-28, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lietuvis-gyventojams-baisenes-socialines-gresmes-o-ne-rusijos-invazija-ar-terorizmas-56-647741>; Lašas, A., „Rusijos karinės grėsmės anatomija“, *15min*, 2016-07-26, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/ainius-lasas-rusijos-karines-gresmes-anatomija-500-659107>

⁶⁹ Išsamiau žr. Murauskaitė E., „Lithuanian Security Culture: Contrasts and Contradictions,” Foreign Policy Research Institute, May 2016, <http://www.fpri.org/article/2016/05/lithuanian-security-culture-contrasts-contradictions/>

būgštavimų, kad diskusijos, atskleidžiančios mūsų silpnybes, tik pasitarnauja priešui arba be reikalo gąsdina visuomenę. Iš tiesų atrodo, kad diskusijų ir straipsnių saugumo klausimais skaičius yra laikomas tiesiogiai proporcingu grėsmės lygiui, bet nesiejamas su normatyviniu pokyčiu ir būtinybe užpildyti spragą. Tai ypač kelia susirūpinimą, nes visuomenės atsparumas darosi dar svarbesnis, norint sėkmingai kovoti su šiuolaikinėmis grėsmėmis ilguoju laikotarpiu, kur konvencinis atviras tarpvalstybinis karinis konfliktas yra palaipsniui pakeičiamas pilkosios zonos konfrontacijomis, vykstančiomis daugybėje sričių.

Nors Lietuvos Konstitucijos 139 straipsnis aiškiai nurodo, kad kiekvieno piliečio pareiga ginti savo šalį svetimos šalies okupuojančių pajėgų ginkluoto užpuolimo atveju, nėra aiškių gairių, kaip tą daryti. Pavyzdžiui, svarbu žinoti, kad šiuolaikiniame užpuolime nebūtinai bus panaudota konvencinė ginkluotė, bet gali būti surengtos viena ar serija kibernetinių atakų arba vykdoma neapykantą kurstanti informacinė kampanija. Gali būti bandoma surengti valstybės perversmą, panaudojant vietinius žaidėjus – radikalizavusius asmenis arba tuos, kurių ryšiai su užsienio pajėgomis nėra akivaizdūs. Dar vienas svarbus aspektas yra pasirinkimas tarp miesto kovos ar miško partizanų, nurodymų, kas turi imtis ginklo, o kas ir toliau dalyvauti pasyviame pasipriešinime, kaip antai, kenkti okupaciniam režimui ir tiekti materialinę paramą Lietuvos kovotojams. Nors hibridinės grėsmės dar dažniau minimos kaip saugumo problema, iki šiol nedaug tepasiekta diskutuojant apie tinkamą socialinę elgseną tokių grėsmių akivaizdoje, nekalbant jau apie politinių sprendimų ir operatyvinių direktyvų priėmimą.

3.3. Lietuvos branduolinės baimės: atominės elektrinės, ne ginklai

Turint galvoje tradicinį Lietuvos susirūpinimą iš Rusijos kylančiomis grėsmėmis, svarbu pažymėti, kad padidėjęs atviras Rusijos žvanginimas branduoliniais ginklais po Ukrainos krizės Lietuvoje nesukėlė didesnio nerimo. Daugeliui Vakaruose Maskvos pareiškimai apie pasirengimą, jei prireiks, imtis taktinių branduolinių ginklų panaudojimo ginant okupuotą Krymą, buvo lemtingas lūžio taškas, žymintis masinio naikinimo ginkluotės sugražinimą į operatyvinį planavimą. Vis dėlto atrodo, kad Lietuvos saugumo ekspertai nekreipia daug dėmesio į šiuos pareiškimus: branduolinį užtaisą galinčių nešti „Iskander“ raketų dislokavimas Kaliningrade 2016 m. buvo sutiktas su ma-

žesniu susirūpinimu⁷⁰, negu Rusijos įsibrovimai į Baltijos oro erdvę⁷¹ arba pranešimai apie Rusijos karines pratybas prie Baltijos valstybių sienų. 2015 m. apklausoje apie tai, kaip Baltijos saugumo ekspertai suvokia grėsmes, Lietuvos respondentai nesiejo krizės Ukrainoje su branduoline ginkluote ar jos platavimo klausimais – pasikeitusio grėsmės pobūdžio ar lygio atžvilgiu – ir daugelis laikė šias grėsmes nereikšmingomis netgi tuomet, kai apie jas buvo klausiama tiesiogiai⁷². Be to, daugelis 2015 m. apklausoje dalyvavusių ekspertų buvo griežtai nusistatę prieš bet kokią NATO branduolinės retorikos griežtinimą ir perspėjo, kad pokyčiai NATO pajėgų laikysenos ar dislokavimo atžvilgiu būtų be reikalo provokuojantys⁷³.

Panašu, jog Lietuva vertina Rusijos oficialią branduolinę poziciją („eskaluoti siekiant deeskalacijos“), susijusius veiksmus Baltijos šalyse pirmiausia kaip signalą, skirtą NATO ir Vakarams. Tuo tarpu Rusijos branduoliniame „arsenale“ Lietuvą daug labiau neramina branduolinės energetikos projektų vystymas kaimynystėje. 2013 m. įsibėgėjo Baltarusijos atominės elektrinės statyba Astrave, nepaisant griežto Lietuvos pasipriešinimo⁷⁴. Šį projektą, finansuojamą Rusijos paskolomis ir investicijomis, savo vidaus diskurse Lietuva kritikuoja nurodydama statybos darbų saugos pažeidimus, nors tarptautiniuose forumuose pagrindinis Lietuvos skundas yra, kad Baltarusija neužtikrino visuomenės dalyvavimo, priimdama su aplinkosauga susijusius sprendimus, ir tinkamai neinformavo kaimyninių šalių. Lietuvos politinė opozicija Astravo atominės elektrinės atžvilgiu tiesiogiai siejasi su bėgstavimais, kad nepasikartotų Černobylio atvejis⁷⁵: 2017 m. visuomenės nuomonės apklausa parodė, kad 65 proc. lietuvių suvokia šį projektą kaip grėsmę saugumui, kur Černobylio katastrofos prisiminimas nulemia respondentų nuomonę (pvz., jaunesni respondentai, kurių ryšys su šiuo įvykiu yra silpnesnis, neturi tokio neigiamo požiūrio į Astravą)⁷⁶. Be to, Rusija neseniai atnaujino Kaliningrado atominės

⁷⁰ Agence France-Presse, “Russia is deploying nuclear-capable missiles on NATO’s doorstep, Lithuania says”, Oct 8, 2016, <https://www.pri.org/stories/2016-10-08/russia-deploying-nuclear-capable-missiles-natos-doorstep>.

⁷¹ Milne, R., Jones, S., Hille, K., “Russian air incursions rattle Baltic states”, *Financial Times*, Sep 24, 2014, <https://www.ft.com/content/9d016276-43c3-11e4-baa7-00144feabdc0>.

⁷² Murauskaitė E., Pomper, M., (7 išnaša); Pomper M., Murauskaitė E., Sokov N. S., Varnum J. C.

(50 išnaša)

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Svarbiausius įvykius žr. BNS, „Astravo statyba: svarbiausios datos“, Delfi.lt, 2016-03-09, <https://www.delfi.lt/verslas/energetika/astravo-ae-statyba-salia-lietuvas-svarbiausios-datos.d?id=70650520>.

⁷⁵ Milne R., Foy H., “Russian-built nuclear plant revives Chernobyl fears”, *Financial Times*, Sep 19, 2017, <https://www.ft.com/content/a98322de-96f7-11e7-b83c-9588e51488a0>

⁷⁶ Naprys, E., „Du trečdaliai lietuvių įžvelgia grėsmę dėl Astravo atominės elektrinės“, *15min*, 2017-09-06, <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/energetika/du-trecdaliai-lietuviu-izvelgia-gresme-del-astravo-atomines-elektrines-664-849598>.

elektrinės statybą⁷⁷, ir Lietuvai nerimą Rusijos ketinimai panaudoti pažeistą Astravo reaktoriaus korpusą šiam projektui.⁷⁸ Kaliningrado atominės elektrinės projektas buvo sustabdytas 2013 m. iš dalies dėl galimų politinių sunkumų, susijusių su elektros energijos pardavimu Europos rinkoje⁷⁹. Turint omenyje stiprų Lietuvos pasipriešinimą Astravo atominės elektrinės statybai, minėtas faktas tapo dar vienu politinio spaudimo ir bauginimo įrankiu, nepaisant greičiausiai riboto šio projekto ekonominio perspektyvumo.

3.4. NATO: Varšuvos viršūnių susitikimas ir tolesnė raida

Anksčiau aptarti geopolitiniai pokyčiai atsispindėjo 2016 m. Varšuvoje įvykusiame NATO viršūnių susitikime – jis žymėjo naują Aljanso gynybos politikos etapą. Nors buvo aiškiai matomi skirtingi valstybių narių naratyvai ir skirtingas grėsmių suvokimas, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas diskusijoms apie galimus rezultatus. Pirma, Aljansas įvardijo Rusiją kaip grėsmę saugumui (o ne partnerę) ir oficialiai patvirtino keturių daugianacionalinių batalionų (po 1000 karių) dislokavimą Baltijos regione, kaip saugumo užtikrinimo priemonę. Svarbu pažymėti, kad, nors NATO atgrasymo strategija neabejotinai remiasi Aljanso branduoliniais pajėgumais, Baltijos valstybės nei prašė branduoline ginkluote paremtų saugumo garantijų, nei tokios garantijos buvo joms siūlomos. Lietuvos Prezidentė Grybauskaitė, kalbėdama apie pokyčius Aljanso grėsmių suvokime ir numatomą sausumos pajėgų dislokavimą, pareiškė, kad šaliai nebereikia bijoti ir būtų galima svarstyti dialogo su Rusija perspektyvą⁸⁰, nors pastarajai, dialogo, strategijai Lietuva nepalaujamai priešinosi ištisus dešimtmečius.

Antra, 2016 m. viršūnių susitikimas reiškė svarbų posūkį NATO požiūryje į branduolinę ginkluotę ir ginkluotės neplatinimą. Reaguodamas į Rusijos žvanginimą branduoliniais ginklais, Varšuvos komunikatas iškėlė branduolinės ginkluotės dislokavimą ir atgrasymo poziciją į pirmą planą tokia kalba,

⁷⁷ Kazakevičius, K., „Baltijos AE: statybos Lietuvos pašonėje nenutrūko“, *Lietuvos žinios*, 2017-01-17, <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuva/baltijos-ae-statybos-lietuvos-pasoneje-nenutruko/237173>.

⁷⁸ BNS, „Kritęs Astravo AE korpusas veikiausiai bus panaudotas Kaliningrade“, 2017-09-06, <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/bendroves/rosatom-ketina-is-astravo-ae-atsiimta-kritusi-reaktoriaus-korpuse-panaudoti-kaliningrado-srityje-planuojamoje-branduolineje-jegaineje-663-849604>.

⁷⁹ Menkiszak, M., “Russia freezes the construction of the nuclear power plant in Kaliningrad”, *OSW*, June 12, 2013, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-06-12/russia-freezes-construction-nuclear-power-plant-kaliningrad>.

⁸⁰ BNS, „D. Grybauskaitė Varšuvoje: būtent dabar galima nebijoti“, *Lrytas*, 2016-07-09, http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/d-grybauskaite-varsuvoje-butent-dabar-galime-nebijoti.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.

kurios nebuvo girdėti daugiau nei dešimtmetį. Buvo nuolat kartojama, kaip svarbu pasidalyti branduolinės ginkluotės našta, ir atsisakoma ankstesnių svarstymų atitraukti JAV branduolinę ginkluotę iš Vokietijos. Vėliau tais pačiais metais abi NATO Europos branduolinės valstybės, Jungtinė Karalystė ir Prancūzija, pradėjo savo branduolinių programų modernizavimą, atnaujinamos savo branduolinius povandeninius laivus. D. Trumpui tapus prezidentu, JAV atsitraukė nuo branduolinio nusiginklavimo ir kovos su branduolinės ginkluotės platinimu, o 2017 m. vėl kalbėjo apie galimą arsenalo didinimą ir galiausiai atsisakė 2015 m. susitarimo su Iranu. Atsižvelgdamas į besikeičiančius valstybių narių prioritetus ir naujai pabrėždamas atgrasymą, panaudojant ne konvencinę, bet branduolinę ginkluotę, 2017 m. NATO paskelbė pareiškimą, kritikuojantį Branduolinių ginklų uždraudimo sutartį (BGUS)⁸¹.

Vis dėlto kartu su grįžtančia branduoline retorika NATO įsipareigojo imtis naujų bendradarbiavimo iniciatyvų, ieškodama būdų spręsti ilgalaikes saugumo problemas pilkosios zonos krizių ir naujų grėsmių akivaizdoje. Varšuvoje pasirašyta NATO ir Europos Sąjungos bendradarbiavimo sutartis buvo reikšmingas žingsnis, formalizuojant bendradarbiavimą tarp saugumo ir socioekonominio vystymosi klausimų, kurio pirmosios sėklos buvo pasėtos dar Kosove. Tačiau kol kas bendradarbiavimas vyksta vangiai, ir vieninteliai galimi pažangos rodikliai yra tinkamų partnerių identifikavimas ir platesnis tarpinstitucinis dalijimasis informacija. Šalia sunkumų susidūrus su įsigalėjusia didele biurokratija prisidėjo ir finansinės dilemos balansuojant valstybių narių biudžetus: NATO spaudžia didinti išlaidas gynybai, o ES – socialinėms reikmėms. Sudarant Europos nacionalinius biudžetus, yra svarbu laikytis NATO reikalavimo skirti gynybai bent 2 proc. BVP, siekiant sustiprinti kietąsias saugumo priemones kovoje su valstybinio lygio grėsmėmis ir padedant pasidalyti našta, nes atrodo, jog Jungtinės Valstijos yra linkusios palaiptiesniui mažinti savo įsipareigojimus ir investicijas šiame regione. Tačiau būtinybė efektyviai paskirstyti baigtinius išteklius sunkiai suderinama su reikme spręsti kitus saugumo iššūkius – tokius, kaip kova su smurtiniu ekstremizmu, kurie labiausiai reikalauja socialinių ir ekonominių sprendimų.

⁸¹ "North Atlantic Council Statement on the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons", Sep 20, 2017, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_146954.htm.

Išvada

Šiame straipsnyje apžvelgiama Lietuvos saugumo kultūros raida bei dabartinė padėtis per tris ryškius naratyvinius etapus: naujai susikūrusią nepriklausomą valstybę, NATO narę ir šalį, esančią priešakinėse Rusijos konflikto su Ukraina pozicijose. Detaliai aptariant socialines ir politines gynybos ir saugumo nuostatas per pastaruosius 27 metus, pabrėžiami kai kurie nepakankamai įvertinti skirtumai bei parodomas potencialus jų poveikis konceptualiai padėčiai, kurioje dabar atsidūrė NATO. Kaip branduolinį ginklą turintis Aljansas, kuris vis dažniau susiduria su nekonvenciniais konfliktais tiek savo viduje, tiek už Aljanso ribų, NATO ieško naujų išraiškos būdų, derindamas savo tikslus ir pajėgumus su valstybių narių problemomis bei grėsmių suvokimu.

Viena vertus, NATO periferijos valstybės narės, tokios kaip Lietuva, nuolat atsiduria priešakinėse pozicijose įprastinių saugumo iššūkių, kuriuos spręsti Aljansas ir buvo sukurtas, t. y. susiduria su teritorinio įsiveržimo grėsme. Tačiau šios valstybės stokoja gilių saugumo kultūros tradicijų, kurios atitiktų klasikinių NATO diskursą, kur tokie iššūkiai sprendžiami pasitelkus branduolinį atgrasymą ir branduolinio eskalavimo valdymą. Per pastarąjį dešimtmetį daugelis NATO valstybių narių ir Aljansas apskritai pabrėžė branduolinio nusiginklavimo ir branduolinių ginklų neplatavimo svarbą ir padarė didelę pažangą, siekdamas šių tikslų. Vis dėlto Varšuvos viršūnių susitikimas į pirmą vietą iškėlė klasikinės branduolines doktrinas. Daugelis valstybių, kurios įstojo į NATO iki 2004 m., istoriškai gvildeno vidaus politikos klausimus apie branduolinio arsenalo kaštus ir privalumus, branduolinio karo siaubą ar veiksmingumą, ir galiausiai pasirinko savo strategiją. Tuo tarpu Baltijos šalys pasisakė už nebranduolinės valstybės statusą ir politiką, kur branduolinio ginklo neplatavimas yra daugiausia *pro forma*, nes konceptualus diskursas su visuomene ar saugumo ekspertais neįvyko. Todėl vargu ar reikia stebėtis, kad doktrininių koncepcijų sugrįžimas, kaip antai branduolinio atgrasymo priemonių vaidmuo ir taktinio branduolinio ginklo panaudojimas, atrodo nerealistiški ir svetimi Lietuvos auditorijai. Aljansui dar labiau pabrėžiant branduolinį ginklą kaip atgrasymo priemonę, siekimas labiau suvokti šios priemonės doktrines šaknis ir konceptualią struktūrą yra svarbus, norint išlaikyti ilgalaikę NATO vienybę – nors trumpuoju laikotarpiu tokių klausimų kėlimas nebranduolinėse valstybėse gali atrodyti kontroversiški.

Kita vertus, NATO Rytų Europos valstybės narės turi didelę patirtį sprendžiant kai kuriuos dabartinius pilkosios zonos iššūkius, tokius kaip manipuliacija žiniasklaidos informacija arba „neatpažintų“ ginkluotų dalinių

įsibrovimas. Tačiau dabartinis šių iššūkių formulavimas įprastiniame tarpvalstybinių konfliktų kontekste daug mažiau veiksmingas, negu atsparumo stiprinimo kontekste. Pastaroji perspektyva taip pat labiau tinka socialiniams ir ekonominiams sprendimams, kurių rezultatai pasireiškia per ilgą laiką ir padeda kovoti su grėsmėmis, susijusiomis su masine migracija ir smurtiniu ekstremizmu, į kurias labai jautriai reaguoja senosios Aljanso valstybės. Norėdama sukurti naują vienijantį naratyvą, kuris apimtų valstybių narių problemas ir pasiūlytų tinkamą sprendimų spektrą, NATO turi dėti pastangas suprasti įvairias saugumo kultūras, egzistuojančias šioje organizacijoje, ir atpažinti įvairius naratyvus, jeigu nori jais pasinaudoti.

2017 m. gruodžio 1 d.

Gintas Gumbrys*

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija

Lietuvos indėlis į tarptautines operacijas: esama situacija ir galimi scenarijai**

Straipsnyje pateikiama informacija apie Lietuvos karinį indėlį į tarptautinio saugumo ir stabilumo užtikrinimą – Lietuvos Respublikos karių dalyvavimą tarptautinėse operacijose ir Europos Sąjungos mokymo misijose 2004–2017 m. Jame trumpai supažindinama su teisiniais dalyvavimo tarptautinėse operacijose pagrindais ir pristatomi esminiai apribojimai, darantys įtaką Lietuvos karių, dalyvaujančių tarptautinėse operacijose, skaičiui. Straipsnyje išsamiai analizuojamas 2004–2017 m. LK karių skaičiaus pokytis NATO, Europos Sąjungos, Jungtinių Tautų ir kitose strateginių partnerių vykdytose tarptautinėse operacijose, Lietuvos karinis indėlis pateikiamas bendrame NATO, ES ir JT vykdomų karinių operacijų kontekste, išskiriamos Lietuvos karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose pokyčio tendencijos. Atsižvelgiant į skiriamų ir turimų LR krašto apsaugos sistemai išteklių (finansinių ir žmogiškųjų) pokytį, taip pat į LR Seimo išreikštos politinės valios dalyvauti tarptautinėse operacijose pokytį, iš istorinės perspektyvos bandoma atrasti galimą jų ryšį ir įtaką Lietuvos kariniam indėliui į tarptautines operacijas ateityje.

Įvadas

Lietuvos Respublikos karių ir civilių krašto apsaugos sistemos tarnautojų dalyvavimas NATO, Europos Sąjungos, Jungtinių Tautų, kitose tarptautinėse operacijose ir ES mokymo misijose leidžia įgyvendinti Lietuvos Respublikos užsienio politikos interesus, formuoti teigiamą Lietuvos Respublikos įvaizdį tarptautinėje bendruomenėje, prisidėti prie tarptautinių organizacijų pastangų užtikrinti taiką bei stabilumą ir įgyvendinti LR nacionalinės saugumo strategijos uždavinius ir prioritetus. 2004 m. Lietuvai tapus visateise NATO, Europos Sąjungos nare ir siekiant užtikrinti prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimą, šalies indėlis užtikrinant tarptautinį saugumą ir stabilumą,

* *Kmd. ltn. Gintas Gumbrys* – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos Tarptautinių ryšių ir operacijų departamento Tarptautinių operacijų skyriaus vyriausiasis specialistas. Adresas korespondencijai: Totorių g. 25, 01121 Vilnius, tel. (8 5) 273 5633, el. p. gintas.gumbrys@kam.lt.

** Šiame straipsnyje pateikti vertinimai ir mintys yra be išimčių tik autoriaus ir jokiomis aplinkybėmis negali būti vertinamos kaip Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos ir jos padalinių oficiali pozicija.

skiriant karius ir civilius krašto apsaugos sistemos tarnautojus į tarptautines operacijas ir ES mokymo misijas, pasidarė ypač svarbus. Kaip yra pasakęs LR krašto apsaugos ministras R. Karoblis: „Jei norime, kad mus kažkas gintų, mes taip pat turime prisidėti prie kitų gynybos, kitų interesų.“¹

2004–2017 m. sudėtingėjanti geopolitinė saugumo situacija, išryškėjusios naujo pobūdžio grėsmės tarptautiniam saugumui ir stabilumui, didėjantis krizių apimtų regionų skaičius lėmė ne tik NATO, Europos Sąjungos, Jungtinių Tautų, kitų organizacijų, šalių vykdomų tarptautinių operacijų skaičiaus didėjimą, bet ir šių operacijų pobūdžio ir joms skirtų užduočių pokyčius. Tarptautinės bendruomenės indėlis siekiant užtikrinti situacijos stabilizavimą Afganistane, Irake, pagalbos teikimas kitiems krizių ištiktiems regionams Afrikoje ir Azijoje, ES karinės mokymo misijos, kova su piratavimu ir ginkluotais plėšimais jūroje, globalios koalicijos kova prieš teroristinę organizaciją „Islamo valstybė“, tarptautinė parama Gruzijai ir Ukrainai, kova siekiant suardyti nelegalios migracijos tinklus Viduržemio jūroje rodo užduočių, keliamų tarptautinėms karinėms operacijoms ir mokymo misijoms, įvairumą. Dėl šios priežasties svarbu peržvelgti, kaip Lietuvos kariuomenė buvo pasiruošusi šiems iššūkiams ir kiek Lietuva prisidėjo prie tarptautinės bendruomenės pastangų, siekiant užtikrinti tarptautinį saugumą ir stabilumą, siųsdama Lietuvos karius dalyvauti tarptautinėse operacijose ir mokymo misijose.

Išsami analizė apie faktinį Lietuvos karių indėlį į tarptautines operacijas ir ES mokymo misijas, esminius pokyčius bei tendencijas iki šiol nebuvo atlikta. Vienintelis, daugiau faktinės informacijos pateikiantis leidinys – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos 2014 m. išleista apžvalginė knyga „Taikos sargyboje: Lietuvos kariai tarptautinėse operacijose 1994–2014 m.“ Nors informacija apie karių dalyvavimą tarptautinėse operacijose periodiškai atnaujinama LR krašto apsaugos ministerijos², Lietuvos kariuomenės Gynybos štabo³ interneto svetainėse, atviruose informaciniuose šaltiniuose, tačiau jie taip pat neatspindi esminių pokyčių ir tendencijų.

Straipsnio tikslas – apžvelgti Lietuvos karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose ir ES mokymo misijose indėlį, jo pokytį 2004–2017 m. ir pateikti galimas dalyvavimo tarptautinėse operacijose ar mokymo misijose perspektyvas. Šio darbo pagrindiniai uždaviniai: a) apžvelgti Lietuvos karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose ir ES mokymo misijose teisinius pagrindus ir

¹ LR krašto apsaugos ministras Raimundas Karoblis, 2017-10-12, http://kam.lt/lt/naujienos_874/aktualijos_875/seimas_apsiprende_del_lietuvos_kariu_dalyvavimo_tarptautinese_operacijose_2018-2019_metais.html.

² <http://kam.lt/download/54136/lietuvos%20dalyvavimas%20tarptautinese%20operacijose.pdf>.

³ <http://www.gynybosstabas.lt/lt/vykdomos-to/>

esminius apribojimus; b) pateikti Lietuvos karių indėlį ir jo pokyčius į NATO, Europos Sąjungos, Jungtinių Tautų ir kitų strateginių partnerių vykdytas tarptautines operacijas ar mokymo misijas 2004–2017 m.; c) įvertinti galimą LR krašto apsaugos sistemai skiriamų išteklių įtaką Lietuvos karių ir civilių KAS tarnautojų dalyvavimui tarptautinėse operacijose ir mokymo misijose.

Šiame straipsnyje pateikta faktinė informacija apie LK karių dalyvavimą tarptautinėse operacijose galėtų net tik paskatinti akademinę bendruomenę atlikti išsamesnius tyrimus šioje srityje, tačiau ir pagyvinti diskusijas politiniu-strateginiu lygmeniu įtraukiant politikus, mokslininkus, aukšto rango karininkus, prieš priimant sprendimą dėl Lietuvos karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose. Viena iš galimų mokslinio tyrimo kryptių – kokybinė analizė dėl įtakos grupių (pvz.: visuomenės, politikų, KAS civilių, KAS vadovybės, LK aukščiausio rango karininkų, Gynybos štabo) vaidmens ir reikšmės priimant Lietuvai sprendimus dėl LK karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose. Be to, ateityje vertinant Lietuvos indėlį į tarptautines operacijas ir ES mokymo misijas, būtų galima atlikti ne tik kiekybinio pokyčio, išreikšto LK karių skaičiumi tarptautinėse operacijose, analizę, tačiau ir kokybinio indėlio pokyčio vertinimą. Išsamesnė pajėgumų, siunčiamų į tarptautinę operaciją, analizė, ar kariams skirtų užduočių, patikėtų pareigų, jų atliktų užduočių tarptautinėse operacijose įvertinimų pokyčiai suteiktų galimybę kur kas objektyviau ir išsamiau išanalizuoti Lietuvos faktinį-kokybinį indėlį į tarptautinio saugumo ir stabilumo užtikrinimą. Taip pat pažymėtina, kad nepakankamai išanalizuota ir trūksta informacijos apie Lietuvos indėlį į civilines tarptautines operacijas ar ES mokymo misijas, skiriant civilius krašto apsaugos sistemos ar valstybės tarnautojus, kurių svarba reaguojant į iššūkius krizių regionuose sparčiai didėja.

1. Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose

1.1. Dalyvavimo tarptautinėse operacijose pagrindas

Lietuvos Respublika (toliau – LR), įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos

tarptautinės tvarkos kūrimo⁴. Vienas iš LR užsienio politikos uždavinių – aktyviai prisidėti prie tarptautinės bendrijos pastangų užkirsti kelią terorizmui, konfliktams, įvesti, atkurti ir palaikyti taiką krizių paveiktuose regionuose⁵. Dalyvaudama tarptautinių institucijų ir organizacijų veikloje, Lietuva taip pat dalyvauja tarptautinėse humanitarinėse, reagavimo į krizes bei taikos palaikymo misijose ir kitose akcijose⁶.

Lietuva, formuodama ir įgyvendindama nacionalinio saugumo politiką, prisideda prie tarptautinės taikos ir visaapimančio saugumo, pagrįsto demokratinėmis vertybėmis, teise ir teisingumu, palaikymo⁷. 2017 m. atnaujintoje Nacionalinio saugumo strategijoje taip pat įtvirtintas vienas iš LR nacionalinio saugumo politikos prioritetų ir ilgojo ir vidutinio laikotarpių uždavinių – aktyvus dalyvavimas stiprinant tarptautinį saugumą ir stabilumą⁸. Šioje strategijoje numatyta, kad veikdama kaip aktyvi ir atsakinga tarptautinės bendruomenės narė, LR prisidės prie tarptautinės bendrijos pastangų palaikyti taiką ir stabilumą pasaulyje, užkirsti kelią tarpvalstybiniais ir etniniais konfliktams, spręsti užsitęsčius konfliktus, kovoti su tarptautiniu terorizmu ir organizuotu nusikalstamumu, pagal galimybes civiliniais ir kariniais pajėgumais prisidės prie NATO, ES ir kitų tarptautinių organizacijų ir šiam tikslui buriamų koalicijų tarptautinių operacijų ir misijų⁹.

LR Seimas priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus¹⁰. Sprendimus dėl Lietuvos kariuomenės vienetų dalyvavimo tarptautinėse karinėse operacijose priima Respublikos Prezidentas ir Seimas Konstitucijos ir įstatymų nustatyta tvarka¹¹. Pagrindiniame Lietuvos karių ir civilių KAS tarnautojų dalyvavimą tarptautinėse operacijose reglamentuojančiame įstatyme nustatyta, kad sprendimą dėl LR karinių vienetų išvykimo ir panaudojimo kitos operacijos tikslais kitų valstybių teritorijose priima Lietuvos Respublikos Seimas, Respublikos Prezidento teikimu priimdamas nutarimą¹². Pasiūlymus dėl LR karinių vienetų dalyvavimo tarptautinėse operacijose Prezidentui teikia

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume), 135 str.

⁵ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas (1996 m. gruodžio 19 d. Nr. VIII-49), I dalis, V skirsnis.

⁶ *Ten pat*, II dalis, 10 skyrius, II skirsnis.

⁷ Nacionalinio saugumo strategija (2017 m. sausio 1 d. Nr. XIII-202), I skyrius, 3 punktas.

⁸ *Ten pat*, V skyrius, 18.6 punktas.

⁹ *Ten pat*, V skyrius, 18.6.2 papunktis.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija (2 išnaša), 142 str.

¹¹ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas (3 išnaša), I dalis, 8 skyrius.

¹² Lietuvos Respublikos tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymas.

krašto apsaugos ministras kartu su užsienio reikalų ministru¹³.

Pažymėtina, kad taikos metu vienas iš pagrindinių Lietuvos kariuomenės uždavinių – palaikyti kovinę parengtį, rengtis tarptautinėms operacijoms ir dalyvauti jose¹⁴, o svarbiausias kariuomenės vado uždavinys – tinkamai rengti kariuomenę ginkluotai valstybės gynybai, užtikrinant jos sąveiką su kitų NATO valstybių ginkluotosiomis pajėgomis ir dalyvavimą tarptautinėse operacijose¹⁵.

1.2. 2004–2017 m. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimai dėl dalyvavimo tarptautinėse operacijose

Dalyvavimas tarptautinėse operacijose – tai priemonė įgyvendinti Lietuvos įsipareigojimus tarptautiniam saugumui ir stiprinti NATO kolektyvinę gynybą, Europos Sąjungos bendrojo saugumo ir gynybos politiką, Jungtinių Tautų taikos palaikymo pastangas, daugiašalį ir dvišalį karinį bendradarbiavimą¹⁶. Faktinis Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose ir indėlis į jas priklauso nuo saugumo situacijos, NATO, Europos Sąjungos, sąjungininkų vykdomų tarptautinių operacijų, strateginių partnerių išreikšto poreikio ir Lietuvos galimybių¹⁷.

LR Seimas, priimdamas nutarimą dėl Lietuvos Respublikos karinių vienetų dalyvavimo tarptautinėse operacijose, išreiškia šalies politinę valią ir suteikia teisę Lietuvos kariams ir civiliams KAS tarnautojams dalyvauti tarptautinėse operacijose. Suteikdamas teisę kariams dalyvauti tarptautinėse operacijose ar ES mokymo misijose, LR Seimas minėtu nutarimu nustato ne tik konkrečias tarptautines operacijas ar dalyvavimo tarptautinėse operacijose regionus, valstybes, bet ir leidžiamus didžiausius karių ir civilių KAS tarnautojų, galinčių dalyvauti tarptautinėje operacijoje, skaičius. Dėl šios priežasties LR Seimo nutarimai dėl Lietuvos Respublikos karinių vienetų dalyvavimo tarp-

¹³ Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas (1998 m. gegužės 5 d. Nr. VIII-723), II skirsnis, 10 str., 2 p., 9 papunktis.

¹⁴ *Ten pat*, III skirsnis, 12 str. 1 p.

¹⁵ Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas (11 išnaša), III skirsnis, 13 str. 6 p.

¹⁶ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2017). LR Seimo nutarimo projekto dėl Lietuvos karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose pristatymas LR Seime. Krašto apsaugos ministro Raimundo Karoblio kalba. http://kam.lt/lt/naujienos_874/aktualijos_875/seimas_apsisprende_del_lietuvos_kariu_dalyvavimo_tarptautinese_operacijose_2018-2019_metais.html, 2017-10-12 19.24 val.

¹⁷ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2017), Tarptautinis bendradarbiavimas, Tarptautinės operacijos ir misijos, http://kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos.html, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-apsisprende-del-lietuvos-kariu-dalyvavimo-tarptautinese-operacijose.d?id=76032645>, 2017-10-12 19.25 val.

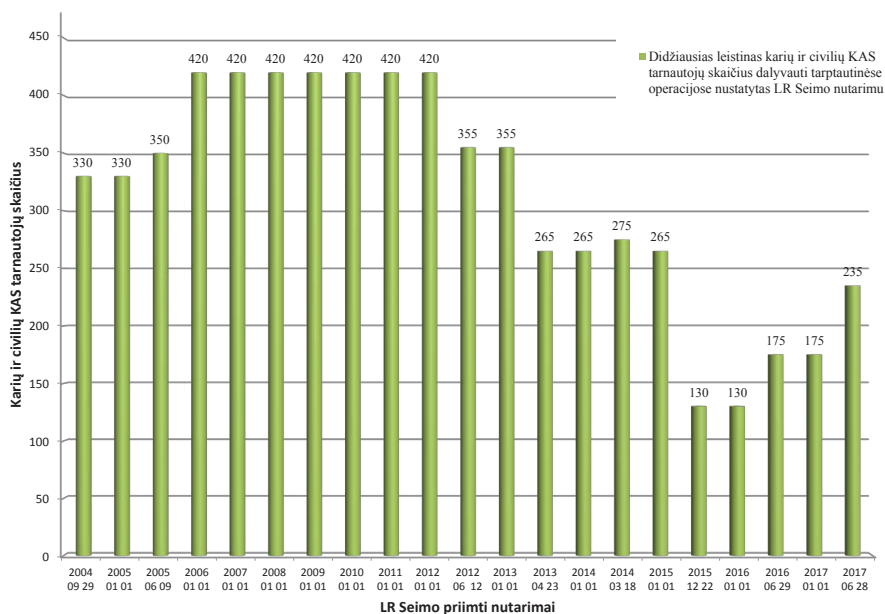
tautinėse operacijose gali būti vertinami kaip pagrindiniai teisiniai norminiai aktai, suteikiantys teisinį pagrindą ir nustatantys apribojimus LK kariams ir civiliams KAS tarnautojams dalyvauti tarptautinėse operacijose.

2004–2017 m. LR Seimo nutarimų dėl Lietuvos karių ir civilių KAS tarnautojų dalyvavimo tarptautinėse operacijose suvestinė pateikta 1 lentelėje.

1 lentelė. LR Seimo nutarimai dėl dalyvavimo tarptautinėse operacijose.

Eil. nr.	LR Seimo nutarimas	Galioja iki	Metai ir leidžiamas didžiausias karių ir civilių KAS tarnautojų, galinčių dalyvauti tarptautinėje operacijoje, skaičius
1.	2004 m. rugsėjo 29 d. Nr. IX-2468	2005-12-31	2005 m. iki 330
2.	2005 m. birželio 9 d. Nr. X-240	2007-12-31	2005 m. iki 350 2006–2007 m. iki 420
3.	2007 m. birželio 14 d. Nr. X-1184	2010-12-31	2008–2010 m. iki 420
4.	2009 m. lapkričio 19 d. Nr. XI-494	2013-12-31	2011–2013 m. iki 420
5.	2012 m. birželio 12 d. Nr. XI-2059	2013-12-31	2012–2013 m. iki 355
6.	2013 m. balandžio 23 d. Nr. XII-249	2015-12-31	2014–2015 m. iki 265
7.	2014 m. kovo 18 d. Nr. XII-788	2014-06-01	2014 m. iki 275
8.	2015 m. gruodžio 22 d. Nr. XII-2232	2017-12-31	2016–2017 m. iki 130
9.	2016 m. birželio 29 d. Nr. XII-2541	2017-12-31	2016–2017 m. iki 175
10.	2017 m. birželio 28 d. Nr. XIII-525	2017-12-31	2017 m. iki 235

LR Seimo nutarimais nustatyto didžiausio karių ir civilių KAS tarnautojų, galinčių dalyvauti tarptautinėse operacijose, skaičiaus pokytis 2004–2017 m. pateiktas 1 pav. Pažymėtina, kad didžiausias LK karių ir civilių KAS tarnautojų, galinčių dalyvauti tarptautinėse operacijose, skaičius LR Seimo nutarimais nustatytas 2006–2012 m. (420 karių), o mažiausias – 2015–2016 m. (130 karių). LR Seimo nutarimais nustatytam rekordiniam LK karių ir civilių KAS tarnautojų, galinčių dalyvauti tarptautinėse operacijose, skaičiui 2006–2012 m. įtakos neturėjo ir tai, kad LR krašto apsaugos sistemai skiriamas finansavimas tuo pat metu krito į rekordines žemumas (2006 m. – 1,16, o 2012 m. – 0,77 proc. BVP).

1 pav. Didžiausias leidžiamas dalyvauti tarptautinėse operacijose LK karių ir civilių KAS tarnautojų skaičius

1.3. Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose

1.3.1. Lietuvos indėlio į NATO operacijas 2004–2017 m. apžvalga

Iki 2014 m. 97 proc. Lietuvos kariuomenės karių, skirtų dalyvauti tarptautinėse operacijose, dalyvavo NATO operacijose, 2 proc. – Jungtinių Tautų ir 1 proc. – Europos Sąjungos operacijose¹⁸. Nuo Lietuvos kariuomenės karių dalyvavimo NATO operacijose pradžios 1996 m. iki 2014 m. NATO operacijose dalyvavo daugiau kaip 4 600 karių¹⁹. Lietuvos karių skaičiaus NATO operacijose metinis vidurkis, be Specialiųjų operacijų pajėgų, pateiktas 2 pav. Didžiausias Lietuvos indėlis minėtu laikotarpiu į NATO operacijas buvo Afganistane. Afganistano Goro provincijos atkūrimo grupė veiklą vykdė nuo 2005 m. iki 2013 m. ir jos dydis buvo apie 150 LK karių²⁰ – didžiausias Lietuvos karių kontin-

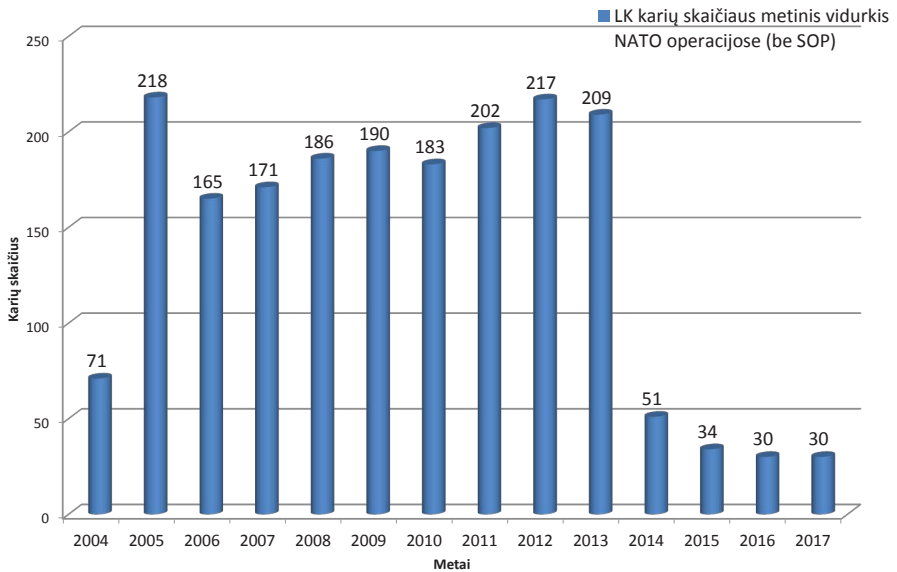
¹⁸ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2014). „Taikos sargyboje: Lietuvos kariai tarptautinėse operacijose 1994–2014 m.“, p. 35.

¹⁹ *Ten pat*, p. 37.

²⁰ *Ten pat*, p. 37.

gentas Afganistane. Lietuvos vadovaujamoje Provincijos atkūrimo grupėje minėtu laikotarpiu iš viso tarnavo apie 2 500 Lietuvos karių. Lietuva į NATO KFOR operaciją Kosove iki 2009 m. pabaigos skyrė būrio dydžio vienetą, kuris užduotis vykdė Lenkijos bataliono sudėtyje. 2005 m. Lietuvos kariuomenės vandens valymo vienetas buvo dislokuotas Pakistane kaip NATO greitojo reagavimo pajėgų sudedamoji dalis²¹. Pavieniai Lietuvos kariai dalyvavo NATO mokymo misijoje Irake iki 2011 m. pabaigos, o nuo 2014 m. – kovos su piratavimu operacijoje „Vandenyno skydas“ ir oro gynybos operacijoje Turkijoje. 2013 m. Lietuvos kariams baigus dalyvavimą NATO Tarptautinių saugumo paramos pajėgų Goro provincijos atkūrimo grupės veikloje ir perdavus stovyklos infrastruktūrą Afganistano nacionalinėms saugumo pajėgoms, o NATO transformavus šią operaciją į „Tvirta parama“, gerokai sumažėjo ir Lietuvos karių, dalyvaujančių NATO operacijose, metinis vidurkis.

2017 m. Lietuvos indėlis į NATO operaciją Afganistane „Tvirta parama“ padidėjo nuo 21 iki 29 LK karių, NATO KFOR operacijoje Kosove buvo išlaikytas 1 Lietuvos karys²².

2 pav. Lietuvos karių skaičiaus NATO operacijose metinis vidurkis, be Specialiųjų operacijų pajėgų

²¹ *Ten pat*, p. 71.

²² Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2017), Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose 2017 m. gruodžio mėn., http://kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos.html, 2017-12-07 17.24 val.

1.3.2. Lietuvos indėlio į Europos Sąjungos operacijas 2004–2017 m. apžvalga

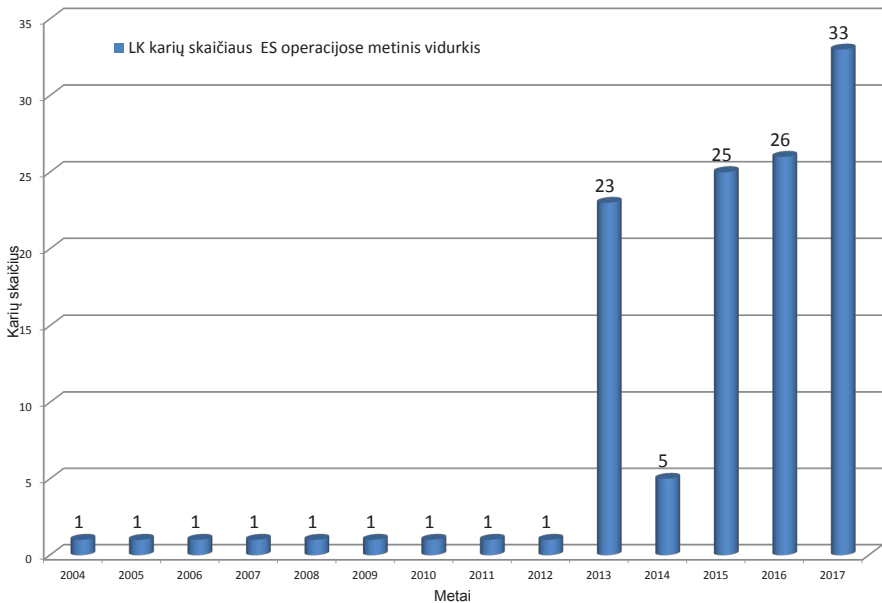
Lietuvos karių dalyvavimas Europos Sąjungos tarptautinėse operacijose ir mokymo misijose 2004–2017 m. didėjo. Į ES operaciją „Althea“ Bosnijoje ir Hercegovinoje nuo 2004 m. iki 2010 m. pabaigos buvo skiriami pavieniai štabo karininkai. Iš viso šioje operacijoje per 6 metus dalyvavo 12 LK karininkų²³. ES karinėje jūrų operacijoje „Atalanta“, skirtoje kovai su ginkluotais plėšimais jūroje, Lietuva nuo 2011 m. skiria vieną štabo karininką. Lietuvos indėlis į ES operacijas pradeda didėti 2013 m., kai į ES karinę mokymo operaciją Malyje nuo kovo mėnesio buvo skirti 2 Lietuvos kariai. Tų pačių metų rugpjūčio mėn. į ES operaciją „Atalanta“ papildomai dislokuota Autonominė laivų apsaugos grupė (toliau – ALAG), sudaryta iš 16 LK karių, skirta saugoti humanitarines siuntas gabenantį Pasaulio maisto programos laivą, ir nacionalinis paramos elementas – 2 kariai. Bendras 20 LK karių indėlis į operaciją „Atalanta“ tapo didžiausiu Lietuvos indėliu į Europos Sąjungos operacijas²⁴, o iš LK karių suformuotos ALAG į ES operaciją „Atalanta“ taip pat skirtos 2015 m., 2016 m. ir 2017 m.

2015 m. ES pradėjo vykdyti karinę jūrinę operaciją EUNAVFOR MED „Sophia“, siekdama užkirsti kelią nelegaliam žmonių gabenimui iš Šiaurės Afrikos²⁵. Nuo pat operacijos pradžios Lietuva skiria 1 karininką į operacijos vadavietę Romoje, o nuo 2016 m. papildomai skiriami 2 karininkai į operacijos pajėgų vadavietę, dislokuotą laive. 2017 m. Lietuva padidino indėlį į šią prioritetinę ES operaciją skirdama Laivų apžiūros grupę, sudarytą iš 12 LK karių. Į Europos Sąjungos karinę mokymo operaciją Centrinės Afrikos Respublikoje (angl. EUTM RCA) Lietuva nuo 2017 m. balandžio mėn. skiria 1 štabo karininką į operacijos vadavietę. Lietuvos karių skaičiaus ES operacijose metinis vidurkis pateiktas 3 pav.

²³ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2014). „Taikos sargyboje: Lietuvos kariai tarptautinėse operacijose 1994–2014 m.“, p. 59.

²⁴ *Ten pat*, p. 79.

²⁵ Lietuvos kariuomenės Jungtinis štabas (2017), vykdomos tarptautinės operacijos, <http://www.jungtinis-stabas.lt/lt/vykdomos-to/eunavformed/>, 2017-12-10 15.28 val.

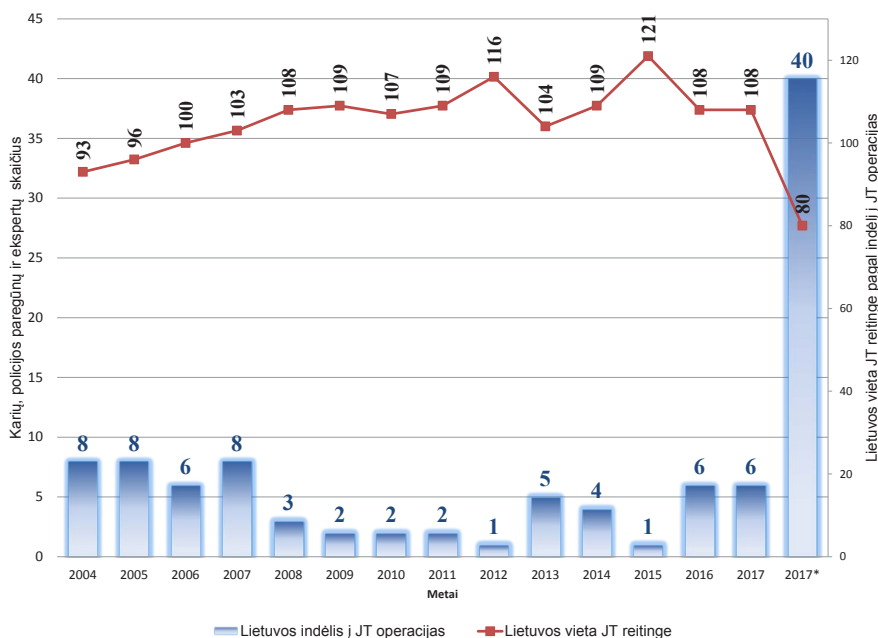
3 pav. Lietuvos karių skaičiaus ES operacijose metinis vidurkis

1.3.3. Lietuvos indėlio į Jungtinių Tautų operacijas 2004–2017 m. apžvalga

Aktyviai prisidedama prie Jungtinių Tautų (toliau – JT) taikos ir tarptautinio saugumo palaikymo, Lietuva nuo 1994 m. dalyvauja JT vykdomose taikos palaikymo operacijose. Per minėtą laikotarpį Lietuva dalyvavo daugiau nei 14 JT vykdytų tarptautinių operacijų²⁶.

Pagal valstybių indėlį kariais, kariniais ekspertais, štabo karininkais, policijos pareigūnais į JT operacijas, šalys yra reitinguojamos. 2004–2017 m. Lietuvos indėlis kariais ir policijos pareigūnais į JT operacijas ir vieta JT reitinge pateikta 4 pav.

²⁶ Lietuvos Respublikos nuolatinė misija Jungtinėse Tautose (2017). Lietuvos prioritetai Jungtinėse Tautose. <https://mission-un-ny.mfa.lt/missionny/lt/lietuva-jungtinese-tautose/lietuvas-prioritetai-jt,2017-11-10> 11.21 val.

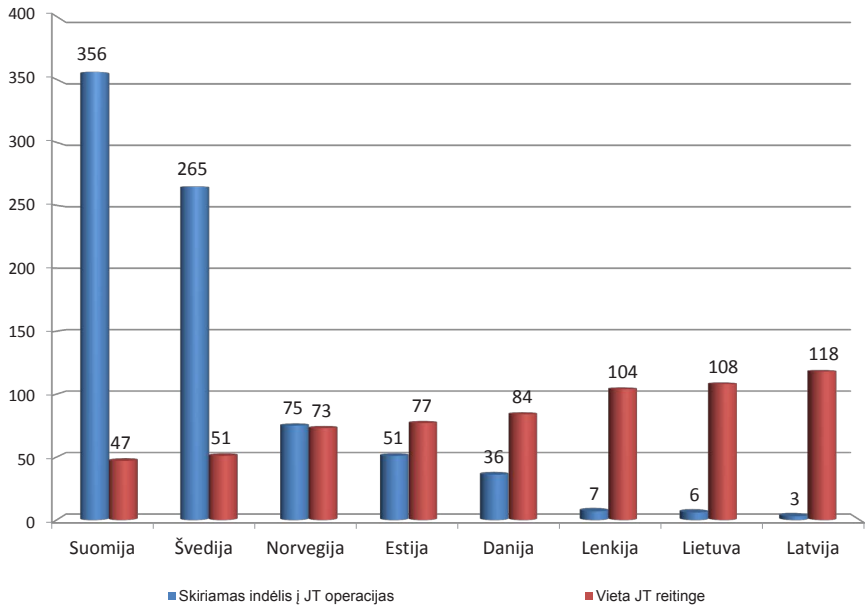

4 pav. Lietuvos karių ir policijos pareigūnų skaičiaus JT operacijose metinis vidurkis ir vieta JT reitinge pagal šalies indėlį į JT operacijas personalu²⁷

Lietuvos indėlis 2004–2017 m. į JT operacijas svyravo nuo 1 iki 8 karių ir policijos pareigūnų. Minėtu laikotarpiu didžiausia Lietuvos kontribucija į JT operacijas buvo 2004, 2005, 2007 m., kai Lietuva skyrė 8 karius ir policijos pareigūnus. Mažiausias Lietuvos indėlis į JT operacijas buvo 2009–2012 m., kai JT operacijose dalyvavo 1–2 LK kariai ir policijos pareigūnai. Lietuvos vieta JT reitinge pagal skiriamo personalo skaičių dalyvauti JT operacijose iš 93 vietos 2004 m. nukrito į 108 vietą 2017 m. rugpjūčio mėn.

Lietuvos indėlių kariais ir policijos pareigūnais į JT tarptautines operacijas objektyviau būtų galima įvertinti palyginus jį su Šiaurės ir Baltijos šalių teikiamu indėliu. Lietuvos indėlio į JT operacijas palyginimas su Šiaurės ir Baltijos šalių indėliu pateiktas 5 pav.

²⁷ United Nations Peacekeeping (2017), Peacekeeping Operations, Resources, Data Troop and police contributors (2004-2017), <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors>, 2017-11-28 18.55 val.

5 pav. Lietuvos indėlis ir vieta JT reitinge pagal skiriamą indėlių personalu į JT operacijas^{28 29}

2017 m. spalio mėnesį į JT situacijos stabilizavimo operaciją Malyje (angl. MINUSMA) išvyko iš Lietuvos kariuomenės karių suformuotas Pajėgų apsaugos vienetas su Nacionalinės paramos elementu³⁰. Lietuvos karių kontingentas šioje operacijoje padidėjo nuo 5 iki 39³¹, o bendras šalies indėlis į JT operacijas išaugo iki 40 karių ir policijos pareigūnų. Lietuva pagal skiriamą tokio dydžio indėlių į JT operacijas 2017 m. pabaigoje turėtų pakilti į 80 vietą³² tarp visų JT narių.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Pastaba. 2017-12-30 JT duomenų bazėje informacija apie rekordiška padidintą Lietuvos indėlių į JT operacijas dar nebuvo atnaujinta. Faktinis Lietuvos indėlis 2017 m. – 39 kariai ir 1 policijos pareigūnas, Lietuvai turėtų leisti pakilti JT reitinge ir atsidurti tarp Estijos ir Danijos pagal teikiamą indėlių į JT operacijas Šiaurės ir Baltijos šalių kontekste.

³⁰ LR užsienio reikalų ministerija (2017). Spaudos pranešimas „Dar 34 Lietuvos kariai pradėjo tarnybą Malyje“ <http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/dar-34-lietuvos-kariai-pradejo-tarnyba-malyje,2017-11-02 17.24 val.>

³¹ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2017), Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose 2017 m. gruodžio mėn., http://kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos.html, 2017-12-10 11.22 val.

³² Pastaba. Atsižvelgiant į prielaidą, kad kitų šalių teikiamas indėlis į JT operacijas gerokai nesikeis.

1.3.4. 2017 m. NATO, ES, JT, sąjungininkų vykdytos ir kitos tarptautinės operacijos

2017 m. NATO vykdė 3 tarptautines operacijas: operaciją „Tvirta parama“ (angl. „Resolute Support“) Afganistane, taikos palaikymo operaciją Kosove (angl. KFOR), „Jūrų saugotojo“ (angl. „Sea Guardian“) operaciją Viduržemio jūroje, kuriose dalyvavo apie 18 000 karių. Be šių operacijų, NATO teikė paramą Afrikos Sąjungai, Turkijai, vykdė oro policijos misijas sąjungininkų prašymu. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos duomenimis³³, Lietuva 2017 m. skyrė karinę paramą dviem NATO operacijoms: taikos palaikymo operacijai Kosove ir operacijai „Tvirta parama“ Afganistane³⁴.

Europos Sąjunga 2017 m. iš viso vykdė 16 karinių ir civilinių operacijų ir misijų³⁵ trijuose žemynuose (Europoje, Afrikoje, Azijoje)³⁶, kuriose dalyvavo daugiau nei 4 000 karių ir civilių. Iš minėtų 16 operacijų, 6 buvo vykdomos remiantis kariniais pajėgumais. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos duomenimis³⁷, 2017 m. gruodžio mėn. Lietuvos kariai dalyvavo keturiose iš šešių ES vykdomų karinių operacijų ar mokymo misijų: ES operacijoje „Sophia“ Viduržemio jūroje, ES kovos su piratavimu operacijoje „Atalanta“ Indijos vandenyne, ES karinėje mokymo misijoje Centrinės Afrikos Respublikoje ir ES karinėje mokymo misijoje Malyje.

Jungtinės Tautos 2017 m. iš viso vykdė 15 tarptautinių taikos palaikymo operacijų³⁸, kuriose dalyvavo daugiau nei 110 000 karių, policijos pareigūnų ir civilių. Lietuva 2017 m. dalyvavo dviejose³⁹ JT taikos palaikymo operacijose – stabilizavimo operacijoje MINUSMA Malyje ir UNFICYP Kipre. 2017 m. gruodžio mėn. šiose taikos palaikymo operacijose dalyvavo 39 Lietuvos kariai ir 1 policijos pareigūnas.

³³Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2017), Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose 2017 m. gruodžio mėn., http://kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos.html, 2017-12-10 17.26 val.

³⁴Ten pat.

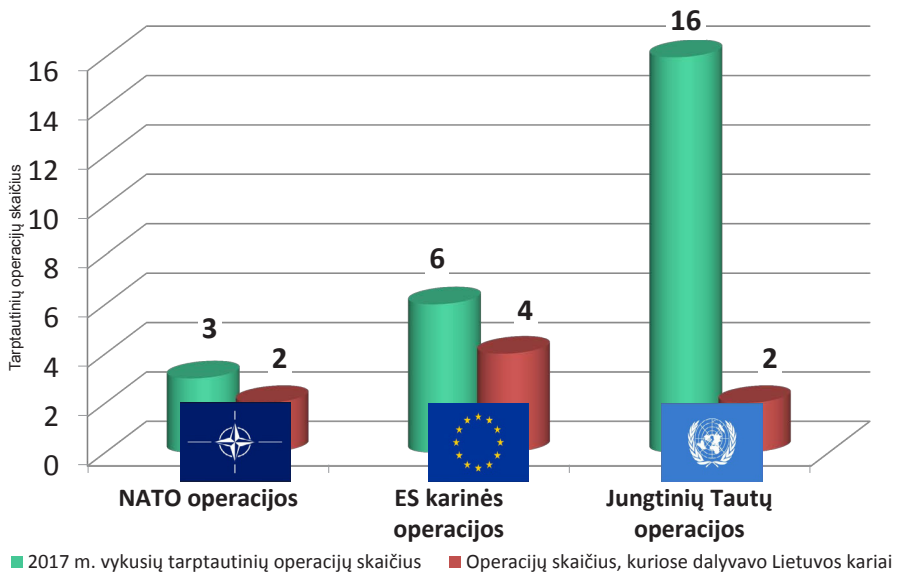
³⁵European Union External Action Service (2017), Military and civilian missions and operations, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/security-and-defence_en, 2017-08-11 10.34 val.

³⁶Ten pat.

³⁷Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2017), Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose 2017 m. gruodžio mėn., http://kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos.html, 2017-12-10 11.24 val.

³⁸United Nations Peacekeeping (2017), Peacekeeping Operations, <http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/factsheet.shtml>, 2017-12-28 11.55 val.

³⁹Ten pat.

6 pav. Lietuvos karių dalyvavimas NATO, ES, JT tarptautinėse operacijose 2017 m.

Dalyvaudama „Globalios koalicijos kovoje prieš Islamo valstybę“ veikloje, Lietuva 2017 m. skyrė karinį indėlį – 6 karinius instruktorius operacijai „Igimtas ryžtas“ Irake⁴⁰.

Lietuva nuo 2017 m. liepos 1 d. taip pat skiria karinę paramą operacijai mokymo tikslais Ukrainoje. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos duomenimis⁴¹, šioje operacijoje mokymo tikslais dalyvauja apie 40 Lietuvos kariuomenės karių. Lietuvos karių kontingento dydis tarptautinėse operacijose 2017 m. pateiktas 2 lentelėje.

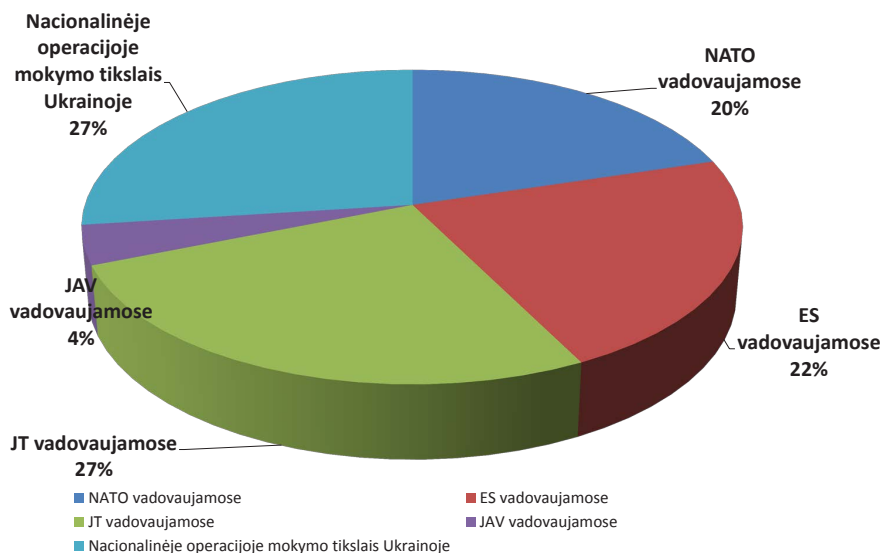
⁴⁰ The Global Coalition (2017), Partners, Lithuania, <http://theglobalcoalition.org/en/partners/lithuania/>, 2017-09-10 19.23 val.

⁴¹ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2017), Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose 2017 m. gruodžio mėn., http://kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos.html, 2017-12-01 12.26 val.

2 lentelė. Lietuvos karių kontingento dydis tarptautinėse operacijose 2017 m.⁴²

Operacija	Karių skaičius	Iš viso
NATO KFOR	1	NATO operacijose dalyvavo 30 karių
NATO operacija „Tvirta parama“ Afganistane	29	
ES operacija „Sophia“	15	ES operacijose ir karinėse mokymo misijose dalyvavo 33 kariai
ES operacija „Atalanta“	15	
ES mokymo misija Centrinės Afrikos Respublikoje	1	
ES mokymo misija Malyje	2	
Operacija „Ilgimtas ryžtas“ Irake	6	JAV vadovaujamoje operacijoje dalyvavo 6 kariai
JT stabilizavimo operacija MINUSMA Malyje	39	JT operacijose dalyvavo 39 kariai
Operacija mokymo tikslais Ukrainoje	apie 40	Dalyvavo apie 40 karių

Lietuvos karinio indėlio 2017 m. į NATO, ES, JT ir kitas tarptautines operacijas kariais procentinė išraiška, pagal 2 lentelėje esančius duomenis, pateikta 7 pav.

7 pav. 2017 m. Lietuvos karių, dalyvaujančių NATO, ES, JT tarptautinėse operacijose, dalis proc.

⁴² Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija (2017), Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose 2017 m.

Atsižvelgiant į pateiktą informaciją, darytina išvada, kad Lietuva nuo 2014 m. sumažinusi karinį indėlį į NATO vykdomas operacijas pradėjo ją dindinti ES, JT ir kitose partnerių vykdomose tarptautinėse operacijose. Remiantis Lietuvos karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose 2017 m. duomenimis (žr. 7 pav.), pastebima tendencija, kad Lietuva skiria subalansuotą karinę paramą NATO, ES ir JT vykdomoms tarptautinėms operacijoms.

2. LR krašto apsaugos sistemos turimi ištekliai dalyvavimui tarptautinėse operacijose

Valstybės karinių pajėgumų arba kariuomenės efektyvumo svarstymas pirmaisiai turėtų prasidėti nuo išteklių – finansinių, žmogiškųjų, fizinių ir technologinių – įvertinimo, kuriuos karinėms organizacijoms suteikia šalies nacionalinė vadovybė⁴³. Gynybos biudžeto dydis iš principo yra vienas iš bendriausių rodiklių, parodančių politinės valdžios skiriamus išteklius kariuomenei. Tuo pačiu šis dydis padeda parodyti santykinę kariuomenės ar karinės galios svarbą, lyginant su kitomis valstybės institucijomis, ir perteikia bendrą kariuomenės struktūros dydžio supratimą absoliučiais skaičiais⁴⁴. NATO šalių įsipareigojimai Aljansui bei jų požiūris į gynybą taip pat vertinami pagal šalies skiriamus asignavimus gynybai: faktinėmis išlaidomis ir procentine išraiška nuo BVP. 2006 m. Rygoje⁴⁵ vykusio NATO viršūnių susitikimo metu šalys narės sutarė siekti sustabdyti gynybai skiriamų išlaidų mažinimą ir stengtis nuosekliai didinti realų finansavimą gynybai. NATO viršūnių susitikime Velse⁴⁶ 2014 m. raštiškai įtvirtinta nuostata dėl 2 proc. nuo BVP skyrimo gynybai. Susitikimo metu susitarta per artimiausią dešimtmetį siekti visoms Aljanso narėms didinti realų finansavimą gynybai, skiriant ne mažiau kaip 2 proc. nuo BVP, o investicijos į ginkluotės ir įrangos atnaujinimą turėtų sudaryti ne mažiau kaip 20 proc. gynybos biudžeto. Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose taip pat priklauso nuo finansinių išteklių – LR krašto apsaugos sistemos (toliau – LR KAS) finansavimo, nes faktiškai skiriamas finansavimas LR KAS tiesiogiai daro įtaką galimybei aprūpinti, parengti, perdislokuoti ir išlaikyti LK karinius vienetus ir karius tarptautinės operacijos rajone.

⁴³ Ashley J. Tellis, Janice Bially, Christopher Layne, Melissa McPherson (2001), *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, p. 136 https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1110.html, 2017-06-30 19.45 val.

⁴⁴ *Ten pat*, p. 136

⁴⁵ NATO, *Riga Summit Declaration* (2006), <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>, 2017-08-10 21.44 val.

⁴⁶ NATO, *Wales Summit Declaration* (2014), http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, 2017-08-10 22.11 val.

Karinio personalo skaičius ir jo kokybė yra antroji išteklių sudedamoji dalis, leidžianti suvokti šalies nacionalinę galią⁴⁷. Akivaizdu, kad kariuomenės dydis, pirmiausia, yra svarbus kaip pirminis karinės galios indeksas, antra, kad kovinėje aplinkoje kiekybė vis dar daro įtaką ir kokybei⁴⁸. Pakankamas skaičius gerai parengto ir motyvuoto personalo, skirto užtikrinti LR KAS keliamų uždavinių vykdymą, taip pat sudaro prielaidas sėkmingam šalies dalyvavimui tarptautinėse operacijose.

Apibendrinant galima teigti, kad be politinės valios – LR Seimo nutarimų, vienu iš esminių veiksnių, lemiančių Lietuvos karių ir civilių krašto KAS tarnautojų dalyvavimą tarptautinėse operacijose, gali būti išskiriami LR KAS turimi ištekliai. Skiriant karius ir civilius KAS tarnautojus į tarptautines operacijas, būtų galima išteklius išskirti į 2 pagrindines dalis: krašto apsaugos sistemai skiriamus asignavimus ir žmogiškuosius išteklius (personalą). Fizinių ir technologinių išteklių įtaka LK karių dalyvavimui tarptautinėse operacijose neanalizuojama dėl viešai prieinamos informacijos trūkumo.

2.1. LR krašto apsaugos sistemai skirti asignavimai

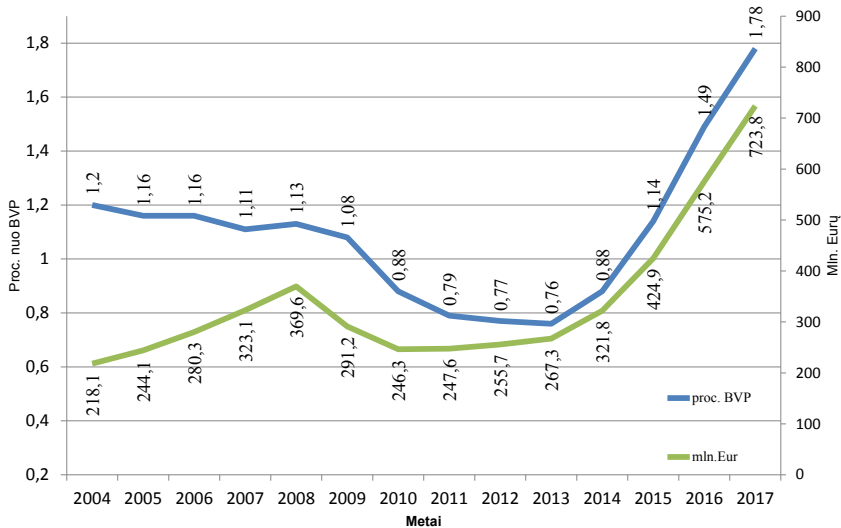
Informacija apie Lietuvos skirtas išlaidas gynybai 2004–2017 m., remiantis Pasaulio banko duomenimis⁴⁹, pateikta 8 pav. Lietuvos skirtas finansavimas gynybai pagal procentinę dalį nuo šalies BVP 2004–2013 m. nuosekliai mažėjo: 2004 m. – 1,2 proc., 2013 m. – 0,76 proc. BVP. Išlaidų gynybai didinimas pagal BVP procentinę išraišką Lietuvoje fiksuotas tik nuo 2014 m., o asignavimai gynybai 2017 m. jau siekia 1,78 proc. BVP. Planuojama, kad Lietuva įgyvendins NATO rekomendacijas ir užtikrins išlaidas gynybai ne mažiau kaip 2 proc. nuo BVP 2018 m⁵⁰.

⁴⁷ Ashley J. Tellis, Janice Bially, Christopher Layne, Melissa McPherson (41 išnaša), p. 138, https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1110.html, 2017-06-30 19.55 val.

⁴⁸ *Ten pat*, p. 138.

⁴⁹ The World Bank (2017), Data Bank, World Development Indicators, Military expenditures, Lithuania, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=MS.MIL.XPND.CN&country=LTU> 2017-07-10 18.22 val.

⁵⁰ 2017-01-17 d. LR Seimo nutarimas Nr. XIII-202 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimo Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo“.

8 pav. LR krašto apsaugos sistemai skirtas finansavimas⁵¹

Lietuvos skiriamas finansavimas KAS 2004–2017 m. labai kito. Nors faktiškai asignavimai KAS 2004–2008 m. nuosekliai didėjo apie 40 mln. Eur. kasmet, 2009 m. fiksuotas beveik 80 mln. Eur mažesnis finansavimas, o 2010 m. jis beveik grįžo į 2005 m. lygį ir sudarė tik kiek daugiau nei 246 mln. Eur. Ryškus faktinių išlaidų gynybai didinimas, kasmet beveik po 150 mln. Eur, fiksuojamas nuo 2014 m. Taip pat pažymėtina, kad finansavimas KAS 2017 m., lyginant su 2010 m., išaugo maždaug 3 kartus ir beveik pasiekė 724 mln. Eur.

Lietuvos gynybos biudžeto didinimas 2014 m. 20,4 proc., 2015 m. – 32,0 proc. ir 2016 m. – 35,2 proc. leido išlaikyti vieną sparčiausių krašto apsaugai skiriamų asignavimų augimo tempų tarp visų NATO valstybių⁵². Paskutiniųjų metų spartus Lietuvos gynybos išlaidų didinimas 2016 m. pakėlė Lietuvą iš priešpaskutinės vietos 2013 m.⁵³ į 9-ąją vietą tarp visų NATO šalių pagal išlaidas gynybai nuo BVP⁵⁴.

⁵¹ The World Bank (2017), Data Bank, World Development Indicators, Military expenditures, Lithuania, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=MS.MIL.XPND.CN&country=LTU> 2017-07-10 18.22 val.

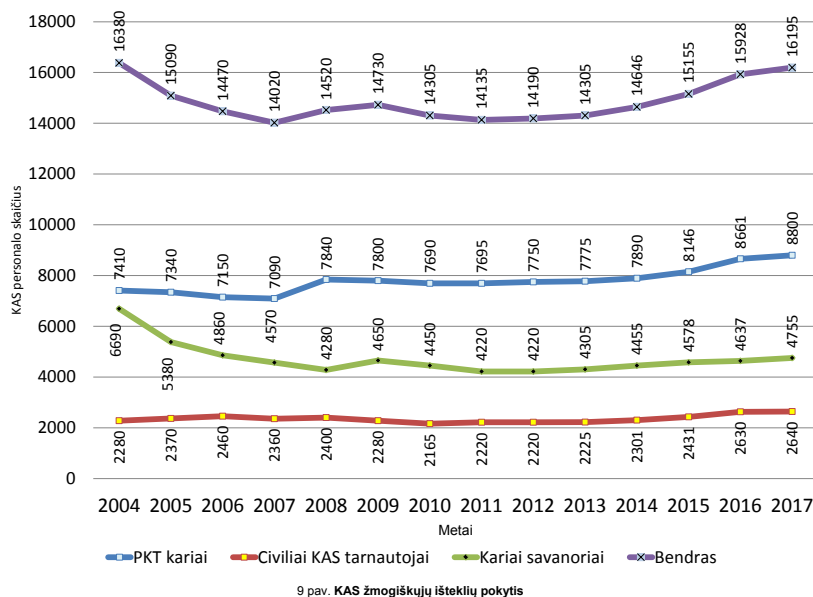
⁵² LR krašto apsaugos ministerija (2017), *Krašto apsaugos ministerijos 2016 m. veiklos ataskaita. 1 priedas. Gynybos finansavimas*, http://kam.lt/download/57846/12-01-344_2016%20m.%20veiklos%20ataskaita.pdf, 2017-09-20.

⁵³ NATO (2014), Financial and Economic Data Relating to NATO Defence, (PR/CP (2014)028). http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_topics/20140224_140224-PR2014-028-Defence-exp.pdf

⁵⁴ NATO (2017), The Secretary General's Annual Report 2016, p. 110, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_SG_AnnualReport_2016_en.pdf, 2017-09-22.

2.2. Krašto apsaugos sistemos žmogiškieji ištekliai

Lietuva į tarptautines operacijas skiria profesinės karo tarnybos (toliau – PKT) karius, karius savanorius bei civilius KAS tarnautojus⁵⁵. Šios trys KAS personalo kategorijos turi esminę reikšmę vertinant KAS žmogiškuosius išteklius. KAS žmogiškųjų išteklių pokytis 2004–2017 m. pavaizduotas 9 pav.

9 pav. KAS žmogiškųjų išteklių pokytis⁵⁶

2004–2017 m. PKT karių skaičius padidėjo nuo 7 410 iki 8 800, arba 18,8 proc. Nuo 2004 m. karių savanorių skaičius nuosekliai mažėjo iki 2012 m. (nuo 6 690 iki 4 200). Nepaisant to, kad nuo 2013 m. karių savanorių skaičius pradėjo nuosekliai didėti ir 2017 m. pasiekė 4 755, bendras karių savanorių skaičius, lyginant su 2004 m., sumažėjo 29,1 proc. Civilių KAS tarnautojų skaičius 2004–2017 m. padidėjo nuo 2 280 iki 2 640, arba 15,8 proc. Mažiausias KAS personalo skaičius buvo 2007 m. – 14 020, o 2006–2014 m. jis buvo vidutiniškai 11,28 proc. mažesnis nei 2017 m.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 17 d. nutarimas Nr. 287 „Dėl Lietuvos karių ir civilių krašto apsaugos sistemos tarnautojų tarnybos tarptautinių operacijų kariniuose vienetuose, tarptautinėse operacijose ir rengimosi joms sąlygų patvirtinimo“, II dalis, 4 punktas. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.412D8A47D01B,2017-10-02>.

⁵⁶ LR krašto apsaugos ministerija (2017), KAS personalo skaičius, http://kam.lt/lt/personalo_politika_512/skaiciai_ir_faktai_537.html, 2017-08-26 19.28 val.

Vertinant bendrą KAS žmogiškųjų išteklių pokytį nuo 2004 m. (16 380 asmenų) iki 2017 m. (16 195 asmenų), galima teigti, kad žmogiškųjų išteklių skaičius faktiškai nepakito (sumažėjo tik 1,1 proc.), tačiau pažymėtina, kad karius savanorius pakeitė PKT kariai.

3.3. Politinės valios ir krašto apsaugos sistemos išteklių palyginimas

Vertindami LR Seimo nutarimais leisto dalyvauti tarptautinėse operacijose karių ir civilių KAS tarnautojų didžiausią skaičių su LR KAS turimais žmogiškaisiais ištekliais, galime gauti rodiklį – procentinę išraišką, parodančią, kokią LR KAS žmogiškųjų išteklių dalį buvo leista siųsti dalyvauti į tarptautines operacijas (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. PKT karių ir civilių KAS tarnautojų dalyvavimo tarptautinėse operacijose rodikliai

Metai	KAS žmogiškieji ištekliai	PKT ir karių savanorių skaičius	Didžiausias leidžiamas dalyvauti TO karių civilių KAS tarnautojų skaičius (LR Seimo nutarimu)	Leidžiamas dalyvauti TO KAS žmogiškųjų išteklių proc.	Leidžiamas dalyvauti TO PKT karių ir karių savanorių proc.
2004	16380	14100	330	2,01	2,34
2005	15090	12720	350	2,32	2,75
2006	14470	12010	420	2,90	3,50
2007	14020	11660	420	3,00	3,60
2008	14520	12120	420	2,89	3,47
2009	14730	12450	420	2,85	3,37
2010	14305	12140	420	2,94	3,46
2011	14135	11915	420	2,97	3,52
2012	14190	11970	355	2,50	2,97
2013	14305	12080	265	1,85	2,19
2014	14646	12345	275	1,88	2,23
2015	15155	12724	265	1,75	2,08
2016	15928	13298	175	1,10	1,32
2017	16195	13555	235	1,45	1,73

Atsižvelgiant į tai, kad civilių KAS tarnautojų, faktiškai siųstų į tarptautines operacijas, skaičius 2004–2017 m. yra santykinai mažas, palyginus su PKT karių ir karių savanorių skaičiumi, 3 lentelėje taip pat pateikta leidžiamo PKT karių ir savanorių dalyvauti tarptautinėse operacijose skaičiaus procen-

tinė išraiška. Pažymėtina, kad didžiausią KAS žmogiškųjų išteklių dalį buvo leista siųsti į tarptautines operacijas 2007 m. – 3,00 proc. (karių – 3,60 proc.), 2011 m. – 2,97 proc. (karių – 3,52 proc.), 2010 m. – 2,94 proc. (karių – 3,46 proc.), o mažiausią 2016 m. – 1,10 proc. (karių – 1,32 proc.).

Siekiant tiksliau įvertinti LR KAS turėtus finansinius išteklius, jų pokytį ir santykį su KAS žmogiškaisiais ištekliais, galima apskaičiuoti konkrečiais metais vienam PKT kariui, kariui savanoriui ar civiliui KAS tarnautojui tenkanti santykinę KAS metinio finansavimo rodiklį (4 lentelė). Šis rodiklis parodo, kiek LR KAS finansavimui skirtų lėšų eurais santykinai teko LR KAS vienam PKT kariui, kariui savanoriui ar civiliui KAS tarnautojui.

4 lentelė. **Vienam PKT kariui, kariui savanoriui ar civiliui KAS tarnautojui tenkantis santykinis KAS metinio finansavimo rodiklis**

Metai	KAS finansavimas, mln. Eur	KAS žmogiškieji ištekliai	PKT karių ir karių savanorių skaičius	Vienam PKT kariui, kariui savanoriui ar civiliui KAS tarnautojui tenkantis santykinis KAS metinis finansavimas, Eur	Vienam PKT kariui, kariui savanoriui tenkantis santykinis KAS metinis finansavimas, Eur
2004	218,1	16380	14100	13315,02	15468,09
2005	244,1	15090	12720	16176,28	19190,25
2006	280,3	14470	12010	19371,11	23338,88
2007	323,1	14020	11660	23045,65	27710,12
2008	369,6	14520	12120	25454,55	30495,05
2009	291,2	14730	12450	19769,18	23389,56
2010	246,3	14305	12140	17217,76	20288,30
2011	247,6	14135	11915	17516,80	20780,53
2012	255,7	14190	11970	18019,73	21361,74
2013	267,3	14305	12080	18685,77	22127,48
2014	321,8	14646	12345	21971,87	26067,23
2015	424,9	15155	12724	28036,95	33393,59
2016	575,2	15928	13298	36112,51	43254,62
2017	723,8	16195	13555	44692,81	53397,27

Atsižvelgiant į šią pateiktą informaciją, darytina išvada, kad šis rodiklis buvo mažiausias 2004 m. (13 315 Eur), 2005 m. (16 176 Eur), 2010 m. (17 217 Eur) ir 2011 m. (17 516 Eur), o didžiausias 2016 m. (36 112 Eur) ir 2017 m. (44 692).

Politinės valios – LR Seimo nutarimais įtvirtintų sprendimų dėl LK karinių vienetų, karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose 2004–2017 m. ir KAS turimų išteklių palyginimas pateiktas 10 pav.

10 pav. Politinės valios dėl dalyvavimo tarptautinėse operacijose ir KAS resursų palyginimas.

10 pav. Politinės valios dėl dalyvavimo tarptautinėse operacijose ir KAS turimų išteklių palyginimas

Pažymėtina, kad 2010 m. ir 2011 m. LR Seimas buvo nustatęs didžiausią leidžiamą karių ir civilių KAS tarnautojų skaičių dalyvauti tarptautinėse operacijose, tačiau KAS tuo metu turėti finansiniai ir žmogiškieji ištekliai buvo mažiausi. Tuo tarpu santykinai didžiausi LR KAS turėti ištekliai, bet mažiausias karių, galinčių dalyvauti tarptautinėse operacijose, skaičius, nustatytas LR Seimo nutarimu, fiksuotas 2016 m. Pažymėtina, kad LR Seimui, krizės laikotarpiu priimant sprendimą dėl karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose, lemiamos įtakos turėjo ne tik KAS turimi ištekliai. Minėtu laikotarpiu, tikėtina, sąjungininkų pritraukimas labiausiai buvo suvokiamas per Lietuvos indėlio į tarptautines operacijas skyrimą, todėl didžioji KAS išteklių dalis buvo skirta būtent tam.

Vietoje išvadų: Lietuvos dalyvavimo tarptautinėse operacijose galimi scenarijai

2004–2017 m. tarptautinėse operacijose dalyvavo kariai iš visų Lietuvos kariuomenės pajėgų rūšių, įskaitant ir Krašto apsaugos savanorių pajėgas. Tai rodo aukštą LK pajėgų panaudojamumo, karių pasirengimo ir profesionalumo

lygį, taip pat LK gebėjimą prisitaikyti prie jai keliamų reikalavimų ir skirti karių paramą tarptautinėms operacijoms siekiant užtikrinti tarptautinį saugumą ir stabilumą. Lietuva didžiausią paramą iki 2013 m. skyrė NATO operacijoms, o prioritetas regionas ilgą laiką buvo Afganistanas. Nuo 2013 m. išryškėja nauja tendencija – didėja LK karių indėlis į ES vykdomas operacijas, 2017 m. padidinta parama JT operacijoms ir pradėta vykdyti nacionalinė operacija Ukrainoje jos ginkluotųjų pajėgų mokymo tikslais. Dėl šios priežasties 2017 m. matomas proporcingas LK karių dalyvavimas NATO, ES, JT ir kitose sąjungininkų vykdomose operacijose, taip pat išryškėja šalies indėlis į nacionalinę operaciją Ukrainoje. Labai tikėtina, kad proporcingas Lietuvos karinis indėlis į NATO, ES ir JT vykdomas tarptautines operacijas išliks ir artimiausioje ateityje, o LK kariai greičiausiai prisijungs prie JAV, Vokietijos, Baltijos ir Šiaurės šalių formuojamų ar tarptautinėse operacijose dalyvaujančių kontingentų.

Lietuvos karių indėlis į tarptautines operacijas minėtu laikotarpiu didėja ne tik karių skaičiumi, kai nuo skyrimo pavienių štabo karininkų ar instruktorių palaipsniui pereinama prie vienetų (Provincijos atkūrimo grupės, Pajėgų apsaugos vieneto) ar grupių (instruktorių, laivų apžiūros, autonominės laivų apsaugos), bet ir kokybe. Specialiųjų operacijų pajėgų, Perdislokuojamo ryšių ir informacinių sistemų modulio, aukštos kvalifikacijos specialistų dislokavimas į operacijų rajonus, Lietuvos karininkų skyrimas į svarbias pozicijas operacijų štabuose ir vadovėse rodo Lietuvos kariuomenės kokybinį pokytį, dalyvaujant tarptautinėse operacijose. Vystant Lietuvos kariuomenės kovinius, kovinės paramos ar kitus nišinius pajėgumus, ateityje jų dalyvavimo poreikis tarptautinėse operacijose nemažės, o tam tikrais atvejais didės. Dėl šios priežasties Lietuva ateityje turės galimybę svarstyti ir rinktis, kokią paramą tarptautinėms operacijoms pagal sąjungininkų išreikštą poreikį skirti: a) pavienius karius, štabo karininkus, mažas instruktorių ir tam tikrų specialybių karių grupes (ryšininčius, CIMIC specialistus ir pan.); b) dislokuoti į operacijos rajoną kovinius, kovinės paramos vienetus, galbūt net bataliono dydžio, kur jie galėtų įgyti realios kovinės patirties, kuri būtų ypač vertinga ruošiantis valstybės ginkluotai gynybai.

Faktinis Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose ir karių indėlis į jas priklausys nuo saugumo situacijos, NATO, Europos Sąjungos, sąjungininkų vykdomų tarptautinių operacijų, strateginių partnerių išreikšto poreikio ir Lietuvos galimybių⁵⁷. Tarptautinė saugumo situacija tiesiogiai darys įtaką gali-

⁵⁷ LR krašto apsaugos ministerija (2017), Tarptautinis bendradarbiavimas, Tarptautinės operacijos, http://kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos.html, 2017-11-03 19.33 val. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-apsisprende-del-lietuvos-kariu-dalyvavimo-tarptautinese-operacijose.d?id=76032645>.

nam Lietuvos dalyvavimui tarptautinėse operacijose. Tikėtina, kad pasaulyje vykstančių tarptautinių operacijų, kuriose galėtų dalyvauti Lietuva, skaičius ateityje drastiškai nesikeis. Lietuvai ir toliau išliks galimybė rinktis iš maždaug šešiolikos Europos Sąjungos vykdomų operacijų ir misijų, tokio pat skaičiaus Jungtinių Tautų operacijų, kelių NATO vykdomų operacijų ir iniciatyvų bei kitų Lietuvos sąjungininkų ir partnerių vykdomų operacijų ar mokymo misijų. Atsižvelgiant į saugumo situaciją regione, Lietuvos karinio indėlio koncentracija į keletą prioritetinių NATO, ES ir JT regionų tikėtina ir toliau išliks, o į kitas vykstančias tarptautines operacijas ir misijas bus skiriama parama pagal galimybes.

NATO transformacija ir nauja „30-30-30-30“ iniciatyva, Europos Sąjungos iniciatyva gynybos srityje – Europos taikos priemonė (angl. *European Peace Facility*), Jungtinės Karalystės vystoma Jungtinių ekspedicinių pajėgų (angl. *Joint Expeditionary Forces; JEF*) iniciatyva, Prancūzijos prezidento Emanuelio Makrono siūloma Europos intervencinė iniciatyva (angl. *European Intervention Initiative*), galimi Šiaurės Baltijos šalių bendradarbiavimo tarptautinėse operacijose projektai, greičiausiai, vis labiau darys įtaką Lietuvos priimamiems sprendimams ateityje dėl LK karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose ir indėlio jose didinimo, siekiant užtikrinti tarptautinį saugumą ir stabilumą.

Lietuva, įstojusi į NATO, prisiėmė tarptautinius įsipareigojimus dėl dalyvavimo tarptautinėse operacijose, taip pat įsipareigojo gynybai skirti ne mažiau kaip 2 proc. nuo BVP. Net ir krizės laikotarpiu, kai finansavimas KAS gerokai sumažėjo, Lietuva savo įsipareigojimus dėl dalyvavimo tarptautinėse operacijose išlaikė, o LK karių, dalyvaujančių tarptautinėse operacijose, skaičius buvo rekordinis. Pažymėtina, kad KAS ištekliai – skiriami asignavimai ir žmogiškieji ištekliai – nors ir yra vienas svarbiausių veiksnių, tačiau ne vienintelis svarbių veiksnių kategorijoje, turinčių lemiamą reikšmę LR Seimui priimant sprendimą dėl LK karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose. Darytina išvada, kad Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose ir toliau išliks vienu iš Lietuvos užsienio ir gynybos politikos prioritetų, o didėjant PKT skaičiui ir KAS finansavimui gali vis labiau didėti sąjungininkų spaudimas didinti Lietuvos paramą tarptautinėms operacijoms. Nelaukdama sąjungininkų spaudimo, Lietuva gali ir pati priimti sprendimą plėsti dalyvavimą tarptautinėse operacijose, siekdama turėti dar kokybiškesnę Lietuvos kariuomenę.

2017 m. LR Seimas priėmė nutarimą dėl Lietuvos karių ir civilių KAS tarnautojų dalyvavimo tarptautinėse operacijose 2018–2019 m., kuriuo padidino didžiausią Lietuvos karių ir civilių KAS tarnautojų, galinčių dalyvauti tarptautinėse operacijose, skaičių iki 255. Nors šis leidžiamas karių ir civilių

KAS tarnautojų dalyvauti tarptautinėse operacijose skaičius yra beveik 2 kartus didesnis nei 2016 m., tačiau jis yra vis dar gerokai mažesnis nei 2006–2012 m., kai buvo leista dalyvauti tarptautinėse operacijose 420 karių ir civilių KAS tarnautojų. Tam tikrą lūžį priimant sprendimus dėl faktinio LK karių dalyvavimo tarptautinėse operacijose galime išvelgti ir LR Vyriausybės programos įgyvendinimo plane, kuriame įtvirtintas rodiklis, kad Lietuvos kariuomenės karių, dalyvaujančių tarptautinėse operacijose ir misijose 2016 m., bus ne mažiau kaip 40, o 2020 m. šis skaičius padidintas nuo 50 iki 150⁵⁸. Atsižvelgiant į turimą dalyvavimo tarptautinėse operacijose patirtį, didėjantį KAS finansavimą ir PKT karių skaičių, galima teigti, kad yra visos prielaidos ir galimybės Lietuvai artimiausioje ateityje didinti dalyvaujančių tarptautinėse operacijose karių skaičių iki 420.

Atsižvelgiant į KAS skiriamus, turimus ir planuojamus išteklius (finansinius ir žmogiškuosius), dalyvavimo tarptautinėse operacijose patirtį, darytina prielaida, kad ilgalaikėje perspektyvoje dalyvavimas tarptautinėse operacijose ir Lietuvos karinis indėlis jose turėtų nuosekliai didėti. Kita vertus, tie patys ištekliai išliks ypač svarbūs siekiant užtikrinti kariuomenės plėtrą ir modernizaciją, prioritetinių sričių vystymą, kariuomenės pasirengimą ginkluotai valstybės gynybai, įskaitant sąveikos užtikrinimą su sąjungininkais, taip pat galimam visuotinės karo prievolės įgyvendinimui. Dėl šios priežasties tinkamas finansavimas, išteklių paskirstymas ir aiškus KAS skirtų užduočių prioretizavimas tiesiogiai darys įtaką galimam karių skaičiaus didinimui tarptautinėse operacijose.

2017 m. birželis – 2018 gegužė

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo plano patvirtinimo“ (2017 m. kovo 13 d. Nr. 167 (aktuali redakcija)), 5.5.3. darbo rodiklis.

Agnietė Žotkevičiūtė-Banevičienė
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Karių kultūrinio išprusimo istorinė perspektyva ir šiandieninė praktika: Lietuva tarp didžiųjų valstybių

Šaltojo karo pabaiga žymi pasikeitusį konfliktų pobūdį – šiandieniniame pasaulyje asimetriniai karai, kontrterorizmas ir kontrterorizmas yra ne tik aktualios, bet ir bene didžiausią kultūrinių veiksmų pažinimo poreikį keliančios grėsmės. Nors kultūros ir religijos pažinimo svarba tarptautinių operacijų metu vis labiau pripažįstama, tačiau karių kultūrinio išprusimo standartizavimo NATO lygmeniu nebuvimas tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūrinio išprusimo mokymus palieka nacionalinių valstybių atsakomybės sritimi. Tai savo ruožtu turi įtakos bendroje koalicijoje dirbančioms šalims, skirtingai interpretuojančioms karių kultūrinį išprusimą ir jo poreikį tarptautinių operacijų metu. Straipsnyje apžvelgiama, kaip istoriškai formavosi karių kultūrinio išprusimo diskursas kariniame kontekste, taip pat kultūrinio išprusimo terminų ir sampratų įvairovė tiek akademiniame, tiek kariniame kontekste. Kartu pasitelkiant Allison Abbe suformuotą karių kultūrinio išprusimo kompetencijų modelį, analizuojama kultūrinio išprusimo raiška didžiųjų NATO valstybių ir Lietuvos karinėse doktrinos bei kituose kariuomenės veiklų ir karo tarnybų reglamentuojančiuose dokumentuose. Analizės objektu pasirinkta Lietuva ir keturios didžiosios NATO valstybės, institucionalizavusios karių kultūrinio išprusimo mokymus, tai – Jungtinės Amerikos Valstijos, Jungtinė Karalystė, Prancūzija ir Kanada. Šiame lyginamajame kontekste Lietuvos atvejo analizė yra kartinė: leidžia palyginti ir įvertinti nacionalinės valstybės indėlį į karių kultūrinį lavinimą didžiųjų NATO valstybių kontekste.

Įvadas

Pastarieji trisdešimt metų žymi kariuomenės misijos ir užduočių kaitą. Šaltojo karo laikotarpiu pagrindinis kariuomenės tikslas buvo užtikrinti valstybių nacionalinius interesus remiantis technologiniais laimėjimais ir ištekliais, tad ir kultūrinių skirtumų pažinimas ir atpažinimas nebuvo pagrindinė karių mokymų ar pratybų dalis. Po Šaltojo karo įvairių valstybių kariuomenės vis

Agnietė Žotkevičiūtė-Banevičienė – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros doktorantė, lektorė. Adresas korespondencijai: Šilo g. 5a, 10322 Vilnius, tel. (8 5) 210 3569, el. p. agniete.zotkevičiute@gmail.com.

dažniau ėmė įsitraukti į daugianacionalines tarptautines operacijas¹, o asimetriniai konfliktai, kontrterorizmas tapo ne tik aktualiausiomis, bet ir bene didžiausią kultūrinių veiksnių pažinimo poreikį keliančiomis grėsmėmis². Vis dažniau imta kalbėti, kad kultūrinis išprusimas yra tarptautinių operacijų sėkmę lemiantis veiksnys, pavyzdžiui, tarptautinių saugumo paramos pajėgų (angl. *International Security Assistance Force*, trump. – ISAF) veteranų teigimu, kultūrinio išprusimo ir supratimo stygius buvo pagrindinė NATO operacijų Afganistane problema³.

Nors kultūrinio išprusimo svarba tarptautinių operacijų metu vis labiau pripažįstama, dažniausiai karių kultūrinio išprusimo poreikis įvertinamas ne NATO, o tik valstybių nacionaliniu lygmeniu. NATO organizuoja tam tikrus kultūrinio išprusimo mokymus ar įtraukia kultūrinį išprusimą į mokymo programas, pavyzdžiui, „misijos pakartojimo pratimus“ (angl. *Mission Rehearsal Exercises*), tačiau šie mokymai nėra standartizuoti⁴. Aljansas steigia komitetus ir darbo grupes kultūrinio išprusimo standartizavimo klausimams spręsti, visgi iki šiol tai buvo daugiau techninis veiksmas, bet ne siekis įtraukti karius į kultūrų sąveiką ar skatinti karių bendradarbiavimą kultūrinio ar kultūrinio išprusimo lygmeniu⁵. Tai, kad nėra karių kultūrinio išprusimo apibrėžimo ir mokymų standartizavimo NATO lygmeniu, leidžia šalims narėms skirtingai interpretuoti karių kultūrinį išprusimą ir jo poreikį tarptautinių operacijų metu⁶. Takoskyrą tarp NATO narių didina ir tai, kad Aljansui priklausančios valstybės ne tik skirtingai interpretuoja karių kultūrinį išprusimą, bet ir skirtingais lygmenimis įgyvendina įvairius sprendimus ruošdamos kultūriškai išprususius karius. Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje, Kanadoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) kultūrinis išprusimas yra institucionalizuota nacionalinės gynybos sistemos forma. Kitose NATO valstybėse kultūriniai mokymai yra riboti – kariai apmokomi tik prieš išvykstant į tarptautinę operaciją arba kultūrinio konteksto pažinimas apribojamas ruošiant ir naudojant

¹ Wolfgang Z., „Intercultural awareness – a necessary asset of soldiers for international operations“, AARMS, Vol. 10, No. 2, 2011, 293–304. Prieiga internetu: <http://www.zmne.hu/aarms/docs/Volume10/Issue2/pdf/07.pdf>, [žiūrėta 2017-08-19].

² Wunderle W. D., *Through the lens of cultural awareness: a primer for US Armed Forces deploying to Arab and Middle Eastern countries*, Fort Leavenworth, Combat Studies Institute Press: Washington, DC, 2006, p. 87.

³ Kaiser S. S., *Intercultural perceptions*, master of operational arts and sciences, Air Command and Staff College, Air university, 2016, p. 15.

⁴ Assessing the impact of cultural awareness and public perceptions in NATO operations, Seminar held on 24 October 2013, NATO HQ, Report, 11 november 2013.

⁵ Implementing Cross-Cultural-Competence Training. Prieiga internetu: <http://www.act.nato.int/article-2013-2-18>, [žiūrėta: 2016-11-11].

⁶ *Multinational Interoperability council coalition building guide*, 3rd edition, Volume III.2, Cross-Cultural awareness & Competence – a Guide to Best Practices, Version 1.1, 07 November 2012, p. 7–9.

išimtinai kultūros patarėjus tarptautinių operacijų metu⁷. Taigi šio *straipsnio tikslas* – išanalizuoti Lietuvos ir didžiųjų NATO valstybių – JAV, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos ir Kanados, institucionalizavusių karių kultūrinį išprusimą karinėse doktrinos ir kituose kariuomenės veiklą reguliuojančiuose dokumentuose. Užsibrėžtam tikslui pasiekti keliami šie *uždaviniai*: 1. Išanalizavus kultūrinio išprusimo sampratų įvairovę akademinėje ir karinėje literatūroje suformuoti karių kultūrinio išprusimo apibrėžimą; 2. Atskleisti karių kultūrinio išprusimo raidą istorinės ir šiandieninės perspektyvos kontekste; 3. Išanalizuoti kultūrinio išprusimo raišką JAV, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Kanados ir Lietuvos karinėse doktrinos bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose; 4. Atskleidus bendras analizuojamų valstybių kultūrinio lavinimo tendencijas ir skirtumus, palyginti Lietuvos karių kultūrinį lavinimą didžiųjų NATO valstybių kontekste.

Straipsniu siekiama išryškinti skirtingų NATO valstybių pirminiuose dokumentuose – karinėse doktrinos ir kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose – deklaruojamą požiūrį į karių kultūrinį lavinimą, nesiimant vertinti praktikoje įgyvendinamų kultūrinio išprusimo mokymų efektyvumo kiekvienoje analizuojamoje valstybėje. Šiame lyginamajame kontekste Lietuvos atvejo analizė yra kertinė: išryškinus bendrąsias didžiųjų NATO valstybių karių kultūrinio lavinimo tendencijas ir skirtumus galima palyginti nacionalinės valstybės indėlį į karių kultūrinį lavinimą didžiųjų NATO valstybių kontekste. Svarbu atkreipti dėmesį, jog ši tyrimą įtrauktos didžiosios NATO valstybės nors ir yra siejamos bendro vardiklio – visos yra institucionalizavusios karių kultūrinį lavinimą, tačiau šių valstybių įsitraukimo į tarptautines operacijas mastas labai skiriasi – 2017 m. duomenimis, apie 210,000 JAV⁸, 30,000 Prancūzijos⁹, 9,330 Jungtinės Karalystės¹⁰ ir

⁷ Trochowska K., “International Experiences in the Operationalization of Culture for Military Operations. Field Research Results”, *Connections: The Quarterly Journal*, Vol. 13, No. 3, Summer 2014, p. 83–103, p. 87–89.

⁸ Fisher M., Pecanha S., “What the U.S. Gets for Defending Its Allies and Interests Abroad”, 2017-01-16. Prieiga internetu:

<https://www.nytimes.com/interactive/2017/01/16/world/trump-military-role-treaties-allies-nato-asia-persian-gulf.html>, [žiūrėta: 2017-12-15].

⁹ Garamone J., “France Deploys Troops Globally in Counter-Extremism Fight”, 2017-01-17. Prieiga internetu: <https://www.defense.gov/News/Article/Article/1050644/france-deploys-troops-globally-in-counter-extremism-fight/> [žiūrėta: 2017-12-15].

¹⁰ Ministry of Defence, *Quarterly Location Statistics*, October 2017. Prieiga internetu: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/659880/20171115-QLS_Front_Page_Oct17-a.pdf, [žiūrėta: 2017-12-15].

1,450 Kanados¹¹ ginkluotojų pajėgų personalo dalyvavo tarptautinėse operacijose. Lietuvoje iki 140 karių dalyvauja įvairiose tarptautinėse operacijose¹². Atsižvelgiant į gausų analizuojamų valstybių įsitraukimo į tarptautines operacijas skirtumą, straipsnyje keliami hipotezė – karių įtraukimo į tarptautines operacijas mastas nedaro įtakos kultūrinio išprusimo mokymų reglamentavimui didžiųjų NATO valstybių karinėse doktrinos ir kituose kariuomenės veiklą reguliuojančiuose dokumentuose. Straipsnyje daroma išlyga – analizuojamas tik sausumos pajėgų karių kultūrinis išprusimas.

Straipsnį sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje skaitytojas supažindinamas su kultūrinio išprusimo terminais ir sampratomis tiek akademiniame, tiek kariniame kontekste. Skyriuje apžvelgiama sąvokos vartojimo įvairovė, bandymų hierarchizuoti kultūrinį išprusimą apimančias sampratas trūkumai bei karių vykdomos veiklos poveikis kultūrinio išprusimo multidimensiškumui. Kartu pristatomas Allison Abbe suformuotas karių kultūrinio išprusimo kompetencijų modelis, leidžiantis apibūdinti tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūrinį išprusimą. Antrame skyriuje apžvelgiama, kaip istoriškai formavosi karių kultūrinio išprusimo diskursas kariniame kontekste: nuo Sun Tzu, Clausewitz, Jomini pateikiamų įžvalgų, kovos su sukilėliais teoretikų išryškinto žmonių širdžių ir protų laimėjimo iki kultūrinio posūkio karyboje bei galiausiai kultūrinio išprusimo įtraukimo į kariuomenės strateginius dokumentus. Trečioje dalyje analizuojama kultūrinio išprusimo raiška JAV, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Kanados ir Lietuvos karinėse doktrinos bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose. Apibendrinant tyrimą pateikiamos bendrosios analizuotų valstybių kultūrinio lavinimo tendencijos, skirtumai ir palyginamas Lietuvos karių kultūrinis lavinimas didžiųjų NATO valstybių kontekste.

1. Kultūrinio išprusimo terminai ir samprata

Lietuvos karinėje ir mokslinėje terminijoje kultūrinis išprusimas yra gana naujas apibrėžimas, nors jau „prieš beveik du dešimtmečius tapo įprastu amerikiečių ir britų karinėje terminijoje, sukūrus specialius kultūrinio prusinimo (ar kultūrinio rengimo – angl. *cultural training*) kursus ir parengus medžiagą,

¹¹ National Defence, “Tax Exemption for Salaries of Deployed Canadian Armed Forces Personnel and Police Officers”, 2017-05-18. Prieiga internetu: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/05/tax_exemption_for_salaries_of_deployed_canadian_armed_forces_personnel.html, [žiūrėta: 2017-12-15].

¹² Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, „Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose ir mokymo misijose“, 2017-12-01. Prieiga internetu: https://kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos.html, [žiūrėta: 2017-12-15].

siūlomą kariniam personalui, siunčiamam į tarptautines operacijas, ypač musulmonų kraštus¹³. Nors užsienio karinėje terminijoje šis terminas ir nėra naujas, tačiau bandant apibrėžti *kultūrinį išprusimą*, pastebimas *kultūrinio išprusimo* vartojimo trūkumas – terminologijos proliferacijos ir mokslškai griežtų ribų nebuvimo sukurta šio termino vartojimo įvairovė¹⁴. Akademinėje literatūroje vartojama daugybė *kultūrinį išprusimą* įvardijančių terminų, kurių dažniausi: kultūrinė adaptacija (angl. *cultural adaptability*)¹⁵, kultūrinė ekspertizė (angl. *cultural expertise*)¹⁶, kultūriniai gebėjimai (angl. *cultural capability*)¹⁷, kultūrinis intelektas (angl. *cultural intelligence*)¹⁸, kultūrinis jautrumas (angl. *cultural sensitivity*)¹⁹, kultūrinis raštingumas (angl. *cultural literacy*)²⁰, kultūrinis sąmoningumas (angl. *cultural awareness*)²¹, kultūrinis supratingumas (angl. *cultural*

¹³ Račius E., „Kultūrinio išprusimo veiksnio iškilimas XXI a. karinėje diplomatijoje“, kn. *Lietuvos karinė diplomatija XXI amžiuje: retrospektyva ir perspektyva: mokslinės praktinės konferencijos medžiaga*, atsakingasis redaktorius prof. dr. Gediminas Vitkus, Vilnius, 2010 m. gruodžio 3 d., Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, p. 51–55, p. 51.

¹⁴ Selmeski B., *Military cross-cultural competence: Core concepts and individual development*. Royal Military College of Canada Centre for Security, Armed Forces & Society Occasional Paper Series, Number 1, 2007, p. 5.

¹⁵ Žr. Sutton J. L. ir Gundling E., „Enabling Cultural Adaptability“, kn. *Strategies to Maintain Combat Readiness during Extended Deployments – A Human Systems Approach*, Meeting Proceedings RTO-MP-HFM-124, Paper 12, Neuilly-sur-Seine, France: RTO, 2005, p. 12-1 – 12-10.

¹⁶ Žr. Wisecarver M. et al., *Regional Expertise and Culture Proficiency*. Project Report 2012-01, Defense Language and National Security Education Office, September 2012, taip pat Kaczmar S. R., *Cultural Expertise and its Importance in Future Marine Corps Operations*, Quantico, Virginia: USMC Command & General Staff College thesis, 1996.

¹⁷ Žr. Abbe A., *Building cultural capability for full-spectrum operations*, ARI Study Report 2008-04, Arlington, VA: U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Science, 2008.

¹⁸ Žr. Coles J. P., „Cultural Intelligence & Joint Intelligence Doctrine“, *Joint Operations Review*, Joint Forces Staff College, 2005, p. 1–14.

¹⁹ Žr. Shamir B. ir Ben-Ari E., „Leadership in an Open Army? Civilian Connections, Interorganizational Frameworks and Changes in Military Leadership“, kn. Hunt J. G., Dodge G. and Wong L. (sud.), *Out-of-the-Box Leadership: Transforming the Twenty-First-Century Army and Other Top-Performing Organizations*, Stamford, Conn.: JAI Press, 1999, p. 15–40.

²⁰ Žr. McFarland M., „Military Cultural Education“, *Military Review*, March-April 2005, p. 62–69.

²¹ Žr. Kimmel P. R., „Cultural and Ethnic Issues of Conflict and Peacekeeping“, kn. Harvey J. Langholtz (sud.), *The Psychology of Peacekeeping*, Westpoint, Connecticut: Praeger, 1998, p. 57-71, taip pat Schwerzel J., „Transforming altitudes.“ *NATO Review*, Summer 2005. Prieiga internetu http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/english/art3_pr.html, taip pat Skelton I. ir Cooper J., „You’re Are Not From Here, Are You?“, *Joint Force Quarterly*, Issue 36, 2005, p. 12-16, taip pat Wunderle W. D., *Through the lens of cultural awareness: a primer for US Armed Forces deploying to Arab and Middle Eastern countries*, taip pat Ulibarri W. J., „Cultural Awareness-Winning at the Tactical Level“, *Infantry*, Vol. 97, May-June 2008, p. 2.

understanding)²², kultūrinės žinios (angl. *cultural knowledge*)²³ ir tarpkultūrinės kompetencijos (angl. *intercultural competence, cross-culture competence*)²⁴.

Nepaisant apibrėžimų gausos, dar didesnę painiavą sukelia ir šių terminų hierarchizacijos nebuvimas. Viena vertus, dalis mokslininkų siūlo šių definicijų nehierarchizuoti, pavyzdžiui, profesorius Egdūnas Račius pažymi, jog *kultūrinio sąmoningumo, kultūrinio supratingumo, kultūrinio jautrumo, kultūrinio intelekto* terminai gali būti vartojami kaip sinonimai²⁵. Kita vertus, akademinėje literatūroje pastebimi bandymai hierarchizuoti minėtus apibrėžimus, pavyzdžiui, Victor Bados et al. hierarchizuoja *kultūrinio sąmoningumo, kultūrinio supratingumo* ir *kultūrinių kompetencijų* apibrėžimus, *kultūrinį sąmoningumą* ir *kultūrinį supratingumą* suprasdami kaip karių gebėjimą identifiikuoti ir apibūdinti pagrindinę informaciją apie kitą kultūrinę aplinką, kitaip tariant – įgyti žinių apie kitą kultūrą, o *kultūrinės kompetencijas* – kaip karių gebėjimą naudoti, sintetinti informaciją apie kitą kultūrinę aplinką, arba – ne tik įgyti, bet ir pritaikyti žinias apie kitą kultūrą. Pastaroji sąvoka prilyginama karių gebėjimui interpretuoti informaciją, tuo tarpu kitos minėtos – gebėjimui atkartoti įgytą informaciją²⁶. Tokie pavieniai ir neišbaigti kultūrinio išprusimo terminų hierarchizacijos modeliai neleidžia sukurti visuminio ir hierarchizuoto šios sampratos įvairovės vaizdo, o analizuojant skirtingus terminus pastebima, jog mokslininkai, kalbėdami apie tas pačias sąvokas, jas supranta skirtingai, kaip apimančias skirtingą kultūrinių žinių įvairovę.

²² Žr. Bledsoe E. E., *The Use of Culture in Operational Planning*, taip pat Department of the Army, FM 3-24, *Counterinsurgency*, Washington: US Army Training and Doctrine Command and Marine Corps Combat Development Command, 2006, taip pat Leslie M. S., “Cultural Understanding: The Cornerstone of Success in a COIN Environment”, *Infantry*, Vol. 96, No. 47, 2007, p. 7–12, taip pat Hernandez P. R., “Developing Cultural Understanding in Stability Operations: A Three Step Process”, *Field Artillery Journal*, January-February, 2007, p. 5–10.

²³ Žr. Jager S. M., *On the Uses of Cultural Knowledge*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2007, taip pat Kienscherf M., “Plugging Cultural Knowledge into the U.S. Military Machine: The Neo-Orientalist Logic of Counterinsurgency”, *Topia*, Canadian Journal of Cultural Studies, 2010, p. 121–143.

²⁴ Žr. Elron E. et al., “Cooperation and coordination across cultures in the peacekeeping Forces: Individual and Organisational Integrating Mechanisms”, kn. Britt T. T. ir Adler A. B. (sud.), *The Psychology of the Peacekeeper*, Westpoint, Connecticut: Praeger, 2003, p. 261–282, taip pat Abbe A. et al., *Cross-cultural competence in Army leaders: A conceptual and empirical foundation*, taip pat Selmeski B., *Military cross-cultural competence: Core concepts and individual development*, taip pat Abbe A. ir Halpin S. H., “The Cultural Imperative for Professional Military Education and Leader Development”, *Parameters*, Winter 2010, p. 21–31, taip pat Kamorski M. W., *A study of the need for cross-cultural capability development in the members of the United States military*, magistro darbas, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, 2008.

²⁵ Račius E., “The ‘Cultural Awareness’ Factor in the Activities of the Lithuanian PRT in Afghanistan”, *Baltic Security & Defence Review*, 2007, Vol. 9, p. 57–78, p. 58.

²⁶ Bados V. et al., *Guidelines for Commanders and Staffs: Operationalization of Culture into Military Operations (Best Practices)*, Final Report, USJFCOM J9 Joint Concept Development and Experimentation, Suffolk, VA, 2010, p. 8-9.

Kariniame kontekste kultūrinis išprusimas plačiąja prasme gali būti apibrėžiamas kaip „karinių operacijų kultūrinio konteksto ir ryšio tarp kultūros ir karybos žinojimas“²⁷. Visgi ir čia kultūrinio išprusimo samprata neturi jokių priimtinių standartų ir priklauso nuo nacionalinių valstybių vartojamų apibrėžčių, pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės jungtinėje notoje 1/09 (angl. *The United Kingdom Joint Doctrine Note 1/09*) *kultūriniai gebėjimai* apibrėžiami kaip „gebėjimas suprasti kultūrą ir pritaikyti šias žinias efektyviai įsitraukiant į sąveiką kitoje kultūrinėje aplinkoje“. Šie gebėjimai apima tris lygmenis: *kultūrinį sąmoningumą*, *kultūrinį supratingumą* ir *kultūrinės kompetencijas*²⁸. 2016 m. Jungtinės Karalystės karinėje doktrinoje karių kultūrinis išprusimas skirstomas į tris lygmenis: *kultūrinį sąmoningumą*, *kultūrinės kompetencijas* ir *kultūrinę ekspertizę*. Šių kompetencijų apibrėžtys atitinka Jungtinėje notoje 1/09 įvardytų kompetencijų apibrėžimus, doktrinoje įvardytą kultūrinį supratingumą pakeičiant kultūrinėmis kompetencijomis, o kultūrinės kompetencijas – kultūrine ekspertize. *Kultūrinis sąmoningumas* apibrėžiamas kaip pagrindinės žinios apie kitos kultūros aspektus, šių aspektų svarbos ir įtakos supratimas bei gebėjimas pritaikyti šias žinias siekiant norimo efekto. *Kultūrinės kompetencijos* įvardijamos kaip suteikiančios pažengusiųjų lygmens žinių apie kultūrinius aspektus, jų svarbos ir poveikio supratimas bei gebėjimas taikyti šias žinias, įgūdžius ir požiūrius. Šie įgūdžiai pasiekiami per kasdieninę sąveiką su kita kultūra, tiek tiesiogiai įsitraukiant, tiek per vertėjus, ir suteikia aukšto lygmens kultūrinių kompetencijų, kurios gali būti tobulinamos iki kultūrinės ekspertizės. *Kultūrinė ekspertizė* yra aukščiausio lygmens žinios apie kitos kultūros kultūrinius aspektus. Tai ir supratimas apie kitos kultūros svarbą ir jos poveikį vietiniams, įgūdžiai spręsti netikėtas užduotis bei gebėjimas analizuoti ir efektyviai pritaikyti šią analizę planuojant tolesnius veiksmus. Kultūrinė ekspertizė – tai susilieėjimas su kita kultūra ir gebėjimas mąstyti kaip tam tikros tikslinės kultūros atstovai²⁹.

Kanados ginkluotosios pajėgos karių kultūrinį išprusimą taip pat hierarchizuoja, išskaidydamos į *kultūrinių kompetencijų* ir *kultūrinio sąmoningumo* lygmenis: *kultūrinės kompetencijas* apibrėžia kaip asmenines savybes, žinias ir įgūdžius, lemiančius gebėjimą efektyviai veikti kitoje kultūroje, o *kultūrinį sąmoningumą* apibūdina kaip kombinaciją kultūros specifinių ir tarpkultūrinių žinių. Vokietijos kariuomenės Lyderystės, plėtros ir civilinio švietimo centras (vok. *Zentrum Innere Führung*) *tarpkultūrinės kompetencijas* apibrėžia kaip ži-

²⁷ *Multinational Interoperability council coalition building guide*, (6 išnaša), p. 1–2.

²⁸ United Kingdom Assistant Chief of the Defence Staff. *Joint Doctrine Note 1/09: The Significance of Culture to the Military*. Wiltshire, UK: Chief of Defence (Development, Concepts and Doctrine), January 2009, p. 1–2.

²⁹ Ten pat, p. 5-22 – 5.23.

niais ir gebėjimą adekvačiai elgtis su kitomis kultūromis ir religijomis bei su-
 pratimo ir jautrumo kitų kultūrų vertybėms ir elgesiui vystymą³⁰. Nepaisant
 skirtingų valstybių vartojamų nevienodų kultūrinį išprusimą apibūdinančių
 terminų, net ir toje pačioje valstybėje galima susidurti su karių kultūrinio iš-
 prusimo apibrėžimo problema. JAV ginkluotosios pajėgos neretai kritikuoja-
 mos dėl karių kultūrinio išprusimo apibrėžimo standartizavimo trūkumo tarp
 skirtingų kariuomenės padalinių³¹. Atsakymą į šią kritiką galima rasti JAV gy-
 nybos departamento paskelbtame Tarpkultūrinių kompetencijų plane (angl.
Department of Defense Cross-Cultural Roadmap), kuriame teigiama, kad ne-
 priklausomai nuo skirtingų *tarpkultūrinės kompetencijos* apibrėžimų, šia sam-
 prata visada sukuriamas vienodas rezultatas, tai – karių veiklos efektyvumo
 didinimas kitoje kultūrinėje aplinkoje³².

Painiavą apibrėžiant karių kultūrinį išprusimą sudaro ir kultūrinio iš-
 prusimo multidimensiškumas – kultūrinio išprusimo poreikis keičiasi pri-
 klausomai nuo karių atliekamų operacijų pobūdžio ir veikimo zonos³³. Nors
 kultūrinio išprusimo poreikis kyla dar kariams veikiant savo kultūrinėje aplin-
 koje, susiduriant su karių demografiniais skirtumais ir didėja įsitraukiant į
 bendrą koalicinių pajėgų vykdomą veiklą, susiduriant su skirtingomis kariuo-
 menių praktikomis, elgesiu, taktika ir tarptautinės operacijos tikslais, tačiau
 didžiausias kultūrinio išprusimo poreikis atsiranda kariams tarptautinę ope-
 raciją vykdant kitokioje kultūrinėje aplinkoje³⁴. Kariuomenėms įsitraukiant į
 rekonstrukcijos, humanitarines, saugumo, apmokomąsias ir kitas operacijas,
 kurios nėra susijusios su tiesioginiais kariniais veiksmais, kariai integruoda-
 miasi kitoje kultūrinėje aplinkoje iš dalies prisiima ir diplomatų vaidmenį³⁵.
 Karių kultūrinis išprusimas tarptautinių operacijų metu gali padėti pritraukti
 vietinių gyventojų paramą ir suprasti priešą. Viena vertus, sociokultūrinės ži-
 nios padeda kariams kuriant familiarius santykius su kitos kultūros atstovais

³⁰ *Multinational Interoperability council coalition building guide*, (6 išnaša), p. 2-3.

³¹ Greene Sands R. R. et al., "Assessing Language, Regional Expertise & Culture (LREC) Performance: Not like threading a camel through the eye of a needle". Prieiga internetu: <http://www.govtilr.org/Publications/Final%20to%20Scott.pdf>, [žiūrėta: 2017 07 08].

³² Yuengling R., "Diversity Competency Model", kn. Scarpate J. C. ir McDonald D. P. (sud.), *Celebrating the History & Future of Human Relations Research: DEOMI 8th Biennial Equal Opportunity, Diversity, and Culture Research Symposium*, Defense Equal Opportunity Management Institute (DEOMI) Press, Patrick AFB, FL, 2012, p. 275–321, p. 281.

³³ McDonald D. P. et al. *Developing and managing cross-cultural competence within the Department of Defense: Recommendations for learning and assessment*, Paper submitted to the DLO, Revised October 27, 2008, p. 25–26.

³⁴ Ten pat, p. 25-26.

³⁵ Greene T. et al., "The Impact of Culture Clash on Deployed Troops", *Military medicine*, Vol. 175, December 2010, p. 958–963, p. 960–961.

ir skatina vietinius prisidėti prie sėkmingo tarptautinės operacijos įgyvendinimo. Familiarūs karių santykiai su vietiniais padeda stiprinti bendradarbiavimą tarp vietos gyventojų ir karių, leidžia įgyti vietos gyventojų palaikymą karių vykdomai tarptautinei operacijai, įtraukia juos į vietines saugumo iniciatyvas, didina šalies vyriausybės ir ją remiančios koalicijos palaikymą karių vykdomai veiklai³⁶. Kita vertus, kultūrinis išprusimas kariams gali padėti suprasti priešų motyvaciją, elgesio modelius, suprasti sprendimų priėmimo procesus ir vertybių sistemą, darančią įtaką priešų sprendimams, atpažinti informacines operacijas ir vykdomą propagandą, pažinti šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, istorinius simbolius, atskiriant saugiąsias zonas nuo istoriškai pasirenkamų priešų išpuolių vietų, galimų taikinių ir numatomo laiko, kuris gali būti istoriškai, religiškai ar ideologiškai reikšmingas, taip pat pažinti istorinius aljansus ar priešų rėmėjus, numatant galimus finansavimo šaltinius, tiekimo maršrutus ir pan.³⁷ Pavyzdžiui, JAV vykdančią humanitarinę misiją Somalyje, kariai susidūrė su akivaizdžiai kultūrinių skirtumų sukelta problema – somaliečiai atsisakė priimti maisto paketus iš karių. Nors kariai tokį veiksma interpretavo kaip pasipriešinimą JAV buvimui Somalyje, tačiau didesnis vietinės populiacijos pažinimas būtų pakeitęs tokias karių interpretacijas: į kai kuriuos maisto paketus buvo dedama kiauliena, o tai Somalio musulmonams prilygo asmeniniam įžeidimui. Siekiant užmegzti santykius su vietiniais šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, žmonėmis, turi būti paruošiamos kompromisų ir (ar) bendradarbiavimo strategijos: jei vietiniai mano, kad kariai elgiasi kaip dominantai, jie priešinsis karių taikomiems metodams, o toks pasipriešinimas dažniausiai reiškiasi ne atvira opozicija, bet nebendradarbiavimu, ypač apsunkinančiu taikos atkūrimo procesą³⁸.

Nors tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūrinis išprusimas yra labai svarbus, lyginant su įprastine karių veikla, pavyzdžiui, karių veikimu savo šalyje, tačiau Elron Halevy et al. nustatė, kad tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūrinio išprusimo mokymas, apimantis išimtinai kultūros specifines kompetencijas, t. y. kariai įgyja tik faktinių žinių apie šalį, kurioje numatoma vykdyti tarptautinę operaciją, nėra pakankamas. Toks karių kompetencijų ugdymas parengia juos išimtinai taktiniu-operaciniu lygmeniu³⁹. Kultūros specifinių kompetencijų ribotumą ruošiant karius tarptauti-

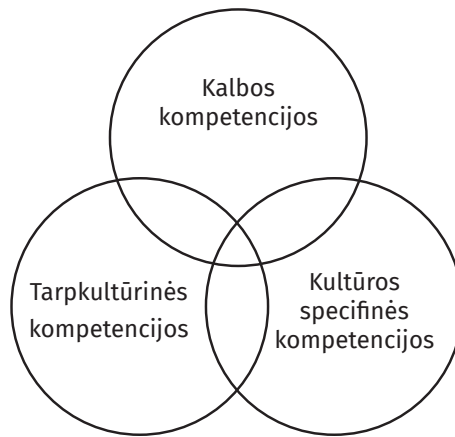
³⁶ Spencer E., "Brains and Brawn: Cultural Intelligence (CQ) as the 'Tool of Choice' in the Contemporary Operating Environment", *Canadian Military Journal*, Vol. 11, No. 1, 2010, p. 15-23, p. 20.

³⁷ Ten pat, p. 21.

³⁸ Wolfgang Z., "Intercultural awareness – a necessary asset of soldiers for international operations", *AARMS*, Vol. 10, No. 2, 2011, p. 293-304, p. 301.

³⁹ Elron E. et al., (24 išnaša), p. 262.

nėms operacijoms pabrėžia ir Paula Caligiuri et al. teigdami, kad faktinių žinių apie šalį, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, nepakanka karių kultūriniam išprusimui. Tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūrinis išprusimas turi apimti ir tarpkultūrinės kompetencijas – karių gebėjimą prisitaikyti kitokioje kultūrinėje aplinkoje, siekiant efektyvios sąveikos ir su kitais kariais, vietos gyventojais bei koalicijos sąjungininkais⁴⁰. Atsižvelgdama į specifinį kultūrinio išprusimo poreikį kariams dalyvaujant tarptautinėse operacijose, Allison Abbe išskyrė būtinas tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūrinio išprusimo kompetencijas: tarpkultūrinės kompetencijos, kultūros specifinės kompetencijos ir kalbos kompetencijos (žr. 1 pav.).

1 pav. **Tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūriniam išprusimui būtinos kompetencijos⁴¹**

Akademinėje literatūroje tarpkultūrinių, kultūros specifinių ir kalbos kompetencijų sąveikos svarbą tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūriniam išprusimui įvardija ne tik Abbe, bet ir Stanley H. Halpin ir Brian Selmeski, kultūros specifines kompetencijas⁴² apibūdindami kaip karių žinojimą *ką galvoti*, kitaip tariant, tai žinios apie konkretų regioną ar kultūrą, kurioje vykdoma tarptautinė operacija. Kultūros specifines kompetencijas sudaro žinios apie šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, ekonominę, religinę ir

⁴⁰ Caligiuri P. et al., *Training, Developing, and Assessing Cross-Cultural Competence in Military Personnel*. Technical Report 1284, United States Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, April 2011, p. 6–7.

⁴¹ Šaltinis: sudaryta pagal Abbe A., *Building cultural capability for full-spectrum operations*, (17 išnaša), p. 2.

⁴² Kultūros specifinės kompetencijos neretai akademinėje literatūroje dar vadinamos regioninėmis kompetencijomis, regioninėmis žiniomis.

istorinę padėtį, socialinę infrastruktūrą, vietos populiaciją, politiką, nacionalines ir religines šventes, geografinę, klimatinę, topografinę padėtį. Visgi kultūros specifinių kompetencijų įgijimas kariams nesuteikia žinių, *kaip galvoti* kitoje kultūrinėje aplinkoje. Būtent tarpkultūrinės kompetencijos apibūdinamos kaip karių žinojimas *kaip galvoti* – kaip bendrauti su kitos kultūros žmonėmis, kaip interpretuoti situacijas, kaip pritaikyti savo elgesį siekiant norimų rezultatų⁴³, tai gebėjimas priimti ir suprasti kultūrinę informaciją, kuris leidžia išvengti apibendrinimų, lemiančių karių stereotipinį mąstymą⁴⁴. Kartu svarbios ir kalbos kompetencijos, leidžiančios kariams įsitraukti į socialinę komunikaciją kitoje kultūrinėje aplinkoje. Nors šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, kalbos mokėjimas suteikia kariams galimybę peržengti kultūros ir kultūrinių skirtumų stebėjimo ribas⁴⁵, neretai tarptautinių operacijų metu karių kalbos įgūdžių stygius kompensuojamas vystant karių socialinę sąveiką su vietiniais per vertėjus⁴⁶.

Šių trijų kompetencijų sintezė daugelio mokslininkų pripažįstama kaip tinkama tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūrinio išprusimo ugdymui. Beveik analogišką karių kultūrinio išprusimo modelį siūlo Prisco R. Hernandez, išskirdamas kalbos įgūdžius, akademines tam tikros kultūros studijas ir praktinį žinių pritaikymą būnant kitoje kultūrinėje aplinkoje⁴⁷. Išanalizuotos *kultūrinio išprusimo* sampratos ir akademinėje bei karinėje literatūroje vartojami terminai leidžia suformuoti toliau straipsnyje vartojamą *tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūrinio išprusimo* apibrėžimą: *kultūrinis išprusimas* – tai žinios apie tam tikrą šalį, įskaitant ekonominę, religinę ir istorinę padėtį, socialinę infrastruktūrą, vietos populiaciją, politiką, nacionalines ir religines šventes, geografinę, klimatinę, topografinę padėtį, gebėjimas šias žinias pritaikyti adaptuojantis ir veikiant kitoje kultūrinėje aplinkoje bei kalbos, vyraujančios šalyje, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, įgūdžiai, kurių trūkumas gali būti kompensuojamas darbo su vertėju įgūdžiais.

⁴³ Žr. Abbe A., *Building Cultural Capability for Full-spectrum Operations*, taip pat Abbe A. ir Halpin S. H., "The Cultural Imperative for Professional Military Education and Leader Development", taip pat Selmeski B., *Military Cross-cultural Competence: Core Concepts and Individual Development*.

⁴⁴ Abbe A., *Building Cultural Capability for Full-spectrum Operations*, (17 išnaša), p. 5-6.

⁴⁵ Watson J. R., *The Role of Language Proficiency in Cross-cultural Competence (3C): A Fundamental Key to Intercultural Effectiveness in Military Personnel*, United States Military Academy, West Point, New York, p. 3.

⁴⁶ Wisecarver M. et al., (16 išnaša), p. A-5.

⁴⁷ Hernandez P. R., (22 išnaša), p. 6.

2. Kultūrinio išprusimo raida: nuo istorinės perspektyvos iki šių dienų

Kultūrinis išprusimas ir karyba tarpusavyje glaudžiai susiję: dar Herodotas (484–425 m. pr. Kr.) studijavęs priešų elgesį persų karų laikotarpiu (490–479 m. pr. Kr.) pabrėžė priešų pažinimo svarbą kaip priemonę, gerinančią karinių pajėgų veiklos efektyvumą⁴⁸. Kultūrinį posūkį karyboje galima išvelgti klasikinių karo strategų Sun Tzu ir Carl von Clausewitz darbuose. Nors Sun Tzu neanalizavo karių kultūrinio lavinimo klausimo *per se*, tačiau įvertino karių savimonės ir priešų pažinimo svarbą siekiant laimėti karus⁴⁹. Tai patvirtina ir vienas žinomiausių jo teiginių: „*jei pažįsti savo priešą ir save patį, tau nebaisūs ir šimtas mūšių; jei nepažįsti priešų, bet pažįsti save, vieną mūšį laimėsi, kitą – pralaimėsi; tačiau jei nepažįsti nei savo priešų, nei savęs, tavo sumuš kiekviename mūšyje*“⁵⁰.

XVIII a. Europos kariuomenėms ėmus plėsti karines operacijas į ne Vakarų regionus – Afriką, Aziją ir Vidurio rytus, tradiciniai karybos metodai pasidarė netinkami susiduriant su kitokia kultūrine aplinka. Atsižvelgdami į besikeičiantį karybos pobūdį, britų, prancūzų ir vokiečių kariuomenių vadai ir mąstytojai ėmė į karinių operacijų planavimą ir įgyvendinimą įtraukti kultūrinius ir religinius aspektus⁵¹, pavyzdžiui, karo strategas Clausewitz atkreipė dėmesį į žmonių daromą įtaką karui. Nors Clausewitz niekada nevartojo žodžio *kultūra*, tačiau jo suformuota trejybės (angl. *Trinity*) koncepcija parodė sąveiką tarp žmonių, kariuomenės ir vyriausybės, nustatydamą tam tikrą karo teorijos ir doktrinų standartą įtraukti kultūrą į operacinį planavimo procesą⁵². Aprašydamas Napoleono karus Pirėnų pusiasalyje ir Rusijoje Clausewitz teigė, kad šie karai „parodė, kokią įtaką politikai, karybos potencialui ir kovos resursams gali turėti tautos širdis ir temperamentas; negalima tikėtis, kad ateityje šis indėlis nebus naudojamas nepriklausomai ar karai bus kariaujami savigynos tikslais ar siekiant patenkinti savo ambicijas“⁵³. Manytina, kad tai, ką Clausewitz lai-

⁴⁸ McFate M., „The Military Utility of Understanding Adversary Culture“, *Joint Forces Quarterly*, Third Quarter, 2005, p. 42–48, p. 42.

⁴⁹ Pappamihel C. J., *Cultural Self-Awareness As A Crucial Component Of Military Cross-Cultural Competence*, Master of Military Studies Research Paper, USMC Command and Staff College Marine Corps University, 2013, p. 1.

⁵⁰ Sun tzu, vert. Samuel B. Griffith, *The Art of War*, London: Oxford University Press, 1971, p. 78.

⁵¹ Salmoni B. A. ir Holmes-Eber P., *Operational Culture for the Warfighter. Principles and Applications*, Marine Corps University Press, 2008, p. 16.

⁵² Herrman J. J., *The Engine of Change: The Evolution of Culture into the Army Planning Process*, U.S. Army School of Advanced Military Studies, 2013, p. 4–5.

⁵³ Clausewitz C., *On War*, New York: Alfred A. Knopf, 1993, p. 258.

kė tautos širdimi ir temperamentu kaip viena esmine strateginio ir operacinio planavimo dalimi, buvo tam tikros tautos žmonių vertybės, įsitikinimai, požiūriai ir mąstymo būdai, kitaip tariant – kultūriniai tam tikros valstybės ar tautos aspektai. Clausewitz nebuvo vienintelis Napoleono epochos stebėtojas, James Donald Hittle, pristatydamas Antoine Henri Jomini knygą *Karo menas* (angl. *Art of War*), teigia, kad Jomini suprato, jog karas apima ir daugiau pajėgų, nei tik karines: „Karas yra didžioji drama, kuriame tūkstančiai fizinių ir moralinių priešasčių daugiau ar mažiau veikia ir jų negalima supaprastinti iki matematinių skaičiavimų.“ Šios nekarinės pajėgos „apima žmonių, su kuriais kovojama, entuziazmą, finansinius išteklius, prisirišimą prie savo valdžios ar institucijų bei kitus bet kokio pobūdžio išteklius ir kliūtis“⁵⁴. Nors Clausewitz ir Jomini neskyrė dėmesio konkrečios kultūros analizei, tačiau jų įžvalgos buvo nukreiptos į ateitį, išpėjant apie asimetrinio karo brutalumą ir netradicinę prigimtį karo, kuris kovojamas tik suprantant kitos tautos mąstymo ir gyvenimo būdą⁵⁵.

XX a. ėmus plisti sąveikos tarp karių kultūrinio išprusimo ir kontrsuikilimų analizei, karių kultūrinis išprusimas imtas sieti su žmonių širdžių ir proto pritraukimu siekiant laimėti konfliktus. Šio tipo analizę plėtojo tokie mąstytojai kaip Thomas Edward Lawrence, Mao Tse-Tung, Che Guevara, Frank Kitson, David Galula, Roger Trinquier ir David Kilcullen⁵⁶. Mao manė, kad pagrindinis galios šaltinis kare priklauso nuo žmonių masės, ir nurodė žmonių galią kaip „tikrą geležies bastioną, kurio neįmanoma sutriuškinti naudojant bet kokią kitą jėgą žemėje“. Mao teigimu, norint sutelkti mases, labai svarbu sukilėliams rasti priežastį, kuri „padėtų masėms suprasti, kad (sukilėliai) atstovauja jų interesams, kad jų gyvenimas yra glaudžiai susijęs su sukilėliais. Kartu su šiais sukilimo principais reikia atkreipti dėmesį į žmonių gerovę ir jų norus.“⁵⁷

David Galula ir Roger Trinquier tarnavo Prancūzijos kariuomenėje XX a. viduryje, o jų teorinėms įžvalgoms didelę įtaką darė sukilimai prieš prancūzišką kolonijinį valdymą Pietryčių Azijoje ir Šiaurės Afrikoje, o ypač Prancūzijos ir Alžyro karas, kuris 1962 m. baigėsi Alžyro nepriklausomybe. Galula populiaciją identifiko kaip gravitacijos centrą teigdamas, kad sukilėliams reikia

⁵⁴ Jomini A. H., *The Art of War* with an introduction by J.D. Hittle, *Roots of Strategy Book 2* (Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 1998), p. 428, p. 437, p. 447.

⁵⁵ Strader K. O., *Culture: The Key Terrain Integrating Cultural Competence Into JIPB*, School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, monograph, 2006, p. 18.

⁵⁶ Charles L. Lister, “Cultural awareness and counterinsurgency in Afghanistan”, 2011. Prieiga internetu: <http://www.e-ir.info/2011/03/11/cultural-awareness-and-counterinsurgency-in-afghanistan/>, [žiūrėta 2017 06 08].

⁵⁷ Zedong M., *Quotations from Chairman Mao Tse-Tung*, Peking: Foreign Language Press, 1966, p. 88–89.

„pagrįstos priežasties pritraukti rėmėjus iš vietos gyventojų tarpo“⁵⁸. Galula teigimu, reikalingas nuolatinis ir nuoseklus kontaktas kovotojų su sukilėliais ir gyventojų, siekiant juos izoluoti nuo sukilėlių ir įtvirtinti jų pasitikėjimą. Kovotojai prieš sukilėlius turi išsiaiškinti, kokių politinių reformų gyventojai nori, ir imtis priemonių taktiniu lygmeniu įgyvendinti šias reformas. Galula taip pat pasisakė už gyventojų surašymą naudojant registravimo ir atpažinimo korteles, kurių tikslas yra žinoti gyventojų sudėtį – rinkti informaciją apie priešą, kontroliuoti gyventojus ir nustatyti sukilėlių aktyvistus⁵⁹. Tokio metodo taikymo principai iš esmės panašūs į JAV kariuomenės 2007–2014 m. naudotą vietovės komandų sistemą (angl. *Human Terrain System*), didinančią karių kultūrinį išprusimą tarptautinių operacijų metu. Roger Trinquier taip pat manė, kad karo pobūdis pasiekė naują epochą, kurią jis pavadino modernia karyba, o konvenciniai karai tarp nacionalinių valstybių liko praeityje⁶⁰. Trinquier kritikuodamas Prancūzijos kariuomenę dėl šio negebėjimo prisitaikyti prie naujo karybos pobūdžio, su kuriuo Prancūzija susidūrė Indokinijoje kovodama su Vietnamo nepriklausomybės lyga – Vietminu (vietn. *Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi*, trump. – *Viet minh*) ir Alžyre kovodama su Nacionaliniu išsivadavimo frontu (pranc. *French Front de Libération Nationale*), pripažino, kad kariuomenės įprastai nėra pasirengusios šiuolaikinės karybos ekonominiams, socialiniams ir politiniams aspektams. Trinquier pateikė siūlymą iš anksto išsamiai išanalizuoti vietovę, kurioje bus vykdoma karinė operacija, surinkti fizinę, ekonominę ir žmogiškąją geografinę informaciją ir suprasti vietos psichologinį klimatą. Ši informacija leistų kovotojams su sukilėliais nustatyti, kurios sritys duos geresnį atsaką į karių vykdomus veiksmus⁶¹.

David Kilcullen teigimu, Irako karas fundamentaliai skyrėsi nuo sukilimų, kuriuos analizavo Galula ir Trinquier: „dabartiniai sukilimai skiriasi tiek politiniais, tiek strateginiais, operaciniais ir taktiniais aspektais nuo ankstesnių epochų“⁶². Kilcullen, nors ir suabejoja klasikinės kovos prieš sukilėlius teorijos, aprašytos XX a. viduryje, taikymu šiandien, tačiau pabrėžia, jog kai kurie klasikiniai sukilimo aspektai lieka pastovūs, ypač žmonių širdžių ir protų laimėjimas: „operatyviniu kovos su sukilėliais lygmeniu išlieka konkurencija tarp kelių pusių, kurių kiekviena siekia mobilizuoti gyventojus dėl savo tiks-

⁵⁸ Galula D., *Counter-Insurgency Warfare: Theory and Practice*, Westport, CT: Praeger Publishers, 1968, p. 13.

⁵⁹ Ten pat, p. 116.

⁶⁰ Trinquier R., *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency*, London, England: Pall Mall Press, 1964, p. 8.

⁶¹ Ten pat, p. 106.

⁶² Kilcullen D., „Counter-Insurgency Redux,” *Survival*, Vol. 48, No. 4, 2006, p. 111.

lų... Žmonės išlieka prizu.“⁶³ Kilcullen pasisako už karių kultūrinį išprusimą, skatindamas karius pažinti šalies, kurioje vykdoma karinė operacija, gyventojus, topografiją, ekonomiką, istoriją, religiją ir kultūrą, suprasti, kas motyvuoja žmones ir kaip juos mobilizuoti. Kilcullen manymu, būtina žinoti kovos prieš sukilėlius ne tik politinę, bet ir kultūrinę dimensijas⁶⁴.

Po Šaltojo karo kultūra pradėta vertinti kaip kritinis karinės veiklos planavimo elementas, o karo teoretikai vėl iškėlė Clausewitz idėjas, pristatydami metodus, kaip įtraukti vietos gyventojus ir jų kultūrą į karinės veiklos planavimą⁶⁵. Karo ne tik kaip karinio, politinio ar socialinio, bet ir kaip kultūrinio fenomeno suvokimas šiandien vis labiau pripažįstamas, pavyzdžiui, John Keegan savo knygoje *Karybos istorija* (angl. *History of Warfare*) teigia, kad karas, tai kultūrinis fenomenas ir „yra daugiau nei tik politikos tąša. Karas yra tam tikros bendruomenės kultūros išraiška.“⁶⁶ Patrick Porter pažymi, kad šiandien studijuodami karą susiduriame su kultūriniu posūkiu, o karo strategams vis dažniau prireikia antropologinių ir sociologinių žinių. Devintojo dešimtmečio JAV karinė strategija rėmėsi technologiniu pranašumu, tinkamu konvencinėms kovoms, tačiau JAV nebuvo pasiruošusi poinvazinei veiklai, pavyzdžiui, Irake išlaikant kontaktą su vietiniais. Atsižvelgiant į karinių technologijų revoliucijų trūkumus, karo strategų teigimu, prasideda kultūros kontrrevoliucija, skatinanti suprasti sąveiką tarp žmonių kovos būdų ir jų tradicijų, identiteto, religijos, kolektyvinės atminties, nuostatų ir įpročių⁶⁷.

Šiandieninį kultūrinį posūkį karyboje žymi kultūros įtraukimas į kariuomenės strateginius dokumentus ir vis dažnesni kariuomenės lyderių pasisakymai apie kultūros reikšmę kariuomenei. Vyresnieji kariuomenės lyderiai, pavyzdžiui, į atsargą išėjęs majoras generolas Robert H. Scales ėmė kalbėti apie į kultūrą orientuotą karybą (angl. *culture-centric warfare*), teigdamas, kad Irako krizė reikalauja „išskirtinio gebėjimo suprasti žmones, jų kultūrą ir motyvaciją“, o JAV gynybos sekretorius Donald Rumsfeld 2004 m. pasisakė apie poreikį įtraukti užsienio kalbų įgūdžius ir regionines bei kultūrinis žinias ruošiant karius. Ryškus kultūrinis posūkis pastebimas 2006 m. išleistoje JAV

⁶³ Ten pat, p. 117.

⁶⁴ Fawcett G. S., *Cultural Understanding in Counterinsurgency: Analysis of the Human Terrain System*, School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, monograph, p. 6–11.

⁶⁵ Herrman J. J., (52 išnaša), p. 4–5.

⁶⁶ Keegan J., *Historia wojen*, Książka i Wiedza, Warszawa, 1998, p. 25, cituota iš Elzbieta Olzacka, “A “Cultural turn” in the study and conduct of warfare – a new analytical perspective”, *NDU Scientific Quarterly*, No. 4 (89), p. 217–231, p. 219.

⁶⁷ Porter P., “Good Anthropology, Bad History: The Cultural Turn in Studying War”, *Parameters*, Vol. 37, No 2, 2007, p. 47.

kariuomenės doktrinoje „Kariuomenės lauko vadovas 3-24: kontrsuikilimai“ (angl. *Army Field Manual 3-24: Counterinsurgency*). Šioje doktrinoje žodis *kultūra* minimas 88 kartus, o žodis *kultūrinis* – 90 kartų ir atspindi JAV kariuomenės kultūrinį posūkį – imta suvokti, kad karo pobūdis fundamentaliai pasikeitė, o kultūrinis išprusimas tapo neatsiejama karybos dalimi⁶⁸.

3. Karių kultūrinio išprusimo raiška NATO valstybėse

Šiame skyriuje analizuojama kultūrinio išprusimo raiška JAV, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Kanados ir Lietuvos karinėse doktrinose bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose. Siekiant išlaikyti analizės vientisumą, valstybių analizė atliekama keliant šiuos kriterijus: 1. Karinėse doktrinose bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose deklaruojami: 1.1. Kultūrinio išprusimo apibrėžimas, poreikis ir pobūdis; 1.2. Kultūrinio išprusimo mokymų metodai ir trukmė; 1.3. Kultūrinio išprusimo mokymų diferenciacija atsižvelgiant į karių vykdomą veiklą, užimamas pareigas ar karinius laipsnius; 2. Reglamentuojamo kultūrinio išprusimo sąveika su teoriniame modelyje identifikuotomis tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūriniam išprusimui būtinomis tarpkultūrinėmis, kultūros specifinėmis ir kalbos kompetencijomis; 3. Institucinis ir (ar) tarpinstitucinis karių kultūrinio išprusimo reguliavimas; 4. Inicijatyvos, didinančios karių kultūrinį išprusimą, atsiradusios dalyvaujant tarptautinėse operacijose ir (ar) perimant kitų valstybių patirtį.

3.1. Kultūrinio išprusimo raiška Jungtinėse Amerikos Valstijose

2001 m. rugsėjo 11 d. teroristiniai išpuoliai ir karinės operacijos Afganistane ir Irake suteikė pagrindą diskusijai apie kultūrinių kompetencijų vaidmenį mūšio lauke, iš naujo atrandant, kad kultūra ir karyba tarpusavyje persipynusios. Daugybė JAV kariuomenės aukšto rango karininkų, grįžusių iš tarnybos Afganistane ar Irake, mokslininkai, užsienio politikos profesionalai ėmė publikuoti straipsnius eskaluodami kultūrinių veiksnių įtaką aplinkai, kurioje vykdoma tarptautinė operacija. Visgi šios publikacijos buvo orientuotos į strateginį ir taktinį karo lygmenis, o operaciniu lygmeniu tyrimų buvo atlie-

⁶⁸ Ten pat, p. 48.

kama mažai⁶⁹. Kultūrinio išprusimo įtraukimas į kariuomenės veiklą sulaukė ir Baltųjų rūmų palaikymo, pavyzdžiui, prezidentas Barac Obama savo kalboje karo veteranams 2009 m. pabrėžė, kad „XXI a. karinė jėga bus matuojama ne ginklais, kuriuos mūsų kariai turi, bet kalbomis, kuriomis jie kalba ir kultūromis, kurias jie pažįsta“⁷⁰.

2006 m. išleista kariuomenės doktrina „Kariuomenės lauko vadovas 3-24: kontraskilimai“ pakeitė kariuomenės požiūrį į karių kultūrinį išprusimą. Tai buvo naujo tipo doktrina, fundamentaliai besiskirianti nuo ankstesnių doktrinių tuo, kad pagrindinis dėmesys doktrinoje skiriamas žmonėms. Doktrinos pagrindas buvo Clausewitz teorijoje išdėstytos idėjos, pabrėžiančios žmonių ir jų lūkesčių svarbą karyboje⁷¹. Doktrinoje pabrėžiama, jog „Kovos prieš sukilėlius metu neproduktyvu naudoti prastai paruoštus ar nesuprantančius vietos populiacijos karius <...> kadangi kontraskilimo pajėgų tikslas yra mobilizuoti juos palaikančius žmones prieš sukilėlius, vietos populiacija turi jaustis saugi, nejausdama grėsmės iš kontraskilimo pajėgų veiksmų ar operacijų.“⁷² Doktrinoje didelis dėmesys skiriamas karių kultūrinio išprusimo operacionalizavimui, tačiau nepateikiami kultūrinių mokymų ar organizacinės struktūros standartai⁷³.

Nors kariuomenėje vis garsiau imta kalbėti apie karių kultūrinį lavinimą, vis dar trūko tokių mokymų strategijos. 2007 m. galima laikyti karių kultūrinio išprusimo lūžio tašku: šiais metais Gynybos departamento Kalbų biuras (angl. *Defense Language Office*) surengė Regioninės ir kultūrinės ekspertizės viršūnių susitikimą (angl. *Regional and Cultural Expertise Summit*), kurio tikslas buvo identifikuoti regionines ir kultūrinės kompetencijas, siekiant „suprasti tarptautinių operacijų poreikius ir sukurti rėmus sinchronizuojant politiką, planus ir programas, atitinkančius esamus poreikius“. Šio susitikimo rezultatas buvo 2007 m. publikuota JAV gynybos departamento baltoji knyga „JAV gynybos departamento galimybės: kelias pirmyn“ (angl. *DoD Regional Capabilities, The Way Ahead*), kurioje numatyta, kokių veiksmų reikia imtis institucionalizuojant karių kultūrinius mokymus⁷⁴. Kariuomenėje pradėtos kurti kultūrinio lavinimo programos, kalbos ir kultūros centrai, karjeros vystymo

⁶⁹ Simakhov V. K., *Cultural Competence and the Operational Level of War*, Naval War College, 2013, p. 3.

⁷⁰ “Obama’s Address to Veterans”, *New York Times*, 2009 08 17. Prieiga internetu: <http://www.nytimes.com/2009/08/18/us/politics/18obama.text.html?mcubz=1>, [žiūrėta 2017-06-17].

⁷¹ Herrman J. J., (52 išnaša), p. 9.

⁷² Army Field Manual 3-24: Counterinsurgency, United States. Department of the Army, 2006.

⁷³ Herrman J. J., (52 išnaša), p. 9.

⁷⁴ Chu D. S., *DoD Regional Capabilities: The Way Ahead- Regional and Cultural Expertise: Building a DoD Framework to Meet National Defense Challenges* White Paper, Department of Defense, Under Secretary of Defense, 2007, p. 9.

modeliai⁷⁵. Vienas pirmųjų dokumentų, sietinų su karių kultūrinio išprusimo ugdymu kariuomenėje, buvo JAV gynybos departamento 2007 m. publikuota instrukcija DoDI 5160.70 „Kalbos ir regioninės patirties vadyba“ (angl. “*Management of Language and Regional Expertise*”)⁷⁶. Tuo pat metu JAV kariuomenės mokymų ir doktrinų valdyba (angl. *U.S. Army Training and Doctrine Command*, trump. – TRADOC) paskirta vykdomuoju agentu įgyvendinant viasaapimančius karjeros plėtojimo ir priešdislokacinio užsienio kultūrų ir kalbų mokymosi sprendimus. Visgi decentralizuotos iniciatyvos sukūrė kultūrinio lavinimo infrastruktūrą, kuriai stigo vientisumo: tarp skirtingų kariuomenės padalinių buvo vartojama tarpusavyje nesuderinta terminija, išryškinant skirtingas kultūros koncepcijas, o įvairių institucijų nuomonių divergencija trukdė bendrai kultūrinių mokymų sėkmei⁷⁷.

Atsižvelgiant į esamus karių kultūrinio lavinimo trūkumus 2015 m. buvo pakeista ir 2016 m. atnaujinta 2005 m. išleista Gynybos departamento direktyva 5160.41E „Gynybos kalbos, regioninės patirties ir kultūros programa“ (angl. *Defense Language, Regional Expertise, and Culture Program*, trump. – LREC)⁷⁸. Ši programa reguliuoja funkcijų paskirstymą tarp skirtingų kariuomenės padalinių įgyvendinant kalbos, regioninės patirties ir kultūros programą⁷⁹. 2016 m. atnaujintoje instrukcijoje DoDI 5160.70 „Gynybos kalbos, regioninės patirties ir kultūros programos vadyba“ (angl. *Management of the Defense Language, Regional Expertise, and Culture Program*) pateikiami gerokai patikslinti karių kultūrinių mokymų standartai ir kompetencijos. Karių kultūrinis išprusimas programoje išskaidomas į regioninius įgūdžius, kurie šioje instrukcijoje atitinka teoriniame modelyje pateiktas kultūros specifines ir kalbos kompetencijas bei kultūrinius mokymus, atspindinčius tarpkultūrines kompetencijas. Regioniniai įgūdžiai instrukcijoje išskaidomi į šešis mokomuosius lygmenis (0-5), nuo pradinio iki eksperto, kiekvienam lygmeniui iškeliant konkrečius kalbinių įgūdžių, gebėjimų ir patirties standartus. Visuose lygmenyse reikalaujamas užsienio valstybės ar specifinio regiono istorinių, politinių, kultūrinių, sociologinių, ekonominių ir geografinių veiksnių supratimas⁸⁰. Pavyzdžiui, pradinį regioninių įgūdžių lygmenį turintys kariai turi žinoti pagrindinius faktus apie (misijos) šalį, regioną ar kultūrą – lokaciją, dydį, kaimynines

⁷⁵ Simakhov V. K., (69 išnaša), p. 3.

⁷⁶ DOD Instruction 5160.70 *Management of the Defense Language, Regional Expertise, and Culture (LREC) Program*, Office of the Under Secretary of Defense for Personnel and Readiness, 2016.

⁷⁷ Simakhov V. K., (69 išnaša), p. 3.

⁷⁸ Publikuota 2005 m. kaip „Gynybos kalbos programa“ (angl. *Defense Language Program*).

⁷⁹ Department of Defense Directive 5160.41E *Defense Language, Regional Expertise, and Culture (LREC) Program*, 2015.

⁸⁰ DOD Instruction 5160.70, (76 išnaša), p. 26.

šalis, vietinę kalbą, turi turėti pagrindinių žinių apie misijos šalies vyriausybę, pagrindinius šalies veikėjus, religiją ir istoriją; žinoti faktus apie (misijos) regiono ir JAV santykius, taip pat turi būti susipažinę su pagrindinėmis šalies normomis (pavyzdžiui, ką galima daryti ir ko ne). Žinios gali būti įgyjamos išklausan mokymus apie regioną ar šalį prieš paskyrimą ar atvykimą į misijos šalį⁸¹.

Kultūriniai mokymai skirti visiems kariams, įskaitant ir rezervo karius ir turi būti išklausomi pirmisiais jų tarnybos metais. Instrukcijoje kultūriniai mokymai išskaidomi į keturias dedamąsias:

- *diplomatinė mąstysena*, apimanti savos kultūrinės perspektyvos, kultūrinio konteksto, tarpkultūrinių santykių svarbos misijai supratimą, gebėjimą valdyti savo kultūrinės nuostatas ir suprasti, kaip kariai yra matomi kitų kultūrų atstovų;
- *kultūriniai mokymai*, apimantys išmoktas kultūrinės koncepcijas ir žinias, ruošiantis kultūrinei sąveikai, žinių atnaujinimą, remiantis kitų patirtimi, patirties ir kontaktų paiešką tobulinant supratimą apie kitas kultūras;
- *kultūrinis samprotavimas*, apimantis gebėjimą suprasti situacijas ar aplinką ir suvaldyti netikėtą kultūrinę elgesį, naudoti turimas žinias aiškinant situacijas, suprasti kitą kultūrinę perspektyvą;
- *tarpkultūrinė sąveika*, apimanti įsitraukimą į kultūrinę sąveiką su kitais, net jei kultūriniai veiksmai, sąveika ir jos rezultatai nėra žinomi, gebėjimą kurti ir naudoti alternatyvias strategijas, siekiant norimų tikslų, bei gebėjimą numatyti, kaip kitų kultūrų atstovai interpretuos ir reaguos į tam tikrus veiksmus, manieras ir bandymą bendrauti⁸².

Šiuo metu JAV kariuomenėje vykdoma daugybė skirtingų karių kultūrinių ir kalbinių mokymų kursų, pavyzdžiui, Kapitonų karjeros kursas (angl. *Branch Captains Career Course*), Bazinis karininkų lyderių kursas (angl. *Basic Officer Leader Course*, trump. – BOLC-B), Viršilų aukštesnio lygmens kursas (angl. *Warrant Officer Advanced Course*, trump. – WOAC), Viršilų bazinis kursas (*Warrant Officer Basic Course*, trump. – WOBC), Vyresniųjų vadų kursas (angl. *Senior Leader Course*, trump. – SLC), Išplėstinis lyderių kursas (angl. *Advanced Leader Course*, trump. – ALC). Šių kursų tikslas yra ugdyti karių gebėjimą suprasti kultūras ir pritaikyti šias žinias jungtinėje, tarpinstitucinėje, tarpvyriausybiniėje ir tarptautinėje aplinkoje, įgyjant pakankamą kompetencijų lygį tarnauti kompleksinėje aplinkoje.

⁸¹ Ten pat, p. 29.

⁸² Ten pat, p. 31-32.

Taip pat Gynybos kalbos instituto Užsienio kalbų centras (angl. *Defense Language Institute Foreign Language Center*, trump. – DLIFLC) teikia pagalbą Sausumos pajėgų štabo karininkų mokyklai (angl. *Army's Command and General Staff School*, trump. – CGSS) vedant kalbų mokymus tiek prieš dislokuojant karius į tarptautinę operaciją, tiek vykdant profesionalius kalbų mokymus. Vykdomi tiek operaciniai, tiek strateginiai kalbų mokymai, pavyzdžiui, visi JAV kariuomenės karininkai nuo 2006 m. prieš dalyvaudami operacijose „Tvirta taika“ (angl. *Operation Enduring Freedom*), „Irako laisvė“ (angl. *Operation Iraqi Freedom*) ar „Naujoji aušra“ (angl. *Operation New Dawn*) galėjo rinktis Irako arba dari dialektų 48 valandų trukmės kalbos kursus. Kartu vykdomi ir strateginiai kalbų mokymai – JAV kariai, kurie yra suinteresuoti įgyti pasirinktų kalbų mokymosi visą gyvenimą pagrindus, gali mokytis pasirenkamajame kinų, prancūzų, arabų ar ispanų kalbų 48 ar 72 valandų kurse. Sudaryta ir savarankiško mokymosi galimybė naudojantis internetinėmis 16 kalbų mokymosi programomis⁸³.

Išskirtinos trys pagrindinės atšakos ir funkcinės srities karininkų karjeros sritys, kuriose skiriamas ypač didelis dėmesys kultūriniais mokymams: specialiųjų operacijų pajėgos, psichologinių operacijų specialistai, civilinių reikalų specialistai ir užsienio sričių kariai (angl. *foreign area officers*, trump. – FAO). Specialiųjų operacijų pajėgų kariams keliamuose reikalavimuose numatyta tvirtos žinios bent apie vieną pasaulio regioną ir bent vieno regiono profesionalūs kalbos įgūdžiai. Taip pat geri asmeniniai ir tarpkultūrinės komunikacijos įgūdžiai, politinės išvalgos ir kultūrinis jautrumas, nes misijos sėkmė dažnai priklauso nuo specialiųjų operacijų pajėgų karių gebėjimo palaikyti ryšį ir daryti įtaką užsienio kultūrų žmonių požiūriui ir elgesiui⁸⁴. Psichologinių operacijų specialistai turi suprasti užsienio auditorijos emocijas, motyvus ir elgesį, todėl psichologinių operacijų specialistams reikalingos regioninės, tarpkultūrinės žinios ir profesionalūs kalbiniai įgūdžiai, įgyjami ne tik studijuojant, bet ir per operacinę patirtį⁸⁵. Civilinių reikalų specialistų užduotys reikalauja jiems įsitraukti ir daryti įtaką civilių populiacijai dirbant su vietine populiacija ir vietinėmis institucijomis. Tokie specialistai turi turėti tarpkultūrinės komunikacijos įgūdžių, regioninių žinių, kalbinių įgūdžių ir tarpasmeninių įgūdžių. Iki rugsėjo 11-osios daugiau nei 95 procentai tokių specialistų priklausė kariuomenės rezervui, po rugsėjo 11-osios šie specialistai imti perkelti į aktyviasias

⁸³ Sterilla A. Smith, “Army Culture and Foreign Language Program”, *Military Intelligence Professional Bulletin*, MIPB, Vol. 38, Nr. 1, January - March 2012, p. 8-12.

⁸⁴ Department of the Army Pamphlet 600-3, *Commissioned Officer Professional Development and Career Management*, Headquarters Department of the Army Washington, DC, 2014, p. 167.

⁸⁵ Ten pat, p. 179.

pajėgas. Specialistų mokymo programa, įgyjant regioninių ir kalbinių įgūdžių, trunka vidutiniškai dvejus metus⁸⁶. Užsienio sričių kariai turi turėti strateginį požiūrį, regioninių kompetencijų, užsienio kalbų ir profesinių karinių įgūdžių bei patirties. Šių specialistų mokymai trunka daugiau nei ketverius metus⁸⁷.

Verta paminėti, jog tarptautinių saugumo paramos pajėgų išmoktos pamokos Afganistane paskatino institucionalizuoti keletą papildomų kultūrinių iniciatyvų JAV kariuomenėje:

- Vietovės komandos (angl. *Human Terrain Teams*, trump. – HTT). Komandas sudaro 5–6 socialinių mokslų – antropologijos, sociologijos, politikos mokslų, regioninių studijų – atstovai ir lingvistai. Vietovės komandų suformavimo tikslas buvo įtraukti į karybą socialinių mokslų atstovus, patariančius vyresniesiems karininkams kultūriniais klausimais ir padedančius suprasti vietinę populiaciją regionuose, kuriose šie patarėjai yra dislokuoti. Pasiteisinus bandomajam vietovės komandų variantui, 2007 m. vietovės komandos tapo viena iš JAV kariuomenės programų, kuri 2010 m. pasidarė nuolatine ir buvo vykdoma iki 2014 m.⁸⁸
- Pagrindinių lyderių įtraukimas (angl. *Key Leader Engagements*, trump. – KLE). Ši iniciatyva – tai karinių lyderių bendradarbiavimas su svarbiais šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, vietos lyderiais. Šių grupių tikslas – ne tik įsitraukti į trumpalaikį bendradarbiavimą su vietos lyderiais krizių metu, bet ir kurti ilgalaikius santykius, įgyjant vietos lyderių paramą kariuomenės interesams įgyvendinti.
- Moterų įsitraukimo grupės (angl. *Female Engagement Teams*, trump. – FET). Grupės sudarė moterys ISAF karės, kurių tikslas prirėikus dirbti su Afganistano moterimis, nes vyrų karių bendravimas ir bendradarbiavimas su Afganistano moterimis šalyje nėra socialiai priimtinas.
- Kuopos žvalgybos paramos grupės (angl. *Company Intelligence Support Teams*, trump. – CoIST). Šios grupės, susidedančios iš 2–6 karių, atlieka vietos žvalgybos analizę – orų, priešų, reljefo ir vietos gyventojų poveikio draugiškoms operacijoms analizę, taip siekiama sumažinti neapibrėžtumą ir suteikti pagalbą priimant sprendimus. Kuopos žvalgybos paramos grupės tikslas – paspartinti informacijos ir žvalgybos rinkimo srautą nuo kuopos lygmens iki aukštesniojo štabo. Kiekvienas kuopos narys išeina specializuotus apmokymus, kaip rinkti informaciją ir vykdyti žvalgybos veiksmus, ir yra atsakingas už pastabų ir išvadų apibendrinimą ir perdavimą.

⁸⁶ Ten pat, p. 189.

⁸⁷ Ten pat, p. 213.

⁸⁸ Kaiser S. S., (3 išnaša), p. 17-18.

Taip pat verta paminėti, kad efektyvi ir įdomi iniciatyva buvo koncepcija „viena šeima – vienas karys“, kurios metu buvo skatinamas karių kultūrinis išprusimas, žinias įgyjant iš konkrečios šeimos, su kuria kasdien buvo bendraujama⁸⁹.

3.2. Kultūrinio išprusimo raiška Prancūzijoje

2007 m. Prancūzijos krizių valdymo koncepcijoje (angl. *Crisis Management Concept*) atkreipiamas dėmesys į būtinybę kariams įgyti vietinės populiacijos palaikymą tarptautinių operacijų metu. Šioje koncepcijoje teigiama, kad „vietinių parama yra lemiamas sėkmės veiksnys tiek taktiniu, tiek strateginiu atžvilgiu“⁹⁰. 2008 m. Prancūzijos gynybos ir nacionalinio saugumo baltajame lape (angl. *French Defence and National Security White Paper*) pabrėžiamas poreikis kariams pažinti operacinę kultūrą: „suprasti politiką, visuomenę ir kultūrą potencialiose operacijų zonos“⁹¹. Operacinė kultūra Prancūzijoje nuo seno daro didelę įtaką kariuomenei. Tai filosofija, suformuota dviejų garsių Prancūzijos karo vadų – Joseph Gallieni ir Hubert Lyautey, išdėsčiusių pirmuosius ekspedicinių operacijų su integruota operacine kultūra principus XIX a. pab. Minėtieji karo strategai išryškino svarbą suprasti šalies, kurioje vykdoma karinė operacija, politinę, socialinę ir ekonominę kultūrą bei vietines kalbas, siekiant efektyvių civilių ir karių ir informacinių operacijų⁹².

2010 m. Prancūzijos jungtinėje doktrinoje JD-3.4.4 „Kontrsukilimai“ (angl. *the French Joint Doctrine 3.4.4 Counter-Insurgency*) pabrėžiama, kad „nors intervencinės pajėgos turi galingus techninius jutiklius, tačiau jie gali pritrūkti efektyvių žmogiškosios žvalgybos gebėjimų į sukilėlių aplinką, kuri labai skiriasi nuo kariams įprastos aplinkos (vietinės kalbos ir dialektai, kultūra ir t. t.). Žmogiškoji ir kultūrinė kovos su sukilėliais dimensijos yra svarbios tiek karių pasiruošimo metu, tiek vykdant karinius veiksmus.“⁹³ Doktrinoje pabrėžiama, kad kariai turi įgyti ne tik fizinių, bet ir žmogiškosios aplinkos žinių. Žinios apie vietines kultūras skatina glaudžiau

⁸⁹ Beljan R., „Afghanistan: Lessons Learned from an ISAF Perspective“, *Small Wars Journal*, May 30, 2013. Prieiga internetu: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/afghanistan-lessons-learned-from-an-isaf-perspective>, [žiūrėta: 2017-05-07].

⁹⁰ French Defence Staff, *Counter-Insurgency, JD-3.4.4, No 253* Paris, FR: Joint Forces Center for Concept Development, Doctrine and Experimentation, November 5th, 2010, p. 2-2.

⁹¹ Haddad S., „Teaching Diversity and Multicultural Competence to French Peacekeepers“, *International Peacekeeping*, 17, no. 4, August 2010, p. 567.

⁹² Henri B., „Complex Operations in Africa: Operational Culture Training in the French Military“, *Military Review*, Vol. 89, No. 2, March-April 2009, p. 65–67.

⁹³ French Joint Doctrine 3.4.4, *Counter-INSurgency (COIN)*, (n°161/DEF/CICDE/NP), 18th June, 2010, p. 33.

bendradarbiauti su vietiniais šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, ir leidžia kariams išvengti netinkamo elgesio kitoje kultūrinėje aplinkoje. Doktrinoje skatinamas ne tik kuo didesnis aplinkos pažinimas (politika, istorija, kultūra, žmogiškoji ir fizinė geografija, religija, ekonomika ir t. t.), bet ir siūloma ne tik samdyti vertėjus, o ir visiems tarptautinėje operacijoje dalyvaujantiems kariams mokėti bent elementarias frazes vietine kalba, taip gerinant santykius su vietiniais ir karinių pajėgų įvaizdį⁹⁴.

Jungtinėje doktrinoje pabrėžiama ilgujų kultūrinių mokymų svarba. Valstybės kolonijinė istorija yra svarbus veiksnys, formuojantis Prancūzijos kariuomenės požiūrį į kultūrinius mokymus kaip visą gyvenimą trunkantį procesą. Prancūzijoje kultūriniai mokymai remiasi Edward T. Hall suformuota kultūros kaip ledkalnio interpretacija, t. y. plika akimi matomi kitos kultūros elementai (kalba, literatūra, menas, muzika, apranga ir pan.) tėra ledkalnio viršūnė, todėl reikia vidutiniškai metų, įgyjant kultūrinį išprusimą, padedantį suprasti matomus kitos kultūros aspektus; norint suprasti paslėptus kitos kultūros aspektus arba tai, kas yra po ledkalniu (vertybės, normos, lyčių vaidmenys, kūno kalba, tikėjimas, laiko suvokimas ir pan.), reikia dvejų trejų metų ir vidutiniškai dešimties metų, norint įgyti tikrąjį kultūrinį išprusimą⁹⁵.

Pagrindinė institucija, atsakinga už kultūrinius mokymus, yra dar prieš šimtą metų įkurta Prancūzijos kariuomenės mokykla tarnaujantiems užsienyje (pran. *Ecole Militaire Spécialisée dans l'Outre-Mer et l'Etranger*, trump. – EMSOME). Mokyklos tikslas – ugdyti karių tarpkultūrinės kompetencijas, ruošiant juos tarptautinėms operacijoms, nepriklausomai nuo šalies, kurioje bus vykdoma misija. Šiais mokymais siekiama ne tik išmokyti karius priimtinių elgesio normų, bet ir ugdyti adaptacinius įgūdžius, integruojantis kitoje kultūrinėje aplinkoje. EMSOME pabrėžia tikslinės kultūros tradicijų, tikėjimo, politinės ir socialinės sistemos, vietinės hierarchijos pažinimą, siekiant efektyviai vykdyti psichologines operacijas, žvalgybą ar įgyvendinant karių ir civilių bendradarbiavimą. EMSOME apmoko daugiau kaip 90 proc. karinio personalo, dislokuojamo į tarptautines operacijas, o mokymus veda instruktoriai, kurie dalyvavo misijose tose šalyse, su kurių kultūra supažindina karius. Į mokymus taip pat įtraukiami profesoriai bei ekspertai iš įvairių tarptautinių, nevyriausybinų ir kitų organizacijų. Mokymai yra tarpdisciplininiai, didelis dėmesys skiriamas teorinių aspektų, tokių kaip istorija, geografija, antropologija, sociologija ir kalba, integravimui. EMSOME taip pat ruošia karius dirbti su vertėjais, tačiau

⁹⁴Ten pat, p. 55.

⁹⁵Gates K. D., *Applying Culture to Military Operations: A Review of Foreign Militaries*, USMC Command and Staff College, Master of Military Studies Research Paper, 2012, p. 16.

nevykdo kalbų mokymo kursų, kalbinius įgūdžius kariai įgyja užsienio kalbų universitetų siūlomuose kursuose, nes kalbinių kompetencijų įgijimui reikia metų trukmės išsamių studijų kartu būnant šalyje, kurioje ta kalba kalbama⁹⁶.

Prieš tarptautines operacijas vykdomų mokymų metu instruktoriai apmoko karius, kaip elgtis su vietiniais šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, kokias pasisveikinimo formuluotes, kokį elgesio kodeksą naudoti susitikimų metu, kaip greitai identifikuoti dominuojančius individus ar šeimas vietos bendruomenėse, kaip derėtis su pardavėjais, kaip diskutuoti ir kaip pritaikyti svetingumo taisykles. Seminarų metu kariai supažindinami su operacine kultūra karinių vienetų lyderiams dalijantis savo asmenine patirtimi bataliono lygmeniu. Būrio vadų reikalaujama būti susipažinus su geopolitine misijos šalies situacija. Siekiant išmokyti lyderius analizuoti ir suprasti kitas kultūras, kadetai išklauso kursą „tarptautiniai santykiai ir derybos.“ Mokymai prieš dislokuojant karius į misijos šalį trunka vieną dvi savaites ir dažniausiai mobiliosios komandos iš EMSOME apmoko į tarptautinę operaciją atrinktus karius ir kitus darbuotojus jų tarnybos vietose⁹⁷.

Išskirtinis EMSOME bruožas, būdingas prancūzų mokymo modeliui, yra tai, kad EMSOME netaiko konkretaus mokymo modelio, bet adaptuoja mokomuosius dalykus konkrečiai misijai. Mokymai yra vykdomi kursų metu (adaptacija, specifiniai mokymai, naudojimasis kariuomenės patarėjais), platinant publikacijas ar kompiuterinius failus, taip pat vykdant tikslinius kariuomenės kategorijų mokymus (skyrius, būrys, kuopa ir pan.)⁹⁸. Prancūzijoje vykdant karių kultūrinius mokymus, mokymo informacija yra nuolat atnaujinama, atsižvelgiant į ankstesnėje rotacijoje dalyvavusių karių patirtį⁹⁹.

3.3. Kultūrinio išprusimo raiška Jungtinėje Karalystėje

2007 m. kovo mėn. Jungtinės Karalystės karinės pajėgos pritaikė specifinę doktriną, skirtą kontraskilimo operacijoms (angl. *British Army Field Manual Volume 1 Part 10 Countering Insurgency*). Doktrinoje išryškinama kultūrinio išprusimo svarba iš esmės pakeitė karių, dalyvaujančių tarptautinėse operacijose, apmokymus. 2007 m. Jungtinės Karalystės ginkluotosios pajėgos

⁹⁶ Ten pat, p. 15–18.

⁹⁷ Ten pat, p. 15–18.

⁹⁸ Dragomir I., “Military communication in intercultural contexts”, *Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*. Conference. Prieiga internetu: <http://www.upm.ro/gidni3/GIDNI-03/Lds/Lds%2003%2088.pdf>, [žiūrėta: 2017-07-10].

⁹⁹ Gates K. D., (95 išnaša), p. 15–18.

įsteigė agentūrą, kuri yra dalis Taikymo ir informacinių operacijų direktorato (angl. *Directorate of Targeting and Information Operations*, trump. – DTIO). Agentūra atsakinga už informacijos, susijusios su kultūra ir kultūrinėmis normomis tarptautinės operacijos vietovėje, rinkimą ir naudojimą. Viena iš šios agentūros darbo grupių yra Socialinio ir kultūrinio profilio grupė (angl. *Social and Cultural Profile group*), kurios pagrindinė užduotis – nustatyti tarptautinės operacijos teritorijoje esančių gyventojų profilį, numatyti kultūrinės ir tarpkultūrinės gaires, reikalingas apmokant karius prieš tarptautinę operaciją, bei kultūrinių ryšių tiksliniuose regionuose analizė. Pagrindinė struktūra, atsakinga už karių kultūrinius mokymus ir švietimą, yra Gynybos kultūros palaikymo skyrius (angl. *Defense Cultural Support Unit*, trump. – DCSU). Šis skyrius ne tik ruošia karius tarptautinėms operacijoms, bet ir atlieka nuolatinę misiją – apmoko kultūros patarėjus (angl. *Cultural Advisors*, trump. – CULAD), dalyvaujančius tarptautinėse operacijose ir teikiančius kultūrinį lavinimą kariams įvairiais lygmenimis¹⁰⁰.

2009 m. Jungtinės Karalystės jungtinėje notoje 1/09 pabrėžiama, kad kultūrinė informacija turi būti prieinama pradinėse karių ruošimo fazėse, o kultūriniai mokymai ir kultūrinis išsilavinimas yra kertiniai elementai, siekiant suprasti „kitus, su kuriais turime dirbti kartu“¹⁰¹. Kaip jau minėta pirmajame skyriuje, notoje kultūriniai gebėjimai skirstomi į tris lygmenis: *kultūrinį sąmoningumą, kultūrinį supratingumą ir kultūrinės kompetencijas*. *Kultūrinio sąmoningumo* mokymai skiriami visiems kariams, *kultūrinio supratingumo* – kariams, išitraukiantiems į sąveiką su vietos populiacija, pavyzdžiui, civilių ir karių bendradarbiavimo grupei, saugumo ir stabilizacijos komandoms, žvalgybos personalui. Aukščiausio lygmens – *kultūrinių kompetencijų* mokymai skiriami kultūros patarėjams¹⁰². 2011 m. buvo išleistas Kultūros specialistų vienetų (angl. *Defence Cultural Specialist Unit*) vadovas, kuriame numatyti kultūrinio išprusimo mokymai ne tik kultūros specialistams, bet ir visiems britų kariams. Šiame vadove išskelti du pagrindiniai tikslai: a) paruošti kultūros patarėjus ir b) remti kultūrinio sąmoningumo mokymus kariams, atliksiantiems tarptautines operacijas užsienyje. Ilgojo laikotarpio tikslas – pradiniu lygmeniu supažindinti su kultūriniais mokymais visus karius¹⁰³.

¹⁰⁰ Dragomir I., (98 išnaša).

¹⁰¹ United Kingdom Assistant Chief of the Defence Staff. *Joint Doctrine Note 1/09: The Significance of Culture to the Military*, (28 išnaša), p. 5-1.

¹⁰² United Kingdom Assistant Chief of the Defence Staff. *Joint Doctrine Note 1/09: The Significance of Culture to the Military*. Wiltshire, UK: Chief of Defence (Development, Concepts and Doctrine), January 2009, p. 1-2, p. 5A-2.

¹⁰³ *Multinational Interoperability council coalition building guide*, (6 išnaša), p. B-3.

Jungtinėje Karalystėje karių kultūrinis išprusimas suprantamas kaip kultūros specifinių, kalbinių ir tarpkultūrinių kompetencijų sintezė. Tai patvirtina 2011 m. Jungtinėje doktrinoje 2-00 „Supratimas ir žvalgybinė parama jungtinėms operacijoms“ (angl. *Joint doctrine publication 2-00 Understanding and Intelligence Support to Joint Operations*) vartojama kultūrinių gebėjimų apibrėžtis. Kultūriniai gebėjimai šioje doktrinoje apibūdinami kaip gebėjimas suprasti kultūrą ir pritaikyti šias žinias efektyviai ištraukiant į kitą kultūrinę aplinką. Doktrinoje detalizuojama, jog kultūrinių gebėjimų įgijimui būtinos ne tik žinios apie regioną, kuriame numatoma vykdyti tarptautinę operaciją, bet ir bendras karių išprusimas apie kitas kultūras ir supratimas, kaip kultūros daro įtaką pasaulio supratimui¹⁰⁴. 2016 m. Jungtinės Karalystės karinėje doktrinoje 05 „Pasirengimas stabiliam pasauliui: kariuomenės indėlis“ (angl. *Joint Doctrine Publication 05. Shaping a Stable World: the Military Contribution*) akcentuojama, kad kultūros ir istorijos supratimas bei įtraukimas į kariuomenės planavimo ir apmokymo procesą didina kariuomenės galią¹⁰⁵, taip pat yra ir įtakos darymo priemonė. Doktrinoje teigiama, kad „įtaka pasiekama pakeičiant tikslinės auditorijos elgesį ir tai nėra vien viešos žinutės ar žiniasklaidos skelbiama informacija, bet ir tai, kaip karių žodžiai ir elgesys yra matomi, interpretuojami ir suprantami tam tikrų auditorijų, kurios tai mato per savo kultūrinę, istorinę, religinę ir tradicijų prizmę. Norint daryti įtaką, reikia suprasti tikslinę auditoriją.“¹⁰⁶

Kaip jau minėta, Jungtinėje Karalystėje kultūriniai mokymai prieš dislokuojant karius į tarptautinę operaciją yra privalomi visiems kariams, o mokymų trukmė priklauso nuo karinio vieneto ir jo specializacijos ir trunka nuo vienos iki kelių savaitių. Nors didžiausias dėmesys skiriamas apmokant kultūros patarėjus, tačiau keičiantis Jungtinės Karalystės karinei doktrinai, kultūrinis lavinimas pradėtas matyti kaip visų karių karjeros dalis¹⁰⁷. Tarpkultūriniai mokymai prieš dislokuojant karius į tarptautines operacijas apima praktinius užsiėmimus, dėmesį skiriant tiek tarpkultūrinėms, tiek kultūros specifinėms kompetencijoms¹⁰⁸. Mokymai vyksta dviem kryptimis, tai – mokymai, skirti visų karinių laipsnių kariams (angl. *All Ranks Briefing*), ir dvi 45 minučių trukmės sesijos, skirtos taktiniams vadams. Taip pat visam į tarptautines operacijas

¹⁰⁴ Joint Doctrine Publication 2-00 (JDP 2-00), 3rd Edition, *Understanding and Intelligence Support to Joint Operations*, The Development, Concepts and Doctrine Centre, Ministry of Defence, August 2011, p. 1–17.

¹⁰⁵ Ten pat, p. 27.

¹⁰⁶ Joint Doctrine Publication 05. *Shaping a Stable World: the Military Contribution*, The Development, Concepts and Doctrine Centre, Ministry of Defence, March 2016, p. 85.

¹⁰⁷ Trochowska K., (7 išnaša), p. 96–97.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 96–97.

siunčiamam personalui, ypač tiems, kurie tiesiogiai susiduria su vietos populiacija, skiriamas savaitės trukmės pirmojo lygio kultūros specialisto kursas, skirtas suteikti personalui žinių apie šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, vietos kultūrą. Ruošiant kultūros patarėjus, kurie yra lingvistai ir naudoja savo regioninę patirtį patardami kariniams lyderiams priimant sprendimus, mokoma pagal pažengusiųjų kultūros specialistų programą, kurią sudaro dviejų savaitių trukmės akademinis ir bendrakultūrinis kursas ir penkiolikos mėnesių trukmės kalbos kursas. Prieš baigiantis kalbos kursams, kultūros patarėjai taip pat turi pabaigti dvylikos savaitių trukmės mokymus, orientuotus į krizių valdymo, informacines operacijas ir ryšių palaikymo veiklą. Kultūros patarėjų mokymai užbaigiami trijų keturių savaitių trukmės kursu, orientuotu į kultūros specifines tam tikro regiono charakteristikas, įskaitant ten vyraujančius galios santykius, ekonomiką, politiką, religiją, istoriją ir pan. aspektus. Kultūros patarėjų paruošimas trunka vidutiniškai dvidešimt mėnesių¹⁰⁹.

Jungtinė Karalystė iš kitų valstybių patirties dalyvaujant tarptautinėse operacijose yra perėmusi JAV praktikuojamą moterų ištraukimo grupių koncepciją, o kultūros specialistų vienetų koncepcija remiasi JAV vietovės komandų grupių modeliu. Jungtinės Karalystės kariams dalyvaujant tarptautinėje operacijoje Afganistane, kultūros specialistų vaidmuo buvo toks pat, kaip JAV vietovės komandų – jie padėjo identifikuoti ir suprasti vietinę kultūrinę, politinę, socialinę, ekonominę ir istorinę aplinką, padedančią kariniams lyderiams priimti geresnius ir informatyvesnius sprendimus, papildomai jie dar užsiimdavo karių kultūrinio lavinimo misijos vietoje. Taip pat Jungtinėje Karalystėje skatinamas tarptautinių operacijų metu įgytos patirties perdavimas vienių kitiems¹¹⁰.

3.4. Kultūrinio išprusimo raiška Kanadoje

Pagrindinė karių kultūrinį išprusimą ir kultūrinius mokymus reglamentuojanti doktrina yra 2006 m. išleistas Kanados gynybos pajėgų Karių ir civilių bendradarbiavimo taktikos, technikos ir procedūrų vadovas (angl. *Canadian Defence Force's Civil-Military Cooperation Tactics, Techniques and Procedures*). Šiame vadove pabrėžiamas reikalavimas vykdant karių ir civilių bendradarbiavimo operacijas turėti kultūrinio konteksto, kuriame veikiama, supratimą. 2009 m. Kanados gynybos akademijos publikuotame vadove „Kultūrinė žvalgyba ir

¹⁰⁹ United Kingdom Ministry of Defence, “Military Develops its Cultural Understanding of Afghanistan”, *Defence News*, 24 February 2010.

¹¹⁰ Trochowska K., (7 išnaša), p. 96–97.

lyderystė“ (angl. *Cultural Intelligence and Leadership*) pasisakoma už kultūrinės žvalgybos skatinimą, kuri apibrėžiama kaip „galimybė atpažinti tam tikros žmonių grupės bendras pažiūras, vertybes, požiūrius, elgesį ir, svarbiausia, efektyviai pritaikyti šias žinias įgyvendinant specifinius tikslus ar veiklas“. Kanada pritaiko JAV bendrakultūrinės prieigos (angl. *culture-general approach*) koncepciją operacinei kultūrai. Kitaip tariant, kariai pirmiausia turi suprasti ir artikuliuoti savo pačių kultūrą ugdydami gebėjimą atpažinti ir analizuoti kultūrinius skirtumus tarptautinių operacijų metu. Tokio pobūdžio kritinio mąstymo įgūdžiai gali būti pritaikomi skirtingų tarptautinių operacijų metu, tiek suprantant vietines kultūras, tiek gerinant santykius su koalicijos ir tarptautiniais partneriais¹¹¹.

2009 m. publikuotoje Kanados karinėje doktrinoje CFJP 01 (angl. *Canadian Military Doctrine CFJP 01*) akcentuojama svarba kultūrinio ir religinio karių lavinimo prieš tarptautines operacijas¹¹². 2008 m. sausumos operacijų doktrinoje (B-GL-300-001/FP-001) (angl. *Land operations*), apimančioje ir pakeičiančioje operacinio lygmens Kanados kariuomenės doktriną „Sausumos operacijų vykdymas“ (B-GL-300-001/FP-000) (angl. *Conduct of Land Operation – Operational Level Doctrine for the Canadian Army*) ir Sausumos pajėgų taktinę doktriną (B-GL-300-002/FP-000) (angl. *Land Force Tactical Doctrine*), ypač didelis dėmesys skiriamas karių kultūriniam lavinimui. Doktrinoje teigiama, jog „sausumos pajėgų kultūriniai mokymai tiek prieš tarptautinę operaciją, tiek tarptautinės operacijos metu padeda užtikrinti vietinės populiacijos supratimą. Kultūros įvertinimas ir kultūrinis supratingumas apima daugybę specifinės kultūros aspektų, pvz., etninį paveldą ir religiją. Kultūrinis įvertinimas leidžia išskirti matomus kultūros aspektus, o kultūrinis sąmoningumas apima geresnes kultūrinės žinias apie vietos galios struktūras, kurios yra būtinos kuriant operacinio ir taktinio lygmens planus. <...> Kultūrinis supratingumas yra kritinis veiksnys situacijose, kuriose vietinė populiacija yra pagrindinis veiksnys ar net gravitacijos centras. <...> Daugelio operacijų sėkmę lemia vietos gyventojų ilgalaikė parama.“¹¹³ Vietinė populiacija šioje doktrinoje matoma kaip vienas iš pagrindinių operacinės aplinkos elementų, kurio supratimas ir pažinimas leidžia pasiekti norimų tikslų¹¹⁴. Taip pat doktrinoje cituojama ištrauka iš pulkininko leitenanto M. D. Makulowich straipsnio „To Clash

¹¹¹ Davis K., ed. *Cultural Intelligence and Leadership: An Introduction for Canadian Forces Leaders*. Kingston, ON: Canadian Defence Academy Press, 2009.

¹¹² Canadian Military Doctrine CFJP 01, Canadian Forces Joint Publication, Issued on authority of the Chief of the Defence Staff, 2009-04, p. 6-4.

¹¹³ Chief of the Land Staff, Land Operations, B-GL-300-001/FP-001, Army Publishing Office, Fort Frontenac, Kingston, Ontario, p. 2-7.

¹¹⁴ Ten pat, p. 2-2.

or Not to Clash: Canadian and Islamic Values on Canadian Forces' Deployed Operations“: Aprašydamas operacijas kitose kultūrose, Makulowich teigia, kad „Kanados ginkluotosios pajėgos ir strateginiai tikslai gali susidurti su Vakarų ir regioninių kultūrų vertybėmis tarptautinių operacijų metu“ ir išskiria keletą kultūrinės trinties taškų: religiją, valdymą, istoriją ir laiko koncepciją. „Norint suvokti, kaip sušvelninti trinties taškus ir kaip pasiekti norimų tikslų tarp vietos populiacijos, reikalinga kultūrinė žvalgyba, kuri yra žvalgybinio pasiruošimo mūšio laukui dalis. Vadai turi įtraukti kultūros įvertinimą į planavimo ir sprendimų priėmimo procesus <...> Vadas, kuris ignoruoja ar neįvertina vietos kultūros svarbos, sustiprina savo priešą, įžeidžia sąjungininkus, izoluoja savo pajėgas ir kelia grėsmę savo visuomenės paramai.“¹¹⁵

Karių kultūrinio išprusimo mokymai Kanadoje trunka vidutiniškai šešias savaites. Didžiąją dalį mokymų vykdo Taikos rėmimo mokymų centras (angl. *Peace Support Training Center*). Nors mokymų tematika priklauso nuo tarptautinės operacijos, karių karinių laipsnių ir užimamų pareigų, tačiau visi kariai mokomi pagrindinių elgesio taisyklių kitoje kultūrinėje aplinkoje. Aukštesnio karinio laipsnio kariai įgyja įvairiapusių mokymus, apimančius šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, istoriją, įvairaus pobūdžio imitacijas, pavyzdžiui, dalis tarpkultūrinių mokymų buvo vykdomi imitaciniuose Afganistano kaimuose, sukurtuose atsižvelgiant į realistinę mokymų aplinką¹¹⁶. Vykdam tarptautinę operaciją Afganistane, mokymų centras organizavo penkių dienų trukmės kultūrinio išprusimo kursą, orientuotą į bendrą supratimą apie šalį, kurioje vykdoma tarptautinė operacija. Pavyzdžiui, kai Kanados pajėgos buvo dislokuotos pietinėje Afganistano dalyje, kultūrinio išprusimo mokymai buvo orientuoti į Kandaharo provinciją ir paštu dialektą, perkėlus Kanados pajėgas į Kabulą ir Šiaurės Afganistaną, mokymai buvo adaptuoti prie labiau generalizuotos Afganistano prieigos, įskaitant dari ir paštu dialektų mokymus. Kanados kariuomenės kultūrinis ruošimas remiasi interaktyviais užsiėmimais klasėse ir misijose dalyvavusių karių patirtimi. Dažniausiai tokiuose užsiėmimuose dalyvauja bent vienas narys iš Tarpkultūrinių mokymų centro ir vienas šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, ekspertas. Šalies ekspertai dažniausiai yra kilę iš tos šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, ir turi asmeninę patirtį gyvenant ir (ar) dirbant misijos šalyje. Šie ekspertai dirba kartu su tarptautinėmis pajėgomis kaip misijos šalies kalbos patarėjai¹¹⁷.

¹¹⁵ Ten pat, p. 2–8.

¹¹⁶ Trochowska K., (7 išnaša), p. 96–97.

¹¹⁷ Gates K. D., (95 išnaša), 2012, p. 21–25.

Kanada taip pat yra perėmusi kitų valstybių kultūrinio lavinimo patirtį: mokydami karius remiasi Jungtinės Karalystės tarpkultūrinių mokymų sprendimais, samdo Jungtinės Karalystės instruktorius; kariai tarptautinių operacijų metu naudojami kultūros patarėjų ir vertėjų paslaugomis; turi pagal JAV vietovės komandų grupių modelį sukurtas Baltąsias situacinio sąmoningumo komandas (angl. *White situational awareness teams*). Taip pat po tarptautinės operacijos kariai perduoda savo įgytą patirtį kitiems kariams, o mokymų programos atnaujinamos po kiekvienos karių dislokacijos¹¹⁸.

3.5. Kultūrinio išprusimo raiška Lietuvoje

Lietuvoje pirmoji iniciatyva vykdant karių kultūrinio išprusimo mokymus buvo 2005 m. gegužės mėn. pasirašytas susitarimas tarp Krašto apsaugos ministerijos ir Vilniaus universiteto Orientalistikos centro. Remiantis šiuo susitarimu pradėti vykdyti kalbos mokymai, skirti kariams, išvykstantiems į tarptautinę operaciją Afganistane. Susitarimas buvo trumpalaikis, nes instruktorių, mokančių karius kalbinių įgūdžių, kalbinės žinios nebuvo pakankamos tinkamam karių paruošimui. Antroji iniciatyva buvo 2005 m. Lietuvos kariuomenės Generolo Adolfo Ramanausko kovinio rengimo centro sutartis su Multikultūrinių ryšių centru. Šiame centre dirbantys mokslininkai, islamo ir Vidurio rytų ekspertai, turintys farsi ir arabų kalbos įgūdžių, vedė kariams tiek kultūros, tiek kalbos mokymus. Visgi dėl nepakankamo Krašto apsaugos ministerijos suinteresuotumo tęsti karių kultūrinio išprusimo mokymus bei finansavimo trūkumo, kultūrinių mokymų buvo atsisakyta grįžtant prie NATO sąjungininkų pagalbos apmokant karius ir karių mokymosi vieniems iš kitų, dalijantis ankstesnėse misijose dalyvavusių karių patirtimi¹¹⁹.

Karių neformalusis mokymasis vieniems iš kitų, dalijimasis tarptautinėje operacijoje filmuota medžiaga, nuotraukomis, patirtimi ir išpūdžiais buvo naujas postūmis formalizuojant kultūrinius mokymus – Krašto apsaugos ministerija išreiškė siekį sukurti centrą, kuriame iš tarptautinės operacijos grįžę kariai galėtų susisteminti savo patirtį ir žinias ir jas perduoti į tarptautines operacijas vykstantiems kariams. Kartu siekiant didinti karių kultūrinį išprusimą, 2006 m. Krašto apsaugos ir Užsienio reikalų ministerijų iniciatyva buvo parengtas Goro provincijos vadovas, skirtas Afganistano istorinei, geografinei, ekonominei, socialinei ir saugumo situacijai. Vadovas buvo itin mažos apim-

¹¹⁸ Trochowska K., (7 išnaša), p. 96–97.

¹¹⁹ Račius E., “The ‘Cultural awareness’ factor in the activities of the Lithuanian PRT in Afghanistan”, (25 išnaša), p. 69–70.

ties, neišsamus, tad Lietuvos kariai ir toliau vadovavosi JAV karių naudojamu Afganistano vadovu, ribotai pritaikomu Goro provincijai dėl etninių, religinių ir socialinių grupių skirtumų skirtingose Afganistano provincijose¹²⁰.

Karių kultūrinio lavinimo svarba iš naujo buvo įvertinta 2011 m. Lietuvos karinių pajėgų operacinėje doktrinoje. Doktrinoje didelis dėmesys skiriamas karių kultūriniam išprusimui, išskiriant karių bendradarbiavimą su partneriais: „<...> Abipusė pagarba partnerių profesiniams sugebėjimams, kultūrai, istorijai, religijai, papročiams ir vertybėms stiprina bendradarbiavimą <...>“ ir priešo pažinimo svarbą: „<...> Tarptautinėse operacijose būtina turėti informacijos ne tik apie draugiškas, bet ir apie priešą pajėgas“¹²¹. Taip pat doktrinoje pabrėžiama, jog pirmoji tarptautinių operacijų metu kariuomenei kylanti operacinė problema siejama su šalies, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, vietinių gyventojų pažinimu: „Pirma operacinė problema <...> būdinga tarptautinėms operacijoms <...> pasižymi tuo, kad prieš daugianacionalines operacines pajėgas (ir jų vienetus) oponentas gali veikti smulkiosiomis grupėmis <...>, naudoti nereguliarią taktiką, mišrius ginklus, improvizuotuosius sprogmenis, savižudžius, pasaulio spaudą ir kitas priemones <...> ir vykdo operacijas, kurios yra dalinai palaikomos (remiamos) vietinių gyventojų (vietinės kultūros). Pagrindinis tikslas operaciniame lygmenyje (tokioje aplinkoje) bus nustatyti oponento svorio (gravitacijos) centrus ir juos neutralizuoti ar kaip kitaip paveikti.“¹²² Dar doktrinoje, nurodant pagrindinius veiksnius, kurie daro įtaką tarptautinių operacijų planavimui ir vykdymui, minima, kad vienas tokių veiksnių yra kalba, kultūra ir situacija¹²³, o kultūriniai skirtumai įvardijami kaip „pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką tarptautinių operacijų planavimui ir vykdymui“¹²⁴. Vienas svarbiausių šios doktrinos indėlių į karių kultūrinį išprusimą yra atsakomybės kultūriškai apmokant karius paskirstymas, numatant, jog civilių ir karių bendradarbiavimo specialistai, kurie „patys turėdami kultūrinės kompetencijos, turi skatinti karius domėtis ir paisyti kitos šalies kultūros, tradicijų ir suvokti, kaip svarbu yra dirbti kartu su civiliais subjektais“,¹²⁵ bei pirmą kartą reglamentuojamas apibrėžimas *kultūrinių kompetencijų*, kurios įvardijamos kaip „vietos gyventojų bei operacijų rajone veikiančių civilių subjektų tradicijų, istorijos išmanymas, rodoma pagarba jų gyvenimo būdui“¹²⁶.

¹²⁰ Ten pat, p. 73.

¹²¹ Lietuvos karinių pajėgų operacinė doktrina, D-LK-002, Antrasis patikslintas leidimas, patvirtinta Lietuvos kariuomenės vado 2011 m. kovo 10 d. įsakymu Nr. V-230, 2011. Prieiga internetu: <http://www.lietuoskariuomene.lt>, p. 1-17.

¹²² Ten pat, p. 2-33.

¹²³ Ten pat, p. 3-27.

¹²⁴ Ten pat, p. 3-32.

¹²⁵ Ten pat, p. 5-40.

¹²⁶ Ten pat, p. 5-40.

2013 m. Lietuvos karinių pajėgų rengimo doktrinoje ir 2016 m. Lietuvos karinėje doktrinoje nėra išplėtojamas karių kultūrinio lavinimo klausimas. 2013 m. doktrinoje kultūrinis išprusimas siejamas tik su operacinės aplinkos pažinimu, teigiant, kad: „<...> Norėdami suprasti operacinę aplinką turime analizuoti objektyvius veiksnius, kurie keičia operacinės aplinkos sąlygas ir kartu daro įtaką esamų ir būsimų operacijų vykdymui, karių <...> mokymui bei pajėgų (vienetų) rengimui. Šie veiksniai gali būti, bet neapsiriboti: 1. Kultūrų, ideologijų ir socialinių struktūrų įvairovė“¹²⁷. 2016 m. doktrinoje kultūrinis išprusimas išryškintas kaip viena iš būtinų kompetencijų, pabrėžiant, kad: „kariuomenės branduolį sudaro motyvuoti, iniciatyvūs, tvirtos kovos dvasios ir gerai parengti (ypač psichologiškai) kariai <...> gebantys veikti daugianacionalinėje ir daugiakultūrinėje aplinkoje“¹²⁸, taip pat „<...> XXI amžiaus karys pasižymi: <...> kultūriniu ir teisiniu išprusimu <...> gebėjimu veikti daugianacionalinėje, daugiakultūrinėje, tarpinstitucinėje, tarporganizacinėje ir tarpvalstybinėje aplinkoje“¹²⁹. Atkreiptinas dėmesys, jog doktrinoje nėra detalizuojama, kas laikytina kultūriniu išprusimu, kaip šis išprusimas ar gebėjimas veikti kitokioje kultūrinėje aplinkoje turėtų būti įgyjamas ir ar kultūriškai išprusęs karys, tai – karys, turintis kultūrinių kompetencijų, apibrėžtas Lietuvos karinių pajėgų operacinėje doktrinoje.

Apžvelgiant karių kultūrinio išprusimo įgyvendinimo reglamentavimą Lietuvos kariuomenės vado įsakymuose, galima pastebėti, kad kariai yra skirstomi pagal savo darbo specifiką – didžiausias kultūrinio išprusimo poreikis keliamas civilių ir karių bendradarbiavimo specialistams bei psichologinių operacijų specialistams. 2010 m. civilių ir karių bendradarbiavimo būrio / komandos individualių užduočių sąrašas ir atlikimo standartuose keliamos trys kultūrinis išprusimas ugdančios užduotys: „1. Suprasti, tradicijų ir kultūrų įvairovę, mokėti atskirti pagrindinius kultūrinės veiklos skirtumus įvairiuose operacijų rajonuose <...> 2. Karys turi būti susipažinęs su egzistuojančiomis pasaulio religijomis, mokėti atskirti pagrindines religijas ir galimas įtakas operacijų rajonuose <...> 3. Žinoti vertėjo darbo ypatumus ir mokėti praktiškai dirbti su vertėju susitikimų metu.“¹³⁰ 2011 m. kariuomenės vado patvirtintuo-

¹²⁷ Lietuvos karinių pajėgų rengimo doktrina, D-LK-07 (patikslinta redakcija), patvirtinta Lietuvos kariuomenės vado 2013 m. balandžio 4 d. įsakymu Nr. V-376, 2013. Prieiga internetu: <http://www.lietuoskariuomene.lt>, p. 8-1.

¹²⁸ Lietuvos karinė doktrina, D-LK-1, antrasis leidimas, patvirtinta Lietuvos kariuomenės vado 2016 m. balandžio 22 d. įsakymu Nr. V-570, Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras, 2016, p. 6-1.

¹²⁹ Ten pat, p. 8-3.

¹³⁰ Lietuvos kariuomenės vado 2010 m. gruodžio 27 d. įsakymas Nr. V-1160 „Civilių ir karių bendradarbiavimo būrio / komandos individualių užduočių sąrašas ir atlikimo standartai (sausumos pajėgos).“

se civilių ir karių bendradarbiavimo specialisto kurso individualių užduočių atlikimo standartuose numatyta, kad ruošiant civilių ir karių bendradarbiavimo specialistus įtraukiamas dar vienas kultūrinį pažinimą didinantis reikalavimas, tai – „paaiškinti lyčių aspekto įtaką operacijoms“¹³¹. 2017 m. parengtoje, tačiau dar nepatvirtintoje Civilių ir karių bendradarbiavimo kurso mokymo programoje religijos pažinimas išbraukiamas iš kariams keliamų užduočių sąrašo. Kultūros ir lyčių aspektų įtakos tarptautinėms operacijoms analizei skiriamos dvi teorinės akademinės valandos, darbo su vertėju įgūdžių ugdymui skiriama viena teorinė ir viena praktinė akademinė valanda¹³².

Psichologinių operacijų specialistams keliami aukšti kultūrinio išprusimo reikalavimai. Šie specialistai turi gebėti atlikti šalies (valstybės) studijas remdamiesi politine-karine analize, įskaitant ir kultūros, kalbos, vertybių, tikėjimo ir elgsenos, religijos, socialinių organizacijų analizę bei gebėti dirbti su vertėjais¹³³. Visgi įsakyme nėra detalizuojama, kaip ugdomi psichologinių operacijų specialistų analitiniai įgūdžiai, leidžiantys atlikti tikslinės valstybės analizę, ir kiek valandų skiriama tokių specialistų mokymams.

Lietuvoje, priešingai nei kitose analizuotose valstybėse, karių kultūrinio išprusimo mokymų diferenciacija pagal karinį laipsnį yra ribota. Tokio tipo diferenciaciją galima įžvelgti tik puskarininkių karjeros mokymo programose, pavyzdžiui, Puskarininkių karjeros III pakopos kurso programoje, reglamentuojančioje viršilų ir seržantų majorų ruošimą, vienas iš keliamų mokymo tikslų yra „Suprasti, kaip skirtingi vadovavimo stiliai yra veikiami skirtingų kultūrų“, kuri išskaidoma į kelias užduotis: „1. Paaiškinti vadovavimo stilius; 2. Diskutuoti apie vadovavimo stilių taikymą; 3. Paaiškinti, kas yra kultūra; 4. Paaiškinti kultūrų tipologijas.“ Taip pat šios grandies puskarininkiams keliamas dar vienas tikslas: „suprasti, kaip vadovavimo stiliai taikomi tarptautinėse karinėse operacijose“, gebant diskutuoti apie kultūros aspektus, darančius įtaką operacijoms. Šiems dviem tikslams įgyvendinti skiriamos 4 akademinės valandos¹³⁴. Puskarininkių karjeros II pakopos mokymo programoje, reglamentuojančioje vyr. seržantų ir štabo seržantų rengimą, numatyta, kad šios grandies kariams viena iš keliamų užduočių yra „suprasti etiško ir neetiško sprendimo

¹³¹ Lietuvos kariuomenės vado 2011 m. rugsėjo 15 d. įsakymas Nr. V-933 „Civilių ir karių bendradarbiavimo specialisto kurso individualių užduočių atlikimo standartai (sausumos pajėgos)“.

¹³² Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų Juozo Lukšos mokymo centras, Civilių ir karių bendradarbiavimo kursas, Mokymo programa, JLMC-L7-070.

¹³³ Lietuvos kariuomenės vado 2011 m. gruodžio 8 d. įsakymas Nr. V-1255 „Psichologinių operacijų specialisto individualių užduočių atlikimo standartai“, p. 3.

¹³⁴ Lietuvos kariuomenės vado 2015 m. lapkričio 20 d. įsakymas Nr. V-1415 (Lietuvos kariuomenės vado 2016 m. spalio 17 d. įsakymo Nr. V-1419 redakcija) „Puskarininkių karjeros III pakopos kurso (LKM-L7-1103) mokymo programa“.

įtaką karinėms operacijoms“, iškeliant užduotis: „1. Palyginti etiško ir neetiško sprendimo įtaką karinėms operacijoms; 2. Apibūdinti etikos iššūkius, darančius įtaką sprendimų priėmimui, ir jų poveikį operacijoms. 3. Paašškinti, kas yra kultūra; 4. Paašškinti kultūrą apimančias sritis; 5. Diskutuoti, kokią įtaką operacijos sėkmei gali turėti kultūrinis sąmoningumas.“ Tikslui įgyvendinti skiriamos 2 akademinės valandos¹³⁵. 2014 m. Puskarininkų karjeros I pakopos kurso mokymo programoje, reglamentuojančioje grandinių ir seržantų rengimą, numatyta, kad kariai turi „žinoti pagrindinius kultūrinių skirtumų bruožus“ ir „suprasti kultūrinio sąmoningumo ugdymo svarbą ir įtaką operacijos sėkmei“¹³⁶. Visgi atnaujintoje 2016 m. Puskarininkų karjeros I pakopos kurso programoje, kultūrinis pažinimas eliminuojamas kaip šios grandies kariams būtinas mokomasis dalykas¹³⁷. Atkreiptinas dėmesys, kad nei pirmos, nei antros pakopos puskarininkų mokymo programose nėra nurodoma, kokia kultūrinio sąmoningumo apibrėžtimi remiamasi mokant karius.

Karininkų mokymo programose kultūrinio išprusimo mokymai nėra atskirai reglamentuojami. Ribotos mokymų užuomazgos pastebimos kariūnų – būsimų karininkų mokymosi programose, pavyzdžiui, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje studijuojantys kariūnai turi pasirenkamąjį 48 valandų trukmės kursą „tarpkultūrinė komunikacija“, taip pat dalis kariūnų, konkrečiai – studijuojantys tarptautinius santykius, supažindinami su regionų studijomis.

Visų karinių laipsnių karių ruošimą tarptautinėms operacijoms šiuo metu reglamentuoja „Karių rengimo tarptautinėms operacijoms (individualių įgūdžių atnaujinimo) kursas“. Šioje programoje kariams keliamas mokymo tikslas: „Žinoti tarptautinės operacijos šalies istoriją, regiono kultūrinius ir religinius ypatumus“ ir užduotys, įgyvendinant šį tikslą: „1. Apibūdinti būsimo operacijos rajono kultūrą, tradicijas, religiją, politinę ir ekonominę situaciją, geografiją, klimatą, populiaciją, istoriją, konflikto raidą ir karinę situaciją; 2. Apibūdinti bendravimo su vietiniais gyventojais ypatumus; 3. Apibūdinti islamo ir krikščionybės panašumus bei skirtumus.“ Šiam mokymo tikslui pasiekti skiriamos 3 valandos teorinių užsiėmimų klasėse. Dar vienas kariams keliamas tikslas: „Suprasti darbo su vertėju pagrindinius principus“ ir užduotis „Išvar-

¹³⁵ Lietuvos kariuomenės vado 2014 m. rugsėjo 15 d. įsakymas Nr. V-912 (Lietuvos kariuomenės vado 2017 m. sausio 18 d. įsakymo Nr. V-58 redakcija) „Puskarininkų karjeros II pakopos kurso (LKM-L7-1102) mokymo programa“.

¹³⁶ Lietuvos kariuomenės vado 2014 m. rugsėjo 29 d. įsakymas Nr. V-979 „Puskarininkų karjeros I pakopos kurso (LKM-L7-1101) mokymo programa“.

¹³⁷ Lietuvos kariuomenės vado 2014 m. rugsėjo 29 d. įsakymas Nr. V-979 (Lietuvos kariuomenės vado 2016 m. rugpjūčio 5 d. įsakymo Nr. V-1107 redakcija) „Puskarininkų karjeros I pakopos kurso (LKM-L7-1101) mokymo programa“.

dyti darbo su vertėju pagrindinius principus“. Šiai užduočiai įgyvendinti skiriama 1 valanda teorinių užsiėmimų klasėse. Kalbų, vyraujančių tarptautinių operacijų zonose, mokymai kariams nėra organizuojami¹³⁸.

Verta pažymėti, jog Lietuvoje nėra vienos institucijos ar karinio padalinio, kariams vykdančio kultūrinius mokymus, – civilių ir karių bendradarbiavimo specialistų kultūrinį išprusimą ugdo Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų Juozo Lukšos mokymo centras, puskarininkių – Divizijos generolo Stasio Raštikio Lietuvos kariuomenės mokykla, kariūnų – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, į tarptautines operacijas siunčiamų karių – Lietuvos kariuomenės Generolo Adolfo Ramanausko kovinio rengimo centras. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog visuose analizuotuose Lietuvos karių kultūrinį išprusimą reglamentuojančiuose dokumentuose nėra skatinamas ar kitaip deklaruojamas karinių dalinių bendradarbiavimas tarpusavyje keičiantis karių kultūrinio lavinimo patirtimi ar kitų NATO valstybių patirties perėmimas.

Tyrimo apibendrinimas

Išanalizavus JAV, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Kanados ir Lietuvos karių kultūrinių mokymų raišką karinėse doktrinos bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose, galima patvirtinti straipsnyje iškeltą hipotezę – tyrimo metu išryškėjo, jog visose analizuotose valstybėse, institucionalizavusiose karių kultūrinio išprusimo mokymus, ne tik didelis dėmesys skiriamas karių kultūriniam lavinimui, nepriklausomai nuo didžiųjų NATO valstybių įsitraukimo į tarptautines operacijas masto (palyginimui, daugiausia iš analizuotų valstybių, institucionalizavusių karių kultūrinius mokymus, į tarptautines operacijas karių siunčia JAV – 210 000, mažiausiai Kanada – 1 450), bet ir kultūriniai mokymai reglamentuojami gana panašiai. Visose kultūrinį išprusimą institucionalizavusiose valstybėse, kultūrinio išprusimo mokymai atspindi teoriniame modelyje išryškintas karių kultūrinį išprusimą sudarančias kompetencijas. Kitaip tariant, JAV, Jungtinėje Karalystėje, Kanadoje ir Prancūzijoje karių kultūrinis lavinimas apima kultūros specifinių, tarpkultūrinių ir kalbos kompetencijų įgijimą. Galima teigti, jog šiose valstybėse karių kultūrinis išprusimas yra matomas kaip ilgalaikis, visaapimantis procesas. Tokią prielaidą suponuoja tarpkultūrinių kompetencijų įtraukimas į kariuomenės mokymo programas. Kultūros specifinių kom-

¹³⁸ Lietuvos kariuomenės vado 2016 m. kovo 9 d. įsakymas Nr. V-342 „Karių rengimo tarptautinėms operacijoms (individualių įgūdžių atnaujinimo kursas) (KRC – L7 – 001)“.

petencijų ugdymas paruošia karius išimtinai tik tam tikrai tarptautinei operacijai – kariai supažindinami su konkrečiai kultūrai, valstybei ar regionui būdinga informacija. Tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas didina karių adaptacinius įgūdžius, nepriklausomai nuo kultūrinės aplinkos, todėl kariai gali lengviau prisitaikyti ne tik prie besikeičiančio tarptautinių operacijų konteksto, bet ir dirbti koalicijoje ar su tarptautiniais partneriais.

Išskirtina ir daugiau bendrų bruožų vykdant karių kultūrinius mokymus valstybėse, institucionalizavusiose karių kultūrinį išprusimą. Pirma, JAV, Jungtinėje Karalystėje, Kanadoje ir Prancūzijoje taikomi interaktyvūs mokymosi metodai, o kariai įtraukiami į mokymosi procesą. Antra, šiose valstybėse ruošiant kultūriškai išprususius karius remiamasi pakopine prieiga supažindinant karius su kitomis kultūromis – karių kultūrinio išprusimo mokymai skirstomi atsižvelgiant į karių vykdomą veiklą, užimamas pareigas ar karinius laipsnius. Nerečiau vyresniesiems karininkams suteikiami įvairiapusiški mokymai, įpareigojant apmokyti ir savo pavaldinius. Taip pat kultūriniai mokymai papildomi tarptautinių operacijų metu įtraukiant kultūros patarėjus, padedančius vyresniesiems karininkams priimant sprendimus. Trečia, karių kultūrinio išprusimo mokymai nėra trumpalaikės *ad hoc* iniciatyvos, kultūrinį lavinimą organizuoja ir koordinuoja tam skirtos institucijos ar kultūrinio lavinimo mokyklos, o kultūrinis išprusimas matomas kaip mokymosi visą gyvenimą koncepcijos dalis. Galiausiai galima pastebėti, jog analizuotos didžiosios NATO valstybės, institucionalizavusios kultūrinį išprusimą, ne tik perima viena kitos patirtį ugdydamos kultūriškai išprususius karius, bet ir nuolat tobulina kultūrinius mokymus, atsižvelgdamos į ankstesnes karių rotacijas, o kariai skatinami įgytą patirtį perduoti vieni kitiems. Atkreiptinas dėmesys, jog skirtumai tarp valstybių, institucionalizavusių karių kultūrinį lavinimą, iš esmės yra tik techninio pobūdžio, pavyzdžiui, priešingai nei kitos analizuotos valstybės, JAV skatina savarankišką karių savęs tobulinimą įsitraukiant į nuotolinius kultūrinius mokymus. Taip pat pastebimi nežymūs mokymo trukmės skirtumai, išsiskiria kultūrinius mokymus papildančios iniciatyvos, atsiradusios valstybėms dalyvaujant tarptautinėse operacijose, dar dalis valstybių karinėse doktrinos remiasi nehierarchizuotu kultūrinio išprusimo apibrėžimu, kitos – hierarchizuoja.

Lyginant Lietuvos ir kitų analizuotų NATO valstybių kultūrinio išprusimo raišką karinėse doktrinos bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose, galima teikti šias rekomendacijas Lietuvos karių kultūrinio lavinimo atžvilgiu. Pirma, menką dėmesį Lietuvoje vykdomo karių kultūrinio lavinimo svarbai žymi kultūrinio išprusimo standartizavimo karinėse doktrinos bei tarp skirtingų Lietuvos kariuomenės padalinių nebu-

vimas. Nors 2011 m. Lietuvos karinių pajėgų operacinėje doktrinoje įtvirtintas *kultūrinių kompetencijų* apibrėžimas, tačiau 2016 m. Lietuvos karinėje doktrinoje vartojama *kultūrinio išprusimo* definicija, o Puskarininkių karjeros I ir II pakopos mokymo programose susiduriama su *kultūrinio sąmoningumo* apibrėžtimi. Atkreiptinas dėmesys, kad nei *kultūrinio išprusimo*, nei *kultūrinio sąmoningumo* sampratos šiuose dokumentuose nėra apibrėžiamos. Nesant kultūrinio išprusimo standartizavimo Lietuvos kariuomenės strateginiuose dokumentuose apsunkinamas kultūrinio išprusimo įgyvendinimas praktikoje – kultūrinio išprusimo interpretavimas priklauso nuo karių mokančių instruktorių ir jų turimų kompetencijų, kurios gali būti nepakankamos tinkamam karių ruošimui tarptautinėms operacijoms. Taip pat galima daryti prielaidą, kad Lietuvos karinėse doktrinose bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose vartojama apibrėžimų įvairovė leis susidurti su kultūrinio išprusimo apibrėžimo standartizavimo sukelta problema, dėl kurios ilgą laiką buvo kritikuojamos JAV ginkluotosios pajėgos – skirtingiems JAV kariuomenės padaliniais individualiai interpretuojant karių kultūrinio išprusimo mokymus ilgainiui iškilo opi kultūrinio išprusimo mokymų tarp skirtingų kariuomenės padalinių harmonizavimo problema. Šiuo metu Lietuva galimai seka šia blogąja praktika – skirtingi kariuomenės padaliniai nebendradarbiauja tarpusavyje rengdami karių kultūrinius mokymus ir tai tik patvirtina nepakankamą kultūrinio lavinimo svarbos įvertinimą formuojant Lietuvos gynybos politiką.

Remiantis didžiųjų NATO valstybių, institucionalizavusių karių kultūrinį išprusimą, patirtimi, pastebėtina, jog ugdant karių kultūrinį išprusimą šiose valstybėse visada taikoma mokymų diferenciacija atsižvelgiant į karių užimamas pareigas ar karinius laipsnius. Lietuvoje pastebimos ribotos ir abejotinos diferenciacijos, atsižvelgiant į karinį laipsnį, užuomazgos: žemesnės grandies kariams, konkrečiai – puskarininkiams, vykdoma santykinai daugiau kultūrinių mokymų nei karininkams. Lietuvoje nėra taikoma kitų NATO valstybių praktika įvairesnio pobūdžio kultūrinius mokymus suteikti būrių vadams ir kitiems aukštesnio rango karininkams, perduosiantiems įgytą patirtį savo pavaldiniams. Kultūrinio išprusimo mokymų diferenciacija, atsižvelgiant į karių užimamas pareigas, taip pat menka. Nors 2011 m. Lietuvos karinių pajėgų operacinėje doktrinoje didelė atsakomybė ugdant kultūriškai išprususius karius skiriama civilių ir karių bendradarbiavimo specialistams, tačiau 2017 m. parengtoje Civilių ir karių bendradarbiavimo kurso mokymo programoje kultūros specifiniams ir darbo su vertėju mokymams skiriamos keturios akademinės valandos. Abejotina, ar tokios mažos trukmės kultūrinio ir kalbinio ruošimo trukmė yra pakankama šios srities kariams. Taip pat, pastebėtina, kad

net ir didžiausią kultūrinio išprusimo poreikį turintys kariai, tai – civilių ir karių bendradarbiavimo specialistai, informacinių operacijų specialistai, nėra mokomi kalbų, vyraujančių tarptautinės operacijos šalyje.

Verta atkreipti dėmesį į karių mokymo metodus ir trukmę. Analizuotose NATO valstybėse, institucionalizavusiose karių kultūrinio išprusimo mokymus, minimali kultūros specifinių kompetencijų įgijimo trukmė prieš tarptautinę operaciją yra bent kelių dienų kursas. Mokant karius tarpkultūrinių kompetencijų, kursų trukmė gali siekti ir kelis metus. Lietuvoje karių kultūrinio išprusimo ugdymui skiriamos vidutiniškai 4 valandos: 2–3 valandos kultūros specifinėms ir 1–2 valandos darbo su vertėju kompetencijoms ugdyti. Taikomi lavinimo metodai taip pat galimai nėra pakankami tinkami karių paruošimui, pavyzdžiui, „Karių rengimo tarptautinėms operacijoms (individualių įgūdžių atnaujinimo) kursas“ programoje karių kultūrinio išprusimo ugdymui numatyta išimtinai teorinės paskaitos. Remiantis JAV, Jungtinės Karalystės, Kanados ir Prancūzijos patirtimi, paskaitų sistema turėtų būti paremta karių ištraukimu į mokymo procesą: seminarais, diskusijomis, imitaciniais, vaidmenų žaidimais, nuotoliniais mokymais, neapsiribojant tik paskaitomis, nes kultūriniai mokymai apima tarpdisciplininius įgūdžius, kurie nėra įgyjami tik išklausančiomis paskaitomis, ir karių mokymo metodai nėra apriboti išimtinai paskaitomis klasėse – kariai įtraukiami į mokymosi procesą.

Viena svarbiausių strateginio lygmens karių kultūrinio išprusimo Lietuvoje problemų, kylanti tiek dėl kultūrinio išprusimo standartizavimo stygiaus, tiek galimai dėl dėmesio kultūriniam karių lavinimui stokos, tai – kultūrinį išprusimą sudarančių kompetencijų interpretavimo problema. Teoriniame modelyje išryškėjo, jog tarptautinėse operacijose dalyvaujančių karių kultūriniam išprusimui būtinas kultūros specifinių, tarpkultūrinių ir kalbos kompetencijų įgijimas. Analizuotos didžiosios NATO valstybės tik patvirtino šią tendenciją – visose analizuotose valstybėse, nepriklausomai nuo ištraukimo į tarptautines operacijas masto, kultūriniai mokymai apima visų šių kompetencijų įgijimą. Visgi tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas neatsispindi nei vienoje Lietuvos karinėje doktrinoje ar kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose. Lietuvoje ruošiant kultūriškai išprususius karius orientuojamasi tik į kultūros specifines ir iš dalies į kalbines kompetencijas apimančią karių kultūrinį lavinimą. Tai leidžia teigti, kad, tiek remiantis teoriniu kompetencijų modeliu, tiek didžiųjų NATO valstybių patirtimi, Lietuvoje kariai įgyja tik dalį jiems reikalingų kompetencijų, todėl paruošiami riboto kultūrinio išprusimo kariai. Lietuvoje praktikuojamas kultūros specifinių kompetencijų ugdymas yra orientuotas į trumpalaikius siekius – kariai paruošiami išimtinai konkrečiai tarptautinei operacijai, o įgyti įgūdžiai nėra pritaikomi prie besikeičiančios tarptautinių operacijų įvairovės.

Tarpkultūrinės kompetencijas įtraukus į mokymų programas Lietuvoje būtų ugdomi plačiu mastu (tiek bendradarbiaujant su koalicijos partneriais, tiek tarptautinių operacijų metu) pritaikomi karių adaptaciniai įgūdžiai, o tai savo ruožtu ilgalaikėje perspektyvoje palengvintų ir kultūros specifinių kompetencijų įgijimą. Verta pažymėti, jog atsisakant tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo, Lietuva nuvertina kultūrinio bendradarbiavimo su partneriais svarbą – kultūros specifinių kompetencijų ugdymas orientuotas išimtinai į valstybės, kurioje vykdoma tarptautinė operacija, visuomenės pažinimą ir pritraukimą, bet ne į sklandesnio bendradarbiavimo su koalicijos partneriais vystymą.

Manytina, jog Lietuva gali ir turi lygiuotis į didžiąsias NATO valstybes formuodama kultūrinio išprusimo gaires strateginiuose dokumentuose ir lavinimo programas. Atlikta analizė išryškino, jog nepriklausomai nuo valstybių išsitraukimo į tarptautines operacijas masto, didžiosiose NATO valstybėse vykdomas karių kultūrinis lavinimas turi daug bendrų tendencijų, priešingai, Lietuvoje pastebimas didelis atotrūkis nuo valstybių, institucionalizavusių karių kultūrinį lavinimą. Lietuva susiduria su problemomis, kurios negali būti pateisinamos ne tik nedideliu į tarptautines operacijas siunčiamų karių skaičiumi, nes, kaip jau išryškėjo, išsitraukimas į tarptautines operacijas neturi įtakos karių kultūrinio išprusimo reglamentavimui, bet ir išteklių trūkumu. Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria Lietuva, nėra imlios ištekliams, tai – kultūrinio išprusimo interpretavimo ir standartizavimo, netikslingo mokymų diferencijavimo, karinių padalinių nebendradarbiavimo tarpusavyje, kultūrinių mokymų netobulinimo, atsižvelgiant į ankstesnį karių dalyvavimą tarptautinėse operacijose, problemos. Tai problemos, kylančios dėl nepakankamo kultūrinio lavinimo svarbos įvertinimo ir dėmesio stokos kultūriniais aspektams formuojant Lietuvos gynybos politiką. Ištekliams imlūs kultūrinio lavinimo trūkumai, pavyzdžiui, kultūrinio lavinimo trukmė, šiuo atveju tampa antraeile problema, įgisiančią svarbą tik pasikeitus požiūriui į patį kultūrinį lavinimą. Galima teigti, jog karių kultūrinis lavinimas – tai gynybos politikos formuotojų požiūrio į kultūrinių veiksmų svarbą karyboje įvertinimas. Didžiosios NATO valstybės šiuo klausimu rodo vienybę, net ir nesant kultūrinio išprusimo reglamentavimui NATO lygmeniu. Požiūrio į karių kultūrinį lavinimą strateginiu lygmeniu kaita, atsižvelgiant į didžiųjų NATO valstybių patirtį, galėtų tapti pirmuoju žingsniu gerinant karių kultūrinio išprusimo raišką Lietuvos karinėse doktrinos bei kituose kariuomenės veiklą ir karo tarnybą reglamentuojančiuose dokumentuose.

Europos
saugumo
sistemas
kaita

Eitvydas Bajarūnas, Vytautas Keršanskas***
*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija****

Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė****

Straipsnyje tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektais nagrinėjama po Rusijos karo Ukrainoje ypač aktualizuota hibridinių karo bei grėsmių tema. Pirmiausia, apžvelgiami teoriniai debatai dėl hibridinių grėsmių apibrėžimo išskiriant pagrindinius jų elementus bei remiantis jais įvertinami Europos Sąjungos ir NATO naudojami apibrėžimai. Antra, remiantis Baltijos valstybių ir plačiau – Lietuvos – pavyzdžiais straipsnyje pateikiami praktiniai Rusijos keliami iššūkiai, susiję su hibridinėmis grėsmėmis. Galiausiai, išskyrus pagrindines kovos su hibridinėmis grėsmėmis priemones, apžvelgiami šiuo klausimu pastaraisiais metais Lietuvos, ES ir NATO lygmeniu priimti sprendimai.

Įvadas

Terminas „hibridinis“, aktualizuotas po Rusijos įvykdytos neteisėtos Krymo aneksijos ir besitęsiančios agresijos Rytų Ukrainoje, tapo kertiniu, konceptualizuojant šiuolaikinį karą ir grėsmes. Tai tapo savotiškai nauja paradigma, iš naujo apibrėžiant Europos saugumo architektūrai kylančius iššūkius. Bet nepaisant didelio susidomėjimo šia tema, išlieka daug neišspręstų teorinių ir praktinių iššūkių.

Asimetrinės, nekarinės ar mišrios kovos fenomenu susidomėta daug anksčiau. Užtenka prisiminti besitęsiančią Izraelio ir Hezbollah priešpriešą, Rusijos–Čečėnijos karus, Afganistane vykstančią konfrontaciją ar ISIS/DAESH veikimą – visi šie nekonvenciniai konfliktai atitinka egzistuojančius hibridinio karo apibrėžimus. Šalia šių teoriniuose debatuose plėtojamas ir „politinio kariavimo“

* *Eitvydas Bajarūnas* – Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos ambasadorius ypatingiems pavedimams. Adresas korespondencijai: J. Tumo-Vaižganto 2, 01511 Vilnius; tel. 8 623 20131, el. p.: eitvydas.bajarunas@urm.lt.

** *Vytautas Keršanskas* – Rytų Europos studijų centro direktoriaus pavaduotojas, Politikos analizės ir tyrimų skyriaus analitikas. Adresas korespondencijai: D. Poškos g. 59, 08114 Vilnius, tel. 8 5 2705993, el. p.: vytautas.kersanskas@eesc.lt.

*** Studija parengta Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakyму. 2017 m. lapkričio 13 d. autorinė sutartis Nr. 8P-3.

**** Šiame tekste pateikti vertinimai ir mintys yra be išimčių tik autorių ir niekada negali būti vertinamos kaip Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos ar jos padalinių oficiali pozicija.

(angl. *political warfare*) terminas, kuris turi panašumų su hibridiniu karu¹. Nekarinėms priemonėms paaiškinti egzistuoja ir prieš keturis dešimtmečius išplėtota „švelniosios galios“ (angl. *soft power*) koncepcija, kuri yra svarbus Vakarų šalių užsienio ir saugumo politikos ramstis². Tuo tarpu SSRS vystė savo poveikio priemonės, tokias kaip ideologinė kova, propaganda, agitacija, „užmaskavimas“ (angl. *deception*), „refleksinis valdymas“, taip pat specifiškai KGB vystytos „aktyvios priemonės“ (rus. активные меры), kurias bent iš dalies perėmė ir Rusija. Visų šių koncepcijų elementai įtraukiami ir į svarstymus, susijusius su hibridiniu karu.

Kariavimas ar konfrontacija, naudojant ir nekarines priemones, turi gilią šaknį, tačiau Ukrainoje Rusijos intervencija pasižymėjo išskirtinai plačiu šių priemonių panaudojimu. Vietoje aiškaus priešų jo struktūrų operacijas vykdė „žalieji žmogeliukai“ be skiriamųjų ženklų. Ukraina patyrė diplomatinę, energetinę bei ekonominę spaudimą, beprecedentę informacinę poveikį, kibernetines atakas ir specialiųjų operacijų pajėgų veiksmus. Visa tai galiausiai virto konvenciniais kariniais veiksmais. Tai detalai aprašyta ukrainiečių Evgeno Dykyi³, Evgenijaus Magdos⁴ ir kituose darbuose.

Reaguojant į naujas aplinkybes, akademikų ir analitikų bendruomenė pasidalijo į hibridinio karo, kaip naujo karybos tipo, apologetus ir skeptikus. Rogeris McDermottas pavadino hibridinį karą mitu⁵, o Michaelis Koffmanas ir Mathew Rojanskis teigė, kad hibridinis karas negali pakeisti tradicinio karybos supratimo ir paaiškina nebent Rusijos įtakos sklaidą⁶. Mary Ellen O’Connell manymu, XX a. istorijoje galima rasti daug analogiškos karybos pavyzdžių, todėl įvykiai Ukrainoje nėra naujo karybos tipo pavyzdys⁷. Galiausiai Bettina Renz ir Hanna Smith taip pat pabrėžė, kad toks analitinis įrankis yra ydingas vertinti Rusijos keliamas grėsmes, nes susiaurina požiūrį ir taip kaip tik gali pasitarnauti pačiam agresoriui⁸.

¹ Hoffman, F., „On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats“, July 28, 2014, <https://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/>, 2017-10-02.

² Jones, S., „Understanding Soft Power in U.S. Foreign Policy“, June 15, 2017, <https://www.thoughtco.com/soft-power-in-u-s-foreign-policy-3310359>, 2017-10-02.

³ Dykyi, E., „Hibridinis Rusijos karas: Ukrainos patirtis Baltijos šalims“, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2016.

⁴ Магда, Е., „Гибридная агрессия России: Урок для Европы“, Киев: Каламар, 2017.

⁵ McDermott, R., „Does Russia’s ‘Hybrid War’ Really Exist?“, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 12, Issue 103, June 3, 2015, <https://jamestown.org/program/does-russias-hybrid-war-really-exist/>, 2017-10-02.

⁶ Kofman, M., Rojansky, M., „A Closer Look at Russia’s ‘Hybrid War’“, *Kennan Cable*, No. 7, April 2015, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/7-KENNAN%20CABLE-ROJANSKY%20KOFMAN.pdf>, 2017-10-03.

⁷ O’Connell, M. E., „Myths of Hybrid Warfare“, *Ethics and Armed Forces*, No. 2, 2015, <http://www.ethikundmilitaer.de/en/full-issues/20152-hybrid-warfare/oconnell-myths-of-hybrid-warfare/>, 2017-10-03.

⁸ Renz, B., Smith, H., „Russia and Hybrid Warfare – Going Beyond the Label“, *Aleksanteri Papers*, No. 1, 2016, https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/175291/renz_smith_russia_and_hybrid_warfare.pdf?sequence=1, 2017-10-03.

Vis dėlto hibridinio karo ir grėsmių koncepcija susilaukė daug šalininkų. Jyris Raitasalo, nors ir teigdamas, kad kaip analitinis įrankis ši koncepcija yra ribota, kadangi daugelis jos elementų yra elementarus, tradicinis valstybės valdymo menas (angl. *statecraft*), vis dėlto ji yra reikalinga sugrąžinti į diskursą Vakaruose po Šaltojo karo įsivyravusioje saugumo sampratoje pamirštą tradicinę galios tarptautiniuose santykiuose sampratą⁹. Alexanderis Lanoszka argumentavo, kad hibridinio karo koncepcija leidžia geriausiai paaiškinti Rusijos siekius posovietinėje erdvėje bei projektuoti šių šalių bei NATO atsaką į kylančias grėsmes¹⁰. Christopheris S. Chivvis pabrėžė, kad nors hibridinės grėsmės nėra naujos, Rusija jas adaptavo XXI amžiui ir todėl šios koncepcijos plėtojimas yra reikalingas atsakui formuluoti¹¹. Taip pat ir Lietuvos autoriai Kęstutis Kilinskas¹² ar Remigijus Žilinskas¹³ argumentuotai pagrindė hibridinio karo koncepcijos aktualumą bei Rusijos hibridinio karo išskirtinumą, kurį lemia jos galios projekcijos mastas ir senų metodų pritaikymas naujoviškais būdais, taip sukeltiant grėsmę valstybių funkcionavimui ir nacionaliniam saugumui.

Bendrai hibridinio karo samprata susijusi su gerokai anksčiau plėtota ketvirtosios kartos karo koncepcija¹⁴, kurios esmė – manipuliavimas žinias-klaida, teroristiniai veiksmai, aiškios priešininko hierarchijos ir struktūros nebuvimas, karinių, ekonominių, finansinių, energetinių bei socialinių spaudimo priemonių, asimetrinės taktikos panaudojimas, kombinuotas ir koordinuotas atvirų ir slaptų karinių, sukarintų ir civilinių priemonių įgyvendinimas. Tai yra veiksmai, išnaudojant šalies ar regiono pažeidžiamumą, kuriais siekiama paveikti ar destabilizuoti priešininką, sutrukdyti sprendimų priėmimą ir taip pasiekti išsikeltus uždavinius. Ukrainos patirtis rodo, kad politinis ir energetinis spaudimas, propaganda, provokacijos gali tapti parengiamuoju konvencinės agresijos etapu.

Kita vertus, plėtojant naują apibrėžimą ir jo turinį, dažnai susiduriama ir su kitu kraštutiniu. Dažnai terminu „hibridinis“ bandoma apibrėžti viską,

⁹Raitasalo, J., „Getting a Grip on the So-Called “Hybrid Warfare”, *ASPJ Africa & Francophonie*, 3rd quarter, 2017, p. 20–22, http://www.airuniversity.af.mil/Portals/10/ASPJ_French/journals_E/Volume-08_Is-sue-3/raitasalo_e.pdf.

¹⁰Lanoszka, A., „Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe“, *International Affairs*, Issue 92, No. 1, 2016, <http://www.alexlanoszka.com/LanoszkaIAHybrid.pdf>, 2017-10-04.

¹¹Chivvis, C. S., „Understanding Russian “Hybrid Warfare” and What Can Be Done About It”, *Testimony presented before the House Armed Services Committee*, March 22, 2017, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/CT400/CT468/RAND_CT468.pdf, 2017-10-05.

¹²Kilinskas, K., „Hibridinis karas: orientuojanti ar klaidinanti sąvoka analizuojant Rusijos karinius veiksmus Ukrainoje?“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 14 tomas, 2015–2016, p. 131–149.

¹³Žilinskas, R., „Valstybės atsparumas išorinėms hibridinio pobūdžio grėsmėms: hipotetinis modelis“, *Politologija*, Nr. 3 (87), 2017, p. 45–87.

¹⁴Williamson, S., „From fourth generation warfare to hybrid warfare“, *US army college*, 2009.

kas vyksta nekonvencine forma ar yra sunkiau apibrėžiama tradiciniais terminais, pavyzdžiui, prie hibridinių veiksmų priskiriant pavienę hakerių ataką ar dėl socialinių problemų protestuojančius darbuotojus.

Rusijai tęsiant prieš Vakarų nukreiptą agresyvią politiką, Baltijos valstybės dažnai įvardijamos kaip kitas galimas hibridinio Rusijos veikimo objektas, todėl joms terminas „hibridinis“ tapo aktualiu ne vien teoriniu, bet ypač praktiniu pobūdžiu: ne tik akademinis, bet ir strateginiu iššūkiu.

Nesant iki galo išgrynintam hibridinės grėsmės apibrėžimui ar turiniui, šalys ar jų grupės susiduria su reikšminga dilema – kaip kovoti su tokio tipo grėsmėmis, kokias priemones priešpastatyti? Todėl hibridinės grėsmės turi būti tiek conceptualizuotos teoriniu aspektu, tiek ir atspiriant nuo to, įvertintos praktinių-atsakomųjų veiksmų atžvilgiu.

Taigi, vykstant intensyviems debatams apie hibridines grėsmes, šiame straipsnyje siekiama: (1) apžvelgti teorinius hibridinio karo ir grėsmių sampratų apibrėžimo svarstymus bei išskirti aktualų jų apibrėžimą; (2) įvertinti Rusijos naudojamas išorės poveikio priemones ir jų vaidmenį strateginiuose dokumentuose, iš jų kylančius iššūkius Lietuvai, ES ir NATO; (3) apžvelgti ir įvertinti nacionalines, ES ir NATO kovos su hibridinėmis grėsmėmis priemones ir veiksmus.

Straipsnyje, apžvelgus skirtingus hibridinį karą nagrinėjusius darbus, bus įvardinti pagrindiniai jo elementai, o vėliau, remiantis jais, – įvertinti hibridinių grėsmių sampratą ES ir NATO strateginiuose dokumentuose bei pritaikymą Lietuvoje. Vėliau bus detalizuojamas Rusijos hibridinių įtakų veikimas, daugiausia remiantis Baltijos valstybių atveju. Galiausiai autoriai skirs ypatingą dėmesį nagrinėdami kovą su hibridinėmis grėsmėmis: pradedant teorinių priemonių apžvalga ir toliau apžvelgiant Lietuvos, ES ir NATO veiksmus, siekiant didinti atsparumą nuo hibridinių grėsmių.

1. Hibridinių grėsmių apibrėžimas: nuo teorijos iki praktikos

Tradicinės saugumo studijos agresyvius veiksmus skirsto į konvencinę ir nekonvencinę karybą, nors ši skirtis visada kėlė diskusijas, kadangi karyba plačiąja prasme suprantama jau daugiau nei 2500 metų – nuo Kinijos mąstytojo Sun Tzu laikų. Apie nekonvencinių priemonių naudojimą valstybės tikslams kalbėjo tiek tokie karybos mąstytojai kaip Tukididas ar Carl von Clausewitzas, tiek partizaninio karo (angl. *guerilla war*) koncepciją plėtoję „praktikai“ –

Leninas ar Mao Dzedongas¹⁵, todėl, grynai teorinės konceptualizacijos požiūriu, šiandieniniai debatai apie hibridinį karą nėra nauji ar siūlantys kokybiškai kitą požiūrį į karybą.

Vis dėlto šios koncepcijos plėtojimas yra svarbus keliais požiūriais. Pirmia, nors pastebėdamas, kad ilguoju laikotarpiu tai gali apsunkinti sprendimų priėmimo procesą, Antulio J. Echevarria teigia, kad naujos strateginės koncepcijos padeda atkreipti sprendimų priėmėjų dėmesį į kylančius naujus saugumo iššūkius¹⁶. Antra, Kęstutis Kilinskas teigia, kad hibridinio karo koncepcijos išgryninimas visuomenei padės geriau suprasti šiuolaikines grėsmes, o valstybėms – parengti atitinkamus jų sulaikymo mechanizmus¹⁷. Galiausiai ši koncepcija padeda siekti kur kas fundamentalesnio iššūkio – Europoje iš naujo „saugumizuoti“ tradicinę didžiųjų galių perspektyvą tarptautiniuose santykiuose, kurios ypač Vakarų Europos mąstysenoje buvo iš principo atsisakyta, tačiau po Krymo aneksijos ji vėl tapo ypač svarbi¹⁸.

Atsižvelgiant į tai, teoriniai hibridinio karo ir grėsmių apibrėžimo debatai plačiau aptariami ne siekiant pasiūlyti savąjį, kokybiškai naują apibrėžimą, o veikiau išgryninti svarbiausius hibridinio karo elementus ir pagal juos įvertinti Lietuvos, ES ir NATO naudojamus apibrėžimus.

1.1. Teorinis hibridinio karo sampratos ir turinio diskursas

Rusijos įvykdyta Krymo aneksija ir veiksmai Rytų Ukrainoje priminė, kad hibridinio karo koncepcija turi nemažai istorinių analogijų. Istorikai šiuos įvykius sugretino su tokiais XX a. procesais kaip nacistinės Vokietijos Klaipėdos aneksija¹⁹, SSRS bandymas įvykdyti bolševikų perversmą Estijoje 1924-aisiais²⁰ ar Liucijano Želigovskio veiksmai, lėmę Vilniaus krašto okupaciją 1920-aisiais²¹. Tai, ką Baltijos valstybės patyrė, vykstant sovietų aneksijai,

¹⁵ Žr. Tse-tung, M., „On Guerrilla Warfare“, *Selected Works of Mao Tse-tung*, Vol. IX, 1937, <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/works/1937/guerrilla-warfare/index.htm>, 2017-10-05.

¹⁶ Echevarria, A. J., *Fourth generation warfare and other myths*, Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2015, p. 16.

¹⁷ Kilinskas, (12 išnaša) p. 133.

¹⁸ Raitasallo, (9 išnaša) p. 20–21.

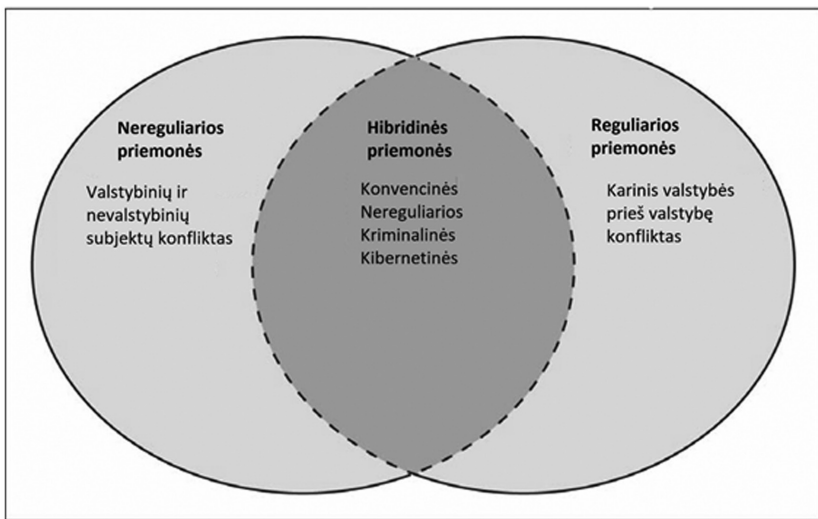
¹⁹ Garškaitė, R., „Istorikas: Krymo okupacija primena Klaipėdos krašto užėmimo scenarijų“, 2014-11-21, <http://lzinios.lt/lzinios/istorija/istorikas-kryma-rusai-uzeme-taip-pat-kaip-naciai-klaipedos-krasta/191628>, 2017 10 05.

²⁰ Merle, M., „Nothing new in hybrid warfare: The Estonian experience and recommendations for NATO“, February 12, 2015, <http://www.gmfus.org/publications/nothing-new-hybrid-warfare-estonian-experience-and-recommendations-nato>, 2017-10-06.

²¹ Siekanski, M., „Nasz polski Krym w dwudziestoleciu międzywojennym“, *Gazeta Baltycka*, 2014-03-20, <http://gazetabaltycka.pl/promowane/nasz-polski-krym-w-dwudziestoleciu-miedzywojennym>, 2017-10-07.

1940-aisiais – atvirą ir paslėptą diplomatinį, ekonominį, karinį veikimą iš išorės jėgų²², taip pat SSRS veikla tarptautinėje erdvėje (kuriant poveikio „tinklus“ per politinius kontaktus, nevyriausybinės organizacijas, judėjimus ir pan.), iš principo, atitinka šiandieninius hibridinio karo apibrėžimus ir yra svarbus resursas geresniam tokio veikimo supratimui.

Hibridinio karo koncepcija siekia apibrėžti tai, kas yra „per vidurį“ konvencinės ir nekonvencinės karybos skirstymo sampratos (žr. 1 pav.). Terminas „hibridinė grėsmė“ XXI a. pirmą kartą pavartotas JAV Gynybos departamento 2006 m. leidinyje *Quadrennial Defence Review*, vėliau pakartotas 2010-aisiais bei yra plėtojamas JAV strateginiuose kariniuose dokumentuose. Šiuolaikinė hibridinio karo samprata pradėta apmąstyti Franko Hoffmano, kuris buvo vienas pirmųjų autorių, prognozavusių, kad karyboje ateityje riba tarp taikos ir karo nyks. Jis apibūdino tokį karą kaip priešininko gebėjimą tuo pačiu metu panaudoti konvencinius ginklus, asimetrinius veiksmus, terorizmą ir kitas priemones mūšio lauke, siekiant politinio tikslo²³.

1 pav. Hibridinio karo vizualinė koncepcija²⁴

²² Žr. Butkus, Z., „SSRS intrigos Baltijos šalyse 1920–1940“, *Darbai ir dienos*, t. 8, 1998, p. 141–160; Butkus, Z., „Vokietijos ir sovietų diplomatijos poveikis Baltijos valstybių užsienio bei vidaus politikai 1920–1940 m.“, *Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga*, Vilnius, 2007; Švilpa, J., „Komintermas ir komunistinis pagrindis Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)“, daktaro disertacija, Kaunas, 2007.

²³ Hoffman, (1 išnaša).

²⁴ Subcommittee on Terrorism, Unconventional Threats and Capabilities, Committee on Armed Services, House of Representatives, *Hybrid Warfare*, 10 September 2010, <http://www.gao.gov/new.items/d101036r.pdf>, 2017-10-06.

Pirmiausia, hibridinėms grėsmėms priskirtini asimetriškumo, netikėtumo elementai. Dar minėtas Sun Tzu yra sakęs, kad „kariaujant geriausia užimti priešininko šalį visą ir nesugriautą [...] sugebėti palaužti priešininko valią priešintis be kovos.“²⁵ Tačiau hibridinis karas gali vykti ir ilgą laiką, jeigu jo užsitęsimas yra naudingas agresoriui (pavyzdys – „iššaldyti konfliktai“ posovietinėje erdvėje).

Kitas plačiai aptariamas elementas – konflikto neapibrėžtumas (angl. *ambiguity*). Pasak Aapo Cederberio ir Pasi Eronen, „hibridinis karas sąmoningai suplaka skirtumą tarp taikos ir karo meto, apsunkinant galimybę užpultoms šalims tiksliai ir laiku pateikti teisingą politinį atsaką.“²⁶

Su hibridinių grėsmių sukeltu neapibrėžtumo fenomenu susijęs ir terminas „pilka zona“ (angl. *grey-zone*). Pasak Martino N. Murphy ir Gary Schaubo, „pilka zona“ fiksuoja surežisuotą daugialypį pobūdį veiksmų, kurie yra sukalibruoti tam, kad pasiektų apibrėžtus strateginius tikslus, neperžengiant atviro konflikto slenkščio ir išnaudojant Vakarų karo ir taikos sąvokas kaip dvi atskiras sąlygas.“²⁷

Svarbu pabrėžti, kad, nors atskiros hibridinės grėsmės gali būti naudojamos savarankiškai, hibridinis karas jungia kelių ar visų elementų panaudojimą simetriškai. A. Cederber ir P. Eronen išryškinta tai, kaip hibridinis karas vyksta simetriškai visose stadijose (nuo politinio motyvo atsiradimo, mandato suteikimo iki įgyvendinimo), be to, – kartu su netikėtumo elementu bei panaudojant nukreipimo ir apgaulės taktikas²⁸.

Timothy McCulloho ir Richardo Johnsono išsami studija apie hibridines grėsmes išskyrė principus, kurie apibrėžia hibridinę karybos taktiką. Jo teigimu, hibridinės jėgos panaudojimas yra pritaikomas konkrečiam kontekstui, kurį apibrėžia geografiniai, sociokultūriniai, einamieji ir istoriniai aspektai. Vidinis hibridinės jėgos naratyvas per tam tikrą ideologiją yra siejamas su strateginiu kontekstu, kuriame jis yra naudojamas²⁹.

Pagrindiniai hibridinės operacijos tikslai yra identifikuoti puolamos šalies pažeidžiamumus ir silpnumus. Šie gali būti iš bet kurios gyvybiškai svar-

²⁵ Tzu, S., *The Art of War*, Chiron Academic Press, 2015.

²⁶ Cederber, A., Eronen, P., „How can Societies be Defended against Hybrid Threats?“, *Strategic Security Analysis*, No. 9, 2015, p. 2, <http://www.gcsp.ch/News-Knowledge/Publications/How-are-Societies-Defended-against-Hybrid-Threats>, 2017-10-07.

²⁷ Murphy, M. N., Schaub, G., „The Baltic: Grey-Zone Threats on NATO's Northern Flank“, *Center for International Maritime Security*, March 29, 2017, <http://cimsec.org/baltic-grey-zone-threats-natos-northern-flank/31529>, 2017-10-07.

²⁸ Cederber, Eronen, (26 išnaša) p. 3.

²⁹ McCulloh, T., Johnson, R., „Hybrid Warfare“, Joint Special Operations University Report, No. 13-4, August 2013, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a591803.pdf>, p. 14-17.

bios valstybės ar visuomenės srities, t. y. šalies, kuri naudoja hibridines priemones. Pirmutinis tikslas yra identifikuoti taikinio silpnumus. Pavyzdžiui, ne Rusija „sukūrė“ JK atsiskyrimo nuo ES procesą, bet Rusija pasinaudojo 2016 m. vykusio „Brexit“ referendumo karštomis diskusijomis sustiprinti visuomenės susiskaldymą bei įnešti chaoso į Europos politinę darbotvarkę. Migracijos korta buvo panaudota Vokietijoje – jau chrestomatiniu tapęs musulmonų migrantų neva išžagintos rusės mergaitės Lizos atvejis, kai Rusija pabandė išnaudoti rusakalbių, gyvenančių Vokietijoje ir besinaudojančių rusakalbėmis informacijos priemonėmis, bendruomenę tam, kad sukeltų nepasitenkinimų bangą ir susilpnintų kanclerės Angelos Merkel pozicijas³⁰. Švedijos atveju, buvo bandoma „smogti“ socialdemokratų vyriausybės gynybos ministrui, žinomam Rusijos kritikui Peteriui Hulqvistui, pasinaudojant neva jo rašytais laiškais dėl ginklų tiekimo Ukrainai. Suomijos atveju buvo pasinaudota „istorija“, kaip neva šios šalies socialinės tarnybos grobia rusakalbius vaikus, kad „turėtų šviežio kraujo senstančiai visuomenei“³¹.

Per asimetrinius, paremtus apgaule, užmaskuotus veiksmus riba tarp karo ir taikos išnyksta. Pasak Aurelio Sari, „karas technine prasme reiškia teisinę būklę, kuriam būdingi tam tikri formalumai, pavyzdžiui, karo paskelbimas. Tačiau žymiai dažniau valstybės nepaiso oficialaus karo ir vietoje to pasisako už karo veiksmus kitu pavadinimu.“³² Šis ryškios ribos nebuvimas yra pasiekiamas panaudojant įvairias priemones – tiek smurtines, tiek nesmurtines, karines ir civilines, jas kruopščiai suplanuojant tokiu būdu, kad be reikalo nebūtų peržengta „raudonoji linija“, taip pat ir teisinė. Tai sukelia rimtų iššūkių ir vertinant konfliktus per nacionalinę ar tarptautinę teisę.

Išsamūs hibridinių grėsmių pobūdžio tyrimai tęsiami. Pavyzdžiui, neseniai grupė žinomų tarptautinių autorių taip pat pasiūlė savo hibridinių priemonių sąrašą³³: pradedant nuo propagandos ir „fake“ naujienų iki strateginių nutekinimų (pvz., kandidato Macrono el. laišakai pasirodė 48 valandas prieš rinkimus), finansuojant organizacijas, politines partijas, organizuojant protestų judėjimus, „proksiai“ (angl. *proxy*) ir nepripažintas karas ir kt.

³⁰ Rinke, A., Carrel, P., „German-Russian ties feel Cold War-style chill over rape case“, *Reuters*, February 1, 2016, <https://www.reuters.com/article/us-germany-russia/german-russian-ties-feel-cold-war-style-chill-over-rape-case-idUSKCN0VA31O>, 2017-10-10.

³¹ Rosendahl, J., Forsell, T., „Finland sees propaganda attack from former master Russia“, *Reuters*, October 19, 2016, <https://www.reuters.com/article/us-finland-russia-informationattacks/finland-sees-propaganda-attack-from-former-master-russia-idUSKCN12J197>, 2017-10-15.

³² Sari, A., „Blurred Lines: Hybrid Threats and the Politics of International Law“, *Strategic Analysis*, January 2018, p. 2, <https://www.hybridcoe.fi/publications/strategic-analysis-january-2018-blurred-lines-hybrid-threats-politics-international-law/>, 2017-10-20.

³³ Treverton, G. F., Thvedt, A., Chen, A. R., Lee, K., McCue, M., „Addressing Hybrid Threats“, Swedish Defence University, May 9, 2018, <https://www.hybridcoe.fi/publication-tags/reports/>.

1.2. Hibridinių grėsmių samprata ES ir NATO strateginiuose dokumentuose bei pritaikymas Lietuvoje

Hibridinių grėsmių apibrėžimas neapsiriboja teoriniu lauku. Tiek ES, tiek NATO strateginiuose dokumentuose yra įtvirtinusios tai, ką jos laiko hibridiniais iššūkiams. Verta pastebėti, kad tai pasiekta Lietuvos bei kitų Rytų Europos valstybių pastangomis, mat šie iššūkiai, pirmiausia, susiję su jomis.

2016 metais priimtame ES bendrame komunikate hibridinių grėsmių sąvoką apibūdina kaip „prievarinės ir ardomosios veiklos, įprastų ir neįprastų (t. y. diplomatiškas, karinių, ekonominių, technologinių) metodų derinį, kuriuo valstybė arba nevalstybiniai subjektai gali siekti konkrečių tikslų, oficialiai nepaskelbdami karo. Paprastai siekiama kuo geriau išnaudoti pasirinkto objekto pažeidžiamumą ir sukurti neaiškumą, siekiant apsunkinti sprendimų priėmimo procesus. Mišrioms grėsmėms kurti gali būti naudojamos plataus masto dezinformacijos kampanijos, kai, pasitelkus socialinę žiniasklaidą, kontroliuojama politikos eiga, radikalizuojami ir samdomi pakaitiniai veikėjai ir jiems duodami nurodymai.“³⁴ Beje, į lietuvių kalbą verčiamuose oficialiuose ES dokumentuose vietoje „hibridinės“ vartojamas terminas „mišrios“³⁵.

Beveik identišškai skamba ir NATO hibridinių grėsmių apibrėžimas 2016 metų liepą Varšuvos viršūnių susitikime priimtame komunikate: hibridinės grėsmės – tai „platus, kompleksinis ir prisitaikantis tradicinių ir netradicinių priemonių derinys, atviros ir slaptos karinės, sukarintos ir civilinės priemonės, kurias valstybės ir nevalstybiniai subjektai panaudoja visiškai integruotu būdu siekdamas savo tikslų.“³⁶ Abu šie apibrėžimai atitinka ankstesnėje dalyje išskirtus svarbiausius elementus, todėl jie bus naudojami toliau nagrinėjant tiek konkrečių hibridinių grėsmių poveikį, tiek svarstant kovos su jomis metodus.

Verta pažymėti, kad nacionaliniu lygmeniu Lietuvoje nėra įtvirtinto formalaus „hibridinių grėsmių“ apibrėžimo, tačiau atskiri jų elementai yra įvardinti pagrindiniuose su nacionaliniu saugumu susijusiuose dokumentuose.

Dviejų žvalgybos tarnybų – Lietuvos valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos – grėsmių nacionaliniam saugumui kasmetiniame vertinime minima, kad

³⁴ Europos Komisija, „Bendras komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Bendra kovos su mišriomis grėsmėmis sistema. Europos Sąjungos atsakas“, JOIN (2016) 18 final, 2016-04-06, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A52016JJC0018>, 2017-10-20.

³⁵ Nors turinio atžvilgiu tai nėra aktualu, tačiau kasdienės vartosenos ar supratimo prasme verta ateiityje pasvarstyti, ar toks terminas nėra tikslesnis ir patogesnis bendriniam naudojimui.

³⁶ NATO, „Warsaw Summit Communiqué“, Warsaw, July 9, 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, 2017 10 25.

pagrindinė grėsmė Lietuvos nacionaliniam saugumui kyla dėl agresyvių Rusijos intencijų ir veiksmų ir Rusijos tikslų – pakeisti globalią jėgų pusiausvyrą ir dominuoti sau prisiskirtoje interesų zonoje, įskaitant Baltijos regioną. Rusijos žvalgybos tarnybas ypač domina 2019 m. Lietuvos prezidento rinkimai. Didžioji dalis 2017 m. nustatytos priešiškos veiklos kibernetinėje erdvėje yra susijusi su Rusija. Rusija veikia prieš Lietuvą ir kitomis priemonėmis, pavyzdžiui, vykdydama agresyvią informacinę ir ideologinę politiką, plėtodama istorijos politikos projektus. 2017 m. augo Rusijos propagandinės žiniasklaidos dėmesys Lietuvai. Rengdami reportažus apie Lietuvą, Rusijos propagandistai slėpė tikruosius veiklos motyvus, atvykdavo į Lietuvą pasinaudoję kurioje nors Vakarų Europos valstybėje išduotomis verslo arba turistinėmis vizomis. Per informacinę erdvę, socialinius tinklus Rusija siekė skleisti antivakarietiškas nuotaikas, formuoti jai palankią viešąją nuomonę. 2017 m. Rusija ir toliau siekė dominuoti regiono energetikos rinkoje ir sutrukdyti jo integracijai į Vakarų Europos energetikos sistemą. Baltarusija kartu su Rusijos korporacija „Rosatom“ spartino Astravo atominės elektrinės (toliau – AE) statybas. Baltarusijos priklausomybė nuo Rusijos didėja ir išlieka rizikos veiksnys Lietuvos nacionaliniam saugumui. Baltarusijos užsienio ir karinė politika toliau glaudžiai koordinuojama su Rusija³⁷.

Savo ruožtu 2017 m. atnaujinta Lietuvos nacionalinio saugumo strategija³⁸ pažymi grėsmes, pavojus ir rizikos veiksnius, atitinkančius teorinėje dalyje išskirtus hibridinio karo elementus: užmaskuotos karinės ir žvalgybos priemonės, grėsmės euroatlantinės bendrijos vienybei, terorizmas, ekstremizmas, radikalėjimas, informacinės grėsmės, kibernetinės grėsmės, ekonominė ir energetinė priklausomybė, nesaugios branduolinės energetikos plėtojimas šalia Lietuvos Respublikos sienų, korupcija, organizuotas nusikalstamumas.

Nors formalūs Lietuvos dokumentai nevartoja termino „hibridinis“, Lietuvoje jis naudojamas spaudoje, ekspertų diskusijose šį terminą vartoja ir aukščiausi šalies vadovai. Kalbėdama 2018 m. pradžioje Davose vykusiame Pasaulio ekonomikos forume, Prezidentė Dalia Grybauskaitė pažymėjo, kad „Zapad“ pratybos aiškiai pademonstravo, kad susiduriame ne tik su karinėmis, bet ir hibridinėmis grėsmėmis. Beje, apžvelgdama hibridines grėsmes, Prezidentė akcentavo, kad „Astravo atominė jėgainė taip pat gali būti pasitelkta kaip

³⁷ Valstybės saugumo departamentas ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamentas prie KAM, „Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas“, 2018, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2018/03/LTU.pdf>, 2017-03-26.

³⁸ Lietuvos Respublikos Seimas, „Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“, XIII-202, 2017-01-17, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2627131DA3D2/LLwfQepmnd>, 2017-10-30.

nekonvencinis ginklas.³⁹

Yra nemažai šalių, kurios irgi, labai panašiai išskirdamos naujos kartos grėsmes, nevartoja apibrėžimo „hibridinės“. Pavyzdžiui, 2017 m. pabaigoje patvirtinta JAV nacionalinio saugumo strategija⁴⁰ taip pat kalba apie tarptautines nusikalstamas organizacijas ir jų antrinius tinklus, kibernetines atakas, tyčinius išpuolius, nelaimingus atsitikimus, stichines nelaimes, sukrėtimus ir grėsmes ekonomikai ir demokratinėi sistemai. Ir nors JAV mokslininkai ir kariškiai aktyviai dalyvauja teoriniuose debatuose apie hibridinį karą, oficialiuose dokumentuose šis apibrėžimas naudojamas priklausomai nuo konteksto. Suomijoje vartojamas terminas „visaapimantis saugumas“ (angl. *comprehensive security*)⁴¹, nors aptariamose grėsmės atitinka hibridinių grėsmių elementus. O 2015 m. Čekijos vyriausybė priėmė naują šalies saugumo strategijos versiją, į kurią įtrauktas skyrius apie hibridines grėsmes ir joms strategijoje suteiktas prioritetas. Be to, nacionalinis Čekijos saugumo auditas apėmė skyrių apie hibridines grėsmes⁴². Taigi, nacionaliniu lygmeniu termino „hibridinis“ (ne)vartojimas yra labiau susijęs su skirtingomis tradicijomis ir specifiniais saugumo darbotvarkės tikslais, o ne esminiu turinio neatitikimu.

Apibendrinant, teoriniame ir praktiniame laukuose išskiriami anksčiau įvardinti hibridinio karo elementai (principai) yra įgyvendinami per toliau pateikiamas hibridines grėsmes (įtakas), jų pasireiškimo formas:

- Aiškios priešininko hierarchijos ir struktūros nebuvimas
- Propaganda ir dezinformacija, manipuliavimas žiniasklaida
- Kibernetinės atakos
- Šnipinėjimas
- Psichologinės atakos
- Ardomoji veikla
- Kultūros, kalbų ir religijos panaudojimas pabrėžiant skirtumus
- Energetikos politika
- Poveikis rinkimams ir politiniam procesui
- Kriminalinių grupių ir organizuoto nusikalstamumo panaudojimas

³⁹ Stašaitytė, V., „Grybauskaitė Davose dalyvavo diskusijoje apie Vidurio ir Rytų Europą“, *Verslo žinios*, 2018-01-26, <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2018/01/26/grybauskaitedavose-dalyvavo-diskusijoje-apie-vidurio-ir-rytu-europa#ixzz55Vzuw3rS>, 2018-01-30.

⁴⁰ „National Security Strategy of the United States of America“, December, 2017, p. 12–14, <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf>, 2017-11-05.

⁴¹ The Security Committee, „Comprehensive Security“, <https://www.turvallisuuskomitea.fi/index.php/en/comprehensive-security>, 2017-11-05.

⁴² Zlatohlavek, P., „Hybrid Warfare: A New Phenomenon in Europe’s Security Environment“, 2nd edition, Praha – Ostrava: Jaggelo 2000, 2016, p. 26, http://data.idnes.cz/soubory/na_knihovna/A161212_M02_029_HH16_PP-EN-V1.PDF, 2017-11-10.

- Karinis spaudimas
- Koordinuota specialiųjų pajėgų, įgaliotų (angl. *proxy*) grupių, samdinių, partizanų veikla, kombinuotas ir koordinuotas atvirų ir slaptų karinių, sukarintų ir civilinių priemonių panaudojimas
- Ekonominių, finansinių bei socialinių spaudimo priemonių, asimetrinės taktikos panaudojimas
- Veiksmai išnaudoti šalies ar regiono pažeidžiamumą, siekiant daryti įtaką ar destabilizuoti priešininką, sutrukdyti sprendimų priėmimą ir taip pasiekti išsikeltus uždavinius
- Visos kovos formos integruojamos į vieną mūšio lauką ir vyksta vienu metu
- Dviprasmybės, neapibrėžtumo sukūrimas
- Atviro konflikto, kai agresorius yra aiškiai atpažįstamas, vengimas
- Tikslų pasiekimas išvengiant karo deklaravimo, atkreipiant kuo mažiau tarptautinės bendruomenės dėmesio, maksimaliai sumažinant konflikto kaštus
- Branduolinis šantažas, kuris gali būti naudojamas pradėjus hibridinį puolimą ir pasiekus tam tikrų rezultatų atgrasyti priešininką nuo aktyvių veiksmų, kuriais į jį būtų pasikėsinta*

Vėliau ši pateikta konsoliduota informacija pasitarnaus, analizuojant konkrečius hibridinių įtakų veikimus.

2. Hibridinių grėsmių veikimas: Rusijos pavyzdys

Apžvelgus hibridinio karo ir grėsmių apibrėžimo bei sudarančių elementų klausimą, svarbu tai susieti su konkrečiais Rusijos vykdomų hibridinių įtakų pavyzdžiais, todėl, pirmiausia, šioje dalyje bus apžvelgti pagrindiniai Rusijos strateginiai dokumentai, o vėliau pateikti Lietuvoje bei kitose Baltijos valstybėse pasireiškę Rusijos hibridinių įtakų pavyzdžiai.

2.1. Rusijos hibridinį veikimą apibrėžiantys dokumentai ir principai

Rusijos nekonvencinio, asimetrinio ar „hibridinio“ karo koncepcija išdėstyta Rusijos Federacijos kariuomenės generalinio štabo viršininko generolo Valerijaus Gerasimovo 2013 m. publikuotame straipsnyje. Nors nėra sutariama, ar Vakarų analitikų „Gerasimovo doktrina“ pavadinta karybos samprata

* Sąrašas sudarytas autorių, remiantis darbe naudojamais šaltiniais.

apskritai egzistuoja⁴⁴, vis dėlto šis straipsnis atspindi tai, kas yra Rusijos puoselėjamo hibridinio veikimo „abėcėlė“⁴⁵:

Pačios „karo taisyklės“ labai pasikeitė. Nekarinių metodų vaidmuo, siekiant politinių ir strateginių tikslų, padidėjo, o kai kuriais atvejais dėl jų veiksmingumo gerokai pralenkė ginkluotą jėgą. Naudojamų konfrontacijos metodų akcentas yra platus politinių, ekonominių, informacinių, humanitarinių ir kitų nekarinių priemonių, įgyvendintų naudojant gyventojų protesto potencialą, taikymas. Visa tai papildo karines paslėpto pobūdžio priemonės, įskaitant informacinės konfrontacijos veiklos įgyvendinimą ir specialiųjų operacijų pajėgų veiksmus. Atsižvelgiant į atvirą jėgos panaudojimą, dažnai taikant taikos palaikymo ir krizių valdymo priemonės, tik tam tikru etapu, daugiausia siekiant galutinės sėkmės konflikte⁴⁶.

Vertindamas šią koncepciją, Jānis Bērziņš schematiškai pateikia, kaip pasikeitė Rusijos kariniai tikslai:

- i. nuo tiesioginio sunaikinimo iki tiesioginės įtakos;
- ii. nuo tiesioginio priešininko sunaikinimo iki jo vidinio skilimo;
- iii. nuo karo su ginklais ir technologijomis iki kultūros karo;
- iv. nuo karo su įprastinėmis pajėgomis iki specialiai parengtų pajėgų ir komercinių nereguliarių grupuočių;
- v. nuo tradicinio (3-mačio) mūšio lauko iki informacinio / psichologinio karo ir percepcijų karo;
- vi. nuo tiesioginio susidūrimo iki bekontakčio karo;
- vii. nuo paviršutiniško ir atskirto karo iki visaapimančio karo, įskaitant priešų vidinę pusę ir bazę;
- viii. nuo karo fizinėje aplinkoje iki karo žmogaus sąmonėje ir kibernetinėje erdvėje;
- ix. nuo simetrinės kovos į asimetrinę kovą, derinant politines, ekonomines, informacines, technologines ir ekologines kampanijas;
- x. nuo karo nustatytu laikotarpiu iki nuolatinio karo būklės kaip natūralios būklės nacionaliniame gyvenime.⁴⁷

Matome aiškia Rusijos strateginės minties slinktį link didesnio nekarinių metodų naudojimo. Tokia prieiga susižaukia ir su Rusijos užsienio politi-

⁴⁴ Pats termino „Gerasimovo doktrina“ autorius Mark Galeotti galiausiai pripažino, kad tai yra tik vienas iš Rusijos strateginio veikimo principų, bet negali būti laikomas vienintele jos puoselėjama ateities karybos forma. Tai daugiau Vakarų mokslininkų instrumentas Rusijos teorinei ir praktinei strateginei minčiai konceptualizuoti. Plačiau: Galeotti, M., „I’m Sorry for Creating the ‘Gerasimov Doctrine’“, *Foreign Policy*, 5 March, 2018, <http://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/>.

⁴⁵ Beje, pastebėtina, kad Rusijos oficialūs dokumentai nevartoja hibridinių grėsmių ar karo termino. Priešingai, tai taikoma Rusijos pareigūnų ir dokumentų, apibūdinant Vakarų veikimą prieš Rusiją. Žr. Vanyna, E., „Western-style hybrid war against Russia“, Business Report, 4 December 2017, <https://www.iol.co.za/business-report/opinion-western-style-hybrid-war-against-russia-12244594>; BNS, „Rusija: JAV ir jų sąjungininkės vykdo hibridinį karą prieš NVS“, 2017-12-19, <http://kauno.diena.lt/naujienos/pasaulis/ekonomika-ir-politika/rusija-jav-ir-ju-sajungininkes-vykdo-hibridini-kara-pries-nvs-842686>, 2017-12-25.

⁴⁶ Герасимов, В., „Ценность науки в передвижении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий“, Военно-промышленный курьер, 26 февраля 2013, <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>, 2017-11-15.

⁴⁷ Bērziņš, J., „Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy“, *Policy Paper, National Defence Academy of Latvia*, No. 2, April 2014, p. 5, <http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Publikacijas/PP%2002-2014.ashx>, 2017-11-20.

kos koncepcija⁴⁸, kuri teigia, kad Rusijos užsienio politika bus paremta tokiais šiuolaikiniais metodais ir formomis kaip ekonominė diplomatija, globali informacijos erdvė, vadinamoji „švelniosios galios“ įtaka. Atnaujintoje koncepcijoje akcentuojamas būtinumas ginti Rusijos Federacijos piliečių ir tėvynainių teises užsienyje. Nekonvencinių metodų arsenalą papildo ir nauja Rusijos informacinio saugumo koncepcija⁴⁹, kurioje informacija yra apibrėžiama kaip karo rūšis.

Jei teigiama, kad Rusijos naudojamos hibridinio poveikio priemonės nėra kažkas naujo – tai kodėl šis terminas tapo aktualus tik dabar? Bent dvi charakteristikos to, ką mes konceptualizuojame kaip Rusijos hibridinis karas, leidžia kalbėti apie šios karybos rūšies „naujumą“.

Pirma, vykdydama hibridinį veikimą, Rusija sėkmingai savais tikslais išnaudoja demokratinių Vakarų valstybių santvarkų suteikiamas teises į atvirumą ir laisvą žodį (Rusijos atstovai gali laisvai veikti, investuoti Vakarų šalyse), taip pat ir globalizaciją, šiuolaikines informacines technologijas (poveikis per socialinius tinklus yra gana pigus, bet globalus). Pasaulis tik dabar pradeda suprasti, kokius pokyčius atneša praktiškai visuotinis didelio masto duomenų prieinamumas ir galimybė juos naudoti tiek vyriausybiniais, tiek nevyriausybiniais veikėjams⁵⁰.

Be to, Rusijos hibridinis karas vyksta ne tam tikroje koncentruotoje teritorijoje, o visame euroatlantiniame regione (jei anksčiau Rusijos „taikiny“ buvo buvusios SSRS ir socialistinio bloko valstybės, tai dabar hibridinės operacijos vyksta ir JAV, Vokietijoje, JK ir kitur). Rusija geba išnaudoti ir tam tikras Vakarų visuomenių silpnybes, pavyzdžiui, propagandos plėtra tapo galima ir dėl pasitikėjimo demokratinėmis institucijomis, žiniasklaida mažėjimo.

Kitas svarbus aspektas yra tai, kad visą karinę ir su jėgos panaudojimu susijusią veiklą Rusijos regionuose ir užsienyje koordinuoja ir kontroliuoja Nacionalinio saugumo ir gynybos valdymo centras. Tai naujas koordinavimo centras, įkurtas 2014 metais, apimantis Rusijos gynybos ministerijos ir kitų per 50 „jėgos“ institucijų, per tūkstantį pareigūnų ir kariškių, veikiančių „24/7“ principu taikos ir

⁴⁸ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, „Foreign Policy Concept of the Russian Federation“, 1 December 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6B6BZ29/content/id/2542248, 2017-11-15.

⁴⁹ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, „Doctrine of Information Security of the Russian Federation“, December 5, 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6B6BZ29/content/id/2563163, 2017-11-15.

⁵⁰ Rašant šį straipsnį, iškilo liūdnei žinomas Cambridge Analytica atvejis, pvz., „Cambridge Analytica, the shady data firm that might be a key Trump-Russia link, explained“, <https://www.vox.com/policy-and-politics/2017/10/16/15657512/cambridge-analytica-facebook-alexander-nix-christopher-wylie>

karo metu⁵¹. Tai ypač svarbu nagrinėjant hibridinį karą ir visų aspektų – karinių, žvalgybinių, ekonominių, energetinių ir t. t. – panaudojimą.

Iš tiesų Ukrainos karo atveju matėme operaciją, kuri buvo koordinuojama tiesiai iš Maskvos. Prezidento administracijos (dauguma ekspertų Ukrainos operacijos ideologijos autorystę priskiria artimam V. Putino bendražygiui Vladimirui Surkovui⁵²), Kremliaus dispozicijoje buvo visa Rusijos visuomenė (t. y. Kremlius lengvai galėjo manipuliuoti ir diriguoti įvairių vadinamųjų „savanorių“ atsiradimą, masiškus „palaikymo“ renginius ir, aišku, sau palankią žiniasklaidą), buvo koordinuojami visų Rusijos institucijų resursai, vyko išankstinis pasaulio opinijos paruošimas.

Rusijos informacinė politika, kuri yra ypač svarbi hibridinių įtakų dalis, yra vykdoma dviem kryptimis: šalies viduje siekiama maksimaliai suvaržyti bet kokias alternatyvias žiniasklaidos priemones tam, kad piliečiai girdėtų tik valstybės kontroliuojamų arba su ja glaudžiai susijusių medijų siunčiamas žinutes, anot Kremliaus, „vienintelę teisingą informaciją“. O užsienyje – tiek kaimynystėje, tiek ir Vakarų valstybėse – Kremlius naudojami pamatiniais liberalios demokratijos principais, o melą ir propagandą pateikia kaip alternatyvią poziciją. Pasak F. S. Hansen, pagrindinis Rusijos dezinformacijos strategijos principas yra įteigti, kad visos naujienos yra sukonstruotos ir todėl ginčijamos, kad postmodernioje tradicijoje nėra „objektyvių naujienų“⁵³ – tik skirtingos, konkuruojančios interpretacijos, kurias norima parodyti skirtingais aspektais, kuriuos galima vadinti realybe. Naudodamasi lobizmu ir viešųjų ryšių agentūromis, Rusija siekia diskredituoti kitas valstybes tarptautinėje arenoje⁵⁴.

Taip pat Rusija remia Europos ekstremistines grupes, bando išnaudoti egzistuojančias takoskyras ir krizines situacijas tiek valstybėse, tiek ES ir NATO lygmeniu. Europiniame kontekste Rusija dažnai finansiškai ar kitais būdais palaiko įvairias radikaliąsias jėgas, net nepaisant jų ideologinės krypties, t. y. tai gali būti tiek radikalūs dešinieji, tiek ir radikalūs kairieji judėjimai,

⁵¹ Gavrilo, Y., „National Defence Management Centre established in Moscow“, *Rossiyskaya Gazeta*, 04-11-2014, https://www.rbth.com/economics/2014/10/31/national_defence_management_centre_established_in_moscow_39483, 2017-11-20.

⁵² Walker Sh., „Kremlin puppet master's leaked emails are price of return to political frontline“, 2016-10-26, <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/26/kremlin-puppet-masters-leaked-emails-vladislav-surkov-east-ukraine>, 2017-11-15.

⁵³ Hansen, F. S., „Russian Hybrid Warfare“, *DIIS REPORT*, No. 6, 2017, p. 22, http://pure.diis.dk/ws/files/950041/DIIS_RP_2017_6_web.pdf, 2017-12-04.

⁵⁴ Vaišnys, A. et al., „Rusijos propaganda: analizė, įvertinimas, rekomendacijos“, *Rytų Europos studijų centras*, 2017, http://www.eesc.lt/uploads/news/id987/RESC%20monografija_propaganda.pdf, 2017-12-06.

taip pat dažnai kuriamos apgaulingos nevyriausybinės organizacijos⁵⁵. Tokiu būdu siekiama destabilizuoti Europos valstybių visuomenes iš vidaus.

Kitos hibridinės įtakos priemonės taip pat plačiai naudojamos Rusijoje: kibernetinė veikla, gyventojų perkėlimas, siekiant pakeisti iššaldyto konflikto regiono etninę sudėtį, „įgaliotinių grupių“ naudojimas (angl. *proxy*), pseudo-NVO, jaunimo organizacijos, mokslinių tyrimų institutai, ekspertų grupės, motociklų klubai), kultūrinė diplomatija, rusų kultūros skatinimas užsienyje (būtent tam ir įkurta organizacija „Rossotrudnichestvo“ (rus. Росотрудничество), tėvynainių politika (pateisinanti agresiją prieš kaimynines šalis, neva siekiant apsaugoti rusakalbių teises) ir t. t.

Danų tyrėjas Flemmingas Splidsboelis Hansenas kelių ar visų šių priemonių panaudojimą pavadino „kontroliuojamu chaosu“⁵⁶, t. y. lyg egzistuočių koks nors „chaoso mygtukas“, kuris gali būti panaudotas, norint valdyti kažkurio, dažniausiai geografiškai apibrėžto, subjekto chaoso lygį. Tikslas – sukelti ir kaupti nestabilumą, silpninti socialinę struktūrą visuomenėje ir apsunkinti bei pakenkti sprendimų priėmimui. Tai – hibridinės taktikos esmė.

2.2. Rusijos veiksmai Baltijos valstybių atžvilgiu

Kaip konkrečiai Rusija naudoja hibridinius, asimetrinius ar nekarinius metodus? Panagrinėkime tai Baltijos valstybių pavyzdžiu.

2.2.1. Konvencinės grėsmės

Pradėkime nuo konvencinės karinės dimensijos, kuri Baltijos jūros regione sukuria „foną“ hibridinėms grėsmėms. Baltijos šalyse tai yra dominuojantis faktorius. Kaip apibrėžia Martinas N., Murphy ir Gary Schaubas⁵⁷, Baltijos jūros regiono saugumą lemia Rusijos pasiryžimas atkurti savo įtakos zoną regione ir jos troškimas zonuoti Vakarų silpnumą, t. y. Rusija yra mažiau suinteresuota teritorija, nei pačiu efektu.

Globaliai Rusija ir toliau palaiko agresyvią poziciją prieš NATO ir ES,

⁵⁵ Žr. Gressel, G., „Fellow travellers: Russia, anti-Westernism, and Europe's political parties“, *ECFR Policy Brief*, 2017-07-14, http://www.ecfr.eu/publications/summary/fellow_travellers_russia_anti_westernism_and_europes_political_parties_7213, 2017-12-03; Polyakova A. et al., „The Kremlin's Trojan Horses“, *Atlantic Council's Dinu Patriciu's Eurasia Center*, November 15, 2016, <http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/kremlin-trojan-horses>, 2017-11-30.

⁵⁶ Hansen, F. S., (53 išnaša) p. 10.

⁵⁷ Murphy, Schaub (27 išnaša).

konfrontaciją su euroatlantine bendruomene, kuria siekiama susilpninti Europą, diskredituoti NATO ir žlugdyti transatlantinę ryšį, taip pat karinėje srityje Rusija intensyviausią modernizaciją vykdo būtent Vakarų karinėje apygardoje, o tai kuria ir „griežtojo“ saugumo iššūkius Baltijos šalims⁵⁸.

Pavyzdžiui, vertinant 2017 metų rugsėjo mėnesį vykusias „Zapad 2017“ pratybas, galima daryti keletą apibendrinimų. Pirma, jose atlikti veiksmai leidžia vertinti agresyvią Rusijos veiklą visame jos perimetre, besiribojančiame su NATO ar jos partnerėmis: Baltijos ir Juodojoje jūrose, Viduržemio jūroje ir Tolimojoje Šiaurėje, o vykdomi veiksmai buvo ir puolamojo pobūdžio. Antra, „Zapad 2017“ parodė skaidrumo trūkumą iš Rusijos pusės: kai kurie manevrai vyko kitose mokymo vietose, nei buvo paskelbta, tuo pačiu metu gerokai viršijant deklaruotą pratybų dalyvių skaičių. Trečia, fiksuota, kad manevruose mokomasi veiksmų, kurie daromi išmokus pamokas ne tik iš Rusijos karinių konfliktų Gruzijoje ir Ukrainoje, bet ir Sirijoje. Apskritai „Zapad 2017“ vertintinas kaip neatskiriama Rusijos bendros karinės būklės dalis. Tai akivaizdžiai parodė nuolatinę Rusijos procesą, kuris trunka ilgiau nei 10 metų, kartu su kariuomenės modernizacija ir aukštu Rusijos pajėgų kovinės parengties lygiu, pajėgumais greitai dislokuoti kariuomenę ir atrankiniu tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimu tuo pačiu metu⁵⁹.

2.2.2. „Pilkoji zona“

Vis dėlto tiesioginės Rusijos konvencinės konfrontacijos su NATO tikimybė, objektyviai vertinant, išlieka ribota dėl visuminių resursų disbalanso, todėl hibridinių grėsmių panaudojimo tikimybė tik išauga, nes būtent tai leidžia apeiti tradicinę karo ir taikos skirtį ir faktiškai įvelti į „pilkosios zonos“ situaciją. Kaip teigia Johnas R. Davis Jr., „istorijoje gausu pavyzdžių, kuriuose silpnesnė konflikto pusė naudoja skirtingais hibridiniais metodais ir priemonėmis, norėdama pasiekti norimą galutinę būklę ir nugalėti stipriuosius“⁶⁰. Jis

⁵⁸ Plačiau žr.: Wilk, A., „The Zapad-2017 exercises: the information war (for now)“, *OSW Commentary*, 2017-09-04, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>, 2017-11-15.

⁵⁹ Ivanauskas, V., Keršanskas, V., „Po „Zapad 2017“ – penkios žinutės Vakarams ir Lietuvai“, 2017-10-04, https://www.delfi.lt/multimedija/putino_rusija/v-putino-rusija-po-zapad-2017-penkios-zinutes-vakarams-ir-lietuvai.d?id=75946229; „Zapad-17. Lessons learned“, *Warsaw Institute*, 2017-10-16, <https://warsawinstitute.org/wp-content/uploads/2017/10/ZAPAD-2017-russia-belarus-military-manuovers-drills-summary-eng.pdf>, 2017-11-10.

⁶⁰ Davis Jr., J. R., „Continued Evolution of Hybrid Threats. The Russian Hybrid Threat Construct and the Need for Innovation“, 28/2015, *The Three Swords Magazine*, p. 19, http://www.jwc.nato.int/images/stories/threeswords/CONTINUED_EVOLUTION_OF_HYBRID_THREATS.pdf, 2017-11-05.

primena, kad du Kinijos liaudies išlaisvinimo armijos kariškiai Qiao Liangas ir Wangas Xiangas dar 1999 metais sukūrė „neriboto karo“ koncepciją kaip priemonę, kuria silpnesnės šalys galėtų įveikti savo karinį nepilnavertiškumą stipresnės šalies atžvilgiu. Neriboto karo koncepcija iš esmės yra karas be apribojimų ar už tradiciškai priimtų fizinių karo ribų⁶¹. Būtent ši konvencinių ir hibridinių grėsmių simbiozė sudaro pagrindą Baltijos valstybių saugumo iššūkių sampratai.

Kodėl Rusijos veiksmai kelia nerimą Baltijos šalims? Visų pirma, Rusija niekada nenustojo traktuoti Baltijos valstybių kaip esančių jos „išskirtinėje įtakos“ zonoje ir jau nuo seno naudojo politinius, ekonominius, energetinius išteklius, propagandą, kibernetines, informacines ir kitas prievartines, atviras ir slaptas priemones, kad šalys būtų pažeidžiamos ir silpnos. Ir šios priemonės, net lyginant su jos karinio potencialo didinimu, per pastaruosius metus tik augo.

2.2.3. Dezinformacijos ir propagandos sklaida

Iš tiesų hibridinės poveikio priemonės Lietuvoje ir kitose Baltijos šalyse ryškiausiai pastebimos per dezinformaciją, kuria siekiama paveikti visuomenes, sukelti abejonių istorine atmintimi, dabartine socialine ekonomine padėtimi, įtraukti atskiras grupes į Rusijai palankius naratyvus, eskaluoti sovietinės nostalgijos jausmą, kelti nesaugumo jausmą ir pan. Propaganda visada konstruojama tikslingai, t. y. konkreti žinutė yra nutaikoma į tam tikrą visuomenės grupę, kurią ji gali paveikti labiausiai. Vieną visuomenės dalį siekiama pakurstyti ir sukiršinti su likusiąja (pasinaudojant tikslingai melaginga, sufabrikuota jautria informacija), o kitą grupę – paversti pasyvia, į visuomeninius politinius reikalus nesikišančia „pilkąja mase“ („kam iš viso gintis, juk Rusija tokia galinga“). Jeigu po SSRS griūties ir Šaltojo karo pabaigos Vakarai, patikėję taikios ir ideologinę kovą peržengusios pasaulio tvarkos vizija, uždarė arba drastiškai sumažino savo Rytų Europai ar posovietinei erdvei skirtus informacinės sklaidos kanalus, Rusija niekada nenustojo investuoti į žiniasklaidos priemones – pirmiausia, kaimyninėse valstybėse, turinčiose dideles rusakalbių gyventojų bendruomenes, o vėliau ir kurdama globalius projektus įvairiomis pasaulio kalbomis („Russia Today“, „Sputnik“ ir pan.). Todėl šiandien, Rusijai peržengus į itin aktyvią propagandos fazę, Vakarai keliais žingsniais atsilieka nuo Kremliaus, o adekvačią reakciją apsunkina ir nevienareikšmis V. Putino Rusijos vertinimas daugialypėse Vakarų visuomenėse.

⁶¹ *Ibidem*, p. 21.

Pagrindiniai priešiško informacinių operacijų taikiniai Lietuvoje yra Lietuvos istorija ir Lietuvos kariuomenė, nihilizmo nuotaikų skatinimas, etninės nesantaikos kurstymas, NATO ir ES diskreditavimas. Tarp Rusijos dezinformacijos taikinių priskiriami Lietuvos ir Lenkijos santykiai, jautrios temos, susijusios su lietuvių dalyvavimu Holokauste.

Tarp labiausiai paveikių, todėl daugiausiai dėmesio iš Rusijos susilaukiančių visuomenės grupių įvardintinos tautinės bendrijos, sovietinėje nostalgijoje tebegyvenantys piliečiai, žemiausiame socialiniame sluoksnyje esantys asmenys bei konservatyvūs visuomenės sluoksniai. Orientuojantis būtent į šias grupes, Kremliaus propaganda yra konstruojama, siekiant patenkinti visų jų lūkesčius iš žiniasklaidos: pramoginis, dažnai sovietinio prieskonio turinys perpinamas su informacinio pobūdžio žinutėmis, orientuotomis į konkrečią auditoriją.

Pavyzdžiui, tautinėms bendrijoms siekiama parodyti, kad jos yra diskriminuojamos ir iš tiesų priklausydamos „rusiškajam pasauliui“ jos yra nenatūraliai „atplėštos“, priklausant Vakarų struktūroms (ES ar NATO); žemesniame visuomenės sluoksnyje gyvenantys asmenys yra įtikinėjami, kad žadėta gerovė, einant į Vakarus, nepasiekta, anaipatol, gyvenimas, glaudžiai bendradarbiaujant su Maskva, būtų kur kas geresnis. Atgimstančio fašizmo mitas yra naudojamas sovietinės nostalgijos persmelktų piliečių tarp, o „supuvusių Vakarų“ įvaizdis transliuojamas konservatyviajai visuomenės daliai.

Atskiro dėmesio reikalauja faktorių, kurie formuoja visuomenės ar atskirų jos grupių imlumą propagandinėms žinutėms, tyrimai. Rytų Europos studijų centro (sutr. RESC) atlikta studija⁶² parodė, kad pagrindiniai faktoriai yra du – sovietinė nostalgija ir demokratijos veikimo Lietuvoje vertinimas. Šia prasme galime išvelgti tiek pozityvių, tiek ir negatyvių tendencijų. Teigiamai sovietmetį vertinančios visuomenės dalies dydis ryškiai sumažėjo po 2014 m., ypač tai ryšku tarp jaunimo (18–29 m. sovietmetį teigiamai vertina tik 8,5 proc., o turintys 60 ir daugiau metų – net 40,2 proc.). Tad galima teigti, kad šis faktorius ilgainiui nebus tiek svarbus. Tačiau antrasis veiksnys – demokratijos veikimo vertinimas – Lietuvoje yra ryškus, nes net 42 proc. RESC užsakyto tyrimo respondentų neigiamai arba labai neigiamai atsiliepė apie demokratijos veikimą, taip pat 28 proc. nebuvo nei patenkinti, nei nepatenkinti.

Kremliaus propaganda taip pat yra orientuojama į NATO bei Baltijos valstybių narystę Aljanse. Tai logiškai sekantis veiksmas, nes būtent NATO plėtra į Rytų Europą net Rusijos strateginiuose dokumentuose įvardijama kaip viena pagrindinių grėsmių: 2013 m. priimtoje Rusijos užsienio saugumo kon-

⁶² Vaišnys, A. *et al* (54 išnaša).

cepcijoje NATO artėjimas prie Rusijos sienų suprantamas kaip pažeidžiantis bendrą saugumo erdvę euroatlantiniame regione⁶³. Todėl Kremlius visomis priemonėmis siekia sustabdyti net teorines Gruzijos ar Ukrainos narystės perspektyvas, o jau priimtas Rytų Europos valstybes paversti buferine persidengiančio saugumo erdve.

2.2.4. Poveikis rinkimams

Andrius Kubilius ypač išplėtojo Rusijos hibridinio poveikio rinkimams ir bendrai politinei sistemai tematiką⁶⁴. A. Kubiliaus teigimu, kalbėdami apie Lietuvos patirtį ir dabartinę teisinę bei politinę situaciją, galime išskirti tokius hibridinių grėsmių tipus: poveikis viešajai nuomonei, panaudojant įtakos agentus, nuomonių lyderius, visuomenines organizacijas; „co-branding‘as“, kai rinkimų komitetų, politinių judėjimų ar kuriamų politinių partijų įvaizdis yra sukuriamas nekontroliuojamomis verslo lėšomis; oficialiai neapskaitomos, šešėlinės politinių kampanijų finansavimo lėšos; šešėlinių piniginių lėšų ir įtakos grupių sutelkimas, panaudojant Kremliaus spaudimą su Rusija susijusioms verslo įmonėms ir jų savininkams, dalyvaujantiems Lietuvos politikoje, kuriantiems partijas ar kitaip bandantiems daryti įtaką politinei sistemai; politinės sistemos silpninimas, paremiant antisistemines, populistines prokremliškas politines jėgas; institucijų silpninimas, infrastruktūros veiklos trikdymas, panaudojant kibernetines atakas, diegiant žvalgybines programėles; spaudimas politikams ir įtaka viešajai nuomonei, manipuluojant energetikos išteklių tiekimo sutrikimais, jų kainomis ir t. t. Daroma išvada, kad 2019 m. prezidento rinkimuose Lietuva susidurs su milžiniška ir efektyvia Kremliaus hibridinių atakų kampanija.

2.2.5. Kiti Rusijos hibridinio poveikio pavyzdžiai

Pasak Jānio Bērziņš, Rusijos įtakos veiksmai Latvijoje (o tai lengvai būtų galima eksplikuoti į Lietuvos situaciją) apima Rusijos pasų išdavimą nepiliečiams, pseudožmogaus teisių judėjimų rėmimą, referendumo dėl rusų kalbos, kaip antros oficialiosios kalbos Latvijoje, šalininkų telkimą, apklausų ties ryttine siena gyvenančių gyventojų, kad gautų informaciją apie jų norą remti

⁶³ „Foreign Policy Concept of the Russian Federation“ (48 išnaša).

⁶⁴ Kubilius, A., „Demokratijos apsaugos nuo hibridinių grėsmių strategija“, <https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/andrius-kubilius-demokratijos-apsaugos-nuo-hibridiniu-gresmiu-strategija.d?id=77961877>, 2018-05-20.

scenarijus, panašius į Ukrainą, rengimas, įtaka vidaus politikai per kai kurias politines partijas ir pan.⁶⁵

Savo ruožtu Martinas N. Murphy ir Gary Schaubas išskiria dvi pagrindines Rusijos priemones Baltijos valstybių atžvilgiu: (1) ganėtinai kuklūs, galbūt oportunistiniai veiksmai, kurie išnaudotų realų ar pramanytą nepasitenkinimą tarp Rusijos tėvynainių, siekiant destabilizuoti vieną ar daugiau Baltijos šalių, sukuriant „iššaldytą konfliktą“, kuris kenktų NATO patikimumui; (2) struktūrizuoti didelio tempo veiksmai tam, kad pasiektų tų pačių tikslų prieš NATO pajėgumus Baltijos jūros regione⁶⁶. NATO strateginės komunikacijos kompetencijų centro ekspertai išskyrė šiuos pagrindinius Rusijos instrumentus Šiaurės ir Baltijos regione: rusiška vietinė ir tarptautinė žiniasklaida; internetas ir socialiniai tinklai; vyriausybės remiamos NVO; diasporos politika; „vamzdžių“ diplomatija; ekonominė tarpusavio priklausomybė; politinio radikalizmo bei poliarizacijos Vakaruose skatinimas; žvalgybinės operacijos; karinės galios demonstravimas⁶⁷.

Studijoje apie Rusijos hibridines grėsmes Andrew Radinas išskyrė tris pagrindinius veiklos tipus, kuriuos Rusija gali naudoti Baltijos valstybių atžvilgiu: (1) nesmurtinė ardomoji veikla; (2) slapti smurtiniai veiksmai; (3) tradicinis karas, palaikomas ardomosios veiklos⁶⁸. Pasak Radino, nesmurtinės ardomosios veiklos atveju Rusijos šansai destabilizuoti situaciją Baltijos valstybėse nėra dideli. Pastarųjų metų analizė patvirtina, kad, naudojant šio veiklos tipo priemones, Rusijos galimybės destabilizuoti Lietuvos vidaus situaciją išlieka, bet adekvačios valdžios priemonės ir pilietinės visuomenės reakcija padeda tai minimizuoti. Visgi šios hibridinės Rusijos priemonės turi būti analizuojamos ir vertinamos. Vėlgi slaptų smurtinių veiksmų atveju šansai irgi nedideli, ypatin- gai turint omenyje tai, kad regiono valstybės po Rusijos panaudoto scenarijaus Ukrainoje pasimokė ir turi priemonių prieš „žaliuosius žmogeliukus“. Bet ir šios hibridinės Rusijos priemonės turi būti analizuojamos ir vertinamos. Galiausiai, pasak Radino, tradicinės karinės priemonės, ypač palaikomos ardomosios veiklos, kelia didžiausią riziką Baltijos valstybėms, nes Rusija turi ryškų konvencinį dominavimą ir greitai įveiktų pasipriešinimą, todėl didžiausias prioritetas ir Lietuvai išlieka konvencinis karas samplaikoje su hibridinėmis priemonėmis.

⁶⁵ Bērziņš, (47 išnaša) p. 7.

⁶⁶ Murphy, Schaub (27 išnaša).

⁶⁷ „Russia's footprint in the Nordic-Baltic information environment“, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Report 2016/2017, p. 8, <https://www.stratcomcoe.org/russias-footprint-nordic-baltic-information-environment-0>, 2017-11-30, p. 7.

⁶⁸ Radin, A., „Hybrid Warfare in the Baltics. Threats and Potential Responses“, *RAND Corporation*, 2017, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1500/RR1577/RAND_RR1577.pdf, 2017-12-06.

RESC hibridinių signalų tyrimo, kurio metu buvo siekiama surinkti įvairių Rusijos vykdytų veiksmų, priskirtinų hibridinėms grėsmėms, registrą, jau įvardinti grėsmių šaltiniai pasipildo dar keliais aspektais⁶⁹. Pirma, 2007 m. kibernetinės atakos prieš Estiją ar 2014–2015 m. – prieš Lietuvą. Šiais įsilaužimais buvo siekiama parodyti šalių institucijų ir įtakos grupių pažeidžiamumą, o kartu įgyvendina Rusijai palankių naratyvų (pvz., bronzinio kario kaip išvaduojojo mitą), šalių grupių skaidymo bei asmenų kompromitavimo ar pozicijos kompromitavimo veiklą. Kitas pavyzdys: 2015 m. birželio mėn. Rusijos parlamento nariai Jevgenijus Fiodorovas ir Antonas Romanovas, kurie yra partijos „Vieningoji Rusija“ atstovai, kreipėsi į Rusijos generalinį prokurorą ir pateikė skundą, kad SSRS Valstybės taryba neteisėtai pripažino Lietuvą, Latviją ir Estiją 1991 metais. Tokiais skundais Rusijos politinio elito nariai kvestionavo Baltijos šalių legitimumą, savotiškai provokavo jų šalių valdžią ir visuomenę, rodant, kad Baltijos šalys išlaiko ir išlaikys priklausomybę nuo Rusijos. Trečia, 2016 m. gruodžio mėn. keletu Vilniaus mikrorajonų gyventojai gavo informacinės brošiūras rusų kalba. Šios brošiūros kvietė rusų tautybės žmones dalyvauti programoje, kuri remia rusų (ir ne tik) perkėlimą iš Lietuvos į Rusiją. Šiomis brošiūromis buvo siekiama nepagrįstai sukelti nepasitenkinimą Lietuvos socioekonominė padėtimi, klaidingai įteigti, kad Rusijoje pragyvenimo lygis yra aukštesnis.

2.2.6. Baltijos valstybių „hibridinė“ saugumo aplinka

Taigi, iš tiesų matome gana aiškų konsensusą, jeigu ne dėl tikslaus hibridinių grėsmių apibrėžimo, tai bent jau apie tai, kad tai yra, į ką „fronto“ linijoje esančioms Baltijos valstybėms reikia koncentruotis hibridinių grėsmių kontekste:

- Informacinės grėsmės (ypač veikiant per rusakalbius piliečius)
- Grėsmės kibernetinei erdvei
- Poveikis rinkimams ir politiniams procesams
- Grėsmės per galimai blogai saugomas valstybės sienas (ir Ukrainos atveju „žali žmogeliukai“ neatsirado iš niekur – jie fiziškai turėjo kirsti valstybinę sieną)
- Neigiamas poveikis kritinei infrastruktūrai (tai apimtų energetiką – tiekimo užtikrinimas ir diversifikavimas; transportą – Klaipėdos uos-

⁶⁹ Buinauskas, D. *et al.*, „Information signals of hybrid warfare: the case of Russia“, *EESC Report*, October 2016.

to svarba Lietuvos tiekimui ir bendrai Baltijos jūros svarba Lietuvos ekonomikai; ryšius – vienintelė Lietuvos pluošto linija į Vakarus eina Baltijos jūros dugnu į Švediją, todėl didelės galimybės ją pažeisti)

- Tradicinės karinės priemonės palaikomos ardomosios veiklos, baimės eskalavimo, suderinant žinomas priemones su naujomis priemonėmis
- Slapti smurtiniai veiksmai
- Veiksmai, siekiant pažeidžiamų visuomenės vietų, nesmurtinė ardomoji veikla, panaudojant platesnius karinius, politinius, ekonominius, civilinius ir informacinius metodus
- Grėsmė hibridiniame kontekste galėtų būtų traktuojama ir greta Vilniaus, Baltarusijoje, statoma Astravo atominė elektrinė ir galimybė ją panaudoti hibridiniams veiksams.

Visa tai sudaro Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių „hibridinę“ saugumo aplinką. Matome, kad šios grėsmės iš principo atitinka (žr. 127 psl.) pateiktus hibridinio karo elementus ir jų pasireiškimo formas plačiaja prasme.

3. Kova su hibridinėmis grėsmėmis: teorinių prielaidų ir praktinių priemonių apžvalga

Išnagrinėjus tai, kas sudaro hibridines grėsmes, ir aptarus grėsmių šaltinius ir struktūrą, Rusijos hibridinių įtakų panaudojimo pavyzdžius, galima nuosekliai pereiti prie priemonių įveikti hibridines grėsmes apžvalgos.

Būtent „išplaukęs“ hibridinių grėsmių pobūdis yra gana didelis ribojantis faktorius iš viso pradėti kalbėti apie gynybą būtent šiame kontekste. Šaltojo karo metu, esant konvencinei (ir branduolinei) priešpriešai, mobilizuoti Vakarų visuomenių politinę valią ir pasirinkti strategiją buvo gana paprasta. Po Šaltojo karo pabaigos kilusi iliuzija, kad pagaliau gyvename taikos amžiuje ir niekas mums negrasins, buvo laikina, tačiau grėsmių saugumui samprata visuomenėse (o ir dalyje politinio elito) vis dar tebėra išplaukusi.

Hibridinis atsakas reikalauja, kad, nesant aiškaus identifikauto priešo, Vakarų vyriausybės skirtų visuomeninius resursus jiems mobilizuoti. Kitai pusei – Rusijai – tai padaryti žymiai lengviau vien dėl autoritarinio pobūdžio. Vakarų vyriausybių klasikinės stiprybės – atvirumas, institucionalizuotas sprendimų priėmimo procesas, dėmesys teisiniams apribojimams, atskaitomybė per teisėtai išrinktus įstatymų leidimo organus ir t. t. – ne visada yra stiprybės efektyviam reagavimui į hibridines grėsmes. Kaip matysime, Vakarų reakcija, nors ir kryptinga, dėl šių priežasčių yra vykdoma lėčiau, nei reikalauja saugumo situacija.

3.1. Kovos su hibridinėmis grėsmėmis aspektai

Prieš apžvelgiant praktinius veiksmus, kuriuos Lietuva, ES ir NATO ėmėsi įgyvendinti aktualizavusis hibridinėms grėsmėms, prasminga susipažinti su tuo, ką akademiniamė-analitiniamė lauke siūlo skirtingi autoriai.

Identifikuojami šie klausimai, kaip turi atrodyti šalies pasiruošimo kovoti su hibridinėmis grėsmėmis sistema: ar yra bendras tarpžinybinis supratimas apie tai, kas yra hibridinė grėsmė? Ar šalies nacionalinės teisės aktuose ar politikos planavime apibrėžtos ar paaiškintos hibridinės grėsmės? Ar šalies nacionaliniame grėsmių vertinime apibūdinamos hibridinės grėsmės ir scenarijai? Ar hibridinės grėsmės yra vienos iš pagrindinių grėsmių? Ar yra nustatyta standartinė visų nustatytų rizikų veikimo tvarka? Ar yra mechanizmas, leidžiantis identifikuoti kylančius pavojus ir grėsmes (tam tikra rizikos stebėjimo sistema), įskaitant tuos, kurie paveikia naujas technologijas ir programas? Ar yra struktūra, atsakinga už hibridinės veiklos aptikimą, informavimą apie hibridinę veiklą, reagavimą į hibridinę veiklą, ar diegiamos krizių valdymo gairės? Ar yra speciali struktūra, užtikrinanti tarpžinybinį koordinavimą ir krizių valdymą strateginiu / politiniu lygiu? Ar ministrų lygiu yra skirtingų krizių / situacijų centrai? Ar yra centrinė agentūra, atsakinga už galimų grėsmių rinkimą ir analizę? Ar šalis turi tokias informacines sistemas, kurios leidžia saugiai platinti?

Hibridinių grėsmių strategijos kovos apžvalgos pradžios taškas yra neseniai žinomų tarptautinių autorių grupės atliktas tyrimas, kuris pasiūlė savo hibridinių priemonių sąrašą⁷⁰. Jis siūlo praktikams ir mokslininkams pabrėžti keletą dalykų, ką jie galvoja apie tai, kaip atsakyti: reaguoti „visos vyriausybės“ (angl. *the whole of Government approach*) – ir už jos ribų – principu; skeptiškai vertinti metriką (atrodo, kad Rusijos operacijos Europoje labiausiai paveikė tuos, kurie jau buvo linke į Maskvą); vėta paminėti, kad pirmas Rusijos operacijų tikslas yra rusai; žaisti stiprybėmis (Vakarų demokratijų stiprybė yra jų laisva spauda); pripažinti, kad skirtumas tarp taikos ir karo yra neryškus; „atvyksta rusai“ (JAV byla aiškiai parodo, kad rusai turi ir norą įsitraukti į kitų tautų rinkimus); dėmesys į išankstinį perspėjimą; sugriežtinti viešojo ir privataus sektoriaus atskirtį; ypač atkreipti dėmesį į rinkimų infrastruktūrą ir pan.

⁷⁰Treverton, G. F., Thvedt, A., Chen, A. R., Lee, K., McCue, M., (33 išnaša).

3.1.1. Visapusiškos gynybos koncepcija

Nuo ko pradėti kovą su hibridinėmis grėsmėmis, gana tiksliai reziumuoja Aapo Cederberis ir Pasi Eronenas. Ginantis nuo hibridinių grėsmių, privalu vadovautis visapusiškos (angl. *comprehensive*) gynybos koncepcija. Kitas svarbus aspektas – visuomenės įtraukimas: besiginanti šalis privalo sukurti labiau atsparią visuomenę. Vienintelis užtikrintas visuomeninio atsparumo ugdymo būdas – išlaikyti bent dalį „namų aikštelės“ pranašumo, nes agresorius bandys susikaupti ir panaudoti netikėtumo efektą. Tačiau tiek įgyvendinant visapusiškos gynybos koncepciją, tiek įtraukiant visuomenę, reikalingas ilgalaikis planas ir atsidavimas įgyvendinimui. Besipriešinantis privalo turėti tvirtą politinį mandatą ir ilgalaikę saugumo koncepciją. Tam pasiekti reikia planavimo, sąmoningumo ugdymo ir švietimo. Pagrindinės visuomenės suinteresuotosios pusės turi turėti bendrą padėties supratimą, bendrą grėsmių ir rizikos vertinimą ir planavimo bei mokymo procesus⁷¹.

3.1.2. Atsparumas

Remigijus Žilinskas, savo analizę paskyręs atsparumui, išskiria ne tik visuomeninį / pilietinį atsparumą (angl. *societal resilience*, visuomenės valia atsispirti, priešintis kinetiniam ir nekinetiniam poveikiui ir kuo labiau sumažinti jo padarinius), bet ir valdžios pajėgumams išlaikyti būtiną funkcinį atsparumą (angl. *functional resilience*), kuris siejamas su valstybės valdymu, t. y. institucine sistema, turinčia politinį, karinį, ekonominį, socialinį ir administracinį įgaliojimą valdyti šalį ir priimti atitinkamus sprendimus. Jos funkcionavimas krizės metu yra esminis⁷².

Terminas „atsparumas“ kaip kontrapriemonė hibridiniam poveikiui minima visose dabartinėse studijose apie kovą su hibridinėmis grėsmėmis. Kaip pažymi Uwe Hartmannas, hibridinis karas yra ataka prieš NATO strateginius sprendimus, t. y. kad pakenktų nacionaliniam valdymui ir (arba) politinei valiai saugumo organizacijose⁷³. Iki šiol Aljansas daugiausia dėmesio skyrė techniniams atsparumo aspektams, todėl atsparumas turėtų tapti NATO būsimos strateginės koncepcijos pagrindiniu principu.

Savo ruožtu Guillaume Lasconjarias siūlo atsparumo ir atgrasymo sąvo-

⁷¹ Cederber, Eronen, (26 išnaša) p. 8.

⁷² Žilinskas, (13 išnaša) p. 79.

⁷³ Hartmann, U., „The Evolution of the Hybrid Threat, and Resilience as a Countermeasure“, *Research Paper*, No. 139, September 2017, p. 2, <http://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1083>

kas naudoti susietai, teigdamas, kad atgrasymas apima plačią karinę dimensiją (tiek tradicinę, tiek branduolinę), taip pat priemones ir pajėgumus reaguoti į išorinę grėsmę, o atsparumas daugiausia susijęs su civiliniu pasirengimu, t. y. per atgrasymą – mažinant visuomenės pažeidžiamumą mažinti užpuolimo tikimybę⁷⁴. Beje, Baltijos valstybių atveju, konvencinėms grėsmėms išliekant itin aktualioms, atsparumo ir atgrasymo susiejimas yra ypač aktualus.

3.1.3. Karinis ir civilinis bendradarbiavimas

Karinis pasirengimas atremti tokias grėsmes yra itin svarbus, tačiau vien jo nepakanka. Atsakymas į hibridines grėsmes irgi turi būti hibridinis. Čia svarbiausia kariškių ir civilių koordinacija, visuomenės įtraukimas. Kitas aspektas – valstybės atsparumo didinimas. Valstybės atsparumo energijos tiekimo, gebėjimo efektyviai suvaldyti nekontroliuojamus gyventojų judėjimo srautus, maisto ir vandens tiekimo srityse, ryšių ir transporto sistemose didinimas, o didelę kompetenciją šioje srityje turi sutelkęs karinis sektorius.

3.1.4. Koordinavimas ir nuolatinis valstybės pareigūnų dėmesys

Kitų šalių – Suomijos⁷⁵, JK, Estijos ir pan. – patirtis taip pat rodo, kad, visų pirma, būtinas Vyriausybės lygio koordinavimas. Valstybė turi būti pasirengusi tokioms krizėms. Turi būti gerai veikiantis įvairių institucijų koordinavimo, krizių valdymo mechanizmas, parengti ir išstobulinti įvairių institucijų veiksmai, procedūros.

Latvijos ekspertų siūlymai taip pat orientuoti į valstybės pajėgumų prieš hibridines grėsmes stiprinimą, pirmiausia, kad Latvija vyriausybinio lygmeniu nustatytų, kad nacionalinis saugumas būtų sprendimų priėmimo proceso dalis; apsvaistytų sprendimų esmę ir padarinius, o ne vien formalių biurokratinių procedūrų taikymą; Latvijos integracijos politika būtų strategiškai iš naujo apibrėžta, nepažeidžiant jos tikslų; skubiai padidintų paramą regioninei plėtrai; Vidaus reikalų ministerijos saugumo struktūros būtų pasirengusios spręsti pirmuosius penkis karo etapus; tobulintų nacionalinių ginkluotųjų

⁷⁴ Lasconjarias, G., „Deterrence through Resilience NATO, the Nations and the Challenges of Being Prepared“, *Research Paper*, No. 7, May 2017, p. 1, <http://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1060>

⁷⁵ „Security Strategy for Society updated - Building a safe Finland together“, *Press release, Government Communications Department Ministry of Defence*, November 2, 2017, http://valtioneuvosto.fi/en/article/-/asset_publisher/10616/yhteiskunnan-turvallisuusstrategia-paivitettiin-turvallinen-suomi-rakennetaan-yhdessa,2017-11-30.

pajėgų operatyvinius pajėgumus kovoti su naujos kartos karu; sukurtų naują kariuomenės šauktinių modelį; keistų Latvijos įstatymus, kad padidintų vadų savarankiškumą nuspręsti, kada reaguoti į ataką⁷⁶.

Ekspertai, susibūrę į Čekijos „Europos vertybių“ analitinį centrą, prie svarbiausių kovos su hibridinėmis grėsmėmis prioritetų priskiria ir rinkimų proceso apsaugą. Kaip pažymėta viename iš raportų, buvo aiškiai matoma Rusijos įtaka rinkimams JAV, Prancūzijoje ir referendumams JK („Brexit“) ar Nyderlanduose (dėl Ukrainos asociacijos susitarimo su ES), o tai prieštarauja demokratinei tvarkai ir šalių nacionaliniams interesams. Jei šalis nori vadintis suverenia valstybe, tai priešiška užsienio šalis neturi daryti įtakos demokratiniam rinkimų procesui. Pasak autorių, „būtent todėl demokratinėms šalims svarbu sukurti pritaikytas nacionalinės gynybos sistemas prieš priešišką užsienio įsikišimą, kad vietos ir regionų rinkimai būtų laisvi ir sąžiningi, o užsienio pajėgos neturėtų įtakos piliečių pasirinkimui.“⁷⁷

3.1.5. Rizikos vertinimas, pažeidžiamumas

Ypatingą vietą užima rizikos vertinimas. Išplėtotas rizikos vertinimas ir situacijos supratimas leidžia geriau suprasti priešininko operacijas, prieš joms įvykstant, ir tai padeda suformuluoti tinkamą atsaką į atsirandančią situaciją. Patikimas situacinis supratimas reikalauja aktyvios žvalgybos duomenų rinkimo tiek iš atvirų, tiek uždarų šaltinių. Be to, organizuojant gynybą, reikia patikimos žvalgybos ir aukštos kokybės analizės. Pasak F. S. Hanseno, planuotojams „patartina sutelkti dėmesį į pažeidžiamumą ir stengtis juos sumažinti, o ne spręsti grėsmes, kurias šiuo metu išorės veikėjams pakeisti labai sunku.“⁷⁸

Kaip buvo minėta anksčiau, hibridinės atakos metu priešas pasistengs smogti į labiausiai pažeidžiamas ir silpniausias valstybės vietas, todėl nacionalinis rizikų vertinimas, nustatant, kokios yra silpniausios vietos, kur konkrečiu momentu yra galima asimetrinė ataka ir panašiai, yra valstybinės svarbos uždavinys.

Taigi, apibendrinant skirtingų autorių įžvalgas ir valstybių patirtį, pagrindiniai elementai, kaip nacionaliniu mastu atremti hibridines grėsmes, yra šie:

⁷⁶ Bērziņš, (47 išnaša) p. 9–10.

⁷⁷ The European Values Think-Tank, „A framework guide to tools for countering hostile foreign electoral interference“, *Kremlin Watch Report*, 2017-05-11, p. 1, <http://www.europeanvalues.net/wp-content/uploads/2017/05/35-measures-in-15-steps-for-enhancing-the-resilience-of-the-democratic-electoral-process-1-1.pdf>

⁷⁸ Hansen, (53 išnaša) p. 34.

- Turėti tvirtą politinį mandatą ir visapusiško saugumo koncepciją.
- Turėti gerai veikiančią įvairių institucijų koordinavimą vyriausybės lygmeniu.
- Turėti krizių valdymo mechanizmą, paruošti ir išstbulinti įvairių institucijų veiksmus, procedūras.
- Sukurti aiškiai reglamentuojamą teisinę bazę.
- Pagrindinės visuomenės suinteresuotosios pusės turi turėti bendrą padėties supratimą, bendrą grėsmių ir rizikos vertinimą bei planavimo ir mokymo procesus.
- Karinis pasiruošimas atremti tokias grėsmes yra itin svarbus, bet vien jo nepakanka (niekas neabejoja, kad konvencinės Rusijos atakos atveju kariškiai žinos, ką daryti, bet ar žinoma, ką daryti, esant komplikotesniam scenarijui).
- Žvalgybos svarba. Supratimo apie hibridines grėsmes ir poveikio operacijas sistemos kūrimas.
- Karinio ir civilinio sektorių bendradarbiavimo stiprinimas.
- Informacinių grėsmių atrėmimas. Visuomenės įtraukimas ir parama, sąmoningumo ugdymas ir švietimas.
- Tautinių mažumų integracija ir regioninės politikos vystymas.
- Greitas reagavimas.
- Atsparumo (angl. *resilience*) didinimas, t. y. svarbu ne tik identifikuoti priešininko poveikio priemones, bet ir gerai žinoti Lietuvos visuomenės silpnybes ir stiprinti atsparumą.
- Nuolatinis ruošimasis, treniravimasis, pratybos.

Kompetencijų nacionaliniu lygmeniu sutelkimas leidžia aiškiau išgryninti, kurie atsparumo hibridinėms grėsmėms aspektai galėtų būti įveikiami kolektyviškai, veikiant ES ir NATO lygiu. Ribų apibrėžimas išlieka ateities iššūkiu, nors, kaip bus aprašyta 3.3 dalyje, tam tikras supratimas egzistuoja jau dabar.

3.2. Nacionaliniai veiksmai užkardant hibridines grėsmes – Lietuvos atvejis

Lietuva po 2014 metų Rusijos veiksnių Ukrainoje padarė didžiulius žingsnius, reaguodama į hibridines grėsmes, todėl verta išsamiau apžvelgti, kas konkrečiai buvo daroma. Tai bus įvertinta vadovaujantis 3.1 dalyje suformuotų pagrindinių elementų, kaip atremti hibridines grėsmes, pagrindu:

- turėti tvirtą politinį mandatą ir visapusiško saugumo koncepciją

Po 2014 m. tiek politiniame, tiek instituciniame lauke nusistovėjo konsensusas dėl išorinių grėsmių suvokimo ir poreikio į jas reaguoti plačiu mastu. Tai parodo ir jau 2016–2020 m. Nacionalinio saugumo strategijos svarstymai: strategijoje įvardijamas platus grėsmių spektras (apimantis tiek konvencines, tiek hibridines grėsmes), o diskusijose didelių nesutarimų nebūta. Lietuvos institucijos – Vidaus reikalų ministerija, Krašto apsaugos ministerija, žvalgybos, policijos, sienos apsaugos bei kitos tarnybos ėmėsi konkrečių veiksmų, siekdamos atsparumo hibridinių grėsmių stiprinimui. Pasiėkus 2 proc. nuo BVP, skiriamų gynybai, ribą, politiniame lauke prasidėjo diskusijos dėl tolesnio krašto apsaugos finansavimo didinimo būtinumo. Pati riba laikoma minimaliu pagrindu, kurio nebegalima pažeisti. Vis didesnis institucijų dėmesys skiriamas vystyti plačiai apimančią saugumo koncepciją, tačiau kol kas anksti vertinti to rezultatus;

- karinis pasiruošimas atremti tokias grėsmes yra itin svarbus, bet vien jo nepakanka

Karinės gynybos srityje, kaip minėta anksčiau, svarbiausias sprendimas buvo padidinti gynybos biudžetą, kad jis siektų ir netgi viršytų NATO reikalaujamus 2 proc. nuo BVP. Didelė dalis padidinto gynybos biudžeto skiriama karinei įrangai įsigyti, daugiausia dėmesio skiriant prieštankinei gynybai, oro gynybai, manevringumo didinimui, ryšių ir žvalgybos galimybėmis. O tai svarbu ir hibridinio karo atveju. Taip pat priimtas sprendimas atkurti šauktinių kariuomenę, kas yra svarbu ne tik didinant šalies konvencinius pajėgumus, bet ir didinant rezervą bei Lietuvos piliečių įsitraukimą į gynybą;

- greitas reagavimas

2014 m. lapkričio mėn. buvo įkurtos greitojo reagavimo pajėgos⁷⁹. Kadangi reaguojant į hibridines grėsmes reikia veikti kuo greičiau, kad būtų užkirstas kelias krizės augimui, šių pajėgų parengtis yra itin aukšta – sugebėjimas reaguoti per 2–24 valandas. Taip pat aiški struktūra – dvi bataliono grupės, kurias palaiko kariuomenės specialiosios pajėgos, logistika, kiti pajėgumai;

⁷⁹ BNS, „Lietuvoje pradeda veikti greitojo reagavimo pajėgos“, 2014-11-01, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-pradeda-veikti-greitojo-reagavimo-pajegos.d?id=66279492>, 2017-11-30.

- turėti krizių valdymo mechanizmą, paruošti ir išstbulinti įvairių institucijų veiksmus, procedūras. Stiprinti karinio ir civilinio sektorių bendradarbiavimą. Nuolatinis ruošimasis, treniravimasis, pratybos

Kaip dalis pasirengimo reaguoti į hibridinius scenarijus, Lietuvoje 2014 m. buvo pradėtos rengti pratybos su hibridiniais scenarijais, panaudojant krašto apsaugos ir vidaus reikalų struktūras bei vietos valdžios institucijas⁸⁰. 2014 metų gruodžio mėn. Seimas patvirtino teisės aktus, kurie suteikia teisinį pagrindą naudojant ginkluotąsias pajėgas reaguoti į hibridines grėsmes taikos metu. Pavyzdžiui, jei įvykdomi vietiniai ginkluoti incidentai ar sienos pažeidimai (analogija su „žaliųjų žmogeliukų“ scenarijumi Ukrainoje), kurie nepasiekia agresijos lygio (t. y. vis dar galioja taikos meto įstatymai), yra galimas Respublikos Prezidento sprendimas tiesiogiai panaudoti ginkluotąsias pajėgas (sprendimas dar turi būti patvirtintas parlamento). Šis sprendimas turėtų turėti aiškų mandatą, nustatytą laiką ir teritoriją, kurioje ir toliau bus vykdomos tam tikros civilinės funkcijos. Prie reagavimo į hibridinio pobūdžio grėsmes priskiriamas ir sienų stiprinimas. Sienų saugumas prasideda nuo situacijos suvokimo ir sugebėjimo stebėti. Jau keletą metų su JAV kariuomenės parama Lietuva vykdo konkretų projektą, kuriuo siekiama žymiai padidinti nacionalinius sugebėjimus stiprinti Lietuvos sienų saugumą. Sienų apsauga taip pat gerinama ir naudojantis nacionalinėmis priemonėmis.

Po 2016 m. suintensyvėjo civilinės saugos ir mobilizacijos planavimas, pratybos bei koordinacija savivaldos lygmeniu;

- atsparumo didinimas

Atsakant į kibernetines atakas, 2014 m. gruodžio mėn. Seimas patvirtino naują kibernetinio saugumo įstatymą, o 2015 m. buvo įsteigtas Nacionalinis kibernetinio saugumo centras. Jame daugiausia dėmesio skiriama kritinės informacijos infrastruktūros, viešojo sektoriaus, padidėjusio atsparumo ir reagavimo pajėgumų apsaugai. 2017 m. buvo nuspręsta, kad kibernetinio saugumo reikalais nuo šiol šalyje rūpinsis viena institucija – Krašto apsaugos ministerija⁸¹.

⁸⁰ „Nuo rytojaus Lietuvos kariai treniruosis atremti hibridines grėsmes pratybose „Žaibo kirtis 2017“, *Vilkaviškio rajono savivaldybė*, 2017-04-27, <http://www.vilkaviskis.lt/go.php/lit/Nuo-rytojaus-lietuvos-kariai-treniruosis-atremti-hibridines-gresmes-pratybose-zaibo-kirtis-2017/3592>, 2017-12-10.

⁸¹ Ramelienė, R., „Kibernetinis saugumas – po vienu skėčiu“, 2017-08-08, <https://www.lzinios.lt/lzinios/lietuva/kibernetinis-saugumas-po-vieniu-skeciu/248415>, 2017-12-10.

Lietuva padarė proveržį užtikrindama energetinę nepriklausomybę. Siekiant užtikrinti energijos tiekimo nepriklausomumą ir sumažinti Rusijos manipuliavimo galimybes, Klaipėdoje buvo pastatytas suskystintų dujų terminalas. Be to, elektros jungtys su Švedija ir Lenkija suteikė Lietuvai galimybę pirkti elektrą ne iš Rusijos ar Baltarusijos. Atskirai reikėtų kalbėti apie Lietuvos galimybes daryti įtaką Rusijos ir Baltarusijos statomai Astravo AE (40 kilometrų atstumu nuo Vilniaus). Viena aišku, Astravo AE statybos klausimas yra platesnis nei tik ekologija, radiaciniai standartai ar tarptautinių normų laikymasis statybos metu. Į šį projektą būtina pasižiūrėti per Rusijos geopolitinės įtakos ir hibridinės grėsmės prizmes⁸²;

- turėti gerai veikiančią įvairių institucijų koordinavimą Vyriausybės lygmeniu. Turėti krizių valdymo mechanizmą, paruošti ir išstbulinti įvairių institucijų veiksmus, procedūras. Žvalgybos svarba. Supratimo apie hibridines grėsmes ir poveikio operacijas sistemos kūrimas

Reaguojant į hibridines grėsmes ir siekiant užtikrinti efektyvią krizių prevenciją, Lietuvoje net kelis kartus buvo grįžtama prie idėjos kurti krizių valdymo mechanizmą⁸³. Originaliai krizių valdymo centras buvo įkurtas prie Krašto apsaugos ministerijos, vėliau – perduotas į Lietuvos Vyriausybės kanceliariją, kur jis buvo sumažintas iki funkcinio Kanceliarijos skyriaus. Rusijos veiksmai Ukrainoje ir ypač naudojami hibridiniai scenarijai privertė vėl grįžti prie vieningo krizių valdymo padalinio idėjos. Būtent prasidėjus Ukrainos krizei, buvo įsisąmoninta, kad Lietuvoje trūksta integruotos institucijos valstybės ar Vyriausybės lygmeniu, kuri veiktų krizės atveju ir suvienytų skirtingų institucijų pastangas bei koordinuotų jų veiklą, kilus krizėms, ekstremalioms situacijoms ar hibridiniams scenarijams. Taip pat poreikis koordinuotai veiklai yra ne tik nuo pačios krizės ar ekstremalios situacijos atsiradimo pradžios, tačiau ir pačios krizės prevencijai vykdyti, t. y. integruojant ir koordinuojant skirtingų institucijų veiklą vykdyti su nacionaliniu saugumu susijusių reiškinų stebėseną ir analizę realiu laiku.

⁸² Vienas iš pirmųjų bandymų į Astravo AE problematiką pasižiūrėti plačiau: Česnakas, G., Juozaitis, J., „Nuclear Geopolitics in the Baltic Sea Region. Exposing Russian Interests Behind Ostravets NPP“, *Atlantic Council. Global Energy Center*, July 2017, <http://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/nuclear-geopolitics-in-the-baltic-sea-region>, 2017-12-10.

⁸³ Gudavičius, S., „Prezidentė nori, kad Lietuvoje atsirastų Krizių valdymo centras“, 2015-11-25, <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/politika/2015/11/25/prezidente-nori-kad-lietuvoje-atsirastu-kriziu-valdymo-centras#ixzz52UjKgprZ>, 2017-12-15.

Ukrainos situacija vėl privertė grįžti prie koordinuoto mechanizmo, kuris leistų laiku identifikuoti galimas grėsmes nacionaliniam saugumui ir užtikrintų koordinuotą ir savalaikį atsaką į šias grėsmes, sukūrimo. Iš tiesų tokio pobūdžio institucija galėtų vykdyti visuomenės ir piliečių švietimą šiuolaikinių grėsmių atžvilgiu, stiprintų pilietinį atsparumą dezinformacijai, propagandai ir kitoms priešiškomis informacinėms veikloms, stiprintų piliečių supratimą atpažinti hibridines grėsmes ir skatintų juos išitraukti, sprendžiant su nacionaliniu saugumu susijusius klausimus, vykdytų nacionalines krizių valdymo pratybas. Nors apie integruotą krizių valdymo ir hibridinių grėsmių užkardymo sistemos sukūrimo ketinimus buvo paskelbusios kelios vyriausybės, bet nebuvo realių planų ir mechanizmų tai įgyvendinti. Aišku, jau anksčiau buvo sukurta gana gerai veikianti civilinės saugos krizių įveikimo sistema. Tačiau hibridinis saugumas iškelė koordinavimo klausimą į aukštesnį lygmenį.

XVI vyriausybės programos įgyvendinimo plane buvo numatyta konkreti veikla krizių prevencijos srityje, t. y. „Integruotos krizių valdymo ir hibridinių grėsmių užkardymo sistemos sukūrimas“ su konkrečiais darbais: „krizių prevenciją ir pasirengimą jas valdyti koordinuojančio padalinio įsteigimas Vyriausybės kanceliarijoje; integruotos krizių valdymo ir hibridinių grėsmių užkardymo sistemos modelio sukūrimas ir įteisinimas; institucijų, dalyvaujančių krizių prevencijos ir valdymo veikloje, funkcijų persikirstymas pagal patvirtintą modelį; grėsmių ir krizės veiksnių stebėsenos sistemos sukūrimas; dalyvavimas, stiprinant ES, NATO ir tarptautines kovos su hibridinėmis grėsmėmis priemones“⁸⁴;

- sukurti aiškiai reglamentuojamą teisinę bazę

2017 m. buvo padaryti pirmieji konkretūs žingsniai strateginiu lygmeniu. 2017 m. birželio 21 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nacionalinio saugumo komisijos sudarymo“⁸⁵. Jau vyko bent keli šios komisijos posė-

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo plano patvirtinimo“, 2017 m. kovo 13 d. Nr. 167, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2389544007bf11e79ba1ee3112ade9bc>, 2017-12-15.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nacionalinio saugumo komisijos sudarymo“, 2017 m. birželio 21 d. Nr. 477, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/03b7dc2057f311e7846ef01bfff9b64>, 2017-12-15.

džiai. 2017 m. vasarą pradėjo veikti reformuota Vyriausybės kanceliarija, kurioje buvo įkurtas ir krizių prevencijos ir grėsmių valdymo biuras. Taigi, Lietuvoje pradėjo ryškėti visapusiško mechanizmo, apimančio stebėjimą, atpažinimą, teisėkūrą, gynybinių pajėgumų stiprinimo ir t. t. kontūrai;

- informacinių grėsmių atrėmimas. Visuomenės įtraukimas ir parama, sąmo-ningumo ugdymas ir švietimas. Tautinių mažumų integracija ir regioninės politikos vystymas

Atskirai reikia pažymėti pasiekimus strateginėje komunikacijoje. Lietuvos pastangos atremti dezinformaciją buvo įgyvendinamos trimis pagrindinėmis kryptimis: (1) strateginės komunikacijos pajėgumų stiprinimas (ne tik specializuotų padalinių įkūrimas Užsienio reikalų ministerijoje, Krašto apsaugos ministerijoje, kariuomenėje, žvalgybos institucijose, bet ir kitose žinybose – pvz., Kultūros ministerijoje); (2) visuomenės supratimo apie informacinius karus ir propagandą didinimas; (3) karo ir neapykantos propagandos sklaidos sustabdymas.

Kovoje su informacinėmis grėsmėmis svarbus dalykas tapo ne tik pareigūnų, politikų, žiniasklaidos ir visuomenės švietimas, bet ir aktyvi komunikacija, identifikuojant melą, dekonstruojant jį, plėtojant pačios Lietuvos žinią ir naratyvus.

Lietuvos pavyzdys parodė, kad, reaguojant į Rusijos poveikį, svarbu ne tik strateginė komunikacija, visuomenės informuotumas apie propagandą, bet ir teisinės priemonės užkardyti tai, kas nusižengia įstatymams. Lietuvos radijo ir televizijos komisija įgavo teisę laikinai sustabdyti televizijos kanalų programų transliavimą ar inicijuoti teisinius veiksmus, sustabdant licencijas tiems, kurie platina dezinformaciją ir neapykantą, šių licencijų stebėseną.

Tai, kad Lietuvos vykdoma kova su informacinėmis grėsmėmis duoda rezultatų, parodo ir konkretus pavyzdys – reagavimas į informacinę ataką prieš Vokietijos karius, nuo 2017 m. vasario mėnesio tarnaujančius Lietuvoje kaip dalis NATO priešakinio dislokavimo pajėgų. Reakcija į tariamą vokiečių karių paauglės merginos išprievartavimą vyko sklandžiai, koordinuojant tarp kariuomenės ir kriminalinės policijos pareigūnų, ir neturėjo neigiamos įtakos vietos gyventojų suvokimui apie NATO sąjungininkes ir Aljanso batalioną Lietuvoje⁸⁶.

⁸⁶ Gurevičius, A., Samoškaitė, E., „Lietuva vos netapo provokacijos auka“, 2017-02-15, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-vos-netapo-provokacijos-auka.d?id=73769620>, 2017-12-15.

Kaip dalis visuomenės atsparumo pažymėtina ir sukarintų savanoriškų organizacijų veikla, pvz., Lietuvos šaulių sąjungos veikla, skatinanti patriotinį išsilavinimą ir pilietinį pasipriešinimą. Pažymėtina, kad nuo 2013 m. šaulių skaičiaus padidėjo 38 procentais⁸⁷. Egzistuoja ir įvairių formų pilietiniai veiksmai, skirti kovai su informacinėmis grėsmėmis, pvz., Lietuvos ar Baltijos „elfai“⁸⁸.

Darbas, kovojant su informacinėmis grėsmėmis, yra ir toliau intensyvinamas: siekiama geriau suprasti Rusijos įtaką puoselėjančios veiklos modelį, siekiama pritraukti daugiau Vakarų populiariosios kultūros Lietuvoje (tam, kad būtų galima neutralizuoti Rusijos vadinamąsias „aktyvias priemones“).

Svarbi ir tarptautinė veikla, skatinant atsparumą Rusijos propagandai. Lietuva yra Baltijos ir Šiaurės šalių, Lenkijos dalijimosi informacija ir koordinavimo platformų dalis, prisideda prie ES ir NATO strateginių pajėgumų. Yra ir konkretūs projektai šioje srityje, pvz., 2017 m. rugsėjo mėn. JAV Valdytojų transliuotojų taryba (BBG) Lietuvoje įkūrė AM radijo siųstuvų radijo stoties RFE/RL programų retransliavimui į Rusiją ir Baltarusiją⁸⁹. AM radijas gali būti labai svarbus tuo atveju, jei Rusijos ar Baltarusijos valdžios institucijos blokuotų RFE/RL signalą. Šiuo metu RFE/RL transliuoja per Lietuvą beveik 10 valandų per parą rusų ir baltarusių kalbomis.

2015 m. buvo atkurtas Tautinių mažumų departamentas prie Vyriausybės, kuris turi užtikrinti geresnį valstybės politikos tautinių mažumų atžvilgiu koordinavimą ir įgyvendinimą. Vidaus reikalų ministerija 2017 m. pabaigoje pristatė regioninės politikos baltąją knygą, kuria siekiama mažinti atsiradusius netolygumus tarp regionų, užtikrinti darnią ir tvarią jų plėtrą⁹⁰.

Lietuvos ekspertai aktyviai stebi tarptautines ar nacionalines iniciatyvas, skirtas kovai su propaganda. Pvz., Ukrainos įvykių įkarštyje į organizaciją *Stopfake.org* susibūrusi entuziastų ukrainiečių komanda ėmė analizuoti visas klaidingas Rusijos siunčiamas žinutes apie Ukrainą

⁸⁷ Jakučiūnas, S., „Naujasis Šaulių sąjungos vadas nori suburti emigrantus“, 2017-06-03, <http://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/sauliu-sajunga-turi-nauja-vada-814559>, 2017-12-15.

⁸⁸ Euronews, „Lithuania has a volunteer army fighting a war on the internet“, 2017-09-28, <http://www.euronews.com/2017/09/28/lithuania-has-a-volunteer-army-fighting-a-war-on-the-internet>, 2017-12-15.

⁸⁹ „L. Linkevičius: septynios tonos žodžio laisvės – įjungtas naujas radijo programų siųstuvai“, *Užsienio reikalų ministerija*, 2017-08-29, <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/linkeviciusseptynios-tonos-zodzio-laisvesijungtas-naujas-radijo-programu-siustuvai>, 2017-12-15.

⁹⁰ Vidaus reikalų ministerija, *Lietuvos regioninės politikos baltoji knyga*, 2017, https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Naujienos/Regionines_politikos_baltoji_knyga_20171215.pdf, 2017-12-20.

ir siekia jas dekonstruoti, parodyti akivaizdų melą. Šiuo būdu nebuvo siekiama primesti savo vertinimo, tačiau bent jau yra paneigiama aki-vaizdžiai klaidinanti informacija. Puiki ir Čekijos nevyriausybininkų iniciatyva, įkuriant prieš tai minėtą Europos vertybių centrą (angl. *European Values Think-Tank*), pradėjusi kasmetinius specialistų, įsitraukusių į kovą su informacinėmis grėsmėmis, forumus, inicijavusi reguliarius analitinius tyrimus. Pažymėtinos ir kelios JAV nevyriausybininkų iniciatyvos – JAV Atlanto tarybos iniciatyva Skaitmeninės kriminalistikos tyrimų laboratorija (angl. *Digital Forensics Research Lab*) ir JAV Vokietijos Maršalo fondo demokratijos išsaugojimo aljansas (angl. *the Alliance for Securing Democracy, the German Marshall Fund of the United States*, dar žinoma kaip *Hamilton68* iniciatyva). Tai tik keli pavyzdžiai.

3.3. Institucinis NATO ir ES reagavimas

Kova su hibridinėmis grėsmėmis remiasi ne tik nacionalinėmis, bet ir kolektyvinėmis – NATO bei ES – pastangomis. Atsižvelgiant į hibridinių grėsmių pobūdį, nacionalinės gynybinės pastangos turi neišvengiamai būti sustiprintos tarptautiniu komponentu. Tarptautinis bendradarbiavimas, ypač per NATO ir ES, gali daug pasiūlyti politinėje, ekonominėje ir karinėje plotmėje, be to, tai padeda „pridengti“ kai kuriuos trūkstamus nacionalinius gebėjimus arba paremti kuriant tuos gebėjimus srityse, kuriose jie dar nepakankamai išvystyti. Tarptautinis bendradarbiavimas leidžia suvienyti paskirus, išmėtytus nacionalinius išteklius, sprendžiant platesnės tarptautinės darbotvarkės klausimus.

Kalbant apie NATO ir ES kovą su hibridinėmis grėsmėmis, čia ypač svarbu ne tik pačių organizacijų poveikis, bet ir Vakarų politinių lyderių laikysena. Tai, kaip bendroje spaudos konferencijoje kartu su Rusijos prezidentu V. Putinu pasisakė Prancūzijos prezidentas Emanuelis Macronas, galėtų būti etalonu kitiems Vakarų Europos lyderiams: „(rinkimų – austr.) kampanijos metu „Russia Today“ ir „Sputnik“ buvo įtakos agentai, kurie keletą kartų skleidė netinkamas žinias apie mane asmeniškai ir mano kampaniją <...>. Jie elgėsi kaip įtakos, propagandos ir melagingos propagandos organai.“⁹¹ Rusijai aktyviai kišantis į rinkimus, referendumus, visuomeninius procesus ir pan., supratimas tarp Vakarų elito ir ekspertų didėja. Tai sudaro pagrindą įsibėgėjančiai

⁹¹ Rose, M., Dyomkin, D., „After talks, France's Macron hits out at Russian media, Putin denies hacking“, May 29, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-france-russia/after-talks-frances-macron-hits-out-at-russian-media-putin-denies-hacking-idUSKBN18P030>, 2017-12 15.

NATO ir ES sisteminei veiklai kovojant su hibridinėmis grėsmėmis.

Tiek NATO, tiek ES dokumentai aiškiai sako, kad kiekviena šalis narė turi pati rūpintis atsaku į hibridines grėsmes. Taip pat Lietuvos ir kitų Vidurio ir Rytų Europos pastangomis tiek NATO, tiek ES ėmėsi rimtai svarstyti apie kolektyvinį atsaką į hibridines grėsmes. Procesai abiejose organizacijose įgauna dinamiką.

3.3.1. NATO sprendimai ir veiksmai

Pirmasis NATO atsakas į agresyvius Rusijos veiksmus Ukrainoje buvo labiau karinis-politinis. 2014 metų rugsėjo mėnesį Velse vykusiame aukščiausio lygio susitikime NATO susitarė dėl pasirengimo veiksmų plano (angl. *Readiness Action Plan*, sutr. *RAP*), kad „būtų išspręstas tiek nuolatinis sąjungininkių patikimumo poreikis, tiek Aljanso karinio strateginio požiūrio pritaikymas nuolatinio oro, žemės ir jūrų buvimu ir prasminga karinė veikla rytinėje Aljanso dalyje rotaciniu pagrindu“⁹². *RAP* pagrindinis elementas yra labai aukšto pasirengimo jungtinės pajėgos (angl. *Very High Readiness Joint Task Force*, sutr. *VJTF*) – brigados dydžio pajėgumai su oro, specialios operacijos pajėgų ir karinių jūrų parama. Tai suteikia galimybę bet kuriuo metu (Aljanso teritorijoje ar kitur) dislokuoti per kelias dienas, kad būtų galima atlikti plataus spektro misijas ir stabilizuoti besiformuojančią krizę.

2016 metų liepos mėnesį Aljansas žengė dar toliau – Varšuvos susitikime buvo priimtas sprendimas dėl NATO sustiprinto priešakinio buvimo (angl. *Enhanced Forward Presence*) šalyse, kurios yra arčiausiai Rusijos geografiškai. 2017 metų viduryje keturių NATO valstybių – JAV, Vokietijos, Kanados ir Jungtinės Karalystės – vadovaujamos karinės grupės buvo dislokuotos atitinkamai Lenkijoje, Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje.

Kalbant konkrečiau apie hibridines grėsmes, 2015 metų gruodžio mėnesį NATO užsienio reikalų ministrai susitarė dėl NATO vaidmens kovojant su hibridinėmis grėsmėmis⁹³. Pagrindiniai elementai: atpažinti mišrias grėsmes, atsparumas, būti pasirengusiems atremti jas, greitai įvertinti, veiksmingai reaguoti. Hibridiniai strateginiai veiksmai, NATO traktavimu, pasireiškia kaip: (1) ekonominė prievarta; (2) dezinformacija; (3) kibernetiniai išpuoliai; (4) atakos ar sabotazas prieš ypatingos svarbos infrastruktūros objektus; ir (5)

⁹² NATO, „Wales Summit Declaration“, September 5, 2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, 2017-12-15.

⁹³ NATO, „NATO Foreign Ministers address challenges to the south, agree new hybrid strategy and assurance measures for Turkey“, December 1, 2015, https://www.nato.int/cps/ua/natohq/news_125368.htm, 2017-12-17.

atvira veikla, pagrįsta karine jėga.

Įgyvendinama ši strategija, NATO padarė pažangą, reaguodama į Rusijos informacines atakas: (1) buvo sustiprinti strateginės komunikacijos pajėgumai NATO būstinėje; (2) Rygoje buvo įkurtas NATO strateginės komunikacijos kompetencijų centras (angl. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence*). Savo ruožtu anksčiau Taline įsikūrė NATO kibernetinio saugumo centras (angl. *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*), o Vilniuje – NATO energetinio saugumo kompetencijos centras (angl. *NATO Energy Security Centre of Excellence*).

Kitas svarbus NATO sprendimas, įgyvendinant sprendimą stiprinti atsparumą, – NATO Varšuvos aukščiausiojo lygio susitikime 2016 m. liepos mėn. buvo sutarta dėl NATO septynių pagrindinių civilinių reikalavimų: (1) užtikrinti vyriausybės ir kritinių valstybės tarnybų tęstinumą; (2) atsparūs energijos šaltiniai; (3) gebėjimas veiksmingai kovoti su nekontroliuojamu žmonių judėjimu; (4) atsparūs maisto ir vandens ištekliai; (5) gebėjimas kovoti su masinėmis avarijomis; (6) atsparios civilinės komunikacijos sistemos ir (7) atsparios civilinės transporto sistemos⁹⁴. Šie baziniai atsparumo reikalavimai nuo 2018 metų yra visiškai inkorporuoti į NATO gynybos planavimą (anksčiau NATO karinio planavimo ir civilinės saugos sistemos veikė atskirai). Jie atspindi tą atsparumo lygį, kurį turėtų pasiekti kiekvienas sąjungininkas, kad visuomet išlaikytų pagrindines vyriausybės tęstinumo, pagrindinių paslaugų tęstinumo gyventojams ir civilinės paramos kariuomenei reikalavimus – net ir esant patiems reikliausiems scenarijams.

Varšuvos NATO viršūnių susitikime 2016 m. buvo dar aiškiau apibrėžtas Aljanso vaidmuo kovojant su hibridinėmis grėsmėmis: pačios šalys turi imtis specifinių priemonių gintis, bet NATO padės dalinantis ekspertize įvairiose srityse, be to, Aljansas galės nuspręsti, kada padėtis verta 5 straipsnio⁹⁵. Taip hibridinės grėsmės pradėtos traktuoti kaip kolektyvinės gynybos elementas (aišku, kai kurie ekspertai mano, kad to neužtenka, ir siūlo, kad Baltijos valstybės turėtų įsitraukti į diplomatinės pastangas pakeisti Vašingtono sutartį, ypač 5 straipsnį, kad atspindėtų iššūkius, susijusius su 4, 5, 6 ir 7 karo karta, taip pašalinant politinio manevro erdvę⁹⁶).

Susitikime taip pat buvo priimtas sprendimas dėl kibernetinės gynybos įsipareigojimų (angl. *pledge*)⁹⁷. NATO pažadėjo paramą Aljanso narėms stipri-

⁹⁴ NATO, „Warsaw Summit Communiqué“ (36 išnaša).

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Autorius taip apibrėžia karo kartas: 4 – nevalstybiniai veikėjai, 5 – be kontaktų (dronų panaudojimas), 6 – kibernetinis karas, 7 – informacinis karas. Žr. Jānis Bērziņš, (47 išnaša) p. 9.

⁹⁷ NATO, „Warsaw Summit Communiqué“ (36 išnaša).

nant kibernetinį atsparumą.

Be šių strateginių NATO sprendimų kovoje su hibridinėmis grėsmėmis, toliau vyksta reguliarios pratybos su hibridiniais scenarijais. Pavyzdžiui, NATO krizių valdymo pratybose (angl. *Crisis Management Exercises*, sutr. *CMX*) taip pat pradėti įtraukti hibridiniai scenarijai, apimantys dezinformaciją, grėsmes kritinei infrastruktūrai, „pilkosios zonos“ situacijas. NATO rimtai užsiėmė priešiškos propagandos monitoringu šalyse, kuriose dislokuotos Aljanso priešakinio buvimo pajėgos. Buvo sustiprintas raportavimas apie hibridinius incidentus iš Aljanso narių ir NATO pajėgų. NATO taip pat dalyvauja Europos kovos su hibridinėmis grėsmėmis kompetencijų centre. Peržiūrima NATO vadovavimo struktūra, taip pat atsižvelgiant į hibridinius elementus.

Aljansas taip pat pasiryžęs spausti Rusiją dėl hibridinių grėsmių, naudodamas periodines ir kryptingas diskusijas NATO ir Rusijos taryboje (sutr. *NRC*), tačiau Rusija iki šiol atsisakė dalyvauti tokiose diskusijose.

2017 m. viduryje buvo įkurta NATO ir Ukrainos hibridinė platforma (angl. *NATO-Ukraine Hybrid Platform*), kurios pirmas renginys įvyko Varšuvoje⁹⁸. Vėliau Lietuva parėmė antro seminaro NATO ir Ukrainos hibridinės platformos rėmuose „Strateginės komunikacijos bendradarbiavimas reaguojant į hibridines grėsmes“ organizavimą⁹⁹.

Galiausiai neseniai NATO viršūnių susitikime Briuselyje 2018 m. liepos 11 d. sąjungininkų vadovai pakartojo, kad NATO plečia savo turimus įrankius, skirtus kovai su priešiškomis hibridinėmis veiklomis, ir paskelbė apie įkūrimą kovos su hibridinėmis grėsmėmis palaikymo grupių (angl. *Counter Hybrid Support Teams*), kurios teiks specialią ir tikslią paramą sąjungininkėms, remiantis jų prašymu, ruošiantis ir reaguojant į hibridinę veiklą¹⁰⁰.

Taigi, reaguodamas į hibridines grėsmes, Aljansas lėtai, bet iš esmės padarė ir toliau nuosekliai daro konkrečius žingsnius didindamas tiek jo paties, tiek atskirų narių atsparumą.

⁹⁸ National Security Bureau of the Republic of Poland, „Poland to start NATO-Ukraine coop re hybrid threats - security bureau“, 2017-10-25, <http://en.bbn.gov.pl/en/news/621,Poland-to-start-NATO-Ukraine-coop-re-hybrid-threats-security-bureau.html>, 2017-12-20.

⁹⁹ „Lietuva skatina intensyvesnį NATO ir Ukrainos bendradarbiavimą, kovojant su hibridinėmis grėsmėmis“, <http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/lietuva-skatina-intensyvesni-nato-ir-ukrainos-bendradarbiavima-kovojant-su-hibridinemis-gresmemis>, 2018-04-20.

¹⁰⁰ NATO, “Brussels Summit Declaration”, July 11, 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm

3.3.2. Europos Sąjungos sprendimai ir veiksmai

Kalbant apie ES pastangas kovoje su hibridinėmis grėsmėmis, progresas irgi nebuvo greitas. Pirmas žingsnis, prie kurio prisidėjo ir Lietuvos politikai bei diplomatai, – pasiekti, kad strateginiu lygmeniu ES pripažintų hibridines grėsmes. 2016 metų balandžio mėnesį Europos Komisija (EK) ir ES vyriausioji įgaliotinė užsienio reikalams ir saugumo politikai (VĮ) Federica Mogherini patvirtino komunikatą *Bendra kovos su hibridinėmis / mišriomis grėsmėmis sistema. Europos Sąjungos atsakas*¹⁰¹, kuris tapo kertiniu ES pastangų šioje dokumentu srityje.

Be to, 2016 metų balandžio mėnesio ES komunikate dėl *Saugumo sąjungos sukūrimo* pripažįstama, kad reikia kovoti su hibridinėmis grėsmėmis ir kad svarbu užtikrinti didesnę saugumo srities vidaus ir išorės veiksmų nuoseklumą¹⁰².

2016 metų birželio mėnesį patvirtintoje *Visuotinėje ES užsienio ir saugumo politikos strategijoje* išsamiai aptariamas integruoto požiūrio, siejant ES vidaus atsparumą su jos išorės veiksmais, poreikis ir raginama formuoti sąsajas tarp gynybos politikos ir politikos priemonių vidaus rinkos, pramonės, teisės saugos ir žvalgybos tarnybų veiklos srityse¹⁰³.

2016 metų liepos mėnesį Europos Vadovų Tarybos ir EK pirmininkai bei NATO generalinis sekretorius Varšuvoje pasirašė bendrą deklaraciją, kurioje apibrėžtos septynios konkrečios sritys, įskaitant kovą su hibridinėmis grėsmėmis: ankstyvas perspėjimas / situacijos supratimas; strateginė komunikacija; kibernetinis saugumas; civilinis-karinis pasirengimas ir atsakas¹⁰⁴. 2016 m. gruodžio mėnesį ES ir NATO tarybos pritarė bendram 42 įgyvendinimo pasiūlymų rinkiniui. Beje, dieną prieš NATO aukščiausiojo lygio susitikimą 2018 m. liepos mėn. Europos Vadovų Tarybos pirmininkas, EK pirmininkas ir NATO generalinis sekretorius susitarė dėl naujos Bendros deklaracijos dėl ES ir NATO bendradarbiavimo, kuri taip pat apima bendradarbiavimą, kovojant su hibridinėmis grėsmėmis¹⁰⁵.

¹⁰¹ „Bendras komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai, (išnaša 34).

¹⁰² European Commission, „Delivering on the European Agenda on Security to Fight Against Terrorism and Pave the Way Towards an Effective and Genuine Security Union“, COM(2016) 230 final, 2016-04-20, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/legislative-documents/docs/20160420/communication_eas_progress_since_april_2015_en.pdf, 2017-12-15.

¹⁰³ 2016 m. birželio 28 d. Vyriausioji įgaliotinė užsienio reikalams ir saugumo politikai F. Mogherini strategiją pateikė Europos Vadovų Tarybai.

¹⁰⁴ NATO, „Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization“, December 05, 2016, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_133163.htm, 2017-12-20.

¹⁰⁵ European Commission, „Joint declaration on EU-NATO cooperation“, 2018-07-10, http://www.consilium.europa.eu/media/36096/nato_eu_final_eng.pdf.

2016 metų lapkričio mėnesį, priėmusi *Europos gynybos veiksmų planą*, EK pateikė konkrečių iniciatyvų, kuriomis bus prisidedama prie ES gebėjimo reaguoti į hibridines grėsmes stiprinimo: skatinamas tiekimo grandinės gynybos sektoriuje atsparumas ir stiprinamas bendrosios rinkos gynybos sektorius.

Remdamasi Europos gynybos veiksmų planu 2017 metų birželio mėnesį EK įsteigė Europos gynybos fondą, kuriam iki 2020 metų siūloma skirti 600 mln. eurų finansavimą, o po 2020 metų – kasmet po 1,5 mlrd. eurų. Tarp galimų sričių, kurios gali pretenduoti į finansavimą, patenka ir hibridinės grėsmės.

Iš tiesų komunikato *Bendra kovos su mišriomis grėsmėmis sistema. Europos Sąjungos atsakas*¹⁰⁶ patvirtinimas buvo esminis, siekiant visaapimančio priėjimo prie kovos su hibridinėmis grėsmėmis. Pirmą kartą ES pažiūrėjo į grėsmes „holistiškai“ ir aiškiai identifikavo, ką turi padaryti EK, ES išorės veiksmų tarnyba (EIVT) ir valstybės narės. Be to, 2018 m. kovo 22 d. Europos Vadovų Taryba susitarė, kad dėl Salisburiyje įvykusio išpuolio, kai buvo nuuodytas buvęs Rusijos žvalgybos agentas Skripal ir jo duktė, ES turi sustiprinti savo atsparumą cheminėms, biologinėms, radiologinėms ir branduolinėms grėsmėms, taip pat glaudžiau bendradarbiaujant tarp ES ir jos valstybių narių bei NATO¹⁰⁷. Europos Vadovų Taryba taip pat susitarė, kad „Europos Sąjunga ir jos valstybės narės taip pat turėtų toliau stiprinti savo gebėjimus spręsti mišrias grėsmes, įskaitant kibernetinį saugumą, strateginę komunikaciją ir priešišką žvalgybą“, ir paragino EK ir VĮ imtis šio darbo ir birželio mėn. Europos Vadovų Tarybai pateikti pažangos ataskaitą. Kaip to rezultatas, 2018 m. birželio mėn. buvo išleistas *Bendras pranešimas Europos Parlamentui, Europos Vadovų Tarybai ir Tarybai. Atsparumo stiprinimas ir gebėjimų ugdymas sprendžiant hibridines grėsmes*¹⁰⁸. Galiausiai 2018 m. birželio 28 d. Europos Vadovų Taryba susitarė dėl koordinuoto ES atsako į dezinformacijos iššūkius, įskaitant atitinkamus įgaliojimus ir pakankamus išteklius atitinkamoms EIVT strateginių ryšių komandoms, pabrėžė būtinybę stiprinti pajėgumus, keliamus iš išorės kylančioms kibernetinio saugumo grėsmėms, palankiai įvertino EK ketinimą pateikti teisėkūros pasiūlymą, kuriuo siekiama tobulinti informacijos, kuria

¹⁰⁶ Europos Komisija, „Bendras komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Bendra kovos su mišriomis grėsmėmis sistema. Europos Sąjungos atsakas“ (34 išnaša).

¹⁰⁷ European Council, European Council meeting (22 March 2018) – Conclusions, EUCO 1/18, 2018-03-23, <http://www.consilium.europa.eu/media/33457/22-euco-final-conclusions-en.pdf>

¹⁰⁸ European Commission, „Joint Communication to the European Parliament, The European Council and the Council. Increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats“, JOIN(2018) 16 final, 2018-06-13, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018JC0016&from=EN>.

skatinama neapykanta ir padaryta teroristinė veikla, aptikimą ir pašalinimą¹⁰⁹.

Pirmas svarbus komunikato *Bendra kovos su mišriomis grėsmėmis sistema. Europos Sąjungos atsakas* numatytas veiksmas – valstybės narės raginamos pradėti tyrimą dėl hibridinių grėsmių, kuriuo siekiama išskirti pagrindines pažeidžiamumo sritis, įskaitant konkrečius hibridinių grėsmių rodiklius, galinčius daryti poveikį nacionalinėms ar Europos masto struktūroms ir sistemoms. 2017 metų viduryje Lietuvos ir dar kelių šalių iniciatyva buvo įkurta Pirmininkaujanti valstybės narės draugų grupė (angl. *Friends of the Presidency*), kuri susitarė dėl nacionalinio hibridinių grėsmių ir kovos su hibridinėmis grėsmėmis įvertinimo klausimyno.

Savo ruožtu, buvo žengtas rimtas žingsnis supratimo didinimo link – EIVT žvalgybos padalinyje buvo įkurtas ES hibridinių grėsmių analizės ir informavimo vienetas (angl. *EU Hybrid Fusion Cell*). Stiprinant strateginės komunikacijos gebėjimus ir siekiant sustiprinti žiniasklaidos stebėjimą, buvo įkurta Strateginės komunikacijos Rytų kaimynystės šalyse darbo grupė (angl. *East Stratcom Task Force*). 2017 m. gale EK priėmė sprendimą finansuoti vadinamąją Europos strateginių komunikatorių tinklą.

Strateginės komunikacijos Rytų kaimynystės šalyse darbo grupei pavyko nemažai atlikti kovojant su informacinėmis grėsmėmis, tačiau Rusijos veiklą šioje srityje galima ir reikia užkardyti daug didesniu mastu. Šiuolaikinė rizikos analizė ir dideli duomenų įrankiai yra labai svarbūs, norint pasiūlyti tinkamus kovos su veiklomis ir proaktyvių priemonių sprendimus (pvz., kompiuteriai su dideliu duomenų kiekiu). Grupės įgaliojimai ir pajėgumai turėtų būti geriau integruojami į EIVT veiklą ir sprendimų priėmimo procesą. Valstybės narės ir jų atstovai turėtų turėti galimybę parengti darbotvarkę, remti Strateginės komunikacijos Rytų kaimynystės šalyse darbo grupę ir skatinti didesnę jos vaidmenį EIVT. Siekiant didesnio progreso šioje srityje, aštuonios ES valstybės narės paragino EIVT žymiai išplėsti savo veiklą prieš Rusijos propagandą ir skubiai stiprinti Strateginės komunikacijos Rytų kaimynystės šalyse darbo grupės pajėgumus¹¹⁰.

Siekdama gerinti ypatingos svarbos infrastruktūros objektų apsaugą nuo hibridinių grėsmių ir atsparumą joms, EK, bendradarbiaudama su valstybėmis narėmis ir suinteresuotaisiais subjektais, ėmėsi būtinų priemonių, visų pirma pradėjo tartis dėl indikatorių sąvado. Europos gynybos agentūra ėmėsi nustatinėti bendrus pajėgumų ir mokslinių tyrimų trūkumus, kylančius dėl

¹⁰⁹ European Council, European Council meeting (28 June 2018) – Conclusions, Press Release, 2018-06-29, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/29/20180628-euco-conclusions-final/>.

¹¹⁰ Rettman, A., „Mogherini urged to do more on Russian propaganda“, October 20, 2017, <https://euobserver.com/foreign/139573>, 2017-12-19.

energetikos infrastruktūros ir gynybos pajėgumų sąsają. Įgyvendindamos ES jūrų saugumo strategiją ir ES muitinės rizikos valdymo strategiją ir jų veiksmų planus, EK ir VĮ, koordinuodamos veiklą su valstybėmis narėmis, pradėjo nagrinėti būdus, kaip reaguoti į hibridines grėsmes, visų pirma susijusias su ypatingos svarbos transporto infrastruktūros objektais. Valstybės narės, ES žvalgybos analizės centras ir susijusios agentūros šiuo metu nustatinėja grėsmes transporto saugumui ir teikia paramą, kuriant veiksmingas ir proporcingas rizikos mažinimo priemones.

Tarp kitų priemonių, kovojant su hibridinėmis grėsmėmis, pažymėtinos EK pastangos įgyvendinant veiksmų planą dėl teroristų finansavimo. 2017 metais EK pateikė tris pasiūlymus dėl teisės aktų, įskaitant dėl baudžiamųjų sankcijų už pinigų plovimą ir neteisėtus mokėjimus gryniaisiais pinigais, taip pat dėl turto išaldymo ir konfiskavimo.

VĮ ir EK, koordinuodamos veiklą su valstybėmis narėmis, sukūrė bendrą operatyvinių veiksmų protokolą ir reguliariai vykdo pratybas, kuriomis gerinami strateginio sprendimų priėmimo, reaguojant į sudėtingas hibridines grėsmes, gebėjimai, remiantis krizių valdymo ir integruoto politinio atsako į krizes procedūromis. EK ir EIVT paskelbė *ES Operatyvinių veiksmų protokolą dėl kovos su hibridinėmis grėsmėmis*, kuriame nustatyta koordinavimo, žvalgybos duomenų jungimo ir analizės, informacijos teikimo politikos sprendimų priėmimui, pratybų ir mokymo procesų bei bendradarbiavimo su organizacijomis partnerėmis, visų pirma NATO, seka hibridinės grėsmės atveju. ES scenarijus buvo praktiškai išbandytas 2017 metų rudenį per ES lygiagrečias ir koordinuotas pratybas, kurios vyko sąveikaujant su NATO.

2017 metų balandžio mėnesį grupė ES ir NATO narių, dalyvaujant ES ir NATO atstovams, Suomijoje įkūrė Europos kovos su hibridinėmis grėsmėmis kompetencijų centrą¹¹¹. Centras, įkurtas Baltijos jūros regione, sudaro galimybę Šiaurės ir Baltijos šalims, Lenkijai aktualizuoti kovos su mišriomis grėsmėmis tematiką platesniame kontekste bei atkreipti dėmesį į Baltijos jūros regiono saugumo iššūkius.

ES toliau tęsė neformalų dialogą ir stiprino bendradarbiavimą bei veiklos koordinavimą su NATO informuotumo apie padėtį, strateginių komunikacijų, kibernetinio saugumo ir krizių prevencijos bei atsako į jas, kovojant su hibridinėmis grėsmėmis, srityse (aišku, gerbiant įtraukties principus ir abiejų organizacijų sprendimų priėmimo proceso savarankiškumą – politinių „jau-

¹¹¹ „Lietuva dalyvaus kuriant Europos kovos su mišriomis grėsmėmis kompetencijos centrą“, *15min.lt*, 2017-04-11, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lietuva-dalyvaus-kuriant-europos-kovos-su-misriomis-gresmemis-kompetencijos-centra-56-782158>, 2017-12-20.

trumų“, plėtojant bendradarbiavimą, netrūksta abiejose organizacijose). Skatinant ES ir NATO bendradarbiavimą, pasitarnauja jau minėtas Europos kovos su hibridinėmis grėsmėmis kompetencijų centro įkūrimas.

2017 metais, greta NATO pratybų CMX, ES vykdė lygiagrečias ir koordinuotas pratybas (angl. *Paralleled and Coordinated Exercises*, sutr. *PACE*), o 2018 metais ES ėmėsi vadovaujamojo vaidmens. Kaip ir NATO CMX, hibridiniams elementams per scenarijų turėtų būti skiriamas didžiulis dėmesys. *PACE* buvo labai geras pirmasis žingsnis, bet ES ambicija – bendros pratybos su realiu scenarijumi pradžia bent hibridinių ir kibernetinių grėsmių srityje.

Stiprėjant Rusijos propagandiniam veiksmams Ukrainoje, grupė ES ir NATO šalių įkūrė Ukrainos draugų grupę (angl. *Friends of Ukraine*), kurioje keičiamasi informacija, bet kartu tai ir platforma, kuriamos komunikacinės veiklos, kampanijos, padedančios Ukrainos klausimą išlaikyti tarptautinėje darbotvarkėje.

Išvados

Nepaisant to, kad hibridinio ar asimetrinio karo fenomenas yra žinomas nuo seno, o 2014 m. Rusijos intervencija Ukrainoje iš naujo aktualizavo teorinius jo svarstymus, sutarimas dėl hibridinių grėsmių apibrėžimo teoriniu lygmeniu dar nepasiektas. Tęsiasi ir pats diskursas, ar iš viso terminas „hibridinis“ nėra klaidinantis ir atitinka šiuolaikinės karybos realijas. Darbe pateikta teorinio diskurso apžvalga leido suformuluoti pagrindinius hibridinio karo elementus, jo išraiškas, tačiau tolesnių tyrimų reikalauja atsakymai į klausimus, kiek plačiai turėtų būti imamas grėsmių, priskiriamų hibridinėms, spektras, kada jau susiduriame su hibridiniu karu, o kada tik – atskirų hibridinių įtakų veikimu. Straipsnio autoriai nekėlė tikslo išspręsti šiuos teorinius (o tuo pačiu ir praktiniam lygmeniui įtaką darančius) aspektus ir didesnis dėmesys buvo skiriamas praktinei Lietuvos, Europos Sąjungos ir NATO veiksmų, reaguojant į hibridines grėsmes, apžvalgai ir įvertinimui. Vykstantys debatai dėl hibridinio karo ir grėsmių turinio yra svarbūs, iš naujo aktualizuojant (ne)saugumo situaciją Europoje bei plėtojant gebėjimus atpažinti hibridines grėsmes, bei, ypač praktinių priemonių, kaip nuo jų apsiginti (tapti atspariems) paieškai tiek nacionaliniu, tiek viršnacionaliniu lygmeniu.

Baltijos jūros regiono saugumą ir toliau lemia tebesitęsianti Rusijos Vakarų karinės apygardos militarizacija, jos užsienio ir saugumo politikos aktyvumas ir agresyvumas, pasiryžimas atkurti savo įtakos zoną regione bei troškimas zonuoti Vakarų silpnumą. Vykstant Rusijos agresijai Ukrainoje,

akivaizdžiai matome, kad Rusija vis intensyviau investuoja į nekarines priemones savo tikslams siekti regione, į kurį patenka ir Baltijos šalys. Tai apima kultūros politiką, informacines ir kibernetines atakas, socialinio nepasitenkinimo skatinimą, destruktivią diplomatiją, istorijos perrašinėjimą, šantažo politiką ir t. t. Hibridinės įtakos (pirmiausiai informacinėje erdvėje) yra tiesiogiai nukreiptos į tikslines grupes skirtingose šalyse, o jų naudojimas tik intensyvėja. Nėra objektyvių priežasčių teigti, kad Rusijos pasirinkta hibridinio veikimo strategija ir taktika kistų trumpuoju ar vidutiniu periodu.

Apžvelgus Lietuvos situaciją, aiškiai galima matyti, kad Rusijos keliamos hibridinės grėsmės yra aktualus saugumo iššūkis, kuriam yra reikalingi kompleksiški sprendimai. Nacionaliniu lygmeniu būtina tęsti koordinavimo stiprinimą. Lietuva tik kuria kovos su hibridinėmis grėsmėmis koordinavimą, nors jau pradėtos iniciatyvos, stiprinančios informacinį saugumą (tiesioginės propagandos ribojimas, informacijos apie propagandą ir hibridines grėsmes sklaida Lietuvos portaluose), neigiamos ir destruktivios informacijos monitoringas už strateginę komunikaciją atsakinguose Lietuvos institucijų padaliniuose (Krašto apsaugos ministerija, Lietuvos kariuomenė). Būtų tikslinga perimti kitų valstybių patirtį, kurios skiria nemažai dėmesio informacinių grėsmių valdymui ir siekia numatyti kovą su jomis strateginiuose dokumentuose. Lietuvos atveju irgi būtų aktualu dezinformaciją ir kitas hibridines grėsmes kodifikuoti nacionalinio saugumo dokumentuose, kurti atsakingas institucijas, kurios imtųsi sistemingos kovos su hibridinėmis (pirmiausiai informacinėmis) grėsmėmis. Kuriant naujas institucijas, atsakingas už informacinį saugumą, labai svarbi yra politinė valia ir sutarimas tarp pagrindinių politinių jėgų, kad būtų užtikrinti pakankami žmogiškieji resursai, biudžeto dotacijos ir tinkamas darbų pasidalijimas.

Kaip rodo Lietuvos atvejis, atsparumo stiprinimas nacionaliniu lygmeniu vyksta gana sėkmingai, bet tai tik ilgo proceso pradžia. Lietuvos Vyriausybei reikia ir toliau stiprinti pasirengimą atremti hibridines grėsmes, pritaikyti prie naujų realijų krizių valdymo sistemą, kad ji apimtų ir hibridinius scenarijus, koordinuoti visų be išimties institucijų veiklą, stiprinti visuomenės įtraukimą į atsaką hibridinėms grėsmėms, stiprinti Lietuvos institucijų pastangas informaciniame fronte. Iššūkiai, laukiantys Lietuvos, verčia stiprinti valstybės stuburą ir neleidžia galvoti, kad tai – laikina ir kažkaip praeis.

Svarbus aspektas – rinkimų ir politinės sistemos apsauga. Lietuvos situacija čia nėra unikali. Vis daugiau šalių supranta, kad pralaimėjus kovą dėl pačios demokratijos apsaugos, neužtikrinus demokratinės sistemos, laisvo žmonių pasirinkimo, ateityje bus sunkiau galvoti apie apsaugą nuo hibridinių grėsmių plačiau.

Kitas svarbu aspektas – visuomenės įtraukimas. Nenuspėjamumas, neapibrėžtumas padaro hibridines grėsmes daug sudėtingiau atpažįstamas paprastiems piliečiams, todėl valstybės elitui, taip pat ir žiniasklaidai, tenka sudėtinga užduotis kuo aiškiau tai išaiškinti, siekiant stiprinti visuomenės atsparumą joms. Reikia remti informacinį pliuralizmą, investuoti į pilietinio sąmoningumo stiprinimą per švietimą bei kultūrą (laisva, žingeidi ir išsilavinusi visuomenė neužkibs ant tokio lengvai atpažįstamo „jauko“; save susivokusi bendruomenė pajėgs kritiškai vertinti priešiškų jėgų veikimą), skatinti kovą su korupcija, energetinę diversifikaciją, investuoti į greitą reagavimą į bet kokią pasklidusią dezinformaciją.

Supratimas tarp ES ir NATO šalių apie Rusijos hibridinius veiksmus didėja, vis daugiau sprendimų priėmėjų pripažįsta hibridinių grėsmių fenomeno egzistavimą, bet nepaisant didėjančio supratimo apie Rusijos veiksmus, stokojama bendro aukščiausio ES ir NATO politinio įsipareigojimo rimtai su tuo kovoti. Šis klausimas turi iškilti į dienotvarkių prioritetus. Tačiau ne tik politinė parama ir supratimas yra svarbu. Reikia investuoti į rimtas technines ir intelektualias priemones stebėti hibridines grėsmes, jas analizuoti, paneigti melą ir dezinformaciją informacinių atakų atveju, kurti rimtas kovos su hibridinėmis grėsmėmis strategijas.

Būtinios koordinuotos ES ir NATO kontrapriemonės. ES ir NATO pareigūnų susitikimai, dalinimasis naratyvais ir t. t. vyksta, tačiau tai turi būti daroma sistemingiau. Idealiu atveju galėtų atsirasti bent jau neformali koordinacinė ES ir NATO šalių ekspertų bendruomenė, kuri nuolatos keistųsi informacija, patyrimu.

Aišku, norint reaguoti į netikėtumus – o hibridinės grėsmės ir pasižymi tuo, – NATO sprendimų priėmimas turi būti spartesnis. NATO karinių pajėgų vadui (angl. *Supreme Allied Commander Europe*, sutr. SACEUR) turi iš anksto suteikti įgaliojimus inicijuoti karinius pasirengimus ir reagavimą.

ES ir NATO formatuose rimtai kalbama apie atsparumo stiprinimą, tačiau reikia galvoti, kaip būtų galima suderinti šiuos procesus. NATO jau pradėjo įgyvendinti Varšuvos aukščiausiojo lygio susitikimo sprendimus dėl 7 bazinių civilinių reikalavimų. ES lygiu kol kas tik kalbama apie nacionalinius įvertinimus hibridinių grėsmių srityje. Šioje srityje taip pat būtinas didesnis koordinavimas.

Iki šiol padaryti veiksmai padėjo svarius pamatus tarpinstituciniam ir viršnacionaliniam kovos su hibridinėmis grėsmėmis mechanizmui, tačiau jo veiksmingumas, priemonių tikslingumas ir suderinamumas išlieka ateities diskusijų objektu. Lietuvai, kaip ir kitoms labiausiai Rusijos hibridinių įtakų

grėsmes patiriančioms valstybėms, svarbu išlaikyti tarptautinės bendruomenės dėmesį šiam klausimui.

Supratimas tarp specialistų, tarp politinių lyderių apie Rusijos hibridinius veiksmus didėja, tačiau turime nuolatos plėsti supratimą, turime keistis patyrimu. Hibridinė gynyba – tai ne statinė konvencinė gynyba apkasais. Turime gilinti žinias apie naujus metodus ir priemones. Kitas aspektas – turime plėsti ES ir NATO visuomenių supratimą apie hibridinius veiksmus. Išplauti vertybinį pamatą, skatinant antimigrantines nuotaikas, nėra sunku. Žymiai sunkiau yra atstatyti pasitikėjimą valstybės institucijomis.

2018 m. vasara

Viljar Veebel*

Baltijos gynybos koledžas

Illimar Ploom**

Estijos nacionalinis gynybos koledžas

NATO atgrasymo patikimumas ir Baltijos šalių pasirengimas panaudoti atgrasymo priemones

Šios studijos tikslas yra įvertinti NATO pateikiamos atgrasymo laikysenos patikimumą, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis; nustatyti, kokie galėtų būti agresijos scenarijai; ką reikėtų padaryti, norint padidinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą ir Baltijos šalių pajėgumą panaudoti papildomas atgrasymo priemones. Analizės dėmesys sutelktas į keturis komponentus: pajėgumai (ir branduoliniai, ir konvenciniai kariniai pajėgumai), komunikacija, vieningumas, normų tarpusavio priklausomybė / jų priėmimas. Taigi autoriai kuria savo tyrimo struktūrą taip, kad ji apimtų ir fizinius potencialių konflikto šalių pajėgumus, ir biheivioristinius-etinius aspektus, susijusius su dabartine saugumo aplinka. Straipsnis parodo Aljanso atgrasymo strategijos iššūkius ir pateikia keletą pasiūlymų, kaip padidinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos.

Įvadas

Nors pagal NATO kolektyvinės gynybos strategiją „niekas neturėtų abejoti NATO ryžtu, jeigu bet kurio iš jos narių saugumui būtų grasinama“¹, žvelgiant į Aljanso Šiaurės–Rytų flangą, negalima nepastebėti, kad Baltijos valstybės yra suvokiamame, jei netgi ne tiesioginiame pavojuje. Tokia situacija verčia iškelti klausimą, ar tai reikštų, kad NATO atgrasymas Baltijos valstybėse nėra patikimas ir neveikia šiame konkrečiame regione, ar Baltijos šalių pasirengimas panaudoti NATO atgrasymo priemones taip pat yra problemos dalis?

* Dr. Viljar Veebel – Baltijos gynybos koledžo mokslinis bendradarbis Rusijos strateginių ir karinių studijų srityje. Adresas korepondencijai: Riia 12, EE-51013 Tartu, Estija; tel.: +372 717 6062; el.p.: viljar.veebel@baltdefcol.org

** Dr. Illimar Ploom – Estijos nacionalinio gynybos koledžo strateginių studijų docentas. Adresas korepondencijai: Riia 12, EE-51013 Tartu, Estija; tel. +372 717 6100; el.p.: illimar.ploom@ut.ee

¹ NATO, „Active Engagement, Modern Defence“, published on 23 May 2012. https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_68580.htm

Tiesa, Baltijos šalių ir jų sąjungininkų regioninės gynybos pajėgumai yra abejotini, lyginant juos su Rusijos pajėgumais regione ir agresyvia retorika. Tai prilygsta faktui, kad labiausiai matoma ir įtikinanti atgrasymo, turimo šiame regione dabartiniu metu, dalis yra atgrasymas atkirčiu (*deterrence by retaliation*), bet ne išankstiniu lengvo laimėjimo paneigimu (*denial*). Turint omenyje tą faktą, kad kalbama apie NATO valstybes nares, kodėl nepadidinus sustiprinto priešakinio buvimo (angl. *enhanced forward presence*) sąjungininkų pajėgų karių skaičiaus Baltijos šalyse ir, pavyzdžiui, nedislokavus papildomų JAV brigadų, turinčių tvirtus oro gynybos pajėgumus? Tyrimas argumentuoja, kad atgrasymas atkirčiu (*deterrence by retaliation*) yra, nors ir keista, vienintelis ir labiausiai realistiškas atgrasymo modelis, bent jau vidutinės laiko trukmės atžvilgiu, bet jis *de facto* pripažįsta Rusijos interesą Baltijos regione.

Nors dabartinių atgrasymo modelių silpnosios vietos gali būti nevysiškai matomos Baltijos šalių atveju, neseni įvykiai Ukrainoje ir Gruzijoje atskleidė jas. Mes matėme Rusijos agresiją, be jokios atviros keršto baimės, vykdomą prieš savo kaimynus; agresiją, kuri buvo gerai suplanuota ir atlikta su dideliu subtilumu, iniciatyva, energija ir ryžtingumu. Iš tikrųjų Rusijos nekamavo jokios moralinės abejonės. Šių dviejų šalių atžvilgiu Rusija netgi dar akivaizdžiau panaudojo „artimojo užsienio“ argumentą. Tarptautinėje arenoje egzistuoja politinis konsensusas, kad Rusija inicijavo hibridinio karo bangą, kuri atsispindi visais galimais lygiais ir jos mastas nuolat didėja. Taigi iš to, kas pasakyta, irgi galima daryti išvadą, kad Rusija nuosekliai tikrina dabartinės tarptautinio saugumo architektūros ir atgrasymo principo patikimumą, ieškodama nedidelio intensyvumo galimybių destabilizuoti kaimynines šalis.

Dėl bendro istorinio palikimo ir geografinio artimumo Baltijos šalys yra Rusijos sąlyčio taškai su NATO ir todėl taip pat tampa Rusijos interesų objektu, bandant Aljanso pajėgumus. Šiame kontekste straipsnio tikslas yra įvertinti, kiek patikimos yra NATO teikiamos atgrasymo priemonės, siekiant išvengti galimos Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis, kokie galėtų būti agresijos scenarijai ir ką reikėtų padaryti, norint padidinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą, kad galima būtų išvengti Rusijos agresijos.

Be to, studija atkreipia dėmesį į perspynusius Rusijos ir Vakarų pasaulius Baltijos šalyse. Aptariant NATO atgrasymo patikimumą Baltijos regione, Rusija negali būti ignoruojama. Vis dėlto ši tema yra paprastai analizuojama teritoriniu požiūriu, bet yra vienodai svarbu pripažinti civilizacinį bei politinį aspektus. Didelė dalis rusakalbių mažumų, ypač Estijoje ir Latvijoje, nuolat patiria subtilų Kremliaus spaudimą. Nepaisant to, rusų diaspora Baltijos šalyse rodo tikrai vieną aspektą „platesnio žaidimo“, vykdomo Kremliaus, siekiant iš naujo įtvirtinti savo pozicijas tarptautinėje arenoje.

Pirmoji studijos dalis paaiškina atgrasymo esmę ir aptaria keletą teorinių įgyvendinamo atgrasymo modelio kūrimo dilemų. Antroji dalis įvertina atgrasymo strategijos patikimumą NATO saugumo struktūroje, stabdydama agresyvias Rusijos ambicijas Baltijos šalių atžvilgiu. Analizė skiria didžiausią dėmesį tokiems komponentams: pajėgumui, komunikacijai, vieningumui, normų tarpusavio priklausomybei / jų priėmimui. Trečioji dalis pateikia du hipotetinius scenarijus, kodėl, kada ir kaip Rusija norėtų pulti Baltijos šalis ir, remdamasi teorinėmis dilemomis ir pinklėmis, susijusiomis su atgrasymo koncepcija, aptaria kai kurias idėjas apie kolektyvo-veikėjo atgrasymo prioritetus kintančioje saugumo aplinkoje Europoje.

1. Teorija: kodėl taip sunku sukurti įgyvendinamą atgrasymo modelį?

Akademinėje literatūroje atgrasymas trumpai apibūdinamas kaip pastangos įtikinti priešininką nenaudoti karinės jėgos, grasinant arba kerštu (atgrasymas bausme / atkirčiu (*deterrence by punishment/retaliation*)), arba suardant priešininko operatyvinius planus (atgrasymas išankstiniu lengvo laimėjimo paneigimu (*deterrence by denial*))². Nepriimtinių pasekmių baimė ir grėsmė, kad bus panaudota jėga, atbaidytų priešininką (-us) ir sukliudytų ar suvaržytų tam tikrus veiksmus, kurie dar nebuvo inicijuoti, bet kurių priešininkas trokšta^{3,4,5}. Tokiu būdu kitas veikėjas (-ai) įtikina agresorių, kad agresija sukels didelius kaštus ir nepriimtina žalą, kuri persvers potencialią naudą, gaunamą kaip konflikto ar agresijos rezultata⁶. Taigi atgrasymas yra susijęs su kaštais. Vis dėlto kaštai gali neapsiriboti materialine raiška ir ne iš karto pasireikšti. Pavyzdžiui, „kaštai“ gali būti ateityje atnešantys nuostolių reputacijos praradimo ar patikimumo tarp tam tikrų grupių prasme, baimės, kad kažkas nutiks, ar bejėgiškumo ko nors pasiekti. Panašiai atgrasymas gali būti susijęs su

² Von Hlatky, S. „Introduction: American Alliances and Extended Deterrence“. In Von Hlatky, S., and Wenger, A. (eds.) *The Future of Extended Deterrence: The United States, NATO, and Beyond*, 2015. Georgetown University Press, p. 3.

³ Keane, M. *Dictionary of Modern Strategy and Tactics*, 2015. Naval Institute Press.

⁴ Zagare, F.C. *Deterrence Theory*. Oxford Bibliographies, 2013. <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0161.xml>.

⁵ Morgan, P. M. „The Concept of Deterrence and Deterrence Theory“, 2017. *Oxford Research Encyclopedias: Politics*. <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-572>.

⁶ Paulauskas, K. „On Deterrence“, 2016. *NATO Review Magazine*. <http://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/nato-deterrence-defence-alliance/EN/index.htm>.

tikėjimu, kad tam tikra technologija bus išplėtota ir taps prieinama naudotis ar ištiks emocinis nesugebėjimas pasitraukti iš konflikto.

Teoriškai atgrasymas dažnai siejamas su žaidimų teorijos modeliais, apimdamas lūkesčius, informacijos prieinamumą, tarpusavio santykių simetriją / asimetriją ir strateginius sprendimus. Šiuose modeliuose atgrasymo patikimumą ypač lemia „veiksmai“, kurių buvo imtasi anksčiau, žaidėjų vaidmenys ir jų motyvacija. Žaidimų teorijos modeliai, kurie analizuoja asimetrinio atgrasymo patikimumą, daro prielaidą, kad kuo didesnė suvokiama tikimybė, jog žaidėjas iš tiesų labiau linkęs naudoti atbaidantį grasinimą, tuo didesnis atgrasymo patikimumas (žr., pvz., Zagare⁷). Intriguoja tai, kad pagal tam tikrą žaidimų teoriją modeliai, tokie kaip „viščiuko“ ar „dolerių aukciono“ žaidimai, būdami įtikinamai neracionalūs ar emociškai nestabilūs, galėtų prisidėti prie greitesnio priešininko atgrasymo (žr., pvz., Veebel ir Markus⁸). Atgrasymo teorija taip pat apima daug dilemų, kurių rezultatas galėtų būti neveiksmingos atgrasymo priemonės, įtampos atsiradimas tarp priešininkų ir provokacijos, lydimos agresyvių prevencinių veiksmų.

Šiuo požiūriu pirmoji dilema yra susijusi su konflikto eskalavimo ar pristabdymo strategijos pasirinkimu. Paradoksalu, bet atgrasymas reiškia, kad priešininkui reikia pademonstruoti tam tikrus pajėgumus, tuo pat metu neatskleidžiant kitų. Tačiau pajėgumai, kurie yra visiškai slapti, dažnai negali tenkinti atgrasymo tikslų. Prevencinis konflikto eskalavimas gali atgrasinti ar sustabdyti priešininkus, jeigu jie laikosi agresyvaus realizmo nuostatų, manydami, kad valstybės turi varžytis viena su kita dėl galios, bet jos veikia racionaliai, todėl išlikimas yra jų svarbiausias tikslas⁹. Taigi rezultatas galėtų būti kaip tik priešingas, jeigu priešininką motyvuotų pusiausvyros išlaikymo idėja, t. y. kompensavimas už esamą disbalansą¹⁰. Tokiu atveju priešininkas interpretuoja konflikto eskalavimą kaip provokacinį bei priešišką ir reikalaujantį atsako. Šiandieninės analizės požiūriu, ši dilema labiausiai atsispindi situacijoje, kur didelio masto kariniai pajėgumai, dislokuoti Baltijos regione, siekiant atgrasinti Rusiją (pvz., atgrasymas paneigiant lengvo laimėjimo galimybę (*deterrence by denial*)), Rusijos požiūriu yra suvokiami kaip provokuojantys ir gali baigtis konflikto eskalavimu.

⁷ Zagare, F.C. „Asymmetric Deterrence“, 1993, *International Studies Quarterly*, Vol. 37, p. 25. https://www.researchgate.net/publication/272587994_Asymmetric_Deterrence.

⁸ Veebel, V., Markus, R. „Will sanctions against Russia be successful: will Russia fall before Ukraine?“, 2016, *Journal of Security and Sustainability Issues*, Vol. 5 (4), p. 465.

⁹ Mearsheimer, J., *Conventional Deterrence*, 1983. Ithaca, NY: Cornell University Press, p. 53. <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>.

¹⁰ Levy, J.S. „Balances and Balancing: Concepts, Proportions, and Research Design“, 2003. In Vasquez, J. A., Elman, C. (eds.) *Realism and the Balance of Power: A New Debate*. NJ: Prentice Hall, pp. 128–153.

Antroji dilema siejasi su pusiausvyra tarp moralumo ir veiksmingumo. Kalbant konkrečiau, viena konflikto pusė gali lengvai atsidurti situacijoje, kur būtų priversta pasirinkti tarp prevencinių ryžtingų savarankiškų veiksmų ir pasyvios aukos laikysenos. Pirmasis pasirinkimas gali padėti laimėti vieną mūšį, tačiau rizikuojant pralaimėti karą; tuo tarpu antrasis gali sukelti trumpalaikių nuostolių, bet vis dėlto padėti konflikte išlikti sėkmingam plačiąja prasme. Remiantis šiais faktais, prevencinio smūgio negalima pasirinkti, jeigu konflikto šaliai svarbiau pateikti save kaip neagresyvų „žaidėją“ ar auką ir išlaikyti savo moralę nepažeistą, paaukojant tam tikrus, potencialiai mažesnius nuostolius. Šiandieninėmis aplinkybėmis, kai buvimas pirmu, suduodant smūgį, padėtų Aljansui išlaikyti iniciatyvą konflikto metu, jis taip pat verstų NATO atrodyti labai agresyvia, kas prieštarauja Aljanso pagrindams.

Trečia, taip pat egzistuoja dilema tarp prioriteto atidavimo strateginei gynybai ar atgrasymui. Jeigu atgrasymas yra išimtinai atkirčio (*retaliatory*) pobūdžio, tai logika diktuoja atmesti strateginę gynybą, bet jeigu kalbama apie lengvo laimėjimo paneigimą (*denial*), tai būtų gana logiška panaudoti strateginę gynybą¹¹. Tarp šių dviejų pasirinkimo variantų galima išvelgti nulinės sumos žaidimą. Nors pažanga strateginės gynybos požiūriu daugiausia prisideda prie atgrasymo lengvo laimėjimo paneigimu, lėšos, skirtos strateginės gynybos reikmėms, gali sukurti situaciją, kur investicijos į atkirčio pajėgumus sumažės, kas savo ruožtu sumažins atgrasymo atkirčiu potencialą. Antrasis šios dilemos aspektas yra susijęs su pragmatiniu pasirinkimu nusprendžiant, ar apskritai būtų rentabiliau pasikliauti atgrasymu atkirčiu ir palikti šalį (ar kai kuriuos iš sąjungininkų) pažeidžiamą dalinės agresijos, ar naudoti išteklius, skirtus atgrasymui lengvo laimėjimo paneigimu, ir išvengti agresijos. Apskritai atgrasymo rentabilumas turėtų būti įvertintas racionaliai. Tai nepaneigia galimybes, kad, jeigu agresorius veiktų įtikinamai neracionaliai, būtų sunku įvertinti, ar jam labiau rūpi galimai patirti nuostolių ar bausmės žalą. Be to, nėra garantijų, kad didesnis skaičius karinių pajėgų ar didesnės gynybos išlaidos padarytų atgrasymą patikimesnį. Šiuo požiūriu sisteminių pajėgumų įvairovė, taip pat įvairių technologijų taikymas galėtų suvaidinti daug didesnę vaidmenį negu, pvz., šauktinių skaičiaus su neaiškia atsparumo geba ir nežinomu žūčių koeficientu padidinimas. Atitinkamai, jeigu priešininko suinteresuotumas, siekiant tam tikrų tikslų, viršija jo paties interesus, atgrasymas gali nepavykti; jis taip pat gali priversti dideles valstybes pralaimėti nedidelius karus.

Remiantis ankstesniu aptarimu, atgrasymo patikimumas akivaizdžiai

¹¹ Buzan B. „Introduction: Deterrence and Defence“. In *An Introduction to Strategic Studies*, 1987. International Institute for Strategic Studies Conference Papers, Palgrave Macmillan, London, p. 135.

priklauso nuo konkrečių aplinkybių; vis dėlto dėl jo kontraversiško pobūdžio yra sunku įvertinti, kokiomis aplinkybėmis ir koku laiko tarpusniu atgrasymas yra patikimas. Iš principo analizuojame kažką, ko nesitikima, kad kada nors įvyks. Tai iškelia keletą metodologinių iššūkių, pvz., jei atgrasymas sėkmingas, negalima fiksuoti kokios nors specifinės elgsenos; tikrai jei atgrasymas nepavyksta, tada iš tikrųjų kažkas vyksta ir tai gali būti fiksuojama; galiausiai ir pati atgrasymo teorija nepasiteisina, nes, nors ir esant visoms atgrasymo sąlygoms, „atgrasymo nėra“¹² ir t. t.

Literatūroje pateikiama daug veiksnių, kurie galėtų prisidėti prie atgrasymo patikimumo. Pavyzdžiui, van der Putten, Meijnders and Rood 2015 m. teigė, kad „norint pasiekti veiksmingo atgrasymo, be tarptautinio bendradarbiavimo yra dar keletas sąlygų. Priemonės, kurių imamasi, turi būti patikimos, atgrasymo žinia turi būti aiškiai perduota potencialiam užpuolikui (komunikacija), grėsmė ir ją keliantys veikėjai turi būti žinomi (žvalgyba), o atgrasymas turi būti grindžiamas faktiniais pajėgumais ir integruotais veiksmais.“¹³

Taigi pajėgumai, komunikacija ir integralumas atgrasymo požiūriu yra svarbūs. Be šių trijų aspektų, analizė dar turi apimti ir tarpusavio priklausomybę bei galiojančias normas / tabu. Ši mintis yra pasiskolinta iš Glenno Snyderio „plataus atgrasinimo“ (angl. *broad deterrence*) koncepcijos, kuri numato prie atgrasinimo pridėti dar du minėtus politinius elementus (žr.: pvz., Snyder¹⁴; Nye¹⁵). Dėl įvairių tarpusavio priklausomybių, sėkminga ataka aukai, taip pat ir užpuolikui gali pridaryti didelių nuostolių, kad potencialus priešininkas gali neatakuoti, net jeigu nesitikima keršto ir t. t. (žr. Koehane ir Nye¹⁶). Šis teiginys yra glaudžiai susijęs su kibernetinėmis grėsmėmis: buvo teigiama, kad kai šalutinė žala, sukelta kibernetinės atakos, paveikia bankininkystę ar kitą bendrą infrastruktūrą, ji taip pat sukelia problemų užpuolikui ir jo sąjungininkams, ne vien tik numatytam taikiniui¹⁷. Dalykai, į kuriuos taip pat reikėtų atsižvelgti, yra reputacijos kaina, kuri atsiranda pažeidus taisykles ir normas, tokiu būdu

¹² Starr, H. „Cumulation, Synthesis, and Research Design for the Post-Fourth Wave“. In Harvey, F. P. and Brecher, M., eds., *Evaluating Methodology in International Studies* (eds. Harvey, F. P.; Brecher, M.), 2005. The University of Michigan Press.

¹³ van der Putten, F.; Meijnders, M.; Rood, J. *Deterrence as a security concept against non-traditional threats: In-depth study*, 2015. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael. <http://www.gsdrc.org/document-library/deterrence-as-a-security-concept-against-non-traditional-threats-in-depth-study/>.

¹⁴ Snyder, G. H. *Deterrence and Defence*, 1961. Princeton University Press.

¹⁵ Nye, J. S. „Deterrence and Dissuasion in Cyberspace“, 2016. *International Security*, Volume 41, Issue 3, pp. 44–71.

¹⁶ Koehane, R. O., Nye, J. S. *Power and interdependence*, 2011. Longman, 330 p.

¹⁷ Jasper, J. „Deterring Malicious Behavior in Cyberspace“, 2015. *Strategic Studies Quarterly*, Spring. http://www.airuniversity.af.mil/Portals/10/SSQ/documents/Volume-09_Issue-1/jasper.pdf.

potencialiai kliudydama veikti, net jeigu po to neseks nei gynyba, nei kerštas. Nye¹⁸ tvirtina, jog tam, kad normos veiktų, reikalingas tam tikras tvirtumo laipsnis. Jis taip pat tvirtina, kad normatyviniai tabu gali būti svarbūs kibernetinių atakų atvejais. Pavyzdžiui, kūrimas tabu ne prieš ginklų tipus, bet prieš tam tikrus taikinių tipus¹⁹. Kaip vėliau pamatysime, nors Kremlius iškelė sau tikslą supurtyti dominuojančio saugumo režimo normas, keista, kad jis taip pat yra jų saistomas. Net jeigu Rusija akivaizdžiai nėra rėmėja dabartinio režimo turinio prasme, ji vis dar turi ir turėjo tendenciją bandyti įtilpti į formalias taisykles.

Siekiant susumuoti ir pateikti siūlomo tyrimo modelio metmenis, parinkti keturi komponentai – pajėgumai, komunikacija, vieningumas ir normų tarpusavio priklausomybė / jų priėmimas – kaip pagrindas pateikiamai analizei, norint įvertinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą, stabdant galimai agresyvias Rusijos ambicijas Baltijos šalyse. Kadangi kolektyvinio veikėjo atgrasymas apima atgrasymą, teikiamą ir Aljanso, ir individualių grupės narių²⁰, šie aspektai yra aptariami tiek NATO, tiek Baltijos šalių. Komponentų pasirinkimas grindžiamas argumentu, kad esant normalioms aplinkybėms, būtų galima daryti prielaidą, kad NATO galėtų savarankiškai planuoti savo pajėgumus, spręsti vieningumo reikalus ir vykdyti nedviprasmišką komunikaciją. Vis dėlto Aljansas to nedaro, nes pripažįsta, jog Rusija turi (teisėtų) interesų „artimojo užsienio“ regionuose. Tokia situacija reiškia, kad Aljansas negalėtų pakankamai greitai sustiprinti savo buvimo Baltijos šalyse tiek, kad atitiktų Rusijos pajėgumus. Tačiau tai nėra vienpusio eismo gatvė. Norint suprasti šį reikalą, ypač išreikštą didelės dalies rusakalbių mažumų buvimu Baltijos valstybėse, kartu su nereikšmingu pajėgumų palyginimu, būtina atsižvelgti ir į kitus aspektus, tokius kaip normų tarpusavio priklausomybė ir jų priėmimas. Taigi autoriai siūlo papildyti senąjį modelį normatyviniu ir etiniu atgrasymo sluoksniu. Metodologijos prasme tai reikštų, kad konstruktyvizmo elementas yra įtraukiamas į kitais atžvilgiais racionalistinę tradicinių modelių, kaip kad 3C modelis ir kiti, terpę. Taigi kartu su branduolinių ir konvencinių Rusijos ir NATO pajėgumų palyginimu, taip pat aptariamas Aljanso vieningumas (t. y. jo valstybėms narėms būdingos vizijos ir sampratos), tarpusavio priklausomybė (t. y. ryšiai tarp Rusijos ir Aljanso) ir reputacijos praradimo kaštai, kurie patiriami pažeidžiant taisykles / normas.

Turint galvoje anksčiau pateiktą aptarimą, šiai studijai taip pat taikomi

¹⁸ Nye, J. S., 2017 (nuoroda 15).

¹⁹ Nye, J. S., 2017 (nuoroda 15).

²⁰ Von Hlatky, S., 2015 (nuoroda 2).

keli apribojimai, siekiant įvertinti, kiek patikimas yra NATO teikiamas atgrasymas, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis. Pirmia, kaip jau minėta, autoriai kuria savo analizės sistemą, kad galėtų apimti ir fizinius potencialių konflikto šalių pajėgumus, ir bihevioristinius-etinius aspektus, susijusius su esamomis aplinkybėmis. Antra, studija iš esmės daro prielaidą, kad svarbiausias Rusijos tikslas yra sumenkinti NATO patikimumą ir padidinti neigiamą Rusijos „derėjimosi galią“ tarptautinėje arenoje ir reaguoti į bet kurias regionines Aljanso iniciatyvas, vykdant atitinkamą savo veiklą ir kišimosi taktiką. Tačiau kalbant apie konkrečią riziką, kad Rusija galėtų pulti, ypač Baltijos šalis, studija sutelkia dėmesį į faktą, kad Rusija norėtų sugrąžinti buvusios Sovietų Sąjungos teritorijos kontrolę ar bent jau nutraukti Baltijos šalių ryšius su Vakarų pasauliu. Šis apribojimas atrodo priimtinas tuo, kad kitose straipsnio dalyse jis padeda imituoti potencialios konflikto situacijos Baltijos regione esmę.

2. Analizė: koks NATO patikimumas slopinant regionines Rusijos ambicijas?

2.1. Branduolinių ir konvencinių karinių pajėgumų Baltijos regione palyginimas: NATO prieš Rusiją

Nors NATO vykdoma branduolinė politika prisitaikė prie kintančių strateginių aplinkybių, Aljanso atgrasyme branduoliniai aspektai vis dar išliko mažiausiai pasikeitusių jo dalis²¹. Branduoliniai pajėgumai laikomi neatskiriamu Aljanso atgrasymo strategijos dalimi²² ir tikimasi, kad Aljanso branduolinės ginkluotės pajėgumai užtikrina, kad bet kokia agresija prieš Aljanso narius nėra racionalus pasirinkimas²³. Aljanso strateginė koncepcija konstatuoja, kad „didžiausią sąjungininkų saugumo garantiją suteikia strateginės branduolinės Aljanso pajėgos; ypač Jungtinių Valstijų pajėgos; savarankiškos strateginės Jungtinės Karalystės ir Prancūzijos pajėgos, kurios atlieka savo atgrasymo

²¹ Kulesa, I., Frear, T. *NATO's Evolving Modern Deterrence Posture: Challenges and Risks*, 2017. ELN Issue Brief: Deterrence, May. <https://www.europeanleadershipnetwork.org/policy-brief/natos-evolving-modern-deterrence-posture-challenges-and-risks/>.

²² NATO's nuclear policy is based on NATO's 2010 *Strategic Concept* and the 2012 *Deterrence and Defence Posture Review*.

²³ NATO. „NATO's new Strategic Concept“, published on 25 November 2010. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_68986.htm?selectedLocale=en.

vaidmenį, prisideda prie sąjungininkų bendro atgrasymo ir saugumo.²⁴ *The Deterrence and Defence Posture Review*, išspausdintas 2012 m., pateikė įvertinimą, kad NATO branduolinių pajėgų laikysena atitinka veiksmingo atgrasymo ir gynybos pozicijos kriterijus²⁵.

Vis dėlto svarbu pažymėti, kad kai kuriose tyrimų analizėse buvo akcentuoti argumentai, susiję su pažeidžiamumu ir silpnumu idėjos, kad branduoliniai pajėgumai traktuojami kaip didžiausia NATO patikimo atgrasymo garantija. Pirma, pats Aljansas neturi branduolinių ginklų ir todėl negali suteikti nei teisinių, nei politinių garantijų savo valstybėms narėms ar kitoms valstybėms, kaip branduoliniai ginklai, priklausantys konkrečiai valstybei narei, galėtų būti panaudoti²⁶. Be to, tarp valstybių, turinčių branduolinius pajėgumus NATO organizacijoje, tėra tik dalinis konsensusas, koku mastu branduolinės pajėgos yra „priskiriamos“ NATO. Nors branduoliniai Jungtinės Karalystės ginklai buvo oficialiai priskirti NATO ir šalis patvirtino, kad ginklai bet kokiomis aplinkybėmis bus panaudoti siekiant tarptautinės Atlanto Aljanso gynybos, Prancūzijos branduolinė ginkluotė nėra priskirta NATO ir siekia prisidėti prie sąjungininkų bendro atgrasymo ir saugumo. Žinoma, Prancūzija nėra nei NATO branduolinių struktūrų narė, nei dalyvauja Aljanso kolektyviniame branduoliniame planavime. NATO viduje taip pat nėra konsensuso, koku tiksliai mastu JAV branduolinės pajėgos priskiriamos NATO²⁷. Antra, politine prasme branduolinės ginkluotės klausimai yra labai jautrūs. Rusija naudoja vis labiau bauginančią retoriką, kas kelia nuogąstavimą, kad branduolinių ginklų panaudojimo kartelė gali būti nuleista²⁸. Rusijos retorikos tikslas galėtų būti interpretuojamas kaip rengimas ne vien tik tarptautinės auditorijos, bet ir savo šalies gyventojų priimti tokią situaciją, kurioje iškilų reikmė atrasti parankų pasiteisinimą. Verta pažymėti, kad Rusija jau įvykdė keletą didelio masto karinių pratybų, kurių metu taip pat buvo imituojamas ribotas branduolinis smūgis prieš Aljansą. Šalis taip pat investavo į branduolinės ginkluotės modernizavimą ir pratybas, kuriose dalyvavo branduolinės pajėgos, kad pasiųstų signalą NATO. Tokia situacija reiškia, kad bendras branduolinio

²⁴ NATO, „NATO’s nuclear deterrence policy and forces“, 2015, published on 3 December 2015, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50068.htm.

²⁵ NATO, „Active Engagement, Modern Defence“, 2012. https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_68580.htm.

²⁶ Chalmers, M. „Words That Matter? NATO Declaratory Policy and the DDPR“, 2011. *NTI Analysis*, http://www.nti.org/media/pdfs/NTI_Framework_Chpt2.pdf?_=1322701473.

²⁷ Chalmers, M., 2011 (nuoroda 26).

²⁸ Rathke, J. „NATO’s Nuclear Policy as Part of a Revitalized Deterrence Strategy“, 2016. CSIS, published on 27 January 2016. <https://www.csis.org/analysis/nato%E2%80%99s-nuclear-policy-part-revitalized-deterrence-strategy>.

nusiginklavimo susitarimas yra nustumiamas į šalį²⁹. Tai galėtų kelti rimtą pavojų atitinkamoms tarptautinėms normoms arba netgi baigtis tokiu veiksmu kaip sulaužymas tabu, kuris dabar neleidžia panaudoti branduolinio ginklo. Be to, keletas šalių deda pastangas įsigyti branduolinių ginklų pajėgumus. Visa tai sukelia politines įtampas ir pusiausvyros svyravimus tarptautinėje arenoje ir siejasi su galimu branduolinių ginklų eskalavimu ir disbalansu.

Trečia, branduolinių ginklų vaidmuo NATO doktrinoje per paskutinius du tris dešimtmečius palaipsniui sumažėjo. Jeigu JAV taktinių branduolinių ginklų skaičius Europoje 1990-ųjų pradžioje buvo 2 500 vienetų, tai nuo tada šis skaičius sumažėjo ir 2016 m. buvo tik 180. Taigi, jeigu JAV norėtų panaudoti šiuos ginklus, prireiktų savaičių ar net mėnesių faktiškai sugebėti tą padaryti³⁰.

Tokiame kontekste pateisinama prašyti peržiūrėti vykdomą politiką ir strategijas, susijusias su Aljanso branduoliniu atgrasymu. Ši tema taip pat sulaukė dėmesio naujausiam 2018 m. vasario mėn. JAV gynybos departamento žurnale *Nuclear Posture Review*, siejosi su greitu esamų grėsmių aplinkos pablogėjimu ir prašymu inicijuoti JAV branduolinių pajėgų skaičiaus išlaikymą ir pakeitimą³¹. Šis žingsnis yra labai svarbus Aljansui, nes JAV branduoliniai pajėgumai įneša esminę indėlį į Aljanso branduolinio atgrasymo pajėgumus apskritai. Be to, *Review* konstatuoja, kad Jungtinės Valstijos naudos specialiai parengtą būdą, veiksmingai atgrasinantį per visą priešininkų, grėsmių ir kontekstų įvairovę, kad JAV taip pat išlaikys ir pakeis savo branduolinius pajėgumus, modernizuos NC3 ir sustiprins branduolinio ir nebranduolinio planavimo integraciją³². Tačiau norint, kad tai įvyktų, žinoma, reikia ir laiko, ir išteklių. Esant dabartinėms aplinkybėms, tam gali neužtekti laiko, nes Rusija jau naudoja nuoseklią strategiją, siekdama kaimynystėje „patikrinti pasirengimą“ ir sukelti regioninius konfliktus vos su kelerių metų pertrauka (t. y. Baltijos regione 2007 m., Gruzijoje – 2008 m., Ukrainoje – 2013 m. ir t. t.).

Klausimas, ar branduoliniai ginklai galėtų būti panaudoti galimuose kariniuose veiksmuose Baltijos šalyse, buvo aptartas ir politinėse, ir karinėse grupėse ir taip pat nagrinėjamas daugelyje straipsnių ir pranešimų. Pranešimas, išspausdintas *RAND* korporacijos 2016 m., tvirtina, kad kiti, labiausiai tikėtini Rusijos taikiniai yra Baltijos šalys ir kad NATO branduolinės pajėgos

²⁹ „Bridging the Gap: Reviewing NATO's strategic posture and capabilities“, 2015. <https://static.sdu.dk/mediafiles/0/3/E/%7B03E59EFA-0706-4961-A25A-D199A3994A34%7DAgenda%20NATO%203-4%20December.pdf>.

³⁰ Sauer, T. „Just Leave It: NATO's Nuclear Weapons Policy at the Warsaw Summit“, 2016. Published on Arms Control Association. <https://www.armscontrol.org/print/7439>.

³¹ Department of Defence. „Nuclear Posture Review: February 2018“, 2018. p. 2. <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872877/-1/-1/1/EXECUTIVE-SUMMARY.PDF>.

³² Department of Defence, 2018, p. 4 (nuoroda 31).

neturi pakankamai patikimumo, kad galėtų pastarąsias apginti³³. Tomson³⁴ pasiūlo keletą priežasčių, kodėl Rusija galėtų užpulti Baltijos šalis, pradedant didele strategine svarba ir baigiant būsimu Baltijos šalių nusiteikimu naujų technologijų integravimu tiek į Rusijos, tiek į NATO pajėgas požiūriu. Luik ir Jermalavičius³⁵ pabrėžia, kad Rusijos politinė retorika apima branduolinius grasinimus Baltijos šalims, padarydama jas ypatingai pažeidžiamas.

Tačiau šios studijos autoriai nesutinka su mintimi, kad Baltijos šalims galėtų grėsti potenciali branduolinė ataka, galinti išsivystyti į branduolinį karą. Įsitikinimas grindžiamas argumentu, kad, nepaisant to fakto, jog abi potencialios konflikto šalys, t. y. NATO ir Rusija, turi smogiamuosius pajėgumus, nėra racionalios priežasties įvykdyti branduolinį puolimą netgi kaip kraštutinę priemonę. Iš tiesų sunku patikėti, kad Rusija turėtų kokį nors racionalų motyvą panaudoti branduolinius ginklus Baltijos šalyse, kai didelė gyventojų dalis Baltijos šalyse yra rusakalbiai. Taip pat pasireiškia tokie veiksniai, kaip teritorijos artimumas Rusijai ir Rusijos labiausiai tikėtina tolesnė ambicija įteisinti aneksiją. Tačiau tie patys argumentai remiasi ir tuo faktu, kad branduolinis atgrasymas, kuris laikomas pagrindiniu NATO patikimos atgrasymo strategijos komponentu, taip pat nesuteikia Baltijos šalims jokios papildomos vertės. Viena vertus, Aljansui iškyla moralumo ir eskalavimo klausimas, jeigu NATO svarstyty panaudoti branduolinę ataką kaip prevencijos priemonę. Kita vertus, yra keletas loginių spragų argumentavimo grandinėje, pateisinančių Aljanso suteiktus įgaliojimus panaudoti branduolinius ginklus prieš Rusiją tuo atveju, jeigu pastaroji visiškai ar iš dalies įsiveržtų į Baltijos šalis. Pirma, kyla klausimas, kaip strateginis branduolinių ginklų panaudojimas prieš Rusiją regioninio konflikto metu galėtų būti tikėtinas? Antra, kaip jis galėtų padėti išspręsti konfliktą, kuris jau prasidėjo? Trečia, kokį teigiamą rezultatą pasiektų NATO, inicijavusi abipusiškai garantuotą sunaikinimą, siekdama sustabdyti Rusijos okupaciją Baltijos šalyse?

Įdomu, bet būtina pripažinti, kad priešingai ką tik išdėstytiems argumentams, Baltijos šalys, atrodo, yra tvirtai įsitikinusios, kad NATO yra pasirėngusi panaudoti branduolinius ginklus tam, kad apgintų Baltijos šalis. Re-

³³ Shlapak, D. A., Johnson, M. W. *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank*, 2016. RAND Corporation, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf.

³⁴ Thompson, L. B. „Why The Baltic States Are Where Nuclear War Is Most Likely To Begin“, 2016. The National Interests, <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/why-the-baltic-states-are-where-nuclear-war-most-likely-17044?page=2>.

³⁵ Luik, J., Jermalavičius, T. „A plausible scenario of nuclear war in Europe, and how to deter it: A perspective from Estonia“, 2017. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol 73, p. 233–239. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2017.1338014>.

miantis autorių atlikta dabar vykdomų tyrimų Estijos kariniuose sluoksniuose apžvalga³⁶, buvo gana tvirtai tikima, kad NATO pasirengusi naudoti savo branduolinius ginklus. Pagrindinis argumentas rėmėsi įsitikinimu, kad be atitinkamo atsako Aljanso, kaip kolektyvinės saugumo struktūros, egzistavimas pasibaigs. Greta to, respondentai laikėsi nuomonės, kad Rusijos vadovybė yra įsitikinusi, jog NATO ir ypač JAV politiniai lyderiai yra pasiryžę panaudoti branduolinius ginklus, kad apgintų Baltijos šalis. Tuo pat metu buvo manoma, kad Rusijos vadovybė neturi racionalios priežasties panaudoti branduolinių ginklų pajėgumus prieš Baltijos šalis ir NATO priešakinio buvimo dalinius. Lygiai taip pat daroma prielaida, kad Rusija bijo vykdyti taktinę branduolinę ataką regione, norėdama išvengti grasinimų ir keršto. Atrodo, jog šios nuomonės liudija, kad, bent jau estams, branduolinis atgrasymas išlieka abstrakti sąvoka be jokios gilesnės strateginės sampratos, kaip branduolinis atgrasymas praktiškai veiktų. Rusijos požiūriu, jos branduolinės pajėgos naudojamos kaip įrankis pasiekti politinių tikslų, bauginant kaimynines šalis ir NATO sąjungininkus³⁷. Rusijai gavus aiškia žinią iš NATO Varšuvos viršūnių susitikimo 2016 m. ir po to tapus svarbaus Aljanso žingsnio atgal, kalbant apie branduolinius ginklus, liudininke (žr. Andreasen ir kt.³⁸), neatmetama, kad šalis interpretuoja tą faktą kaip žinią, teigiančią, kad Baltijos šalys nėra Aljansui strategiškai svarbios.

Lyginant konvencinius pajėgumus, Rusija turi neginčijamą konvencinės ginkluotės pranašumą Baltijos regione. Shlapak ir Johnson³⁹ vertinimu, Rusija galėtų per trumpą laiką (maždaug per 10 dienų) sutelkti 27 visiškai parengtus

³⁶ Siekiant iširti šalims būdingas pozicijas branduolinio atgrasymo atžvilgiu, Estijos ir Latvijos karinių pajėgų atstovai, Estijos ir Latvijos gynybos ministerijų valstybės tarnautojai buvo apklausti, prašant atsakyti į šiuos klausimus: 1. Kokia yra branduolinio atgrasymo svarba jūsų šalies gynybos, atgrasavimo ir nacionalinio saugumo strategijoje? 2. Kokiu mastu branduolinės grėsmės, lyginant su kitomis grėsmėmis, yra svarbios jūsų šalies strateginės aplinkos vertinime? 3. Jūsų šalies vertinimu, kokiu mastu branduolinė dimensija yra svarbi NATO? 4. Kokiu mastu branduolinės ginkluotės temos jūsų šaliai yra priežastis, kelianti rimtą susirūpinimą saugumu? 5. Ar branduolinis atgrasymas padaro Vidurio ir Rytų Europą daugiau ar mažiau saugią? 6. Kaip jūsų šalis traktuoja JAV branduolinio saugumo garantijų patikimumą ir ar vyko debatai šiuo klausimu nuo 2017 m. sausio mėnesio? 7. Ar jūsų šalies politika branduolinių ginklų klausimais yra labai veikiama pozicijos (-ų) vienos ar kelių kitų Europos Sąjungos valstybių narių, turinčių branduolinį arsenalą? 8. Kaip jūsų šalis suvokia Rusiją kaip branduolinę valstybę? 9. JAV turi maždaug 200 nestrateginių branduolinių ginklų Europoje; Rusija, pagal turimas žinias, – 2 000. Ar šis disbalansas suvokiamas jūsų šalyje kaip grėsmė saugumui? 10. Ar jūsų šalyje vyko svarbūs politiniai debatai dėl JAV branduolinių ginklų priėmimo? Iš viso 2017 m. gruodžio mėnesį buvo apklausti 26 karininkai ir visuomenės pareigūnai: 14 Estijoje ir 12 Latvijoje. Interviu vyko Taline, Tartu ir Rygoje.

³⁷ Rathke, J., 2017 (nuoroda 28).

³⁸ Andreasen, S., Lunn, S., Williams, I. „Post-Warsaw analysis: What NATO said (or didn't say) about Nuclear Weapons“, 2016. NTI Analysis, <http://www.nti.org/analysis/articles/post-warsaw-analysis-what-nato-said-or-didnt-say-about-nuclear-weapons/>

³⁹ Shlapak, D. A., Johnson, M. W., 2016 (nuoroda 33).

batalionus (30–50–000 kareivių), aprūpintus šarvuotomis kovos mašinomis, užpulti Baltijos šalis, nenutraukdama savo karinės veiklos Ukrainoje. Priešingai, NATO sugebėtų nedelsdama reaguoti tik turėdama daugiausia lengvąsias šarvuotas pajėgas, sudarytas iš Baltijos šalių karinių pajėgų ir iš labai riboto skaičiaus karinių JAV ir jos partnerių pajėgų. Autoriai perteikia mintį, kad vadovaujantis optimistiniais vertinimais, NATO galėtų dislokuoti padalinius iš 3 oro desanto pėstininkų brigadų, 1 *Stryker* brigados ir 1 JAV šarvuočių brigados. Taigi ankstyvoje konflikto stadijoje Rusija turėtų pranašumą tankų skaičiumi (7:1), pėstininkų kovos mašinų (5:1), atakos sraigtasparnių (5:1), minosvaidžių artilerijos (4:1), ilgojo nuotolio raketinės artilerijos (16:1), trumpojo nuotolio oro gynybos priemonių (24:1) ir ilgojo nuotolio oro gynybos priemonių (17:1). Rusija taip pat yra pranašesnė kalbant apie minosvaidžių ir raketų artilerijos kaunamąjį nuotolį bei daugkartinio paleidimo raketų sistemų nuotolį⁴⁰.

Darant prielaidą, kad ankstyvoje konflikto tarp Rusijos ir Baltijos valstybių stadijoje atsparumas daugiausia remiasi vietinėmis karinėmis Estijos, Latvijos ir Lietuvos pajėgomis, konvencinių pajėgumų disproporcija darosi netgi dar akivaizdesnė. Taikos metu Latvijos nacionalinės ginkluotosios pajėgos turėtų būti sudarytos iš 6 500 profesionalių karių, 8 000 nacionalinės gvardijos karių ir 3 000 rezervo karių. Deja, kovai parengtų nacionalinės gvardijos ir rezervo karių skaičius, remiantis su tuo vis dar susijusiomis Valstybinės audito tarnybos 2015 m. išvadomis ir aukštu koeficientu, rezervo karių, neatvykstančių į mokymus, gali būti vertinamas kaip bent jau dvigubai mažesnis⁴¹. Estijos ginkluotosios pajėgos apima 5 700 profesionalių reguliariosios tarnybos karių (tarp jų ir reguliarių šauktinių), 37 800 šauktinių, užregistruotų privalomai karo tarnybai, ir 16 000 savanoriškosios Estijos gynybos lygos narių. Manoma, kad Latvijos karo meto ginkluotųjų pajėgų struktūrą sudaro apie 17 500 vyrų ir moterų⁴², kai tuo tarpu maždaug pusė ar daugiausia du trečdaliai šio skaičiaus realiai atitinka tiesą. Paskaičiuota, kad Estijos karo meto ginkluotosios pajėgos turėtų būti 60 000⁴³. Lietuvos sausumos pajėgas šiuo metu sudaro Mechanizuotoji pėstininkų brigada „Geležinis Vilkas“, Krašto apsaugos savanorių pajė-

⁴⁰ Shlapak, D. A., Johnson, M. W., 2016 (nuoroda 33).

⁴¹ Kadangi rezervo karių mokymas buvo vėl įvestas 2015 m., Latvijos žiniasklaidoje buvo daug pranešimų apie didelį skaičių rezervo karių, neatvykstančių į mokymus (2015 m., atvyko tik 59 iš 300 pašauktųjų, o po metų – tik 168 iš 966) ir apie jiems Latvijos teismų paskirtas baudas bei apie piktą daugelio reakciją, kad negalėjo atvykti dėl atrodytų objektyvių, bet oficialiai nepateisinamų priežasčių (Vieša Latvijos 2017 m. transliacija). Rezervo kariu yra laikomas buvęs profesionalus karys ar buvęs Nacionalinės gvardijos narys, nepaisant jo tarnybos trukmės ir karinės patirties. Karininkai gali būti pašaukti daugiausia 60 dienų per metus, kiti – daugiausia po 30 dienų kasmet (Nacionalinės Latvijos ginkluotosios pajėgos 2017 m.).

⁴² *The national defence concept*, 2016. <http://mepoforum.sk/wp-content/uploads/2017/01/Latvia-national-defence-concept-2016-en.pdf>.

⁴³ „Estonian Defence Forces“, 2016. Estonian Defence Forces. <http://www.mil.ee/en/defence-forces>.

gos, Karaliaus Mindaugo husarai, Didžiosios kunigaikštienės Birutės ulonai ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Butigeidžio dragūnų batalionai, Juozo Vitkaus inžinerinio batalionas ir Sausumos pajėgų Juozo Lukšos mokymo centras, o tai yra apie 3 500 reguliariosios kariuomenės karių ir civilių ir maždaug 45 000 savanorių⁴⁴. Tačiau kalbant apie Lietuvos sausumos pajėgų struktūrą, keleriems ateinantiems metams yra suplanuotos reorganizacijos.

Svarstant anksčiau pateiktą medžiagą, nenuostabu, kad Estijos ginkluotosiose pajėgose dabar dominuojantis įsitikinimas yra „kuo daugiau, tuo geriau“, turint omenyje daugiau šauktinių, daugiau lėšų, daugiau sąjungininkų karių ir t. t. Politiniuose ir kariniuose sluoksniuose tikimasi, kad toks požiūris privers potencialų priešininką labiau bijoti. Vis dėlto, netgi jeigu Estijos gynybos modelis įgalins mobilizuoti palyginti didelį skaičių žmonių, savo pobūdžiu jis vis dar yra visiškai neagresyvus, be jokios erdvės prevencinėms iniciatyvoms, eksteritorialumui ar hibridiniams veiksams, jau nekalbant apie mastų ir skaičių skirtumą, lyginant su Rusijos karinėmis pajėgomis. Tokiomis aplinkybėmis, įprastinis perbalansavimas šiaip ar taip yra nepasiekiamas. Be to, Estijos (taip pat ir Latvijos) gynybos modelis neapima savarankiško keršto pajėgumų, kas galėtų masinti Rusiją pasirinkti neskausmingą bandymą-rizikavimą. Tokiu būdu nesvarbu, kokia pažangi ar išplėsta būtų statinė gynyba, galima tikėtis, kad anksčiau ar vėliau keršto nebuvimas motyvuos priešininką išbandyti faktinį sistemos gebėjimą išlikti.

Apibendrinant galima pasakyti, kad įprastinė pusiausvyra Baltijos zonoje yra nepasiekiamą nei Baltijos šalims apskritai, nei netgi NATO priešakinio buvimo pajėgų batalionams. Taigi atgrasymas, grindžiamas įprastiniais pajėgumais, yra gana silpnas tiek NATO, tiek Baltijos šalių požiūriu. Vienas ir vienintelis argumentas, kuris iš dalies paremtų patikimą atgrasymą, turint omenyje konvencines pajėgas, yra tas faktas, kad pakankamai mobilizavusi, NATO turėtų daug didesnius papildomos dislokacijos pajėgumus. Vis dėlto rezultatas ir šiuo atveju galėtų būti ribotas, jeigu Rusija tikėtų, kad laimėjimo strategija yra šaliai galima. Tai galėtų reikšti, kad bet kokios NATO pastangos subalansuoti konvencines pajėgas Baltijos šalyse turės ne atgrasinantį, bet neabejotinai eskalavimo efektą. Shirreff prognozuoja, kad pagal blogiausią scenarijų Rusija užgrobs Rytų Ukrainos teritoriją, atvers sausumos koridorių į Krymą ir įsibraus į Baltijos šalis⁴⁵. Luik ir Jermalavičius teigia, kad Rusijos pozicija ir pajėgumai leistų šaliai užgrobti Baltijos kaimynes, sukurdamos gana greitą

⁴⁴ Lithuanian Armed Forces. 2017. https://kariuomene.kam.lt/en/structure_1469/land_force.html.

⁴⁵ Shirreff, R. 2017 War With Russia: An urgent warning from senior military command, 2017. Published by Coronet.

fait accompli, kurį ji po to gintų, grasindama branduoliniu ginklu⁴⁶. Shlapak ir Johnson, remdamiesi daugeliu žaidimų modelių, pateikia vertinimą, kad ilgiausias laikas, kurio prireiktų Rusijos pajėgoms pasiekti Estijos ir (ar) Latvijos sostinių Talino ir Rygos priemiesčius, būtų 60 valandų. Jie tvirtina, kad toks greitas scenarijus paliktų Aljansui tik ribotą pasirinkimų skaičių⁴⁷.

2.2. Skirtingos NATO valstybių narių vizijos ir sampratos bei Aljanso vieningumas

Aljanso atgrasymo patikimumas atsidūrė pavojuje, nes NATO valstybių narių vizijos skiriasi. Jos turi skirtingas sampratas to, kas laikytina vertybėmis, kam ši organizacija turėtų skirti pagrindinį dėmesį, kaip ji suvokia grėsmes ir ar Rusija turėtų būti laikoma potencialiu priešininku. Viena vertus, sąjungininkai nesutaria dėl esminių vertybių, tokių kaip demokratija, teisės viršenybė ar vertybėmis grindžiamas požiūris į tarptautinę politiką, taip pat nerimą kelia ir tokie dalykai, pavyzdžiui, kam Turkija ar JAV labiau pritaria: pagrįstiems susitarimu ar selektyviems santykiams su NATO sąjungininkais⁴⁸. Kita vertus, pusiausvyrą tarp pozicijų stiprinimo NATO rytiniame flange sukėlė abejonių daugeliui pietinių Aljanso valstybių narių. Konflikto Ukrainoje ir agresyvių Rusijos ambicijų kontekste ši organizacija, ypač nuo 2016 m. įvykusio Varšuvos viršūnių susitikimo, stiprina savo pozicijas Šiaurės Rytų regione, t. y. šiaurės ir Baltijos šalyse. Tai privertė pietų šalis išreikšti susirūpinimą, kad yra nepakankamai daroma stiprinant jų saugumą, taip pat ir finansiniu požiūriu⁴⁹. Be to, nors į pirminę NATO tikslą neįeina grėsmės, kylančios iš masinės migracijos, žlungančių valstybių ar kitokių aplinkybių, įvairios globalinės grėsmės vis dar verčia kvestionuoti bendrąjį algoritmą tarp Aljanso valstybių narių, keliant klausimą, ką iš tiesų NATO turėtų atgrasinti. Pavyzdžiui, paskutinis nesutarimas tarp valstybių narių buvo tarp JAV, Vokietijos ir Prancūzijos sprendžiant, ar Aljansas turėtų gerokai labiau įsitraukti į kovą su Islamo valstybe Sirijoje.

Iš tiesų, kaip teigia Kulesa ir Frear, skirtingi rytinio ir pietinio NATO flangų prioritetai nėra naujiena⁵⁰. Vis dėlto tokia situacija labai silpnina Al-

⁴⁶ Luik, J., Jermalavicius, T. 2017 (nuoroda 35).

⁴⁷ Shlapak, D. A., Johnson, M. W., 2016 (nuoroda 33).

⁴⁸ Kulesa, L., Frear, T., 2017 (nuoroda 21).

⁴⁹ Dempsey, J. NATO's Eastern Flank and Its Future Relationship With Russia, 2017. Carnegie Europe. <http://carnegieeurope.eu/2017/10/23/nato-s-eastern-flank-and-its-future-relationship-with-russia-pub-73499>.

⁵⁰ Kulesa, L., Frear, T., 2017 (nuoroda 21).

janso vieningumą bei solidarumą ir kelia grėsmę NATO atgrasymo strategijos praktiniam įgyvendinimui.

Aljanso valstybių narių pozicijos skiriasi ir galimos Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis atžvilgiu. Nors NATO Rytų flango šalys (labiausiai Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Rumunija ir Bulgarija) reikalauja papildomų saugumo garantijų, kurias suteiktų padidintas karinis buvimas ir kibernetinis atgrasymas, kai kurios kitos valstybės narės, pavyzdžiui, Vokietija, Italija ir Prancūzija, toliau laikosi labai miglotos pozicijos sprendamos, ar Rusija faktiškai puls Baltijos šalis ar ne⁵¹. Tokia situacija neišvengiamai reiškia, kad valstybių narių nuomonės dabartinio NATO atgrasymo priemonių patikimumo prasme skiriasi.

Kalbant apie Baltijos šalis, narystė NATO ir kolektyvinės gynybos principas, grindžiamas 5-uju Šiaurės Atlanto sutarties straipsniu, yra laikomi kertiniais veiksniais, užtikrinant saugumą Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje ir atremiant galimas egzistencines grėsmes iš Rusijos pusės. Rodydamos savo įsipareigojimą Aljansui, šios šalys integravo savo nacionalinius gynybos pajėgumus į kolektyvinės gynybos tinklą, aktyviai dalyvavo Aljanso tarptautinėse misijose ir įvykdė finansinius įsipareigojimus NATO. Visa ši veikla neabejotinai padėjo stiprinti bendrą teigiamą Baltijos šalių reputaciją Aljanse, taip pat sustiprino Baltijos valstybių operatyvinius pajėgumus, kad šios šalys galėtų sklandžiai funkcionuoti bendroje NATO kolektyvinės gynybos struktūroje, įskaitant ir regioninį lygmenį. Nereikėtų nuvertinti nė vieno iš šių aspektų kalbant apie NATO atgrasymo strategijos patikimumą Baltijos šalyse.

Tačiau aptariant dabartinių nacionalinės gynybos modelių Baltijos valstybėse silpnybes, reikėtų pabrėžti du aspektus. Jie abu galėtų kelti pavojų atgrasymo strategijos patikimumui regione. Pirma, nepaisant to, kad Rusijos ambicijų kaimyninėse šalyse požiūriu NATO narių pozicijos skiriasi, Baltijos šalių politinis ir karinis elites vis dar tvirtai įsitikinęs ir laikosi nuomonės, kad tarp NATO valstybių narių, taip pat ir Rusijoje, yra strateginis konsensusas ir principingumas saugumo garantijų Baltijos šalims atžvilgiu. Galima būtų sakyti, jog tai gali lemti gana nerealų įsitikinimą, kad bus įmanoma sukurti platesnę ir bendresnę atgrasymo koncepciją, kuri bus veiksminga ir naudinga kovojant su bet kokių potencialiu priešu, pradedant politiniu, ekonominiu ir socialiniu elitu ir baigiant karinių sprendimų priėmėjais.

Antra, yra rimta kliūtis, trukdanti Baltijos šalims visiškai pasinaudoti regioninio bendradarbiavimo rezultatais, kas daugiausiai pasireiškia skirtingais požiūriais ir teikiamais prioritetais, plėtojant nacionalinės gynybos sistemas. Pavyzdžiui, yra didelis potencialas vykdant bendrus pirkimus, kurie dažnai

⁵¹ Dempsey, J., 2017 (nuoroda 49).

yra ekonomiškai efektyvesni. Anksčiau, pvz., 2001 m., Estija ir Latvija pasirašė bendrą susitarimą su „Lockheed Martin“ kompanija, norėdamos įsigyti naujas TPS-117 ilgojo nuotolio radarų sistemas, kad galėtų padidinti abiejų šalių oro stebėjimo pajėgumus. Tačiau pastaraisiais metais Estija skiria didesnę dėmesį bendriems pirkimams su kitomis šalimis. 2009–2010 m. buvo vykdomas bendras pirkimas su Suomija, įsigyjant vidutinio nuotolio oro erdvės stebėjimo radarų sistemas, kai buvo kartu įsigyta 14 vidutinio nuotolio oro erdvės stebėjimo radarų sistemų „Thales-Raytheon Systems Ground Mastter 403“, iš kurių 12 yra naudojamos Suomijoje, o dvi – Estijoje. Vienos radarų sistemos kaina buvo 11,3 mln. eurų ir buvo paskaičiuota, kad dėl bendro pirkimo šios įrangos kaina buvo apie 50 proc. mažesnė, negu ji būtų buvusi perkant atskirai. Dabartiniu metu Estija taip pat galvoja apie bendrą veiklą su Suomija ir Norvegija. Pavyzdžiui, po Suomijos sprendimo įsigyti K9 savaeigę artileriją ir žinodama, kad Norvegija nori pirkti šią ginkluotę, Estija svarsto galimybę imtis bendros prekybinės veiklos išvien su savo partneriais ir tokiu būdu sumažinti ginkluotės gyvavimo ciklo ir bendrai atliekamos techninės priežiūros sąnaudas savaeigei artilerijai.

Reikia pripažinti, kad iš esmės regioninio bendradarbiavimo potencialas nėra pakankamai didelis. Netgi suvienijusios savo išteklius, visos trys Baltijos šalys išlieka labai nedidelės tarptautinėje arenoje, kas taip pat reiškia, kad bendri pirkimai negali duoti joms ypatingos materialinės naudos. Tačiau tokia padėtis nereiškia, kad negalima pasinaudoti nematerialiais aspektais. Suprantama, kad Rusija turėtų naudos iš tokios situacijos, kurioje net trys nedidelės Baltijos šalys negalėtų ar nenorėtų bendradarbiauti, kas rodytų menką Aljanso vieningumą. Apskritai, atsižvelgiant į skirtingus nacionalinių gynybos sistemų prioritetus, pvz., Latvijoje ir Estijoje, atrodo, kad bendrų karinių pirkimų potencialas abiejose šalyse išlieka pakankamai neišnaudotas, kas taip pat silpnina bendros atgrasymo strategijos potencialą.

Ir galiausiai, nagrinėjant anksčiau išdėstytą pirmąją problemų grupę, taip pat svarbu paminėti, kad tarp vietinio politinio ir karinio elito Baltijos šalyse vyrauja naivoka nuomonė apie atgrasymą. Viena vertus, politiniai pareiškimai Baltijos šalyse, aiškinantys Aljanso vaidmenį, ginant Estiją, Latviją ir Lietuvą, labai dažnai remiasi gana nelogiška argumentacija. Tvirtinama, kad jei NATO nuspręstų neginti Baltijos šalių ir nereaguotų į Rusijos agresiją, Aljansas turėtų nutraukti savo veiklą, nes niekas nebūtų suinteresuotas jungtis prie šios kolektyvinės gynybos struktūros. Nepaisant to, šioje logikoje yra tam tikrų spąstų: jeigu Rusija pultų Baltijos valstybes, tokios šalys kaip Švedija ir Suomija greičiausiai būtų dar labiau motyvuotos pasinaudoti bet kokiomis

saugumo garantijomis, kurios būtų prieinamos tarptautinėje arenoje, įskaitant ir prisijungimą prie kolektyvinių saugumo struktūrų, tokių kaip NATO. Nors Rusija stipriai priešinosi Švedijos ir Suomijos siekiui tapti NATO valstybėmis narėmis, turėdama omenyje galimas karines priemones iš Rusijos pusės ir noro panaikinti „tą grėsmę“⁵², ir nors abi šalys turi ilgą neutralumo tradicijas, tokios galimybės negalima atmesti, nes saugumo aplinka sparčiai kinta. Pastaraisiais metais, ypač Ukrainos konflikto šviesoje, abi šios šalys jau priartėjo prie NATO. Pavyzdžiui, Švedija pasirašė priimančiosios šalies susitarimą, kuris leidžia NATO pajėgoms rengti karinius mokymus Švedijoje. Ji taip pat aktyviai dalyvauja NATO karinėse pratybose, pvz., *Baltic Operations* ir *Steadfast Jazz*⁵³. Taip pat abi šalys kartais svarsto klausimą, ar joms nereiktų dar glaudesnių santykių su NATO. Be to, negalima atmesti fakto, kad Švedijos ir Suomijos narystė NATO būtų protingas sprendimas šioms šalims, siekiant geresnių galimybių naudotis technologinėmis naujovėmis karinėje srityje.

Kita vertus, taip pat būtina matyti, ypač iš Baltijos lyderių perspektyvos, kad pagrindinis žaidėjas NATO yra Jungtinės Valstijos. Jungtinėms Valstijoms galimybė išeiti į priekį ir keršyti už NATO narių suvereniteto pažeidimą būtų egzistencinis klausimas. Atrodo, jog šiuo požiūriu egzistuoja tam tikri minimalūs darnos lygmenys. Iš esmės, t. y. kalbant apie NATO apskritai, ši situacija atsispindi bendruose pareiškimuose ir veiksniuose. Tačiau atrodo, kad minimalus NATO vieningumas ir toliau priklauso nuo to, kaip JAV interpretuoja situaciją. Ar JAV norės ir gebės ginti sąjungininkus, netgi pačius mažiausius? Aišku, kad šiame kontekste pagrindinė Baltijos valstybių strategija yra visiškas JAV nustatytų reikalavimų atitikimas ir specifinių ryšių su JAV ieškojimas.

2.3. Strateginė komunikacija: NATO prieš Rusiją

Strateginė Aljanso komunikacija Rusijos atžvilgiu yra gana neapibrėžta. 2016 m. Varšuvoje įvykusio Viršūnių susitikimo išvadose deklaruojama: „nuspėdėme sudaryti sustiprintą priešakinį buvimą Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje tam, kad aiškiai parodytume sąjungininkų solidarumą, ryžtą ir gebėjimą veikti, nedelsiant duodant sąjungininkų atsaką į bet kokią agresiją kaip dalį mūsų bendros laikysenos“⁵⁴. Kaip matome, čia kalbama apie NATO

⁵² TASS (Russian News Agency). Putin emphasizes that Sweden's entry to NATO would jeopardize ties with Moscow. 1 June 2017. <http://tass.com/politics/949067>.

⁵³ Chang, F. K. Sweden's Foreign Policy: Nonaligned, But Not Entirely Neutral. Published on 2 November 2017. <https://www.fpri.org/2017/11/swedens-foreign-policy-nonaligned-not-entirely-neutral/>.

⁵⁴ NATO, Warsaw Summit Communiqué, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.

įsipareigojimą rodyti sąjungininkų solidarumą, taip pat gebėjimą veikti, nedelsiant reaguojant į bet kokią agresiją. Tačiau Aljansas nesiekia tiesioginės konfrontacijos su Rusija („Aljansas nesiekia konfrontacijos ir nekelia grėsmės Rusijai“), bet ieško dialogo su Rusija („Tuo pat metu atgrasymas, kaip bendros pozicijos užtikrinant NATO valstybių gyventojų ir teritorijų saugumą elementas, turi būti papildytas prasmingu dialogu ir Rusijos įtraukimu, siekiant abipusio skaidrumo ir rizikos mažinimo“). Darydamas šį pranešimą dar painesnę, Aljansas tuo pat metu teigia, jog nebus jokių kompromisų organizacijos principų, kuriais ji remiasi, atžvilgiu („Bet mes negalime daryti ir nedarysime kompromisų, susijusių su principais, kuriais remiasi mūsų Aljansas ir saugumas Europoje bei Šiaurės Amerikoje“)⁵⁵. Taigi šis Aljanso pareiškimas, kad jis yra neturintis precedento NATO valstybių narių gynėjas, gali būti suprantamas kaip silpnesnis negu Rusijos politinio elito pareiškimai, kuriuose nuolat grasinama ir Aljanso valstybėms narėms, ir valstybėms partnerėms.

Rusija, priešingai, nuolat pabrėžia, kad NATO plėtra yra laikoma grėsme. Panašiai Rusija labai kritikuoja bet kokius žingsnius, kurių Aljansas imasi bandydamas sustiprinti savo pozicijas rytiniame NATO flange. Pavyzdžiui, naujausioje 2016 m. Rusijos nacionalinėje saugumo strategijoje Aljanso veikla buvo įvardyta kaip grėsmė šaliai, nurodant „valstybių narių karinės veiklos suintensyvėjimą“, „karinės infrastruktūros perkėlimą arčiau Rusijos sienų“, „tolesnę Aljanso ekspansiją“ ir „JAV bei jų sąjungininkų bandymus išlaikyti dominuojančią padėtį, sprendžiant globalius reikalus, vykdant Rusijos izoliavimo politiką“⁵⁶. Savo politiniuose pareiškimuose Rusija nevengia vartoti atvirai agresyvios retorikos (žr., pvz., *Reuters*⁵⁷), įskaitant grąsinimus panaudoti branduolines pajėgas kaip įrankį politiniams tikslams pasiekti. Tokios priemonės yra aiškiai skirtos įbauginti oponentus, susilpninti Aljanso vieningumą ir įtikinti NATO, jog Rusija yra pasirengusi agresyviai reaguoti į bet kokią potencialią grėsmę.

Be to, yra dar vienas lygmuo, į kurį šiuo metu būtina trumpam atkreipti dėmesį, netgi jeigu formaliai atrodo kaip gana nereikšmingas aspektas. Kalbame apie pagrindinį JAV vaidmenį Aljanse. Kaip buvo nurodyta ankstesniame poskyryje apie vieningumą, šis klausimas ir šiuo lygmeniu užima svarbią vietą. Kalbant apie organizacijos šiaurės–rytų flangą, tai jis labiausiai girdimas Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento (-ų) pareiškimuose. Šie pareiškimai yra griežti ir, kas svarbiausia, savo griežtumu prilygsta Kremliaus skelbiamiems pareiškimams. Šia prasme, Baltijos valstybių elitas, klaidingai suprasdamas at-

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Financial Times, „Putin names Nato among threats in new Russian security strategy“, 2 January 2016. <https://www.ft.com/content/6e8e787e-b15f-11e5-b147-e5e5bba42e51>.

⁵⁷ Reuters, „Putin says Russia taking ‘countermeasures’ against NATO expansion“, 22 November 2016.

grasymo teoriją, gali ir nebūti suklaidintas. Kaip buvo teigiama ankstesniame poskyryje, Baltijos šalių politinis ir karinis elitas iš tikrųjų orientuojasi į tarpusavio ryšius su JAV. JAV prezidento pareiškimai vertinami kaip atgrasymo „tvirčiausia valiuta“. Ir galiausiai, kas nemažiau svarbu, reikia pripažinti, kad nepaisant problemų, susijusių su NATO komunikacija apskritai, netgi šioje darbotvarkėje dominuoja JAV.

2.4. Normų tarpusavio priklausomybė / jų priėmimas

Yra buvę neabejotinai sėkmingų iniciatyvų, susijusių su Rusijos ir Aljanso tarpusavio santykiais, pvz., NATO ir Rusijos Tarybos (NRT) sukūrimas 2002 m. NRT veikia kaip forumas, kur vyksta dialogas ir pasikeitimas informacija. Tačiau šie santykiai patyrė rimtų kliūčių, kaip faktinio bendradarbiavimo su Rusija nutraukimas, įskaitant NATO ir Rusijos Tarybą 2008–2009 ir 2014–2015 m. Nepaisant to, politiniai ir kariniai bendravimo kanalai liko atviri netgi sustabdžius NRT veiklą⁵⁸. Po to, kai krizės Ukrainoje kulminacijos metu santykiai su Rusija buvo išaldyti, situacija vėl normalizavosi 2016 m.

Šia prasme, pirmas NATO pasirinkimas, išitraukiant į Rusijos atgrasymą, būtų dar kartą nutraukti NATO ir Rusijos Tarybos susitikimus. Tačiau yra du argumentai, pagal kuriuos vargu ar tokia atgrasymo priemonė būtų patikima. Pirma, 2016 m. vykusiame Varšuvos viršūnių susitikime valstybės narės pareiškė, kad Aljansas lieka atviras periodiškam, intensyviame ir prasmingame politiniam dialogui su Rusija savitarpiško naudingumo pagrindu⁵⁹. Taigi moraliniu požiūriu, NATO būtų sunku atsitraukti ir pareikšti, kad su Rusija nebus jokio tolesnio bendravimo, ypač tuoj pat tvirtinant, jog Rusija nekelia grėsmės Aljansui. Be to, kadangi palyginti neseniai NATO jau du kartus nutraukė susitikimus, ir šis žingsnis nedavė jokių apčiuopiamų ir ilgalaikių rezultatų, Aljanso atgrasymas, sudarant keblumą, automatiškai susilpnėja. Antra, NRT susilaukė aštrios kritikos dar prieš pablogėjant tarpusavio santykiams. Buvo teigiama, kad šis forumas nėra veiksmingas, sprendžiant jautresnius ir prieštaringesnius klausimus, kurie kenkia tarpusavio santykiams⁶⁰. Taigi, atrodo, kad Rusijos valdžia beveik neturi ką prarasti, kalbant apie atgrasymą sudarant

⁵⁸ NATO, „NATO-Russia Council“, 2017, published on 16 June 2017. https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_50091.htm.

⁵⁹ NATO, „Relations with Russia“, 2017, published on 16 June 2017. https://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_50090.htm.

⁶⁰ Lunn, S., „The NATO-Russia Council: Its Role and Prospects“, 2013. ELN Policy Brief, November. https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2017/10/The-NATO-Russia-Council-Its-Role-and-Prospects_Simon-Lunn_November-2013.pdf.

keblumų, ypač po Sergejus Skripalio atvejo ir vėlesnių diplomatinė reakcijų.

Dabar būtina įvardyti dar vieną tarpusavio priklausomybės formą, kuri galėtų vienu metu ir paskatinti, ir sulaukyti Rusiją nuo grasinimų Baltijos valstybėms – būtent didelis skaičius ir didelė koncentracija rusakalbių gyventojų, gyvenančių potencialios agresijos regione. Kadangi tiesmukas karinių priemonių panaudojimas gali būti priešingas Rusijos interesams, nekarinių priemonių, tokių kaip dezinformacija ir psichologinis spaudimas panaudojimas šiuolaikiniame kare yra naudingas, nes gali garantuoti Rusijos agresijos palaikymą vietiniu mastu.

Abiejuose neseniai vykusiuose regioniniuose konfliktuose, t. y. kai 2008 m. Rusija sužlugdė Gruzijos pastangas priartėti prie Vakarų institucijų – Europos Sąjungos ir NATO ir 2013 m., kai ji įsibrovė į Rytų Ukrainą, siekdama sukliudyti šalies Asociacijos sutarčiai su Europos Sąjunga, Rusija rėmėsi argumentu, kad rusakalbiai gyventojai neturi tinkamų sąlygų šiose šalyse, ir pasinaudojo etniniais nesutarimais, kad eskaluotų konfliktą, ypač Kryme.

Rusų kilmės gyventojų skaičius Ukrainoje yra palyginti didžiausias ir sudaro beveik 30 proc. viso gyventojų skaičiaus. Tačiau rusų mažuma labai skiriasi priklausomai nuo skirtingų Ukrainos sričių. Pavyzdžiui, 2001 m. įvykusio Ukrainos visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, maždaug 60 proc. Krymo gyventojų buvo rusų kilmės, o daugiau negu 70 proc. įvardijo rusų kalbą kaip gimtąją. Donecko srityje 38 proc. gyventojų buvo rusų kilmės ir rusų kalba yra vartojama daugiausiai. Luhansko srityje maždaug 40 proc. gyventojų yra rusų kilmės, o daugiau negu 68 proc. gyventojų laiko save rusakalbiais⁶¹. Pietų Osetijoje ir Abchazijoje, vadinamuosiuose išaldyto konflikto zonose Gruzijoje, prieš prasidedant karui 2008 m., gyventojų, kuriems rusų kalba gimtoji, buvo palyginti nedaug⁶². Tačiau rusų bendruomenė šiuose regionuose yra gana didelė, nes 2000-ųjų pradžioje Rusija vienašališkai suteikė Rusijos pilietybę žmonėms, gyvenantiems Pietų Osetijoje ir Abchazijoje. Dėl to prieš prasidedant kariniam konfliktui 2008 m., susidarė tokia situacija, kad dauguma šių regionų gyventojų turėjo dvigubą pilietybę. Šiuo atžvilgiu galima būtų teigti, kad bent jau Pietų Osetijoje ir Abchazijoje per paskutiniuosius 10–15 metų Rusija paruošė dirvą konfliktui eskaluoti ir sąmoningai prisidėjo prie savo įtakos stiprinimo šiame regione.

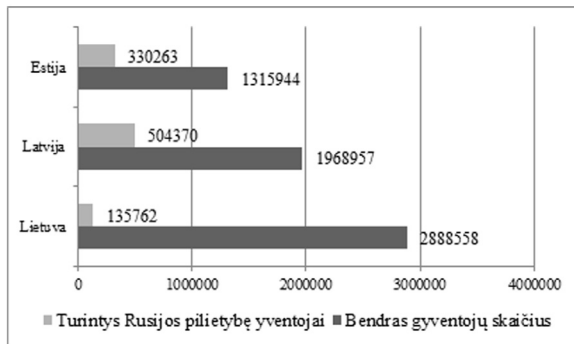
Baltijos regione „argumentas, kad reikia ginti rusakalbes mažumas“, tam tikru mastu jau buvo išbandytas Estijoje 2007 m., kai perkėlus Antrojo pasaulinio karo paminklą, skirtą sovietų kariams, šalis susidūrė su plataus masto kibernetinėmis atakomis, lydimomis smurtinių veiksmų, kuriuos rengė viet-

⁶¹ Population Census Ukraine 2001. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>.

⁶² Ministerstvo... 2015.

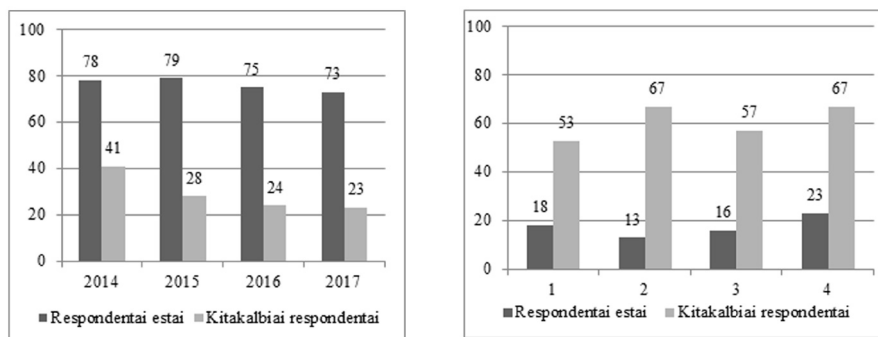
nė rusakalbių bendruomenė, o ją parėmė agresyvi ir Estiją smerkianti Rusijos žiniasklaida. Nors visiškai tiksliai identifiukuoti išpuolių organizatorių nepavyko, kai kurie jų interneto adresai rodo tiesioginį ryšį su Rusijos valstybinėmis institucijomis; be to, yra įrodymų kad vietiniai rusakalbiai irgi dalyvavo kibernetinėse atakose, duodami nurodymus kitiems (žr., pvz., Veebel⁶³).

Šiuo metu Rusijos pilietybę turinčių gyventojų skaičius, palyginti su bendru Baltijos šalių gyventojų skaičiumi 2016 m., yra parodytas 1 pav. Rusijos pilietybę turinčių žmonių procentas Estijoje ir Latvijoje yra didesnis (apie 25 proc.), tuo tarp Lietuvoje jis palyginti nedidelis (apie 4,7 proc.). Rusakalbės bendruomenės vaidmuo Baltijos šalyse ir grėsmės, kurios gali kilti iš šios etninės / lingvistinės grupės, nuo 2007–2008 m. įvykių dar labiau svarstomos ir analizuojamos regione, ypač Estijoje. Visuomenės nuomonės apklausos apie gynybą, atliktos Estijoje, šiuo atžvilgiu rodo nerimą keliančius ženklus, turint galvoje esminį estų ir kitakalbių respondentų nuomonių skirtumą saugumo ir gynybos klausimais. Tiksliau sakant, 2014–2017 m. Estijoje keletu visuomenės nuomonės apklausų metu, kai žmonės buvo klausiami apie svarbius veiksnius, kurie užtikrintų Estijai didžiausią saugumą, maždaug du trečdaliai ar net daugiau estų respondentų paminėjo NATO narystę, tuo tarpu per pastaruosius trejus metus tam pritarė mažiau negu vienas trečdalis kitakalbių respondentų. Tuo pat metu didelė dauguma kitakalbių (daugiausiai rusakalbių) išreiškė tvirtą pritarimą bendradarbiavimui ir geriems kontaktams su Rusija (apie 53–67 proc. kitakalbių respondentų). Už pasisakė tik 13–23 proc. estų respondentų (žr. 2 pav.). Galima daryti prielaidą, kad šis skirtumas yra dar didesnis – estų bendruomenei NATO, įskaitant ir JAV, atrodo patikimas sąjungininkas ir pagrindinis taikos ir saugumo rajone garantas, tuo tarpu kitakalbių bendruomenė teikia pirmenybę santykių su Rusija stiprinimui (žr. 1 pav.). Taigi yra pavojus, kad šie nuomonių skirtumai gali peraugti į didesnį konfliktą.

1 pav. Rusijos pilietybę turinčių gyventojų skaičius ir bendras gyventojų skaičius Baltijos valstybėse 2016 m.

⁶³ Veebel, V. Estonia Confronts Propaganda: Russia Manipulates Media in Pursuit of Psychological Warfare. *Per Concordiam*, 2016c. 7 (1), 14–19.

2 pav. Atsakymai į klausimą „Saugumo garantijos Estijai“ 2014–2016 m:
 (a) Narystė NATO; (b) Bendradarbiavimas ir geri santykiai su Rusija
 (atitinkamas estų ir kitakalbių respondentų proc.)^{64*}

Tuo pat metu palyginti didelė rusakalbių bendruomenė Estijoje ir Latvijoje galėjo iš dalies būti ir atgrasymo priemonė. Tai susiję su svarstymais 2.1 dalyje, kur kalbama, kad Rusija neturi racionalios motyvacijos panaudoti branduolinius ginklus, pvz., Baltijos šalyse, atsižvelgdama į didelį rusakalbių gyventojų skaičių Baltijos šalyse.

Kalbant apie reputacijos kaštus, kuriuos ji patirtų, pažeidusi taisykles ir normatyvus, negalima sakyti, kad Rusiją labai jaudintų pasmerkimo ir pasaulio reakcijos. Viena vertus, nuo pat konflikto Ukrainoje pradžios Rusija nuolat siuntė signalus tarptautinei bendruomenei, kad ji laisvai pažeidžia svarbiausius tarptautinės teisės principus. Taip pat ji parodė, jog yra pasirengusi bet kokiomis priemonėmis kovoti su „nesąžiningais“ veiksmais, kuriuos vykdo tarptautinė bendruomenė Rusijos atžvilgiu⁶⁵. Kita vertus, aktyviais veiksmais tikrindama nedidelio intensyvumo pasirinktus variantus hibridiniam regiono destabilizavimui, Rusija tuo pat metu kaltina Vakarų valstybes kišantis į kitų šalių vidaus reikalus. Panašiai, kaip teigiama naujausioje Rusijos 2016 m. Nacionalinio saugumo strategijoje, ji mato piktnaudžiavimą normatyvine galia tarptautinėje arenoje, ypač paminėdama „JAV ir jos sąjungininkų pastangas išlaikyti dominuojančią padėtį globalių reikalų srityje, vykdant Rusijos izoliavimo politiką“.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad nors tarptautinė bendruomenė griežtai pasmerkė Rusiją, pažeidusią tarptautines taisykles ir normatyvus, jai nepavyko atgrasinti Rusijos nuo kaimyninių šalių destabilizacijos.

^{64*} Šaltinis: Public opinion and national defence (2014), (2015), (2016), (2017).

⁶⁵ Veebel, V., Markus, R., 2016 (8 išnaša).

Apibendrinimai ir išvados: Ar būtų įmanoma padidinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos?

Anksčiau pateikta analizė parodo Aljanso atgrasymo strategijos silpnynes. Apskritai branduolinių pajėgumų, kaip svarbiausio NATO patikimo atgrasymo garanto, idėja nepadeda susilpninti Rusijos regioninių ambicijų. Tą sąlygoja ir moraliniai argumentai, ir praktinės priežastys, tokios kaip artima Rusijos ir Baltijos šalių kaimynystė, požiūrių į prioritetus skirtumai Aljanso viduje, konflikto aspektų eskalavimo potencialas ir t. t. Pagrįstai manoma, kad Rusija turi konvencinį pranašumą Baltijos regione. Konvencinės pusiausvyros Baltijos regione negali pasiekti nei Baltijos šalys kartu, nei su NATO priešakinį pajėgų buvimo batalionais, o Baltijos šalių gynybos modeliai pagal savo pobūdį yra visiškai neagresyvūs, kur nenumatytos jokios prevencinės iniciatyvos, eksteritorialumas ar hibridinės priemonės. Be to, Baltijos šalyse matomi kai kurie „saviatgrasymo“ ženklai, susiję su niekuo nepagrįstu, jeigu ne kažkiek naiviu, Baltijos šalių politinio ir karinio elito požiūriu, kurie remiasi vadinauoju atgrasymu, pasitelkiant vaizduotę. Atgrasymo patikimumui kyla pavojus dar todėl, kad Aljanso valstybės narės skirtingai supranta šios organizacijos vertybes, prioritetus ir grėsmių sampratą ir požiūrį, ar Rusija turi būti laikoma potencialia priešininke; be to, Aljanso reakcija į Rusijos politinę retoriką yra gana neaiški. Panašiai yra ir su etniniu komponentu – gana didelė rusakalbių bendruomenė, ypač Estijoje ir Latvijoje, galimo regioninio konflikto atveju daugiausia pasisako už Rusiją. Reikia pripažinti, kad šis aspektas tam tikru mastu gali turėti ir atgrasantį poveikį. Ir galiausiai, bet ne mažiau svarbus faktas, kad nei pasmerkimas, nei pasaulio reakcijos Rusijos nė kiek neveikia, todėl Aljansas neturi priemonių, kurios galėtų ją suvaržyti ar sudrausminti.

Atsakant į klausimą, ką reiktų ateityje daryti, norint iš tikrųjų atgrasyti Rusiją ir išvengti šios šalies agresijos, pirmiausia reikia aptarti potencialaus konflikto esmę. Šiame straipsnyje teigiama, kad kuo labiau yra apibrėžtas tikslas prieš ką, koks ir kada yra reikalingas atgrasymas, tuo veiksmingesnis jis yra.

Buvusią Rusijos strategiją prieš Baltijos šalis galima apibūdinti kaip tikrai gerai apgalvotą, numatančią daug potencialių „aukų“ išvengimo būdų. Pirmia, Rusija pasinaudojo metodu, kuris remiasi Gerasimovo doktrina, bandančia ieškoti labai žemo intensyvumo hibridinio konflikto modelio. Be kita ko, tokie veiksmai sumenkintų Aljanso patikimumą ir leistų sustiprinti neigiamą Rusijos „derėjimosi galią“ tarptautinėje arenoje. Kadangi tokio tipo konfron-

tacija nedaug tekainuoja, Rusijos pastangos destabilizuoti tikriausiai bus tęsiamos, t. y. bent jau tol, kol NATO nuspręš Rusiją „nubausti“.

Antra, Rusija tuo pat metu yra pasiryžusi reaguoti į bet kokias regionines Aljanso iniciatyvas ir imtis atitinkamų veiksmų bei intervencijų, kas jau sukėlė regionines ginklavimosi varžybas. Priežastis, kodėl tokie dalykai vyksta, yra faktas, jog Rusija teikia didelį prioritetą nacionalinėms ir emocinėms kategorijoms, kai bendrosios Aljanso išlaidos dabar yra palyginti nedidelės, todėl dar nėra jokios priežasties nerimauti. Taip pat, netgi jei Vakarai prieštarautų interesų sferų logikai, Baltijos valstybės, esančios taip arti Rusijos, yra *de facto* laikomos zona, kur Rusijai reikia leisti išlaikyti didelį konvencinį pranašumą. Taigi bet kokia papildoma konvencinė gynybos priemonė, panaudota rytiniame NATO flange, galėtų iš Rusijos pusės sukelti neproporcingai dideles ginklavimosi varžybas ar eskalavimą. Toks įvykių vystymasis būtų palankus Rusijai, dar labiau pateisinant Rusijos susirūpinimą ir galbūt šios šalies prevencinį puolimą.

Remiantis buvusia Gruzijos ir Ukrainos patirtimi bei ankstesne strategija Baltijos šalių atžvilgiu, galima būtų sukurti vieną hipotetinį scenarijų, atsakantį į klausimus, kodėl, kada ir kaip Rusija užpuls Baltijos šalis. Labiausiai tikėtinas politinis galimos agresijos prieš Baltijos šalis tikslas būtų siekti susigrąžinti buvusios Sovietų Sąjungos teritorijos kontrolę arba bent jau nutraukti Baltijos šalių santykius su Vakarų šalimis. Vadovaujantis šia logika, daugiausia energijos bus skiriama delegitimizuoti vietinę šalies politinę vadovybę, panaudojant hibridinio karo priemones. Ilgainiui tokio pobūdžio veikla sukeltų situaciją, kai Aljanso pajėgos, deja, nuspręstų palikti Baltijos valstybes. Rusijos tikslas, užgrobiančiam valdžią Baltijos šalyse, tikriausiai būtų išlaikyti kaip galima daugiau materialinių priemonių ir legitimumo. Tai reiškia, kad ji turės vengti agresyvių karinių veiksmų. Be to, kadangi rusakalbė bendruomenė Estijoje ir Latvijoje yra gana didelė, šis valdžios perėmimas turės vykti labai nesugriaunant vietinės infrastruktūros. Tačiau labai tikėtinas ir „vietinių moterų ir vaikų“ protestų prieš „imperialistus“, tarp jų ir NATO, organizavimas. Tai panašu į ankstesnę strategiją, kurią Rusija panaudojo Ukrainoje 2014 m. ir Estijoje 2007 m. „Šiek tiek padedant“ Rusijai, tai padaryti nebūtų pernelyg sunku, turint galvoje vietinės rusakalbių bendruomenės požiūrį, bent jau Estijoje ir Latvijoje. Be to, prie rusakalbių bendruomenės nusistatymo prisidėtų ir nepatikus požiūris, kuris dar vyrauja estų bei latvių bendruomenėse. Šiuo atveju veiksmingiausias atgrasymas būtų darnios, abipusė pagarba besiremiančios visuomenės sukūrimas. Tai leistų racionaliai ir sistemingai spręsti problemas, susijusias su demografinėmis okupacijos pasekmėmis. Deja, sunkumus galėtų sukelti priešiškas, kurį šiose abiejose šalyse rodo įvairios etninės grupės.

Grįžtant prie minėto hipotetinio scenarijaus, reikia pasakyti, kad pastaraisiais metais Kremlius deda visas pastangas, stengdamasis palaikyti priešišumą tarp Baltijos šalių žmonių ir šalyse gyvenančių mažumų. Dėl gana chaotiškos politinės ir socialinės situacijos pagrindinis Rusijos strategijos elementas, nukreiptas į Baltijos šalis, yra faktas, kad Baltijos šalys net nesugeba atpažinti puolimo pradžios. Tai reiškia, kad bus praleista proga mobilizuotis tiek joms, tiek Aljansui. Jeigu Baltijos šalys / Aljansas visgi nuspręš mobilizuotis, Rusija pateiks šį veiksma kaip agresyvų priešininko elgesį ir dingstį įsiveržti, siekiant apginti „taikius vietos gyventojus“.

Taigi yra galimybė, kad Rusijai pavyks Baltijos regione dėl to, kad ji turi konvencinį pranašumą šiame regione, rusakalbėse bendruomenėse egzistuoja gana radikalios nuostatos, trūksta patikimų atgrasymo elementų ir t. t. Dar viena galimybė Rusijai yra ta, kad, autorių nuomone, ataka prieš Baltijos šalis galėtų būti labai motyvuojama Rusijos noro sukompromituoti Aljansą ir kolektyvinę gynybą / atgrasymo struktūras kaip visumą. Šiuo požiūriu yra daugybė priežasčių, kodėl šiam tikslui Rusija pasirinktų Baltijos šalis. Pirma, puolimą galėtų stimuliuoti logistinis Rusijos pranašumas. Rusija sausuma ribojasi su šiais regionais, o Baltijos valstybių teritorijas visiškai „dengia“ Rusijos priešlėktuvinės ir priešraketinės gynybos sistemos. Antra, Rusijai nebūtų sunku atsigabenti į Baltijos regioną papildomų karinių išteklių, tuo tarpu pagrindinėms Aljanso valstybėms būtų daug sunkiau tai padaryti. Trečia, palyginti didelę rusakalbių bendruomenę (kuri, žinoma, palanki Rusijai) būtų galima lengvai mobilizuoti, pateisinant ir remiant Rusijos agresyvias ambicijas Baltijos šalyse.

Pagrindinė priežastis, kodėl Rusijai pavyktų sėkmingai realizuoti savo agresyvias ambicijas Baltijos šalyse, yra tendencija Baltijos šalyse manyti, kad jų saugumas ir atgrasymas remiasi racionalia logika (t. y. kokia būtų Baltijos šalių pagrįsta okupacijos rizika bei nuostoliai). Tuo pat metu Rusija veikia tiek globaliu, tiek strateginiu mastu, kur Rusijos išteklių panaudojimo ribos tėra teritorinės Baltijos šalių atžvilgiu. Tai reiškia, kad Rusija iš esmės turi daugiau išteklių, negu jų reiktų maksimaliai panaudoti, norint užimti Baltijos valstybes. Galiausiai, kas nemažiau svarbu, atrodo, kad Rusija yra pasirengusi panaudoti šiuos išteklius.

Skirtingi mastai kelia didžiulius iššūkius NATO, galvojant, kaip išvengti tolesnių agresyvių Rusijos ambicijų. Remdamiesi teorinėmis dilemomis ir kliūtimis, susijusiomis su atgrasymo koncepcija, taip pat atsižvelgdami į specifines šalių aplinkybes, autoriai norėtų aptarti kai kurias idėjas, susijusias tiek su Baltijos regiono, tiek ir su kolektyvinio atgrasymo struktūrų prioritetais, keičiant bendrąją saugumo aplinką Europoje.

Pirma, NATO reikia labiau iniciatyvios strategijos, kaip priešintis ir kontroliuoti galimus agresyvius Rusijos išpuolius prieš mažas Aljanso valstybes. Priešingu atveju, potencialios Rusijos agresijos aukos neišvengiamai pralaimės bet kokiomis aplinkybėmis. Tai reiškia, arba kai bus tinkamai pasiruošta vietinėms grėsmėms, ko visgi strategiškai nepakanka, arba kai bus bandoma atgrasinti Rusiją, panaudojant visas įmanomas priemones ir išteklius, kurie, žinoma, neišsilaikys netgi vidutinį laiko tarpą, atsižvelgiant ir į ribotas šalių ekonomines galimybes, ir nedidelį gyventojų skaičių. Todėl:

- Baltijos šalys neturėtų bijoti aiškiai išdėstyti ir išreikšti Aljanse požiūrį, kad Rusijos regioninė agresija prieš Baltijos šalis realiai nebus pradėta ir sukelta pačių Baltijos šalių, joms padarius klaidų, bet tai atliks Rusija, vedama ambicijų aktyviai priešintis NATO.
- Atsparumas neturėtų būti laikomas pagrindiniu NATO atgrasymo elementu, priešinantis agresyvioms Rusijos ambicijoms Baltijos šalyse, nes Rusija sugeba greitai mobilizuoti ir panaudoti didelius patekimo į regioną ribojimo (*Anti-Access Area Denial - A2AD*) pajėgumus. NATO reiktų sutelkti dėmesį į baudžiamąsias priemones ir atsakomuosius veiksmus, prasidėjus agresijai.
- Šiuo aspektu Baltijos šalys turi pasiekti bendrą sutarimą, kad lygiai taip, kaip regioninė įtampa ir ginklavimosi varžybos neatsirado skatinamos regioninių iniciatyvų, taip šių klausimų regioniniu lygmeniu negali spręsti periferijoje esančios valstybės. Be to, aiškiai išsakyti šį požiūrį NATO lygmeniu bus ateityje pagrindinis iššūkis Baltijos valstybėms. Kitaip tariant, jeigu Rusijos strateginis tikslas būtų diskredituoti Aljansą ir jis pasirinktų Baltijos šalis, kaip palankiausią vietą savo planui įgyvendinti, tai reiškia, kad bet kokios galimos vietinės pastangos užtikrinti atgrasymą negalėtų būti sėkmingos.
- Šiuo požiūriu šiandien pagrindinė problema yra faktas, kad Baltijos šalys rengiasi vietiniam scenarijui, kai tuo tarpu Rusija ruošiasi „pamokyti“ Aljansą strateginiu lygmeniu.

Kita vertus, labai galimas dalykas, kad Baltijos šalys sugebės sumažinti pavojų, naudodamos prieš Rusijos agresiją vadinamąją vietinę motyvaciją. Turimas galvoje antrasis, anksčiau pasiūlytas scenarijus, kuriame aprašoma, kaip galima panaudoti vietinę socialinę ir politinę įtampą Baltijos šalyse, atitraukiant jas nuo euroatlantinės partnerystės į Rusijos įtakos sferą. Šiuo atžvilgiu ypač svarbios yra trys priemonių rūšys.

- Pirma, reikia stiprinti politinį atsparumą, leidžiant Baltijos šalims imtis greitų atsakomųjų priemonių, įvykus Rusijos agresijai. Tai neleistų Rusijai panaudoti nedidelio intensyvumo agresijos strategiją. Tokiu at-

veju didžiausia viltis Baltijos šalims būtų susijusi su tuo, jog Rusija atsisakys agresijos įpusėjus konfliktui, pamačiusi, kad „taikaus vaduotojo“ modelis Baltijos valstybėse neveikia.

- Antra, siekiant išvengti socialinio nepasitenkinimo visuomenėje, kuris konflikto atveju veiktų Rusijos naudai, reiktų skirti didesnę dėmesį Estijos, Latvijos ir Lietuvos gyventojų socialinės įtraukties bei jų socialinio aprūpinimo klausimams. Tai ypač taikytina tiems Baltijos šalių regionams, kuriuose gyvena didelis skaičius rusakalbių gyventojų.
- Trečia, Baltijos valstybės turi pasinaudoti potencialia pridėtine verte, kylančia iš bendro planavimo veiklos ir bendro išteklių naudojimo. Reikia stiprinti igūdžius vykdyti bendrus pirkimus bei kartu mokytis, planuoti bei priimti sprendimus. Padidėję bendri pajėgumai ir gebėjimai turi būti atvirai demonstruojami Rusijai. Jau esantys bendri pajėgumai turi būti koordinuojami regioniniu lygmeniu. Taigi, užuot numatant ir tenkinant siaurus šalių gynybos poreikius, reikia skirti tinkamą dėmesį regioniniam lygmeniui. Šiuo atžvilgiu problemos vienoje Baltijos šalyje, plėtojant karinius išteklius, yra ir faktiškai turėtų būti bendra visų trijų Baltijos šalių problema. Jeigu šios bendrų pastangų idėjos nepavyktų pakankamai greit įvaldyti, pagalbą turėtų suteikti NATO, iš kur turėtų ateiti nurodymai politikams, kaip kartu planuoti, rengti ir plėtoti karinius pajėgumus.

Ir galiausiai, kas yra nemažiau svarbu, Aljansas galėtų dėti daugiau reikšmingų pastangų, siekdamas padidinti savo atgrasymo strategijos patikimumą. Pavyzdžiui, yra aišku, kad Rusija pakankamai gerai vertina aiškios strateginės komunikacijos vaidmenį, lemiantį konflikto baigtį. Kremlius taktika yra mobilizuoti žmones, panaudojant emocinius argumentus (tokius, kaip „mus puola ir visi nori mus sunaikinti“). Toks požiūris tikriausiai nepasiteisintų Aljanso atveju, nes vargu ar NATO sugebėtų ir norėtų mobilizuotis ir priešintis Rusijai emociniu pagrindu. Taip yra todėl, kad NATO valstybės narės skirtingai supranta Rusijos ambicijas ir veiksmus dabartinėje saugumo aplinkoje. Alternatyvus pasirinkimas, kuris padėtų NATO padidinti savo politinių pareiškimų patikimumą – kas kartu reikštų ir Aljanso atgrasymo strategijos patikimumo sustiprinimą – būtų pasikliauti racionaliais argumentais, kuriais suprantamai aiškinama, kodėl NATO būtų lengviau ir pigiau apginti Baltijos šalis, lyginant su tuo, kiek kainuotų jas išlaisvinti.

Klaidas Kuchalskis*

*Vidaus reikalų ministerija***

Organizuotas nusikalstamumas: nauji iššūkiai ir atsakas į juos

Organizuotas nusikalstamumas politiniu lygmeniu seniai traktuojamas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui. Tačiau realus šio pavojaus aktualumas lieka neaiškus. Kodėl ši problema „saugumizuojama“? Ar apskritai ją derėtų įtraukti į svarbiausių grėsmių sąrašą? Galbūt šį reiškinį reikėtų priimti kaip tipinę problemą, kuri būtų sprendžiama įprastomis priemonėmis? Straipsnyje ieškoma atsakymų į šiuos klausimus. Organizuotas nusikalstamumas nagrinėjamas lyginant Lietuvos ir Europos Sąjungos perspektyvas. Siekiama įvertinti jo poveikį ekonomikai ir visuomenės vertybėms. Darbe analizuojami nacionaliniai ir Europos Sąjungos strateginiai dokumentai, įvardijantys organizuoto nusikalstamumo keliančias grėsmes, vertinamos nusikalstamos grupuotės, jų veiklos sritys, poveikis visuomenės saugumui, veiksniai, lemiantys organizuoto nusikalstamumo vystymosi ypatumus, atskleidžiamos organizuoto nusikalstamumo sąsajos su kitomis grėsmėmis. Straipsnyje taikomi sisteminio vertinimo, lyginamasis, dokumentų ir teisminės praktikos analizės metodai. Straipsnyje taip pat pateikiama interviu su valstybės tarnautojais ir operatyviniais darbuotojais metu gauta informacija.

Įvadas

Tarptautiniu lygmeniu apie organizuotą nusikalstamumą pradėta diskutuoti dar XIX a., tačiau Lietuvoje šią temą plačiau imta nagrinėti tik po nepriklausomybės atkūrimo. Organizuotas nusikalstamumas mūsų šalyje egzistavo ir sovietinės okupacijos laikotarpiu, bet tada šiuo klausimu buvo vengiama kalbėti, informacija disponavo tik jėgos ir saugumo struktūros¹. Po 1990 m. kovo 11 d. kriminologai, pareigūnai, žurnalistai pradėjo analizuoti faktinę nusikalstamumo padėtį Lietuvoje. Organizuotas nusikalstamumas formaliuose Europos Sąjungos, NATO ir nacionaliniuose dokumentuose ne kartą įvardytas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui, tačiau moksliskai šis aspektas liko beveik nenagrinėtas. Nors dar 2000 m. dr. Kęstutis Šimkus kėlė

* *Klaidas Kuchalskis* – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Viešojo saugumo ir migracijos politikos departamento direktorius. Adresas korespondencijai: Šventaragio g. 2, 01510 Vilnius; tel. 8 5 271 7248; el. paštas: rkuchalskiaiai@casema.nl.

** Šiame straipsnyje pateikiami autoriaus vertinimai, kurie jokiais aplinkybėmis nėra oficiali Vidaus reikalų ministerijos pozicija.

¹ Sovietiniame LTSR baudžiamajame kodekse net nebuvo organizuotos grupės apibrėžimo.

klausimą apie tarptautinio organizuoto nusikalstamumo bruožus, kurie sukelia didžiausią grėsmę nacionaliniam saugumui², vėliau su šia tema susijusių akademinų darbų beveik nerandame. Šio straipsnio naujumas vertintinas per tyrimo objektą – veiksnius, darančius įtaką organizuoto nusikalstamumo keliamoms grėsmėms, bei priemones kuriant ir įgyvendinant efektyvią kovos su šiuo reiškiniu politiką. Pagrindinis tyrimo uždavinys – atsižvelgiant į šių dienų aktualijas, socialiniu, teisiniu ir politiniu požiūriu įvertinti organizuoto nusikalstamumo poveikį visuomenės saugumui ir ekonomikai. Tyrimo metu analizuojant mokslinę literatūrą, Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktus, taip pat remiantis ilgalaike autoriaus praktika kovos su tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu srityje, buvo atsižvelgta į įvairiausių veiksnius, įskaitant socialinius pokyčius, veikiančius organizuoto nusikalstamumo kaitą ir raidą.

Šiuolaikinės organizuotos nusikalstamos grupuotės veikia pagal legalaus verslo modelį, siekiantį planuojamų nuolatinių pajamų. Jų daroma žala daro įtaką žmogiškiesiems, ekonominiams ir socialiniams veiksniams. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, jog „jeigu nebūtų užkertamas kelias organizuotam nusikalstamumui, jeigu organizuotos nusikalstamos grupės [...] nebūtų persekiojamos, iškiltų grėsmė konstitucinėms vertybėms, *inter alia* asmens teisėms ir laisvėms, Konstitucijoje įtvirtintiems visuomenės gyvenimo teisiniams pagrindams, valstybei, [...] visai visuomenei“³. Operatyvinės tarnybos renka informaciją apie grupuočių narius ir jų veiklą, tačiau ne visuomet pavyksta šią medžiagą „paversti“ į ikiteisminius tyrimus, grupuotes išskaidyti, jų narius nuteisti. Kai kurios šalys (Nyderlandai, Jungtinė Karalystė) sudaro vadinamuosius top-100 didžiausių nusikaltėlių sąrašus, skiria didelius išteklius jų veikų tyrimams, tačiau dažnai atsitinka, jog surinktos informacijos nepakanka, kad įtariamieji būtų patraukti atsakomybėn. Kartais netgi pripažįstama, kad jie yra nepažeidžiami. Stebint organizuotų nusikalstamų grupuočių daromą įtaką įvairiose gyvenimo srityse, tokie faktai verčia sunerimti.

Straipsnį sudaro trys dalys. Pradžioje organizuotas nusikalstamumas analizuojamas per kylančias grėsmes Lietuvos nacionaliniam saugumui, vėliau jis vertinamas iš Europos Sąjungos perspektyvos, atskleidžiama grupuočių struktūra, veiklos sritys, evoliucija. Baigiamojoje dalyje apžvelgiamos organizuoto nusi-

² Šimkus K. (2000), „Organizuotas nusikalstamumas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui“, *Jurisprudencija* 15 (7), p. 143–152.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas (2004), *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*, <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta277/content>, 2017-12-03.

kalstamumo sąsajos su terorizmu ir kitomis grėsmėmis, susumuojamos išvalgos, kodėl organizuotas nusikalstamumas negali būti traktuojamas kaip tipinis reiškinys ir šiai problemai spręsti būtinos nestandartinės priemonės.

1. Grėsmės nacionaliniam saugumui

Siekiant suprasti organizuoto nusikalstamumo kaip reiškinio mastą ir aktualumą, būtina išanalizuoti strateginius teisės aktus, įvardijančius pačią problemą ir pateikiančius jos sprendimo būdus. Lietuvos Respublikos Seimas 2017 m. patvirtino naujos redakcijos Nacionalinio saugumo strategiją (toliau – Strategija). Joje – penkiolika grėsmių, pavojų ir rizikos veiksnių, kuriems „nacionalinį saugumą užtikrinančios institucijos turi skirti ypatingą dėmesį“⁴. Viena jų – organizuotas nusikalstamumas: „šio reiškinio plitimas ir skverbimasis į šalies ūkį ir finansų rinkas gali kelti rimtą pavojų visuomenės saugumui, neigiamai veikti valstybės ekonominį ir politinį gyvenimą“⁵. Įstatymų leidėjas išreiškė politinę valią ir įpareigojo atsakingas institucijas imtis neatidėliotų veiksmų mažinant organizuoto nusikalstamumo keliamas grėsmes. Tai skatina organizuotą nusikalstamumą nagrinėti plačiau, kaip grėsmę nacionaliniam saugumui. Vis dėlto analizuojant Strategiją, pastebimi tam tikri neapibrėžtumai:

- Teigiama, kad organizuoto nusikalstamumo plitimas *gali* kelti rimtą pavojų saugumui. Preziumuotina, kad šiuo metu tokio pavojaus lyg ir nėra, nusikalstamumas neveikia valstybės ekonominio ir politinio gyvenimo.
- Organizuotas nusikalstamumas įvardijamas kaip tryliktoji grėsmė. Neaišku, ar pavojai pateikti atsitiktine tvarka ar pagal svarbą, tačiau manytina, kad organizuotas nusikalstamumas *nėra* traktuojamas kaip ypač prioritetas reiškinys.
- Ankstesnėje 2002 m. Strategijos redakcijoje organizuotas nusikalstamumas taip pat buvo įvardytas kaip *grėsmė* socialiniam stabilumui, neigiamai veikianti visuomenės saugumą ir ekonomikos plėtrą⁶. Lyginant 2002 m. ir 2017 m. Strategijas, stebimos beveik identiškos nuostatos dėl organizuoto nusikalstamumo, todėl darytina išvada, kad situacija per penkiolika metų nepasikeitė.

⁴Lietuvos Respublikos Seimas (2017), *Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4c80a722e2fa11e6be918a531b2126ab?jfwid=-1fhjp2nto>, 2017-11-26.

⁵*Ten pat.*

⁶Lietuvos Respublikos Seimas (2002), *Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo*, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.2627131DA3D2>, 2017-11-26.

Strategijoje pateikiama aštuoniolika nacionalinio saugumo politikos prioritetų ir uždavinių. Viešojo saugumo stiprinimas įvardytas kaip vienuoliktas prioritetas (vėlgi neaišku, ar prioritetai pateikiami svarbos ar atsitiktine tvarka):

Siekdama mažinti organizuoto nusikalstamumo [...] keliamas grėsmes [...], Lietuvos Respublika: [...] stiprins organizuoto nusikalstamumo prevenciją ir kontrolę, ypatingą dėmesį skirdama organizuotoms nusikalstamoms grupėms, turinčioms sąsajų su [...] teroristinėmis organizacijomis [...]; užtikrins patikimą ES išorės sienos [...] apsaugą ir stiprins neteisėtos migracijos prevenciją ir kontrolę [...]; plėtos viešojo saugumo įstaigų pajėgumus ir gebėjimus [...], stiprindama šių įstaigų veiklos koordinavimą ir [...] bendradarbiavimą bei didindama investicijas į pažangias technologijas [...]⁷.

Analizuojant Strategiją moksliai, reikia suvokti „strategijos“ termino apibrėžtį. Pirmąjį šiuolaikinį strategijos apibrėžimą pateikė profesorius Alfredas Chandleris 1962 m. Pasak jo, strategija apima tris pagrindinius elementus: ilgalaikius tikslus, veiklos kryptį ir reikiamus tikslo pasiekimo išteklius⁸. Strateginiame planavime svarbu apibrėžti konkrečius „norimus rezultatus, kurie turi būti pasiekti per nurodytą laikotarpį“⁹. Strategijoje formuluojami ilgalaikiai saugios valstybės tikslai ir prioritetinės kryptys, tačiau apie šių tikslų pasiekimo būdus gana aptakiai užsimenama tik baigiamosiose nuostatose: „Strategijos nuostatos įgyvendinamos per ilgalaikes valstybines saugumo stiprinimo programas. Lietuvos Respublikos Vyriausybė užtikrina, kad Strategijos [...] nuostatos būtų įtrauktos į kitus strateginio planavimo dokumentus“¹⁰. Siekiant įgyvendinti vidaus saugumo politikos prioritetus, 2015 m. Seimas patvirtino Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programą¹¹ (toliau – Programa), ilgalaikį valstybinio saugumo stiprinimo planą. Programoje numatytos konkrečios priemonės organizuotam nusikalstamumui mažinti, atkreipiamas dėmesys į tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą, bendruomenių įsitraukimą. Vienas iš Programos tikslų: „sukurti aplinką, nepalankią organizuotam nusikalstamumui [...] ir mažinti sunkių ir labai sunkių, taip pat organizuotų

⁷ Lietuvos Respublikos Seimas (2017), *Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4c80a722e2fa11e6be918a531b2126ab?jfwid=-1fhjp2nto>, 2017-11-26.

⁸ Alfred D. Chandler (1962), *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise*, Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, p. 13.

⁹ Kuchalskis K., Gutauskas A. (2009), „Narkotikų prevencijos ir kontrolės politika Europos Sąjungoje: nuo standartų paieškos link unifikavimo“, *Verslo ir teisės aktualijos* (4), p. 122–139.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimas (2017), *Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4c80a722e2fa11e6be918a531b2126ab?jfwid=-15zxvve2ep>, 2017-12-31.

¹¹ Lietuvos Respublikos Seimas (2015), *Nutarimas dėl Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos patvirtinimo*, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct/ea944da0f95d11e4927fda1d051299fb>, 2017-12-31.

nusikalstamų grupuočių daromų nusikaltimų žalą visuomenei¹². Tikslas aiškus, tačiau jam pasiekti numatomi uždaviniai nekonkretūs, neišmatuojami, deklaratyvaus pobūdžio, be realių įgyvendinimo kriterijų:

Sukurti veiksmingas [...] sunkių nusikaltimų grėsmių vertinimo ir bendrų prioritetų nustatymo ir organizuoto nusikalstamumo kontrolės sistemas; [...] sukurti nepalankią aplinką nusikalstamoms veikoms [...]; plėtoti teisėsaugos institucijų [...] bendradarbiavimą ir keitimąsi informacija [...]; didinti [...] pinigų plovimo prevencijos priemonių veiksmingumą; didinti nusikalstamu būdu gauto turto paieškos, areštavimo ir konfiskavimo mechanizmo veiksmingumą; [...] mažinti grėsmes, susijusias su neteisėtu [...] tarptautinės finansinės paramos lėšų gavimu ir panaudojimu [...]; aktyviai bendradarbiauti su Europos kovos su elektroniniu nusikalstamumu centru [...]¹³.

Sunku įvertinti, ko konkrečiai ir kaip norima pasiekti, kuriant „veiksmingas sistemas“ ir „nepalankią aplinką“, „didinant veiksmingumą“, „mažinant grėsmes“ ar „aktyviai bendradarbiaujant“. Numatytas tik vienas uždavinių įgyvendinimo kriterijus – ištirtų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų, numatytų atitinkamuose Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsniuose, procentualus didėjimas. SMART¹⁴ metodika, ko gero, buvo užmiršta. Prioritetinės priemonės taip pat įgyvendinamos per septynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programą¹⁵. Nors joje tiesiogiai apie organizuotą nusikalstamumą beveik nekalbama, Vyriausybė išpareigoja prisidėti prie efektyvaus atsako į tokius tarptautinius iššūkius kaip terorizmas, migracijos krizė, Europos Sąjungos sienų apsaugos stiprinimas, yra numaćiusi priemonių korupcijai mažinti.

Organizuoto nusikalstamumo neįmanoma nagrinėti atskirai nuo korupcijos. *Transparency International* duomenimis, 2016 m. Lietuvos korupcijos suvokimo indeksas buvo 59 balai iš 100 galimų¹⁶, t. y. Lietuva užėmė 38 vietą iš 176 valstybių sąrašo¹⁷. Tarp Europos Sąjungos valstybių narių Lietuva užima 16 vietą (sąrašo pirmauja Danija su 90 balų)¹⁸. Pastaruoju metu organizuotas nusikalstamumas aktyviai veržiasi į verslo sferą, stengiasi legalizuoti neteisėtai įgytas lėšas, investuoti į nekilnojamąjį turtą, statybų, transporto ir logistikos

¹² *Ten pat.*

¹³ *Ten pat.*

¹⁴ SMART principas: keliami tikslai ir uždaviniai turi būti S – *Specific* (konkretūs); M – *Measurable* (išmatuojami); A – *Assignable* (priskirtini); R – *Realistic* (pasiekiami); T – *Time-related* (apriboti laiku).

¹⁵ Lietuvos Respublikos Seimas (2016), *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/886c7282c12811e682539852a4b72dd4?fwid=-1fhjp2mhr,2017-11-26>.

¹⁶ Korupcijos suvokimas šalyse įvertinamas konkrečiu skaičiumi šimto balų skalėje nuo 0 iki 100, kurioje 0 reiškia, kad šalis yra labai korumpuota, 100 – kad labai skaidri.

¹⁷ *Transparency International* (2017), *Corruption Perceptions Index 2016*, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016,2017-12-02.

¹⁸ Specialiųjų tyrimų tarnyba (2017), *Korupcijos suvokimo indeksas 2016 m.: Lietuvos situacijos apžvalga*, <https://www.stt.lt/lt/menu/tyrimai-ir-analizes/>, 2017-12-02.

verslą, taip pat siekia manipuliuoti Europos Sąjungos struktūriniais fondais. Nusikalstamos grupuotės, naudodamos kyšininkavimo, interesų konflikto, įtakos ir poveikio schemas, bando sukurti lengvesnes sąlygas nusikalstamoms veikoms vykdyti. Tokiu būdu iškraipoma teisėta konkurencija ir ardomas visuomenės pasitikėjimas valstybės institucijomis ir valdymo sistema.

Aukščiausios valstybės institucijos įvardija organizuotą nusikalstamumą kaip realią grėsmę nacionaliniam saugumui ir suteikia aiškų mandatą su šiuo reiškiniu kovojančioms tarnyboms. Iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės tikimasi konkrečių rezultatų mažinant organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos masius. Norint įgyvendinti šiuos ambicingus tikslus, būtinas visų susijusių institucijų bendradarbiavimas, veiksmų koordinacija, keitimasis informacija bei užtikrintas stabilus priemonių finansavimas. Siekiant veiksmingo atsako, pirmiausia būtina išanalizuoti esamą situaciją, suprasti organizuoto nusikalstamumo esmę ir vystymosi tendencijas, nustatyti pagrindines prioritėtines kovos sritis. Šios temos plėtojamos straipsnio antroje ir trečiojoje dalyse.

2. Organizuoto nusikalstamumo vertinimas

Lietuvos organizuoto nusikalstamumo neįmanoma vertinti atskirai nuo Europos Sąjungos situacijos. Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo keliamos problemos yra aktualios globaliu mastu, todėl šalys privalo vienytis, kartu spręsti šiuos iššūkius. Europos Sąjungos valstybių narių ir šalių kandidačių paktas, priimtas 1998 m., organizuotą nusikalstamumą įvardijo kaip keliantį didelę grėsmę demokratijai, žmogaus teisėms ir teisei valstybei, „kadangi jis visuose lygmenyse įsiskverbia į valdžios struktūras, teisėtas komercines ir finansinių paslaugų įmones bei visuomenę, jas užkrečia ir korumpuoja“¹⁹. Nors nuo 2015 m. „saugumo situacijos Rytų Europoje klausimą ėmė gožti kova su terorizmu ir migracijos krizė“²⁰, šie klausimai Europos Sąjungos ir NATO darbotvarkėje išlieka vieni svarbiausių. Europolas, Europos Sąjungos teisėsaugos agentūra, 2017 m. atliko sunkių formų ir organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimą (toliau – SOCTA, *angl. Serious and Organised Crime Threat Assessment*²¹), kuriame pateikė rekomendacijų dėl svarbiausių nusikalstamumo

¹⁹ Europos Sąjungos Teisingumo ir vidaus reikalų taryba (1998), *Europos Sąjungos valstybių narių ir Vidurio bei Rytų Europos šalių kandidačių ir Kipro paktas pasirengimo stojimui laikotarpiu dėl organizuoto nusikalstamumo*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:41998D0715&from=EN>, 2018-01-21.

²⁰ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas, Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2016), *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*, Vilnius, p. 3.

²¹ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2017-12-02.

grėsmių, su kuriomis susiduria Europos Sąjunga, rinkinį. SOCTA ataskaita grindžiamos valstybių narių diskusijos apie kovos su nusikalstamumo grėsmėmis prioritetus²². Ši analizė parengta kaip kovos su organizuotu nusikalstamumu Europos Sąjungoje 2018–2021 metų politikos ciklo dalis²³. Ciklo tikslas – remiantis faktiniais kriminalinės žvalgybos duomenimis ir tarpdisciplininiu požiūriu, nustatyti nusikalstamumo grėsmes, patvirtinti jas politiniu lygmeniu ir įgyvendinti strateginius bei operatyvinius siekius. Ciklą sudaro keturi etapai:

1. Politikos plėtojimas – SOCTA. Pateikiama grėsmių analizė, remiantis ja Europos Sąjungos Teisingumo ir vidaus reikalų ministrų taryba nustato kovos su organizuotu nusikalstamumu prioritetus.
2. Politikos nustatymas – daugiamečiai strateginiai planai. Ketverių metų planai (MASP – *Multi-annual Strategic Plans*) suformuojami kiekvienam prioritetui.
3. Įgyvendinimas ir stebėseną – Europos kovos su nusikalstamumo grėsmėmis tarpdisciplininės platformos (EMPACT – *European Multidisciplinary Platform against Criminal Threats*). MASP yra įgyvendinami per kasmetinius operatyvinius veiksmų planus (OAP – *Operational Action Plans*), po vieną kiekvienam prioritetui.
4. Peržiūra ir įvertinimas. Vertinamas ciklo efektyvumas ir poveikis prioritetinėms grėsmėms, įgyta patirtimi naudojamosi rengiant kitą politikos ciklą.

SOCTA parengta išanalizavus daugiau kaip 2,3 tūkst. klausimynų, dešimtis tūkstančių kriminalinės žvalgybos kontribucijų ir pasitelkiant informaciją iš Europolo duomenų bazių. Svarbu, kad analizė atlikta pagal bendrą metodiką²⁴, kuri buvo peržiūrėta ir patvirtinta 2015 m. Pagal ją vertinamos organizuotų nusikalstamų grupuočių charakteristikos, jų veiklos sritys, specifiniai geografiniai aspektai, analizuojama bendra organizuoto nusikalstamumo įtaka ir poveikis visuomenei. Naudodama kiekybine ir kokybine analize, SOCTA siekia nustatyti didžiausią grėsmę keliančias grupuotes ir jų veikimo sferas. Lietuvos policija, analizuodama nacionalines organizuoto nusikalstamumo grėsmes ir teikdama informaciją Europolui, taiko tą pačią metodiką. Lietuvos kriminalinės policijos biuras 2017 m. parengė Sunkaus ir organizuoto

²² Europos Komisija (2017), *Komisijos ataskaita Europos Parlamentui, Europos vadovų tarybai ir tarybai*, Briuselis: 2017-04-12, COM(2017) 213 final, p. 5.

²³ Politikos ciklas yra 2010 m. patvirtinta sistema kovai su organizuotu nusikalstamumu. Ciklas trunka ketverius metus, jį įgyvendinant optimizuojamas koordinavimas bei bendradarbiavimas pasirinktų prioritetų srityse.

²⁴ Council of The European Union (2015), *Serious and Organised Crime Threat Assessment 2017 – Revised methodology*, Brussels: 11-12-2015, 14913/15 LIMITE.

nusikalstamumo nacionalinį grėsmių vertinimą (SONGV), kurio tikslas – atlikti nacionalinę strateginę sistemine analizę, kuria remiantis formuoti pavojingiausių nusikalstamumo reiškinių prevencijos ir kontrolės politiką²⁵.

SOCTA pripažįsta, kad organizuotas nusikalstamumas yra didelė grėsmė Europos Sąjungos saugumui, todėl kova su šiuo reiškiniu išlieka vienu iš pagrindinių prioritetų Europos saugumo darbotvarkėje. Lietuvos situacija, vertinant iš organizuoto nusikalstamumo kylančias grėsmes, atitinka Europos Sąjungos požiūrį. Skirtumas tas, kad Europos Sąjungos kovos su organizuotu nusikalstamumu politikos ciklas labai aiškiai nubrėžia prioritėtines kryptis, strateginius tikslus, jų įgyvendinimo priemones ir veiksmingumo įvertinimą. Lietuvoje tokio nuoseklumo pasigendame: neaišku, keliems metams suformuota Strategija, strateginiai tikslai nepakankamai apibrėžti, tam tikrų priemonių įgyvendinimas tik iš dalies aptariamasis Vyriausybės programoje, na o apie įvertinimą beveik nekalbama.

Analizuojant organizuotas nusikalstamas grupuotes ir jų struktūrą, svarbu apibrėžti, apie kokio masto grupes kalbame. Europos Sąjunga 2008 m. susitarė dėl vienodo nusikalstamos grupuotės apibrėžimo²⁶. Nusikalstama grupuote laikoma struktūrizuota organizacija, aktyvi ilgu ar apibrėžtu laikotarpiu, susidedanti iš daugiau kaip dviejų asmenų, kurie veikia kartu ir vykdo nusikaltimus, už kuriuos gresia daugiau kaip 4 metai laisvės atėmimo, siekian tiesioginės ar netiesioginės finansinės naudos ir veikia tarptautiniu lygmeniu²⁷. Nors toks apibrėžimas ne visiškai atitinka Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nustatytą organizuotos grupės apibūdinimą, tai nedaro įtakos renkant ir analizuojant kriminalinės žvalgybos informaciją, nes organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimo uždavinys skiriasi nuo baudžiamojo persekiojimo tikslų: SOCTA esmė – įvertinti kriminalinės žvalgybos duomenis ir pateikti rekomendacijas nustatant nusikalstamumo grėsmes.

Organizuotas nusikalstamumas Europos Sąjungoje apima labai daug veikų, kurios kasmet tampa vis labiau kompleksinės, o jų mastas auga. Nusikalstamos grupuotės sugeneruoja milžiniškus pelnus, kurie kartais konkuruoja net su žinomomis tarptautinėmis korporacijomis. Daugelis nusikalstamų grupuočių yra labai lanksčios, lengvai prisitaikančios prie besikeičiančios aplinkos, disponuojančios specialiomis ir techninėmis žiniomis bei patirtimi. Pačios pavojingiausios yra tos, kurios investuoja dideles lėšas į teisėtą ekonomiką bei į savo nusikalstamos veiklos tęstinumą ir plėtimą. Vis labiau plinta

²⁵ Didžioji SONGV dalis yra riboto naudojimo, todėl šiame straipsnyje naudojama tik vieša informacija.

²⁶ Council of the European Union (2008), *Council Framework Decision on the Fight against Organised Crime*, Brussels: OJ L 300, 11-11-2008, p. 42.

²⁷ Čia pateiktas supaprastintas struktūrizuotas nusikalstamos grupuotės apibrėžimas.

Crime-as-a-service (nusikaltimas kaip paslauga) reiškiny. Internetinė prekyba nelegaliais produktais ir paslaugomis leidžia individualiems nusikaltėliams vykdyti savo nusikalstamą veiką be tradicinės organizuoto nusikalstamumo „infrastruktūros“. SOCTA duomenimis, šiuo metu Europos Sąjungoje veikia daugiau kaip 5 tūkst. tarptautinio masto organizuotų nusikalstamų grupuočių²⁸. Lietuvos kriminalinės policijos biuras Europolui pateikė informaciją apie mūsų šalyje veikiančias tarptautines gruputes, atitinkančias visus anksčiau išvardytus kriterijus, tačiau tikslus skaičius neįvardijamas²⁹. Pasak Lietuvos kriminalinės policijos biuro viršininko Rolando Kiškio, „Lietuvoje veikia keliasdešimt organizuotų nusikalstamų grupuočių, o didžiausia jų koncentracija yra Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose“³⁰.

Toliau organizuotas nusikalstamumas nagrinėjamas pagal šias charakteristikas:

1. Organizuočių nusikalstamų grupuočių tipai, struktūra, tarptautinė dimensija.
2. Organizuito nusikalstamumo varantieji veiksniai ir „varikliai“.
3. Labiausiai pavojingos organizuito nusikalstamumo veiklos sritys.

2.1. Organizuitos nusikalstamos grupuotės

SOCTA pateikia gana konkretų organizuito nusikalstamų grupuočių skaičių – daugiau negu 5 tūkst. Palyginimui, 2013 m. Europolas identifiko 3,6 tūkst. grupuočių. Visgi šis ženklus padidėjimas nebūtinai reiškia labai išaugusį organizuito nusikalstamumo lygį. Autoriaus nuomone, tai labiau paveikta geresnio kriminalinės žvalgybos duomenų surinkimo ir išsamesnės analizės³¹. Grupuočių struktūra, dydis, veiklos sferos yra labai įvairios: 76 proc. (arba apie 3,8 tūkst.) nusikalstamų grupuočių susideda iš šešių ir daugiau narių³². Apytiksliais skaičiavimais, Europos Sąjungoje gali veikti daugiau kaip 40 tūkst. organizuito nusikalstamų grupuočių. Sunku pasakyti, daug tai ar mažai (Europos Sąjungoje gyvena 742 mln. piliečių), tačiau, kaip matysime vėliau, pasigilinus į

²⁸ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2017-12-02.

²⁹ Interviu su operatyviniu policijos darbuotoju, 2018 m. kovo 17 d.

³⁰ DELFI, *Kriminalinės policijos biuro viršininkas: patys stebėjomes, kad dar gali būti tokių nusikaltimų*, 2017 m. spalio 27 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kriminalines-policijos-biuro-virsininkas-patys-stebejomes-kad-dar-gali-buti-tokiu-nusikaltimu.d?id=76185151>, 2018-01-13.

³¹ 2013 m. buvo atliktas pirmas organizuito nusikalstamumo grėsmių vertinimas pagal Europos Sąjungos kovos su organizuito nusikalstamumu politikos ciklo koncepciją ir duomenų surinkimo bei analizės metodiką.

³² Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2017-12-02.

šių 0,005 proc. gyventojų sugeneruojamą pelną, skaičiai neramina. Organizuotų nusikalstamų grupuočių nariai „atstovauja“ daugiau kaip 180 tautybių, kurių 60 proc. yra Europos Sąjungos piliečiai³³. Septynios iš dešimties grupuočių veikia trijose ir daugiau šalių (10 proc. grupuočių yra aktyvios septynyose ir daugiau šalių)³⁴, kas atskleidžia tarptautinį organizuoto nusikalstamumo mastą bei didelį grupuočių mobilumą. Anksčiau grupuotės savo veiklą vykdė pagal tam tikrą specializaciją, pvz., vienos užsiėmė plėšimais, kitos gabeno kokainą, trečios gamino sintetinius narkotikus. Šiuolaikiniame pasaulyje šios tendencijos sparčiai nyksta. Vis daugiau grupuočių (apie 45 proc.) užsiima vadinamąja polikriminaline veikla, joms neaktualu, kokį nusikaltimą atlikti, svarbiausia – gauti kuo didesnę pelną. Tokio reiškinio plitimui labai pasitarnavo migracijos krizė. Didelis nelegalios žmonių kontrabandos paslaugų poreikis sudarė sąlygas organizuotam nusikalstamumui prisitaikyti ir persikvalifikuoti. Dalis grupuočių, anksčiau užsiiminėjusių kitais nusikaltimais, persimetė į šią sritį, kuri yra labai pelninga ir nereikalauja didelės patirties.

Keičiasi ir grupuočių struktūrinė sudėtis. Nors vis dar didžioji jų dalis veikia pagal hierarchinę struktūrą, daugėja horizontaliu pagrindu suformuotų grupių (apie 30–40 proc.), taip pat trumpam laikui suburtų susivienijimų, skirtų konkrečiam nusikaltimui atlikti, po to „išsivaikštančių“ (iki 20 proc.)³⁵. Nusikalstamų grupuočių struktūra priklauso nuo vykdomų nusikaltimų pobūdžio. Pavyzdžiui, nelegalios migracijos organizatoriai yra ypač hierarchiški, nes tokiu būdu jie sugeba monopolizuoti šį nelegalų verslą, „suvalgydami“ mažesnius konkurentus. Didelės hierarchinės, su stipria struktūra grupuotės, turinčios iki šimto narių, kontroliuoja stambaus masto narkotikų biznį. Mafijos tipo grupuotės, ypač kinų, kolumbiečių, rusų ir italų, išskirtinai sudarytos iš vienos tautybės atstovų, visame pasaulyje gali turėti iki tūkstančio narių. Beveik visoje Europos Sąjungos teritorijoje veikia neteisėtos motociklininkų grupuotės (*angl. Outlaw motor cycle gangs*). Tai ypač stiprių hierarchiniu pagrindu suformuotos gaujos, turinčios aiškų lyderį – prezidentą, viceprezidentą, sekretorių, įždininką, seržantus, logistikos kapitonus ir kitus narius. Motociklininkų grupuotės dažniausiai užsiima prekyba narkotikais, turto prievartavimu, prekyba žmonėmis. Jų apraiškos matomos ir Lietuvoje. Su kibernetiniais nusikaltimais susiję nusikaltėliai, priešingai, nekuria struktūrizuotų grupuočių, o susiburia *ad hoc* pagrindu, kad įvykdytų tam tikrus nusikaltimus (pvz., *online* prekyba ginklais ar narkotikais, sukčiavimas) arba suteiktų kitoms grupuo-

³³ *Ten pat.*

³⁴ *Ten pat.*

³⁵ *Ten pat.*

tėms kokią nors paslaugą, reikalaujančią specifinių techninių ar mechaninių žinių. Tokie aukšto lygio specialistai gali vienu metu padėti keletui nusikalstamų grupuočių, joms nežinant, kad tie patys padėjėjai dirba jų konkurentams. Dalis grupuočių veikia „pagal pareikalavimą“, t. y. suaktyvėja tada, kai atsiranda naujų pasipelnymo galimybių, ir visai nesvarbu, kokio pobūdžio nusikaltimus reikės vykdyti.

Organizuotos nusikalstamos grupuotės turi daugybę savo pajamų srautų, todėl bent apytiksliai suskaičiuoti jų įplaukas yra labai sunku. Jungtinių Tautų duomenimis, nusikalstamos veikos 2009 m. pasaulyje sudarė dviejų trilijonų eurų apyvartą³⁶. Vien tik narkotikų biznis Europos Sąjungoje sugeneruoja apie 24 mlrd. eurų per metus³⁷. Palyginimui, Lietuvos bendras vidaus produktas (BVP) 2016 m. buvo apie 36 mlrd. eurų³⁸. Europolo skaičiavimais, vidutinė grupuotė Europos Sąjungoje, susidedanti iš 6–10 narių, per metus pasiekia apie 1,5 mln. eurų pelno. Nelegalus pelnas varijuoja priklausomai nuo nusikalstamų veikų pobūdžio, tačiau grupuotės, užsiimančios tam tikro pobūdžio sukčiavimu, sugeba sugeneruoti milijardines pajamas.

Sparčiai vystantis technologijoms, organizuotos nusikalstamos grupuotės, siekdamos sutrukdyti tyrimams, imasi atsakomųjų priemonių, nukreiptų prieš teisėsaugos veiksmus. Tam reikia gerai išmanyti teisėsaugos taikomus metodus, naudojamas priemones, taktiką ir technines galimybes. Svarbus veiksnys – geras skirtingų valstybių įstatyminės bazės bei policijos bendradarbiavimo subtilybių žinojimas, kas ypač aktualu mobilioms („keliaujančioms“) grupuotėms. Bendravimo tarp grupuočių narių apsaugai dažnai naudojami inovatyvūs komunikacijos būdai, tokie kaip šifruoti kanalai, palydovinio ryšio telefonai, užsienio valstybių SIM kortelės, koduota kalba, slengas, specialiai sukurtos telefonų programėlės³⁹. Finansinės operacijos dažnai atliekamos užslėptais metodais – kriptovaliutų, alternatyvių bankinių paslaugų ar neformalių pinigų pervedimo sistemomis (pvz., *Hawala, Hundi*)⁴⁰. Tokių atsakomųjų priemonių naudojimas yra glaudžiai susijęs su korupcija. Grupuotės bando

³⁶ United Nations Office on Drugs and Crime (2011), *Estimating Illicit Financial Flows Resulting from Drug Trafficking and Other Transnational Organized Crime*, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit_financial_flows_2011_web.pdf, 2017-12-03.

³⁷ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Europol (2016), *EU Drug Markets Report – In-depth Analysis*, p. 23, <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2373/TD0216072ENN.PDF>, 2017-12-03.

³⁸ Trading Economics (2017), *Lithuania GDP*, <https://tradingeconomics.com/lithuania/gdp>, 2017-12-03.

³⁹ Nusikalstama grupuotė naudojami specialia išmaniųjų telefonų aplikacija, kuri leisdamo komunikuoti įsijungus skrydžio režimą. Tokiu būdu teisėsauga negalėdavo nustatyti jų aktualios buvimo vietos.

⁴⁰ *Hawala* ar panašūs paslaugų teikėjai – tai pinigų pervedimo sistemos, susijusios su specifiniais geografiniais regionais ar etninėmis grupėmis, kurios atlieka pervedimus ir išgrynina lėšas. Paprastai lėšų perkėlimas nereikalauja fizinio ar elektroninio pinigų judėjimo.

rasti ryšių operatyvinėse tarnybose, prokuratūroje, teismuose. Dažnai pasitelkiami teisininkai, finansininkai, inžinieriai.

Prieš dvidešimt ir daugiau metų organizuotas nusikalstamumas buvo neįsivaizduojamas be smurto, kuris, siekiant įbauginti, buvo demonstruojamas beveik atvirai – buvo gąsdinami verslininkai, deginami automobiliai ir pastatai. Šiuolaikiniai nusikaltėliai, atvirkščiai, vengia smurto, nes jis patraukia teisėsaugos dėmesį, o nelegaliai „pelno siekiančioms“ organizacijoms tai visiškai nereikalinga.

Lietuvoje iš 2016 m. vertintų organizuotų nusikalstamų grupuočių 30 proc. buvo labai aukšto, 28 proc. aukšto ir 40 proc. vidutinio pavojingumo lygio. Pagrindinė grupuočių koncentracija buvo Vilniaus ir Kauno apskrityse (čia 2016 m. registruota 51 proc. visų Lietuvos nusikalstamų veikų). Didžioji jų dalis turi hierarchinę struktūrą ir vykdo daugiau nei vienos krypties nusikaltimus. Apie 70 proc. grupuočių veikia nacionaliniu lygiu (veikla neapsiriboja vienoje apskrityje, jos turi ryšių su kitomis grupuotėmis), o apie 30 proc. turi tarptautinės veiklos požymių⁴¹. Dažniausiai organizuotų nusikalstamų grupuočių nariai turi kriminalinių ryšių ar vykdo nusikaltimus Skandinavijos šalyse, Vokietijoje, Ispanijoje, Nyderlanduose ir Rusijoje.

2.2. Organizuoto nusikalstamumo vystymosi veiksniai

Nusikalstamumas technologijų amžiuje sparčiai tobulėja. Pagrindinis skatinantis veiksnys yra finansinė nauda – nepriklausomai nuo to, ar ji bus gauta įvykdžius vagystę ar kontrabanda įvežus draudžiamas prekes. Nusikaltėliai gerai adaptuojasi prie geopolitinės situacijos, yra lankstūs, greitai keičia nusikaltimų padarymo būdus, pasinaudoja sukurtais organizuoto nusikalstamumo tinklais. Nusikalstamumas vystosi kartu su visuomene, koncentruojasi didžiausios gerovės teritorijose, nes jose lengviau daryti nusikaltimus. Matydami visuomenės poreikius ir kryptis, kuriose gali pasipelnėti, nusikaltėliai greitai pateikia į rinką trūkstamas prekes ir paslaugas (tarp jų – ir draudžiamas). Pagrindiniai organizuoto nusikalstamumo „varikliai“ yra dokumentų klastojimas, pinigų plovimas ir prekyba internetu nelegaliomis prekėmis bei paslaugomis. Šios grėsmės apima ir palengvina visas kitas organizuoto nusikalstamumo formas. Organizuoto nusikalstamumo verslo modeliai, apimančys įvairiausias nusikalstamas veikas, dažnai priklauso nuo galimybės naudotis

⁴¹ Lietuvos kriminalinės policijos biuras (2017), *Sunkaus ir organizuoto nusikalstamumo nacionalinis grėsmių vertinimas*, Vilnius, p. 19.

padirbtais dokumentais ir nešvarių pinigų legalizavimo. Teisėsaugos įsikišimas suardant tokias schemas labai sumažina grupuočių potencialą, galimybes augti ir plėstis jų nelegaliam bizniui, skverbimasi į legalų verslą.

Pinigų išplovimas leidžia nusikalstamosioms grupuotėms investuoti iš nelegalios veiklos įgytas lėšas į legalią ar nelegalią ekonomiką. Beveik visos nusikalstamos grupuotės yra priverstos plauti pinigus. Teisėsaugai sunku sukti nelegalius pinigų srautus, nes legalioje finansinėje sistemoje vykdomi sandoriai būna užmaskuoti, jų beveik neįmanoma susieti su nusikaltimo vykdytojais ar nusikalstama veika. Pinigų plovimas tampa dideliu techniniu iššūkiu teisėsaugai, nes nusikaltėliai vis dažniau naudoja kriptovaliutas ir taiko anoniminius mokėjimo metodus. Atsirandančios naujos internetinės platformos ir netradicinės pinigų pervedimo sistemos dažnai būna nesureguliuotos įstatymiškai, veikia pogrindyje arba „ant legalumo ribos“. Vykdoma ir grynųjų pinigų kontrabanda, ypač naudojant pašto siuntas. Smulkaus ir vidutinio masto pinigų plovimas pasireiškia lėšų investavimu į didesnės vertės prekes, nekilnojamąjį turtą ar azartinius lošimus. Tam tikslui panaudojamos legalaus biznio struktūros, profesionalių buhalterių ir finansininkų paslaugos. Grupuočių, užsiimančių stambiausio masto pinigų plovimu, pasitelkia sudėtingas inovatyvias schemas. Jos plačiai išnaudoja bankines sistemas, atidarindamos naujas sąskaitas, kurdamos pervedimų grandines tarp priedanginių ir ofšorinių įmonių. Neapsieinama ir be korupcinių ryšių. Pačios stambiausios organizuotos nusikalstamos grupuotės naudojasi specializuotų pinigų plovimo sindikatų paslaugomis. Tokie sindikatai už 5–8 proc. mokesčių, naudodamiesi sudėtingomis pinigų plovimo grandinėmis, atlieka visą darbą legalizuodami milžiniškas iš nusikalstamų veikų sugeneruotas lėšas⁴². Europolo direktoriaus Robo Wainwrighto⁴³ teigimu, Europolas nustatė 400 profesionalių pinigų plovėjų, kurie nelegaliai uždirba milijardus legalizuodami per bankų sistemas iš narkotikų ir kitos nusikalstamos veiklos gaunamas lėšas⁴⁴.

Dokumentų klastojimas tapo viena iš pagrindinių priemonių, padedančių vykdyti sunkius ir organizuotus nusikaltimus bei labai prisidedančių prie teroro atakų organizavimo. Šis reiškinys ypač paplito kaip migracijos krizės padarinys. Sukčiavimas pasireiškia pasinaudojant padirbtais arba autentiškais dokumentais, įgytais apgaulės būdu. Nusikalstamos grupuotės samdo aukš-

⁴² Interviu su Europolo operatyviniu darbuotoju, 2018 m. vasario 15 d.

⁴³ Robas Wainwrightas ėjo Europolo vykdomojo direktoriaus pareigas 2009–2018 metais. Nuo 2018 m. gegužės 1 d. šias pareigas perėmė Catherine De Bolle.

⁴⁴ Politico, *Europe is losing the fight against dirty money*, <https://www.politico.eu/article/europe-money-laundering-is-losing-the-fight-against-dirty-money-europol-crime-rob-wainwright/>, 2018 m. balandžio 2 d., 2018-04-08.

tos kvalifikacijos specialistus, kurie sugeba pagaminti ypač geros kokybės įvairios paskirties dokumentus. Dažniausiai klastojami asmens ar kelionės dokumentai (tapatybės kortelės, pasai, vizos, kvietimai atvykti į Europos Sąjungą), kilmės dokumentai (gimimo, santuokos liudijimai), muitinės deklaracijos, sertifikatai, licencijos, blankai. Įdiegus sudėtingas asmens dokumentų apsaugos sistemas, grupuotėms darosi sudėtingiau pasigaminti aukštą kokybę atitinkančius dokumentus. Todėl jos vis dažniau stengiasi įsigyti originalius dokumentus (perklijuodami nuotraukas ar manipuliudami biografine informacija). Pastebėta, kad ypač išaugo pamestų ar pavogtų dokumentų skaičius. Lietuvoje per metus vidutiniškai pasigendama apie 10 proc. asmens tapatybės kortelių ir 5 proc. pasų (tai sudaro maždaug 37,5 tūkst. dingusių dokumentų kasmet)⁴⁵. Dalis šių pripažintų negaliojančiais dokumentų toliau sėkmingai naudojami vykdant nusikaltimus. Nestabili situacija ir kariniai konfliktai Europos Sąjungos pašonėje organizuotiems nusikaltėliams suteikia galimybę įsigyti tuščių originalių blankų iš šių regionų, kuriais po to galima manipuluoti⁴⁶. Kitas reiškinys – išaugęs padirbtų gimimo liudijimų, santuokos sertifikatų ir darbo sutarčių skaičius. Neturint jokių kitų asmens dokumentų, siekiama legalizuotis su netikra tapatybe. Organizuotos nusikalstamos grupuotės išnaudoja legalaus verslo struktūras, pateikdamos falsifikuotas darbo sutartis vizai ar leidimui gyventi Europos Sąjungoje. Tokių, ne taip gerai apsaugotų dokumentų klastojimas yra daug lengvesnis ir sunkiau kontroliuojamas.

Prekybai ir paslaugoms vis labiau persikeliant į kibernetinę erdvę, išaugo ir nelegalus verslas *online* režimu. Toks reiškinys visiškai atspindi legalios ekonomikos ir prekybos vystymosi ypatumus. Kaip ir teisėtas biznis, kur internetas labai pakeitė prekybos įpročius ir vartotojų lūkesčius, kai neišėjus iš namų, per keletą dienų galima turėti naują prekę, atgabentą iš kito pasaulio krašto, taip ir nusikalstamumas prisitaikė prie naujos situacijos. Tikėtina, kad ši sritis ateityje dar labiau tobulės ir plėsis, o įvairios internetinės platformos taps pagrindiniu nelegalių prekių platinimo įrankiu. Nelegalūs produktai ir paslaugos reklamuojamos ir platinamos tiek atvirajame, tiek „gilijame“ (*angl. Darkweb*) internete, priklausomai nuo pavojingumo ir galimų teisėsaugos sankcijų dydžio. Pavyzdžiui, narkotikai ar ginklai parduodami išskirtinai „gilijame“ internete, kuris vis labiau darosi decentralizuotas, tuo būdu dar sunkiau priei-

⁴⁵ Interviu su operatyviniu policijos darbuotoju, 2017 m. gruodžio 4 d.

⁴⁶ Sirijos konflikto pradžioje buvo galima nesunkiai įsigyti tūkstančius originalių tuščių Sirijos asmens tapatybės dokumentų, kuriuos naudojant buvo vykdomos nelegalios migracijos operacijos bei radikalizavusių asmenų perkėlimas į Europos Sąjungą.

namas teisėsaugai⁴⁷. Priešingai, įvairių „pusiau legalių“ naujų psichoaktyviųjų medžiagų, psichotropinių vaistų, anabolinių steroidų ar falsifikuotų drabužių galima įsigyti atvirajame internete. Gatvės prekyba narkotikais sparčiai eina į *online* režimą. Taip pirkėjui sudaromos puikios sąlygos nesusitinkant „akis į akį“ su pardavėju bei gerokai sumažinant galimybę atkreipti pareigūnų dėmesį, įsigyti narkotikų. Kai kuriose JAV valstijose netgi sukurtos specialios išmaniųjų telefonų aplikacijos, per kurias galima užsisakyti marihuanos ir ji bus nedelsiant pristatyta į nurodytą vietą, panašiai kaip picos išvežiojimo ar taksi užsakymo atvejais. Nelegalios prekybos apimtys internete įvertinti ir sukontroliuoti praktiškai neįmanoma. Pirma, tai, ką teisėsauga pajėgi pamatyti *online*, yra tik ledkalnio viršūnė, nes didelė dalis veiksmų atliekama „gilijame“ internete; antra, tai vis dar nauja sritis tiek teisėsaugai, tiek politiką formuojančioms institucijoms; trečia, organizuotas nusikalstamumas tam skiria milžiniškus išteklius, kuomet, deja, teisėsauga pasigirti negali. Nėra išsamių mokslinių tyrimų apie „giliojo“ interneto panaudojimo nusikaltimams vykdyti apimtį, tačiau kai kurios studijos teigia, kad aštuonios analizuotos „kriptorinkos“ „gilijame“ internete per mėnesį iš prekybos narkotikais sugeneruoja nuo 10,6 iki 18,7 mln. eurų pajamų (čia neįtraukti receptiniai vaistai, alkoholis ir tabakas)⁴⁸.

Toliau bus nagrinėjami organizuoto nusikalstamumo varomieji veiksniai, kurie apima ne tik nusikalstamumą palengvinančius veiksnius, bet ir pažeidžiamumą visuomenėje, kas labai prisideda prie nusikalstamumo galimybių išplėtimo. Juk nusikalstamumas vystosi kartu su visuomene. Svarbiausi veiksniai, suformuojantys nusikalstamumo pobūdį ir darantys įtaką jo klestėjimui, skatinantys vykdyti įvairaus masto nusikaltimus, yra: technologinės inovacijos, geopolitinė situacija, transporto ir logistikos koncentracijos vietos, visuomenės požiūris, įstatyminė bazė, konfliktai ir krizės Europos Sąjungos kaimynystėje.

Inovacijos komunikacijų, logistikos, finansų srityse suteikia galimybių vykdyti nusikaltimus anonimiškai bet kur ir bet kada, nedalyvaujant fiziškai, kaip įprasta, nusikaltimo vietose. Kadangi transporto ir logistikos infrastruktūra vis labiau pasitelkia *online* sistemas ir automatinį nuotolinį valdymą, organizuotos nusikalstamos grupuotės panaudoja šias sistemas manipuliudamos gabenimo maršrutus, išnaudodamos tiekimo tinklus ir surinkdamos svarbią ir jautrią informaciją. Virtualios valiutos ir internetinės mokėjimo platformos sudaro puikias sąlygas maskuoti nelegalius pinigų pervedimus neteisėtai

⁴⁷ SOCTA-2017 duomenimis, net 57 proc. visų nelegalių produktų, siūlomų „gilijame“ internete, sudaro narkotikai.

⁴⁸ RAND Europe (2016), *Internet-facilitated drugs trade - An analysis of the size, scope and the role of the Netherlands*, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1607.html, 2017-12-17.

įgytam turtui legalizuoti, tuo labai apsunkindamos teisėsaugos pareigūnų atskomąsias priemones.

Sunkaus ir organizuoto nusikalstamumo situaciją Europos Sąjungoje labai veikia geopolitiniai veiksniai. Krizės Libijoje, Sirijoje ir Ukrainoje daro tiesioginį poveikį organizuotam nusikalstamumui Europoje. Kariniai konfliktai yra svarbiausias veiksnys migrantų krizės suklestėjimui, terorizmo ir radikalizacijos apraiškų padidėjimui ir ginklų kontrabandos suaktyvėjimui. Kriazių apimtos valstybės tampa puikia užuovėja organizuotoms nusikalstamoms grupuotėms koordinuoti savo veiksmus. Tarptautiniai susitarimai, tokie kaip vizų liberalizavimas, Šengeno sutartis ir laisvos prekybos sutartys, palengvina nelegalių prekių ar žmonių gabenimą. Laisvas asmenų judėjimas puikiai veikia organizuoto nusikalstamumo kontekste, sumažindamas galimybę būti išaiškintiems: nusikaltėliai gali judėti „be sienų“, vykdyti žaibiškus nusikaltimus skirtingose šalyse, apsigyventi bet kurioje valstybėje narėje. Teisėsaugos pareigūnams toks judėjimas vis dar yra labai suvaržytas. Pasitaiko situacijų, kai tam tikri veiksmai (pvz., naujos psichoaktyviosios medžiagos) vienoje šalyje yra draudžiami, o kitoje – ne. Organizuotas nusikalstamumas puikiai išnaudoja tokias įstatymų spragas ir neefektyvų teisėsaugos bendradarbiavimą, yra pajėgus greitai prisitaikyti ar net numatyti būsimas įstatymų pataisas. Asmeninė autoriaus patirtis atskleidė, kaip tarptautinė grupuotė, tiekusi psichoaktyviausias medžiagas iš Kinijos, stebėjo valstybių įstatyminės bazės pokyčius. Kadangi įstatymai vystėsi labai dinamiškai – kontroliuojamų medžiagų sąrašai buvo papildomi naujais preparatais, o transportavimas iš Kinijos užtrukdavo keletą mėnesių, grupuotė turėjo gerai numatyti, į kurią šalį saugu pristatyti prekes, o kur galbūt po keleto mėnesių ta medžiaga bus nelegali, kelianti riziką jų „pusiau legaliam“ bizniui.

Organizuotas nusikalstamumas tam, kad paslėptų savo nusikalstamas veikas ir pelnus, plačiai išnaudoja transporto kompanijas ir importo–eksporto verslo struktūras. Nusikaltėliai dažnai patys steigia verslo įmones, per kurias vykdo nelegalią veiklą. Lygiai taip pat jie korupciniais principais samdo kompanijas nelegalioms operacijoms atlikti arba tiesiog išfiltruoja į jas. Šioje vietoje tikslinga pakalbėti apie šešėlinę ekonomiką, kuri Lietuvoje, įvairiais vertinimais, siekia nuo 25 proc.⁴⁹ iki 30 proc.⁵⁰ ir yra didžiausia Europos Sąjungoje kartu su Bulgarija ir Rumunija. Vienas iš organizuoto nusikalstamumo varomųjų veiksnių yra visuomenės požiūris į tam tikrą problemą. Išplitusi sociali-

⁴⁹ Lietuvos laisvosios rinkos institutas (2016), *Lietuvos šešėlinė ekonomika*, <https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2016/12/LSE-2015-versija-internetui.pdf>, 2018-01-14.

⁵⁰ Viešojo įstaiga „Lietuva be šešėlio“ (2017), *Statistika*, <http://www.beseselio.lt/statistika>, 2018-01-14.

nė tolerancija, rizikingo elgesio pateisinimas ar tiesiog per mažai informacijos gali sudaryti palankią aplinką tam tikriems nusikaltimams. Kontrabandinės cigaretės, nelegalus alkoholis ar degalai, padirbtos prabangos prekės yra tik keletas aukščiausio lygio socialinės tolerancijos pavyzdžių. Tokie veiksmai retai sulaukia neigiamo visuomenės požiūrio, į juos žiūrima kaip į „nekaltus nusikaltimus“, keliančius nedidelę riziką vartotojui. Policijos duomenimis, net 62 proc. Lietuvos gyventojų toleruoja šešėlinę prekybą⁵¹. Bendrovės „Nielsen“ tuščių pakelių tyrimo rezultatai atskleidė, jog kontrabandinės cigaretės Lietuvoje užima 17,5 proc. rinkos⁵². Tam, kad visuomenė būtų išmokyta nepripažinti ir netoleruoti, nenaudoti kasdieniame gyvenime siūlomų kontrabandinių prekių, reikalingi šiuolaikiški interaktyvūs įrankiai, kurie parodytų gyventojams, kas vyksta, kaip su tuo kovojama ir ką žmogus asmeniškai gali padaryti, siekdamas, kad Lietuvoje gyventi būtų geriau.

Internetas ir technologinės inovacijos labai pakeitė geografinių aplinkybių įtaką nusikalstamumui. Nusikaltėliai nebėra suvaržyti teritorinėmis ribomis. Todėl šiandieniniame pasaulyje nusikalstamų grupuočių beveik nebeįmanoma susieti su kokiais nors specifiniais regionais ar nusikalstamumo centrais. Visgi kai kurios vietos išlieka svarbiais nusikalstamumo varomaisiais veiksniais. Pirmiausia, tai gerai išvystytos transporto ir komunikacijos infrastruktūros, naudojamos globaliam nelegalių produktų platinimui. Tokios padidinto aktyvumo vietos yra ten, kur yra didelis nelegalių prekių ar paslaugų poreikis, patogi geografinė padėtis – artumas su kilmės ir paskirties šalimi, gera prieiga prie verslo ar investicijų; 75 proc. prekių tarp Europos Sąjungos ir kitų šalių pergabenama jūros transportu, apie 400 mln. keleivių per metus naudojasi Europos Sąjungos vandens transportu⁵³. Europoje yra daugybė išvystytų jūros uostų su puikia infrastruktūra ir didelėmis galimybėmis vystyti verslą. Nenuostabu, kad jie tampa tranzito zonomis nelegalioms prekėms ir svarbiais varomaisiais organizuoto nusikalstamumo veiksniais. Nusikalstamos grupuotės puikiai naudojasi silpnomis uostų kontrolės sistemų vietomis, falsifikuotomis deklaracijomis, įrengtomis slėptuvėmis legaliuose konteineriuose, klaidinančiomis plaukiojimo vėliavomis. Asmeninė autoriaus patirtis atskleidė unikalų faktą Antverpeno jūrų uoste, kai organizuota grupuotė manipuliavo informacija, įsilauždama į kontrolės sistemą ir pakeisdama konteinerio, kuriame buvo gabenamas didelis kiekis kokaino, duomenis tam, kad muitinės pareigūnai jo nesusektų. Nusikaltėliai taip pat išnaudoja išaugusį skrydžių

⁵¹ Interviu su operatyviniu policijos darbuotoju, 2018 m. kovo 17 d.

⁵² Baltic News Service, *Kontrabandinės cigaretės Lietuvoje užima 17,5 proc. rinkos – tyrimas*, 2018 m. sausio 11 d., <http://www.bns.lt/topic/1912/news/51691229/>, 2018-01-21.

⁵³ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2018-01-14.

skaičių, nedidelius oro uostus su silpnesne patikrų sistema, mažų kainų oro bendroves. Vis dažniau kontrabanda gabenama naudojantis siuntinių ir pašto paslaugomis. Sukontroliuoti ir aptikti nelegalias prekes milžiniškame siuntų sraute, taikant įprastus metodus, yra beveik neįmanoma. Pasitaiko atvejų, kai nusikaltėliai patys įsteigia siuntinių ekspedicijos bendroves, kurios be jokios rizikos gabena kontrabandinės prekes.

2.3. Organizuoto nusikalstamumo veiklos sritys

Vertinant kriminogeninę situaciją Lietuvoje, 2014–2016 metais nusikaltimų mažėjo, tačiau 2017 m. užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius gerokai šoktelėjo, lyginant su 2016 m., jų padaugėjo 5 tūkst., iki 61 tūkst.⁵⁴ Sunkių ir labai sunkių nusikaltimų kriminogeninis fonas nuo 2014 metų išlaiko stabilią mažėjimo tendenciją (2017 m. užregistruota 2,1 tūkst. tokio pobūdžio nusikaltimų). 2016–2017 metais pasižymėjo su narkotikais siejamų tyrimų dominavimas, antrą ir trečią poziciją užėmė plėšimai ir sukčiavimai, taip pat stebimas ypač brutalių nužudymų padidėjimas, todėl manytina, kad bendra kriminogeninės būklės situacija dominuojančio nusikalstamumo srityje išlieka kelianti grėsmę ir reikalaujanti nuolatinio politinio ir darbinio dėmesio. Toliau apžvelgiami kovos su organizuotu nusikalstamumu prioritetai Europos Sąjungoje 2018–2021 metams. Europos Sąjungos Tarybos išvados nustatė dešimt prioritetinių kovos su sunkiais ir organizuotais nusikaltimais krypčių⁵⁵:

1. *Kibernetiniai nusikaltimai*. Tai globalus fenomenas, tokie nusikaltimai yra „be sienų“, kaip ir pats internetas. Visuomenė kaip niekada yra skaitmenizuota, o nusikaltėliai išmoko technologines naujoves pritaikyti naujiems nusikalstamo verslo modeliams. Kasmet pasaulyje dėl kibernetinių išpuolių prarandama 400 mlrd. eurų⁵⁶, 2017 m. buvo pasikėsinta į 2 mlrd. privačių duomenų įrašų⁵⁷. Didžiausią grėsmę kelia išpuoliai prieš informacines sistemas, sukčiavimas negrynosiomis mokėjimo priemonėmis ir prievartos prieš vaikus turinio platini-

⁵⁴ Čia ir vėliau remiamasi Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika, <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veikuzinybinio-registro-nvzr-paslaugos>, 2018-01-21.

⁵⁵ Council of the European Union (2017), *Council conclusions on setting the EU's priorities for the fight against organised and serious international crime between 2018 and 2021*, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9450-2017-INIT/en/pdf>, 2018-03-05.

⁵⁶ Europos vadovų taryba (2017), *ES kova su organizuotu nusikalstamumu*, <http://www.european-council.europa.eu/lt/policies/eu-fight-against-organised-crime-2018-2021/>, 2018-03-10.

⁵⁷ Europol (2017), *Internet Organised Crime Threat Assessment*, p.10.

- mas. Pažymėtina, kad Lietuvos nusikalstamos grupuotės yra aktyvios mokėjimo kortelių sukčiavimo srityje. Tikėtina, kad kibernetinių nusikaltimų grėsmės bus aktualios ir ateityje.
2. *Narkotikai*. Nelegali narkotikų prekyba išlieka didžiausia nusikalstama sfera: 45 proc. nusikalstamų grupuočių Europos Sąjungoje užsiima narkotikų gamyba ir platinimu⁵⁸. Ši veikla sugeneruoja milžiniškus pelnus, kurie vėliau finansuoja kitas nusikalstamas veikas. Pramoninio masto sintetinių narkotikų gamyba Europos Sąjungoje pavertė šį regioną pagrindiniu šaltiniu, aprūpinančiu tokiomis medžiagomis visą pasaulį. Nusikaltėliai investuoja į naujas technologijas, kad tomis pačiomis sąnaudomis gautų didesnę narkotikų išėigą, o kartu ir pelną. Europolas fiksavo Lietuvos organizuotų nusikalstamų grupuočių suaktyvėjimą heroino ir sintetinių narkotikų apyvartos srityse. Narkotikų gamyba, gabenimas ir prekyba išliks pagrindine grėsme ir ateityje.
 3. *Nelegali migracija*. Beprecedentiškai išaugę migracijos srautai pavertė nelegalią migraciją viena pelningiausių ir labiausiai paplitusių organizuoto nusikalstamumo sričių, kurią galima lyginti su narkotikų prekyba. Baiminamasi, jog migracijos krizė gali tapti rimtu įvairių formų žmonių išnaudojimo katalizatoriumi. Didelės migrantų grupės tampa potencialiomis aukomis, pažeidžiamomis dėl nelegalaus buvimo Europos Sąjungoje. Kad pasiektų Europą 90 proc. migrantų moka prekyautojams žmonėmis. Nors 2014 m. kilusią migracijos problemą bendromis šalių pastangomis pavyko suvaldyti, jos mastas 2017 m. gerokai sumažėjo, prognozuotina, kad dėl karinių konfliktų ir skurdo tam tikruose regionuose ši sritis ir toliau bus patraukli organizuotam nusikalstamumui, todėl išliks didele grėsme.
 4. *Organizuoti turtiniai nusikaltimai*. Kurį laiką šie nusikaltimai buvo primiršti, netraktuoti kaip grėsmė. Pastaruoju metu jų daugėja, ypač vykdomų mobilių grupuočių, veikiančių visoje Europos Sąjungos teritorijoje. Besinaudojančios sekimo kertant sieną priemonių sąveikumo spragomis, tokios grupuotės vykdo plėšimus, įsilaužimus ir automobilių vagystes. Išvystyta internetinė prekyba palengvino galimybes parduoti vogtas prekes. Lietuvos nusikalstamos grupuotės stebimos kaip vienos iš aktyviausių. Reikia pripažinti, kad nepaisant didelio mobilių grupuočių aktyvumo, tokio pobūdžio nusikaltimų tyrimai daugelyje šalių nėra prioritetiniai, į juos nežiūrima kaip į sunkias veikas.
 5. *Prekyba žmonėmis*. Skirtingas šalių ekonominis išsivystymas tapo pagrindine prekybos žmonėmis varomąja jėga. Visų formų preky-

⁵⁸ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2018-01-14.

bos žmonėmis metinis pelnas visame pasaulyje yra 29,4 mlrd. eurų⁵⁹. Organizuotos nusikalstamos grupuotės taikosi į labiau pažeidžiamas žmones ne tik seksualinių paslaugų sferoje, bet sparčiai didėja vergovės reiškiny, kuris labai prisideda prie šešėlinės ekonomikos augimo, mažina dirbančiųjų algas ir lėtina ekonomikos augimą. Išnaudojimas darbo tikslais 2017 m. apėmė 58 tautybių aukas⁶⁰. Akivaizdu, kad aukų daug daugiau, nei rodo oficialūs duomenys, todėl viena iš didžiausių teisėsaugos problemų išlieka aukų identifikavimas ir apsauga.

6. *Sukčiavimas*. Sukčiavimas finansų srityje atima iš valstybių narių ir iš pačios Europos Sąjungos milžiniškas pajamas, kurios galėtų būti investuojamos į infrastruktūrinius projektus, regionų vystymą: „kasmet nusikalstamos grupės, pasinaudojusios tuo, kaip PVM tvarkomas vykdant tarpvalstybinius sandorius, pavagia 60 mlrd. eurų“⁶¹. Didžiausių nuostolių atneša sukčiavimas akcizinių prekių srityje (šešėlinė tabako gaminių industrija, alkoholio ir degalų kontrabanda) ir dingusio prekiautojo Bendrijos viduje sukčiavimo schema (MTIC, *angl. Missing Trader Intra-Community*). Akcizų sukčiavimo atvejais, be kitų grupuočių, aktyviai veikia ir Lietuvos nusikaltėliai.
7. *Ginklų prekyba*. Nelegali prekyba ginklais labai padidina teroristinių išpuolių riziką, todėl ši sritis pastaraisiais metais yra ypač svarbi. Nesenos džihadistų atakos Europos Sąjungoje buvo įvykdytos naudojant nelegalius ginklus. Ginklų vis lengviau galima įsigyti internetu, kas dar labiau apsunkina teisėsaugos institucijų intervencijas. Be organizuotų grupuočių, stebimas išaugęs pavienių asmenų aktyvumas. Didėjantis ginkluotų susirėmimų tarp nusikalstamų grupuočių skaičius, kuriuose neretai nukenčia su tuo nesusiję pašaliniai asmenys, tik patvirtina ginklų prekybos, kaip didelio pavojaus veiksnį Europos Sąjungai.
8. *Nusikaltimai aplinkai*. Tokie nusikaltimai tapo viena pelningiausių nusikalstamų organizacijų veiklų pasaulyje. Jie kenkia ne tik aplinkai, bet ir visuomenei, ir visai ekonomikai. Didžiausių problemų sukelia nusikalstamos organizacijos, užsiimančios neteisėta prekyba laukiniais augalais ir gyvūnais bei nelegalia veikla su atliekomis. Korupciniai ryšiai su vietos valdžios ir legalaus verslo struktūromis labai prisideda prie sėkmingo tokių veikų plėtojimo (manipuliacijos savivaldybių konkursuose ar viešuosiuose pirkimuose dėl atliekų tvarkymo). Tai nauja prioritentinė

⁵⁹ Europos Komisija (2017), *Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai: Prekybos žmonėmis panaikinimo ES strategijos įgyvendinimo ataskaita ir konkretūs tolesni veiksmai*, Briuselis: 2017-12-04, COM(2017) 728 final.

⁶⁰ E. Forte, T. Schotte, S. Strupp (2017), „Serious and Organised Crime in the EU: The EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2017i“, *European Police Science and Research Bulletin* 16, p. 13–26.

⁶¹ Europos vadovų taryba (2017), *ES kova su organizuotu nusikalstamumu*, <http://www.european-council.europa.eu/lt/policies/eu-fight-against-organised-crime-2018-2021/>, 2018-03-11.

sritis, reikalaujanti didesnio teisėsaugos indėlio ir glaudesnio šalių bendradarbiavimo.

9. *Finansiniai nusikaltimai*. Svarbiausias nusikaltėlių tikslas yra pelnas, o inovacijos finansinių paslaugų srityje, pavyzdžiui, virtualiosios valiutos ir anoniminės išankstinio mokėjimo kortelės, suteikė naujų galimybių užsiimantiems finansiniais nusikaltimais. Europolo duomenimis, 0,7–1,2 proc. bendro Europos Sąjungos BVP galima priskirti prie abejotinos finansinės veiklos, įtartini metiniai finansiniai srautai sudaro daugiau kaip 29 mlrd. eurų, o daugiau negu 4 mlrd. eurų nusikalstamu būdu įgytų lėšų yra išplaunama pasinaudojant virtualiosiomis valiutomis⁶². Pagrindinis teisėsaugos institucijų siekis yra konfiskuoti lėšas, atskleisti grupuotes, teikiančias pinigų plovimo paslaugas. Ši sritis traktuojama kaip vienas iš nusikalstamumo „variklių“, todėl negali būti tiriama atskirai nuo kitų organizuoto nusikalstamumo sričių.
10. *Dokumentų klastojimas*. Kelionės dokumentų saugumas yra svarbus kovojant su terorizmu ir organizuotu nusikalstamumu ir prisideda prie geresnės sienų apsaugos ir migracijos valdymo. Europos Sąjunga siekia kovoti su nusikalstamomis organizacijomis, klastojančiomis dokumentus ir jais aprūpinančiomis kitus nusikaltėlius. Manytina, kad toks sukčiavimo būdas taps vienu iš sparčiausiai besivystančių nusikalstamumo „rinkų“, todėl jis turi būti traktuojamas kaip viena iš didžiausių grėsmių. Kaip jau buvo minėta, ši nusikalstamumo sritis yra horizontali, palengvinanti kitas organizuoto nusikalstamumo veikas.

Apibendrinant organizuoto nusikalstamumo keliamas grėsmes, daryti na išvada, kad esama pakankamai išsamios informacijos, leidžiančios susidaryti objektyvų vaizdą apie šio reiškinio mastą, finansinę apyvartą, grupuočių struktūrą, veiklos sritis, poveikį ekonomikai ir viešajam saugumui. Konkrečiai įvardijami ir didžiausią grėsmę Europos Sąjungai keliantys nusikaltimai, didžioji jų dalis taip pat aktualūs Lietuvai. Pagrindinis iššūkis atsakingoms institucijoms ir visai visuomenei – duoti tinkamą atsaką, kuris galėtų efektyviai prisidėti prie šios grėsmės mažinimo.

3. Organizuotas nusikalstamumas ir terorizmas

Vertinant organizuotą nusikalstamumą, stebima, kad jis dažnai persipina su kitomis grėsmėmis. Šiame straipsnyje analizuoti organizuoto nusikalstamumo ryšiai su korupcija, kibernetiniais nusikaltimais, migracijos krize,

⁶² Interviu su Europolo operatyviniu darbuotoju, 2018 m. vasario 15 d.

nestabilumu Europos Sąjungos kaimynystėje. Lietuvoje plačiai diskutuojama ir apie hibridines grėsmes. Vienas iš galimų hibridinių grėsmių įrankių yra organizuotas nusikalstamumas ir nevaldomi migracijos srautai. Britų žurnalistas ir saugumo politikos ekspertas Edvardas Lucas išskiria dvidešimt Kremliaus „toksinių taktikų“, tarp kurių figūruoja korupcijos panaudojimas, kibernetinės atakos ir organizuoto nusikalstamumo tinklai, siekiantys paveikti sprendimų priėmėjus ir visuomenės nuomonę⁶³.

Verta plačiau išnagrinėti organizuoto nusikalstamumo sąsajas su terorizmu. Toks santykis pasireiškia per ginklų kontrabandą, finansavimą, dokumentų klastojimą ir radikalizacijos procesus, ypač įkalinimo įstaigose. Be to, tiek organizuotos, tiek teroristinės grupuotės naudoja tuos pačius gabenimo kelius (pvz., Balkanų), todėl savo tikslams pasitelkia tas pačias logistikos ir infrastruktūros sistemas. Tokie nusikaltimai kaip dokumentų klastojimas ir ginklų kontrabanda labai palengvina pasirengimą teroristinėms atakoms ir jų vykdymą. Išpuolį Berlyne Kalėdų mugės metu 2016 m., kurio metu žuvo 12 žmonių, įvykdė pabėgėlis iš Tuniso, kuris, atmetus jo prieglobsčio prašymą, sėkmingai keliavo po visą Europą naudodamasis įvairiais dokumentais su skirtingomis tapatybėmis. Teroro aktų Paryžiuje ir Briuselyje 2015–2016 m. tyrimas atskleidė kai kurių įtariamųjų ryšius su organizuotu nusikalstamumu⁶⁴. Teroristinės organizacijos siekia kaupti nusikalstamu būdu gautas lėšas, kurio mis po to finansuoja terorizmo veiklą. Pinigų plovimu užsiimantys sindikatai sėkmingai teikia paslaugas tiek organizuotoms nusikalstamoms grupuotėms, tiek teroristinėms organizacijoms. Nenuostabu, kad teroristai pasinaudojo migracijos krize ir organizuotų grupuočių pagalba perkėlė dalį savo patikėtinių į Europą.

Organizuoto nusikalstamumo ir terorizmo grėsmė yra dvejopa. Pirma, organizuoto nusikalstamumo infrastruktūros panaudojimas (įsigyjant ginklus ar dokumentus bei gabenant žmones) gali atvesti prie ypač pavojingų mirtinų ginklų įsigijimo teroristiniams tikslams. Antra, teroristų įsitraukimas į organizuotą nusikalstamumą jiems leidžia sugeneruoti apčiuopiamus pelnus, kurie bus panaudoti su terorizmu susijusiems veiksams. Nors tik 5,5 proc. Europolui žinomų su terorizmu susijusių asmenų yra turėję ryšių su organizuotu nusikalstamumu⁶⁵, toks reiškinys, ypač žvelgiant per radikalėjimo procesus, vis labiau kelia nerimą. Kalėjimai dažnai tampa įtraukimo į terorizmą vietomis. Žinant šiuolaikinių nusikaltėlių lankstumą ir greitą prisitaikymą prie naujų situacijų, ši tema ateityje bus dar labiau aktualesnė. Būtent ryšys su teroriz-

⁶³ Edward Lucas (2017), „The Kremlin’s 20 toxic tactics“, <https://www.stopfake.org/en/edward-lucas-the-kremlin-s-20-toxic-tactics/>, 2018-03-18.

⁶⁴ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2018-03-18.

⁶⁵ Interviu su Europolo operatyviniu darbuotoju, 2018 m. vasario 15 d.

mu yra vienas iš svarbiausių požymių, rodančių, kad organizuotas nusikalstamumas nėra šiaip visuomenei žalinga veikla. Jis turi būti traktuojamas kaip reiškinys, keliantis grėsmę nacionaliniam saugumui. Nors Lietuvoje neturime daug pavyzdžių, siejančių organizuoto nusikalstamumo ir terorizmo grėsmes, tačiau viešai žinomas įvykis, kai prieš maždaug dešimtmetį Lietuvos nusikalstamo pasaulio atstovai siekė tiekti ginklus ir sprogmenis Airijos teroristinei grupei *The Real Irish Republican Army* (RIRA)⁶⁶, puikiai iliustruoja tokias galimybes ir skatina žvalgybos bei operatyvines tarnybas panašius reiškinius traktuoti kaip ypač svarbius.

Nepervertinant didėjančių tarpusavio ryšių, verta pastebėti, kad organizuotas nusikalstamumas ir terorizmas vis tik siekia skirtingų tikslų. Aiški organizuoto nusikalstamumo pelno siekimo natūra daugeliu atvejų nesuderinama su terorizmu, kuris paremtas religiniais įsitikinimais ir siekia kuo daugiau aukų. Organizutas nusikalstamumas jokiū būdu nenori sunaikinti klestinčios Vakarų visuomenės, iš kurios kasdien pelnosi. Kitas dalykas – šiuolaikiniai organizuoti nusikaltėliai siekia išlikti nepastebėti, vengia bet kokio dėmesio; teroristai, priešingai, siekia atkreipti kuo didesnę žiniasklaidos ir teisėsaugos dėmesį, nori būti girdimi ir matomi. Visgi nepaisant kol kas sąlyginai ribotų organizuoto nusikalstamumo ir terorizmo sąsajų, tokie reiškiniai privalo būti akylai stebimi ir analizuojami teisėsaugos ir saugumo agentūrų.

Išvados

Išanalizavus situaciją Lietuvoje ir Europos Sąjungoje, nekyla abejonių, kad organizuotas nusikalstamumas nėra tiesiog standartinė problema. Stebint tarptautinio organizuoto nusikalstamumo skverbimąsi į legalų verslą, iš nusikalstamų veikų sugeneruojamo pelno mastus, daromą įtaką šalių ekonomikoms ir visuomenės raidai, sąsajas su kitomis grėsmėmis (nelegalia migracija, korupcija, kibernetinėmis atakomis, terorizmu), atsižvelgiant į vis didėjančius hibridinius pavojus, yra akivaizdu, kad jis kelia didžiulę ir vis didėjančią grėsmę nacionaliniam ir tarptautiniam saugumui. Tai neigiamai veikia visuomenės saugumą, visuomenės sveikatą, demokratines institucijas ir ekonominį stabilumą visame pasaulyje. Organizutas nusikalstamumas kaip reiškinys vystosi lygiai taip pat, kaip ir visuomenė, darosi vis labiau lankstesnis ir dinamiškesnis, įgauna naujas formas. Todėl šios problemos įprastomis priemonėmis išspręsti

⁶⁶ Lietuvos apeliacinis teismas (2017), *Byla 1A-4-398/2017*, <http://eteismai.lt/byla/252918950797792/1A-4-398/2017,2018-04-09>.

neįmanoma, atsakas grėsmei privalo būti inovatyvus. Pagrindinis klausimas: ar mūsų visuomenė pasirengusi netoleruoti visų rūšių nusikalstamumo, ar mes galime tapti atsparūs šiai grėsmei?

Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas daugiau kaip penkiolika metų įvardijamas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui. Galima teigti, kad turime gerą įstatyminę bazę, aiškia politinę valią ir visuomenės lūkesčius. Operatyvinės tarnybos disponuoja pakankamai išsamia ir patikima informacija apie organizuotas nusikalstamas grupuotes, jų narius ir veiklą. Vis dėlto reikia pripažinti, kad, nors Europos Sąjungos kovos su organizuotu nusikalstamumu politikos lygmeniu badoma suintensyvinti valstybių narių atsaką į šią problemą, Lietuvoje kol kas nesiimama jokių ypatingų priemonių, ši grėsmė yra iš esmės inertiškai įvardijama tarp svarbiausių pavojų, o jos sprendimo būdai apsiriboja bendrinėmis standartinėmis priemonėmis (bendradarbiavimo stiprinimu, veiksmų koordinavimu, nusikaltimų išaiškinimu). Siūlytina ateityje rengiant nacionalinio saugumo vertinimą, Strategijoje aiškiau apibrėžti grėsmes ir kovos prioritetus. Autoriaus nuomone, didžiausias dėmesys kovojant su šiuolaikiniu nusikalstamumu turėtų būti kreipiamas į:

- Keitimąsi informacija nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, ypač užtikrinant sklandų teisėsaugos ir žvalgybos institucijų bendradarbiavimą.
- Koncentraciją į didžiausias grėsmes keliančius nusikaltimus ir nustatytus Europos Sąjungos kovos prioritetus. Tam būtina skirti pakankamai išteklių, vykdyti įgyvendinimo stebėseną ir vertinimą.
- Sąsajas tarp organizuoto nusikalstamumo ir kitų grėsmių, ypač terorizmo nuolatinį stebėjimą ir greitą reaguojimą.
- Neigiamo visuomenės požiūrio į vadinamuosius „nekaltus nusikaltimus“ formavimą, socialinės tolerancijos mažinimą, kovą su šešėline ekonomika ir korupcija.
- Įstatymų sistemos harmonizavimą Europos Sąjungos lygmeniu, siekiant išvengti „pusiau legalių“ verslo formų, suvienodinant riziką organizuotam nusikalstamumui veikti visoje Europos Sąjungos teritorijoje.

Organizuotas nusikalstamumas neturi sienų, jis seniai tapo tarptautiniu, o šalys vis dar bando kovoti su šiuo reiškiniu remdamosios nacionaliniais sprendimais. Dėl šios priežasties esama sistema yra gana nelanksti, trukdo sklandžiai dalintis informacija, ypač užkardant finansines nusikalstamų grupuočių schemas. Visos Europos Sąjungos valstybės narės turi finansinių tyrimų institucijas (Lietuvoje – Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba), kurių pagrindiniai uždaviniai yra analizuoti įtartinus sandorius, užkirsti kelią pinigų plovimui ir terorizmo finansavimui. Nacionaliniu lygiu šios tarnybos puikiai

atlieka savo darbą, tačiau tarpusavyje jos reguliariai nebendradarbiauja, neturi bendros duomenų bazės. Europolo atlikta studija parodė, kad 2014 m. finansinių tyrimų tarnybos gavo beveik 1 mln. pranešimų apie įtartinus sandorius, o net 65 proc. jų buvo atlikti vos dviejose Bendrijos šalyse – Jungtinėje Karalystėje ir Nyderlanduose⁶⁷. Dar viena spraga – Europos Sąjungos nesugebėjimas kartu atremti kibernetines grėsmes. Kaip ir pinigų plovimo atveju, valstybės narės dažniausiai veikia pavieniui. Europos bendruomenė privalo iš esmės pakeisti mąstymą ir užtikrinti koordinuotą ir greitą reagavimą į grėsmes. Tarpautinis organizuotas nusikalstamumas negali būti įveiktas vienos tarnybos ar net vienos šalies pastangomis. Sėkmė labai priklauso nuo teisėsaugos institucijų galimybės suburti globalų ekspertų tinklą, užtikrinti patikimas kriminalinės analizės galimybes ir garantuoti finansavimą bei aprūpinimą ištekliais.

2018 m. kovas

⁶⁷ Politico, *Europe is losing the fight against dirty money*, 2 April 2018, <https://www.politico.eu/article/europe-money-laundering-is-losing-the-fight-against-dirty-money-europol-crime-rob-wainwright/>, 2018-04-10.

Lietuvos
Rytų
kaimynai

Daivis Petraitis*

*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija***

Zapad-2017 anatomija: kai kurie Rusijos karinio planavimo ypatumai***

Visi po SSSR žlugimo vykę *Zapad* mokymai (1999, 2009, 2013 ir 2017 metais) pritraukdavo kaimyninių valstybių dėmesį ir iššaukdavo skirtingus vertinimus. Kiekvieną kartą jų metu vykdavo kažkas tokio, ką Vakarų valstybėms buvo sunku suprasti ir paaiškinti. Palaipsniui, vertinant tiek *Zapad* mokymus, tiek Rusijoje ir jos ginkluotose pajėgose vykstančius pasikeitimus, buvo surinkta pakankamai informacijos ir įrodymų, leidžiančių dalinai paaiškinti Rusijos pajėgų veiksmų skirtingu *Zapad* metu niuansus bei priežastis, kodėl taip buvo elgiamasi.

Galima teigti, kad, skirtingai nuo NATO ir daugumos Vakarų valstybių, Rusijos kariškiai kitaip planuoja ir vykdo savo karinę veiklą. Tai paaiškinama carinės ir Sovietų Rusijos karinio elito prisirišimu prie Prūsijos Generalinio Štabo (GŠ) tradicijų ir filosofijos, propaguojančių savo metodus, leidžiančių šalies vadovams efektyviai valdyti ir panaudoti karinę valstybės sudedamąją. Dabartinės Rusijos kariškiai linkę pasilikti prie šių tradicijų, laikydami, kad šandienos technologijos progresas leidžia jei ne pašalinti, tai bent jau smarkiai sumažinti neigiamas planavimo, paremto Prūsijos GŠ filosofija, puses ir taip pat sustiprinti jo efektyvumą. Rusijoje detalus išankstinis operacijų planavimas, paremtas vykdomų veiksmų sinchronizacija, pajėgų pasirengimas atlikti joms numatytas užduotis ir vadovybių geba jiems vadovauti ir kontroliuoti daro Rusijos karinius pajėgumus efektyviu šalies kariavimo ir užsienio politikos įrankiu.

Zapad mokymai parodė, kad jų metu tikrinama potencialaus karo su stipriu priešininku Vakaruose koncepcija („*Zapad* operacija“) ir jos planas. Ir koncepcija, ir planas yra paremti atitinkamomis prielaidomis, o jų esmę sudaro detalai iš anksto suplanuoti, labai koordinuoti karinių pajėgų veiksmai laike ir erdvėje. Visas karas apimtų tris etapus. Nuo 1999 m. visa tai *Zapad* mokymų metu buvo tikrinama: iš pradžių atskirus elementus ir etapus, o per *Zapad* 2017 kompleksiskai ir patikrinant visus tris *Zapad* operacijos etapus.

Verta pastebėti, kad bent jau porą kartų (2009 ir 2017 metais) *Zapad* mokymai atliko ne tik pajėgų pasirengimo testavimą, bet ir karinės maskuotės bei strateginio komunikavimo Vakarams vaidmenį. Panašu, kad abiem atvejais tai daugiau ar mažiau pasisekė.

* *Ats. mjr. Daivis Petraitis* – Krašto apsaugos ministerijos Tarptautinių ryšių ir operacijų departamento direktoriaus pavaduotojas. Adresas korespondencijai: Totorių g. 25/3, 01121 Vilnius, tel. (8 5) 278 5237, el. p. petraitisd@yahoo.com.

** Studija parengta Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakymu. 2017 m. lapkričio 13 d. autorinė sutartis Nr. 8P-7.

*** Šioje studijoje pateikti vertinimai ir mintys yra be išimčių tik autoriaus ir niekada negali būti vertinami kaip Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos ir jos padalinių oficiali pozicija.

Įvadas

Rusijos kariškiai laikosi principo, kad bet kokios karinės operacijos sėkmės laidas yra ne tik karių ir karinių vienetų parengimas apskritai, bet ir rengimasis kiekvienai operacijai konkrečiai. Tą geriausiai iliustruoja istorija apie rusų karvedį A. Suvorovą, kuris, siekdamas sustiprinti savo posakį „sunku pratybose – lengva mūšyje“, rengdamasis šturmuoti Izmailo tvirtovę, nurodė pastatyti jos maketą ir treniruojantis visus veiksmus atlikti kaip įmanoma realiau.

Ilgainiui susiklostė taip, kad Rusijos kariškiai perėmė daug prūsiškų kariavimo tradicijų. Nemažai pastangų dėta ir Prūsijos Generalinio štabo, ypatingą dėmesį skyrusio karinių operacijų planavimo kokybei, principų diegimui carinės, Sovietų Sąjungos ir dabartinės Rusijos karyboje.

Karininkai rengti carinės, Sovietų Sąjungos bei Rusijos Federacijos Generalinio štabo (toliau – GŠ) akademijose, buvo ir yra mokomi, kad karinių operacijų sėkmės laidas yra gerai suplanuoti, visa apimantys, sinchronizuoti pagal laiką ir erdvę kariniai veiksmai ir pajėgos, parengtos tiksliai ir laiku vykdyti joms tuose planuose numatytas užduotis. Jei tikėtume pastaruoju metu pasirodžiusiais daugelio aukšto rango Rusijos kariškių atsiminimais, Sovietų Sąjungos Generalinio štabo parengti karo su NATO planai buvo detalūs, sinchronizuoti pagal laiką ir erdvę. Paties štabo karininkai buvo laikomi to metu karinio vadovavimo ir valdymo sistemos elitu ir turėjo teisę ne tik patarti vadams, bet, esant būtinybei, kontroliuoti plano vykdymą, duoti įsakymus jo vardu.¹ Iš pajėgų buvo tikimasi tinkamai įgyvendinti tuos planus.

Tradicijos ir patirtis išliko, todėl, panašu, kad 2013 m. sausį prezidento Putino pasirašytas pirmasis Rusijos Federacijos gynybos planas (2013–2015 m.)² ir 2015 m. lapkritį atnaujintas jo variantas (2016–2020 m.) taip pat yra detalūs ir numatantys visų valstybės pajėgumų (įskaitant ir karinius) veiksmus planai. Savo esme jie labai primena tai, kas NATO terminijoje vadinama Patvirtintu gynybos planu (PGP) (angl. *Standing Defence Plan* – SDP). Skirtingų šaltinių teigimu, Rusijos Federacijos 2016–2020 m. gynybos planas susideda iš daugelio situacinių planų. Jame numatytas virš penkiasdešimties įvairių ministerijų, žinybų ir institucijų dalyvavimas. Ir vienas iš tokių patvirtintų planų, tikriausiai, skirtas karui su technologiškai stipriu oponentu Vakaruose.

Nuo 1999 m. Rusijoje vykusių *Zapad* mokymų (ypač *Zapad-09* ir *Zapad-13*) veiksmų analizė leidžia teigti, kad jų metu tikrintas Rusijos planas,

¹The Soviet General Staff: A command structure for military planing and operations, CŽV, Gegužė, 1982, išslaptinta 2010 m. gegužės 4 d. (CIA-RDP83T00233R000100170002-4).

² TV žinios RTR „Vesti“, 19.00, 2013-01-29.

kaip kariauti su lygiaverčiu ir stipresniu priešu Vakaruose. Šia studija pabandyti įvertinti, kaip Rusija kariautų tokį karą. Visa potencialaus karo su Vakarais (NATO) kampanija studijoje bus įvardijama kaip „*Zapad* operacija“. Panašu, kad joje panaudota didelė dalis Šaltojo karo laikų kariavimo principų, kurie modifikuoti, atsižvelgiant į tai, kad pasikeitė tiek Rusijos kariniai pajėgumai, t. y. Rusija nebeturi buvusios SSSR karinės galios, tiek ir geopolitinė aplinka – Vakarai kovos ne su komunistine, bet su kapitalistine, nacionaline valstybe.

Generalinio štabo vyriausioji operacinė valdyba (rus. *Главное оперативное управление ГШ ВС РФ*) buvo pagrindinė struktūra, kurianti „*Zapad* operacijos“ koncepciją ir jos įgyvendinimo planą. Generalinis štabas (kitos jo valdybos) buvo įtrauktos į karinių (ir kitų) pajėgumų, reikalingų jai įgyvendinti, sukūrimą³. Taigi „*Zapad* operacija“ yra GŠ produktas ir smarkiai susieta su armijos generolu J. Balujevskiu. Jam būnant Rusijos Generalinio štabo operacinės valdybos viršininku (1997–2001), parengtas teorinis šios operacijos (karo) planas. Pastarasis patikrintas *Zapad-99* metu, o vėliau, generolui tapus pirmuoju Generalinio štabo viršininko pavaduotoju (2001–2004) ir Generalinio štabo viršininku (2004–2008), darbas buvo tęsiamas. Tiesa, kadangi pats „*Zapad* operacijos“ planas jau buvo, dabar reikėjo sukurti pajėgas, kurios visa tai galėjo įgyvendinti mūsų lauke. Taigi, Generalinis štabas susikoncentravo į Rusijos karinės reformos, kuri turėjo sukurti pajėgas įvykdyti tokias operacijas, vykdymą. Parengtas ir patvirtintas vykdymo planas numatė iš esmės naujų karinių pajėgų sukūrimą, o pats reformos procesas buvo suskirstytas į etapus ir turėjo trukti daugiau nei dešimtmetį⁴. Pirmasis jos etapas, baigtas 2015 m., sukūrė realias pajėgas⁵, leidusias patvirtinti jau minėtą pirmąjį Rusijos Federacijos gynybos planą.

Atliekant studiją, daugiausia remtasi oficialiais Rusijos gynybos ministerijos ir informacinių agentūrų pranešimais, neklasifikuotais Rusijos kariniais norminiais dokumentais ir mokomąja medžiaga bei rusiška analitine informacija (konferencijos, interviu, pranešimai, video ir t. t.). Taip pat naudotasi neslapta ir išslaptinta užsienio valstybių analitine medžiaga. Surinkta informacija leido parengti „*Zapad* operacijos“ aprašymą ir įvertinti, kaip ji buvo testuojama skirtingų *Zapad* mokymų metu.

Beveik neabejotina, kad konflikto su Vakarais atveju, Rusijos sąjungi-

³ The Soviet General Staff: A command structure for military planing and operations, CŽV, Gegužė, 1982, išslaptinta 2010 m. gegužės 4 d. (CIA-RDP83T00233R000100170002-4)

⁴ D. Petraitis, „Rusijos ginkluotųjų pajėgų reforma 2005–2015 m.“, „Lietuvos metinė strateginė apžvalga“, 2010–2011, t. 9., p. 159–190.

⁵ D. Petraitis, „Naujasis karinis Rusijos veidas“, „Lietuvos metinė strateginė apžvalga“, 2014–2015, t. 13., p. 97–120.

ninkai bus įtraukti, tačiau studijoje įvertinti tik Rusijos pajėgų veiksmai. Tai padaryta sąmoningai. Rusijos „Zapad operacija“ – tai karas, kai nesitikima pereiti į visuotinį susinaikinimą. Visuotinio branduolinio karo variantas yra numatytas, tačiau Rusijai *netikslingas maksimalus operacijos/konflikto išplėtimas*. Nors Rusijos–Baltarusijos karinė jungtinė grupuotė dalyvauja *Zapad* mokymuose ir neabejotinai turi jai skirtus tikslus „Zapad operacijoje“, tačiau bent jau karinių veiksmų pradžioje bus remiamasi tik Rusijos pajėgumais. Ir ne visais. Nors visų *Zapad* mokymų metu lygiagrečiai vyko aktyvi karinė veikla ir kitose Rusijos karinėse apygardose (jungtinėse strateginėse vadovybėse, JSV), tačiau nėra pakankamai duomenų teigti, kad šių pajėgų mokymai buvo „Zapad operacijos“ dalis. Kitų JSV pajėgos gali būti panaudojamos (ir treniruojamos) kaip „Zapad operacijos“ pajėgų sustiprinimas ar rezervas, bet, kaip minėjau, konflikto išplėtimas šiuo atveju apsunkintų jo sėkmingą užbaigimą.

1. *Zapad* tipo operacija. Kaip ji suplanuota ir vykdoma

Įvertinus surinktą informaciją ir iki šiol vykusią *Zapad* mokymų metu Rusijos ir jos sąjungininkų karių vykdytus veiksmus, galima teigti, kad „Zapad operacija“ turėtų būti vykdoma trimis etapais. Pirmasis – staigus netikėtas oponento užpuolimas, placdarmų ir teritorijų užgrobimas ir įsitvirtinimas. Jis galėtų trukti nuo vienos iki kelių savaitių. Antrasis – pasiekto rezultato užtvirtinimas ir sėkmės išplėtimas, konflikto stabilizavimas/stabdymas. Pastarasis galėtų trukti 1–3 mėn. Ir trečiasis – plataus masto (visos valstybės) gynyba, pasitelkiant visus valstybės pajėgumus, pralaimėjimo atveju pereinantį į visuotinį branduolinį karą. Visa „Zapad operacija“ galėtų trukti iki metų, pirmieji du etapai – 4–6 mėn.

Po pirmojo ir antrojo etapų planuojama daryti pauzes, kurių metu karinių veiksmų intensyvumas sumažėtų. Panašu, kad tokie „atokvėpiai“ turi du tikslus. Visų pirma, jie naudojami kitam etapui pajėgoms sukaupti/sustiprinti. Antra, pabandyti įtikinti oponentą pereiti prie tolesnio konflikto sprendimo nekarinėmis priemonėmis. Rusijos kariškiai remiasi prielaida, kad nacionalinis Vakarų valstybių politinis elitas vertins konfliktą ne kaip Šaltojo karo laikų ideologinę priešpriešą, kurios metu SSSR tikslas buvo pakeisti Vakarų socialinę santvarką, bet kaip paprastą kapitalistinės valstybės kovą už savo interesus. Todėl Vakarai gali būti suinteresuoti derėtis su Rusija tam, kad išvengtų konflikto eskalacijos į visuotinį branduolinį karą. Panašu, kad Vakarų elgesys po Gruzijos ir Krymo dalinai šią prielaidą Rusijoje dar labiau pateisino. Kad būtų įtikinama, ypač svarbu kiekvieną iš etapų užbaigti, jį kontroliuojant ir kylančioje trajektorijoje. Taip oponentui sudaromas papildomas psichologinis

spaudimas, kad, neišnaudojus progos pereiti į derybas, tolesni rezultatai bus tik Rusijos naudai.

Įvertinus *Zapad* mokymų metu karinių dalinių vykdytą veiklą, galima teigti, kad „*Zapad* operacija“ bus vykdoma, laikantis iš anksto suplanuotų veiksmų, o vienas iš mokymų tikslų yra patikrinti politinės ir karinės vadovybės gebą, laikantis plano vadovauti pajėgoms ir kontroliuoti konfliktą, o pajėgoms efektyviai veikti pagal parengtus planus ir/ar gaunamas komandas.

Detalaus plano tikrinimas turi savo specifiką. Jame kone *pagrindinių vaidmenų vaidina veiksmų sinchronizacija*, kuri yra apibrėžta laiko ir erdvės parametrais, todėl toks planas gali būti vertinamas tik testuojant jį taip, kad šie parametrai būtų minimaliai iškreipti, t. y. vykdant ilgalaikius mokymus didelėse teritorijose. Juos „suspaudus“ į trumpalaikius ribotoje erdvėje vykdomus mokymus, bus patikrinta ne veiksmų sinchronizacija, bet atskirų plane numatytų veikėjų geba atlikti jiems skirtas užduotis.

Taigi, patikrinti konkrečios operacijos planą trumpalaikių mokymų metu yra sunku (jei išvis įmanoma). Pirmiausia, tai reikštų didelį pratybų dalyvių skaičių, nes treniruoti reikėtų visiems etapams numatytas pajėgas. Tai neabejotinai iššauktų aplinkinių valstybių susirūpinimą. Be to, galiausiai būtų patikrinta tik operacijos dalyvių geba vykdyti veiksmus. Kaip minėta, trumpalaikės pratybos neleidžia patikrinti to, kas yra žymiai svarbiau – skirtingų vienetų ir štabų gebos veikti sinchroniškai ir reaguoti į gaunamus pakeitimus/informaciją, o politinei-karinei vadovybei kontroliuoti operaciją visą jos vykdymo laiką. Tai galima padaryti tik rengiant pratybas, kurios trunka praktiškai tiek pat, kiek galėtų trukti pati operacija.

Nei viena Vakarų valstybė sau tokio „malonumo“ leisti negali, pirmiausia, todėl, kad, pasibaigus Šaltajam karui, NATO ir praktiškai visos valstybės atsisakė SDP ir daugeliu atvejų turi vadinamuosius Preliminarius operacijų planus – POP (angl. *Contingency operation plan COP*). Pastarieji yra aptakūs ir numato tik bendrus veiksmus ir pajėgų veikimo principus. Pavojaus atveju, pagal POP rengiamas konkretus operacijos planas. Taigi, Vakaruose surengti ilgalaikes pratybas reikštų suformuoti mokymų štabą, kuris pagal POP parengtų pratybų metu tikrinamą PGP. Vėliau sukurti atitinkamą pratybų vadovavimo-valdymo (V2) sistemą (angl. *Command and Control C2*) ir, galų gale, įtraukti į mokymus PGP numatytus štabus ir pajėgas. Dauguma to, kas aukščiau minėta, taikos metu net neegzistuoja ir turėtų būti sukurta ar mobilizuota.

Rusijoje situacija kita. 2014 m. gruodžio 1 d. sukurtas Nacionalinis gynybos valdymo centras (NGVC) (angl. *National Defense Management Centre – NDMC*) yra nuolat veikianti sudėtinė Generalinio štabo, atsakingo už Rusijos

Federacijos Gynybos plano įgyvendinimą, dalis. Taigi, NGVC tuo pat metu yra tas mokymų štabas, kuris gali patikrinti „Zapad operacijos“ planą. Nuolat veikiantis V2 ir jo išplėtimas iki vadovavimo-valdymo-ryšių (V2R) sistemos (angl. *Command, Control, Communication, C3*) kuriamas dabar vykstančios karinės reformos rėmuose. Taigi, struktūra ir V2R pagrindas ilgalaikėms pratyboms yra, jo kurti ar mobilizuoti nereikia. Reikalus komplikuoja kita problema – oficialiai paskelbtos ir vykdomos ilgalaikės karinės pratybos gali ne tik atskleisti patvirtinto plano esmę, bet ir iššaukti visų dėmesį ir, tikriausiai, susirūpinimą. Kad to būtų išvengta, pasitelkiama Rusijos patirtis ir polinkis į maskuotę ir slaptumą.

Kad pratybos būtų pilnavertės ir neiššauktų nereikalingo dėmesio, rengiant *Zapad* mokymus, imamasi atitinkamų maskuotės priemonių. Idealiausiai, žinoma, būtų juos tęsti tiek laiko, kiek truktų pati „Zapad operacija“, bet tada, kaip minėta, potencialus oponentas galėtų perprasti plano detales. Pasirinktas sprendimas – pratybos ilgalaikės, tačiau paslėptos po kita karine veikla. Paskelbus pasirengimo *Zapad* pradžią (paprastai prieš 4–6 mėn. iki oficialių *Zapad* mokymų), po pasirengimo priedanga tikrinami atskiri operacijos elementai. Jie „išstipsta“ kitoje karinių dalinių veikloje arba užmaskuojami kaip planinė jų veikla. Toks išskaidymas leidžia patikrinti tai, ko negalima patikrinti per trumpalaikius mokymus, t. y. *karinių vienetų gebą sinchronizuoti veiksmus pagal laiką ir vietas, o štabų – įvertinti ir kontroliuoti suplanuotą sinchronizaciją.*

Kaip jau minėta, viena iš esminių sąlygų, leidžiančių patikrinti sinchronizaciją per laiką, yra visaapimančio (tiek skirtinguose lygiuose, tiek skirtingose teritorijose) V2R tinklo sukūrimas. Rusijoje jis kuriamas stacionarių (rus. *стационарные пункты управления*) ir lauko valdymo (rus. *полевые пункты управления*) punktų pagrindu ir leidžia keistis informacija bei perduoti komandas nuo taktinio iki strateginio lygmens imtinai. Už tokio tinklo sukūrimą atsakinga GŠ Vyriausioji ryšių valdyba (rus. *Главное управление связи*)⁶, jo funkcionavimą užtikrina karinio ryšio ir valdymo vienetai⁷.

Laikantis mokymų išskaidymo per laiką praktikos, oficialūs mokymai, iš esmės, tampa daugiau demonstracinio-propagandinio pobūdžio renginiu, skirtu vidaus ir užsienio auditorijai, o ne realiu pajėgų ir štabų treniravimu. Sprendžiant pagal akcentus, pademonstruotus jau įvykusių *Zapad* mokymų metu, *oficialiai skelbtų „Zapad“ mokymų (trunkančių apie savaitę) metu rodoma tik operacijos dalis ar jos elementas, kurie naudingi Rusijai, priklausomai nuo tuo metu esančios saugumo situacijos.* Taigi, oficialūs *Zapad* mokymai tam-

⁶ Rusijos GM internetinis puslapis: <http://eng.mil.ru/en/structure>

⁷ JSV lygyje – ryšių (teritorinės) ir valdymo brigados ir kiti vienetai.

pa daugiau ne mokymais, o vakarietišku karinių mokymų garbių svečių dienos (angl. *Distinguished Visitors Day* – DVD) ekvivalentu.

Karinės reformos rezultatas – Rusija atsisakė teritorinio pajėgų panaudojimo principo. Dabar jos pajėgos privalo būti pasirengusios veikti visur, kur reikės, todėl dalis „*Zapad* operacijos“ elementų, tokių kaip pajėgų perdislokavimas ar kovos veiksmai nepažįstamose vietovėse, gali būti atliekami (ir yra atliekami) ir kituose (centriniuose, rytiniuose ir pan.) Rusijos regionuose⁸.

2. *Zapad* mokymų analizė

Grįžkime prie jau įvykusių *Zapad*. Po *Zapad-81* pratybų ir SSSR subyrėjimo *Zapad* mokymai nebevyko. Rusija, atrodo, buvo linkusi ne konfrontuoti, o bendradarbiauti su NATO. Pasikeitimas prasidėjo 1999 m., kai Rusija ėmėsi keistų veiksmų, nukreiptų į konfrontaciją, ir dar daugiau – šios organizacijos reakcijos į Rusijos veiksmus tikrinimo. 1999 m. birželio 11 d. oficialiai pasibaigė Kosovo karas. Rusija kartu su NATO turėjo pradėti bendrą taikos palaikymo operaciją, tačiau vietoj to jau kitą dieną (birželio 12 d.) įvyko „garsusis“ Rusijos desantininkų žygis į Prištinos oro uostą. Desantininkų batalionas atliko netikėtą kelių šimtų kilometrų žygį, užėmė Prištinos oro uostą, ėmė rengtis jo gynybai ir ruošti nusileidimo taką galimam pastiprinimui priimti. Atvykusių NATO karių į oro uostą neįleido ir, sprendžiant pagal to meto vaizdo medžiagą, nelabai stengėsi paaiškinti, kas darosi. Tų dienų vaizdo įrašė matosi, kad eiliniai rusų kariai nelabai suprato, kas dedasi, o tiesiog vykdė įsakymus. Tai kas gi vyko? Po daugelio metų šiai operacijai vadovavęs Rusijos specialiųjų pajėgų majoras Yunus-bekas Bamatgireyevichius Yevkurovas prisipažino, kad atvykę desantininkai rado oro uostą jau kontroliuojamą rusų specialios paskirties pajėgų, kurios, jo žodžiais, ten buvo jau nuo gegužės mėnesio. Majoras turėjo vykdyti įsakymą, t. y. kartu su jais laikytis Prištinoje, tačiau net pats nežinojo, kodėl ir kiek ilgai⁹. Taigi, desantininkai tik vykdė parengtą planą. Panašu, kad tai buvo pirmasis Rusijos Generalinio štabo suplanuotos konfrontacijos su NATO ir NATO reakcijos į tai patikrinimas. NATO atsitraukė, perėjo į dialogą ir Rusijos kariai pasiliko Prištinoje. Tada GŠ žengė kitą patikrinimo žingsnį – *Zapad-99*¹⁰.

⁸ D. Petraitis, „Rusijos ginkluotųjų pajėgų reforma 2005–2015 m.“, „Lietuvos metinė strateginė apžvalga“, 2010–2011, t. 9., p. 159–190.

⁹ Dok. Filmas „Генерал без биографии. Петр Ивашутин“, Russia.tv, https://russia.tv/video/show/brand_id/61426/...id/.../1569986/.

¹⁰ „Россия планирует брать Запад на испуг“, Kommersant, 1999-07-10.

2.1. Zapad-99

Zapad-99 vyko tuo metu, kai Rusijos ginkluotųjų pajėgų būklė neleido panaudoti pilnaverčių karinių dalinių poligonuose, todėl *visi trys etapai (taip pat ir branduolinis) buvo GŠ suplanuoti¹¹ ir štabuose „pražaisti“, iš esmės, teoriškai*. Operacijos plane figūravo naujos karinės struktūros (Jungtinės strateginės vadovybės)¹², kurios realybėje sukurtos buvo tik 2008 m., prasidėjus reformai. Veiksmus laukuose imitavo nedidelės (kuopos dydžio) pajėgos, atstovavusios atitinkamas karines apygardas ir laivynus, tačiau bendras dalyvių skaičius (įskaitant ir kitas institucijas) siekė 50 tūkstančių¹³. Lyginant su šia diena, per *Zapad-99* buvo vienas esminis skirtumas – potencialiose atakos teritorijose (Baltijos valstybėse) nebuvo NATO. Tada kariškių sumanymas buvo patikrinti (ir pagąsdinti) NATO, kaip būtų elgiamasi Baltijos šalyse okupacijos metu. Daryta prielaida, kad NATO nedrįs veltis į branduolinį karą, didelio masto valstybės gynybos Rusijoje tikriausiai neprireiks, o užteks tik staigiai užimti Baltijos valstybes, vieno ar dviejų prevencinių branduolinių smūgių ir vėliauėjusio pasiūlymo derėtis.

Po *Zapad-99* gana ilgai strateginio lygmens pratybos nebuvo vykdomos. Tada buvo paskelbta, kad kitos panašios pratybos vyks po dviejų metų. Jeigu laikytumės GŠ skelbiamos nuostatos, kad strateginio lygmens mokymai karinėje apygardoje vykdomi kas keturis metus, kitos *Zapad* pratybos turėjo įvykti 2001 m. arba 2003 m. Jos neįvyko, kaip neįvyko ir 2007 m. Tokią pauzę galima būtų paaiškinti paprastai – teorinis planas jau patikrintas, tačiau realių pajėgų jam įgyvendinti nėra. Šalis planavo ir rengėsi esmeinei ginkluotųjų pajėgų reformai, tad laikotarpis iki oficialios karinės reformos Rusijoje pradžios (2008 m. spalio 15 d.) buvo skirtas eksperimentavimui ir pasirengimui¹⁴. Be to, 2003 m. jau buvo beveik aišku, kad Baltijos šalys bus pakviestos į NATO, o Rusija ir toliau neturėjo pajėgų, kurios būtų galėjusios *Zapad-99* metu „pražaistą“ operaciją įgyvendinti. Neturėjo jos tokių pajėgų ir 2007 m., o 2008 m. pabaigoje, pradėjus karinę reformą Rusijoje, susiklostė kritinė situacija. Visos pajėgos buvo masiškai išformuojamos ir performuojamos, tad Rusijos kariškių vertinimu, pajėgų, galinčių užtikrinti šalies gynybą, beveik nebuvo. Reikėjo laiko jas sukurti. Kad būtų galima dalinai išspręsti susidariusią situaciją, 2009 m. ir buvo praveisti *Zapad-09* mokymai.

¹¹ „Утечка из военной разведки“, Завтра, 1999-07-06, <http://zavtra.ru/blogs/1999-07-0614>.

¹² „Запад-99“, „Правда“, 24 июня 1999, <https://wwwpravda.ru/news/world/24-06-1999/903671-0/>.

¹³ „Запад-99“, „Правда“, 24 июня 1999, <https://wwwpravda.ru/news/world/24-06-1999/903671-0/>.

¹⁴ D. Petraitis, „Reorganization of the Russian Armed Forces“, FNDU, Helsinki, 2012.

2.2. Zapad-09

Zapad-09 buvo pirmieji mokymai po to, kai Rusija pradėjo oficialiai paskelbtą karinę reformą. Kaip jau minėta, senosios pajėgos buvo naikinamos, kariai masiškai atleidžiami, daliniai ir junginiai išformuojami, o nauji tik pradėti kurti. 2009 m. pavasarį Rusijoje tebuvo tik penkios naujo tipo brigados¹⁵, visa kita buvo išformuojama, performuojama ir t. t. Naujos konvencinės pajėgos buvo tokios silpnos, kad nebūtų pajėgusios atremti net silpniausio puolimo. Patvirtinto valstybės gynybos plano irgi nebuvo. Tokiomis sąlygomis Rusijos politinė-karinė vadovybė savo konvencinį silpnumą vertino kaip aplinkybę, kuria Vakarai (NATO) gali pasinaudoti. Pagrindinis *Zapad-09* tikslas buvo ne naujai kuriamų pajėgų rengimas, bet Vakarų atgrasymas nuo pagundos, pasinaudojant Rusijos konvencinių pajėgų silpnumu ją užpulti. Nors turimi pajėgumai leido surinkti deklaruotą mokymų dalyvių skaičių¹⁶, tačiau *pagrindiniu oficialių Zapad-09 mokymų akcentu tapo taktinio branduolinio ginklo panaudojimo treniruotė*. Juose ypatingai akcentuotas „*Zapad* operacijos“ antrasis etapas – konflikto stabdymas ir taktiniu branduoliniu ginklu. *Zapad-09* metu atlikta taktinio branduolinio smūgio imitacija visuomenės informavimo priemonėse pavirto branduoline Varšuvos ataka. Atviruose rusiškuose šaltiniuose patikimos informacijos apie Varšuvą kaip atakos objektą rasti nepavyko, bet strateginės komunikacijos prasme rezultatas buvo pasiektas, Vakarams susikoncentravus į „Varšuvos ataką“, pradėjus svarstymus ir konsultacijas, Rusija laimėjo laiko, reikalingo naujų pajėgų kūrimui ir stiprinimui. Taigi, tikslas – atgrasymas ir laiko laimėjimas – buvo pasiektas.

Nežiūrint į tai, 2009 m. „*Zapad* operacija“ buvo testuojama, prisiliekant anksčiau minėtų principų: iššėsimas per laiką ir išplėtimo geografiškai. Ji prasidėjo žymiai anksčiau (liepos mėn.), kaip mokymai „Ruduo 2009“ (rus. „*Осень-2009*“), kurie be oficialių *Zapad-09* apėmė ir mokymus „Ladoga-09“ ir „Kaukazas-09“. Apie tai tuo metu atvirai kalbėjo Rusijos karinė politinė vadovybė, o tuometinis Rusijos sausumos pajėgų vadas generolas leitenantas S. Skokovas netgi davė interviu žurnalistams¹⁷. Verta pastebėti, kad vėliau (2013 m. ir 2017 m.) apie jokių „Rudens“ tipo mokymus jau net nebeužsimenama.

Pirmojo „*Zapad* operacijos“ etapo – staigaus užpuolimo ir užgrobimo – veiksmi *Zapad-09* mokymų metu vykdyti skirtinguose poligonuose epizodiškai

¹⁵ Г. Миранович, А. Худолеи, А. Земляниченко, „Бригады набирают силу“, *Красная Звезда*, 2010-02-17.

¹⁶ Oficialiai apie 12,5 tūkst. karių, apie 700 tankų ir šarvuotųjų, 250 artilerijos sistemų, 100 orlaivių.

¹⁷ „Активная фаза учений „Запад-2009“ пройдет на полигоне в Беларуси“, Москва, РИА Новости, 2009-09-29, https://ria.ru/defense_safety/20090929/186789728.html.

tiek atvirai, tiek ir paslėptai. Imituojančiomis pajėgomis laukuose buvo pajėgos iki bataliono dydžio. Trečiojo „*Zapad* operacijos“ etapo (masinės gynybos) veiksmi *Zapad-09* metu beveik nevykdyti. Tuo metu visuotinės gynybos koncepcijos ir jos elementų (pvz., naujos mobilizacijos) dar nebuvo. Pagrindinė problema, neleidusi didinti pratybų masto, buvo praktiškai jokio V2R nebuvimas. Reformuotose Rusijos pajėgose tiek V2, tiek V2R buvo labai prastos būklės. Tuometinis Rusijos prezidentas D. Medvedevas žurnalistams teigė, kad apie 85 proc. turimos V2R įrangos yra beviltiškai pasenusi ir nepanaudojama¹⁸.

2.3. *Zapad-13*

Oficialūs *Zapad-13* vyko, kai Rusijos ginkluotosios pajėgos jau buvo reformuotos, pagrindinė jų dalis suformuota, o prie gynybos ministerijos vairo stėjo armijos generolas Sergejus Šoigu, jau tada pagarsėjęs savo organizaciniais gabumais. Reformuotų ginkluotų pajėgų atsiradimas leido patvirtinti pirmąjį naujosios Rusijos istorijoje Gynybos planą¹⁹, kuriame konvencinis komponentas jau turėjo savo vietą ir užduotis. 2012 m. spalį pratestuota Rusijos branduolinė triada²⁰ garantavo strateginį atgrasymą. Patys *Zapad-13* mokymai vykdyti „*Zapad* operacijos“ planui patikrinti, todėl jų trukmė buvo žymiai ilgesnė nei oficialiai skelbta. Turimi pajėgumai leido tikrinti konflikto stabilizavimą konvenciniais pajėgumais, dėl ko tikrasis dalyvių skaičius viršijo oficialiai skelbtus skaičius²¹.

Zapad-13 prasidėjo kovo mėnesį (11–15 d.) strategine štabų ir centrinų karinio valdymo organų treniruote (rus. *стратегическая командно-штабная тренировка с центральными органами военного управления и военными округами*), kurios metu po oficialiai skelbiamu pasirengimo mokymams priemonių aptarimu, tikriausiai, buvo aptarti atskiri operacijos etapai, konkrečios užduotys pajėgoms ir laikas, kada tai atlikti²².

Kaip jau minėta, panašu, kad oficialių *Zapad-13* rugsėjį metu buvo akcentuojamas antrasis „*Zapad* operacijos“ etapas, t. y. konflikto stabdymas ir sėkmės išplėtimas konvenciniais pajėgumais. Dauguma šio etapo veiksmų vyko oficialių *Zapad-13* pratybų poligonuose ir už jų ribų (pvz., mokymai Šiaurės

¹⁸ А. Гаварский, „Связь решает все“, Красная Звезда, 2010-05-22.

¹⁹ Pirmasis Rusijos gynybos planas 2013–2015 m. patvirtintas 2013 m. sausio 24 d.

²⁰ Д. Андреев, „Триаду проверили на прочность“, Красная звезда, 2012-10-22.

²¹ Oficialiai – apie 13 tūkst. karių, apie 350 tankų ir šarvuočių, 50 artilerijos sistemų, 50 orlaivių (lėktuvų ir sraigasparnių). Po mokymų oficialiai – 25 tūkst. karių, apie 550 tankų ir šarvuočių, 100 orlaivių (lėktuvų ir sraigasparnių), 10 laivų.

²² РИА Новости, http://ria.ru/defense_safety/20130311/926661611.html#ixzz2aVgigbul.

laivyne rugsėjo 21–25 d. d.²³; Baltijos laivyno mokymai). Kadangi konvencinės pajėgos buvo pajėgios užtikrinti joms numatytų užduočių įvykdymą, prasmės demonstruoti (ir akcentuoti) taktinio branduolinio ginklo panaudojimą nebuvo ir branduolinis komponentas mokymuose atliko tik strateginio atgrasymo treniruotę.

Pirmojo „*Zapad* operacijos“ etapo – staigaus užpuolimo ir užgrobimo – treniruotė vykdyta oro desanto kariuomenės pagrindu sukurtomis Greitojo reagavimo pajėgomis (GRP). Ji vyko tiek atvirai oficialių *Zapad-13* mokymų metu, tiek ir paslėpus šio etapo veiksmus po KSSO mokymais „Sąveika 2013“ (rus. „*Взаимодействие-2013*“)²⁴. Vykdyti pirmojo etapo veiksmus treniruotasi ir keletą mėnesių prieš oficialius *Zapad-13* mokymus, tiesa, daugeliu atveju tai vykdyta nepilnais pajėgumais (iki bataliono taktinės grupės)²⁵. Viena iš priežasčių, neleidusių didinti masto, ir toliau išliko adekvataus V2R nebuvimas. Reformuotose Rusijos pajėgose tiek V2, tiek V2R vis dar buvo prastos būklės. Nors tuo metu atskiros pajėgos (pvz., GRP) jau turėjo atnaujintas V2 ir netgi V2R, leidusias jiems komunikuoti su aukštesniais ir žemesniais štabais²⁶, tačiau centralizuoti ir visa apimantys V2 ir V2R buvo dar tik kuriami²⁷.

Trečiasis etapas – plataus masto (visos valstybės) gynyba, pasitelkiant visos valstybės pajėgumus – testuotas, įtraukiant kitas valstybės pajėgas (VRM, YSM) bei bandant įvykdyti, matyt, nesėkmingai²⁸, rezervo dalinių mobilizaciją.

2.4. *Zapad-17*

Zapad-17 vyko tuo metu, kai ginkluotosios pajėgos buvo beveik baigtos reformuoti, atnaujintas Rusijos Gynybos planas²⁹, įvesta kontrakto karių sistema, pajėgų perginklavimas ir t. t. Visa tai dar labiau sustiprino strateginį atgrasymą ir leido testuoti pasirengimą „*Zapad* operacijos“ pirmajam ir antrajam etapams dar didesniu mastu. Dalis atskirų šios operacijos etapų ir juose numatytų taktinių pajėgų veikimo elementų buvo atlikti kituose iki *Zapad-17* vykusiuose mokymuose, tokiuose kaip *Vostok-14*; *Centr-15*; *Kavkaz-16*. Pa-

²³ Dalyvavo virš 2,5 tūkst. karių, 30 laivų, 50 šarvuočių, 20 orlaivių.

²⁴ Mokymai „Vzaimodeistvija 2013“ vyko 2013 m. rugsėjį.

²⁵ Bendri Rusijos–Baltarusijos mokymai Brestkij poligone 2013 m. balandžio 22–24 d. vykdyti batalionų dydžio pajėgumais.

²⁶ Pavyzdžiu gali būti Greitojo reagavimo pajėgų „Andromeda D“ sistema.

²⁷ D. Petraitis, „A new Face of Russian military“, Lithuanian Annual strategic review, 2014–2015, Vol 13.

²⁸ Po *Zapad-2013* mokymų atstatydintas GŠ mobilizacijos valdybos viršininkas gen. plk. V. Smirnovas.

²⁹ Atnaujintas Rusijos gynybos planas 2016–2020 m. patvirtintas 2015 m. lapkričio mėn.

vyzdžiui, mokymuose *Vostok-14* tikrintas strateginis perdislokavimas³⁰, *Centr-15* ir *Kavkaz-16* metu tikrinta nauja elektroninės kovos forma – elektroninis smūgis ir informacinis teritorijos blokavimas (rus. *радиоэлектронный удар и информационное блокирование местности*³¹), naujas puolimo elementas – masinis aviacijos smūgis^{32 33}, testuotas informacinės kovos organizavimas³⁴, teritorinė gynyba³⁵, sąveika su kitomis šalies jėgos struktūromis³⁶ ir t. t.

Labai svarbus pasiekimas, leidęs 2017 m. pakelti „*Zapad* operacijos“ testavimą į kokybiškai aukštesnį lygį, buvo naujos V2R sistemos atsiradimas. Čia turima galvoje ne tik automatizuota mūšio valdymo sistema (AMVS) „*Andromedos D*“. Kitų pajėgų AMVS sistemų progresas ir naujų ryšio organizavimo priemonių (Antey³⁷ ir pan.) įdiegimas leido užtikrinti patikimą ir saugų ryšį tarp štabų, esančių tūkstančių kilometrų atstumu vienas nuo kito³⁸. Nuo 2016 m. naujų ryšių priemonių ir automatizuotų mūšio valdymo sistemų tiekimas į pajėgas suintensyvėjo^{39 40}, o nuo 2017 m. pradžios pagrindiniai tiekimai buvo nukreipti į Vakarų karinės apygardos ryšių ir valdymo vienetus^{41 42}.

Šio potencialo užteko, kad modernios ryšio priemonės ir naujos AMVS būtų ne tik stacionariuose, bet ir lauko (mobiliuose) valdymo punktuose. Pastarieji po ryšių pajėgų stovyklų organizavimo priedanga išskleidžiami

³⁰ „Военных с Запада России перебросили авиацией на Дальний Восток для участия в стратегическом командно-штабном учении“, Интерфакс-АВН, Москва 2014-09-19.

³¹ „Новые формы и способы ведения радиоэлектронной борьбы (РЭБ), будут применены в ходе учения „Центр-2015“, Минобороны России, Москва, РИА Новости 2015-09-15.

³² А. Пинчук, „Массированным ударом“, Красная звезда, 2015-10-01.

³³ „ВС на учениях „Кавказ-2016“ отработали авиаудар и борьбу с ракетами“, Москва, РИА Новости, 2016-09-14.

³⁴ На учениях „Кавказ-2016“ впервые отработали „информационное противоборство“, Москва, РИА Новости, 2016-09-14.

³⁵ Р. Голованов, „На «Кавказе» артиллерия и истребители разгромили противника“, *Kompravda*, 2016-09-08, <http://www.kompravda.eu/daily/26579.4/3594518/>

³⁶ „На учениях „Кавказ-2016“ отработали взаимодействие российских силовиков“, Полигон Опук (Крым), РИА Новости, 2016-09-09.

³⁷ „Русская армия начала эксплуатацию системы новейшей связи „Антей“, *Radioslovo*, 2017-05-23, <http://radioslovo.ru/russkaya-armiya-nachala-ekspluaciyu-sistemy-novejshej-svyazi-antej/>.

³⁸ В. Сирьк, „Суперуниверсальный «Антей»: чем уникален радиоцентр для высшего руководства армии“, *Zvezda*, 2017-05-20, <https://tvzvezda.ru/news/opk/content/201705200800-o5d9.htm>.

³⁹ „Концерн „Созвездие“ поставил Минобороны первые комплексы „Антей“, Интерфакс-АВН, 2017-05-15.

⁴⁰ „Войска связи ЗВО в 2016 году получают 2,5 тысячи единиц новой техники“, Москва, РИА Новости, 2016-01-02, http://ria.ru/defense_safety/20160102/1353298275.html#ixzz3wFoIDoIV.

⁴¹ „В войска Западного военного округа (ЗВО) поступили унифицированные командно-штабные машины (УКШМ) Р-149МА1“, Пресс-служба Западного военного округа, http://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12130927@egNews.

⁴² И. Мугинов, „Войска связи ЗВО в 2016 году получают 2,5 тысячи единиц новой техники“, РИА Новости, 2016-01-02, http://ria.ru/defense_safety/20160102/1353298275.html#ixzz3wFoIDoIV

kiekvieno „Zapad operacijos“ etapo metu^{43 44 45 46}. Taip užsitikrinama, kad kiekvienas mokymuose dalyvaujantis karinis vienetas nuolat turėtų ryšį ir galėtų būti valdomas. Orientuojantis į perspektyvą, mokymų metu 1-oje tankų armijoje buvo aktyvuotas naujas eksperimentinis valdymo punktas⁴⁷.

Visgi svarbiausia, kad Generalinis štabas per Nacionalinį gynybos valdymo centrą (NGVC) sukonzentravo savo rankose visą V2R sistemos kontrolę. Be to, centras jau turėjo didžiulius kompiuterių resursus, leidžiančius modeliuoti ir įvertinti visas susiklosčiusias situacijas⁴⁸.

Ir vėl mokymai ištesti per laiką. *Zapad-17* prasidėjo sausį JSV „Vakarai“ vadovybės operatyvine-mobilizacine sueiga (rus. *оперативно-мобилизационные сборы*), kurioje dalyvavo arti dviejų šimtų vadų ir štabų karininkų⁴⁹. Joje, matyt, pristatyti „Zapad operacijos“ terminai, demonstruoti nauji taktiniai elementai (taktinis desantas)⁵⁰, nurodyta, kad po pasirengimo *Zapad-17* priedanga apygardos pajėgos praves virš dviejų tūkstančių skirtingo lygio mokymų⁵¹. Po kelių dienų ginkluotųjų pajėgų vadų operatyvinės-mobilizacinės sueigos metu apie „Zapad operacijos“ pradžią informuojami kitų JSV vadai, karinio valdymo organų (NGVC) vadovai, operacinių vadovybių (OV) vadai ir štabų viršininkai. Joje, tikriausiai, irgi pristatyti „Zapad operacijos“ terminai, demonstruoti nauji JSV darbo elementai, Rusijos grupuotės Sirijoje veiksmų analizė ir Rusijos Federacijos regiono Gynybos štabo veiksmai karo metu ir t. t.⁵².

Iki oficialių *Zapad-17* mokymų pajėgose po planinių ar pasiruošimo mokymams pratybų priedanga buvo atliktos pirmojo ir antrojo „Zapad ope-

⁴³ М. Севастьянов, „Учения ВДВ на северо-западном направлении: длинные руки русского десанта“, РИА Новости, 2017-07-07.

⁴⁴ „В Западном военном округе проходят учения с соединениями связи“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-31, <http://structure.mil.ru/structure/okruga/west/news/more.htm?id=12135740@egNews>.

⁴⁵ „Более 500 связистов Балтийского флота вышли на учение“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-15, www.mil.ru.

⁴⁶ „На учении «Запад-2017» связисты ВДВ обеспечивают пункты управления связью на расстоянии до 2 тыс. Км“, 2017-09-16, www.mil.ru.

⁴⁷ Н. Сурков, А. Рамм, Е. Дмитриев, „Арматами“ будет управлять «штаб звездных войн“, Известия, 2017-09-20.

⁴⁸ D. Petraitis, „Naujasis karinis Rusijos veidas“, „Lietuvos metinė strateginė apžvalga“, 2014–2015, t.13, p. 97–120.

⁴⁹ С. Пятаков, „Комсостав ЗВО начал подготовку к учениям „Запад-2017“, Москва, РИА Новости, 2017-01-10.

⁵⁰ „В ЗВО прошла тренировка по авианепереброске войск на большие расстояния“, пресс-служба ЗВО, Москва, РИА Новости, 2017-01-12.

⁵¹ „Военнослужащие ЗВО проведут более двух тысяч учений в ходе подготовки к стратегическому учению „Запад-2017“, пресс-службе округа, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-01-17.

⁵² „Шойгу констатировал повышение профессионального уровня руководства ВС РФ“, Москва, ТАСС, 2017-01-18.

racijos“ etapų treniruotės. Didžioji jų dalis vyko 2017 m. liepos 3–7 d. ir rugpjūčio 4–19 d. *Oficialių Zapad-17 mokymų rugsėjo 14–20 d. akcentas – trečiasis etapas – plataus masto (visos valstybės) gynyba, pasitelkiant visos valstybės pajėgumus*, buvo dalinai skirtas *pademonstruoti Vakarams Rusijos pasiryžimą imtis atsakomųjų veiksmų karinio konflikto su ja atveju*.

Zapad-17 mokymai savo esme nieko nesiskyrė nuo ankstesniųjų, tačiau buvo atlikti kokybiškai. Rusijos nuomone, pasikeitusi saugumo situacija reikalavo vėl panaudoti mokymus strateginei komunikacijai, t. y. akcentuoti jos pasirengimą gynybai. Pasibaigus agresyviems pirmojo ir antrojo „*Zapad* operacijos“ etapams, Gynybos ministerija buvo suinteresuota pademonstruoti gynybinį etapą ir, deklaruojant atvirumą, pasikviesti žurnalistus ir kitų valstybių stebėtojus stebėti oficialių *Zapad-17* pratybų dalies.

2.4.1. *Zapad-17*. „*Zapad* operacijos“ pirmasis etapas

Paanalizuokime *Zapad-17* mokymų eigą ir pabandykime suprasti, kas ten vyko. Eilė indikatorių leidžia teigti, kad 2017 m. liepos mėn. pirmoje pusėje (3–7 d.) ir praktiškai visą rugpjūtį (4–19 d.) dalis vykdytos karinės veiklos, dažnai įvardintos kaip planinė, gali būti laikoma „*Zapad* operacijos“ pirmojo ir antrojo etapų treniruote. Konkretūs pajėgų veiksmi, taktiniai elementai buvo atliekami ne tik dalinių mokymų poligonuose, bet ir specialaus rengimo (rus. *специальная подготовка*), vadovybės treniruočių (rus. *командно-штабные тренировки*) ir lauko stovyklų (rus. *полевые сборы*) metu. Abiejų laikotarpių metu buvo išskleisti mobilūs valdymo punktai ir sukurti ryšių kanalai. Panašu, kad visa apimantis V2 ir net V2R tinklas pirmajame etape rėmėsi Andromeda-D. Antrajame etape – jos ir JSV „Vakarai“ trijų ryšio brigadų ir kitų ryšių vienetų sukurta ir išlaikoma mobilių ir stacionarių valdymo punktų, aprūpintų nauja ryšių įranga, pagrindu sukurta V2R. Daugelio planinių pratybų temos ir laikai buvo akivaizdžiai koordinuoti ir atitiko konkretaus „*Zapad* operacijos“ etapo esmę, o pratybose dalyvavo pilnaverčiai kariniai pajėgumai (bataliono taktinės grupės ir pan.). Pastarieji veikė, laikantis jungtinės operacijos principo, t. y. jų veiksmus rėmė aviacija, elektroninės kovos pajėgos, laivynas ir t. t.

Pirmojo „*Zapad* operacijos“ etapo treniruotė atlikta per oficialiai paskelbtas trijų strateginių štabų pratybas. Greitojo reagavimo pajėgų, Vakarų JSV jungtinės grupuotės ir Vakarų karinės apygardos oro kosmoso gynybos

štabų pratybos prasidėjo beveik tuo pačiu metu. *Liepos 3–4 d.*⁵³ per Greitojo reagavimo pajėgų (Oro desanto) štabų treniruotę⁵⁴ 98-osios oro desanto (ODK) divizijos ir 31-osios ODK brigados vienetai skubiai palieka nuolatinės dislokacijos vietas ir pradeda pasirėngimą operacijai: aktyvuoja V2R, rengiasi transportavimui/desantavimui⁵⁵. Vakarų karinės apygardos oro–kosmoso gynybos pajėgų štabų pratybose⁵⁶ pajėgos rengiasi atremti pirmąjį atsaką (masinį oro smūgį), vykdo elektroninės kovos pratybas, skirtas „paslėpti“ savo pajėgas, treniruoja oro gynybos sistemas S400^{57 58}. Vakarų JSV štabų pratybose treniuojamasi, kaip išvesti ir apsaugoti savo pajėgas nuo oponento atsakomojo smūgio⁵⁹. *Liepos 5 d. prasideda puolimas*. Jis pradamas pagal šiuolaikinio karo kanonus – smūgiai didelio nuotolio tikslaus nutaikymo ginklais į kritinę infrastruktūrą. Tai imitavo du strateginiai TU-95MS bombonešiai, kurie keturiomis ALCM X-101 sparnuotomis raketomis apšaudė už beveik 1000 km Sirijoje esančius sandėlius⁶⁰ ir iš strateginio povandeninio laivo „Smolenskas“ Barenco jūroje paleista sparnuotoji raketa, nutaikyta į už 400 km esantį „sudėtingą jūrinį taikinį“⁶¹. Tikrovėje tai galėtų būti, pvz., laivų grupė uoste.

Tą pačią dieną Baltijos laivynas išplaukė į jūrą⁶². Laivai atlieka jūros atitvėrimo operacijas, oro gynybą, antvandeninių laivų kovą, išminavimą ir minavimą⁶³, jūrų pėstininkų transportavimą⁶⁴.

Visose numatytose užgrobti vietose suduodamas masyvus oro smūgis⁶⁵,

⁵³ М. Севастьянов, „Учения ВДВ на северо-западном направлении: длинные руки русского десанта“, Полигон Струги Красные (Псковская область), РИА Новости, 2017-07-07.

⁵⁴ „Более 2 тыс. десантников перебросят в ходе учения к западным границам РФ“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-07-04.

⁵⁵ „В Псковской области начинается активная фаза учений двух соединений ВДВ“, Москва, РИА Новости, 2017-07-05.

⁵⁶ „В ЗВО началось КШУ по управлению авиацией и войсками противовоздушной обороны“, Минобороны России, 2017-07-03.

⁵⁷ „Москва Крылатые ракеты и ударные беспилотники „противника“ уничтожают авиация и расчёты ПВО в ходе учений на северо-западе РФ“, Интерфакс-АВН, 2017-07-03.

⁵⁸ „Расчеты комплексов С-400 „Триумф“ отразили удар условного противника“, РИА Новости, Москва, 2017-07-06.

⁵⁹ „Войска ЗВО в ходе учения нанесли массированный ракетно-авиационный удар по позициям условного противника“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-06, www.mil.ru.

⁶⁰ „Российские Ту-95МС нанесли ракетный удар по ИГ в Сирии“, Москва, ТАСС, 2017-07-05.

⁶¹ „Атомная подлодка „Смоленск“ в Баренцевом море поразила учебную цель крылатой ракетой „Гранит“ на дальности 400 км - Минобороны РФ“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-07-05.

⁶² „На Балтике начались учения ВМС“, Аргументы Недели, 2017-07-05.

⁶³ „Тральная группа Балтийского флота провела учение по поиску и обезвреживанию мин“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-06, www.mil.ru.

⁶⁴ „На Балтийском флоте начинается активная фаза учения разнородных сил“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-05.

⁶⁵ „Войска ЗВО в ходе учения нанесли массированный ракетно-авиационный удар по позициям условного противника“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-06, www.mil.ru.

po kurio jas šturmuoja GRP vienetai. Oro smūgį imituoja Vakarų JSV kari-
nės oro pajėgos, kurios *liepos 5 d.* Kaliningrado, Pskovo ir Leningrado sričių
poligonuose surengia aviacijos antskrydžius⁶⁶ ⁶⁷. Greitojo reagavimo pajėgos,
šiuo atveju 31-osios ODK brigados ir 98-osios ODK divizijos vienetai, pradeda
puolimą, desantuodami karius ir techniką Saryje Strugi ir Kislovo poligonuo-
se, užgrobia Saryje Strugi aerodromą, išmeta diversines grupes į oponento
užnugarį, o užgrobtuose placdarmuose organizuoja gynybą⁶⁸.

Kaliningrade irgi nesnaudžiama. Baltijos laivyno aviacija suintensyvina
veiksmus virš Baltijos jūros ir oro smūgiais sausumoje mažuose aukščiuose⁶⁹
paremia 336-osios jūrų pėstininkų brigados Chmeliovkos poligone vykdomą
jūros desantą⁷⁰. Puolimas tęsiamas ir plečiamas. Pskove užgrobusios placdar-
mus, pajėgos sulaukia pastiprinimo iš 76-osios ODK divizijos, kurios kariai
liepos 6–7 d. orlaiviais ir sraigtasparniais atgabenami ir nusileidžia užgrobtai-
me oro uoste (Saryje Strugi)⁷¹, o papildomos žvalgybinės diversinės grupės
pasklinda prieš užnugaryje ir pradeda masinius diversinius veiksmus⁷². Kitų
ODK vienetų kariai Pskovo srities poligonuose vykdo prasiveržimus ir reidus
opponento užnugaryje, upių forsavimo ir pan. pratybas.

Į puolimą įsijungia bendros paskirties pajėgos. Sausumos pajėgų žval-
gybos padalinių pratybos (tema „Mūšiai miestuose ir puolimas mažomis
grupėmis“) vyksta Leningrado, Nižnij-Nivgorodo ir Maskvos poligonuose⁷³.
Po žvalgų eina pagrindinės pajėgos. Šiuo atveju tai yra sausumos pajėgų moto-
šaulių ir tankų padaliniai, vykdančys pratybas Maskvos srityje. Jose treniruo-
jamasi kovoti mieste, testuojamos naujos paramos ugnimi taktikos (tankų ka-
rusele), atliekami koviniai reidai ir upių forsavimas, organizuojama sąveika su
lėktuvais ir sraigtasparniais. Pratybose dalyvauja apie 1500 karių, 200 kovos

⁶⁶ „Авиация ЗВО отработала ракетно-бомбовый удар по войскам условного противника в Ленинградской области“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-06, www.mil.ru.

⁶⁷ <http://structure.mil.ru/structure/okrug/west/news/more.htm?id=12132367@egNews>.

⁶⁸ „Под Псковом завершилась основная фаза учения соединений ВДВ“, Департамент информации и массовых коммуникаций Министерства обороны Российской Федерации, 2017-07-06, www.mil.ru.

⁶⁹ „Летчики Балтфлота провели полеты над морем и бомбометание по полигону в Калининградской области“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-07-06.

⁷⁰ „Около 600 военнослужащих и порядка 20 кораблей были задействованы в учении Балтфлота по высадке десанта в Калининградской области“, Москва. Интерфакс-АВН, 07 07 2017.

⁷¹ М. Севастьянов, „Учения ВДВ на северо-западном направлении: длинные руки русского десанта“, Полигон Струги Красные (Псковская область), РИА Новости, 2017-07-07.

⁷² „Две с половиной тысячи десантников проводят учение в Псковской области“, Псковская обл., Интерфакс-АВН, 2017-07-05.

⁷³ „Войсковые разведчики ЗВО отработают захват и уничтожение штабов и органов военного управления условного противника“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-08, www.mil.ru.

technikos vienetų, orlaiviai SU34, sraigtasparniai Mi-8 ir Mi-24⁷⁴. Kalinin-grade veiksmus pradeda 11-ojo Armijos korpuso sausumos pajėgų daliniai. 79-osios atskiros motošaulių brigados pratybose vykdomas puolimas, inžinerinė žvalgyba, veiksmai nežinomose teritorijoje. Jose dalyvauja apie 1500 karių, 200 kovos technikos vienetų.

Kadangi puolančios pajėgos gali sutikti pasipriešinimą, puolimui remti ugnimi panaudojamos trumpo nuotolio raketos. Net trys (JSV) „Vakarai“ raketų brigados, ginkluotos „Iskander M“ ir Tochka-U“ raketomis, pradeda pratybas⁷⁵. Ketvirtoji raketų brigada (448-oji) atlieka kovinius šaudymus Kopustin Jar poligone, Astrachanėje⁷⁶. Galimiems prieš kontrsmūgiams atremti oro gynybos pajėgos kartu su elektroninės kovos vienetais vykdo oponento masinio oro antskrydžio atrėmimo pratybas (S 400, EK „Krasucha“).

Apibendrinant šiuos veiksmus, pastebimas vienas ypatumas – visur vykdomas staigus puolimas, stipriai remiamas iš oro ir didelio nuotolio tikslaus nu-taikymo ginklais ir apsaugomas oro gynybos ir kitomis priemonėmis. Vien paminėtuose veiksmuose (žr. 1 lentelę) galėjo dalyvauti daugiau nei 14 tūkst. karių, apie 1000 kovos technikos ir 3000 vnt. kitos karinės technikos ir įrangos, apie 70 orlaivių ir 20 laivų, o visi trijų štabų pratybų veiksmai buvo koordinuojami iš NGKC Andromeda-D⁷⁷ ir kitų sistemų pagalba. Verta paminėti, kad tuo pat metu skirtingose Rusijos vietose vyko dar visa eilė mokymų, kurie galėtų būti laikomi šio etapo treniruotės dalimi, tačiau tam reikėtų papildomų įrodymų ar informacijos.

1 lentelė. **Zapad-17, tikėtina, 1-asis etapas „Netikėta ataka/užpuolimas“**

Data 2017	Jungtinė strateginė vadovybė JSV	Vienetai/Vieta	Dydis*	Veikla	Pastabos
Liepos 3–5 d.	JSV Greitojo reagavimo pajėgos	Oro desanto 98-oji ir 76-oji DD, 31-oji brig. Transporto aviacija, Pskovas	?	Puolimas. Aliar-mas, išėjimas iš dislokacijos vietų, pasiruošimas desantavimui, V2 aktyvavimas	Oficialiai – ne Zapad, veiksmų sinchronizacija ir pobūdis

⁷⁴ „Российские военные под Нижним Новгородом учатся брать города с применением “танковой карусели”, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-07-07.

⁷⁵ Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-05 (16.42), С расчетами «Искандер-М» и «Точка-У» ЗВО проведена тренировка по управлению ракетными ударами“, Интерфакс, 2017-07-08.

⁷⁶ „Курские ракетчики провели учебно-боевые пуски ракет „Точка“ в Астраханской области“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-07-10.

⁷⁷ „Учения ВДВ на северо-западном направлении: длинные руки русского десанта“, 2017-07-10, https://ria.ru/defense_safety/20170707/1498098871.html

Liepos 5 d.	JSV „Šiaurė“	Povandeninės Šiaurės laivyno pajėgos Barenco Jūra	+100 K 1 PL	Puolimas. Pov. laivas „Smolensk“ šaudo sparnuota raketa „Granit“ į jūrinį taikinį už 400 km	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 5 d.	JSV Branduolinės pajėgos	Strateginės aviacijos OV Sirija	? K 2 Lek.	Puolimas. 2 Tu 95MSM strateginiai bombonešiai paleidžia 4 sparnuotas raketas ALCM X-101 į taikinius Sirijoje	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 5 d.	JSV „Vakarai“	Trys raketų brigados Maskvos, Leningrado, Kursko regionai	+500 K 200 KT	Puolimas. Raketų smūgio koordinacija, elektroniniai raketų paleidimai	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 5 d.	JSC „Vakarai“	X? ABC vienetas Leningradas	?	Puolimas, gynyba. Aerozolinė uždanga, maskuojant „Iskander“ raketas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 6 d.	JSV „Vakarai“	Oro gynybos vienetai Visoje Vakarų karinėje apygardoje	+5000 K +2000 KT	Puolimas. Teritorijos oro erdvės kontrolė/ gynyba, oras–oras mūšiai	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 6 d.	JSV „Vakarai“	Elektroninės kovos vienetai Maskvos, Nižnij Novgorod, Kaliningrado, Kursko sritys	+150 K 20 KT	Puolimas, gynyba. Elektroninės kovos priemonės apsaugoti pajėgas nuo oro smūgio, ryšių trikdymas ir žvalgyba	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 6 d.	JSV „Vakarai“	448-oji raketų brigada Astrachane	+500 K 100 KT	Puolimas. BR Točka U paleidimas Kopustin Jar poligone	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 5–7 d.	JSV Greitojo reagavimo pajėgos	Oro desanto 98-oji, 76-oji D., 31-oji D. brig. Transporto aviacija Pskovas	+2500 K 500 KT 40 Lek. ir Sr.	Puolimas. Aliarmas, oro transportas, oro šturmas, oro ouosto užėmimas, placdarmai, sustiprinimas ore ir žemėje, diversijos prieš uždugaryje	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 6 d.	JSV Greitojo reagavimo pajėgos	336-oji JBr. Baltijos laivyno aviacija Kaliningrado sritis	+600 K 15 KT ? O	Puolimas. Placdarmo užėmimas, jūrų desantas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 6 d.	JSV Greitojo reagavimo pajėgos JSV „Vakarai“	Baltijos laivynas Baltijos Jūra Kaliningrado sritis	+1000 K 20 L	Puolimas, gynyba. Minų užtvarų šalinimas, desanto laivų apsauga, minų užtvaros, jūrų pėstininkų transportavimas, jūrų desantas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis

Liepos 6 d.	JSV „Vakarai“	Baltijos laivyno aviacija Kaliningrado sritis	? K 10 Lek. ir Sr.,	Puolimas. Masyvus oro smūgis prieš puolimą, desanto parama iš oro	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 6 d.	JSV „Vakarai“	6-oji Oro OV Leningrado sritis	? K 10? Lek. ir Sr.	Puolimas. Masyvus oro smūgis prieš puolimą, desanto parama iš oro	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 6 d.	JSV „Vakarai“	X? OV X? MP Nižnij Novgorodo sritis	+1300 K 250 KT 10? Lek. ir Sr.	Puolimas. Pulko taktinė grupė puolant, mūšis mieste, upės forsavimas, „tankų karuselė“	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 6 d.	JSV „Vakarai“	X? OV Žvalgų vienetai Nižnij Novgorodo, Maskvos, Leningrado sritys	+1000 K 200 KT	Puolimas. Mūšiai mieste mažomis grupėmis, prieš štabų atakas, objektų užėmimas, ryšių naikinimas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Liepos 7 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korpusas, X? motošaulių vienetai Kaliningrado sritis	+1500 KS 200 KT	Puolimas. Veiksmai puolant, koviniai persidiskavimai, objektų užėmimas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
IŠ VISO:*			-+14 000 K +3600 KT -+70 O +20 L		

*Visi skaičiai yra iš atvirų šaltinių arba išskaičiuoti. Į galimą tų pačių karių dalyvavimą skirtinguose veiksmuose atsižvelgta.

Legenda. JSV – jungtinė strateginė vadovybė, OV – operacinė vadovybė, brig. – brigada, MP – motošaulių pulkas, MD – motošaulių divizija, TD – tankų divizija, DD – oro desanto divizija, JBr. – jūrų pėstininkų brigada, KGbr. – krantų gynybos brigada, K – kariai/jūreiviai, KT – karinė technika (kovos ir kt.), L – laivai: LA – antvandeniniai laivai, PL – povandeniniai laivai, KL – kiti laivai, O – orlaiviai, Lek. – lėktuvai, Sr. – sraigtasparniai.

2.4.2. *Zapad*-17. „*Zapad* operacijos“ antrasis etapas

Antrojo „*Zapad* operacijos“ etapo – pasiekto rezultato užtvirtinimas ir sėkmės išplėtimas arba konflikto stabilizavimas – treniruotė įvyko rugpjūtį (7?–23? d. d.). Visoje JSV „Vakarai“ teritorijoje prasidėjo daug atrodytų visiškai nesusietų vieni su kitais greitojo reagavimo ir bendros paskirties pajėgų dvišalių ir planinių mokymų. Rugpjūčio 13–14 d. visoje JSV „Vakarai“ teritorijoje prasidėjo apygardos ryšių pratybos⁷⁸, kuriose dalyvavo JSV 1-oji valdymo, 132-oji teritorinės ryšių brigados ir 20-osios Operacinės vadovybės (OV) 9-oji ryšių brigados.

⁷⁸ „В ЗВО проведены тактико-специальные учения одновременно с тремя соединениями связи“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-07, www.mil.ru

Iš viso – apie 4000 karių, 1000 technikos vienetų⁷⁹. Prie jų prisijungė Baltijos laivyno ryšių vienetai^{80 81} ir ODK 38-oji ODK ryšių brigada⁸². Per šias pratybas sukurtas realiai veikiantis, apie 50 mobilių ryšių punktų apimantis V2R tinklas⁸³, apjungiantis vienetus nuo kuopos iki strateginio lygmens štabo. *Taigi, visi skirtinguose mokymuose dalyvaujantys vienetai vėl tapo vieningo V2R vartotojais.*

Šį etapą, kaip ir turi būti, *rugpjūčio 8–11 d.* vėl pradėjo GRP (oro desantas ir jūrų pėstininkai) dvišaliais mokymais Pskovo ir Kaliningrado regionuose. Pskove – parodomieji dvišaliai ODK pulko mokymai, kuriuose demonstruota pulko veiksmas puolant. Pirmoji bataliono taktinė grupė (BTG) desantuojasi su kovos technika ir užgrobta placdarmą (oro ouostą), antroji bataliono taktinė grupė stiprina pajėgas, išsilaipindama užgrobtime oro uoste iš sraigtasparnių, o trečioji grupė BTG savo eiga forsuoja upę ir stiprina besiginančias pajėgas⁸⁴. Puolančiuosius palaiko sava ODK artilerija, o iš oro remia naikintuvai-bombonešiai ir sraigtasparniai. Juose dalyvavo 76-osios ir 106-osios ODK divizijų, 31-osios, 45-osios brigadų ir 38-osios ODK ryšių brigados padaliniai. Bendras dalyvaujančiųjų skaičius viršija 2,5 tūkst. karių, apie 600 kovos technikos vienetų ir kelios dešimtys orlaivių^{85 86 87 88 89 90 91}. Tuo pat metu, *rugpjūčio 9 d.*, Kaliningrade, Chmeliovkos poligone, vyksta dvišaliai 336-osios jūrų

⁷⁹ „В Западном военном округе проходят учения с соединениями связи“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-31.

⁸⁰ „Более 500 связистов Балтийского флота вышли на учение“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-15, www.mil.ru.

⁸¹ „Связисты Балтфлота испытают на учениях современные средства связи“, Калининград, РИА Новости, 2017-08-15.

⁸² ВДВ России в ходе пятидневных учений в СЗФО отработают весь спектр задач войск на период военного времени“, Интерфакс-АВН, 2017-08-07.

⁸³ „В Западном военном округе проходят учения с соединениями связи“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-07-31.

⁸⁴ „ВДВ России в ходе пятидневных учений в СЗФО отработают весь спектр задач войск на период военного времени“, Интерфакс-АВН, 2017-08-07.

⁸⁵ „Батальон ВДВ при поддержке авиации отбил у „боевиков“ аэродром под Псковом“, Москва, ТАСС, 2017-08-09, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4471921>

⁸⁶ „ВДВ России в ходе пятидневных учений в СЗФО отработают весь спектр задач войск на период военного времени“, Интерфакс-АВН, 2017-08-07.

⁸⁷ „Новое оборудование для прыжков с большой высоты испытали в ходе учений ВДВ под Псковом“, Псков, ТАСС, 2017-08-09, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4472182>.

⁸⁸ „Десантники в ходе учений под Псковом ликвидировали лагерь условного НВФ“, Струги Красные (Псковская область), Интерфакс-АВН, 2017-08-10, www.militarynews.ru.

⁸⁹ „В полковых учениях ВДВ в Псковской области задействовано около 40 самолетов и вертолетов – Минобороны РФ“, Псков, Интерфакс-АВН, 2017-08-08.

⁹⁰ „Новое оборудование для прыжков с большой высоты испытали в ходе учений ВДВ под Псковом“ ПСКОВ, ТАСС, 2017-08-09, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4472182>.

⁹¹ „В ноябре 104-й десантно-штурмовой полк ВДВ полностью перевооружат на БМД-4М и БТР-МДМ“, Аэродром Кислово (Псковская область), ТАСС, 2017-08-09, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4472647>.

pėstininkų brigados ir 7-ojo atskiro motošaulių pulko mokymai. Čia apie 500 jūrų pėstininkų, remiami orlaivių⁹², puola placdarmą, kuri gina motošauliai⁹³. Iš viso mokymuose dalyvavo daugiau kaip 2 tūkst. karių, 100 vienetų kovos technikos, 20 laivų ir 12 orlaivių. Jų veiksmus rėmė Baltijos laivynas⁹⁴ ir aviacija^{95 96}, kuri oficialiai vykdė paramos iš oro mokymus, buvo pasitelkti karinių inžinierių⁹⁷ ir elektroninės kovos vienetai⁹⁸.

Kova už užimtus placdarmus tęsiasi. Sausumos pajėgos stiprina oro ir krantų gynybą. Tą pačią rugpjūčio 9 dieną Kaliningrade esanti krantų gynybos brigada šaudo „Bal“ ir „Bastion“ sistemomis⁹⁹, o oro gynybos sistemos S-300 atremia masinį priešų oro antskrydį¹⁰⁰. Šalia vyksta dar vieni 11-ojo korpuso 79-osios atskiros motošaulių brigados ir 336-osios jūrų pėstininkų brigados mokymai (apie 700 karių, 40 vnt. kovos technikos), kuriuose pėstininkai atremia priešų puolimus¹⁰¹. Rugpjūčio 11 d. į pagalbą 11-ojo korpuso^{102 103} motošauliams ateina 79-osios atskiros motošaulių brigados elektroninės kovos pajėgos

⁹² Масштабное учение морской пехоты Балтийского флота прошло в Калининградской области, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-10, www.mil.ru.

⁹³ „Морские пехотинцы Балтийского флота на учении в Калининградской области отрабатывают вопросы обороны побережья“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-16, www.mil.ru.

⁹⁴ „Около 20 боевых кораблей и судов обеспечения Балтийского флота принимают участие в командно-штабной тренировке“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-15, www.mil.ru.

⁹⁵ „Летчики Балтийского флота проводят практические ракетные стрельбы под Калининградом“, Калининград, ТАСС, 2017-08-14, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4481305>.

⁹⁶ „Морская авиация БФ поддержала высадку морского десанта на учении в Калининградской области“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-17, www.mil.ru.

⁹⁷ „Инженеры Балтийского флота провели тактико-специальное учение“, пресс-служба ЗВО по Балтийскому флоту, 2017-08-10, <https://yaostrov.ru/corps/ucheniya/item/52302-инженеры-балтийского-флота-провели-тактико-специальное-учение#ixzz4qSNyoQqt>.

⁹⁸ „Подразделение РЭБ Балтийского флота подавило систему связи условного противника в ходе учения“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-11, www.mil.ru.

⁹⁹ С. Песоцкая, „Бал“ и „Бастيون“ уничтожили корабли „противника“ на Балтике“, Российская газета, 2017-08-09, <https://rg.ru/2017/08/09/reg-szfo/raketchiki-baltflota-unichtozhili-korabli-uslovnogo-protivnika.html>.

¹⁰⁰ „Комплексы С-300 сбили „нарушителей“ границы над Калининградом“, Российская газета, 2017-08-11, <https://rg.ru/2017/08/11/reg-szfo/kompleksy-s-300-sbili-narushitelej-granicy-nad-kaliningradom.html>.

¹⁰¹ Мотострелки Балтийского флота уничтожат морской десант условного противника в ходе учения, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-14, www.mil.ru.

¹⁰² „В Калининградской области проходит тактическое учение мотострелкового соединения армейского корпуса“, пресс-службы ЗВО по Балтийскому флоту, 2017-08-08, <https://yaostrov.ru/corps/ucheniya/item/52296-в-калининградской-области-проходит-тактическое-учение-мотострелкового-соединения-армейского-корпуса#ixzz4qSP6QSBu>.

¹⁰³ „Полковое учение армейского корпуса началось в Калининградской области“, пресс-служба ЗВО по Балтийскому флоту, 2017-08-14, <https://yaostrov.ru/corps/ucheniya/item/52306-полковое-учение-армейского-корпуса-началось-в-калининградской-области#ixzz4qSNLnRzE>.

(apie 100 karių, 20 kovos technikos vnt.)¹⁰⁴, kurios blokuoja priešo ryšius¹⁰⁵ ir dengia savo pajėgas nuo oro antskrydžių. Mokymai, kuriuose vykdoma užimtų teritorijų gynyba ir išvirtinimas jose, tęsiasi. Visur intensyviai naudojama aviacija¹⁰⁶, artilerija¹⁰⁷, elektroninė kova. Į panašius veiksmus įsijungia JSV „Vakarai“ 20-oji operacinė vadovybė (OV), pradedanti dvišalius naujai sukurtų 3-iosios ir 144-osios divizijų mokymus. Jos padaliniai daro tai, ką darytų tokios operacijos metu, t. y. puola, persidislokuoja, pasipildo atsargas po mūšio^{108 109 110}. Tą patį puolimą, gynybą, persidislokavimus poligonuose Maskvos, Nižnij-Novgorodo, Smolensko srityse¹¹¹ po planinių mokymų pavadinimu pradeda 1-oji tankų OV (1-oji tankų armija). Vėl visur intensyviai naudojama artilerija¹¹², aviacija, elektroninė kova^{113 114 115}. Leningrado srityje JSV „Vakarai“ 6-osios OV 138-oji motošaulių brigada irgi atkartoja abiejų armijų divizijų veiksmus^{116 117 118}.

Antrojo etapo pabaigoje į veiksmus įsijungia JSV „Branduolinės pajė-

¹⁰⁴ „Под Калининградом начались учения мотострелков Балтфлота“, пресс-службы Балтийского флота, 2017-08-08, <https://rg.ru/2017/08/08/reg-szfo/pod-kaliningradom-nachalis-takticheskoe-uchenie-motostrelkov-baltflota.html>.

¹⁰⁵ „Подразделение РЭБ Балтийского флота подавило систему связи условного противника в ходе учения“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-11, www.mil.ru.

¹⁰⁶ „Авиаудары и высадка десанта на учениях морской пехоты Балтийского флота“, 2017-08-19, <https://ria.ru/video/20170819/1500688024.html>.

¹⁰⁷ „Артиллеристы БФ провели учебно-боевые стрельбы с использованием беспилотников“, пресс-служба ЗВО по Балтийскому флоту, 2017-08-04, <https://yaostrov.ru/corps/ucheniya/item/52293-артиллеристы-бф-провели-учебно-боевые-стрельбы-с-использованием-беспилотников#ixzz4qSPdgZbp>.

¹⁰⁸ „Более 2000 человек и 600 единиц техники поднято по тревоге в рамках двустороннего учения в Воронежской области“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-17, www.mil.ru.

¹⁰⁹ „На учениях под Воронежем артиллеристы уничтожили базы „противника“, РИА Новости, 2017-08-20.

¹¹⁰ „Подразделение МТО на учении в Воронежской области обеспечит дозаправку топливом боевых машин в полевых условиях“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-15, www.mil.ru.

¹¹¹ „В ЗВО по учебной тревоге подняли части Первой танковой армии“, С.-Петербург, РИА Новости, 2017-08-15, https://ria.ru/defense_safety/20170815/1500382408.html.

¹¹² „Артиллеристы Таманской мотострелковой дивизии ЗВО отрабатывают ведение высокоточной стрельбы“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-29, www.mil.ru.

¹¹³ „Артиллеристы ЗВО впервые применяют новейшую модификацию «Мсты-С» на стрельбах под Нижним Новгородом“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-19, www.mil.ru.

¹¹⁴ „Расчеты РЭБ Западного военного округа подавили систему связи условного противника в Тамбовской области“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-28, www.mil.ru.

¹¹⁵ „Соединение РЭБ ЗВО поднято по тревоге на учение и совершает марш на незнакомый полигон в Тамбовской области“, 2017-08-17, http://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12138061@egNews.

¹¹⁶ „Более 1000 военнослужащих ЗВО участвует в двухстороннем БТУ под Санкт-Петербургом“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-17, www.mil.ru.

¹¹⁷ „Ударный батальон мотострелкового соединения ЗВО зажал «противника» в «огневом мешке“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-09-03, www.mil.ru.

¹¹⁸ „Тюльпаны» и «Пионы» уничтожили заглубленные командные пункты условного противника в Ленинградской области“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-29, www.mil.ru.

gos“ komponentai. Kaip skelbiama, planinius mokymus pradeda strateginės paskirties raketų pajėgos. Net vienuolika strateginės paskirties raketų pulkų pasklinda po visą Rusiją, pradėdami mokymus, apimančius kovinių patruliavimą ir kovą su priešo specialios paskirties pajėgomis, siekiančiomis juos sunaikinti¹¹⁹. Imituojami ir raketų paleidimai¹²⁰. Kiti branduolinės triados elementai irgi ištraukia: povandeninis laivas „Severodvinsk“ šaudo „Kalibr“ raketomis¹²¹, o naikintuvų lydimi strateginės aviacijos bombonešiai atlieka strateginį patruliavimą Ramiajame vandenyne¹²².

Apibendrinant šio etapo mokymus, matyti, kad *visur vykdomas puolimas, skirtas išplėsti sėkmę ir apginti jau kontroliuojamas teritorijas, ir pereinama prie strateginio atgrasymo* tam, kad priverstų oponentą derėtis. Veiksmai stipriai remiami iš oro didelio nuotolio tikslaus nutaikymo ginklais ir apsaugomi oro gynybos ir kitomis priemonėmis. Minėtuose mokymuose (žr. 2 lentelę) galėjo dalyvauti daugiau nei 27 tūkst. karių, apie 4200 kovos ir kitos karinės technikos ir įrangos vienetų, apie 50 orlaivių ir apie 20 laivų. Ir vėl skirtingose Rusijos vietose vyko eilė mokymų, kurie irgi galėtų būti laikomi šio etapo treniruotės dalimi, tačiau turimos medžiagos nepakanka tai patvirtinti.

2 lentelė. **Zapad-17, tikėtina, 2-asis etapas „Sėkmės išplėtimas ir sustiprinimas“**

Data 2017	Jungtinė strateginė vadovybė JSV	Vienetai/Vieta	Dydis*	Veikla	Pastabos
Liepos 31 d. Rugsjūčio ?	JSV „Vakarai“	3 ryšių brig. Nizhnij Novgorodo, Leningrado, Voronežo, Kaliningrado sritis	+5000 K 1000 KT	Sukuria ir išlaiko V2R tinklą	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsjūčio 4 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. 7-asis MP Kaliningrado sritis	+500 K 65 KT	Gynyba. Gina pakrantę nuo priešo pajėgų išsilaipinimo (elektroninė kova, artilerijos parama)	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis

¹¹⁹ „ПГРК «Тополь», «Тополь-М» и «Ярс» отрабатывают манёвренные действия на маршрутах боевого патрулирования в четырёх регионах России“, Департамент информации и массовых коммуникаций Министерства обороны Российской Федерации, 2017-08-15, www.mil.ru.

¹²⁰ „Ракетчики проведут условные пуски из „Тополя“ в Тверской области“, Москва, ТАСС, 2017-08-17, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4488075>.

¹²¹ „Подлодка в Баренцевом море провела стрельбу крылатой ракетой «Калибр»“, пресс-служба, Северного флота, 2017-08-18, <https://iz.ru/634257/2017-08-18/podlodka-v-barentcevom-more-provela-strelbu-krylatoi-raketoj-kalibr>.

¹²² „Ракетоносцы ВКС выполнили полеты над нейтральными водами в Тихом океане“, Москва, РИА Новости, 2017-08-24.

Rugpjūčio 8–11 d.	JSV Greitojo reagavimo pajėgos	Transporto Aviacijos OV	? K 40 O	Puolimas. Greitojo reagavimo pajėgų pergabenimas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 8–11 d.	JSV Greitojo reagavimo pajėgos, „Vakarai“	76-oji, 106-oji DD, 31-oji, 45-oji brig., 38-oji ryšių brig. Pskovas	+2500 K +600 KT	Puolimas. Pulko mokymai puolant, oro šturmas, oro uosto užėmimas, pastiprinimai ore ir žemėje, reidai prieš uždugaryje, V2R sukūrimas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 8 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. 79-oji MBBr. Kaliningrado sritis	+700 K 40 KT +4* O	Puolimas. Bataliono taktinės grupės mokymai su artilerija ir parama iš oro	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 9 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. 25-oji KGbr. Kaliningrado sritis	+200* K +10* KT	Puolimas, gynyba. Neleisti oponento laivams priplaukti	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 9 d.	JSV Greitojo reagavimo pajėgos	336-oji JBr. Kaliningrado sritis	+500 K 40 KT	Puolimas. Jūrų desantas, ugnies parama iš laivų	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 10 d.	JSV „Vakarai“	Baltijos laivynas, Jūrų inžinieriai Kaliningrado sritis	+150 K 20 KT	Puolimas. Minų užtvary šalinimas potencialaus jūrų desanto vietoje	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 10–16 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. 7-asis MP+ 336-oji JBr. Kaliningrado sritis	+2000 K 100 KT 12 O, 20 LA	Puolimas, gynyba. Dvišaliai mokymai, jūrų pėstininkai puola, motošauliai ginasi, artilerija ir parama iš oro	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 11 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. Elektroninės kovos vienetai Kaliningrado sritis	+100 K 20 KT	Puolimas, gynyba. Potencialiai remia dvišalius jūrų pėstininkų ir motošaulių mokymus, trikdžiai, SIGINT, perdislokavimų priedanga	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 11 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. Oro gynybos vienetai Kaliningrado sritis	?	Gynyba, puolimas. Dvišaliai Baltijos laivyno aviacijos ir oro gynybos (S300) mokymai, teritorijos gynyba	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 13 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. X? motošaulių vienetai Kaliningrado sritis	?	Puolimas. Tankų įgulų mokymai, šaudyba į įvairius taikinius, reagavimas į naujas įvadies	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis

Rugpjūčio 14–18 d.	JSV „Vakarai“	Baltijos laivyno aviacija Kaliningrado sritis	+500 K 20 KT	Puolimas. Dalyvauja dvišaliuose mokymuose su oro gynyba (S300), pajėgų palaikymas iš oro, oro erdvės kontrolė	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 14–18 d.	JSV „Vakarai“	20-oji OV 3-iosios ir 144-osios MD Voronežo sritis	+2000 K 600 KT	Puolimas, gynyba. Dvišaliai mokymai, aliarmas, persidislokavimas, veikla nežinomoje vietovėje, logistinis aprūpinimas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 15 d.	JSV „Vakarai“	Baltijos laivynas, Ryšių vienetai Kaliningrado sritis	500 K	Ryšių pratybos, V2R išlaikymas. Tikriausiai JSV ryšių pratybų dalis	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 15 d.	JSV „Vakarai“	Baltijos laivynas Baltijos jūra	+1000 K 20 L	Gynyba, puolimas. Vadovybės treniruotė, skirtingi laivų veiksmai jūroje	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 15–? d.	JSV „Vakarai“	1-oji tankų OV (60-oji ryšių brig., 2-oji MD, 4-oji TD, 228-oji artilerijos brig., 112-oji raketų brig., 53-oji oro gynybos brig., 20-asis ABC pulkas Maskvos, Smolensko, Ivanovo, Nižnij Novgorodo sritys	+5000 K* 1000 KT	Puolimas, gynyba. Aliarmas, persidislokavimai, puolimas, teritorijų gynyba, V2R sukūrimas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 15–? d.	JSV Branduolinės pajėgos	Strateginių raketų OV, vienuolika mobiliųjų raketų pulkų 4 Rusijos regionai	+2000 K 400 KT	Gynyba. Strateginių raketų išvedimas į patruliovimą, raketų „Topol“ paleidimo imitacija	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 17 d.	JSV „Vakarai“	6-oji OV 138-oji motošaulių brig. Leningrado sritis	+1000 K 100 KT	Puolimas, gynyba. Dvišaliai brigados BTG mokymai, V2R steigimas, persidislokavimai, šaudymai, UAV panaudojimas, sąveika su artilerija	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis

Rugpjūčio 17 d.	JSV „Vakarai“	16-oji elektroninės kovos brig. Tambovo sritis	+500 K 100 KT	Puolimas. Priešininko ryšių trikdymas, savo pajėgų priedanga nuo aviacijos	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 17 d.	JSV „Vakarai“	Aviacijos vienetai Kursko sritis	10 O	Puolimas. Oras–oras mūšiai, oro erdvės kontrolė, parama sausumos pajėgoms	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 17 d.	JSV „Vakarai“	20-oji OV Artilerijos, Žvalgybos vienetai/skirtin-gos vietos	?	Puolimas. Tikriausiai 20 OV rugpjūčio 14–18 d. dalis	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio	JSV Branduolinės pajėgos	Šiaurės laivyno povandeninės pajėgos PL „Severod-vinsk“ Barenco jūra	1 PL	Sparnuotosios raketos „Kaliber“ paleidimas. Dis-tancija – 600 km	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 19 d.	JSV „Vakarai“	1-osios tankų OV artilerijos vienetai Nižnij Novgoro-do sritis	+1000 K 300 KT	Puolimas. Tikriausiai, 1-osios OV mokymų rugpjūčio 15–? d. dalis	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 23 d.	JSV Branduolinės pajėgos	Strateginės aviacijos OV	2–6 O	Puolimas, gynyba. Strateginės aviaci-jos patrulis virš Japonijos, Gel-tonosios ir pietų Kinijos jūrų. A-50 ir užpildymas ore	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugpjūčio 23–25 d.	JSV „Vakarai“	6-oji oro OV Kurskas–Astrachanė	+100 K 15 O	Gynyba, puolimas. Persidis-lokavimas į atsarginius aerodromus	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
IŠ VISO:			+27000 K +4200 KT +55 O 20 L		

*Visi skaičiai yra iš atvirų šaltinių arba išskaičiuoti. Į galimą tų pačių karių dalyvavimą skirtin-guose veiksmuose atsižvelgta.

Legenda. JSV – jungtinė strateginė vadovybė, OV – operacinė vadovybė, brig. – brigada, MP – motošaulių pulkas, MD – motošaulių divizija, TD – tankų divizija, DD – oro desanto divizija, JBr. – jūrų pėstininkų brigada, KGbr. – krantų gynybos brigada, K – kariai/jūreiviai, KT – karinė technika (kovos ir kt.), L – laivai: LA – antvandeniniai laivai, PL – povandeniniai laivai, KL – kiti laivai, O – orlaiviai, Lek. – lėktuvai, Sr. – sraigtasparniai.

2.4.3. *Zapad-17*. „*Zapad* operacijos“ trečiasis etapas

Trečiojo „*Zapad* operacijos“ etapo – plataus masto visos valstybės gynybos, pasitelkiant visus pajėgumus ir pralaimėjimo atveju pereinančios į branduolinį karą – treniruotė prasidėjo rugsėjo mėn. (11–23 d.). Kaip ir ankstesnių etapų metu, daug greito reagavimo, bendros paskirties branduolinių pajėgų vienetų bei kitų valstybės jėgos institucijų (Nacionalinės gvardijos, Ypatingų situacijų ministerijos ir t. t.) pajėgų mokymai, dvišaliai, planiniai, atrodytų visiškai nesusieti vieni su kitais, buvo labai koordinuoti ir sinchroniški. Svarbiausia, visi veiksmai pilnai atitiko šio etapo esmę – visuotinę valstybės gynybą (su kontrpuolimo elementais). Į šį etapą pateko ir oficialiai paskelbtos *Zapad-17* dienos, kurių metų organizuota parodomoji programa žurnalistams ir stebėtojams iš užsienio. Ji buvo skirta *pademonstruoti trečiojo etapo veiksmus – plataus masto gynybą su kontrpuolimo elementais*.

Kaip ir ankstesnių etapų metu, vėl sukurtas vieningas V2R. Visos mokyimuose dalyvavusios greitojo reagavimo ir bendrosios paskirties pajėgos išskleidė mobilių V2R tinklą, aktyvavo dirbusius realaus laiko režimu valdymo punktus¹²³ ¹²⁴, naudojo automatizuotas mūšio valdymo sistemas (Andromeda-D, Poliot-K¹²⁵ ir t. t.). Taip buvo užtikrintas 1000 km¹²⁶–2000 km.¹²⁷ atstumu vienas nuo kito mokymus vykdančių pajėgų veiksmų sinchorizavimas ir sukurta nuo kareivio iki aukščiausiojo štabo išplitusi informacinė-valdymo sistema¹²⁸.

Šis etapas prasidėjo labai įdomiai. *Rugsėjo 12 d.* paleista šachtinio bazavimo tarpkontinentinė balistinė raketa „Jars“¹²⁹. *Tarpkontinentinės balistinės raketos*, skirtingai nuo trumpo nuotolio, strateginių bombonešių ar povandeniinių laivų, *neša tik branduolinį užtaisą*, taigi, nors įvardintas kaip bandomasis, iš esmės, šis šūvis pradėjo paskutinįjį – visuotinės gynybos – etapą. *Jame šalis pradeda naudoti strateginius branduolinius ginklus*. Paleidimas „atsitiktinai“

¹²³ „Связисты Балтийского флота проводят учения в полевых условиях“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-08-13, www.mil.ru.

¹²⁴ „Сеть скрытых командных пунктов создана в рамках учений «Запад-2017»“, <https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201709201215-4fls.htm>.

¹²⁵ „Подразделения ВДВ оборудовали скрытые полевые пункты управления в рамках ССУ «Запад-2017»“, 2017-09-18, www.mil.ru.

¹²⁶ „Военные связисты России и Белоруссии создали защищенную линию связи длиной около 1000 км для обеспечения учения «Запад-2017»“, 2017-09-15, www.mil.ru.

¹²⁷ „На учении «Запад-2017» связисты ВДВ обеспечивают пункты управления связи на расстоянии до 2 тыс. Км“, 2017-09-16, www.mil.ru.

¹²⁸ „Учения «Запад-2017»: проверка «нервной системы» российской армии“, Москва, ТАСС, 2017-09-19.

¹²⁹ „Россия выполнила испытательный пуск межконтинентальной ракеты «Ярс» с разделяющейся головной частью“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-09-20.

sutapo su labai keistu įvykiu, privertusiu vykdyti veiksmus, kurie tikrai vyktų tuo atveju, kai panaudojamas branduolinis ginklas. Tas keistas įvykis buvo Rusijoje prasidėjusi anoniminių skambučių apie padėtus sprogmenis lavina, kuri, iš esmės, tęsiasi ir iki šiol. Nors oficialūs pareigūnai suskubo teigti, kad tai nėra mokymai¹³⁰, tai neturi jokio sąryšio su mokymais¹³¹ arba tai yra organizuota iš užsienio provokacija¹³², tačiau susidariusi situacija suteikė pretekstą naujai sukurtai Rusijos nacionalinei gvardijai, Ypatingų situacijų ministerijai, FSB ir kitoms struktūroms daryti tai, ką jos darytų tokiais atvejais, t. y. imtis masinės civilinių objektų, gyventojų evakuacijos. Per pirmąją skambučių bangą, trukusią tris dienas, nuo rugsėjo 10 iki 12 d., ir apėmusią Rusijos teritoriją nuo Kaliningrado¹³³ iki Omsko, buvo evakuota kelios dešimtys objektų, pradedant administraciniais pastatais ir baigiant prekybos centrais, o realiai evakuotųjų skaičius siekė 45 tūkstančius¹³⁴. Kiek tūkstančių Nacionalinės gvardijos ir kitų jėgos struktūrų karių evakavo žmones, saugojo ir tikrino objektus, pasakyti sunku, tačiau tai bus tikrai tūkstančiai. Žinant, kad *visos tos tarnybos yra įtrauktos į NGVC V2R tinklą* ir gali būti (ir, tikriausiai, buvo) iš jo valdomos, trečiasis etapas iš pat pradžių tapo labai realus.

Pabandykime atkurti trečiojo etapo scenarijų, remiantis veiksmis, kuriuos tuo metu vykdė pajėgos. Bendrosios paskirties pajėgos pradėjo plataus masto gynybą. Gynybą, kuri, tikriausiai, vyktų tuo atveju, kai, nepavykus pasiekti pirmajam ir antrajam etapams keliamų tikslų, tektų susiremti su Vakarų (NATO) pajėgomis, kurios okupuotoms teritorijoms išvaduoti imtųsi plataus masto konvencinių veiksmų.

Visur šio etapo pradžioje vyrauja gynyba. *Ji pradedama beveik tuo pat metu visame, kaip Gynybos ministerija įvardijo, 600 km ilgio fronte*¹³⁵. Kaliningrado srityje 11-ojo korpuso pajėgos pradeda, kaip skelbiama, planines pra-

¹³⁰ „Глава МЧС опроверг версию „учений“ в связи с массовой эвакуацией людей в регионах РФ“, Москва, INTERFAX.RU, 2017-09-20.

¹³¹ „Глава МЧС: эвакуации в городах России из-за анонимных звонков не связаны с учениями“, <https://www.kommersant.ru/doc/3416054>.

¹³² „Генерал ФСБ отметил сезонность анонимных звонков с угрозами взрывов“, Москва, РИА Новости, 2017-09-12.

¹³³ „В Калининграде проверяют анонимные сообщения о минировании зданий“, Калининград, РИА Новости, 2017-09-12.

¹³⁴ <https://meduza.io/feature/2017/09/12/evakuatsiya-tysyach-lyudey-iz-torgovyh-tsentrov-shkol-vuzov-administratsiy-i-gostinits-po-vsey-rossii-chno-proishodit>.

¹³⁵ „Путин и Шойгу оценили итоги учений „Запад-2017“ на Лужском полигоне“, Полигон Лужский, РИА Новости, 2017-09-18.

tybas, skirtas gynybai¹³⁶ ¹³⁷. Prie jų prisijungia srityje dislokuotos aviacijos ir oro erdvės gynybos sistemų S300, S400 ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ bei specialių pajėgų vykdomos kovos su priešu koviniaiis plaukikais¹⁴¹ pratybos. Leningrado srityje, Pečengos poligone, apie 1500 motošaulių, remiamų 300 vnt. kovos technikos vienetų, įsirenginėja pozicijas ir ruošiasi gynybai¹⁴². Prie Murmansko esančiame Pumanki poligone 600 jūrų pėstininkų ir apie 300 vnt. kovos technikos, artilerijos ir aviacijos remiami ruošiasi atremti jūrų desanto išsilaipinimą¹⁴³. 1-osios tankų armijos 6-oji tankų brigada geležinkelio stotyse kraunasi į ešelonus, ruošdamasi sustiprinti bendras Rusijos–Baltarusijos pajėgas¹⁴⁴, kurios, savo ruožtu, Baltarusijos poligonuose irgi rengiasi gynybai¹⁴⁵. Šiaurės¹⁴⁶ ir Baltijos¹⁴⁷ laivynai išplaukia iš nuolatinių bazavimo vietų į operacinius rajonus¹⁴⁸ ir pradeda gynybos nuo priešų aviacijos ir laivyno¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ pratybas. Tą patį daro JSV

¹³⁶ „В Калининградской области проходит учение с подразделениями армейского корпуса Балтийского флота“, Отдел информационного обеспечения Балтийского региона (г. Калининград), 2017-09-13, www.mil.ru.

¹³⁷ „Сухопутные подразделения Балтийского флота отрабатывают действия в обороне в рамках учения «Запад-2017»“, 2017-09-16, www.mil.ru.

¹³⁸ „В ходе учения „Запад-2017“ военные проверили работу дежурных сил ПВО“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-09-14.

¹³⁹ „Силы ПВО Балтфлота на учениях „Запад-2017“ уничтожили ракеты условного противника“, Калининград, ТАСС, 2017-09-15, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4563969>.

¹⁴⁰ „Подразделения противовоздушной обороны Балтийского флота отразили авиационный удар“, Отдел информационного обеспечения Балтийского региона (г. Калининград), 2017-09-15, www.mil.ru.

¹⁴¹ „На Балтийском флоте в рамках ССУ «Запад-2017» бойцы отряда ПДСС задержали условных подводных диверсантов“, 2017-09-15, www.mil.ru.

¹⁴² „В Заполярье завершилось тактическое учение с подразделениями армейского корпуса Северного флота“, Пресс-служба Северного флота, 2017-09-15, www.mil.ru.

¹⁴³ „Морпехи Северного флота на учениях отразили высадку десанта на Кольский полуостров“, Мурманск, ТАСС, 2017-09-18, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4571107>.

¹⁴⁴ „Танковая бригада из Подмосковья перебрасывается в Белоруссию на учения“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-09-14.

¹⁴⁵ „Подразделения ЗВО заняли оборонительные рубежи на белорусском военном полигоне Осиповичский в рамках ССУ «Запад-2017»“, 2017-09-16, www.mil.ru.

¹⁴⁶ „В Баренцевом море начались учения Северного флота“, Пресс-служба Северного флота, РИА Новости, 2017-09-14.

¹⁴⁷ „Корабли Балтийского флота вышли в море на учениях «Запад-2017»“, Пресс-служба Западного военного округа, 2017-09-16, <http://kgd.ru/news/society/item/66883-korabli-baltijskogo-flota-vyshli-v-more-na-ucheniayah-zapad-2017>.

¹⁴⁸ „Силы Беломорской военно-морской базы Северного флота развернуты в Баренцевом море“, Пресс-служба Северного флота, 2017-09-16, www.mil.ru.

¹⁴⁹ „Корабельная ударная группа и истребительная авиация СФ отразили воздушные атаки условного противника в Баренцевом море“, Пресс-служба Северного флота, 2017-09-15, www.mil.ru.

¹⁵⁰ „Корвет Балтфлота в ходе учения „Запад-2017“ поразил крылатой ракетой корабль условного противника“, Балтийск. пресс-службе Балтфлота РФ, Интерфакс, 2017-09-19.

¹⁵¹ „Корабли Балтфлота выполнили артиллерийские стрельбы на учениях „Запад-2017“, отдела информационного обеспечения пресс-службы ЗВО по Балтийскому флоту, 2017-09-17, Балтийск (Калининградская область), РИА Новости, 2017-09-17.

„Vakarai“, 6-osios aviacijos OV pajėgos, kurių orlaiviai skubiai perdislokuojami į atsarginius aerodromus¹⁵². Gynybai pasitelkiamos specializuotosios pajėgos. JSV „Vakarai“ cheminės, radiacinės ir biologinės apsaugos vienetų kariai Lugos poligone demonstruoja gebą maskuoti pajėgų persidislokavimą aerozoliniais dūmais¹⁵³, o elektroninio karo specialistai – apsaugoti pajėgas nuo priešo žvalgybos iš oro¹⁵⁴ bei kibernetinių atakų, skirtų suardyti gynybai sukurtą V2R sistemą¹⁵⁵.

Puolančių priešą stabdyti dar iki tiesioginio kontakto su juo naudojamos aviacinės (sraigasparnių) pasalos¹⁵⁶ ir didelio nuotolio tikslaus nutaikymo ginklas. Tai daro raketų brigados, kurios „Iskander“ ir „Točka-U“ raketomis smogia į priešo valdymo punktus ir pajėgų sutelkimo rajonus¹⁵⁷ ¹⁵⁸. Tą patį tik realios kovinės operacijos rėmuose Viduržemio jūroje atlieka povandeniniai laivai „Didysis Novgorodas“ ir „Kalino“, raketomis „Kalibr“ apšaudydami taikinius Sirijoje¹⁵⁹. Į stabdymo operacijas įtraukiamos greitojo reagavimo pajėgos. Oro desanto kariai¹⁶⁰ vykdo kovinius reidus arba desantuojami į priešą užnugarį, kur vykdo diversijas, parenka taikinius ir kitaip trikdo priešą¹⁶¹. Gynybiniuose mūšiuose patiriamiems nuostoliams atstatyti logistikos pajėgos atlieka pažeistos kovos technikos evakuacijos ir atstatymo¹⁶² ir savo vienetų aprūpinimo pratybas¹⁶³.

Vis labiau įsitraukiant į gynybinius mūšius, kuriuose priešas sustabdo-

¹⁵² „Авиация ЗВО передислоцируется на оперативные аэродромы в рамках проведения ССУ «Запад-2017»“, 2017-09-15, www.mil.ru.

¹⁵³ „Специалисты РХБ защиты ЗВО скрыли передислокацию войск на учении «Запад-2017»“, 2017-09-15, www.mil.ru.

¹⁵⁴ „Военные специалисты РЭБ ЗВО на учении «Запад-2017» прикрыли развертывание войск союзников от беспилотников «противника»“, 2017-09-15, www.mil.ru.

¹⁵⁵ „Военные связисты ЗВО отразили кибератаки «противника» на учении «Запад-2017»“, 2017-09-15, www.mil.ru.

¹⁵⁶ „Вертолеты ЗВО продемонстрировали тактику уничтожения высококомобильного «противника» из засад в ходе учения «Запад-2017»“, 2017-09-17, www.mil.ru.

¹⁵⁷ „Ракетчики ЗВО в ходе ССУ «Запад-2017» уничтожили военную технику и командный пункт условного противника на полигоне в Ленинградской области“, 2017-09-17, www.mil.ru.

¹⁵⁸ TV žinios RTR „Vesti“, 19.00, 2017-09-16.

¹⁵⁹ „Подлодки «Великий Новгород» и «Колпино» нанесли удар „Калибрами“ по объектам ИГ в Сирии“, Москва, ТАСС, 2017-09-14, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4561914>.

¹⁶⁰ „В ходе учения „Запад-2017“ поднят по тревоге ряд подразделений ВДВ России“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-09-14.

¹⁶¹ „Ульяновское соединение ВДВ проведет первое тактическое учение с применением боевых машин БМД-4М и БТР-МДМ «Ракушка»“, Департамент информации и массовых коммуникаций Министерства обороны Российской Федерации, 2017-09-13, www.mil.ru.

¹⁶² „Специалисты МТО проведут в ходе ССУ «Запад-2017» тренировки по обслуживанию и экстренному ремонту ВВТ“, 2017-09-16, www.mil.ru.

¹⁶³ „Бригада материально-технического обеспечения ЗВО в ходе учения «Запад-2017» развернула ремонтные мастерские“, 2017-09-16, www.mil.ru.

mas¹⁶⁴ ¹⁶⁵, pradedama rengtis kontrsmūgiams¹⁶⁶: visame fronte nuo Leningrado¹⁶⁷ iki Kaliningrado¹⁶⁸ ir Baltarusijos pereinama į kontrpuolimą. Ypatingas dėmesys vėl skiriamas, organizuojant puolančiųjų paramą iš oro¹⁶⁹ ¹⁷⁰. Antroje oficialių *Zapad-17* mokymų pusėje praktiškai visuose frontuose vykdomi tokie sėkmingi kontrsmūgiai¹⁷¹, kad pralaimintys Vakarai priversti panaudoti kraštutines priemones, t. y. branduolinį ginklą, todėl Rusijoje tuo metu plūsteli antroji anoniminių skambučių apie minavimą banga. Jie ir toliau skelbiami nesusietais su mokymais, tačiau, reaguodama į juos, Nacionalinė gvardija ir kitos pajėgos vienuolikoje miestų (daugiausiai vakarinėje ir pietinėje Rusijos dalyse) tęsia masines objektų patikras ir gyventojų evakuacijas. Šį kartą *realiai evakuojama* daugiau nei 200 tūkst. žmonių, patikrinama virš 700 objektų¹⁷². Panašu, kad taip Rusijos kariškiai modeliuoja situaciją, kai Vakarai, stabdydami jos puolimą, smūgiuoja į Rusijos gilumą.

Gynybos ministerija į tai atsako branduoliniais smūgiais. Juos imituoja Kopustino Jaro poligone atliktas „Iskanderio“ raketos, galinčios nešti branduolinį užtaisą, paleidimas maksimaliu nuotoliu¹⁷³, tarpkontinentinės balistinės raketos „Jars“ nuo mobiliosios platformos paleidimas Plesecko kosmodrome¹⁷⁴ ir strateginių bombonešių Tu 22M3 paleidimas vėl skelbiamas kaip planinis skrydis virš Baltijos Jūros ir palei Norvegiją¹⁷⁵. Po keletos dienų Gynybos mi-

¹⁶⁴ „Мотострелки общевойсковой армии ЗВО уничтожили десант НВФ в ходе основного этапа учения «Запад-2017»“, 2017-09-17, www.mil.ru.

¹⁶⁵ „Лётчики Балтфлота уничтожили подлодку условного противника на учениях «Запад-2017», Минобороны РФ, 2017-09-16, <http://kgd.ru/news/society/item/66895-ljotchiki-baltflota-unichtozhili-podlodku-uslovnogo-protivnika-na-uchenyah-zapad-2017>.

¹⁶⁶ „Подразделения ВДВ готовятся к погружке в самолеты ВТА для последующего применения в качестве парашютного тактического десанта“, 2017-09-17, www.mil.ru.

¹⁶⁷ „Су-25 на учениях „Запад-2017“ уничтожили колонну „противника“, департамент информации и массовых коммуникаций Минобороны России, С.-Петербург, РИА Новости, 2017-09-18.

¹⁶⁸ „Су-24 выполнили практическое бомбометание на учениях „Запад-2017“, пресс-служба Западного военного округа (ЗВО) по Балтийскому флоту, Калининград, РИА Новости, 2017-09-17.

¹⁶⁹ „Российские Су-24М на учениях „Запад-2017“ уничтожили объекты „противника“, С.-Петербург, РИА Новости, 2017-09-18.

¹⁷⁰ Экипажи ударных вертолетов ЗВО выполнили прикрытие наземной группировки войск с воздуха в рамках учения «Запад-2017», 2017-09-17, www.mil.ru.

¹⁷¹ „Мотострелки Балтийского флота под Калининградом ликвидировали условных террористов в ходе маневров „Запад-2017“, Полигон „Правдинский“ (Калининградская область), Интерфакс-АВН, 2017-09-18.

¹⁷² А. Гальперин, „Более 200 тысяч человек эвакуировали в РФ за неделю из-за звонков анонимов“, Москва, РИА Новости, 2017-09-19.

¹⁷³ „Комплекс „Искандер-М“ на учениях запустил ракету на максимальную дальность“, Москва, РИА Новости, 2017-09-18.

¹⁷⁴ „Испытательный пуск: ракета «Ярс» поразила цель на Камчатке“, 2017-09-20, <https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201709201139-d0to.htm>.

¹⁷⁵ „Бомбардировщики Ту-22М3 совершили плановые полеты над нейтральными водами Балтийского и Норвежского морей“, 2017-09-21, <https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201709210004-urtl.htm>.

nisterija pradeda visų JSV pajėgų kompleksinį patikrinimą. Jau ne dešimtys, o šimtai dalinių ir junginių visoje Rusijoje tikrinami, išvedami iš nuolatinės dislokacijos vietų, o poligonuose vykdomos įvairios užduotys. Rusijoje anonimiškai skambučiai tęsiasi, todėl Nacionalinė gvardija ir kitos struktūros, kaip ir NGVC, ir toliau intensyviai dirba. Bendrai nuo skambučių pradžios iki spalio antrosios pusės Nacionalinė gvardija ir kitos struktūros 170 miestų patikrino apie 2,46 tūkst. objektų¹⁷⁶ ir realiai evakavo apie 1 proc. visų Rusijos gyventojų, t. y. 1.4 milijono žmonių¹⁷⁷. Tokia situacija, tikriausiai, būtų rimto karinio konflikto, kai jau naudojami branduoliniai ginklai, metu.

Spalio 26 d. NGVC pražaidžia trečiosios „Zapad operacijos“ dalies kulminaciją, t. y. jos patį blogiausią variantą, kai konfrontuojančios šalys apsieičia masiniais branduoliniais smūgiais. Pagal Rusijos įstatymus tik Prezidentas gali inicijuoti masinį branduolinį atsaką. Tą dieną kaip tik vyksta Rusijos nacionalinio saugumo tarybos posėdis¹⁷⁸, tad, pasibaigus jam, visi šios tarybos nariai vyksta į NGVS, kur, susipažinę su situacija, priima sprendimą masiniam smūgiui. Visa branduolinė triada suduoda koordinuotą masinį branduolinį smūgį. Balistinė raketa iš Plesecko, trys iš povandeninių laivų paleistos raketos ir keletas iš strateginių bombonešių paleistų sparnuotųjų raketų sėkmingai pasiekia taikinius, esančius už tūkstančių kilometrų¹⁷⁹ 180. Oficialiai pranešama, kad Putinas, kaip vyriausias ginkluotųjų pajėgų vadas, pats duoda įsakymą jas paleisti¹⁸¹. „Zapad operacijos“ tikrinimas baigtas. Kitą dieną Gynybos ministerijoje įvyksta kolegijos posėdis, kuriame S. Šoigu paskelbia, kad *Zapad* kelti tikslai buvo pasiekti¹⁸². Rusija ne tik patikrina visą etapą iki galo, bet taip pat pasiunčia Vakarams žinią apie pasirėngimą „peržengti Rubikoną“, t. y. masiškai panaudoti branduolinius ginklus. Ar tai taps kasmetine Rusijos praktika, atsakant į JAV vykdomus kasmetinius branduolinės triados mokymus „Global Griausmas“ (ang. *Global Thunder*)¹⁸³, parodys laikas.

Apibendrinant trečiojo etapo įvykius, matome, kad veiksmų pobū-

¹⁷⁶ „В России эвакуировали уже более миллиона человек в связи с „минированиями“, Москва, РИА Новости, 2017-10-10.

¹⁷⁷ А. Карапетян, „В РФ почти 1,4 миллиона человек эвакуировали с начала волны „минирований“, Москва, РИА Новости, 2017-10-26.

¹⁷⁸ RTR, žinios „Vesti“, 19.00, 2017-10-26.

¹⁷⁹ „Минобороны провело тренировку по управлению Стратегическими ядерными силами“, Москва, РИА Новости, 2017-10-26.

¹⁸⁰ „В рамках учений РВСН с Плесецка запущена МБР „Тополь“ - Минобороны РФ“, Москва, Интерфакс-АВН, 2017-10-26.

¹⁸¹ „Путин на учениях в четверг запустил четыре баллистические ракеты“, Москва, РИА Новости, 2017-10-26.

¹⁸² А. Тихонов, „Факторы роста обороноспособности“, Красная звезда, 2017-10-29, <http://www.redstar.ru/index.php/newspaper/item/34943-factory-rosta-oboronosposobnosti>.

¹⁸³ Kasmetiniai JAV branduolinės triados mokymai „Global Thunder 2018“ prasidėjo lapkričio 30 d.

dis pasikeitė iš esmės. Ankstesniuose etapuose dominavusį puolimą pakeitė *plataus masto gynyba, masiškai panaudojant konvencines pajėgas ir pereinant į kontrpuolimus ten, kur susidarė palanki situacija*. Gynyba mažiau remiama iš oro ir didelio nuotolio tikslaus nutaikymo ginklais, tačiau panaudojamas *strateginis branduolinis ginklas, dėl ko ruošiamasi sulaukti ir atsako*. Į veiksmus įvairiais pretekstais įtraukiamos kitos struktūros (Nacionalinė gvardija ir t. t.). Trečiajame etape (žr. 3 lentelę), neskaičiuojant kitų institucijų karių, galėjo dalyvauti daugiau nei 27 tūkst. karių, apie 2000 vnt. kovos ir kitos karinės technikos ir įrangos, apie 130 orlaivių ir apie 50 laivų. Kiek kitų struktūrų karių buvo įtraukta, galima tik spėlioti, o ar skaičiuoti evakuojamus civilius, kaip mokymų dalyvius, yra diskutuotina.

3 lentelė. **Zapad-17, tikėtina, 3-asis etapas „Visuotinė gynyba“**

Data 2017	Jungtinė strateginė vadovybė JSV	Vienetai/Vieta	Dydis*	Veikla	Pastabos
Rugsėjo 12 d.	JSV branduolinės pajėgos	Strateginių raketų OV	? 1 balistinė raketa	Puolimas, gynyba. Balistinės raketos paleidimas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 13–? d.	JSV „Vakarai“	Ryšių vienetai Kaliningrado sritis	+400 K +30 KT	Sukuria ir išlaiko V2R tinklą	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 13 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp., 79-oji motošaulių brig., 7-asis MP	+1000 K +100 KT +4 Ai. ir Sr.	Gynyba, puolimas. Gynyba, pereinant į kontrpuolimą	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 13 d.	JSV „Vakarai“	Specialiųjų pajėgų vienetai Tambovo sritis	?	Gynyba, puolimas. Reidai prieš užnugaryje, žvalgyba	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 14 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. Oro gynybos vienetai	+100 K +10 O	Gynyba. Oro erdvės gynyba	Oficialus Zapad
Rugsėjo 14 d.	JSV „Vakarai“, branduolinės pajėgos	6-oji Oro OV Strateginės aviacijos OV	+?00 K +20 O	Gynyba, puolimas. Oro kontrsmūgis	Oficialus Zapad
Rugsėjo 14 d.	JSV oro–kosmoso pajėgos	Baltijos laivyno oro gynybos vienetai	+500 K +50 KT 7 LA	Gynyba. Oro gynyba, orlaiviai S300, S400	Oficialus Zapad
Rugsėjo 14–20 d.	JSV „Vakarai“	1-oji tankų OV 4-oji TD 6-oji tankų brig. Baltarusija	+3000 K +300 KT	Gynyba, puolimas. Gynybos stiprinimas, gynyba, kontrpuolimas	Oficialus Zapad

Rugsėjo 14–20 d.	JSV „Vakarai“	Rusijos–Baltarusijos karinė grupuotė Baltarusija	+10000 K +300 KT +50 Lek. ir Sr.	Gynyba, puolimas. Gynybos stiprinimas, gynyba, kontrpuolimas	Oficialus Zapad
Rugsėjo 14–18 d.	JSV „Šiaurė“	Šiaurės laivynas	+5000 K +300 KT +30 O +20 LA 10 PL, 30 KL	Gynyba. Laivai išplaukia į atsarginius rajonus.	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 14 d.	JSV greitojo reagavimo pajėgos	76-oji, 106-oji, 98-oji DD	?	Gynyba, puolimas. Gynybos stiprinimas, kontrpuolimas	Oficialus Zapad
Rugsėjo 14 d.	JSV „Pietūs“	Juodosios jūros laivynas Sirija	+100 K 2 PL	Gynyba. Sparnuotųjų raketų paleidimas	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 15 d.	JSV „Vakarai“	Baltijos laivynas, Jūrų spec. pajėgos Kaliningradas	+50 K +2 LA	Gynyba. Kova su priešo koviniais narais, laivų apsauga	Oficialus Zapad
Rugsėjo 15 d.	JSV „Vakarai“	11-asis korp. 79-oji motošaulių brig., 7-asis MP	+000 K ? ? KT	Gynyba, puolimas. Gynyba, kontratakos	Oficialus Zapad
Rugsėjo 15 d.	JSV „Vakarai“	6-oji oro OV Baltijos laivyno aviacija Baltijos laivyno Oro gynybos pajėgos	+200 K 20 O	Gynyba. Oro gynyba	Oficialus Zapad
Rugsėjo 15 d.	JSV „Vakarai“	JSV ABC vienetai Luga	+100 K X? KT	Gynyba, puolimas. Savo pajėgų aerozolinis kamufliažas	Oficialus Zapad
Rugsėjo 15 d.	JSV „Vakarai“	Elektroninės kovos vienetai Luga	?	Gynyba. Savo pajėgų priedanga nuo oro antskrydžių	Oficialus Zapad
Rugsėjo 15 d.	JSV „Vakarai“	Ryšių vienetai	?	Gynyba. „Cyber“ atakų prieš savo „Vdefense“, CR atrėmimas	Oficialus Zapad
Rugsėjo 16 d.	JSV „Vakarai“	6-oji OV 25-oji, 138-oji, 26-oji motošaulių brig., 448-oji raketų brig., 2-oji TD Luga	+1500 K +300 KT +30 O	Gynyba, puolimas. Gynyba, perėjimas į kontrataką, parama „Iskander“ ir „Točka U“ balistinėmis raketomis	Oficialus Zapad
Rugsėjo 15 d.	JSV „Vakarai“	JSV logistikos vienetai Luga	?00 K +100 KT	Gynyba Pažeistos technikos evakavimas ir atstatymas	Oficialus Zapad

Rugsėjo 14–18 d.	JSV „Vakarai“	Šiaurės laivynas	+5000 K +300 KT +30 O +20 LA 10 PL, 30 KL	Gynyba. Priešlaivinė ir oro gynyba jūroje, artileriniai ir raketiniai šaudymai	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 15 d.	JSV „Vakarai“	Sausumos pajėgų vienetai Pečenga	+150 KS +300 KT	Gynyba. Krantų gynyba nuo jūrų desanto	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 15 d.	JSV branduolines pajėgos	Strateginės aviacijos OV	? 1 O	Gynyba, puolimas. Strateginis patruliavimas, avarija	Oficialiai – ne <i>Zapad</i> , veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 15–17 d.	JSV „Vakarai“	Baltijos laivynas 25-oji krantų gynybos brig.	?000 K 20 L	Gynyba. Priešlaivinė ir oro gynyba jūroje, artileriniai šaudymai, krantų gynybos, „Bal“, „Bastion“ šaudymai	Oficialus Zapad
Rugsėjo 15 d.	JSV greitojo reagavimo pajėgos	108-oji DD	+500 K +10 KT	Gynyba, puolimas. Reidai prieš užnugaryje	Oficialus Zapad
Rugsėjo 15–18 d.	JSV „Vakarai“	1-oji tankų OV, 2-oji MD, 138-oji ir 25-oji motošaulių brig., kiti vienetai, Luga	+1500 K +300 KT +10 O ir Sr.	Gynyba, puolimas. Artilerija stabdo atakas, kontratakos	Oficialus Zapad
Rugsėjo 16 d.	JSV „Vakarai“	6-oji oro OV Leningrado, Kaliningrado sritys	+100 K +10 O	Gynyba, puolimas. Dvišaliai oro gynybos ir paramos iš oro mokymai	Oficialus Zapad
Rugsėjo 16 d.	JSV „Vakarai“	JSV „Vakarai“ logistikos vienetai Baltarusija	?	Gynyba. Pažeistos technikos evakavimas ir atstatymas, logistinis aprūpinimas	Oficialus Zapad
Rugsėjo 16–18 d.	JSV „Vakarai“	6-oji oro OV, Aviacijos vienetai Luga	X? K +10 Sr.	Gynyba, puolimas. Sraigtasparnių pasalos, parama iš oro	Oficialus Zapad
Rugsėjo 17–20 d.	JSV „Vakarai“	1-oji tankų OV, 4-oji TD, 6-oji tankų brig. Baltarusija	+3500 K +500 KT ≥10 O ir Sr.	Gynyba, puolimas. Gynyba ir perėjimas į kontrpuolimą	Oficialus Zapad
Rugsėjo 17–20 d.	JSV „Vakarai“	JSV „Vakarai“ logistikos pajėgos Luga	+200 K +30 KT	Gynyba. Logistinis aprūpinimas, vandenvala	Oficialus Zapad
Rugsėjo 18 d.	JSV greitojo reagavimo pajėgos	JBr. Pumanki, Murmanskio sritys	+600 K ? KT	Gynyba. Kranto gynyba nuo jūros desanto	Oficialus Zapad

Rugsėjo 19 d.	JSV greitojo reagavimo pajėgos	76-oji DD	+500 K +10 KT 6 O	Puolimas. Kontrpuolimas ir oro uosto užgrobimas	Oficialus Zepad
Rugsėjo 20 d.	JSV „Vakarai“	Baltijos laivynas	+1000 K +≥20 LA X? Sr.	Gynyba, puolimas. Gynyba nuo jūrų ir oro puolimo, kontrpuolimas, jūros desantas	Oficialus Zepad
Rugsėjo 14–20 d.	JSV „Vakarai“	Topografijos vienetai	+250 K +30 KT	Gynyba, puolimas. Navigacinės sistemos kalibravimas	Oficialus Zepad
Rugsėjo 19–21 d.	JSV branduolinės pajėgos	Strateginės paskirties raketų, strateginės aviacijos OV	? 1 balistinė raketa	Gynyba, puolimas. Branduolinis smūgis, oficialiai – balistinės raketos bandymas	Oficialiai – ne Zepad, veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Spalio 26 d.	JSV branduolinės pajėgos	Strateginės paskirties raketų, strateginių povandeninių laivų ir strateginės aviacijos OV	4 balistinės, X sparnuotų raketų	Gynyba, puolimas. Masinis branduolinis smūgis, oficialiai – jungtinių branduolinių pajėgų treniruotė	Oficialiai – ne Zepad, veiksmų sinchronizacija ir pobūdis
Rugsėjo 10 d. Spalio 26 d.	Rusijos nacionalinė gvardija, kitos struktūros	?	?0000	Gynyba. Masinė evakuacija	OFICIALIAI PRANEŠTA, KAD TAI – NE PRATYBOS
IŠ VISO:			+27000 K +2000 KT +130 O 50 L		

* Visi skaičiai yra iš atvirų šaltinių arba išskaičiuoti. Į galimą tų pačių karių dalyvavimą skirtinguose veiksmuose atsižvelgta.

Legenda. JSV – jungtinė strateginė vadovybė, OV – operacinė vadovybė, brig. – brigada, MP – motošaulių pulkas, MD – motošaulių divizija, TD – tankų divizija, DD – oro desanto divizija, JBr. – jūrų pėstininkų brigada, KGbr. – krantų gynybos brigada, K – kariai/jūreiviai, KT – karinė technika (kovos ir kt.), L – laivai: LA – antvandeniniai laivai, PL – povandeniniai laivai, KL – kiti laivai, O – orlaiviai, Lek. – lėktuvai, Sr. – sraigtasparniai.

Išvados

Rusija ir toliau linkusi laikytis detalios karinių operacijų planavimo principų. Tai reiškia, kad bet kuriai karinei veiklai, taip pat ir karui su oponentu Vakaruose, ji turi pasirengusi pakankamai detalius veiksmų planus, kuriuos reguliariai tikrina ir atnaujina. Labai panašu, kad, rengiant karo su oponentu

Vakaruose planus, remiamasi prielaidomis, kad karinių pajėgų panaudojimas bus rezultatyvus tik veikiant greitai, efektyviai ir gebant užtvirtinti pasiekimus. Reikia padaryti priešininkui tokius nuostolius, kad jis būtų priverstas derėtis. Prištinios operacija Kosove, *Zapad-99*, *Zapad-09* mokymai turbūt įtikino Rusiją, kad Vakarai nėra linkę veikti ryžtingai, todėl galima laimėti laiko pasirengti naujiems veiksams arba visuotinei gynybai. Gruzijos 2008 m., Krymo 2014 m. atvejai leidžia Rusijai tikėti, kad, pradėjus derybas Vakaruose, bus galima įtvirtinti tai, kas buvo pasiekta karinėmis priemonėmis.

Panašu, kad Rusija mano, kad detalaus planavimo principai gali būti sėkmingai taikomi šiuolaikiniuose karuose. Pagrindinės silpnosios tokio planavimo pusės, išryškėjusios praeityje, buvo dvi. Pirmą, daugybės situacijų, kurios gali kilti operacijos metu, numatymas reikalavo milžiniško štabų darbo, todėl daug situacijų likdavo neįvertintos. Antra, informacijos rinkimo, situacijos vertinimo ir nurodymų perdavimo laikas buvo ilgas, todėl reagavimas į pasikeitimus buvo lėtas ir didesnio situacijos neatitikimo suplanuotajai atveju planas galėjo žlugti. Panašu, kad Rusijos kariškiai mano, kad šiuolaikinės technologijos leidžia abu šiuos trūkumus pašalinti. Kompiuterių atsiradimas ir NGVC turimi kompiuteriniai pajėgumai leidžia sumodeliuoti kiek tik nori situacijų ir jų kombinacijų, todėl galima parengti/įvertinti praktiškai visas situacijas. Šalia to, dėl technologinio progreso ryšių, stebėjimo, įvertinimo priemonės leidžia sukurti visaapimančią V2RI tinklą, automatizuotas valdymo sistemas ir t. t., dėl ko galima ne tik greitai pakoreguoti veiksmų eigą, pritaikant iš anksto suplanuotus sprendimus, bet ir praktiškai be uždelsimo perduoti visus nurodymus pajėgoms kovos lauke. Iš anksto parengtų ir pakankamai lanksčiai koreguojamų planų turėjimas sudaro galimybes atitinkamose situacijose veikti greičiau, efektyviau ir taip pasiekti norimus rezultatus. Veikiantys pagal planą gali koncentruotis tik į greitą ir maksimalų gaunamų nurodymų įgyvendinimą ir laisvai daro pakeitimus tik taktiniame lygmenyje, o oponentas yra priverstas „gaišti“ laiką tam, kad parengtų atsaką ir jį sukoordinuotų visuose lygmenyse.

Remiantis nuo 1999 m. vykusią *Zapad* mokymų analize, galima teigti, kad karo su oponentu Vakaruose planas – „*Zapad* operacija“ – tikriausiai numato tris etapus. Sėkmės atveju jis užbaigiamas po dviejų etapų, nesėkmės – vykdomi visi trys. Nuo 1999 m. Rusija per *Zapad* mokymus tikrino pajėgų pasirengimą šiems etapams: iš pradžių daugiausiai teoriškai ir atskirais etapais, o po 2013 m. (pirmos karinės reformos stadijos pabaiga ir S. Šougu paskyrimas) – praktiškai ir kompleksiškai. Mokymuose, vykusiuose po *Zapad-13* (VOSTOK-14, CENTR-15 ir KAVKAZ-16), buvo tikrinami atskiri etapų elementai, kurie per *Zapad-17* patikrinti kompleksiškai.

Nors Rusijos karinė vadovybė įvertino *Zapad-17* mokymus kaip pasisekusius, bent jau remiantis turima informacija, panašu, kad kai kurie uždaviniai išlieka neįgyvendinti, o tikslai – nepasiekti. Sėkmingomis galima būtų vertinti visaapimančio V2R kūrimo pastangas, tačiau kalbėti apie jo pavertimą į siektiną pilnavertę vadovavimo-valdymo-ryšių ir informacijos sistemą (V2RI) – dar anksti. Progresas yra akivaizdus elektroninės kovos, materialinio-techninio aprūpinimo, perginklavimo, didelio nuotolio tikslaus nutaikymo ir perspektyvinių ginkluotės sistemų, navigacijos srityse. Buvo deklaruota, kad *Zapad-17* turėjo įvertinti mobilizacinės sistemos (rezervo), teritorinės gynybos¹⁸⁴, civilinės gynybos ir federalinės valdžios¹⁸⁵ įtraukimo, sąveikos tarp kitų institucijų¹⁸⁶ efektyvumą, tačiau apie sėkmę, mokymams pasibaigus, beveik nekalbėta, todėl tikėtina, kad to, kas planuota, nepasiekė.

Panašu, kad Rusija strateginius mokymus laiko ne tik svarbia plano ir pajėgų patikrinimo, bet ir strateginės komunikacijos priemone, leidžiančia daryti įtaką esančiai politinei situacijai. Atskirų akcentų sudėliojimas atskiriems oficialiems *Zapad* mokymams nėra atsitiktinis. Pvz., *Zapad-09* metu akcentuotas branduolinis smūgis galėtų būti vertinamas kaip karinės strateginės klastos (maskuotės), skirtos laimėti laiko, atvejis, o *Zapad-17* atvirumas, demonstruojant pasiryžimą gintis iki paskutinio, – kaip Stratkomo žinutės „nevaryti Rusijos į kampą“ dalis.

Nuo 1999 m. Rusijoje įvykę pasikeitimai karinėje ir kitose srityse pademonstravo, kad Rusija ne tik deklaruoja savo išskirtinumą, bet ir stengiasi jį realiai sukurti. Karinėje srityje ji išlaiko ir tobulina kitokį nei Vakarų (NATO) valstybėse supratimą apie karinės veiklos vykdymą ir planavimą. Rusijoje jis paremtas Prūsijos generalinio štabo filosofija. Po Antrojo pasaulinio karo Vakaruose (NATO) šios filosofijos karyboje atsisakyta – ji yra primiršta. Rusija tai išnaudoja, todėl dažnai jos elgesys Vakaruose nesuprantamas, o prognozės, parengtos vakarietiškais principais, nepasiteisina.

Trakai, 2017 m. lapkričio 3 d.

¹⁸⁴ Nors ir buvo paskirtas JSV „Vakarai“ 11-osios rezervo vadovybės vadas plk. Jurijus Štondenko (Юрий Штонденко), tačiau mokymų metu aktyvus mobilizacijos/rezervo panaudojimas nefiksuotas.

¹⁸⁵ Nors š. m. sausio 17 d. gynybos ministro S. Šoigu GM vadovybės sueigoje kalbėta apie civilinės valdžios organų dalyvavimą ir Civilinio teritorinės gynybos štabo išskleidimą, tačiau, ar jis buvo mokymų metu, informacijos nėra.

¹⁸⁶ RF prezidento 2017-07-29 įsakas Nr. 345 suteikė Rusgvardijai įgaliojimus aktyviai dalyvauti karinėje veikloje. Nežiūrint į tai, oficialiai Rusgvardijos dalyvavimas *Zapad-17* beveik nefiksuotas.

Algirdas Revaitis*

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Šiuolaikinės karybos diskursas Rusijos karinėje mintyje

Šiame straipsnyje analizuojama rusiškoji šiuolaikinės karybos samprata nuo 2008 m. Rusijos–Gruzijos karo ir atsiradę šios sampratos pokyčiai po 2014 m. prasidėjusio karinio konflikto Rytų Ukrainoje. Ši samprata formuojama nagrinėjant viešai prieinamus Rusijos karininkų, karybos ekspertų ir analitikų parengtus tekstus ir kalbas. Straipsnyje yra bandoma įvertinti, kaip Rusijos karinės praktikos Rytų Ukrainoje daro įtaką jos požiūriui į šiuolaikinę karybą, būtent kokie nauji karybos tipai (kaip terminija) atsiranda Rusijos kariniame žodyne. Pateikiama Rusijos karo tipų ateities vizija ir jos argumentai dėl labiausiai tikėtino ateityje lokalinio karo atvejo Rusijos atžvilgiu. Nuodugnai analizuojamos asimetrinės, tinklinės, hibridinės karybos, spalvotos revoliucijos, kontroliuojamos chaoso ir informacinės bei elektromagnetinės kovos tipų interpretacijos rusiškoje karinėje mintyje, kurios suvokiamos kaip šiuolaikinės karybos realizavimo formos. Šių karybos idėjų kilmės paieška atskleidžia, kad Rusija labiau linkusi mėgdžioti Vakarų valstybių, ypač JAV, karines patirtis, o ne atvirščiai – elgtis adaptyviai ir konceptualizuoti savo naujausias karines patirtis kaip ateities karybos vizijas.

Įvadas

Šio tyrimo objektas yra rusų karininkų ir karybos ekspertų tekstai kaip šiuolaikinės karybos sampratos išraiška Rusijos karinėje mintyje. Tyrime analizuojami viešai pasiekiami tekstai, išskiriant juos į dvi grupes: pirmoji, kaip Rusija suvokia ir interpretuoja šiuolaikinę karybą po 2008 m. Rusijos–Gruzijos konflikto, o antroji yra apie tai, kaip keitėsi ši samprata po 2014 m. prasidėjusio karinio konflikto Ukrainoje.

2014 m. Rusijos įvykdyta žaibiška Krymo okupacija¹ ir slapta tebevykdoma karinė parama Rytų Ukrainos konflikte dalyvaujantiems separatistams² įrodė, kad netgi šiais laikais įmanoma karines pajėgas prieš kitą valstybę panaudoti netikėtai (užmaskuotai) ir nestandartiškai ir tokiu būdu prisidėti prie

* *Algirdas Revaitis* – Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros doktorantas. Adresas korespondencijai: Šilo g. 5A, 10322 Vilnius, tel. (8 5) 212 6923, el. p. revaitis.algirdas@gmail.com

¹ Christopher M., *Putin discusses secret meeting when he gave order to annex Crimea*, 2015-03-09, <https://mashable.com/2015/03/09/putin-describes-meeting-annex-crimea/#9J5Kk5D9Iiqb>, 2018-03-23.

² Czuperski M., Herbst J., Higgins E., Polyakova A., Wilson D., „Hiding in Plain Sight: Putin’s War in Ukraine”, *The Atlantic Council of the United States*, 2015.

šalies geopolitinių tikslų įgyvendinimo. Nors kiekvienas Rusijos poelgis pasikliauti karine jėga už savo valstybės ribų nelieka nepastebėtas Vakarų karybos ir saugumo ekspertų, tačiau šis atvejis yra išskirtinis tuo, kad Rusijos karinės pajėgos pademonstravo itin neįprastą, efektyvią ir rafinuotą šiuolaikinės karybos formą. Novatoriškas Rusijos agresijos formatas Ukrainoje privertė NATO ne tik permąstyti pakitusių grėsmių kontekstą, tačiau ir ieškoti atsakymų į klausimus, kiek ir kaip Rusija mąsto apie ateities karą ir kaip jam ruošiasi kariauti.

Šių procesų metu išryškėja aktyvūs mokslininkų siekiai apmąstyti Rusijos agresijos bruožus Ukrainoje ir suprasti modernią rusišką karinę mintį ir, svarbiausia, atrasti šios karybos idėines ištakas. Šioje diskusijoje, kuri prasidėjo 2014 m. vasarį ir vis dar tebevyksta, galima išskirti keturias karybos ekspertų grupes pagal jų pasirinkimą analizuoti Rusijos kariuomenės galios konceptualųjį ar fizinį elementą pagal polinkį remtis rusiškais ar visgi labiau vakarietiškais šaltiniais ir pagal sprendimą (ne)taikyti vakarietišku konceptualiųjų karybos formų teorizuojant Rusijos karines praktikas Ukrainoje. Tyrimui svarbiausi darbai yra tie, kuriuose yra bandoma pateikti Rusijos karybos Ukrainoje koncepcinį paaiškinimą ir iškristalizuoti kertines karines sąvokas bei karybos tipus³, kuriuos Rusija naudoja mąstydamą apie šiuolaikinio karinio konflikto ypatumus.

Pirmoji grupė karybos ekspertų (Keiras Gilesas⁴, Aleksanderis Goltsas⁵, Rogeris N. McDermottas⁶, Jamesas A. Marshallas⁷, DAVIS Petraitis⁸ ir Bettina Renz⁹) koncentruojasi į Rusijos karinę reformą, kuri prasidėjo po Rusijos–Gruzijos karinio konflikto 2008 m., tačiau bandymų sieti Rusijos karinius veiksmus Ukrainoje su Rusijos vykdoma karine reforma šių mokslininkų darbuose beveik nėra. Galima išskirti tik Charleso K. Bartleso ir McDermotto

³ Karybos tipas (forma), karinė koncepcija tyrime sinonimiškai vartojamos sąvokos, kurios apibūdina metodą ar veiksmų schemą, skirtą specifiniam karinių pajėgumų (materialinių ir nematerialinių) panaudojimui, siekiant nustatyto tikslo ar įgyvendinant nurodytą uždavinį.

⁴ Giles K., „A New Phase in Russian Military Transformation“, *The Journal of Slavic Military Studies* 1 (27), 2014, p. 147–162, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.lka.lt/doi/full/10.1080/13518046.2014.874850>, 2017-10-11.

⁵ Golts A., „Reform: The End of the First Phase – Will There Be a Second?“, *The Journal of Slavic Military Studies* 1 (27), 2014, p. 131–146, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.lka.lt/doi/full/10.1080/13518046.2014.874847>, 2017-10-11.

⁶ McDermott N. R., „The Brain of the Russian Army: Futuristic Visions Tethered by the Past“, *The Journal of Slavic Military Studies* 1 (27), 2014, p. 4–35, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.lka.lt/doi/full/10.1080/13518046.2014.874840>, 2017-10-11.

⁷ Marshall J. A., „Russia's Struggle for Military Reform: A Breakdown in Conversion capabilities“, *The Journal of Slavic Military Studies* 2 (27), 2014, p. 189–209, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.lka.lt/doi/full/10.1080/13518046.2013.844488>, 2017-10-11.

⁸ Petraitis D., „Is Russian Military Back on It's Feet“, *Journal on Baltic Security* 1 (1), 2015, p. 85–95.

⁹ Renz B., „Russian Military Capabilities after 20 Years of reform“, *Survival* 3 (56), 2014, p. 61–84, <http://dx.doi.org/10.1080/00396338.2014.920145>, 2017-10-12.

darbą, kuriame autoriai bando išsiaiškinti, kaip atsinaujinusi Rusijos karinių pajėgų organizavimo forma daro įtaką Krymo operacijos atlikimui¹⁰. Šis tyrimas remia buvusių tyrimų apie Rusijos karinę reformą rezultatus ir kartu yra papildomas naujomis įžvalgomis apie praktinį Rusijos reformuotų pajėgų panaudojimą. Būtina pabrėžti, kad šiai grupei priklausančiuose darbuose nėra bandymų išsiaiškinti karinės minties ar karybos ypatumų, kurie atspindėtų Rusijos koncepcinį požiūrį į šiuolaikinės kariavimo formas.

Antrai grupei priklausančių ekspertų (Diego'as A. R. Palmeris¹¹, Henrikas Praksas¹², Andreasas Jacobsas ir Guillaume'as Lasconjariasas¹³, Vira Ratsiborynska¹⁴, Jeffrey'is Larsenas¹⁵, Uwe'as Hartmannas¹⁶, Andrew'ius Radinas¹⁷, Maksas Bootas¹⁸, Rodas Thorntonas¹⁹, Matthew'ius Kroenigas²⁰, Olevsas Nikersas²¹, Aleksanderis Lanoszka²², Amosas C. Foksas ir Andrew'ius J. Rossow'as²³) darbuose dominuojanti karinė koncepcija yra hibridinės karybos samprata, kuri laikoma labiausiai tinkančia Rusijos kariniams veiksams Ukrainoje paaiškinti. Tačiau šiuose darbuose hibridinės karybos teorinė samprata remiasi vakarietiškais kariniais tekstais, parašytais dar iki 2014 m. šių Vakarų karybos ekspertų: Williamo J. Ne-

¹⁰ Bartles K. C., McDermott N. R., „Russia's Military Operation in Crimea“, *Problems of Post-Communism* 6 (61), p. 46-63, <http://dx.doi.org/10.2753/PPC1075-8216610604.2014.11083050>, 2017-10-11.

¹¹ Palmer D. A. R., „Back to future? Russia's hybrid warfare, revolutions in military affairs, and Cold war comparisons“, *NATO Defense College Research paper 120*, 2015.

¹² Praks H., „Hybrid or Not: deterring and defeating Russia's ways or warfare in the Baltic states – the case of Estonia“, *NATO Defense College Research paper 124*, 2015.

¹³ Jacobs A., Lasconjarias G., „NATO's hybrid flanks. Handling unconventional warfare in the south and the east“, *NATO Defense College Research paper 112*, 2015.

¹⁴ Ratsiborynska V., „When Hybrid Warfare Supports Ideology: Russia Today“, *NATO Defense College Research paper 133*, 2016.

¹⁵ Larsen J., Lasconjarias G., *NATO's Response to Hybrid Threats*, Rome: NATO Defense College, 2015, p. 1–14.

¹⁶ Hartmann U., „The Evolution of the Hybrid Threat, and Resilience as a Countermeasure“, *NATO Defense College Research paper 139*, 2017.

¹⁷ Radin A., „Hybrid Warfare in the Baltics: Threats and Potential Response“, RAND Corporation, 2017.

¹⁸ Boot M., „Countering Hybrid Warfare“, *Armed Conflict Survey* 1 (1), 2015, p. 11–20, <https://doi.org/10.1080/23740973.2015.1041721>, 2017-10-12

¹⁹ Thornton R., „The Changing Nature of Modern Warfare“, *The RUSI Journal* 4 (160), 2015, p. 40–48, <http://dx.doi.org/10.1080/03071847.2015.1079047>, 2017-10-12.

²⁰ Kroenig M., „Facing Reality: Getting NATO Ready for a New Cold War“, *Survival* 1 (57), 2015, p. 49–70, <http://dx.doi.org/10.1080/00396338.2015.1008295>, 2017-10-12.

²¹ Nikers O., „Ukraine-Style Hybrid War Unlikely in Latgale“, *The Jamestown Foundation*, 11 March 2016, <https://jamestown.org/program/ukraine-style-hybrid-war-unlikely-in-latgale/>, 2017-10-13.

²² Lanoszcka A., „Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe“, *International Affairs* 1 (92), p. 175-195.

²³ Fox A. C., Rossow A. J., „Making Sense of Russian Hybrid Warfare: A Brief Assessment of the Russo-Ukrainian War“, *The Institute of Land Warfare: The Land Warfare papers 112*, 2017.

metho (2002)²⁴, Franko G. Hoffmanno (2007)²⁵, Johno J. McCueno (2008)²⁶, Russello Glenno (2009)²⁷, Timothy'io B. McCulloho ir Richardo Johnsono (2013)²⁸. Pabrėžtina, kad ši mokslininkų grupė neanalizuoja rusiškų šaltinių, patvirtinančių hibridinės karybos tinkamumą praktiniams Rusijos veiksams konceptualizuoti, o labiau akcentuoja hibridinės karybos idėjų atsiradimą Vakaruose, kurias Rusija ne tik sėkmingai prėmė, bet ir realizavo Ukrainoje.

Trečiai grupei priskiriami analitikai, kurie Rusijos karybą Ukrainoje bando suprasti analizuodami ne tik vakarietiškas karines sąvokas, bet ir giliasi į Rusijos karinį diskursą (rusiški kariniai-analitiniai tekstai, neanalitiniai straipsniai, kalbos, pranešimai, ir pan.). Šią grupę sudaro Peterio Mattssono²⁹, Mirosława Banasiko³⁰, Hallo Gardnerio³¹, Dave'o Johnsono³², Jacobo W. Kippo³³, Thorntono³⁴, Oferio Fridmano³⁵, Lawrence'o Freedmano³⁶, Cano Kasapo-

²⁴ Nemeth J. W., „Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare“, *Naval Postgraduate School*, 2002, https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1, 2017-10-16.

²⁵ Hoffmann F. G., „Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars“, *Potomac Institute for Policy Studies*, 2007, http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf, 2017-10-16.

²⁶ John J. McCuen, „Hybrid Wars“, *Military Review*, 2008, p. 107–113, http://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20080430_art017.pdf, 2017-10-17.

²⁷ Glenn R. W., „Thoughts on Hybrid Conflict“, *Small Wars Journal*, 2009, <http://smallwarsjournal.com/jrn/art/thoughts-on-hybrid-conflict>, 2017-10-17.

²⁸ Johnson R., McCulloh B. T., *Hybrid Warfare*, Florida: Joint Special operations University Report 13-4, 2013.

²⁹ Mattsson P., „Russian Military Thinking – A New Generation of Warfare“, *Journal on Baltic Security* 1 (1), 2015, p. 61–70.

³⁰ Banasik M., „Russia's Hybrid War in Theory and Practice“, *Journal on Baltic Security* 1 (2), 2016, p. 157–182.

³¹ Gardner H., „Hybrid warfare: Iranian and Russian versions of ‚Little green men‘ and contemporary conflict“, *NATO Defense College Research paper* 123, 2015.

³² Johnson D., „Russia's approach to conflict – implications for NATO's deterrence and defence“, *NATO Defense College Research paper* 111, 2015.

³³ Kipp W. J., „ ‚Smart‘ Defense From New Threats: Future War From a Russian Perspective: Back to the Future After the War on Terror“, *The Journal of Slavic Military Studies* 1 (27), 2014, p. 32–64, <https://doi.org/10.1080/13518046.2014.875744>, 2017-10-11.

³⁴ Thornton R., „The Russian Military's New ‚Main Emphasis‘“, *The RUSI Journal* 4 (162), 2017, p. 18–28, <http://dx.doi.org/10.1080/03071847.2017.1381401>, 2017-10-12.

³⁵ Fridman O., „Hybrid Warfare or Gibrinayaya Voyna“, *The RUSI Journal* 1 (162), 2017, p. 42–49, <http://dx.doi.org/10.1080/03071847.2016.1253370>, 2017-10-12.

³⁶ Freedman L., „Ukraine and the Art of Limited War“, *Survival* 6 (56), 2014, p. 7–38, <http://dx.doi.org/10.1080/00396338.2014.985432>, 2017-10-12.

glu³⁷, Andraso Raczó³⁸, Breto Perry'io³⁹, Samuelio Charapo⁴⁰, Merle Maigre⁴¹, Oscaro Jonssono ir Roberto Seely'io⁴² darbai. Šių darbų visuma atskleidžia nevienareikšmę poziciją dėl Rusijos karybos formos Ukrainoje. Šiuolaikinei Rusijos karybai apibūdinti ekspertai vartoja skirtingas sąvokas bei koncepcijas, tarp kurių populiariausios yra: *hibridinis karas*, *naujos generacijos karyba*, *refleksyvi kontrolė*, *plataus spektro konfliktas*, *nelinijinė karyba*, *limituotas karas* ar *asimetrinė (nekonvencinė) karyba*. Labai svarbu, kad šie mokslininkai bando suprasti rusišką karinę mintį analizuodami rusiškus tekstus, o ne tik pasitelkdamai vakarietiškas konceptualiąsias idėjas. Vis dėlto vakarietiška hibridinės karybos koncepcija šios grupės darbuose nelieka nuošalyje ir yra naudojama bandant konceptualizuoti Rusijos karybą Ukrainoje.

Ketvirtoji grupė yra sudaryta iš aktyviausių karybos mokslininkų (McDermotto⁴³, Marko Galeotti⁴⁴, Timothy'io Thomaso⁴⁵ ir Janio Berzinio⁴⁶), kurie tikslingai atlieka išsamesnę Rusijos karinio diskurso analizę. Šie karybos

³⁷ Kasapoglu C., „Russia's renewed military thinking: Non-linear warfare and reflective control“, *NATO Defense College Research paper 121*, 2015.

³⁸ Rasz A., *Russia's Hybrid War in Ukraine*, Helsinki: The Finish Institute of International Affairs, Report 43, p. 104.

³⁹ Perry B., „Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations“, *Small Wars Journal*, 2015, <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-opera>, 2017-10-17.

⁴⁰ Charap S., „The Ghost of Hybrid War“, *Survival* 6 (57), 2015, p. 51–58, <http://dx.doi.org/10.1080/00396338.2015.1116147>, 2017-10-12.

⁴¹ Maigre M., „Nothing New in Hybrid Warfare: The Estonian Experience and Recommendations for NATO“, The Germany Marshall Fund of The United States, Foreign Policy Program, *Policy Brief Paper*, 2015, <http://www.gmfus.org/publications/nothing-new-hybrid-warfare-estonian-experience-and-recommendations-nato>, 2017-10-18.

⁴² Jonsson O., Seely R., „Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine“, *The Journal of Slavic Military Studies* 1 (28), 2015, p. 1–22, <http://dx.doi.org/10.1080/13518046.2015.998118>, 2017-10-18.

⁴³ McDermott R., „Does Russia's 'Hybrid War' Really Exist?“, *The Jamestown Foundation*, 3 June 2015, <https://jamestown.org/program/does-russias-hybrid-war-really-exist/>, 2017-10-18; McDermott R., „Myth and Reality – A Net Assessment of Russia's 'Hybrid Warfare' Strategy Since the Start of 2014“, *The Jamestown Foundation*, 17 October 2014, <https://jamestown.org/program/myth-and-reality-a-net-assessment-of-russias-hybrid-warfare-strategy-since-the-start-of-2014-part-one/>, 2017-10-18.

⁴⁴ Galeotti M., „'Hybrid War' and 'Little Green Men': How it Works, and How it Doesn't“, *E-International Relations*, 16 April 2015, <http://www.e-ir.info/2015/04/16/hybrid-war-and-little-green-men-how-it-works-and-how-it-doesnt/>, 2017-10-18; Galeotti M., „The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War“, 6 July 2014, <https://inmoscowshadow.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>, 2017.10.18; Galeotti M., „Hybrid, Ambiguous, and Non-Linear? How New is Russia's 'New Way of War'?“, *Small Wars & Insurgencies* 2 (27), 2016, <http://dx.doi.org/10.1080/09592318.2015.1129170>, 2017-10-18.

⁴⁵ Thomas T., *Thinking like a Russian officer: Basic factors and contemporary thinking on the nature of war*, Kansas: The Foreign Military Studies office at Fort Leavenworth, p. 40; Thomas T., „Russia's Military Strategy and Ukraine: Indirect, Asymmetric – and Putin-Led“, *The Journal of Slavic Military Studies* 3 (28), 2015, p. 445–461, <http://dx.doi.org/10.1080/13518046.2015.1061819>, 2017.10.18; Thomas T., „The Evolution of Russian Military Thought: Integrating Hybrid, New-Generation, and New-Type Thinking“, *The Journal of Slavic Military Studies* 4 (29), 2016, p. 554–575, <http://dx.doi.org/10.1080/13518046.2016.1232541>, 2017-10-18;

⁴⁶ Berzinš J., „Russia's new generation warfare in Ukraine: implications for Latvian defense policy“, *Policy Paper No.2, National Defence Academy of Latvia: Center for Security and Strategic Research*, 2014, <http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Publikācijas/PP%2002-2014.ashx>, 2017-10-18.

ekspertai analizuoja rusiškus tekstus (pabrėžtina, kad daugiausia remiasi tais pačiais Rusijos karybos ekspertų ar karinio elito darbais⁴⁷) ir pritaria pozicijai, kad hibridinės karybos sąvoka yra netinkama Rusijos karybai Ukrainoje apibūdinti. Vis dėlto ekspertų išgrynintos karinės sąvokos, kurias Rusija vartoja operacionalizuodama šiuolaikinę karybą, nesutampa. Autoriai pateikia savitą nagrinėtų tekstų suvokimą, per kurį išryškėja šie karybos tipai: *naujos generacijos karyba*, *naujo tipo karyba* ir *nelinijinė karyba*.

Apžvelgus Vakarų intelektualias pastangas, skirtas šiuolaikinės rusiškos karinės minties ir jos realizacijos Ukrainos konflikte analizei, galima teigti, kad ekspertai vartoja skirtingas raktines karines sąvokas ar karybos tipus, formuojančius modernią rusišką kariavimo sampratą. Vyrauja polinkis labiau naudoti vakarietiškus „konceptualiuosius akinius“ ir Vakarų ekspertų įžvalgas, analizuojant šiuolaikinę Rusijos karybą Ukrainoje. Esminis tokių tyrimų ir požiūrių trūkumas yra tas, kad rusiškos minties produktai nėra svarbūs. Visgi reikšmingas momentas yra siekis suvokti rusišką karinę mintį per jos karininkų ir karybos ekspertų originalius tekstus ir taip ieškoti atsakymų į klausimus, kaip ir kodėl Rusijos kariniame žodyne atsiranda nauja karinė terminija ir įsitvirtina specifiniai karybos tipai. Būtent šio tyrimo naujumas yra paremtas išskirtinai tik rusiškų karinių šaltinių analize, kuri leis geriau suvokti rusišką ateities karų viziją ir pateikti susistemintą šiuolaikinės karybos sampratą Rusijos karinėje mintyje. Be to, norima suformuoti autentišką šiuolaikinės karybos tipų žemėlapi, kuris atvaizduotų karinių idėjų kaitą rusiškoje karinėje mintyje. Nemažiau svarbu yra išsiaiškinti, ar Rusija intelektualiai reflektuoja savo naujausias karines patirtis, siekdama atnaujinti savo karinę mintį ir stiprinti kariuomenės galią.

Šie argumentai suponuoja straipsnio *tikslą* apibrėžti kaip siekį suprasti, kaip Rusijos karinės praktikos Ukrainoje daro įtaką šiuolaikinės karybos sampratai rusiškoje karinėje mintyje. Tyrime keliamam tikslui įgyvendinti formuluojami šie *uždaviniai*:

- Išanalizuoti dominuojančius karybos tipus Rusijos karinėje mintyje po 2008 m. karo su Gruzija;
- Atskleisti ir išanalizuoti rusiškos karinės minties apie šiuolaikinę karybą po 2014 m. prasidėjusio karinio konflikto Ukrainoje pokytį.

⁴⁷ Ekspertai daugiausia remiasi šių Rusijos karinio elito ir karo ekspertų mintimis, kurios buvo publikuotos 1995–2016 m.: Sergei Shoigu, Valery Gerasimov, Vladimir Slipchenko, Makhmut Gareev, Viktor Riabchuk, Vladislav Surkov, Ruslan Pukhov, Sergei Chekinov ir Sergei Bogdanov.

Tyrimo metodas

Kariniais diskursais tyrime yra laikoma rusiškų individualių tekstų visuma (analitiniai straipsniai, kariniai tekstai, informaciniai straipsniai, kalbos, pranešimai ir pan.), orientuota į šiuolaikinės karybos sampratą pasirinktame laikotarpyje ir erdvėje. Atkreiptinas dėmesys, kad čia slypi tam tikras tyrimo ribotumas ar jo netikslumas, nes ne visi rusiški kariniai tekstai, turintys vertingos informacijos, tyrimui buvo pasiekiami. Tyrimo laiko ribos apima laikotarpį nuo 2008 m. rugpjūčio iki 2017 m. gruodžio, tačiau 2014 m. vasarį prasidėjęs konfliktas Ukrainoje (kaip kariniam kontekstui reikšmingas įvykis) leidžia Rusijos karinį diskursą padalyti į du siauresnius diskursus laiko atžvilgiu (1 pav.).

		Erdvė
		Rusija
Laikotarpis	Nuo 2008-08 iki 2014-02 (imtinai)	A diskursas
	Nuo 2014-03 iki 2017-12 (imtinai)	B diskursas

1 pav. **Kariniai diskursai pagal laiką ir erdvę**
(parengta autoriaus)

Nors diskurso analizės metodas politinei tikrovei tirti yra pasiskolintas iš kalbos mokslų, tačiau jau daugiau nei dešimtmetį pripažįstama, kad šio metodo taikymas sutiekia naujų galimybių politikos mokslų tyrimams. Mokslininkai pabrėžia, kad šis metodas leidžia analizuoti socialinį kontekstą ir jam būdingus bruožus, kurie galimai daro įtaką tekstų atsiradimui⁴⁸. Nors konteksto aplinkybės išlieka sunkiai apibrėžiamos, bet svarbu, kad jos gali būti grupuojamos pagal tai, kaip teksto kūrėjas supranta kontekstą ir jo sąlygas. Tokiu būdu politikos mokslus dominantys konteksto elementai, kaip užuominos kontekstui suprasti, gali būti atsektos per tekstų interpretacijas. Tyrime laikomasi socialinio konstruktyvizmo perspektyvos, kai reikšmingas konteksto įvykis (Ukrainos karinis konfliktas) daro įtaką siauresniam diskursui (rusiška šiuolaikinės karybos samprata) ir taip prisideda prie naujų reikšmių atsiradimo.

⁴⁸ Vinogradnaitė I., Diskurso analizė kaip politikos tyrimo metodas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 5–6, 13–15.

dimo diskursyvinėse praktikose (šiam tyrimo – tekstuose). Tekstų interpretacijos procese galima atpažinti esminius lingvistinius posūkius diskursuose, kurie atskleidžia naujų karybos tipų atsiradimo, įsitvirtinimo ir palaikymo priežastingumą analizuojamuose tekstuose⁴⁹.

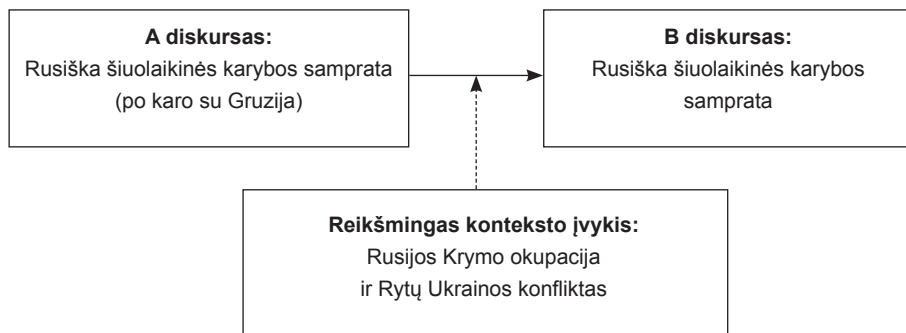
Tyrimo analizuojama rusiška šiuolaikinės karybos samprata, siekiant ne tik identifikuoti dominuojančius karybos tipus joje, jų kaitą, realizavimo būdus bei priemones, bet kartu siekiama nustatyti šių idėjų šaltinius. Tyrimo naudojama teorinė prielaida, kuri teigia, kad kontekstui reikšmingas karinis įvykis gali paveikti naujų reikšmių atsiradimą siauresniuose diskursuose, kai tekstų autoriai reaguoja į reikšmingus konteksto įvykius ir per asmeninį suvokimą socialiniam objektui priskiria konkrečias reikšmes⁵⁰. Laikantis šios teorinės prielaidos, šiuolaikinės karybos diskursas rusiškoje karinėje mintyje dėl kontekstui reikšmingo karinio įvykio (karinis konfliktas Ukrainoje) yra padalijamas į du diskursus laiko atžvilgiu. Tai leidžia įvertinti, kiek naujos karinės praktikos Ukrainoje prisideda prie naujų karybos tipų atsiradimo bei įsitvirtinimo Rusijos karinėje mintyje, kuri perteikia konceptualųjį kariuomenės galios elementą, t. y. šalies mąstymą apie tai, kaip ji ketina formuoti, rengti ir galiausiai panaudoti savo karines pajėgas ateities konflikte.

Tyrimas sudarytas iš dviejų dalių, kuriose analizuojami du kariniai diskursai, siekiant atsakyti į pagrindinį tyrimo klausimą (2 pav.). Pirmiausiai analizuojamas *A diskursas*, kurio analize siekiama nustatyti kertines karybos formas, kurios dominavo rusiškame kariniame žodyne apie šiuolaikinį ir ateities konfliktus po 2008 m. Rusijos–Gruzijos karinio konflikto. Taip pat suprasti jų realizavimo specifiškumą, ypatumus ir atsiradimo bei įsitvirtinimo priežastis. *B diskurse* analizuojama rusiška karinė mintis apie ateities karybą po karinių įvykių Ukrainoje, siekiant atskleisti kokybinį pokytį (naujų karinių sąvokų ir karybos tipų atsiradimus rusiškoje karinėje mintyje), lyginant su rezultatais, gautais *A diskurso* analizėje. Toks tyrimo nuoseklumas turi ne tik leisti geriau suvokti vykstančius pokyčius Rusijos karinėje mintyje, bet ir atskleisti pačios Rusijos polinkį elgtis inovatyviau ir adaptyviau (t. y. mokantis iš savo patirčių),

⁴⁹ Phillips N., Hardy C., *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*, London: Sage Publications Ltd., 2002, p. 12–13.

⁵⁰ Teorinė prielaida formuojama remiantis dviem teoriniais diskurso metodo taikymo aiškinimais. Pirma, I. Vinogradnaitės diskurso analizės ir socialinio konstruktyvizmo sąryšio metodikos aiškinimu, kuriame teigiama, kad ši metodo perspektyva pripažįsta konteksto ir tekstų ryšį. Tokiu būdu intersubjektyvios pasaulio reprezentacijos tampa paties konteksto dalimi. O šiuo atveju poveikis Rusijos karinei minčiai, kurią išreiškia individualūs tekstai, atsiranda dėl veikėjų (tekstų autorių) karinio konflikto Ukrainoje suvokimo ir interpretacijų. (48 išnaša, p. 31–34, 37–46). Antra, kai taikomas diskurso analizės metodas gali paaiškinti, kaip kontekstas ar reikšmingas konteksto įvykis veikia naujų reikšmių atsiradimą ir įsitvirtinimą siauresniame diskurse. (Phillips ir Hardy, 49 išnaša, p. 8).

ar visgi polinkį taikyti mėgdžiojimo taktiką, kai yra perimamos ir atkartojamos kitų valstybių karinės patirtys, sprendimai ir vizijos⁵¹. Galiausiai bus apibendrinami gauti tyrimo rezultatai ir pateiktos išvados.

2 pav. Tyrimo logika ir diskursų koreliacija
(parengta autoriaus)

1. Rusiškoji šiuolaikinės karybos samprata po konflikto su Gruzija

A diskurse analizuojami rusų autorių tekstai apie šiuolaikinę ir ateities karybą buvo atrinkti iš populiarių, viešai prieinamų ir aiškių ryši su Rusijos Federacijos gynybos ministerija turinčių šių šaltinių: Военная Мысль, Вестник, Международные Процессы, Военно-Промышленный Курьер, Солдат Удачи ir Ориентир žurnalų bei internetinio portalo Красная Звезда. Iš viso buvo rastos 64 publikacijos, tačiau dėl riboto prieinamumo buvo analizuojami 48 tekstai.

Pasak Rusijos karo mokslų akademijos prezidento gen. mjr. Machmuto Garejevo, siekiant identifikuoti karybos tipus, kuriais Rusija turėtų gebėti operuoti šiuolaikiniame ar ateities kare, pirmiausiai reikia stengtis suvokti, koks karas ar jo scenarijus (konceptualiai) yra labiausiai tikėtinas Rusijos atžvilgiu, nes būtent tai turi tapti stimulu efektyviems karybos tipų ir pajėgų

⁵¹ Mokslininkai teigia, kad pokyčiai karyboje gali vykti trimis būdais: inovacija (angl. innovation), adaptacija (angl. adaptation) ir pamėgdžiojimas (angl. emulation). Kai pirmuoju būdu yra kuriamos naujos karinės technologijos ir naujos karinės struktūros, antruoju atveju yra vykdomas karinių priemonių, strategijų ir metodų atnaujinimas vykstančio karo metu, trečiasis būdas yra orientuotas į kitų valstybių karybos formų perėmimą. Žr.: Šlekys D., Mąslaus Vyčio beiėskant: lietuviškos karinės minties raida ir būklė po nepriklausomybės atkūrimo (1990–2014), Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2016, p. 14.

vystymo sprendimams⁵². Šiame kariniame diskurse akcentuojami trys karų tipai, kuriuos dažniausiai naudoja rusų kariniai analitikai rašydami apie karines ateities tendencijas: lokalinis karas (локальная война), karinis konfliktas (вооруженный конфликт) ir didelio masto karas (крупномасштабная война). Mažiausiai tikėtina rusai laiko globalinio karo scenarijų, kuris suprantamas kaip karas su supervalstybėmis (dažniausiai JAV ir Kinija). Globaliniame kare yra akcentuojama valstybės mobilizacijos reakcija ir galimybės bei ryžtingumas panaudoti branduolinį ginklą. Visgi suprantama, kad masiniai kariniai manevrai ir susidūrimai vis labiau netenka prasmės ir jie yra nepageidaujami, todėl šio tipo karo perspektyva yra mažai tikėtina, o kalbant apie Europos žemyną – netgi neįmanoma. Vis dėlto Rusija pabrėžia, kad ateities konflikto niekas negali prognozuoti, todėl visiškai atmesti plataus karo scenarijaus nesiryžta, o atvirksčiai – stengiasi būti pasiruošusi. Pasirengimo akcentas ypač jaučiamas karinio elito pasisakymuose⁵³.

Karinio (ginkluoto) konflikto samprata Rusijoje siejama su galimais neramumais šalies viduje, kuriuos gali sukelti teroristiniai išpuoliai. Ypač jaučiamas dvejojimas pasauline „karo su terorizmu“ strategija, kurią rusai vadina mitu, nes tai jie mato kaip Vakarų valstybių *ginklą*, kuris įgalina Vakarus veikti kitų valstybių teritorijose, siekiant savų užslėptų tikslų. Pabrėžiama, kad tokio karinio konflikto eskalavimas šalyje gali lengvai peraugti į pilietinį karą, kurio tikslas yra kurti nestabilumą Rusijoje. Šiuo atveju rusai tiki, kad gali rasti trejybę: terorizmas – separatizmas – nelegalios karinės grupuotės, kai riba tarp karinio konflikto ir lokaliajo karo yra labai trapi dėl juos vienijančio pilietinio karo. Teigiama, kad kariniame ginkluotame konflikte ypač svarbu turėti gerai parengtas specialiąsias pajėgas, kurios gebėtų vykdyti antiteroristines operacijas, t. y. neutralizuoti partizaninius, diversinius, teroristinius veiksmus bei

⁵² Žr.: М. Елисеева, Уроки На Все Времена 2010-10-27, http://old.redstar.ru/2010/10/27_10/1_06.html, 2017-12-15. Straipsnyje pateikiama santrauka apie vykusią mokslinę-praktinę konferenciją „Rusija XIX–XX a. karuose. Pamokos ir išvados“, kurioje autorė pateikia gen. mjr. М. Гареево konferencijoje išsakytas mintis.

⁵³ С. Шойгу, Мы Должны Быть Готовы Ответить на Любые Вызовы и Угрозы, Ориентир 1, 2014, р. 4–7; Военно-Промышленный Курьер, Герасимов: Российская Армия Готова к Крупномасштабным Войнам, 2013-01-26, <https://vpk-news.ru/news/14180>, 2017-12-15; М. Гареев, Искусство Решительных Действий, 2013-06-11, <https://vpk-news.ru/articles/16298>, 2017-12-15; А. Лунёв, В. Пятков, Снизу Горы Кавказские, Сверху – Русский Десант, 2009-07-09, http://old.redstar.ru/2009/07/07_07/1_02.html, 2017-12-15; С. Исаков, Цена Инициативы, Солдат Удачи 11 (170), 2008, р. 4-9; В. Каложный, Стратегия Развития Современной России: Направления и Ожидания, Ориентир 11, 2013, р. 7–11; С. Виктор, С. Анатолий, Г. Александр, Т. Александр, Большой Стране Нужна Большая Армия, 2013-07-16, <https://vpk-news.ru/articles/16731>, 2017-12-19; Г.А. Налетов, К Вопросу о Разработке Концепции Нетрадиционных Войн и Вооруженных Конфликтов (Новые Формы и Способы Ведения Вооруженной Борьбы), Вестник Академии Военных Наук 1 (38), 2012, р. 29–34.

provokacijos⁵⁴.

Didžiausias dėmesys *A diskurse* atitenka lokaliajo karo perspektyvai ir orientacijai į pasirengimą kariauti šio tipo karą. Ne tik Rusijos gynybos ministras Sergejus Šoigu ar karo akademijos prezidentas gen. mjr. Garejevas, bet ir rusų karybos ekspertai teigia, kad ateityje dominuos lokalieji karai ir Rusijos kariuomenė pirmiausia turi būti kruopščiai parengta kariauti šio tipo karą⁵⁵. Lokaliajo karo dominavimo reikšmė rusų karinėje mintyje yra formuojama dėl keleto įžvalgų, analizuojant bendrą kontekstą. Pirmiausia, vertinamos galimos realios karinės grėsmės ir iššūkiai Rusijai netolimoje ateityje, kai yra akcentuojamas karštųjų taškų egzistavimas arti Rusijos sienų, todėl kariuomenė turi gebėti stabilizuoti potencialius lokaliuosius karus posovietinėje erdvėje (potencialiausiai šio konflikto šaltiniais įvardijamos Gruzijos, Ukrainos ir Armėnijos valstybės). Antra, yra reflektuojama į Vakarų valstybių XX a. antrosios pusės ir XXI a. modernias karines patirtis, kurios atskleidžia lokaliajo karo tradicijos įsitvirtinimą šiuolaikiniuose kariniuose konfliktuose. Trečioji lokaliajo karo tikimybės ateityje percepcija orientuota į asmenines Rusijos patirtis kare su Gruzija 2008 m. ir tokiu būdu yra daromos išvados bei ieškoma sprendimų, kurie būtų efektyvūs šiuolaikiniame lokaliajame kare.

Nors rusiškame kariniame diskurse po karo su Gruzija įsitvirtina trijų karo tipų perspektyvos, tačiau egzistuoja ir kitokia pozicija, kuri iš esmės abejoja mokslo galimybėmis ne tik prognozuoti ateities karų pobūdį, bet ir kvestionuoja karų klasifikacijos objektyvumą dėl paties karo prigimtinio sudėtingumo ir jame egzistuojančių savybių įvairumo. Tokiu būdu yra koncentruojamas dėmesys į konceptualųjį karinės galios elementą, kai pasitelkiant intelektines pastangas reikia gebėti kaip galima greičiau identifikuoti prasidėjusio karo pobūdį ir suprasti jo esminius bruožus. Neatsitiktinai šios pastangos

⁵⁴ В. Л. Ченгаев, С. В. Баленко, Условия Возникновения Вооруженных Конфликтов в XXI Веке на Территории Российской Федерации и Возможный их Характер в Период Обострения Военно-Политической Обстановки, *Военная Мысль* 9, 2009, р. 3–7; А. В. Сержантов, А. П. Мартофляк, Анализ Особенности Современных Военных Конфликтов, *Военная Мысль* 5, 2011, р. 36; *Красная Звезда*, Войны Будущего, 2011-07-13, http://old.redstar.ru/2011/07/13_07/5_02.html, 2018-01-26.

⁵⁵ Калужный, (53 išnaša); Шойгу, (53 išnaša); Военно-Промышленный Курьер, (53 išnaša); М. А. Гареев, Характер Современных Военных и Невоенных Угроз Безопасности России и Организация Обороны Страны, *Вестник Академии Военных Наук* 4 (45), 2013, р. 4–9; А. Медин, Ответ на вызовы времени, 2011-03-18, http://old.redstar.ru/2011/03/18_03/5_01.html, 2017-12-20; А. Гавриленко, Флот смотрит в будущее, 2009-07-01, http://old.redstar.ru/2009/07/01_07/1_10.html, 2017-12-20; В. И. Евдаков, С. Д. Мещеряков, Характерные Черты и Особенности Войн Начала XXI Века, *Вестник Академии Военных Наук* 3 (24), 2008, р. 18–21; С. Г. Чекинов, С. А. Богданов, Злияние Непрямых Действий на Характер Современной Войны, *Военная Мысль* 6, 2011, р. 3–13; Лунёв, Пятков, (53 išnaša); С. А. Буяновский, П. А. Дульнев, Взгляд на Развитие Форм и Спосособов Применения Общевойсковых Соединений в Условиях Изменившегося Характера Вооруженной Борьбы, *Вестник Академии Военных Наук* 3 (40), 2012, р. 165–169.

kreipiamos į bandymus suprasti, kokie pagrindiniai ir dominuojantys karybos tipai gali būti realizuoti moderniajame kare, ypač galvojant apie efektyvų ir tinkamą karinių pajėgų rengimą, grupavimą, aprūpinimą ir panaudojimą karinėse operacijose⁵⁶.

Analizuojamuose rusiškuose tekstuose akivaizdžiai dažniausiai vartojamomis ir reikšmingomis karinėmis sąvokomis, kurios apibrėžia rusišką šiuolaikinės karybos suvokimą, yra šios: asimetrinė karyba (асимметричная война arba асимметричный вооруженный конфликт), kontroliuojamas chaosas arba spalvotosios revoliucijos (управляемый хаос arba цветная революция), tinklinė karyba (сетцентрическая война) ir naujos formos kariuomenė (новый облик вооруженных сил).

Asimetrinės karybos efektyvumas šiuolaikiniame kariniame konflikte suvokiamas dėl jos universalumo. Asimetriškumo konflikte universalumas yra apibrėžiamas trimis šios karybos panaudojimo būdais: a) asimetrija pasiekama per turimas karines-technologines priemones; b) asimetriniai veiksmai tampa silpnesnės pusės karinių veiksmų strategija; c) asimetrinė karyba realizuojama per nekarines kariavimo priemones. Pirmuoju atveju Rusija ypač akcentuoja karines technologines *sistemų sistemas*, kurios yra būtinos norint savo iniciatyva išvystyti karinę technologinę asimetriją (военная-технологическая асимметрия) kare ir taip užsitikrinti pranašumą, kai turimos galimybės leidžia atakuoti oponento objektus nesant tiesioginiam sąlyčiui ar net neišsilaipinus oponento žemyne⁵⁷. Aktyvūs debatai tarp rusų ekspertų vyksta apie asimetrinės karybos panaudojimo efektyvumą, kai asimetrija tampa silpnesnės pusės karinių veiksmų strategija, nes tikima, kad tai labiausiai tikėtina priešo veiksmų strategija prieš Rusiją lokaliajo karo metu ateityje. Šiuo atveju tikimasi dominuos partizaniniai kovos veiksmai, kuriuos gali naudoti šiuolaikinės teroristinės ar nelegalios karinės grupuotės, kai yra kariaujama atsargiais, dozuotais ir neintensyviais susidūrimais prieš struktūriškai stipresnę priešininką, siekiant labiau politinių-strateginių tikslų, o ne karinių⁵⁸.

⁵⁶ А. Сушенцов, Типология Поведения в Международных Конфликтах, Международные Процессы 3 (24), 2010, <http://www.intertrends.ru/twenty-four/007.htm>, 2017-12-20; М. И. Орлов, Некоторые Проблемы Подготовки и Ведения Наступательных Операций в Современных Условиях, Военная Мысль 12, 2010, p. 23–28.

⁵⁷ Гареев, (53 išpaša); Л. Н. Ильин, В. Г. Ковалев, А. С. Муратханов, Ориентиры для Создания Вооружения и Военной Техники Сухопутных Войск, Военная Мысль 4, 2011, p. 35–36.

⁵⁸ С. Г. Чекинов, С. А. Богданов, Асимметричные Действия по Обеспечению Военной Безопасности России, Военная Мысль 3, 2010, p. 16–17; Сержантов, Мартофляк, (54 išpaša) p. 40; Е. А. Степанова, Асимметричный Конфликт как Силовая, Статусная, Идеологическая и Структурная Асимметрия, Военная Мысль 5, 2010, p. 48–53; Л. Дериглазова, Асимметричный Конфликт в Современной Американской Политологии, Международные Процессы 2 (23), 2010, <http://www.intertrends.ru/twenty-three/006.htm>, 2017-12-21.

Diskusijose apie asimetrinę karybą nelieka neįvertintos nekarinės priemonės (невоенные средства), kurios tiesiogiai yra siejamos su netiesioginiais (нетрадиционными) veiksmiais (непрямые (нетрадиционные) действия) šiuolaikiniame kare. Būtent netiesioginiai veiksmai yra suvokiami kaip neišvengiami šiuolaikinio karo elementai, galvojant apie galimybes veikti asimetriškai. Šiuo atveju asimetrinė karyba įgauna įvairesnę veikimo galimybę, kai netiesioginiai veiksmai gali būti vykdomi nenaudojant aukštų karinių technologijų, o vietoj jų pasitelkiant slaptus veikimo metodus ir priemones, orientuotas į priešo ekonominius, politinius, socialinius ar informacinius aspektus. Pabrėžiama, kad ypač JAV ir NATO pamėgo šiuos netiesioginius veiksmus savo karinių kampanijų metu, todėl jų svarba ir populiarumas moderniam konflikte sparčiai didėja⁵⁹.

Analizuodami *kontroliuojamo chaoso* sampratą, rusų ekspertai pabrėžia, kad šiuolaikinis šios formos metodas yra *spalvotosios revoliucijos*, kurios ne tik turi potencialo kaip agresijos priemonė, bet ir kelia realią grėsmę pačiai Rusijai. Nors šis metodas siejamas su nesmurtinėmis priemonėmis, kuriomis siekiama inicijuoti ir palaikyti chaosą atakuojamoje šalyje ir tokiu būdu per sukeltą chaosą paveikti šalies socialines-politines struktūras ir pakeisti patį šalies valdymą. *Kontroliuojamas chaosas* orientuotas į kitų valstybių vidaus kontrolę, siekiant dominuoti informacinėje erdvėje ir jo pagalba sukelti revoliuciją, kai yra bandoma psichologiškai paveikti kritinę valstybės piliečių masę ir ją manipuluoti. Visgi Rusija *spalvotąsias revoliucijas* yra linkusi prilyginti karo padėčiai ir mąsto apie adekvačių karinių kontrapriemonių realizavimą (kaip gynybinė reakcija). Rusija pabrėžia *kontroliuojamo chaoso* ilgalaikę veiksmų strategiją, kurioje užslėpti agresoriaus metodai aktyviai palaikomi per išorinį tikslingų objektų ar struktūrų finansavimą, o pati revoliucija jau yra aktyvios fazės etapas, kuriame reikia gebėti veikti greitai, bet neatskleidžiant tikrųjų agresoriaus interesų ir tiesioginio dalyvavimo⁶⁰.

Ypač aktyvūs debatai Rusijoje vyksta apie teorines ir praktines galimybes ateityje išvystyti modernius karinius technologinius pajėgumus, kurie užtikrintų dominavimą kariniame konflikte realizuojant *tinklinės karybos* koncepciją, nes yra tvirtai tikima, kad šio tipo karyba taps esminiu ateities

⁵⁹ Чекинов, Богданов, (58 išnaša) p. 19–21; Чекинов, Богданов, (55 išnaša) p. 4.

⁶⁰ В. И. Кузьмин, Н. А. Галуша, В. А. Рябошапко, Управляемый Хаос как Технология Организации «Нового Мирового Порядка», Вестник Академии Военных Наук 2 (39), 2012, p. 94–99; В. В. Татарин, Элементы Сетецентрической Защиты, Вестник Академии Военных Наук 1 (42), 2013, p. 91–92; Гареев, (53 išnaša) p. 5-6.

konfliktų ir operacijų bruožu⁶¹. Šios karybos išskirtinę rusišką sampratą geriausiai įprasmina Viktoro Tatarinovo suformuluotas novatoriškas karinių pajėgumų realizavimo principas: „griežta centralizacija – tinklinė realizacija“⁶². Optimaliausia šios realizacijos forma yra konstruojama per dvi integralias platformas (платформцентризм), kurių pirmoji yra orientuota į karinių pajėgų, ryšių, informacijos, žvalgybos valdymą ir kontrolę, o antroji labiau orientuota į galimybes vykdyti gilumines karines atakas-smūgius, t. y. ypač taiklaus ginklo sistemos, kurios leidžia išvystyti dominuojantį manevrą kare (господствующий маневр). Tinklinės platformos efektyvumą rusų ekspertai modeliuoja per vidinės sinergijos ar automatinės sinchronizacijos įgyvendinimą, tačiau kertiniu sėkmės veiksniumi ateities kare laiko galimybes atakuoti prieš kritinius objektus, esančius jo teritorijos gilumoje. Būtina pabrėžti, kad ši koncepcija labiau įgauna futuristinę viziją Rusijoje, nes diskutuojama apie dar neegzistuojančių technologijų panaudojimą kare, kurių kūrimas gali užtrukti iki 40–50 m., kartu bandant prognozuoti dirbtinio intelekto įtaką žmogiškojo veiksnio mažėjimui ateities karuose. Taip pat dažnai minima kosminė erdvė ir būtinybė ten dominuoti bei iš jos gebėti atakuoti objektus bet kuriame pasaulio taške. Tokiu būdu ši koncepcija labiau atspindi rusų karybos ekspertų bandymus laiku reaguoti į *artėjančią* karybos revoliuciją, kurią žadina pažangios informacinės ir technologinės inovacijos⁶³.

Būtent rusų karybos ekspertų diskusijose apie būtinybę vystyti, turėti ir panaudoti *tinklinės karybos* platformas ateities karuose, atsiranda *naujos formos kariuomenės* terminas, kuris vėlgi labiau įgauna futuristinę reikšmę, o ne bandymą įtvirtinti šį terminą kaip vieną iš kertinių koncepcijų ateities kari-

⁶¹ А. Фомичёв, Изучая войну будущего, 2011-01-15, http://old.redstar.ru/2011/01/15_01/1_04.html, 2018-01-22; Орлов, (56 išnaša) p. 23–24; А. Е. Кондратьев, Общая Характеристика Сетевых Архитектур, Применяемых при Реализации Перспективных Сетецентрических Концепций Ведущих Зарубежных Стран, Военная Мысль 12, 2008, p. 63–64; И. Н. Воробьев, В. А. Киселев, От Современной Тактики к Тактике Сетецентрических Действий, Военная Мысль 8, 2011, p. 20; А. А. Рахманов, Сетецентрические Системы Управления: Закономерные Тенденции, Проблемные, Вопросы и Пути их Решения, Военная Мысль 3, 2011, p. 41–42.

⁶² Татаринов, (60 išnaša) p. 94, („Жесткая централизация – сетевая реализация“ – rus.).

⁶³ А. Е. Кондратьев, Когда «Сетецентризм» Придет В Российскую Армию?, Вестник Академии Военных Наук 2 (39), 2012, p. 120–125; Б. Ф. Чельцов, Проблемы Создания Сетецентрической Системы Управления Войсками, Силами и Средствами ВКО, Вестник Академии Военных Наук 4 (37), 2011, p. 56–60; В. Герасимов, Генеральный Штаб и Оборона Страны, 2014-02-03, <https://vrk-pews.ru/articles/18998>, 2018-01-23; А. Н. Захаров, А. Д. Хряпов, С. Н. Петруня, Вооруженная Борьба Эпохи Информации, Вестник Академии Военных Наук 2 (43), 2013, p. 70–; Б. И. Клзьян, Операции, Боевые Действия, Сетецентричная Война, Военная Мысль 2, 2010, p. 25–37; А. Е. Кондратьев, Проблемные Вопросы Исследования Новых Сетецентрических Концепций Вооруженных Сил Ведущих Зарубежных Стран, Военная Мысль 11, 2009, p. 64–65; В. Н. Горбунов, С. А. Богданов, О Характере Вооруженной Борьбы в XXI Веке, Военная Мысль 3, 2009, p. 5–6.

niuose konfliktuose. Šis terminas tik iš dalies gali būti laikomas karine koncepcija, nes yra labiau orientuotas į karines struktūrines pertvarkas, kuriose dominuoja fizinis kariuomenės komponentas (struktūra, ginkluotė ir technologijos). Vertinant konceptualiai, šis terminas siejamas su gebėjimu pasiekti greitą karinę pergalę patiriant minimalistinius nuostolius, kai gebama kariauti bekontakto forma naikinant priešo esminius strateginius objektus ir paralyžiuojant jo informacines bei valdymo sistemas. Visgi šio termino vartojimas labiau atspindi vykstančias reformas Rusijos karinių pajėgų struktūroje ir ginkluotėje bei keliamus idealistinius lūkesčius, kuriais bandoma mažinti atsilikimą tarp karinės minties progreso ir karinės praktikos poreikių, t. y. gebėjimas kariauti 6-tos generacijos karą, kuriame dominuoja ypač taiklus ginklas ir aukštųjų technologijų panaudojimas⁶⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad rusiškoje karinėje mintyje po karinio konflikto Gruzijoje įsitvirtinę karybos tipai įgavo skirtingas reikšmes. Jeigu *tinklinės karybos* ir *naujos formos kariuomenės* samprata orientuota į ateitį, kuri siejama dar tik su būsimumis naujausiomis pažangiomis technologijomis, tai *asimetrinė karyba* ir *kontroliuojamo chaoso* strategija įgauna ne tik politinės-karinės grėsmės reikšmę Rusijai, bet ir įsitvirtina kaip efektyviausios ir iš esmės šiuolaikinės karybos tipai, kuriuos pati Rusija turi gebėti panaudoti siekdama veikti proaktyviai, o net tik reaktyviai. Diskurse išryškėja sistemingas rusų ekspertų polinkis analizuoti JAV karinę mintį bei jos ir NATO karines operacijas: Vietnamas (1954 m.), Irakas (1991 m.), Jugoslavija (1999 m.), Afganistanas (2001 m.), Irakas (2003 m.), Libija (2011 m.). Nors Rusijos karo akademijos viršininkas gen. mjr. Garejevas pabrėžia, kad Rusijos patirtys Gruzijoje atskleidė rusiškos karinės minties atotrūkį nuo jos kariuomenės esamų galimybių statuso, nes tiesiog Rusijos kariuomenė buvo nepajėgi Gruzijoje kariauti 6-tos generacijos karą dėl to, kad paprasčiausiai neturėjo tam reikiamų karinių sistemų ir ginkluotės⁶⁵. Visgi reikia konstatuoti, kad viešų diskusijų ir analizų apie sovietines ir naujausias pačių rusų karines patirtis (du Čėčenijos karai, karinis Gruzijos–Rusijos konfliktas) trūksta.

⁶⁴ И. Н. Воробьев, В. А. Киселев, Комментарий к Статье 'Войны Настоящего и Будущего' Военная Мысль 5, 2011, р. 56; С. И. Макаренко, А. Н. Бережнов, Перспективы Использования Сетецентрических Технологий Управления Боевыми Действиями и Проблемы их Внедрения в Вооруженных Силах Российской Федерации, Вестник Академии Военных Наук 4 (37), 2011, р. 67; В. В. Бабич, О Подходах К Определению Форм Военных (Боевых) Действий, Вестник Академии Военных Наук 3 (44), 2013, р. 48; А. А. Корабельников, Что Такое Современная Тактика? К Чему Надо Готовить Войска? Чем Они Должны Быть Вооружены?, Вестник Академии Военных Наук 4 (45), 2013, р. 43.

⁶⁵ Гареев, (53 išnaša).

2. Rusiškoji šiuolaikinės karybos samprata po prasidėjusio konflikto Ukrainoje

B diskurse analizuojami rusiški tekstai, kurie buvo atrinkti iš tų pačių šaltinių kaip *A diskurse*, tačiau šiame diskurse atsirado naujų šaltinių (žurnalai Вестник Военного Образования ir Проблемы Национальной Стратегии bei internetinis-žurnalas Независимая Газета), tuo tarpu žurnalas Солдат Удачи nuo 2010 m. yra nebepublikuojamas. *B diskursą* iš viso sudaro 117 publikacijų, iš kurių 38 tekstai buvo riboto prieinamumo, tad analizė atlikta remiantis 79 tekstų turiniu.

2.1. Ateities karo vizija

Rusijos bandymuose prognozuoti karus, kuriuose gali Rusijai tekti kariauti ateityje, išryškėja tie patys trys karų tipai kaip ir *A diskurse*: globalinis (regioninis), pilietinis (vidinis) ir lokalis. Globalinio karo atveju Rusija ir toliau tvirtai laikosi pozicijos, kad šio karo tikimybė išlieka itin minimalistinė, nes remiantis karų statistika nuo XX a. vidurio, kai iš daugiau nei 400 vykusių karinių konfliktų nei vienas neperaugo į globalinį karą, kuriame būtų kariavę koalicijos ar dvi didžiosios valstybės tarpusavyje. Pabrėžiama, kad karai transformavosi į vidutinio ar mažo intensyvumo, kai didžiosios valstybės labiau kariauja tarpusavyje per trečiąsias puses, suprasdamos, kad tiesioginę karinę konfrontaciją varžo branduolinio ginklo turėjimas⁶⁶.

Tačiau jaučiamas stipresnis riboto karinio konflikto potencialas, kuris gali būti realizuotas tiek Rusijos vidinėje teritorijoje, tiek aplink jos perimetrą ar kilti tolimesnėse Rusijos interesų zonose. Esminiu skirtumu, galvojant apie pilietinio karo Rusijoje potencialą, tampa naujas globalaus konteksto veikėjas – *Islamo valstybė*, kurios keliami destabilizuojanti grėsmė Rusijai suvokiama dvejopai. Pirma, teigiama, kad jau nuo 2015 m. ši teroristinė nevalstybinė grupuotė išplėtė savo veiklas gerokai toliau už Irako ar Sirijos valstybių sienų ir vienu iš jos potencialiausių taikinių tapo Rusija, o ypač dėmesys krypsta į Čečėnijos ir Dagestano

66 О. Половенко, Гибридная война: миф или реальность?, 2015-02-02, <http://www.redstar.ru/index.php/news-menu/vesti/iz-moskvy/item/21475-gibridnaya-vojna-mif-ili-realnost>, 2018-03-13; В. И. Ковалев, Г. Г. Малинецкий, Ю. А. Матвиенко, Концепция 'Сетецентрической' Войны Для Армии России: 'Множитель Силы' Или Ментальная Ловушка?, Вестник Академии Военных Наук 1 (50), 2015, p. 70; Б. А. Александрович, Модель Адаптивного Применения Силы В "Цветных Революциях", Проблемы Национальной Стратегии 6 (27), 2014, p. 113; Б. А. Александрович, Применение Гибридных Методов в Современных Конфликтах, Проблемы Национальной Стратегии 6 (39), 2016, p. 158; Х. И. Сайфетдинов, Информационное Противоборство В Военной Сфере, Военная Мысль 7, 2014, p. 38–42.

Respublikas, kuriose gali būti eskaluojama religinė nesantaika, ekstremizmas ar etniniai neramumai tarp vietinių rusų stačiatikių ir vietinių rusų musulmonų⁶⁷. Antra, vis tvirčiau terorizmas suvokiamas kaip netiesioginio karo įrankis. Šiuo atveju yra sugrėsminami Vakarai, nes išvelgiami jų bandymai manipuluoti terorizmo korta, kai nereguliarių karinių-teroristinių grupuočių veikla gali būti suvienijama į bendras operacijas ir taip formuojama sisteminė kova prieš kitą valstybę, siekiant nacionalinių interesų. Neatmetama net galimybė, kad Vakarai bando suvienyti Ukrainos, Artimųjų Rytų, Kaukazo ir Centrinės Azijos konfliktus, siekdami nukreipti šį teroristinį frontą prieš Rusiją. Būtent išorinio (suplanuoto ir koordinuoto) terorizmo grėsmė keičia iki tol labiau vyravusią vidinę terorizmo grėsmės sampratą, kai Rusijoje gali būti sužadinti etnokonfesiniai-ekstremistiniai konfliktai tarp vietinių gyventojų ir tokiu būdu sužadinti pilietinį karą šalyje⁶⁸.

Visgi realiausiu karo tipu, kuris gali įtraukti Rusiją, ateityje išlieka lokalusis karas, tačiau su tam tikromis korekcijomis rusiškoje karinėje mintyje, lyginant su *A diskurso* karine mintimi. Jeigu iki tol buvo prognozuojamas lokaliajo karo potencialas trijose posovietinėse valstybėse (Armėnija, Gruzija ir Ukraina), tai atsinaujinusiose diskusijose Rusija pradeda rimtai vertinti šio karo tikimybes iki tol neminėtose valstybėse: Kirgizija, Uzbekistanas, Kazachstanas, Moldova ir Baltarusija. O tai kelia naujų iššūkių Rusijos karinėms pajėgoms, kurios turi būti pajėgios stabilizuoti prasidėjusį lokalųjį karą ir neleisti šiems karams atitraukti Rusijos dėmesį nuo jos interesų gynimo kituose karštuose taškuose ar regionuose⁶⁹.

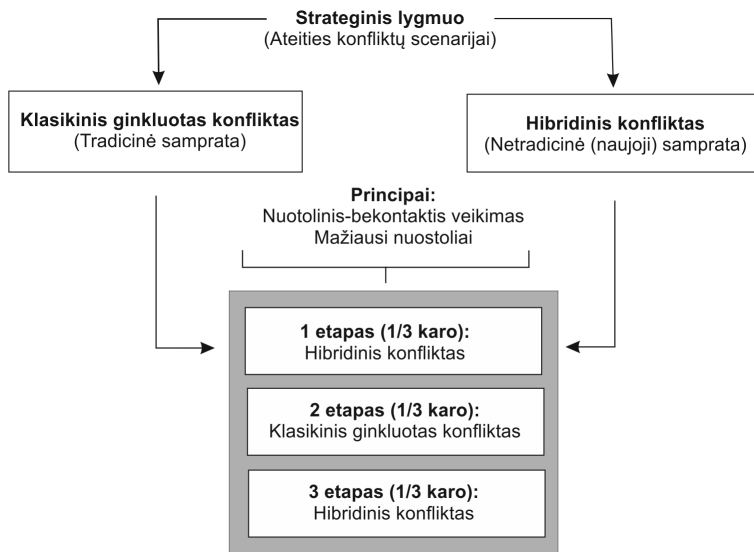
Rusijos karinių pajėgų Generalinio štabo viršininko Valerijaus Gerasimovo ir karybos ekspertų Valerijaus Kiseliovo ir Tatjanos Gračevič bandymuose prognozuoti ateities konfliktų pobūdį įsitvirtina klasikinio ginkluoto konflikto (классический вооружённый конфликт) ir hibridinio konflikto (гибридный

⁶⁷ А. С. Куликов, Проблемы Обеспечения Внутренней Безопасности Страны В Современных Условиях, Вестник Академии Военных Наук 3 (56), 2016, p. 6; В. Хорешко, Кривое Зеркало Терроризма, Ориентир 9, 2015, p. 8–11; Р. И. Игореvич, Приоритетные Задачи Совершенствования Международного Сотрудничества В Противодействии Терроризму, Проблемы Национальной Стратегии 1 (28), 2015, p. 105–112.

⁶⁸ Г. И. Пещеров, Проблема Терроризма: Причины и Пути Решения, Вестник Академии Военных Наук 3 (56), 2016, p. 10; С. Константин, Партизаны На Довольствии, 2017-04-10, <https://vprk-news.ru/articles/36159>, 2018-03-13; В. Хорешко, Кривое Зеркало Терроризма, Ориентир 8, 2015, p. 10–13; А. Бакланов, Сирийский Синдром, Ориентир 6, 2016, p. 8-11; В. Пушкин, Из Сирии Взорвать Евразию?, Ориентир 8, 2017, p. 9–13; Г. Л. Витальевич, Угроза Новой Волны Исламского Терроризма в Юго-Восточной Азии, Проблемы Национальной Стратегии 4 (31), 2015, p. 162–163.

⁶⁹ К. В. Васильевич, Современные Кризисы И Конфликты: Особенности, Сценарии Развития и Предотвращение, Проблемы Национальной Стратегии 4 (25), 2014, p. 136; Х. О. Сергеевна, Цветные Технологии И Риски для Государственности: Украинский Опыт, Проблемы Национальной Стратегии 6 (39), 2016, p. 125–135; Пушкин, (68 išnaša) p. 12–13.

конфликт) scenarijų sampratos. Klasikinis ginkluotas konfliktas yra priskiriamas prie tradicinių kariavimo būdų, tuo tarpu hibridinis konfliktas laikomas nauja tendencija karyboje, kuri apima netradicines agresijos prieš valstybę formas, kurias taip pat mėgo naudoti Vakarai, o ypač JAV. Pabrėžtina, kad labiau yra ieškoma konceptualių atsakymų, kaip šie du konfliktų tipai tarpusavyje siejasi ir kaip jie vienas kitą sustiprina ar plemia bei kokius naujus iššūkius sukelia šių dviejų scenarijų samplaika. Abiejų konfliktų sampratose esminiu momentu laikomas gebėjimas veikti nuotoliniu būdu ir be tiesioginio kontakto (дистанционная-бесконтактная), siekiant konflikte mažiausių savų pajėgų nuostolių. Būtent šios galimybės turi tapti kertiniais šiuolaikinio konflikto Rusijos karinių pajėgų bruožais. Naujumu laikoma tai, kad hibridinis konfliktas gali būti vykdomas be klasikinio, tačiau klasikinis konfliktas be hibridinio jau yra sunkiai įsivaizduojamas šiais laikais. Prognozuojama, kad ateities kare vyraus 2/3 hibridinio ir 1/3 klasikinio konflikto, kai 1/3 hibridinio konflikto panaudojama pradiniam etape, siekiant kuo mažesnių nuostolių po to einančiame klasikiniam ginkluoto konflikto etape, ir galiausiai karas turėtų baigtis realizuojant likusią 1/3 hibridinio konflikto, kuri skirta įtvirtinti pasiekimus ar numalšinti opozicines karines grupuotes (3 pav.). Žiūrint į ateitį, tradiciniame konflikte orientuojamasi į aukštųjų technologijų panaudojimą kuriant ir tobulinant taktikus ginklo sistemas, o netradicinėje sampratoje kryptama į žalingo poveikio (dažniausiai užslėpto) darymą per nekarines priemones (politines, diplomatinės, ekonomines, finansines, informacines, kibernetines, psichologines ir pan.)

3 pav. Rusiška ateities konflikto scenarijų samprata
(parengta autoriaus)

Šiuolaikiniu šių konfliktų tarpusavio sąsajos pavyzdžiu rusai laiko 2011 m. Libijos karinę kampaniją, kurioje buvo panaudotos tiek karinės (jūrų blokada, neskraidymo zona, taikliųjų raketų panaudojimas, oro atakos), tiek nekarinės priemonės (opozicijos formavimas, nereguliarių grupuočių apginklavimas, kibernetinės ir informacinės atakos)⁷⁰.

Analizuojant šiuolaikinės karybos diskursą rusiškuose tekstuose, kuriuos parengė rusų karininkai ir karybos analitikai po konflikto pradžios Ukrainoje, pastebėtina, kad šiuolaikinį ir ateities konfliktą rusiškoje karinėje mintyje apibrėžia šie esminiai karybos tipai: pirmiausia, klasikinio ginkluoto konflikto sampratą formuoja tinklinė karyba, informacinė kova (информационная воевания(борьба)) ir radioelektroninė kova (радиоэлектронная борьба); tuo tarpu hibridinio konflikto esmę sudaro hibridinė agresija (гибридная агрессия), kontroliuojamas chaosas ir spalvotoji revoliucija.

Šiose diskusijose pastebimi Rusijos karinio elito ir net paties šalies prezidento Vladimiro Putino raginimai aktyviai mąstyti apie esminius ir intensyvius šiuolaikinės karybos pokyčius, kurie verčia karines pajėgas intensyviau mąstyti apie naujos ginkluotės įvaldymą ir generuoti idėjas, kaip jas efektyviai panaudoti, tuo pačiu vis labiau atsižvelgiant į nekarinių priemonių veiksmingumą kariniame konflikte⁷¹.

Nors *B diskurse* vyraujantys karybos tipai (*tinklinė karyba, spalvotoji revoliucija ir kontroliuojamas chaosas*) buvo tarp kertinių tipų, apibrėžiančių šiuolaikinės karybos sampratą *A diskurse*, tačiau, norint atskleisti šių karybos tipų įsitvirtinimo ir palaikymo diskurse priežastingumą ir suvokimo reikšmingumą, toliau bus analizuojami visi šeši *B diskurse* vyraujantys karybos tipai.

2.2. Klasikinio ginkluoto konflikto samprata

Esmine karybos forma šiuolaikiniame tradiciniame konflikte Rusija laiko *tinklinę karybą*. Šią karybos formą rusų kariniai ekspertai ir kariškiai laiko pagrindine naujiena ir perspektyva šiuolaikiniame ginkluotame konflikte, kuri

⁷⁰ В. В. Герасимов, Организация Обороны Российской Федерации в Условиях Применения Противником 'Традиционных' и 'Гибридных' Методов Ведения Войны, Вестник Академии Военных Наук 2 (55), 2016, p. 19-20; Т. Грачева, Когда Объявлять Мобилизацию, 2015-09-14, <https://vpk-news.ru/articles/27018>, 2018-03-14; Т. Грачева, Армия На Подхвате, 2015-08-03, <https://vpk-news.ru/articles/26404>, 2018-03-24; Александрович, (66 išnaša) p. 158-159; В. А. Киселев, К Каким Войнам Необходимо Готовить Вооруженные Силы России, Военная Мысль 3, 2017, p. 37-39.

⁷¹ С. Шойгу, Дорогие Читатели!, Вестник Военного Образования 1 (1) 2016, p. 1; М. А. Гареев, В Интерессах Обороноспособности Страны, Вестник Академии Военных Наук 1 (50), 2015, p. 4-7 (Pastaba: straipsnyje cituojami Rusijos Federacijos prezidento V. Putino pasisakymai, kuriuose raginamas karinio mokslo progresas); Д. О. Рогозин, Формирование Нового Научнотехнического Задела – Одно из Важнейших Направлений в Противостоянии Военным и Невоенным Угрозам, Вестник Академии Военных Наук 2 (55), 2016, p. 4-6.

naudodama aukštąsias ir informacines-komunikacines technologijas pakylėjo karinių pajėgų galimybes į naują lygmenį. Šiame diskurse ne tik diskutuojama apie konceptualias tinklinės karybos ištakas ir galimą technologijų revoliuciją karyboje, kas buvo atliekama ir *A diskurse*, bet pradedama siekti suprasti praktinius šios karybos realizacijos aspektus, analizuojant neseniai vykusias karines kampanijas. Tinklinės karybos panaudojimo pradžia rusiškoje karinėje mintyje yra laikomas 1991 m. Irako karas, kuriame skaičiuojama, kad JAV karinės pajėgos apie 8 proc. strateginių ir karinių Irako objektų atakavo panaudodamos tinklinės karybos priemones ir būdus. Pabrėžiama, kad šios karybos populiarumas nuolat didėjo dėl teigiamo poveikio NATO ir JAV karinių pajėgų efektyvumui, kai Jugoslavijoje (1999 m.) atakuota jau 35 proc., Afganistane (2001 m.) 50 proc., o Irake (2003 m.) net 68 proc. visų svarbių objektų⁷². Diskusijose apie tinklinės karybos efektyvumą yra akcentuojamas sinergijos efektas, kai į vieną valdymo ir vadovavimo sistemą yra sujungiamos ne tik atskiros kariuomenių rūšys, bet ir trys aukštųjų technologijų sistemos (informacinė, sensorinė ir ginkluotės), skirtos informacijai rinkti, apdoroti, analizuoti, scenarijams modeliuoti ir objektams atakuoti. Tinklinės karybos populiarumą lėmė ir pačių konfliktų transformacija į mažo intensyvumo, kai atsiranda poreikis racionaliai ir greitai naudoti karinius pajėgumus, t. y. atlikti nuotolinius karinius smūgius į priešų gilumą. Šios galimybės sudaro sąlygas vykdyti adaptyviais veiksmais (адаптивные действия) paremtas karines operacijas, kai galima veikti be iš anksto suplanuotos operacijos ir atakuoti objektus iš karto po jų aptikimo, naudojant karines oro, jūrų ar raketines pajėgas. Visos šios tinklinės karybos galimybės Rusijoje matomos kaip ateities potencialas, kuris po truputį jau testuojamas kariniame Sirijos konflikte naudojant sparnuotąsias raketas „Kaliber“, kurios paleidžiamos iš jūrinių karinių platformų, esančių už 1 500 km nuo atakos objekto, o jungtinei (angl. *Joint*) jūrų, oro ir sausumos pajėgų operacijai vadovaujama tiesiogiai iš Rusijos, t. y. iš daugiau nei 3 000 km atstumo⁷³.

Nors tinklinė karyba rusiškoje karinėje mintyje susilaukia daug dėmesio dėl jos potencialo ateities ginkluotame konflikte, tačiau ne ką mažesnis dėmesys kreipiamas į šios karybos keliamas grėsmes pačiai Rusijai. Nors pa-

⁷² Киселев, (70 išnaša) p. 38.

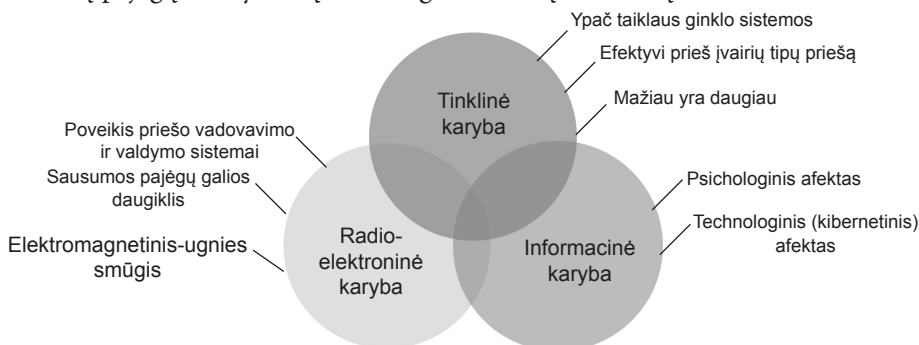
⁷³ В. Молчанов, Сетевые Войны и Будущее Поле Боя, 2015-09-22, <http://www.redstar.ru/index.php/news-menu/vesti/item/25847-setetsentricheskie-vojni-i-budushchee-pole-boya>, 2018-03-17; А. Пинчук, Чтобы побеждать в гибридной войне, 2015-01-22, <http://www.redstar.ru/index.php/zotov/item/21219-chtoby-pobezhdad-v-gibridnoj-vojne>, 2018-03-17; Ковалев, Малинецкий, Матвиенко, (74 išnaša) p. 71-75; В. Барвиненко, Война на опережение - Часть I, 2015-06-29, <https://vpk-news.ru/articles/25872>, 2018-03-17; А. Храмчихин, Армия Народа, 2015-12-07, <https://vpk-news.ru/articles/28380>, 2018-03-17; В. И. Литвиненко, И. П. Русанов, Основные Тенденции Огневого Поражения в Современных Операциях (Боевых Действиях), Военная Мысль 10, 2014, p. 19-26; А. Е. Александров, О Перспективах Реализации Сетевых Концепций, Военная Мысль 5, 2014, p. 18-25.

tys rusų ekspertai pastebi, kad tinklinė karyba buvo efektyvi Vakarams konfrontuojant tik su technologiškai silpnesnėmis bei atsilikusiomis valstybėmis, tačiau tuo pat metu yra aktyviai palaikoma šios karybos grėsmės samprata, kai manoma, kad JAV vis labiau artėja prie globalios integruotos-momentinės operacijos (глобальная интегрированная-мгновенная операция) atlikimo pajėgumo. Prognozuojama, kad šis pajėgumas taptų „XXI a. blitzkrigu“, nes JAV galėtų atakuoti bet kurį pasaulio tašką laikotarpiu nuo 1 iki 6 val. po sprendimo priėmimo. Esminiu operacijos elementu laikomas viršgarsinių raketų (сверхзвуковые ракеты) sukūrimas ir panaudojimas, kuris būtų skirtas tiek mažo, tiek didelio intensyvumo konfliktams. Rusija supranta, kad pasivyti JAV šioje srityje yra sunkiai įmanoma, tačiau bijoti irgi neverta, nes adekvataus smūgio galimybės Rusijai atstoja taktinis branduolinis ginklas, tačiau žvelgiant į ateitį yra formuojama vizija apie galimybes išvystyti karinę technologinę triadą (strateginės branduolinės pajėgos–priešraketinis skydas–ypač taiklus ginklas), kuri turėtų užtikrinti šalies saugumą karinio konflikto atveju su technologiškai pažangia valstybe ir neleistų oponentui išvystyti iniciatyvos pradinio konflikto etapo metu⁷⁴.

Antroji karybos forma, kuri vis labiau įsitvirtina rusiškoje šiuolaikinio ginkluoto konflikto sampratoje yra *informacinė kova*, kuri gali būti realizuota karinių pajėgų per kibernetines ir psichologines poveikio priemones. Kalbėdami apie psichologinį efektą rusai akcentuoja, kad visgi silpniausiu modernios karinės sistemos elementu išlieka žmogus, todėl aktyvi informacinė-psichologinė kampanija turi būti nukreipta ne tik į paprastų karių sąmonę, bet tuo pačiu į karininkus ir netgi į priešų karinį elitą, kai atitinkamai yra siekiama sukelti paniką tarp karių, priversti karininkus išduoti vienas kitą bei inicijuoti nežinomybės ir pasimetimo situacijas strateginiu-kariniu lygmeniu. Vertinant techninį informacinės karybos potencialą, išskiriama kibernetinė erdvė, kuri vis sparčiau yra militarizuojama (pvz., 2009 m. atidarytas NATO Kibernetinio saugumo centras Estijoje). Akcentuojama, kad kibernetinis poveikis labiau

⁷⁴ В. Герасимов, По Опыту Сирии, 2016-03-07, <https://vpk-news.ru/articles/29579>, 2018-03-17; В. Яценко, От Народной До Гибридной, 2015-08-10, <https://vpk-news.ru/articles/26515>, 2018-03-17; В. Микрюков, Нездоровый Сетецентризм, 2017-02-27, <https://vpk-news.ru/articles/35371>, 2018-03-17; С. Г. Чекинов, С. А. Богданов, Прогнозирование Характера и Содержания Войн Будущего: Проблемы и Суждения, Военная Мысль 10, 2015, p. 41–49; И. Д. Сергун, Взгляды Руководства Ведущих Иностранных Государств и НАТО на Применение Вооруженных Сил в Современных Военных Конфликтах, Вестник Академии Военных Наук 2 (51), 2015, p. 37–38; В. И. Ковалев, Г. Г. Малинецкий, Ю. А. Матвиенко, Концепция ‚Сетецентрической‘ Войны для Армии России: ‚Множитель Силы‘ или Ментальная Ловушка? (Часть 2), Вестник Академии Военных Наук 2 (51), 2015, p. 94–99; В. К. Новиков, С. В. Голубчиков, А. В. Васильев, Концептуальный Взгляд на Проблему Устойчивости и Безопасности Мира, Вестник Академии Военных Наук 3 (56), 2016, p. 16; Киселев, (70 išnaša) p. 43.

orientuotas į priešų valstybės valdymo, viešojo sektoriaus ir bankinę sistemas ar kitas nekarines institucijas, kai siekiama trikdyti ar paralyžuoti ryšį tarp oponento karinio ir nekarinio elementų, siekiant nukreipti pastarojo elemento dėmesį nuo galimos paramos karinėms pajėgoms. Nors aktyvi diskusija Rusijoje byloja, kad kova tradiciniame konflikte dėl informacinio pranašumo vis aktyvėja ir jos pasiekimai nenuginčijami, tačiau esminiu momentu Rusija moderniam konflikte vis tiek laiko ginkluotę ir jos potencialą. Todėl šiai karybai yra priskiriamas labiau remiantysis (pagalbinis) vaidmuo, kai siekiama pakelti karinių pajėgų efektyvumą ar išvengti didesnių nuostolių⁷⁵.

4 pav. Klasikinio ginkluoto konflikto kaip aukštųjų technologijų karo refleksija rusiškoje karinėje mintyje (sudaryta autoriaus)

Trečioji rusiškoje karinėje mintyje dominuojanti šiuolaikinės karybos forma yra radioelektroninė kova. Šiuo atveju pabrėžiama mokslinė-techninė pažanga, kuri daro įtaką plačiam šiuolaikinių informacinių ir radioelektroninių priemonių naudojimui kariniame sektoriuje. Visa tai leidžia pažangioms valstybėms išvystyti labai aukšto efektyvumo žvalgybos, ryšių, pajėgų valdymo ir ginkluotės sistemas, kuriomis galima lengvai pasiekti ne tik karinius, bet ir politinius tikslus šiuolaikiniame kariniame konflikte. Dėl šių priežasčių nauju kariniu taikiniu tampa karinis priešų vadovavimo ir valdymo tinklas, kurio funkcionalumas ir saugumas užtikrina pajėgų efektyvumą ginkluotame konflikte. Tuo pačiu nėra atsisakoma minties atakuoti ir priešų civilinius

⁷⁵ В. Герасимов, Мир на Границах Войны, 2017-03-13, <https://vpk-news.ru/articles/35591>, 2018-03-17; И. А. Шеремет, Противодействие Информационным и Кибернетическим Угрозам, Вестник Академии Военных Наук 2 (55), 2016, p. 29–32; Микрюков, (74 išnaša); Л. А. Евгеньевич, Использование Манипуляционных Технологий в Процессе Украинского Государственного Переворота и Информационной Войны Против России, Проблемы Национальной Стратегии 3 (24), 2014, p. 139–140; С. В. Гончаров, Н. Ф. Артамонов, Достижение Информационно-Психологического Превосходства в Современных Боевых Действиях, Военная Мысль 6, 2014, p. 61–69; К. А. Троценко, Информационное Противоборство в Оперативно-Тактическом Звене Управления, Военная Мысль 8, 2016, p. 21–24; Сайфетдинов, (66 išnaša) p. 38–39; Александрович, (66 išnaša) p. 160–164.

telekomunikacinius objektus teritorijos gilumoje. Pirmos tokios elektromagnetinių bombų naudojimo patirtys buvo pademonstruotos JAV, atakuojant kertinius Jugoslavijos (1999 m.) ir Irako (2003 m.) infokomunikacinius objektus, siekiant paralyžiuoti valstybės telekomunikacijų sistemas. Tačiau esminių diskusijų objektu radioelektroninėje karyboje netapo šios karybos priemonių panaudojimas oro pajėgų operacijose, o atvirkščiai – pradėta itin aktyviai ieškoti racionalių būdų ir priemonių, kaip radioelektroninės kovos vienetus integruoti į sausumos pajėgų struktūras bei vykdomus karinius manevrus. Tokiu būdu yra siekiama užsitikrinti pranašumą informacinėje ir ginkluotės panaudojimo sferoje, kai iki taktinių sausumos pajėgų veiksmų pradžios yra neutralizuojamos ar dezorganizuojamos priešo informacinės, pajėgų ir ginkluotės kontrolės sistemos. O tokius tikslus gali įgyvendinti specialiosios radioelektroninės kovos grupuotės, kurios gebėtų vykdyti koordinuotus veiksmus ar kombinuotas karines operacijas kartu su sausumos pajėgomis. Tuo pačiu žvelgiama į ateitį, kurioje norima elgtis inovatyviai, aktyviai ir konstruktyviai, siekiant išvystyti radioelektroninio-ugnies smūgio (радиоэлектронно-огневой удар) prieš objektams pajėgumą, kuri sudarytų integrali radioelektroninių pajėgų, raketinių pajėgų, artilerijos, kariuomenės ir taktinės aviacijos atakos galimybė. Ši nauja kovos padalinių galimybė turėtų įgalinti visišką Rusijos karinių pajėgų valdymo ir išmaniosios ginkluotės panaudojimo viršenybę ateities ginkluotame konflikte ir tapti esminėmis šiuolaikinio karinio konflikto priemonėmis⁷⁶.

⁷⁶ П. А. Дульнев, В. И. Орлянский, Основные Изменения в Характере Вооруженной Борьбы Первой Трети XXI Века, Вестник Академии Военных Наук 1 (50), 2015, р. 44–48; В. А. Дворников, И. И. Королев, В. Н. Павлов, О Тактике Войск Радиоэлектронной Борьбы, Военная Мысль 3, 2015, р. 9–15; А. С. Коробейников, Д. В. Холуенко, С. И. Пасичник, Эффективность Группировки Войск Радиоэлектронной Борьбы входе Комплексного Поражения Информационно-Управляющей Системы Противника, Военная Мысль 8, 2015, р. 24–29; Ю. Е. Донсков, О. Г. Никитин, П. Н. Беседин, Роль Интеллектуальных Систем Поддержки Принятия Решений При Управлении Радиэлектронной Борьбой в Общевоинских Тактических Формированиях, Военная Мысль 10, 2015, р. 33–40; В. И. Владимиров, В. И. Стучинский, Обоснование Боевого Применения Авиационных Носителей Средств Радиоэлектронной Борьбы в Оперативной Глубине для Завоевания Информационного Превосходства, Военная Мысль 5, 2016, р. 15–21; Ю. Е. Донсков, Ю. Н. Ярыгин, Д. М. Бывших, Координация Направлений Развития Сил и Средств Радиоэлектронной Борьбы с Направлениями Развития Сухопутных Войск, Военная Мысль 1, 2017, р. 16–21; А. Л. Морареску, Базовые Структурные Элементы Основ Оперативного Искусства Войск Радиоэлектронной Борьбы в Операциях Объединений Сухопутных Войск, Военная Мысль 5, 2017, р. 45–49; В. А. Орлов, Ю. Н. Ярыгин, Д. М. Бывших, Планирование Стратегий Развития Системы Вооружения Радиоэлектронной Борьбы, Военная Мысль 5, 2017, р. 14–22; О. Г. Никитин, Направления Повышения Эффективности Организации Боевого Применения Войск Радиоэлектронной Борьбы в Операциях Объединений Сухопутных Войск, Военная Мысль 5, 2017, р. 23–29; В. А. Орлов, Ю. Н. Ярыгин, Д. М. Бывших, Оценка Состояния Сил и Средств Войск Радиоэлектронной Борьбы в Целях Выбора Рациональной Стратегии их Развития, Военная Мысль 10, 2017, р. 28–37; Д. В. Холуенко, В. А. Анохин, А. С. Коробейников, А. А. Лахин, Радиоэлектронный и Радиоэлектронно-Огневой Удары – Основные Формы Применения Частей и Подразделений Радиоэлектронной Борьбы, Военная Мысль 11, 2017, р. 21–27.

Visi šie karybų tipai ir jais remiantis siūlomi praktiniai patarimai Rusijos karinėms pajėgoms formuoja prielaidą, kad klasikinis ginkluotas konfliktas ateityje vis labiau transformuosis į aukštųjų technologijų karą (высокотехнологическая война), kuriame bus intensyviai planuojami ir vykdomi ypač tikslūs kariniai, elektromagnetiniai ir informaciniai smūgiai į kertinius priešo objektus (4 pav.). O visą šią ginkluoto konflikto transformaciją geriausiai apibūdina rusų karybos eksperto Kiseliovo pastebėjimas, kad šiuolaikiniame konflikte „*technologijos formuoja taktiką*“⁷⁷. Šios technologijos panaudojamos ne tik kovai tradicinėse sausumos, jūrų ir oro erdvėse, bet ir efektyviam karui naujose (kosmoso ir informacinėje-kibernetinėje) erdvėse, kur herojais greičiausiai taps ne kariai, o įvairių modifikacijų taikliosios raketos.

2.3. Hibridinio konflikto samprata

Hibridinio konflikto terminas tampa ne tik naujienu šiuolaikiniame Rusijos kariniame žodyne, bet kartu ir nelengvu galvosūkiu, kai siekiama atsakyti į klausimą, ar tai naujas karinis reiškinys, ar labiau specifinis, o galbūt net *fantominis* terminas. Šiam klausimui spręsti Rusijos karinės pajėgos pasitelkia tiek intelektualius (apvaliojo stalo diskusijos, mokslinės konferencijos⁷⁸), tiek praktinius metodus (kariniai kursai, scenarijų modeliavimas, veiksmai pratybų metu⁷⁹). Diskusijų metu remiamasi paskutiniais XX a. ir XXI a. konfliktais, kuriuose dalyvavo ar dalyvauja (pasak rusų, tiek oficialiai, tiek neoficialiai) JAV, nes manoma, kad ši valstybė profesionaliausiai taiko hibridinio konflikto formatą. Naujausiais šio formato pavyzdžiais yra konfliktai Š. Afrikoje, Vidurio Rytuose ir Ukrainoje, kuriuose buvo realizuota vakarietiška hibridinio konflikto strategija. Kertiniu šio konflikto akcentu laikomas siekis destabilizuoti valstybę tam, kad būtų išvengta didesnių karinių nuostolių, jeigu prireiktų platesnio karinių pajėgų įsikišimo, ir be didesnių karinių manevrų būtų pakeista šalies valdžia. Vėlgi neišvengiamai į akis krenta rusų ekspertų aktyvumas bandant įrodyti, kad hibridinis konfliktas yra Vakarų kariavimo

⁷⁷ Киселев, (70 išnaša) p. 45, („Техника определяет тактику“ – rus.).

⁷⁸ Половенко, (66 išnaša); Пинчук, (73 išnaša); Н. И. Александрович, О Сущности Гибридной Войны в Контексте Современной Военно-Политической Ситуации, Проблемы Национальной Стратегии 3 (36), 2016, p. 88; Красная Звезда, Изучают Гибридные Войны, 2015-02-10, <http://www.redstar.ru/index.php/syria/item/21686-izuchayut-gibridnye-voyny>, 2018-03-26.

⁷⁹ А. Александров, Ни Мира, Ни Войны, 2017-07-02, <http://www.redstar.ru/index.php/kozak/item/33672-ni-mira-ni-voyny>, 2018-03-24; Пинчук, Заслон Гибридным Операциям, 2015-12-01, <http://www.redstar.ru/index.php/syria/item/26823-zaslon-gibridnym-operatsiyam?tmpl=component&print=1>, 2018-03-24; К. Сивков, Для Начала Переворот, 2017-09-11, <https://vpk-news.ru/articles/38867>, 2018-03-24.

forma, kurią jie taiko net prieš pačią Rusiją, bet čia turbūt labiausiai tiktų rusų karybos analitiko Aleksandro Hramčich pastebėjimas apie propagandą iš abiejų pusių, kai teigiama, kad „*Vakarai (Rusija) vykdo prieš Rusiją (Vakarūs) hibridinį karą*“⁸⁰.

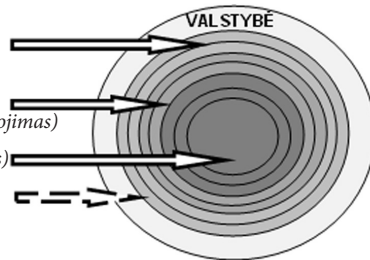
Rusiška intelektualinė refleksija apie hibridinį konfliktą orientuojasi į nekarines ir netiesiogines, slaptas valstybės valdymo sistemos palaužimo priežastis, tikslus ir būdus. Iš esmės kalbama apie labai įvairias priemones, kurias sudaro: ekonominės, politinės, diplomatinės, energetinės, finansinės, informacinės, kibernetinės ir kitos priemonės ar jų kombinacijos. Iš pirmo žvilgsnio susidaro įspūdis, kad šiems universaliems poveikio metodams hibridinio konflikto sąvoka tampa savotišku *skėčiu*, dengiančiu veikslių daugialypiškumą (*multimodal* – angl.) netradiciniame konflikte⁸¹. Tačiau esminiu momentu nagrinėjamame diskurse reikėtų laikyti ne bandymus apibūdinti hibridinio konflikto sąvoką ar siekius išvardyti visus jame įmanomus metodus, bet rusų ekspertų siekius atskleisti hibridinio konflikto (kaip ilgalaikės ir tikslinės valstybės veikimo) strategijos nuoseklumą. Ši strategija į vientisą priežastinę ir logišką grandinę sudėlioja itin plačiai rusiškuose tekstuose vartojamus terminus, skirtus šiuolaikinei karybos formai apibūdinti, kai pasikliaujama labiau ne karine galia, o netradicinėmis priemonėmis. Tokiu būdu hibridinis konfliktas rusų galvosenoje skirstomas į 4 etapus, kurių metu atakuojamas platus valstybės veiklų sektorius: 1) hibridinė agresija, 2) kontroliuojamas chaosas, 3) spalvotoji revoliucija ir 4) hibridinė karyba (5 pav.).

Hibridinė agresija (Ilgalaikė, aktyvi informacinė kampanija, opozicijos (5-os kolonos) formavimas)

Kontroliuojamas chaosas (Terorizmo aktai, demonstracijos, neramumų inicijavimas, informacinės operacijos, jėgos panaudojimas)

Spalvotoji revoliucija (Valstybės vadovo ir valdžios pakeitimas)

Hibridinė karyba (Kova su nekarinėmis grupuotėmis (banditais, sukilėliais, partizanais, teroristais), spec. operacijos) (nebūtinasis etapas)

5 pav. Rusiška hibridinio konfliktavimo samprata
(sudaryta autoriaus)

⁸⁰ А. Храмчихин, Высочоточная Стрельба Вхолостую, 2015-11-23, <https://vpk-news.ru/articles/28152>, 2018-03-24, („Запад (Россия) ведет против России (Запада) гибридную войну” – rus.).

⁸¹ А. Александров, В Прицеле Гибридной Войны, 2016-10-30, <http://www.redstar.ru/index.php/component/k2/item/31027-v-pritsele-gibridnoj-voyny>, 2018-03-26; Ю. Е. Кулешов, Б. Б. Жутдиев, Д. А. Федоров, Обзор и Анализ Содержания Психологических Операций ВС США в Вооруженных Конфликтах Современности, Вестник Академии Военных Наук 3 (48), 2014, p. 64–73; Герасимов, (74 išnaša); Т. Грачева, Шаги Оккупанта, 2015-07-27, <https://vpk-news.ru/articles/26297>, 2018-03-26.

Hibridinė agresija suvokiama kaip parengiamoji fazė efektyviam *kontroliuojamam chaosui* įžiebti. Šis etapas įvardijamas kaip labai specifinis ir tik kaip labiau numatomas, nes jis neturi aiškios pradžios, veiksmų fronto ar pabaigos, nebūtina oficialiai jos paskelbti, bet galima ją vykdyti, nėra ir nugalėtojų ar pralaimėtojų. Kertiniu aspektu laikomas gebėjimas vykdyti ilgalaikę agresiją prieš valstybę, kurioje norima susilpninti valdymo organus ir žalingai veikti jos politinį, karinį, ekonominį bei psichologinį statusą. Ši ilgalaikiškumą iliustruoja rusų ekspertų diskusijose akcentuojama Vakarų hibridinė agresija prieš jų valstybę, kuri, pasak jų, yra nuosekliai vykdoma nuo 1990 m. ar dar anksčiau. Šios agresijos metu realizuojamos tik nekarinės priemonės, kuriomis yra bandoma įkurti ir stiprinti šalies opoziciją ar 5-ąją koloną, o Rusijos atveju – provokarietiškas (proliberalias) politines, nevyriausybinės organizacijas ar jų tinklą⁸². Esmine agresijos priemone ir veikimo būdu yra laikoma informacinė kampanija, kuri orientuota į tris erdves: paveikti valstybės tautos mentalitetą, sukurti palankią atmosferą tarptautinėje arenoje ir suformuoti nekaltumo jausmą savos valstybės piliečių sąmonėje. Ši hibridinės agresijos strategiškumą puikiai iliustruoja rusų karybos ekspertas (ats. gen.) Aleksandras Vladimirovas, kuris modifikuoja žinomą romėnų istoriko Kornelijaus Nepoto (I a. pr. Kr.) pasakymą „*Nori taikos – ruoškis karui*“ į „*Nori taikos – kariauk*“⁸³. Nors hibridinė agresija pasižymi itin įvairiomis priemonėmis, tačiau norint pasiekti norimą efektą, būtina šias priemones koncentruoti į identifikuotas silpnąsias valstybės vietas. O iš visų galimų silpnųjų pačia opiausia yra laikomas pačios valstybės įsitikinimas, kad prieš ją niekas iš išorės nevykdo koordinuotos hibridinės agresijos. Visgi šiame etape nėra galvojama apie tiesioginių karinių priemonių panaudojimą, o kaip tik atvirkščiai – mąstoma apie tai, kaip per nekariinių priemonių kompleksiskumą sumažinti karinės galios panaudojimą ar jos nuostolius siekiant politinių tikslų kituose etapuose⁸⁴.

Kontroliuojamas chaosas yra praktinė hibridinio konflikto fazė atakuojamos šalies viduje, kai yra efektyviai išnaudojamos iki tol formuotos ir stiprintos priemonės toje šalyje, siekiant ne tik destabilizuoti valstybės statusą, o labiau susilpninti ir palaužti valstybės politinę valdymo sistemą. Esminiu aspektu lai-

⁸² Александров, (81 išnaša); А. Бартош, Цветные Революции и Гибридные Войны Современности, Независимой Газеты, 2016-01-22, http://nvo.ng.ru/gpolit/2016-01-22/1_revolutions.html, 2018-03-30; Васильевич, (69 išnaša), p. 136–139.

⁸³ А. Владимиров, В Плену Болонской Системы, 2017-02-27, <https://vpk-news.ru/articles/35356>, 2018-03-30.

⁸⁴ Герасимов, (74 išnaša); Герасимов (75 išnaša); Бартош (82 išnaša); А. А. Корабельников, Дистанционный Разгром Противника в Контртеррористической Операции: Дискурс Продолжается, Вестник Академии Военных Наук 3 (48), 2014, p. 26–29; А. Бартош, Адаптивные Стратегии Информационной Войны, Вестник Академии Военных Наук 2 (55), 2016, p. 85–93.

komas išorinio veikėjo suplanuotas veiksmas, kuris dažniausiai apsiriboja 4–6 savaitių laikotarpiu, per kurį bandoma sudaryti sąlygas spalvotajai revoliucijai. Kontroliuojamame chaose karinės galios veiksnys yra svarbus ir neišvengiamas: ginkluojama ir treniruojama opozicija ar kitos grupuotės, inicijuojamos demonstracijos ir susirėmimai, skatinamas jėgos panaudojimas prieš protestuotojus bei infiltruojamos specialiosios pajėgos, organizuojami teroristiniai ar diversiniai išpuoliai. Vis dėlto šiame etape visa dar dominuoja nekarinės priemonės, tarp kurių išsiskiria aktyvi informacinė kampanija, kurios metu paleidžiami „ideologiniai virusai“ (идеологические вирусы), nukreipti į tautos sąmonę ar mentalitetą bei kitas silpnąsias vietas. Akcentuojami kibernetiniai išpuoliai, kurie turi padėti užsitikrinti dominavimą informacinėje-komunikacinėje erdvėje ir sukelti vidinį sąmyšį atakuojant gydymo įstaigas, bankines sistemas ir kitas viešojo sektoriaus institucijas. Rusiškose diskusijose akcentuojama, kad kontroliuojamo chaoso kūrėjai ir realizavimo ekspertai yra JAV, kurie dar 1980 m. *kontroliuojamo nestabilumo* terminą performuluoja į *kontroliuojamo chaoso* ir šią koncepciją įtvirtina kaip politinės veiklos technologiją⁸⁵. Prognozuojama, kad Rusijoje gali būti aktyvuotas kontroliuojamas chaosas, todėl reikia ne tik gebėti į jį tinkamai reaguoti (panaudoti kariuomenę ir užtikrinti informacinį saugumą), bet ir žinoti savo šalies silpnąsias vietas bei suprasti konceptualiąsias revoliucijų prielaidas. Pabrėžiama, kad šis etapas turi geriausią potencialą didžiuosiuose Rusijos miestuose, kai koordinuota išorinė parama ir sukeltas chaosas gali įtraukti rusų „patriotinę opoziciją“, statistinius alkoholio ir narkotikų vartotojus, chuliganus ar banditus, kai apginklavimui naudojami nelegaliai šalyje laikomi ginklai ir pan. Vienas iš palankiausių momentų kontroliuojamo chaoso aktyvavimui yra artėjantys politiniai rinkimai šalyje, todėl šie kritiniai momentai turi būti labai akylai prižiūrimi. Kontroliuojamo chaoso metu yra miksuojamos karinės ir nekarinės priemonės bei jų metodai, kurie skirti ne tik tautos mentalitetui paveikti, bet ir pačios valstybės ekonominei, politinei, socialinei destabilizacijai bei valdymo organų chaotizavimui⁸⁶.

⁸⁵ В. Калужный, Украина: Трудный Выбор, Ориентир 9, 2014, р. 4–8.

⁸⁶ Э. Шульц, Управление Социальным Протестом Как Технология и Содержание 'Арабской Весны', Международные Процессы 1 (13) 2015, р. 89–96, <http://www.intertrends.ru/fortieth/Shults.pdf>, 2018-03-30; Сивков, (79 išnaša); А. Бартош, Навязчивая Богоизбранность, 2017-10-31, <https://vprk-news.ru/articles/39633>, 2018-03-30; В. Белозеров, Д. Копылова, Сми: Информационное Противоборство, Ориентир 5, 2014, р. 9–12; В. Белозеров, Цветные Революции и Управляемый Хаос, Ориентир 10, 2015, р. 9–12; Александрович, (78 išnaša), р. 86–91; А. Н. Бельский, О. В. Клименко, Политические Технологии, Цветных Революций: Пути и Средства Противостояния, Военная Мысль 9, 2014, р. 3; Бартош, (82 išnaša); С. Г. Чекинов, С. А. Богданов, Военная Стратегия: Взгляд в Будущее, Военная Мысль 11, 2016, р. 3–4.

Kertiniu hibridinio konflikto etapu rusų galvosenoje yra laikoma *spalvotoji revoliucija*, kurios tikslas yra vienas – valstybės perversmas, todėl valstybė privalo gebėti greitai stabilizuoti prasidėjusį chaosą ir užkirsti kelią valdžios nuvertimui. Rusiškame diskurse konstruojamas spalvotųjų revoliucijų žemėlapis, kuris pradedamas nuo 1999 m. Jugoslavijoje įvykdytos *pirmosios* spalvotosios revoliucijos ir toliau pildomas įvykiais Š. Afrikoje, Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose, posovietinėje erdvėje (taip pat naujausiais įvykiais Ukrainoje) ir tokiu būdu daromi apibendrinimai. Pastebima, kad šios revoliucijos daugeliu atvejų baigdavosi provakarietiškos ir antirusiškos valdžios įtvirtinimu šalyse, todėl, pasak prezidento Putino, tai tampa vis aktualesne problema Rusijai, nes šios revoliucijos pasaulyje demonstruoja „naujas taisykles arba žaidimą be taisyklių“⁸⁷. Laiko atžvilgiu tai trumpalaikis etapas, kuris trunka ne ilgiau nei 4 savaites, per kurias suduodamas koncentruotas smūgis pasirinktai valstybės valdymo struktūrai. Iš esmės spalvotoji revoliucija yra orientuota į politinius lyderius, kai jiems bandoma *priklijuoti* vieną iš dviejų galimų negatyvių etiketų. Pirmoji etiketė yra „kruvinojo diktatoriaus“, kurią vadovas dažniausia gauna dėl sprendimo panaudoti karinę jėgą demonstracijoms numalšinti. Antroji etiketė yra „korumpuoto vadovo“, kuri prikabinama tuo atveju, jei šalies vadovas nenaudoja karinių struktūrų protestams sustabdyti. Abiem atvejais galutinis rezultatas yra tas pats – demontuojamas politinis režimas ir valstybės politiniai lyderiai keičiami į naujus. Nors revoliucija vyksta šalies viduje, tačiau trečioji (suinteresuota išorinė) pusė gali paveikti lyderių veiksmus reaguojant į sukeltą chaosą, kai yra grasinama įvesti karines pajėgas ar pradėti kitokio tipo intervenciją, prisidengiant *humanitariniu skydu*. Visgi revoliucija yra laikoma efektyviausia tuomet, kai politinė pergalė pasiekama trečiajai pusei veikiant netiesiogiai ir nekontaktuojant⁸⁸.

Įvykdytam valstybės perversmo įtvirtinimui gali tekti pereiti prie būtinumo panaudoti karinę jėgą, kai spalvotoji revoliucija perauga į pilietinį karą ar nuolatinis ginkluotus susirėmimus valstybės viduje. Šiuo atveju yra kalbama apie *hibridinę karybą* (гибридная воевания), kurios specifiškumą formuoja netradicinės ir nereguliarios karinės grupuotės bei jų vykdomi kariniai tiesioginiai veiksmai. Iš esmės kalbama apie reguliariųjų pajėgų kariavimą su neformaliomis karinėmis formuotėmis, kai yra einama nuo revoliu-

⁸⁷ Rusijos Federacijos prezidento V. Putino 2014 spalio 24 d. kalba kasmetiniame diskusijų klubo „Valdai“ atidaryme: (Мировой Порядок: Новые Правила или Игра Без Правил? – rus.), žr.: Белозеров, (86 išnaša) p. 4.

⁸⁸ Бартош, (84 išnaša) p. 88–92; А. Бартош, Трофейные Смыслы, 2017-01-30, <https://vpk-news.ru/articles/34981>, 2018-03-30; Васильевич, (69 išnaša) p. 140-142; Александрович, (66 išnaša) p. 115–116; Сергеевна, (69 išnaša) p. 125–127.

cijos okupacijos link per *humanitarinės intervencijos* arba *broliškosios pagalbos* perspektyvą. Būtent užsitęsusi anarchinė situacija valstybėje laikoma palankia terpe inicijuoti trečiosios šalies karinius veiksmus ir tokiu būdu *sutarptautinti* vidaus konfliktą. Sirijos, Libijos, Irako ir Rytų Ukrainos konfliktuose rusų ekspertai išvargia ryškėjantį hibridinės karybos naujumą, kai nereguliarios karinės grupuotės intensyviai naudoja tradicines karines priemones ar net bando kariauti tradiciniais metodais. Šie bandymai persipina su nereguliarių karinių grupuočių jau žinomais gebėjimais kariauti vykdant partizaninius, diversinius, teroristinius ir kitus nekonvencinius karinius veiksmus. Šiame etape yra mąstoma apie efektyvias hibridinės karybos operacijas, kurias turi gebėti vykdyti reguliariosios karinės pajėgos, nes tai tampa nauju būdu veikti ir kariauti, o galbūt net alternatyva tradicinėms karinėms operacijoms, kai užtenka tik specialiųjų pajėgų ir aukštųjų ginkluotės technologijų. Visgi šis etapas nėra būtinas hibridiniame konflikte, nes net adaptyviais kariniais veiksmais yra labai sunku užbaigti inicijuotą vidinį šalies konfliktą, todėl pajėgų įvedimas labiau laikomas atsarginiu veikslių planu⁸⁹.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad hibridinis konfliktas *B diskurse* charakterizuojamas *hibridinė agresijos–kontroliuojamo chaoso–spalvotosios revoliucijos* triada, kurioje dominuoja nekarinės priemonės ir metodai, bet prireikus karinės jėgos veiksnys gali būti aktyvuotas ne tik tradicinėmis, bet ir adaptyviomis hibridinėmis operacijomis, kurios papildo šią triadą. Visgi rusiška intelektinė hibridinio konflikto refleksija šiuolaikinėje karyboje nesiremia pačios Rusijos karinėmis patirtimis (išskyrus Sirijos atvejį), o labiau naudojamos Vakarų konceptualiosios prielaidos ir karinių kampanijų praktikos bei tokiu būdu daromos išvados ir pateikiamos ateities išvalgos. Deja, bet pačios Rusijos veiksmai Kryme nėra viešai aptarinėjami ar analizuojami, o Rytų Ukrainos konfliktas labiau pateikiamas kaip Vakarų (ar JAV) hibridinio konflikto realizacija. Šiose diskusijose rusiška hibridinio konflikto samprata labiau suvokiama per grėsmės reikšmę Rusijos valstybės ar nevakarietiško režimo atžvilgiu ir viešai nėra modeliuojamas Rusijos potencialas realizuoti šį konflikto scenarijų, siekiant politinių-karinių tikslų už nacionalinių sienų ribų.

⁸⁹ Грачева, (70 išnaša); Храмчихин, (80 išnaša); А. Зайцев, Партизанскими Методами, 2014-09-01, <https://vpk-news.ru/articles/21649>, 2018-03-30; В. А. Киселев, И. Н. Воробьев, Гибридные Операции Как Новый Вид Военного Противоборства, Военная Мысль 5, 2015, p. 41–42; Ю. А. Попков, Особенности Тактической Разведки в Гибридной Войне, Военная Мысль 8, 2017, p. 41–45.

Išvados

Nuo 2008 m. Rusijos–Gruzijos karinio konflikto rusiškoje karinėje mintyje tvirtai dominavusią *asimetrinės karybos* formą po 2014 m. prasidėjusio Ukrainos karinio konflikto pakeičia *tinklinės karybos* perspektyva, kuri tampa varomąja karybos gija rusų diskusijose apie šiuolaikinę karybą. Taigi atsinaujinusi rusiškoji intelektualinė refleksija nustoja analizuoti asimetrinės karybos specifiškumą ir pradeda ieškoti konceptualiųjų sprendimų bei modeliuoti praktines tinklinės karybos realizavimo išvalgas, kurios leistų vykdyti adaptyvias karines operacijas. Dėmesys tinklinei karybai rusų galvosenoje simbolizuoja aktyvų mąstymą apie pažangios kariuomenės kūrimą, kuri turi ne tik disponuoti, bet ir gebėtų panaudoti moderniausias karines sistemas, siekdama veikti proaktyviai ir intensyviai šiuolaikiniame ir ateities aukštųjų technologijų kare. Pastebima, kad Rusija tokiu būdu pati sau kelia maksimalius karinius tikslus, orientuotus į savalaikį naujų technologijų įvaldymą karinių sistemų srityse. Nauju ir populiariu terminu Rusijos kariniame žodyne po 2014 m. Ukrainos konflikto pradžios tampa *hibridiškumas*. Būtent nekarines priemones, kurios iki tol buvo priskiriamos asimetrinei karybai, absorbuoja *hibridinės agresijos* samprata, o netradiciniai kariniai veiksmai ir operacijos prieš neregulias karines pajėgas apibrėžiami pasitelkiant *hibridinės karybos* sąvoką. Tiek iki konflikto Ukrainoje, tiek po jo ypač didelis dėmesys Rusijos šiuolaikinės karybos diskurse teikiamas nekarinėms priemonėms ir jų kombinacijoms su karinėmis, kai operacionalizuojami *kontroliuojamo chaoso* ir *spalvotosios revoliucijos* veikimo tipai, kurie labiau reprezentuoja grėsmes Rusijai, o ne įgauna efektyvaus potencialo karinių pajėgų veiksmuose reikšmę.

Svarbu, kad rusiškoji karinė mintis labai aktyviai seka ir analizuoja Vakarų, ypač JAV, karinę mintį ir patirtis. Kai ne tik analizuojamos praktinės karybos formos, jų efektyvumo rodikliai ir realizavimo priemonės naujausiose karinėse kampanijose, bet ir detalai tyrinėjama naujų karybos koncepcijų ir karinių sąvokų genezė Vakarų intelektualioje erdvėje. Abiejuose diskursuose esminiais konfliktais, kuriuose rusų ekspertai bando ieškoti objektyvių išvadų apie dominuojančius karybos tipus, yra Irakas (1991), Jugoslavija (1999), Afganistanas (2001), Irakas (2003), Libija (2011), arabų pavasario domino efektas Šiaurės Afrikoje ir Artimuosiuose Rytuose bei revoliucijos posovietinėse valstybėse. Iki 2014 m. plačiai analizuotas Vietnamo karas (1954), kuris laikomas asimetrinės karybos pradžia, užleido vietą Sirijos karinei kampanijai (2011) su hibridine ir tinkline karyba joje.

Reikia pripažinti, kad Ukrainos konfliktas, kaip ir prieš tai vykęs Gru-

zijos–Rusijos karinis konfliktas, netapo leitmotyvu rusiškame šiuolaikinės karybos diskurse ir jos karinės minties atsinaujinime. Visgi Rusija labiau linkusi mokytis iš Vakarų karinių kampanijų ir ten ieškoti esminių šiuolaikinės karybos bruožų ar dominuojančių karybos tipų, kuriuos reikia laiku pastebėti, suprasti ir įvaldyti. 2014 m. prasidėjęs Ukrainos konfliktas interpretuojamas kaip Vakarų karybos formatas, kuris kelia galvosūkius Rusijai. Visa tai leidžia teigti, kad Rusijos karinė mintis viešoje erdvėje ne tik ignoruoja savo šalies karines patirtis, bet galimai yra orientuota į propagandinius veiksmus šiuo klausimu. Svarbu, kad Rusijos karinės praktikos Sirijos karinėje kampanijoje nėra masuojamos, o atvirksčiai – siekiama pabrėžti šalies praktinius veiksmus ir pasiekimus, orientuotus į modernios kariuomenės įvaizdžio įtvirtinimą bei karinės pažangos demonstravimą vidaus bei tarptautinei auditorijai.

Pabaigoje, nors tyrime ir nebuvo keltas toks tikslas ar uždavinys, bet norėtusi iš dalies nesutikti su įvade minėtų Vakarų mokslininkų (McDermotto, Galeottio, Thomaso ir Berzinšo), analizavusių labiau rusiškus tekstus, pozicijomis, kad Rusija ateities kariniame konflikte mąsto labiau apie *naujo tipo karybos, naujos generacijos karybos ar nelinijinės karybos* dominavimą ir realizavimą. Visgi Rusija demonstruoja valią (konceptualiai) būti pasirengusia ir gebėti kariauti 6-tos generacijos karą, kuriame dominuos bekontaktė kova ir ypač taiklaus ginklo sistemos. Taip pabrėžiama tvirta aukštųjų technologijų karo ateityje perspektyva, kurioje esminę vietą užima *tinklinė karyba*. Visgi šiuolaikinio konflikto naujausias bruožas – *hibridiškumas* tikrai netampa disorientuojančia sąvoka rusiškoje karinėje mintyje, o atvirksčiai – rusų ekspertai šiai veikimo formai suteikia strateginę reikšmę ir ieško efektyviausių jos panaudojimo galimybių siekdami politinių-karinių tikslų ir nebando jos asimiliuoti su kitomis karinėmis sąvokomis (pvz., *nelinijinė karyba*).

2018 m. birželis

Raimundas Lopata*

*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija***

Kaliningradas Europos saugumo architektūroje po Krymo aneksijos

Po Rusijos agresijos prieš Ukrainą ir Krymo okupacijos nekelia abejonių Maskvos pastangos daryti įtaką galios pusiausvyrai ir Baltijos jūros regione. Šios pastangos dažniausiai yra analizuojamos *post factum*. Tarsi netikėtai buvo prisimintas ir Rusijos potencialas tokiai įtakai, pasinaudojant Kaliningrado (Karaliaučiaus) srities veiksmu. Tai kelia įtarimų, kad akademinuose tyrimuose kaliningradistikai, kaip geostrateginiams veiksmams, nebuvo skiriamas deramas dėmesys.

Kyla klausimų, kaip transformuojasi Rusijos Federacijos Kaliningrado (Karaliaučiaus) srities geopolitinis statusas, kokį vaidmenį Europos saugumo architektūroje šiam eksklavui numato Maskva ir ar tas vaidmuo tik regioninis? Vienas iš būdų ieškoti atsakymų – verifikuoti metropolijos taikomą sričiai valdomumo modelį, įtikinamai pagrįstą geopolitinio įkaito koncepcija.

Maskva griežtina socialinių – socialinių, ekonominių ir politinių procesų Kaliningrado srityje kontrolę. Ji finansinėmis subsidijomis, infrastruktūriniais projektais ir įstatymiškai modifikuodama srities statusą, mėgina stabilizuoti socialinę-ekonominę padėtį eksklave, deda visas pastangas palaikyti Kaliningrado srities gyvybingumą izoliacijos ir tranzito varžymo (nutraukimo) sąlygomis. Politinė kontrolė užtikrinama Maskvos tiesioginiais statybiniais srities vadovybėje ir „Vieningosios Rusijos“ dominavimu vadinamosiose renkamosiose institucijose.

Po karo prieš Gruziją, t. y. maždaug nuo 2009 m., Rusija ėmėsi kryptingų žingsnių sparčiau modernizuoti ir perorganizuoti savo karines pajėgas. Analizuojant Rusijos karinių pajėgų vystymo priemones, taikytas Vakarų karinėje apygardoje, galima teigti, kad 2015–2016 m. Maskva įgijo visišką konvencinės ginkluotės pranašumą prieš NATO. Kaliningrado srities vieta šiame procese buvo esminė. Ne tik menamai, bet ir praktiškai, šis eksklavas tapo Rusijos karinio bastiono funkcijas atliekančiu veiksmu. Stratiškai vertinant, tai prikelta naujam gyvenimui sena Kaliningrado perspektyva.

Kaliningradas tapo Rusijos A2/AD „burbulo“ centru, keliančiu iššūkius Skandinavijos šalių, Suomijos, Baltijos valstybių, Lenkijos, ergo Vakarų Europos saugumui. Kaliningradas virto veiksmu, mažinančiu Baltarusijos geopolitinį vaidmenį. Nuosekli Kaliningrado remilitarizacija daro įtaką ne tik regiono valstybėms, bet ir transatlantiniams santykiams. Maskvos tikslas – ir Kaliningrado veiksmas turi tapti strateginiu dialoge dėl jėgų balanso su Vakarais, visų pirma su JAV. Maskva neslepia, kad lygiagrečiai su Kaliningrado sritimi Baltijos jūros regione remilitarizuojamą Tolimuosiuose Rytuose Kurilų paskirtis – mažinti geostrateginę JAV įtaką, didinti Rusijos saugumą ir už jos sienų perimetro.

* Prof. dr. (HP) Raimundas Lopata – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius, Adresas korespondencijai: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. 8 5 251 4130, el. p.: raimundas.lopata@tspm.vu.lt

** Studija parengta Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakyму. 2017 m. lapkričio 13 d. autorinė sutartis Nr. 8P-8.

Įvadas

Po Rusijos karinės intervencijos į Ukrainą ir Krymo okupacijos prasidėjusi galios pusiausvyros slinktis Baltijos jūros regione verčia permąstyti Rusijos Federacijos Kaliningrado srities geopolitinį statusą, jo vietą Europos saugumo architektūroje.

Verta priminti, jog problemos, ilgą laiką įvardijamos Kaliningrado galvosūkiu, ištakos ir originalumas – geopolitinės. Glaustas jų apibūdinimas būtų toks. Po Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungai atitekusi Rytų Prūsijos dalis buvo paversta milžiniška sovietų karine baze. Ji atliko forposto prieš Vakarus ir barjero, padedančio SSRS užtikrinti Rytų Pabaltijo priklausomybę bei dominavimą Lenkijoje, funkcijas. Po Šaltojo karo Rusijos Federacijai priklausanti, labiausiai į Vakarus nutolusi, beveik milijoną gyventojų turinti 15 100 kvadratinų kilometrų teritorija, nors ir besiribojanti su Baltijos jūra, sausumoje buvo atskirta nuo metropolijos ir virto (pusiau) eksklavu. Palaipsniui šis eksklavas atsидūrė skirtingų saugumo struktūrų kryžkelėje, o vėliau – vienos iš jų – euroatlantinės – apsuptyje. Padėties pokyčiai pagimdė vadinamąjį kaliningradistikos diskursą, t. y. tarptautinės politikos Vidurio ir Rytų Europoje slinkčių, taip pat SSRS / Rusijos Federacijos vidaus transformacijos veikiamus politinius sprendimus ir akademinės diskusijas bei tyrimus (R. D. Asmus, S. Browning, S. Dewar, D. Fairlie, P. Holtom, P. Joenniemi, R. Krickus, Č. Laurinavičius, R. C. Nürick, I. Oldberg, A. Sergiunin, V. Sirutavičius, I. Stanytė-Toločkienė, Ch. Welmann ir kt.) dėl šio Rusijai priklausančio eksklavo vaidmens Rytų–Vakarų santykiuose, jo vietos Rusijos užsienio ir vidaus politikoje¹.

1. Tyrimų probleminiai laukai

Akademinėje literatūroje interpretacijų Rusijos Federacijos Kaliningrado srities tema panorama gana plati. Pastebėtina, kad tyrimų smaigalyje atsidurdavę klausimai – kaip SSRS žlugimas darė įtaką Kaliningrado sričiai, kuo ji bus ateityje, koks vaidmuo teks metropolijai ir kaimynams, kokį poveikį ji patirs dėl euroatlantinės plėtros į Rytus, kaip tarptautinė bendrija turėtų padėti sričiai adaptuotis prie kintančios aplinkos ir pan. – dažniausiai sutapdavo su Vakarų–Rytų santykių po Šaltojo karo slinktimis. Kadangi pastarąsias iš esmės ženklino vadinamosios naujos saugumo architektūros paieškos, Kaliningrado

¹ Lopata R. (2006), *Rusijos Federacijos Kaliningrado srities geopolitinė transformacija. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga*, Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 6.

tematikoje įsivyravo nesaugumo, „sirtyje potencialiai užkoduotos grėsmės“ įveikos tendencija.

Jos sklaidą sąlyginai galima skirstyti į tam tikrus etapus. XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje – dešimtojo dešimtmečio pradžioje šią tendenciją atspindėjo tekstai, modeliuojantys Kaliningrado srities ateitį Potsdamo šleifo pagrindu, taip pat nagrinėjantys srities keliamą karinę grėsmę Baltijos jūros regiono saugumui.

Maždaug XX a. dešimtojo dešimtmečio viduryje kaip alternatyva įvairiems srities internacionalizavimo bei demilitarizavimo pasiūlymams buvo pradėta vystyti Kaliningrado – „Baltijos Hong Kongo“ – idėja. Ja mėginta atskleisti srities, kaip galimo ekonominio tilto (sąsajos) tarp Rytų ir Vakarų, potencialą.

Amžių sandūroje, po praktinių žingsnių sumažinant eksklavo militarizacijos lygį, kaliningradistikoje sustiprėjo prioritetai nekarinio pobūdžio grėsmėms. Vis daugiau dėmesio susilaukė klausimai dėl Europos Sąjungos plėtros į Rytus poveikio socialinei-ekonominei srities raidai, jos atsilikimo nuo kaimynų ir virtimo „dviguba periferija“ pasekmių. Populiariomis tapo rekomendacijos, siūliusios tokio pobūdžio problemas įveikti tais politinės erdvės organizavimo principais, kuriais remiasi ES daugiapakopė valdymo logika ir kurie yra skleidžiami ES plėtros.

Pagaliau Kaliningrado sričiai atsidūrus NATO ir ES apsuptyje, kilusios įtampos buvo susietos su Rusijos keleivių, prekių, karinio tranzito į / iš Kaliningrado srities praktiniais-techniniais sprendimais².

Taigi, Kaliningrado sritis netapo tuo veiksniumi, kuris užtvėrė kelią euroatlantinių institucijų plėtrai, jis nesukėlė karinio konflikto, kaip kartais buvo prognozuojama, galų gale vadinamojo minkštojo saugumo kontekste nevirto „juodąja skylė“, socialinės-ekonominės destabilizacijos Baltijos jūros regione židiniu, apie ką taip pat buvo nemažai šnekėta ir rašyta. Kitaip tariant, galima būtų teigti, jog Kaliningrado ratas juda pirmyn, skatindamas galvoti apie pažangą po kiekvieno ciklo.

Kita vertus, neišsipildė ir optimistinis scenarijus, reikalaujantis netradicinių susiklosčiusios situacijos sprendimų, brėžęs laisvos prekybos, plačios autonomijos ir aiškaus srities savaveiksmiškumo kontūrus. Akademinės diskusijos dėl to, ar šioje Baltijos jūros regiono dalyje stebimas Vakarų ir Rytų struktūrų persidengimo procesas iš esmės neutralizavo sirtyje „užkoduotą potencialią grėsmę“, tebevyksta. Tiesa, jos iki Rusijos agresijos prieš Ukrainą nebuvo aktyvios, o ir diskutuota senomis temomis. Kitaip tariant, tebesiaiškinama, ar eksklavas, atsižvelgiant į jo istorinius, kultūrinius,

²Plačiau žr.: Lopata (1 išnaša), p. 13–18.

socialinius-ekonominius, geopolitinius ypatumus, gali virsti nestabilumo židiniu, ar sritis, priešingai, turi potencialo tapti bandomuoju regionu Vakarų-Rusijos partnerystei?

Štai prieš keletą metų Švedijos gynybos koledžo finansuotoje kolektyvinėje monografijoje „Iššūkiai krizių valdymui Kaliningrade“ aptariamos, nesibodint istorinio rakurso, srities administravimo, socialinių ir ekonominių procesų valdymo, ekologinių grėsmių problemos³.

Lenkijai ir Rusijai 2012 m. pasirašius susitarimą dėl supaprastintų pasienio regionų gyventojų kelionių, suskubta džiaugtis teigiamam šio susitarimo pobūdžiui. Lenkai gana drąsiai kėlė tezę apie tai, jog į rusų eksklavą jau nebežiūrima išimtinai pro karinius žiūronus, besikeičiantys NATO, ES ir Rusijos Federacijos santykiai gali daryti teigiamą įtaką ir Kaliningrado vaidmeniui Lenkijos–Rusijos santykiuose. O tuometinis Lenkijos užsienio reikalų ministras R. Sikorskis dėkojo: „Ačiū rusų pirkėjams, [...] mūsų pasienio vaivadijose, patekusiose į susitarimu apibrėžtą teritoriją, parduotuvių apyvarta išaugo 30 %“⁴. Dėkojo lenkai rusams neilgai.

Po Rusijos 2014 m. agresijos prieš Ukrainą išryškėjęs akivaizdus Kaliningrado srities militarizacijos procesas optimizmą išskleidė. Atgimė prieš trejetą dešimtmečių vartotos karinio forposto, bastiono, placdarmo ir pan. sąvokos⁵. Prabilta apie realų karinį konfliktą.

2. Kaliningrado dosjė segmentai

Kaliningrado dosjė – tai metropolijos (Rusijos Federacijos) santykio su nuo jos geopolitiškai atskirtu teritoriniu fragmentu (Kaliningrado sritimi) būsenos raiškos, priklausančios nuo vidinių ir tarptautinių veiksnių, pynės (kombinacijos). Daugiau nei penkiolika metų vidinių ir išorinių veiksnių kombinacijos lemia jų įvairovę, vienaip ar kitaip keliančią Rusijai strateginio vyriausybės pajėgumo valdyti eksklavą sparčiai besikeičiančioje vidaus bei tarptautinėje aplinkoje uždavinį. Tuo metu, kai akademinė bendruomenė at-

³ Krasnov E., Karpenko A., Simons G., eds. (2016), *Crisis Management Challenges in Kaliningrad*, London and New York: Routledge, 215 p.

⁴ Zukowski A., Modzelewski W. T. eds. (2016), *Kaliningrad: Its Internal and External Issues*, Olsztyn, Institute of Political Science University of Warmia and Mazury in Olsztyn, s. 81-92, 101.

⁵ Agee Ch. (2016), „Kaliningrad could be next flashpoint between Russia and the West“, <https://www.irishtimes.com/opinion/kaliningrad-could-be-next-flashpoint-between-russia-and-the-west-1.2845352>, 2016-10-27 ; Sukhankin S. “The Kaliningrad Oblast Today: A ‘Military Bastion 2.0’, Not a Bridge Cooperation”, <https://www.diplomaatia.ee/en/article/the-kaliningrad-oblast-today-a-military-bastion-20-not-a-bridge-of-cooperation/2017-06-25>.

kakliai tebeieško srities ateities vizijų, Maskva sprendžia kur kas pragmatiškesnius klausimus. Komplikacijas metropolijai kelia dilema tarp vaidmens, kuris, Maskvos nuomone, priklauso jai teisėtai (по праву) ir vaidmens, kurį jai leidžia atlikti išorinė aplinka. Kitaip tariant, Rusija priversta koreguoti savo galimybes įgyvendindama vienokią ar kitokią santykio su fragmentu strategiją, derindama ją prie kintančios aplinkos tiek srityje, tiek aplink ją. Nesėkmė sprendžiant šią dilemą atvertų realią galimybę sričiai tolti nuo Maskvos, neatmetant metropolijos defragmentacijos scenarijaus.

Metropolijoms didžiausią rūpestį kelia strateginio pajėgumo valdyti teritorinius fragmentus uždavinys. Jis reikalauja užtikrinti atskirtų regionų saugumą, tinkamą jų socialinę-ekonominę raidą, susisiekimą su jais, taip pat kryptingų pastangų formuojant teritorinės anomalijos gyventojų lojalumą centrui. Todėl metropolijos, ieškodamos būdų, kaip neutralizuoti grėsmes suverenitetui, dažniausiai siekia įtvirtinti teritorinėse anomalijose administravimą, kuris nepažeistų vyraujančių valstybėje politinės-teritorinės kontrolės principų, deda visas pastangas užtikrinti efektyvų ryšį ir susisiekimą su juo („kaimyninės valstybės, *host state* ignoravimas“). Kaimyninės valstybės vaidmuo pasireiškia jos reakcijoje į metropolijos veiksmus, siekiant užtikrinti susisiekimą su eksklavu / anklavu. O pastarasis, ypač tais atvejais, kai jo ir metropolijos santykių problematika pasiekia vadinamosios „aukštosios“ politikos lygmenį, patiria „eksklavo / anklavo sindromą“ – jeigu tokio pobūdžio teritoriniai dariniai vertinami kaip specifiniai ar ypatingi, tačiau konkrečiomis priemonėmis nėra realizuojami specifiniai jame gyvenančiųjų poreikiai, galų gale toks teritorinis darinys „praranda“ norą turėti specialų statusą. Kitaip tariant, minėtame trikampyje svarbiausias vaidmuo tenka būtent metropolijai, jos strategijai ir taktikai atskirtos teritorijos atžvilgiu.

Interesas stiprinti saitus tarp metropolijos ir eksklavo determinavo Maskvos strateginę liniją paversti šią sritį geopolitiniu įkaitu – cesijos procese kaip karo grobis atitekusia teritorija, kurią siekiama ne tik išlaikyti (vidinis aspektas), bet ir priversti kitas šalis, tarptautines institucijas įvykdyti arba susilaikyti nuo bet kokio tiesioginio arba netiesioginio įkaito išlaisvinimo akto (išorinis aspektas).

Praktinė šio geopolitinio įkaito raida leidžia įvardyti tuos Kaliningrado dosjė segmentus (veiksnius), kurie lemia metropolijos (Rusijos Federacijos) santykio su nuo jos geopolitiškai atskirto teritorinio fragmento (Kaliningrado srities) būsenas raiškas:

- Strateginis Rusijos vyriausybės pajėgumas ir poreikis valdyti eksklavą:
 - teisinės srities priklausomybės Rusijai legitimizacija;
 - valdymo efektyvumas (administravimo gebėjimai, finansinė dimensija, socialinės-ekonominės modernizacijos aspektas, srities saviidentifikavimo problema);
 - karinė eksklavo funkcija.
- Kitų valstybių ir tarptautinių institucijų veiksnys Kaliningrado problemoje.
- Eksklavo teritorinės jungties su metropolija užtikrinimas (karinio, keleivių ir prekių tranzito klausimai).

3. Strateginis Rusijos vyriausybės pajėgumas ir poreikis valdyti eksklavą

Šiuo veiksniu iš esmės apibūdinama Kaliningrado srities, kaip saugumo objekto, vertė Rusijos Federacijai. Po Šaltojo karo eksklavinės teritorijos vertę apsprendė kelių priežasčių – simbolinių ir strateginių – kombinacija.

Formaliai pirmąsias atspindėjo rusų politinė retorika apie Kaliningradą / Kenigsbergą, kaip Rusijai teisėtai atitekusį ir priklausantį Antrojo pasaulinio karo trofėjų. Tačiau gelminiū tokios retorikos pagrindu buvo Kaliningrado srities statuso komplikacijos tarptautinės teisės požiūriu ir su tuo tiesiogiai susijusi vadinamojo Potsdamo šleifo įveika.

Antrąsias – praktiniai Maskvos bandymai išnaudoti srities geopolitinį reikšmingumą, t. y. arba išlaikyti eksklavą kaip karinį forpostą prieš Vakarų, arba paversti jį vartais, per kuriuos realizuotųsi Rusijos struktūrinis artėjimas su Vakarais, arba sukurti sąlygas jam virsti Rusijos geopolitiniu placdarmu („praeinamuoju pėstininku“) Europos Sąjungoje.

Pabrėžtina, kad vienoks ar kitoks srities geopolitinio reikšmingumo praktinis įgyvendinimas buvo neatsiejamas ne tik nuo Maskvos pastangų legitimizuoti Antrojo pasaulinio karo įgijinį, bet ir nuo pastangų jį efektyviai valdyti, t. y. įtvirtinti tokią institucinę bazę, kuri laiduotų politinį, teisinį bei ekonominį eksklavo stabilumą.

Dėl konkrečios Kaliningrado specifikos (Potsdamo šleifas, geopolitinė padėtis, socialiniai-ekonominiai ir kt. veiksniai) Maskvai didesnę reikšmę gali turėti būtent vidinis aspektas, oficialiai pridengiamas išoriniu. Kitaip tariant, Maskva siekė (siekia) išlaikyti ir sustiprinti srities politinį pavaldumą centrui, kartu ieškodama kelių jos socialinei-ekonominei modernizacijai, neleidžiančiai šiuo lygmeniu eksklavui dramatiškai atsilikti nuo kaimyninių valstybių, taip pat

būdų išnaudoti sritį kaip tam tikrą diplomatinį įrankį tarptautinėje politikoje.

Toks Rusijos politikos modelis eksklavo atžvilgiu vertintinas kaip adekvatus raktas Kaliningrado galvosūkiui spręsti⁶. Jis leidžia įveikti moksliniuose kaliningradistikos tyrimuose išryškėjusį paradoksą – Kaliningrado problemos kompleksas užfiksuotas, tačiau Kaliningrado galvosūkis tebelieka neišspręstas.

Formaliai išorinę įkaito mechanizmo sklaidą iliustravo Maskvos palai komas žaismas dėl dviejų metropolijos strategijų eksklavo atžvilgiu. Pirmoji – srities, kaip karinio Rusijos forposto, ypatingo strateginio regiono, atsižvelgiant į aplinkybes, atliekančio placdarmo įtakai plėsti ir (arba) barjero Vakarų įtakai stabdyti vaidmenį. Antroji srities, kaip ekonominių reformų bandymų aikštelės („bandomojo regiono“), galėjusio dėl savo palankios geografinės padėties tapti geopolitine sąsaja, jungiančia Rusiją su Vakarais ir lengvinančia ūkinius, žmonių ir idėjų mainus. Tačiau realioje diplomatinėje praktikoje sritis virto savotišku įkeistu daiktu, naudojamu Rusijos ir Vakarų strateginiuose mainuose, paremtuose atgrasinimo (sulaikymo) – nuraminimo ir susiejamumo (*engagement*) taktika. Paprastai kalbant, kuo mažiau NATO ir JAV dalyvavimo regione, tuo mažiau karinio rusų arsenalo srityje ir daugiau jos atvirumo ES plėtros bei europinės integracijos procesams. Tačiau tokia rusiškoji frazeologija ne tik nereiškė, kad Rusija atsisako naudoti sritį kaip veiksnį spaudžiant ir šantažuojant Lietuvą, o kai kuriais laikotarpiais ir Lenkiją, bet priešingai, naudojami ja tokių veiksmų legitimacijai. Vadinamojo rusiškojo tranzito – karinio, keleivių ir krovinių – peripetijos bene akivaizdžiausi tokio teiginio įrodymai⁷.

Formaliai vidinę įkaito mechanizmo sklaidą demonstravo vadinamųjų metropolijos išpareigojimų sričiai likimas. Nuo pat SSRS iširimo, kai Kaliningrado sritis tapo eksklavu, ji iš centro sulaukdavo nemažai išpareigojimų ar įpareigojančių pažadų. Tačiau svarbiausieji buvo trys. Federalinis centras skelbė užtikrinsiąs srityje Rusijos teisinį legitimumą, efektyvų valdymą ir stabilią teritorinės jungties su metropolija (heartlandu) netekusio regiono raidą. Maskva buvo įsitikinusi, jog savo arsenale turi užtekinai vidinių išteklių bei instrumentų, taip pat pajėgi išnaudoti ir išorinius veiksnius šiems išpareigojimams įgyvendinti. Todėl ji nesibodėjo teikti sričiai vilčių kaip kompensaciją už eksklaviškumą gauti naują politinį ir specifinį ekonominį statusą (Laisvoji ekonominė zona – LEZ, Ypatingoji ekonominė zona – YEZ), faktiškai neturėdama strateginio plano, kaip užtikrinti stabilią srities raidą, ir ne iš karto suvokdama tarptautinių procesų, pirmiausia – euroatlantinės integracijos masto ir spartos.

⁶ Lopata R. (2006), Įkaito anatomija. Kaliningrado jubiliejaus byla, Vilnius: Eugrimas, p. 20-22.

⁷ Laurinavičius Č., Lopata R., Sirutavičius V. *Military Transit of the Russian Federation through the Territory of the Republic of Lithuania. Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos Respublikos teritoriją*, Vilnius: Eugrimas, 79 p.

Būtent todėl formaliai metropolija neprieštaravo ir netgi skatino šią provinciją traktuoti kaip specifinį regioną. Tačiau iš tikrųjų neleido tam ypatingumui reikštis. Tokiu būdu buvo siekiama sužadinti ir palaikyti srityje savotišką Stokholmo sindromą – kaliningradiečiai patys turi susitaikyti su įprasto Rusijos regiono statusu, t. y. visus sprendimus dėl srities raiškos priims Maskva, o sričiai nebus leista reikštis kaip subjektui.

3.1. Teisinės srities priklausomybės Rusijai legitimizacija

Po Sovietų Sąjungos žlugimo eksklavinė Kaliningrado srities padėtis pagimdė specifinių politinių, ekonominių ir psichologinių įtampų. Ypač situaciją komplikavo tai, kad geopolitinės permainos sukėlė debatus ne tik dėl unikalios valstybės fragmento pobūdžio, bet ir dėl jo tarptautinio pripažinimo Rusijai statuso.

Pastaruoju atveju aiškinta, kad Kaliningrado srities sąsajos su Rusija turi istoriškai apibrėžtą ribotą kontekstą. Faktiškai buvusi Rytų Prūsija su Kenigsbergu atiteko Sovietų Sąjungai po Antrojo pasaulinio karo kaip priemonė, užtikrinanti Rytų Pabaltijo priklausomybę Sovietų Sąjungai. Jokių istorinių teisių į šią teritoriją Maskva neturėjo. Kitaip tariant, buvo keliami mintis, kad Kaliningrado srities klausimas neatsiejamas nuo politinės srities ateities problemos, nes juridinė krašto priklausomybė Rusijos Federacijai yra negalutinė ir terminuota (suvereno nėra, nes Potsdamo konferencijoje Rytprūsių dalis buvo priskirta laikinam SSRS administravimui iki būsimo taikos suregulavimo).

Šiuos aiškinimus po „geležinės uždangos“ griuvimo atspindėjo Vakaruose ir kaimyninėse valstybėse pasirodę įvairūs srities internacionalizavimo (padalinimų, kondominiumų, eksteritorialumo, dekolonizacijos, autonomizacijos, nepriklausomybės ir pan.) planai.

Kita vertus, debatus lydėjo ir sąmoningos Maskvos pastangos inicijuoti ir kaitinti tokio pobūdžio diskusijas. Europos valstybės buvo išprovokuotos oficialiai atsiriboti nuo internacionalizavimo planų. Kaimyninės (tarpinės) valstybės, pirmiausia – Lietuva, pasirašė sutartis ir susitarimus dėl garantijų užtikrinti sąlygas Kaliningrado srities gyvybingumui (rus. – *žizneobespečenije*) laiduoti, kartu fiksuojant metropolijos „ypatingą suinteresuotumą“ eksklavo raida. Tokiu būdu metropolija siekė įtvirtinti politinį argumentą dėl organinio srities ryšio su kontinentine Rusija, o srities politinės ateities problemą pakeisti „techniniais“ regiono ekonominės ir socialinės plėtros klausimais.

Rusija griežtai reaguoja į bet kokius bandymus kvestionuoti teisinę Kaliningrado priklausomybę.

2017 m. sausio pabaigoje parlamentaras Linas Balsys paragino peržiūrėti Kaliningrado srities (KS) statusą, reaguojant į Rusijos įvykdytą Krymo aneksiją. Oficiali ir neoficiali Maskvos reakcija buvo tokia perdėta, kad Lietuvos užsienio reikalų ministerija suskubo pareikšti, kad ši sritis yra integrali Rusijos Federacijos dalis, „tačiau Lietuva ir toliau nepripažins vienašališkų sienų pakeitimų, kaip ir nepripažins ir Rusijos įvykdytos Krymo okupacijos bei aneksijos“⁸. Oficialiajam Vilniui gerai žinoma ne tik, kaip Rusija reaguoja į panašius pasiūlymus, bet ir kaip ji juos inicijuoja. Štai keli pavyzdžiai.

Apie iniciaciją. 2013–2014 m. sandūroje kilus Maidano įvykiams Kijeve, Kaliningrado gubernatorius Nikolajus Ciukanovas garsiai pareiškė, kad „Vakarų slaptosios tarnybos Lenkijos ir Lietuvos rankomis siekia srityje įžiebtį kitą Maidaną“⁹. Vakarai atsiribojo.

Apie reakcijas. 2016 m. rugsėjo pradžioje V. Putinas, duodamas išskirtinį interviu vyriausiajam „Bloomberg“ redaktoriui Johnui Mickletwait, į juokais užduotą klausimą, gal Rusija atiduotų Kaliningrado sritį, piktai atsakė: „Na, o aš jums pasakysiu visai rimtai. Jei kam nors norisi peržiūrėti Antrojo pasaulinio karo rezultatus, pabandykime padiskutuoti šia tema. Bet tada reikia kalbėti ne apie Kaliningradą, o apskritai apie rytines Vokietijos žemes, apie Lvovą, priklausiusį Lenkijai ir taip toliau“, – atsakė V. Putinas. „Dar yra ir Vengrija, ir Rumunija. Jei kas nori atverti „Pandoros skrynią“ ir pradėti su ja dirbti – prašom, pradėkite“, – pareiškė Rusijos vadovas¹⁰.

Beje, šiame interviu V. Putinas pabrėžė ir tai, kad neprekiaus ir Kurilų salomis. Jis neįžvelgė Kurilų byloje jokių paralelių su Rusijos–Kinijos pasienio ginču dėl 174 kv. km. teritorijos, kurią Maskva 2005 m. atidavė Pekinui. Pasak Rusijos vadovo, rusų–kinų santykiuose vyrauja aukščiausio lygio pasitikėjimas, kurio kol kas su japonais nėra¹¹.

Pabrėžtina, kad Kaliningrado srities ateities klausimą Maskva siejo (sija) ne tik su Potsdamo šleifo įveika santykiuose su Vakarais, bet ir su Kurilų priklausomybės klausimu byla santykiuose su Japonija, o plačiau – šios bylos įtaka Rusijos strategijai su Tolimaisiais Rytai apskritai.

⁸ URM sureagavo į L. Balsio pareiškimus: „Lietuva nekelia klausimų dėl Rusijos Kaliningrado srities statuso“, delfi.lt, 2017 m. sausio 30 d.; Goble P. (2017), „Is Kaliningrad on Its Way to Becoming “Russia’s Crimea?”“, <https://jamestown.org/program/kaliningrad-way-becoming-russias-crimea/>, 2018-02-22.

⁹ Sukhankin S. (2016), „Kaliningrad: Russia’s Stagnant Enclave“, http://www.ecfr.eu/article/commentary_kaliningrad_russias_stagnant_enclave_6052, 2017-06-24.

¹⁰ „V. Putinas įspėjo dėl svarstymų apie Antrąjį pasaulinį karą“ (2016), / <https://pasaulis.lrytas.lt/ivykiai/v-putinas-ispejo-del-svarstymu-apie-antraji-pasaulini-kara.htm>, 2017-10-25; „We do not trade territories: Putin on Kuril Islands compromise with Japan“ (2016), <https://www.rt.com/news/357970-putin-japan-bloomberg-interview>, 2017-11-02.

¹¹ „We do not trade territories: Putin on Kuril Islands compromise with Japan“ (10 išnaša).

Kitaip tariant, Rusija suvokia, kad absoliutus teritorinis legitimumas yra nepasiekiamas tiek Kuriluose, tiek galbūt mažesniu laipsniu Kaliningrado srityje. Maskva tikisi spręsti šią problemą palankaus sau balanso sukūrimu: rytinių sienų legitimumo kvestionavimą iš Japonijos (JAV) pusės ji bando atsverti kinų korta, o Kaliningrado srities priklausomybę – Vakarų Europos valstybių korta¹². Beje, tokiu balansavimu Kremlius tikisi ne tik išlaikyti *status quo* vakariniame ir rytiniame flanguose, bet ir neuždaryti kelio savo eventualiems politiniams, diplomatiniais, įtakos sferų, neatmetant teritorinių, laimėjimams.

3.2. Valdymo efektyvumas

Bandymai galios pusiausvyros kombinacijomis neutralizuoti srities statuso kontroversiškumą tarptautinės teisės požiūriu turėjo ir turi tiesioginę įtaką Maskvos pozicijai dėl praktinės eksklavo valdymo raiškos.

Kremlius stengėsi sukurti galimo savaveiksmio Rusijos Federacijos subjekto – Kaliningrado srities – įvaizdį. Tiesa, tokio įvaizdžio praktinės raiškos formos įvairavo.

Kaliningrado srities raidos trajektorija po 1991 m. atrodė gana optimistiška. Gubernatoriumi tapo progresyvus, liberaliai nusiteikęs Jurijus Matočkinas (1991–1996 m.), įsteigta Laisvoji ekonominė zona „Jantar“ („Gintaras“), sritis – Europoje, nemažos Rusijos valdančiojo elito dalies palankumas bendradarbiavimui su Vakarais. Visa tai suteikė peno viltims, kad netrukus Kaliningradas taps Rusijos vartais į Europą, Baltijos Hong Kongu ir net ketvirtąją Baltijos valstybę. Viltys buvo sustiprintos įvairiomis europietiškais pinigais paremtomis iniciatyvomis, turėjusiomis skatinti regiono socialinę-ekonominių vystymąsi.

Viltys ir iniciatyvos rezultatų nedavė. Apie Kaliningradą netrukus pradėta kalbėti kaip apie „juodąją skylę“, „dvigubą periferiją“, kurioje klesti korupcija, nusikalstamumas, alkoholizmas, AIDS ir pan.

Gubernatoriaus Leonido Gorbenkos laikais (1996–2000 m.) buvo įkurta Ypatingoji ekonominė zona, virtusi kontrabandos zona. 1998 m. finansinė krizė Rusijoje faktiškai sukėlė srityje ekonominę griūtį.

Gubernatorius, buvęs Rusijos Baltijos karinio laivyno vadas, admiralas Vladimiras Jegorovas (2000–2005 m.) bandė išeities ieškoti Specialiosios ekonominės zonos įstatymu ir Kaliningrado kaip „bandomojo regiono“ Rusijos–Europos Sąjungos santykiuose idėja, sustiprinta finansinėmis „Euroregionų“ ir Šiaurės dimensijos iniciatyvų paskatomis orientuoti sritį nuo planinės prie

¹² Lopata (1 išnaša), p. 20.

rinkos ekonomikos. Tai stabilizavo srities socialinį-ekonominį atsilikimą nuo kaimyninių valstybių, tačiau proveržio perspektyvos nenubrėžė.

Šios peripetijos atskleidė Rusijos (Maskvos) strateginę liniją – imituojant galimą srities savaveiksmiškumą įtikinti vietinį politinį elitą, jog federalinis centras turi srities raidos planą, kontroliuoja vidinius ir išorinius jo įgyvendinimo svetus.

Siekdamas sritį išlaikyti, o vėliau taip pat panaudoti ją kaip priemonę, veikiančią eurointegracijos procesus, Kremlius rinkosi tik tuos būdus ir sprendimus, kurie užtikrintų pasirinktos strategijos įgyvendinimą, nepaisant, kiek jie atitiko ar prieštaravo gyvybiniam srities interesams.

Kita vertus, federalinis centras savo veiksmams legitimacijai užtikrinti buvo priverstas atsižvelgti ir į jų praktinę pusę – nededant pastangų stimuliuoti specifinėje padėtyje atsidūrusios srities raidą, joje gali sustiprėti antifederalinės nuotaikos. Todėl valstybiniuose dokumentuose nuolat buvo pabrėžiamas tikslas užtikrinti srities, kaip neatskiriamos Rusijos Federacijos dalies, raidą, o federalinis centras nuolatos stengėsi su vietos politikais spręsti srities problemas. Tokiu būdu buvo mėginama švelninti tą aplinkybę, kad metropolijos nuolatinis dėmesys provincijai sutapdavo su vieno ar kito strateginio Maskvai klausimo sprendimu. Šį teiginį iliustruotų tiek peripetijos, susijusios su specifinio ekonominio režimo srityje likimu, tiek srities karinio isteblišmento vaidmens raiška, tiek vadinamojo rusiško tranzito klausimai.

Maždaug 2004–2005 m., artėjant vadinamajam Kaliningrado jubiliejui, Kenigsbergo miesto įkūrimo 750-osioms metinėms, Rusija ėmėsi modifikuoti geopolitinio įkaito modelį. Aiškėjo, jog pastarasis iš esmės veda į pato situaciją, neleidžiančią atsakyti į principinius klausimus – o kas toliau, ką duos lėšų pumpavimas ir laikymas už pavadžio svetimoje aplinkoje atidūrusio krašto?

Praėjusio dešimtmečio patirtis rodė, kad Kaliningrado klausimas pats savaime neišsprendęs, metropolijai nesuradus naujų veiksmų ir naujų veikimo erdvių. Kadangi Vakarai, tarp jų Lietuva ir Lenkija, dažniausiai tik konjunktūriškai, daugiausia dėl to, kad neturi tam tradicijų bei įgūdžių, demonstravo turinčios kokybes perimti regione iniciatyvą iš nusilpusios po SSRS Rusijos. Šiame kontekste būtų galima tvirtinti, jog minėto Kaliningrado / Kenigsbergo jubiliejaus peripetijos liudijo, kad Kremlius tuos naujus veiksmus bei naujas erdves surado.

Apsisprendimas įveikti barjerą – sulaužyti sovietinę tradiciją traktuoti miesto istoriją tik nuo 1945 m. ir pripažinti istorijos tęstinumą buvo reikšmingas Maskvos signalas Vakarams. Signalas sulaukė atsako iš Vakarų, konkrečiai iš paties svarbiausio šiuo aspektu kontrahento – Berlyno. Pabrėžtina, kad tai

nebuvo vien simboliniai gestai, kurių netrūko ir anksčiau. Dabar išryškėjo ir labai konkrečios strateginio bendradarbiavimo tarp Rusijos ir Vakarų kryptys. Viena iš tų krypčių – Šiaurės Europos dujotiekis per Baltijos jūrą – netrukus pasidarė matoma visiems¹³.

Neatsitiktinai tuo pačiu metu naujuoju srities gubernatoriumi buvo paskirtas Georgijus Boosas – energijos, ambicijų nestokojantis ir laisvas nuo stereotipų politikas iš metropolijos. Jis ne tik prabilo apie forpostinį srities vaidmenį Rusijos–Vakarų suartėjime, Kaliningrado kaip „mini-valstybės“ planus, bet ir ėmėsi, palaimintas Kremliaus, praktinių žingsnių ruošti eksklavą šiam vaidmeniui. Šią rolę pats G. Boosas apibūdino kaip „Rusijos langą į Europą“¹⁴. Pasak jo, Kaliningrado sritis turi būti ne teritorija, kurią europiečiai stengiasi išnaudoti kaip lengvatinę kortą skverbdamiesi į Rusijos rinkas, o placdarmu rusiškajam verslui integruotis į europines ir pasaulines rinkas. Todėl reikia sritį skubiai modernizuoti, t. y. sukurti skaidrią ir suprantamą finansinę sistemą, padaryti viešą biudžetinį procesą, padvigubinti energetinius srities pajėgumus, išvystyti transporto infrastruktūrą ir logistiką, pagaliau paruošti Specialiosios ekonominės zonos (SEZ) įstatymą taip, kad visos šios priemonės skatintų stambaus ir konkurencingo rusiškojo kapitalo atėjimą į sritį¹⁵. G. Boosas tikėjosi įgyvendinti savo planus įveikdamas korupciją, sukurdamas kitą, jo manymu, skaidresnę motyvacijų (privilegijų) sistemą ir stiprindamas ypatingu vadintą Kaliningrado tapatybės rusiškąjį aspektą.

Vien pastarojo aspekto konkretus kėlimas, siejant jį su eventualia rusų iš heartlando bei rusakalbių iš Baltijos šalių emigracija į eksklavą, bylojo ir apie mėginimą pajudinti iš mirties taško rusakalbių klausimą Baltijos valstybėse. Nors siekis išlaikyti įtaką Baltijos šalyse naudojantis rusakalbių karta išliko, tačiau tuo metu vykstant Rusijos ir Vakarų suartėjimui bandyta neteikti jam pirmenybės. Manyta, kad Kaliningrado veiksnys turi šansų tapti „praeinamuoju pėstininku“ sudėtingoje ES ir Rusijos geopolitinėje šachmatų partijoje. Natūralaus ir atviro suartėjimo sąlygomis tai būtų stiprinę krašto gyventojų europeizavimo tendencijas, galinčias sukelti Rusijai nepageidaujamų politinių padarinių. Todėl tokioje situacijoje ir ieškota būdų, kaip stiprinti krašto gyventojų lojalumą Rusijai.

Pirmuosius keletą metų buvo iliuzijų dėl ekonomikos augimo. Tačiau netrukus paaiškėjo, kad SEZ įstatymas kerta sunkiai pakeliamą smūgį smulkiajam ir vidutiniam verslui, ignoruoja užsienio investuotojus. Iliuzijas sukėlęs

¹³ Lopata (6 išnaša), p. 128–129.

¹⁴ Lopata R. (2005), „Kaliningrad Anniversary: the First Steps of Georgy Boss“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 1-2 (15-16), p. 127–152.

¹⁵ Lopata (14 išnaša); Sukhankin S. (5 išnaša).

europietiškų prekių reimportas į metropoliją dėl 2008 m. pasaulinės krizės nutrūko. Kaliningrado sritis buvo pajungta visiškai Maskvos kontrolei, t. y. regiono ekonomika pasidarė iš esmės priklausoma nuo metropolijos finansinių dotacijų.

Kilus pasaulinei ekonominei krizei paaiškėjo, kad federalinis centras neišgali subsidijuoti srities kaip iki krizės. Maskvai pareikalavus ieškoti naujų „vidaus išteklių“, G. Boosas nutarė didinti mokesčius (pvz., prekybai naudotais automobiliais – populiariausiai smulkiojo verslo rūšiai), sumažinti išlaidas sveikatos apsaugai ir pan. Tai sukėlė kaliningradiečių nepasitenkinimą. 2009–2010 m. kilę masiniai protestai buvo pavadinti „Oranžiniu pavasariu“. Sąsaja su ukrainiečių „Oranžine revoliucija“ suteikė peno kalboms apie bręstančią Kaliningrade demokratų pergalę ir Kaliningradą kaip Rusijos Gdanską¹⁶. Tokios kalbos buvo per ankstyvos.

Kaliningradiečių protestus sukėlė ne tiek politiniai-vertybiniai įsitikinimai, o pragmatiniai-ekonominiai motyvai¹⁷. Protestai kilo dėl to, kad Maskva nesugebėjo įgyvendinti savo pažadų subsidijuoti Kaliningradą. Maskva sureagavo – ne ji kalta. Srities vadovybė buvo pakeista, mokesčiai atšaukti, subsidijos srities „gyvybingumui“ palaikyti – išskirtos. Situacija stabilizavosi, tačiau laikinai.

Vakarų sankcijos Rusijai po Krymo okupacijos palietė ir Kaliningrado sritį. Stagnuojančiai socialinei-ekonominei raidai įtaką darė ir 2016 m. balandžio 1 d. pasibaigęs Specialiosios ekonominės zonos statuso galiojimas. Tai palietė beveik 800 srities verslo kompanijų, kurios užtikrino darbo vietas ketvirtadaliui kaliningradiečių. Tiesa, Maskva suskubo išskirti 66 milijardus rublių kaip kompensaciją už SEZ statuso netektį, taip pat žadėjo paruošti naują įstatymą dėl Kaliningrado srities ekonominio-socialinio vystymosi¹⁸. To užteko, kad 2016 m. rugsėjo 18 d. srityje vykusiuose rinkimuose į Valstybės Dūmą, Kaliningrado srities Dūmą ir savivaldybių tarybas partija „Jedinaja Rosija“ („Vieningoji Rusija“) užsitikrintų triuškinamą pergalę, nors opozicijos atstovai prieš rinkimus ir prognozavo, kad „Jedinaja Rosija“ nesugebės surinkti daugiau nei 50 proc. balsų. Į Kaliningrado srities 40-ies narių Dūmą buvo išrinkti 27 valdančiosios partijos nariai¹⁹. Jie turi kvalifikuotą daugumą. Vadinamoji nesisisteminė, nepriklausoma opozicija iškovojo tik vieną mandatą. Bet ir jį laimėjęs „Naujųjų ratų“ vyriausiasis redaktorius I. Rudnikov 2017 m. buvo sulaikytas, iškėlus jam baudžiamąją bylą dėl prievartavimo duoti kyšį.

¹⁶ Sukhankin S. (2017), „Baltic Hong Kong No Longer“, <https://www.fpri.org/article/2017/04/kaliningrad-baltic-hong-kong-no-longer/>, 2017-05-02.

¹⁷ Sukhankin S. (9 išnaša).

¹⁸ Sukhankin S. (9 išnaša).

¹⁹ „Vybory 2016 (2016), „Dvornik“, 2016-09-27, No. 37 (1043), <http://pressa-online.com/ws.aspx?service=issue-file-download&iid=193814>, 2017-11-09.

Naująjį įstatymą dėl Kaliningrado srities ekonominio-socialinio vystymosi V. Putinas pasirašė 2017 m. gruodžio 5 d.²⁰ Jis įsigaliojo nuo 2018 m. sausio 1 d. Šiuo įstatymu numatytos naujos papildomos lengvatos SEZ rezidentams: socialinio draudimo mokesčių sumažinimas, investicijų minimalios ribos sumažinimas IT ir medicinos sektoriuose, supaprastinta vizų išdavimo užsieniečiams procedūra, praplėsta SEZ teritorija, įtraukiant į ją Kaliningrado srities vidaus vandenį ir Rusijai priklausančios Baltijos jūros dalį.

Vargu ar reikia aiškinti, kaip Kaliningrado srities rinkėjai balsavo 2018 m. kovo mėn. Rusijos Federacijos prezidento rinkimuose. Iškalbinga, kad prieš pat rinkimus regioną aplankė V. Putinas²¹. Jis iškilmingai atidarė dvi šiluminės elektrinės ir pareiškė, kad tai pirmas rimtas žingsnis užtikrinant energetinį Kaliningrado saugumą. O po to regiono žiniasklaidos forume jis gyrė strateginės paskirties raketų komplekso „Avangard“ kūrėjus. Sakoma, kad kažkas iš ceremonijos dalyvių prisiminė patriarcho Kirilo žodžius, prieš trejetą metų ištartus Kaliningrade, esą sritis – tai „Rusų pasaulio“ Europoje švyturys ir citadelė.

3.3. Karinė eksklavo funkcija

Šiandien kaliningradistikoje tai – vyraujanti tema. Dažnai klausama, kaip atsitiko, kad Kaliningrado sritis „sugrižo“ į Sovietų Sąjungos laikus ir virto kariniu bastionu, rusų A2/AD „burbulu“, bene labiausiai militarizuotu regionu Europoje?

Tai neatsitiko per naktį. Per vieną naktį buvo tik pakeista visa Rusijos Baltijos karinio jūrų laivyno vadovybė.

Formaliai karinės funkcijos paskirtis – sustiprinti Kaliningrado srities priklausomybės Rusijos Federacijai garantavimą tiek vidiniu, tiek išoriniu aspektais.

Kalbant apie vidinį aspektą, ir prieš tai buvęs išlikęs srities militarizacijos laipsnis padėjo Maskvai kontroliuoti srities politinio elito elgesį.

Pavyzdžiui, 1994–1995 m. Laisvosios ekonominės zonos režimo srityje apribojimą ir panaikinimą lydėjo specialaus, Rusijos Baltijos karinio laivyno vado vadovaujamo gynybinio rajono, tiesiogiai pavaldaus Gynybos ministerijai ir Generaliniam štabui, įsteigimas.

Kaliningrado srities gubernatoriaus rinkimuose 2000 m. Kremlius iš esmės atvirai parėmė tarp vietos politinio elito populiarių, tačiau asmeniškai

²⁰ Administracija Prezidenta RF // <http://www.kremlin.ru/acts/news/56303>, 2018-02-04.

²¹ Выпoлзов А. (2018), „Панихида по энергоблокаде и агрессии Литвы: Путин в Калининграде“, <https://regnum.ru/news/polit/2386788.html>, 2018 03 03.

V. Putinui lojalų Rusijos Baltijos karinio laivyno vadą admiralą V. Jegorovą (beje, tai buvo pirmas ir kol kas vienintelis admiralas-gubernatorius Rusijos Federacijos istorijoje).

2005 m. pabaigoje Baltijos karinio laivyno vadovybė su admiralu V. Valujevu priešakyje nedviprasmiškai perspėjo naująjį gubernatorių G. Boosą, kad srities karinis elitas neigiamai vertina pastangas stiprinti srities ekonominį ir kultūrinį bendradarbiavimą su užsienio valstybėmis, esą sukuriantį sąlygas neprievartiniam Kaliningrado srities atskyrimui nuo Rusijos Federacijos.

Tuo tarpu vertinant išoriniu aspektu – srities karinis potencialas buvo Kremlius priemonė dialoge su Vakarų Europa (JAV) dėl jėgų balanso palaikymo. Šia prasme rusiškojo karinio veiksnio tramdomoji funkcija eventualiai peržengia srities ribas, kaip minimum apimdama Rytų Pabaltijį. Pavyzdžiui, 1993–1995 m. ir 2001 m. pavasarį Maskva stengėsi išnaudoti Rusijos karinio tranzito į / iš Kaliningrado srities per Lietuvos teritoriją klausimą, siekdama ne tik stabdyti Lietuvos integracijos į NATO procesą reikalaujamomis šį tranzitą įteisinti politinėmis sutartimis, tikėdamasi išlaikyti Lietuvą savo įtakos zonoje, bet ir kontroliuoti apskritai Vakarų struktūrų plėtros į Rytus procesą, kartu darant įtaką geopolitinei situacijai Vidurio Rytų Europoje²². Pažymėtina, kad minėtais laikotarpiais Prancūzija, o ypač Vokietija, simptomiškai užimdavo nesikišimo ir net palankumo Rusijai poziciją šių tendencijų atžvilgiu.

2001 m. pradžioje dienraščiai „The Washington Times“ ir „Daily Telegraph“ pranešė, kad rusai Kaliningrade dislokuoja taktinius branduolinius ginklus. Maskva pranešimus piktai paneigė, nors vienas įtakingas to meto Kaliningrado politikas žaismingai pajuokavo: o kam dislokuoti, jeigu tie ginklai niekada nebuvo išvežti.

Panašu, kad pranešimais buvo mėginama pasauliui priminti, kad dar 1999 m. birželį Kaliningrado srityje vykusių karinių pratybų „Zapad-99“ metu buvo imituotas vadinamasis deeskalacijos scenarijus. Jis numatė taktinio branduolinio ginklo panaudojimą NATO konvencinės ginkluotės pranašumui įveikti. Tai buvo detalizuota ir naujai patvirtintoje Rusijos nacionalinio saugumo koncepcijoje bei karinėje doktrinoje. O britai šiame kontekste paskelbė apie neva sudarytus slaptus Rusijos ir Vokietijos susitarimus Kaliningrado sąskaita²³. Tai sukėlė daug triukšmo ir dar daugiau interpretacijų. Tačiau į jas šį kartą Maskva reagavo pabrėžtinai ramiai. Regis, jos tik paglostė Rusijos supervalstybišką savimeilę, leidžiančią vienašališkai lemti ir Baltijos regiono likimą.

²² Laurinavičius Č., Lopata R., Sirutavičius V. (2002), „Rusijos Federacijos karinis tranzitas į / iš Kaliningrado srities per Lietuvos teritoriją“, *Politologija*, 4, p. 3–35.

²³ Sirutavičius V. (2002), „Maskvos eksperimentas virsta ant kaklo veržiama kilpa“ žr.: Lopata R., Laurinavičius M., sudar., *Tarptautinė politika: komentarai ir interpretacijos*, Vilnius: Eugrimas, p. 256.

Pagaliau 2007 m. vasario mėn. pasaulį sudrebino V. Putino kalba „Rusija pasaulio politikoje“, pasakyta Miunchene vykusioje saugumo konferencijoje. Joje Rusijos vadovas negailėjo kritikos JAV ir Vakarams, NATO plėtrai ir pabrėžė, kad Maskva pasirengusi Kaliningrado veiksnį naudoti prieš NATO²⁴. Tai buvo tik preliudija.

Po karo prieš Gruziją, maždaug nuo 2009 m. Rusija ėmėsi rimtų organizacinių ir karinių pajėgų telkimo priemonių. Jos palietė ir Kaliningrado sritį, kuri jau iki 2016 m. virto grėsmingu kariniu bastionu.

Visų pirma Kaliningrado veiksnys buvo naudojamas Maskvos vadinaimoje „Iskander diplomatijoje“, bauginant ar laikinai dislokuojant mobiliąsias balistines „Iskander“ raketas. Štai 2016-ųjų spalį Rusijos gynybos ministerija pareiškė, kad dėl ginkluotųjų pajėgų kovinio parengimo Kaliningrado srityje ne kartą buvo dislokuoti raketų pajėgų daliniai su kompleksais „Iskander“ ir kad tokios praktikos atsisakyti nežadama²⁵. 2018 m. vasario viduryje apie mažo nuotolio raketų „Iskander“ dislokavimą Karaliaučiaus krašte pranešė Lietuvos Prezidentė Dalia Grybauskaitė ir krašto apsaugos ministras Raimundas Karoblis. Pasak R. Karoblio, anksčiau Rusija šių raketų kompleksų atveždavo pratyboms, tačiau „ši kartą situacija yra kita – tai yra nuolatinis dislokavimas, turint visą tam reikalingą infrastruktūrą“²⁶. Apie savo susirūpinimą pareiškė ne tik lietuviai, bet ir kitos NATO šalys ir Aljanso vadovybė. Rusijos Valstybės Dūmos Gynybos komiteto pirmininkas Vladimiras Šamanovas tik pasišaipė, esą Kaliningrado sritis – „mūsų teisėta teritorija, ką norim, tą darom, skirtingai nuo jų (NATO), besikviečiančių amerikiečius ir kitus nedraugiškai mūsų atžvilgiu nusiteikusius žmones“²⁷. V. Šamanovas apeliavo į vadinamąją saugumo dilemą, taip pat ir į faktą, kad 2015 m. Rusija pasitraukė iš Įprastinių karinių pajėgų Europoje sutarties (CFE).

Minėta, jai rusai kruopščiai ruošėsi. Tai rodė nuolat tobulinama karinė parengtis strateginėse pratybose „Zapad“ (1999, 2009, 2013 ir 2017 m.). Nuosekliai vyko techninis karinių pajėgų, dislokuotų Kaliningrade, perginklavimas²⁸. Pagaliau imtasi ir organizacinių priemonių, pakeičiant prieš keletą metų visą Rusijos Baltijos karinio jūrų laivyno vadovybę per vieną naktį. Atsižvelgiant į visas Rusijos karinių pajėgų vystymo priemones, taikytas Vakarų karinėje apygardoje, galima teigti, kad 2015–2016 m. Maskva įgijo visišką konvencinės

²⁴ „JAV ir Europą nuvylė V. Putino kalba Miunchene“ (2007), delfi.lt, 2007-02-12.

²⁵ „Šalia Karaliaučiaus gali būti dislokuoti nauji Rusijos raketiniai kompleksai“ (2017), delfi.lt, 2017-12-02.

²⁶ „Rusija apie veiksmus Lietuvos pašonėje: ką norim, tą ir darom“ (2018), delfi.lt, 2018-02-15.

²⁷ „Rusija apie veiksmus Lietuvos pašonėje: ką norim, tą ir darom“ (26 išnaša).

²⁸ Ivanauskas V., Keršanskas V., Kasčiūnas L. (2016–2017), Kaliningrado veiksnys Lietuvos ir Rusijos santykiuose: reikšmė Lietuvos saugumui, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, t. 15, p. 131–157.

ginkluotės pranašumą prieš NATO²⁹. Kaliningrado sritis šiame procese suvaidino esminį vaidmenį.

Taip klostantis aplinkybėms galime išvysti ir strategiškai naują Kaliningrado srities perspektyvą. Kaliningradas tapo ne tik rusų A2/AD „burbulų“ centru, keliančiu saugumo iššūkius Baltijos valstybėms ir Lenkijai, bet ir veiksmu, mažinančiu Baltarusijos strateginį geopolitinį vaidmenį. Akivaizdu, kad sparti Kaliningrado srities remilitarizacija metė iššūkį ne tik regioninėms valstybėms, bet ir transatlantiniams santykiams, ką parodė trijų Baltijos valstybių prezidentų vizitas Vašingtone 2018 m. balandžio pradžioje.

Kaliningrado sritis iš tiesų tampa Rusijos kontroliuojama geopolitine sąsaja: eksklavas geopolitiškai susijęs su Rusija ir labai svarbus Rusijos strateginiuose santykiuose su Vakarais.

Beje, verta atkreipti dėmesį į Kaliningrado remilitarizacijos sąsają su padėtimi Kuriluose. Dar 2011 m. vasarą Prancūzijai ir Rusijai pasirašius sutartį, pagal kurią Paryžius įsipareigojo pastatyti du „Mistral“ klasės desantinius laivus Rusijos gynybos ministerijai, šios ministerijos viceministras Vladimiras Popovkinas pareiškė, kad Maskva vieną laivą skirs Kaliningrado, o kitą – Kurilų apsaugai³⁰. Rusijai okupavus Krymą, Paryžius „Mistral“ laivų Maskvai nepardavė. Tačiau Kremlius idėjos stiprinti karinius pajėgumus Kuriluose neatsisakė.

2016 m. Rusija modernizavo salose karinę infrastruktūrą, ėmė didinti karinį personalą. 2017 m. pradžioje paskelbusi apie planus statyti karinę jūrų bazę, Maskva metų pabaigoje pradėjo realius statybos darbus. 2018 m. pradžioje Rusijos premjeras D. Medvedevas pripažino, kad Kuriluose dislokuojami kariniai lėktuvai³¹. Kilus regione susirūpinimui, V. Putinas pareiškė, kad Rusijos karinis aktyvumas Kuriluose susijęs su amerikiečių kariniu aktyvumu regione. Pasak V. Putino, tai ne Rusijos iniciatyva, o atsakas į amerikiečių karinį aktyvumą Pietryčių Azijoje. Rusijos vadovas pripažino, kad nors su Japonija yra deramasi dėl bendrų projektų vystymo Kuriluose, Maskva nesiruošia atsi-

²⁹ Sukhankin S. (5 išnaša); Westerlund F. (2017), „Russia's Military Strategy and Force Structure in Kaliningrad“, <https://www.foi.se/download/18.bc6b81b15be852194d71d/1494413062692/RUFS%20Briefing%20No%2040%20Kaliningrad%20by%20Fredrik%20Westerlund.pdf>, 2017-05-23.

³⁰ „Can We Rule Out a New Pearl Harbour?“ (2011), <https://orientalreview.org/2011/08/10/can-we-rule-out-a-new-pearl-harbour/>, 2017-12-06.

³¹ Southgate L. (2018), „An old dispute re-emerges as Russia militarises Kuril Islands“, <https://globalriskinsights.com/2018/03/japan-russia-dispute-northern-territories/>, 2018-04-02; „Russia Starting Construction of Naval Base in Kuril Islands“ (2017) 11 30 // <http://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2017/november-2017-navy-naval-forces-defense-industry-technology-maritime-security-global-news/5761-russia-starting-construction-of-naval-base-in-kuril-islands.html>, 2017-12-05; „Russia Approves Deployment of Warplanes to Kuril Islands“ (2018), <https://themoscowtimes.com/news/russia-approves-deployment-of-warplanes-in-kuril-islands-60381>, 2018-02-03.

sakyti salų. Jo nuomone, jei Rusija žengtų tokį žingsnį, salose išvystume ne tik japonus, bet ir amerikiečių kareivius. V. Putinas apeliavo į japonų–amerikiečių Karinių pajėgų statuso sutartį (SOFA), kuri tokią galimybę numato³². Taigi ir Kurilai traktuojami kaip prieš JAV nukreiptas geopolitinis įrankis, skirtas dinti Rusijos strateginę įtaką Tolimuosiuose Rytuose, Pietryčių Azijoje ir Ramiojo vandenyno baseine.

4. Kitų valstybių ir tarptautinių institucijų veiksnys Kaliningrado problemoje

Po Šaltojo karo pabaigos Kaliningrado problema domino nemažą skaičių Vakarų valstybių. Pažymėtina, kad iš esmės visos jos nepriminė Rusijai komplikuoatų teisinio ir politinio Kaliningrado srities statuso aspektų, vengė sukelti įtarimus dėl separatinių tendencijų srities atžvilgiu eskalavimo. Nepriklausomai nuo tokios Vakarų laikysenos galimo paaiškinimo bandymais neatstumti, o vėliau struktūriškai priirti Rusiją prie Vakarų, ši pozicija Maskvai atvėrė manevravimo laisvę jėgų balansavimui vakariniame flange, leido politinę–teisinę eksklavo problemą pakeisti „techniniais“ srities ekonominės ir socialinės plėtros klausimais bei užsitikrinti, kad Vakarų valstybių, taip pat ir ES požiūris Kaliningrado srities atžvilgiu reikšis tik su Maskvos žinia. Pagaliau „drovus“ Vakarų elgesys suteikė Rusijai, brėžiančiai tiesioginę geopolitinę liniją tarp Maskvos ir Kaliningrado, galimybių panaudoti ją kaip instrumentą (pavyzdžiui, reikalaujant specialių sprendimų dėl srities kaip Rusijos Federacijos sudedamosios dalies gyvybiškumo) stabdant Vakarų struktūrų plėtrą ir integraciją, kitaip tariant, paverčiant eksklavą Rytų–Vakarų santykių įkaitu.

Tokią Kaliningrado geopolitikos formulę mėgino kvestionuoti kaimyninės (tarpinės) valstybės, Lietuva ir Lenkija, rodžiusios nemažą angažuotumą Kaliningrado srities padėtimi ypač savųjų apsisprendimų dėl gravitacijos į Vakarus ir praktinio jų įgyvendinimo laikotarpiams. Jos ne kartą bandė atkreipti Vakarų dėmesį į Rusijos užsienio politikos strategiją revizuoti euroatlantinės integracijos įtakoje besiklostantį jėgų santykį remiantis didžiųjų valstybių koncerto modeliu ir skundėsi, kad tai bandoma padaryti tarpinių valstybių interesų sąskaita ir kad tam gali būti panaudota Kaliningrado srities problema.

³² Taishu Pitt J. (2017), „The Third Annual Eastern Economic Forum and the Japan-Russia Summit“, <https://thediplomat.com/2017/09/the-third-annual-eastern-economic-forum-and-the-japan-russia-summit/>, 2017 09 08; Gady F.-S. (2017), „Putin: Russian Force Buildup in Kuril Islands a Response to US Military Actions“, <https://thediplomat.com/2017/06/putin-russian-force-buildup-in-kuril-islands-a-response-to-us-military-actions/> 2017 06 05.

Lietuvai tai padėjo susilaukti JAV ir Didžiosios Britanijos paramos atlaikant Rusijos spaudimą dėl karinio tranzito per jos teritoriją įteisinimo 1993–1995 ir 2001 m. Susilaukė Europos Komisijos ir kai kurių Šiaurės Europos valstybių pritarimo ir oficialaus Vilniaus 1998 m. suformuluota situacija „Kaliningrado srities problemą paversti privalumu“. Pabrėžtina, kad šiai situacijai iš pradžių neprieštaravo ir Maskva, amžių sandūroje vertinusi Lietuvos narystę ES kaip tolimą perspektyvą ir daugiau rodžiusią rūpestį kalti pleištą tarp JAV ir Europos bei plėsti dvišalius santykius su didžiosiomis ES valstybėmis.

Tačiau palaipsniui suvokdama padariusi klaidą vertindama euroatlantinės integracijos mastą ir spartą, Maskva atvirai perėjo prie konfliktinio balansavimo. Aiškindama, kad ES plėtra Kaliningrado srities atžvilgiu yra išorinis įvykis, todėl atsakomybė už šio Rusijos Federacijos regiono adaptaciją ir susisiekimą su kontinentine Rusija tenka Briuseliui, ji siekė pakeisti dialogo dėl Kaliningrado srities raidos struktūrą, šalindama iš jo „tarpininkus“ ir derėdamasi dėl eksklavo klausimų tiesiogiai su didžiosiomis ES valstybėmis ir Briuseliu.

Lenkija ir Latvija, siekdamos neutralizuoti rusiškojo veiksnio įtaką nacionaliniams euroatlantinės integracijos interesams, linko mažinti savo angažuotumą šiame dialoge. Pasiskelbusios „netranzitinėmis“ šalimis, jos iš esmės palengvino Rusijai susikoncentruoti tik ties vienu taikiniu – Lietuvos Respublikos teritorija.

Kompromituodama Vilnių kaip kliuvinį normaliai eksklavo raidai, Maskva reikalavo eksteritorinių koridorių bei kitokių preferencijų rusiškajam veiksmui Lietuvos teritorijoje. Tuo tarpu pasinaudodama dvišaliais santykiais su didžiosiomis ES valstybėmis, Rusija spaudė ir atvirai šantažavo ir Europos Komisiją, siekdama gauti privilegijų bei kompensacijų visiems Rusijos Federacijos gyventojams, o po ES plėtros pareikalavo specialaus derybinio formato Kaliningrado srities klausimams svarstyti.

Vakarų valstybės nedrįso priminti Rusijai, kad Kaliningrado srities statuso klausimas tarptautinės teisės požiūriu yra neišspręstas – teisės principų išsižadėjimas dėl tariamos naudos ir iš to kylantis nusilenkimas jėgos principui. Buvo pasirinktas „lankstus“ sprendimas – politinė problema iš pat pradžių buvo pakeista „techniniais“ srities ekonominės ir socialinės plėtros klausimais. „Drovus“ Vakarų valstybių elgesys – nenoras priminti politinį ir teisinį srities statuso aspektus – baigėsi, kaip ir buvo galima laukti, „jėgos politika“ – Rusijos spaudimu ir net atviru šantažu.

Diplomatiniai Rusijos ir ES santykiai parodė, kad pirmoji formaliai priėmė antrosios siūlomas tų santykių taisykles³³. Briuselis atsisakė prisiimti

³³ Lopata (6 išnaša), p. 107–115.

politinę atsakomybę už srities raidą, sutiko orientuotis tik į tas problemas, kurios kilo dėl tiesioginių procedūrinio pobūdžio ES plėtros pasekmių, ir neatsisakė atverti europinius fondus ekonominiam eksklavo augimui faktiškai pagal Rusijos sąlygas.

Vis dėlto iš esmės naują Kaliningrado srities perspektyvą, neleidžiančią eksklavui nutolti nuo metropolijos ir projektuojančią jam aktyvios rusiškosios geopolitinės įkamšos europinės integracijos erdvėje funkciją, atvėrė Maskvos tiesioginis strateginis kontaktas su Vakarais, konkrečiai su svarbiausiu šiame kontekste kontrahentu – Berlynu. Konkrečias šio kontakto apraiškas galima buvo išvysti ir anksčiau, ir dabar („Nord Stream“ I ir II). Kita vertus, tokiose ES žingsniuose galima įžvelgti ir bandymus „pririšti“ Rusiją prie Europos.

Po Krymo okupacijos padėtis pasikeitė. Sankcijos Rusijai yra griežtinamos. Kaliningrado sritis ir joje dislokuotas karinis potencialas suvokiami kaip Rusijos priemonė dialogui su Vakarais dėl galios pusiausvyros palaikymo³⁴. Tačiau nereikėtų atmesti galimybės, kad Kaliningradas, pasikeitus tarptautinėms aplinkybėms, vėl gali tapti „pereinamuoju pėstininku“ Rusijos –Vakarų geopolitinėje šachmatų partijoje. Maskvą persvarstyti savo politiką paskatintų derybos su ES dėl bevizio režimo (Kaliningradui tampant šio proceso „bandomuoju regionu“) ar dėl ES – Eurazijos ekonominės sąjungos derybos dėl laisvos prekybos erdvės „nuo Lisabonos iki Vladivostoko“.

Taip pat pastebėtina, kad nepaisant sankcijų ir, atrodo, nepalankios socialinės-ekonominės aplinkos, Kaliningrade neatsisako investuoti vokiečiai („BMW“), o ir lietuviai (trašos).

5. Eksklavo jungties su metropolija užtikrinimas (karinio, keleivių ir krovinių tranzito klausimai)

Siekdama išvengti eksklavo izoliacijos nuo kontinentinės Rusijos teritorijos, užsitikrinti papildomus saugiklius srities priklausomybei laiduoti bei įtakai integraciniams procesams ES didinti, Rusija naudojo ir kitus būdus. Manipuliuodama eksklavo kaip „bandomojo regiono“ idėja, ji ėmėsi stiprinti centro kontrolės sričiai mechanizmus.

Turint omenyje tai, kad po Šaltojo karo daugelis prognozių Kaliningrado srities atžvilgiu neišsipildė, o pačių rusų įvairūs srities modernizavimo planai dėl įvairių priežasčių nebuvo įgyvendinti, tikėtina, kad Maskva, didin-

³⁴ Westerlund F. (29 išnaša).

dama srities priklausomybę, daugiau klausis tradicinėmis tos priklausomybės užtikrinimo priemonėmis – stiprindama eksklavo jungtį su metropolija.

Tradicškai šią jungtį Rusija siekė užtikrinti per Lietuvos teritoriją, išnaudodama tranzito – karinio, keleivių, krovinių – klausimus.

Rusiškojo karinio tranzito į / iš Kaliningrado srities per Lietuvos teritoriją klausimas buvo pats jautriausias, kėlęs tarp Maskvos ir Vilniaus nemažą įtampą. Problemos esmė ta, kad Rusija savo kariniam tranzitui per Lietuvos teritoriją siekė specifinių sąlygų – bandė legitimizuoti šį tranzitą, faktiškai suteikdama jam settlementinį statusą. Tuo tarpu Lietuva šiose Rusijos užsienio politikos pastangose išvėlgė pavojų savo suverenitetui ir integracijai į NATO. Šiuo klausimu buvo pasiektas kompromisas, kuris, neatimdamas iš Maskvos galimybių naudotis tranzitine teritorija, išsaugojo Lietuvos suverenumą³⁵. Nusistovėjusi rusiškojo karinio tranzito tvarka nesutrukdė Lietuvai integruotis į euroatlantines struktūras. Tačiau tai nereiškia, kad Maskva nebando šios tvarkos kvestionuoti ir gali imtis provokacijų, paaštrėjus, pavyzdžiui, santykiams su atskiromis euroatlantinei erdvei priklausančiomis valstybėmis ir institucijomis.

Rusijos Federacijos piliečių tranzito į / iš Kaliningrado srities tranzito klausimas taip pat išspręstas kompromisu. Tiesa, sprendžiant klausimą dalyvavo ne tik Lietuva ir Rusija, bet ir ES. Bent šiuo metu šis rusų keleivių tranzitas per Lietuvos teritoriją grėsmių nekelia, yra kontroliuojamas. Tačiau tai nereiškia, kad Maskva neatsisakytų išnaudoti šį tranzitą kaip provokacijų įrankį.

Nepaisant Rusijos pastangų specifiskai institucionalizuoti krovinių tranzito į / iš Kaliningrado srities klausimą, sprendimai dėl šios rūšies rusiškojo tranzito rutuliojasi techninio pobūdžio lygmeniu ir dažnai priklauso nuo santykių tarp ES ir Rusijos pobūdžio.

Šiuo metu vienas iš Maskvos galvosūkių – srities aprūpinimas energetiniais ištekliais. Po to, kai Baltijos šalys desinchronizuošis nuo vadinamojo BRELL žiedo, Kaliningrado regionas taip pat nebepriklausys šiai energetikos sistemai ir turės veikti savarankiškai. Naujų termofikacinių jėgainių atidarymas srityje 2018 m. pradžioje parodė, kad Maskva tam rimtai ruošiasi. Atidarymo ceremonijoje „Inter RAO“ valdybos pirmininkas pareiškė, kad jėgainės skirtos „užtikrinti patikimą elektros tiekimą Kaliningrado energetikos sistemai, kai ši veiks izoliuotu režimu“³⁶. Maskva rengiasi Kaliningrado energetikos sistemą išlaikyti izoliuotą.

Tai rodo energetiniai planai, kuriuose ne tik dar kelių šiluminių elektri-

³⁵ Laurinavičius Č., Lopata R., Sirutavičius V. (22 išnaša), p. 30–35.

³⁶ „Energetikos ministras: Rusija ruošiasi Baltijos šalių elektros tinklų atjungimui“ (2018), delfi.lt, 2018 m. kovo 3 d.

nių, bet ir suskystintųjų dujų terminalo statybos, taip pat naftos Baltijos jūroje plėtra. „Lukoil“ skelbiasi šiais metais pradėsiantis statyti dar vieną platformą (D41) ir planuoja naujus naftos gręžinius prie Kuršių nerijos (D18 ir D19). Panašu, kad šie planai ir atsispindėjo minėtame naujajame V. Putino pasirašytame įstatyme dėl Kaliningrado srities ekonominio-socialinio vystymo. Įstatymu, be kita ko, praplečiama SEZ teritorija, įtraukiant į ją Kaliningrado srities vidaus vandenį ir Rusijai priklausančią Baltijos jūros dalį. Maskva nepamiršta ir „Nord-Stream II“ projekto bei planuojamos „dujinės“ atšakos į sritį.

Grįžtant prie tranzito, svarbu pabrėžti, jog metropolija deda nemažai pastangų visas tris tranzito rūšis susieti. Tokiu būdu ji bando specifinį keleivių tranzito režimą pradėti taikyti ir krovinių vežimams, o eventualiai – ir kariniam tranzitui į / iš Kaliningrado srities per Lietuvos teritoriją. Kita vertus, minėti energetiniai projektai, taip pat ir kiti projektai, pavyzdžiui, susiję su transporto infrastruktūra (greitkelių statyba ir rekonstrukcija, oro uosto „Chrabrovas“ rekonstrukcija ir plėtra, tarptautinės kruizinių laivų ir krovinių jūros terminalo Pionerske statyba, esamo Kaliningrado uosto infrastruktūros modernizavimas, naujų keltų linijai Kaliningradas–Ustluga statyba) rodo, kad Maskva dės visas pastangas palaikyti Kaliningrado srities gyvybingumą izoliacijos ir tranzito varžymo (nutraukimo) sąlygomis.

Išvados

Apibendrinant, reikia pabrėžti, kad Maskva po Šaltojo karo nuolat palaikė įtampą dėl dviejų jos strategijų Kaliningrado srities („zagraničnaja Rosija“) atžvilgiu. Pirmoji – srities, kaip karinio forposto, ypatingo strateginio regiono, atsižvelgiant į aplinkybes atliekančio placdarmo įtakai plėsti ir (arba) barjero Vakarų įtakai stabdyti vaidmenį. Antroji – srities, kaip ekonominių reformų bandymų aikštelės, galėjusios dėl savo palankios geografinės padėties tapti geopolitine sąsaja, jungiančia Rusiją su Vakarais.

Tam tikrais laikotarpiais būta gana pagrįstų vilčių, kad Maskvoje palaipsniui išsivyras KS kaip ekonominių reformų bandymų aikštelės vizija. Ji netgi diplomatinuose dokumentuose, derintuose tarp Vakarų ir Rusijos, buvo vadinta „bandomuoju projektu“, o ir pati Maskva nesibodėjo teikti sričiai vilčių kaip kompensaciją už eksklaviškumą gauti naują politinį ir ypatingą ekonominį statusą. Tiesa, šiandien akivaizdu, kad tuo metu Maskva faktiškai neturėjo strateginio plano, kaip užtikrinti stabilią socialinę-ekonominę srities raidą, ir ne iš karto suvokė tarptautinių procesų, pirmiausia – euroatlan-

tinės integracijos – masto ir spartos. Kadangi strateginės vizijos dėl KS neturėjo ir Vakarai, Maskvai atsivėrė manevravimo laisvė galios balansavimui vadinamajame vakariniame flange, leido politinę eksklavo problemą pakeisti „techniniais“ srities ekonominės-socialinės plėtros klausimais ir užsitikrinti, kad Vakarų valstybių požiūris ES atžvilgiu gali reikštis tik su Rusijos žinia. Tokiu būdu Kremlius suvokė, kaip euroatlantiniais integracijos procesais galima pasinaudoti.

Maždaug prieš penkiolika metų Maskvoje apsispręsta, kad dramatiškas ekonominis srities atsilikimas nuo kaimynų, visų pirma, Lenkijos ir Lietuvos, gali būti pragaištingas. Todėl bandyta ieškoti naujų instrumentų ir naujų veikimo erdvių. Mestos federalinės lėšos „stabilizuoti“ ekonominį atotrūkį nuo kaimynų, paskelbtas šūkis, esą Kaliningradas yra Rusijos langas į Europą, t. y. sritis turi būti ne teritorija, kurią europiečiai stengiasi išnaudoti kaip lengvatinę kortą skverbiantis į Rusijos rinkas, o placdarmu rusiškajam verslui integruotis į europines rinkas, bandyta modernizuoti srities valdymą, apsispręsta netgi sulaužyti tradiciją traktuoti Kaliningrado istoriją tik nuo 1945 m. ir pripažinti istorijos tęstinumą, taip pat mielai sutikta ES finansinė parama, žinoma, ją perskirstant Maskvoje.

Taigi realioje diplomatinėje praktikoje Kaliningrado sritis virto įkeistu daiktu, naudojamu Rusijos ir Vakarų strateginiuose mainuose, paremtuose atgrasinimo (sulaikymo) – nuraminimo ir susiejamumo taktika. Iki 2004 m. Kaliningrado sritis buvo paversta geopolitiniu įkaitu – cesijos procese karo grobio pagrindu atitekusi teritorija, kuria siekta ne tik išlaikyti, bet ir priversti kitas šalis, tarptautines institucijas susilaikyti nuo bet kokio tiesioginio arba netiesioginio įkaito išlaisvinimo akto. Kartu tai reiškė, kad eksklavo, kaip geopolitinio įkaito, transformacijos kryptis priklausys ir nuo to, ar Rusijos politika srities atžvilgiu sudarys sąlygas federaliniam centrai eksklavą panaudoti kaip placdarmą savo įtakos ES didinimui labiau, nei didės Kaliningrado srities atsivėrimas ES.

Pabrėžtina, kad Kaliningrado srities ateities klausimą Maskva sieja ne tik su Potsdamo šleifo įveika santykiuose su Vakarais, bet ir su Kurilų priklausomybės klausimu byla santykiuose su Japonija ir šios bylos įtaka Rusijos strategijai Tolimuosiuose Rytuose. Rusija suvokė, kad absoliutus teritorinis legitimumas yra nepasiekiamas tiek Kuriluose, tiek – galbūt mažesniu laipsniu – Kaliningrade. Maskva tikėjosi ir tebesitiki spręsti šią problemą palankaus sau balanso sukūrimu: rytinių sienų legitimumo kvestionavimą iš Japonijos (JAV) pusės ji bandė atsverti Kinijos, o Kaliningrado priklausomybę – Vakarų Europos valstybių kortomis. Tokiu balansavimu Kremlius vylėsi ne tik išlaiky-

ti *status quo* vakariniame ir rytiniame flanguose, bet ir neuždaryti kelio savo eventualiems politiniams, diplomatiniais, įtakos sferų, neatmetant teritorinių, laimėjimams.

Po Vakarų plėtros Vidurio–Rytų Europoje akademinis dėmesys Rusijos balansavimui, naudojant Kaliningrado veiksnį, nuslopo. Tačiau po Rusijos karinės intervencijos į Ukrainą prasidėjusi galios pusiausvyros slinktis Baltijos jūros regione verčia iš naujo permąstyti Kaliningrado politinį, ekonominį ir karinį statusą, jo vietą naujoje saugumo architektūroje.

Maskva sugriežtino socialinių-ekonominių ir politinių procesų Kaliningrado srityje kontrolę. Metropolija finansinėmis subsidijomis, ekonominio statuso keitimais, infrastruktūriniais projektais mėgina stabilizuoti socialinę-ekonominę padėtį eksklave ir deda visas pastangas palaikyti Kaliningrado srities gyvybingumą izoliacijos ir tranzito varžymo (nutraukimo) sąlygomis. Politinė kontrolė užtikrinama Maskvos tiesioginiais statybiniais srities vadovybėje ir „Vieningosios Rusijos“ dominavimu vadinamosiose renkamosiose institucijose.

Po karo prieš Gruziją, maždaug nuo 2009 m., Rusija ėmėsi rimtų organizacinių ir karinių pajėgų telkimo priemonių. Jos palietė ir Kaliningrado sritį, kuri jau iki 2016 m. virto grėsmingu kariniu bastionu. Atsižvelgiant į visas Rusijos karinių pajėgų vystymo priemones, taikytas Vakarų karinėje apygardoje, galima teigti, kad 2015–2016 m. Maskva įgijo visišką konvencinės ginkluotės pranašumą prieš NATO. Kaliningrado sritis šiame procese suvaidino esminį vaidmenį.

Taip klostantis aplinkybėms galime išvysti ir strategiškai naują Kaliningrado srities perspektyvą. Kaliningradas tapo ne tik rusų A2/AD „burbulų“ centru, keliančiu saugumo iššūkius Baltijos valstybėms ir Lenkijai, bet ir veiksniumi, mažinančiu Baltarusijos geopolitinį vaidmenį. Akivaizdu, kad nuosekli Kaliningrado srities remilitarizacija metė iššūkį ne tik regioninėms valstybėms, bet ir transatlantinėms santykiams. Maskvai eksklavo karinis potencialas yra priemonė strateginiam dialogui su Vakarais dėl jėgų balanso palaikymo. Pastebėtina, kad ir remilitarizuojamų Kurilų veiksnį Maskva traktuoja kaip prieš JAV nukreiptą geopolitinį įrankį, skirtą didinti Rusijos strateginę įtaką Tolimuosiuose Rytuose, Pietryčių Azijoje ir Ramiojo vandenyno baseine.

Tačiau nereikėtų atmesti galimybes, kad Kaliningradas, pasikeitęs tarptautinėms aplinkybėms, vėl gali tapti „pereinamuoju pėstininku“ Vakarų-Rusijos geopolitinėje šachmatų partijoje. Maskvą persvarstyti savo politiką Kaliningrado atžvilgiu paskatintų derybos su ES dėl bevizio režimo

(Kaliningradui tampant šio proceso „bandomuoju regionu“), ES – Eurazijos ekonominės sąjungos derybos dėl laisvos prekybos erdvės „nuo Lisabonos iki Vladivostoko“ (galimas daiktas, Kurilų funkcija priklausytų nuo augančio Rusijos poreikio mažinti priklausomybę nuo Kinijos, pasitelkiant kaip atsvarą Japoniją) ir kt. veiksniai.

2018 balandis

Nacionalinio
saugumo
aspektai

Vytautas Jokubauskas*

*Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija***

Teritorinė gynyba ir partizaninis pasipriešinimas (Lietuvos patirtis)

XXI a. Lietuva, kaip ir XX a. pirmoje pusėje, susiduria su grėsmėmis nacionaliniam saugumui bei valstybingumui. Dėl ribotų išteklių šalis objektyviai negali sukurti stambių reguliariųjų pajėgų, todėl permanentiškai plėtoja teritorinės gynybos pajėgas. Tarpukariu jų branduoliu buvo Lietuvos šaulių sąjunga, XXI a. – Krašto apsaugos savanorių pajėgos. Modeliuojant naujas teritorinės gynybos koncepcijas, neišvengiamai tenka pažvelgti ne tik į kitų šalių praktikas bei karybos teorijas, bet ir į nacionalinę – Lietuvos – patirtį. Pirmiausiai, tai –1990–2004 m. patirtis, tačiau XX a. pirmoje pusėje Lietuvoje taip pat buvo taikoma bei teoriniu lygmeniu plėtojama teritorinės gynybos idėja. Kitas aspektas yra tas, kad teritorinė gynyba praktikoje yra labai glaudžiai susijusi su partizaniniais kariavimo metodais bei jų taikymu. Istorinė Lietuvos teritorinės gynybos patirtis bei partizaninio veikimo analizė nėra tik žinojimas dėl žinojimo. Tai gali turėti apčiuopiamą taikomąją reikšmę, nes, viena vertus, XX a. pirmoje pusėje Lietuva ne tik svarstė ir planavo, bet ir ne kartą praktikoje pritaikė šias koncepcijas. Be to, šalies geografinė lokalizacija bei eventualių konflikto šaltinių išsidėstymas, palyginus su tarpukariu, iš esmės, nepakito. Tarpukariu Rytų Prūsijos provincija (Vokietijos dalis), atskirta Lenkijos koridoriumi, iki 1939 m. rugsėjo buvo pusiau eksklavas. Panašiai tik jūros ir oro keliu ši teritorija pasiekama ir dabar, nors tai jau yra Rusijos Federacijos dalis – Kaliningrado sritis. Dėl geopolitinių pokyčių po Antrojo pasaulinio karo „priešas iš Rytų“ geografiškai atsidūrė Lietuvos Vakaruose. Panaši padėtis ir pietrytiniame Lietuvos pasienyje – ne itin draugišą tarpukario Lenkiją pakeitė Aleksandro Lukašenkos valdoma Baltarusija. Nepakitusiai sąlyginai saugiu išlieka šiaurinis pasienis su Latvija, šiuo metu NATO sąjungininke, tarpukariu tik bandyta tartis dėl bendros gynybos, nors Latvija planavo tam tikrą paramą Lietuvos pajėgoms Vermachto puolimo iš Rytų Prūsijos į Rytus atveju, todėl tikslinga imtis analizuoti, kokį dėmesį Lietuvos kariuomenė tarpukariu skyrė karo istorijai ir kokios buvo XX a. teritorinės gynybos bei partizaninio pasipriešinimo patirtys bei kaip jos galėtų būtų naudingos gynybos ekspertams ir XXI a.

* Dr. Vytautas Jokubauskas – Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto mokslo darbuotojas. Adresas korespondencijai: Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda, tel. (8 46) 39 8806, el. p. pilsotas@yahoo.com

** Straipsnis parengtas Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakymu. 2017 m. lapkričio 13 d. autorinė sutartis Nr. 8P-5.

Įvadas

Dėl pakitusios saugumo aplinkos Rytų Europoje ir bendrai globaliame pasaulyje pastaruosius kelis metus Lietuvoje vykdomos intensyvios karinės reformos, vyksta karinių pajėgų modernizavimas bei plėtra. 2016 m. sausio 1 d. Lietuvos kariuomenėje atkurta 2-oji brigada – Motorizuotoji pėstininkų brigada „Žemaitija“, o 2017 m. kovo 27 d. įkurta 3-oji rezervinė lengvoji pėstininkų brigada „Aukštaitija“. Vyksta Krašto apsaugos savanorių pajėgų kuopų atkūrimas įvairiose Lietuvos vietovėse. Sparčiai didinamas krašto apsaugos finansavimas (2017 m. – 723,8 mln. eurų (1,75 proc. BVP), 2018 m. – 873 mln. eurų (virš 2 proc. BVP), o tai leidžia modernizuoti bei apginkluoti pajėgas naujausiomis ginkluotės sistemomis. Tačiau lygiagrečiai vyksta diskusijos dėl gynybos koncepcijos. Aktyviai diskutuojama ir planuojama teritorinės gynybos koncepcija, kuri buvo prioritetinga iki Lietuvos įstojimo į NATO (2004 m.). 2014 m. prasidėjo Lietuvos ginkluotojų pajėgų kiekybinė, bet, svarbiausia, ir kokybinė transformacija, kuri įmanoma, nes yra platus visuomenės palaikymas, stabili politinė parama ir nuolatos didinamas gynybos finansavimas. Naujausiuose Lietuvos Respublikos įvairaus lygio teisės aktuose akcentuojama teritorinės gynybos svarba. 2016 m. Lietuvos karinėje doktrinoje rašoma, kad „Teritorinė (ap)sauga ir gynyba bei pilietinis pasipriešinimas¹ ir gynyba yra visuotinės ir besąlyginės gynybos ir jai vykdyti parengtų valstybės ginkluotos gynybos planų sudėtinė dalis“². Šiame dokumente detalizuojama ir kam priskiriama teritorinės gynybos funkcija – „Teritoriniams vienetams priskiriami Krašto apsaugos savanorių pajėgų, Lietuvos šaulių sąjungos ir kiti koviniai piliečių ir jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo (partizanų) vienetai“³. Taigi, doktrinoje, kaip vienu iš teritorinės gynybos elementų, įvardijami ir partizanų vienetai, taip pripažįstant esant aiškią sąsają tarp teritorinės gynybos bei partizaninio veikimo metodų taikymo. 2017 m. patvirtintoje „Baltojoje Lietuvos gynybos politikos knygoje“ taip pat pabrėžiama teritorinės gynybos svarba: „Atsižvelgiant į šiuolaikines grėsmes, Krašto apsaugos savanorių pajėgoms (KASP) tenka svarbi teritorinės gynybos užduotis. Rengdamosios šiai užduočiai, KASP glaudžiai bendradarbiauja su Lietuvos šaulių sąjunga, vietos bendruomenėmis ir kitomis visuomeninėmis organizacijomis“⁴.

¹ Plačiau naujausios įžvalgos pilietinio pasipriešinimo Lietuvoje klausimu pateikiamos kolektyvinėje monografijoje: Ramonaitė, A., Petronytė-Urbonavičienė, I., Skirkevičius, P., Vosylius, E., *Kas eitų ginti Lietuvos? Pilietinio pasipriešinimo prielaidos ir galimybės*, Vilnius: Aukso žuvis, 2018, 200 p.

² *Lietuvos karinė doktrina*, Vilnius: Lietuvos kariuomenė, 2016, p. 4–25.

³ Ten pat, p. 5–6.

⁴ *Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga*. Vilnius: LR krašto apsaugos ministerija, 2017, p. 34.

Teritorinės gynybos koncepcijos įgyvendinimo idėjos perkeltos ir į Krašto apsaugos ministro 2017–2022 m. gaires, kuriose detalizuojama, kas darytina pasirengimo etape: „stiprinami teritorinės gynybos pajėgumai, užtikrinant reikiamos ginkluotės ir atsargų sukaukimą ir atitinkamą paskirstymą Lietuvos teritorijoje. Bus toliau stiprinamos Krašto apsaugos savanorių pajėgos (toliau – KASP), kaip teritorinės gynybos pajėgos, per KASP bus užtikrinamas ir Lietuvos šaulių sąjungos (toliau – LŠS) integravimas į valstybės gynybą.“⁵ Minėtuose teisės aktuose atskleidžiama, kad lemiamą vaidmenį praktikoje, įgyvendinant teritorinės gynybos koncepciją, turėtų vaidinti savanoriai (KASP) ir šauliai. Nors pastarųjų vaidmenį, tikėtina, planuojama didinti sulig šios organizacijos augimu bei kovinių šaulių būrių skaičiaus didėjimu. Naujausioje Nacionalinio saugumo strategijoje numatoma, kad Lietuva „didins Lietuvos šaulių sąjungos integraciją į valstybės gynybos sistemą, prisidės stiprinant jos pasirengimą dalyvauti ginkluotoje valstybės gynyboje.“⁶ Šiame kontekste tenka pažymėti, kad šauliai ir savanoriai – tai atkurtoje Lietuvoje (1991 m.) skilusio paramilitarizmo judėjimo rezultatas⁷. Tarpukariu veikė viena struktūra – Lietuvos šaulių sąjunga (įkurta 1919 m.), – kurios nemenką dalį ir tarpukariu aktualių funkcijų XXI a. jau vykdė KASP.

Atsigręžimas į teritorinę gynybą nėra tik nacionalinis Lietuvos apsisprendimas ar reikalas, nes „pripažindama Baltijos valstybių kaip galių pafrontės valstybių statusą, NATO ragina stiprinti teritorinės gynybos pajėgumus.“⁸ Taigi, Lietuva sulaukia sąjungininkų palaikymo teritorinės gynybos plėtojimo srityje. Svarbu pabrėžti, kad teritorinė gynyba nėra konkuruojanti ar kaip kitaip besikertanti su kolektyvinės gynybos idėja bei planais. Tai – kolektyvinę gynybą papildantis ir jos integralus nacionalinio lygmens elementas. Be to, teritorinė gynyba gali būti aktyvuojama greitai, be sąjungininkų pritarimo ar paramos. Tai ir autonominio veikimo variantas, nenumatomai pakitus geopolitinei padėčiai regione ar pasaulyje. Susiduriama ir su teritorinės gynybos turinio ir formos apibrėžimo problema, t. y. kokie veiksmai (metodai) laikytini teritorine gynyba ir kaip vienokius ar kitokius teritorinės gynybos metodus taikyti Lietuvoje XXI a. saugumo aplinkoje. Problemą paaštrina ir tai, kad ir Lietuvos visuomenė, ir ginkluotosios pajėgos akcentuoja XX

⁵ Krašto apsaugos ministro 2017–2022 m. gairės, patvirtintos Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymu Nr. V-259, l. 2.

⁶ Nacionalinio saugumo strategija. Lietuvos Respublikos Seimo 2017 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. XIII-202 redakcija, l. 14.

⁷ Jokubauskas, V., Vaičenonis, J., Vareikis, V., Vitkus, H., *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*. Moksl. red. V. Vareikis; sud. V. Vareikis, H. Vitkus. Klaipėda: Druka, 2015, p. 158–174.

⁸ Žr. 4 išnašą, p. 19.

a. Lietuvos partizaninio pasipriešinimo svarbą, tačiau tyrimų, kaip tą patirtį pritaikyti naujoms sąlygoms, stokojama, ypač teritorinės gynybos ir partizaninio pasipriešinimo sferoje.

1990 m., atstačius Lietuvos valstybingumą, iškilo ir nacionalinių karinių pajėgų kūrimo problema. Pažymėtina tai, kad Lietuva buvo viena iš nedaugelio postsovietinių šalių, kurios neperėmė ir nepaveldėjo okupacinės sovietų kariuomenės karinių vienetų (kaip tai nutiko Ukrainoje, Baltarusijoje ir kitose „respublikose“), ji neturėjo ir *savos liaudies armijos* (kaip, tarkim, Lenkija, Vengrija ar kt. Varšuvos karinio bloko šalys). Iš okupacinių pajėgų Lietuva perėmė tik infrastruktūrą, kuri buvo dažnai susigrąžinama (nes 1940 m. sovietai užėmė Lietuvos karinius objektus su visu turtu), tačiau labai nugyventa ir apleista. Ginkluotojų pajėgų kūrimas vyko dviem kryptimis: a) buvo plėtojama teritorinė SKAT (*Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba*), kuri 1998 m. reorganizuota į KASP (*Krašto apsaugos savanorių pajėgos*)⁹; b) formuojami reguliariųjų pajėgų vienetai, kuriami jų junginiai. Pirmuoju atveju pajėgos formuotos savanorių pagrindu, o antruoju – šauktinių. Abiejose struktūrose buvo atitinkamas skaičius karininkų, puskarininkų ir karių profesionalų-specialistų¹⁰. Iki Lietuvos pakvietimo prisijungti prie NATO, šalies ginkluotosios pajėgos plačiai diskutavo ir dirbo prie teritorinės gynybos ir partizaninio pasipriešinimo problemų, nes šalies ginkluota gynyba buvo paremta būtent teritorinės gynybos koncepcija, prie kurios grįžtama po 2014 m. prasidėjusio karo Ukrainoje.

Pirmasis atkurtos krašto apsaugos sistemos vadovas (vėliau ministras) Audrius Butkevičius konstatavo: „Reikia paminėt, kad, prieš apsisprendami savanorių pagrindu kurti teritorinio veikimo pajėgas, mes daug diskutavome dėl tikslų ir funkcijų, kurios bus joms patikėtos.“¹¹ SKAT tikslai buvo rengti karinį personalą, saugoti svarbius objektus, talkinti ekstremalių situacijų atvejais, padėti pasienio apsaugos tarnyboms bei policijai, o gresiant pavojui valstybės saugumui, vykdyti teritorinę krašto gynybą¹². 1991 m. priimtame KASP įstatyme tarnyba turėjo veikti teritoriniu principu, tad taip buvo įtvirtintas ne tik pigiausias, bet ir efektyvus šalies gynybos būdas, panašus į prieškarinio Lietuvos šaulių veikimą („Maža to,

⁹ Auryla, J., Džiavička, V., Šaltenienė, J., Voveris, V., *Tėvynės sargyboje. Krašto apsaugos savanorių pajėgų dvidešimtmečio kronikos 1991–2011*. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 2011, p. 232.

¹⁰ Jokubauskas, V., *The Financing and Personnel of the Lithuanian Army, Lithuanian Annual Strategic Review*, Vol. 13: 2014–2015. Vilnius, 2015, p. 147–170.

¹¹ Butkevičius, A., *Sąjūdis, politiniai sprendimai. Krašto apsaugos sistema 1990–1994 metais*. In: *Lietuvos krašto apsaugos sistemos atkūrimas 1989–1993 metais. Istorinis dokumentų leidinys*, sud. J. Užurka. Vilnius: Eugrimas, 2015, p. 23.

¹² Lietuvos Respublikos savanoriškos krašto apsaugos tarnybos įstatymas, *Karys*, 1991, Nr. 3, p. 26.

įstatymas įteisino ir Lietuvos pokario partizanų taktiką. Partizanai, būdami Lietuvos kariai savanoriai, laikėsi teritorinės gynybos principo. Partizanų apygardos buvo skirstomos į rinktines. Ir dabar [1996 m.] šalyje yra dešimt SKAT rinktinių.“¹³ 1994 *Kario* puslapiuose teigta, kad „prieškario Šaulių sąjungos tradicijų pagrindinė tęsėja dabar yra savanorių tarnyba. Savanorių statusas krašto apsaugos struktūroje panašus į prieškarinio šaulių.“¹⁴

Mjr. Eugenijaus Jakimavičiaus parengtoje ir 1993 m. SKAT išleistoje knygutėje „Rezistencija“ rašoma, kad XXI a. „Didžiosios valstybės nepuls mažųjų taip brutaliai, kaip prieš pusšimtį metų, bet mėgins provokuoti šalies vidaus konfliktus, siųsti į tas šalis savo „pagalbos“ dalinius. XXI amžiuje bus madingas partizanų karas.“¹⁵ 1995 m. Lietuvos karo akademija išleido seminaro, skirto teritorinės gynybos problemoms, pranešimų medžiagą¹⁶. 1997 m. buvo išleista Stanislovo Adomaičio knyga apie partizaninį veikimą¹⁷. 2001 m. Lietuvos karo akademijoje vyko konferencija „Teritorinė gynyba“, kurioje plačiai analizuoti ir modeliuoti teritorinės gynybos scenarijai, remiantis Lietuvos ir kitų šalių patirtimi¹⁸. Susidomėjimas šiomis problemomis Lietuvoje atslūgo po šalies įstojimo į NATO 2004 m.

Teritorinė gynyba plačiai taikyta ir taikoma įvairiais periodais skirtingose šalyse. Šaltojo karo metu mažosios Europos valstybės daug investavo ir plėtojo teritorinės gynybos koncepcijas¹⁹, tačiau po Šaltojo karo dauguma Europos šalių teritorinės gynybos pajėgų atsisakė arba jas sumažino²⁰, savotiškos išimtys – Baltijos ir Skandinavijos šalys. Teritorinės gynybos problema naujai susidomėta po 2014 m. Rusijos agresijos prieš Ukrainą. Imtasi analizuoti ir Baltijos šalių teritorinės gynybos struktūras²¹. Pastaraisiais metais Lenkijoje rodomas išskirtinis dėmesys teritorinės gynybos klausimams²², nes šalyje pra-

¹³ Simanaitis, E., *Savanorių penkmetis bankų krizės šešėlyje*, Trimitas, 1996, Nr. 2, p. 6.

¹⁴ Voveris, V., *Mano namai – mano tvirtovė*, *Karys*, 1994, Nr. 9, p. 14.

¹⁵ Jakimavičius, E., *Rezistencija*, Vilnius: SKAT, 1993, p. 3.

¹⁶ *Teritorinė gynyba*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 1995, p. 59.

¹⁷ Adamonis, S., *Partizanų karas: (strategija ir taktika)*, Kaunas: R. Belovo leidykla, 1997, p. 120.

¹⁸ *Konferencijos „Teritorinė gynyba“ medžiaga*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2001, p. 96.

¹⁹ Rickli, J. M., *European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies*, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 21, No. 3, September 2008, p. 307–325.

²⁰ Paszyn, M., *Territorial Defence in the structures of the Member States of NATO defence derived from the former Warsaw Pact*, *AARMS (Academic and Applied Research in Public Management Science)*, Vol. 13, No. 3 (2014), p. 477–491.

²¹ Szymański, P., Gotkowska, J., *The Baltic states' Territorial Defence Forces in the face of hybrid threats*, *OSW Commentary*, No. 165, 2015, p. 1–8.

²² Straipsnių rinkinys: *Bezpieczeństwo teoria i praktyka wojska obrony terytorialnej w Polsce i na świecie w drugiej dekadzie XXI wieku*, Red. M. Lasoń, M. Klisz, Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2017. 428 s.

dėtos formuoti plataus masto teritorinės pajėgos. Todėl natūralu, kad Lenkijos autoriai analizuoja, kaip funkcionuoja Lietuvos teritorinės gynybos sistema²³. Gilinamasi į pastarųjų metų Ukrainos patirtį ir pritaikymo galimybes²⁴. Analizuojamos teritorinės gynybos koncepcijos²⁵.

Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti XX a. teritorinės gynybos ir partizaninio pasipriešinimo Lietuvoje atvejus ir aptarti šių praktikų pritaikomumo bei panaudojimo galimybes XXI a. sąlygomis. Remiantis istoriniais šaltiniais, verifikuojama hipotezė, kad XX a. pirmoje pusėje Lietuvoje plačiai taikytos teritorinės gynybos ir partizaninio pasipriešinimo praktikos, o tam įtakos turėjo iš kitų šalių perimtos ir Lietuvoje kurtos teorinės koncepcijos bei planai. Teritorinės gynybos ir partizaninio pasipriešinimo pasirinkimą Lietuvoje nulėmė ne tik susidariusi padėtis, kai provincijoje buvo valdžios vakuumas bei kilo tiesioginė grėsmė bendruomenių saugumui, bet ir tradicijos bei teorinės žinios, praktinis pasirengimas. Todėl šiame straipsnyje, remiantis Lietuvos istorine patirtimi, analizuojama teritorinės gynybos turinio bei formos koncepcijos ir praktikos, kurios galimai iš dalies ar pilnai gali būti pasitelktos XXI a. Lietuvoje plėtojant teritorinės gynybos ir partizaninio pasipriešinimo koncepciją. Teritorinė gynyba ir partizaniniai kovos metodai pasaulyje labai plačiai paplitę (tiek laike, tiek erdvėje) reiškiniai, kurie įvairiose šalyse daugelio autorių tyrinėti skirtingais pjūviais. Tačiau šis tyrimas yra atvejo (Lietuvos) apibrėžtose chronologinėse ribose analizė, nesiekiant atlikti platesnio komparatyvistinio tyrimo, kuriam reikėtų sutelkti mokslininkų grupės pastangas, o rezultatus pristatyti atskiros studijos (kolektyvinės monografijos) lygio darbe.

1. Istorinė patirtis

Historia est Magistra Vitae seniai žinoma mintis, tačiau požiūris į istoriją ir jos praktinis pritaikymas daugeliui kelia abejonių, diskusijų. Tačiau karo istorija gali pasitarnauti kaip medžiaga tų analitikų ir ekspertų apmąstymams. Lietuvos kariuomenės vadas div. gen. Stasys Raštikis tarpukariu rašė, kad, norint tapti „geru karo vadu, reikalingi ne tik įgimti karo vado gabumai, ne tik geras patyrimas ir taktiškas pasirengimas, bet ir karo istorijos žinojimas, nes

²³ Żak, J., „Wojska obrony terytorialnej w systemie obronnym Litwy“, *Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem*, 2017, Nr 1 (8), s. 189–208.

²⁴ Żak, J., Gotowiecki, P., „The territorial defence in Poland – the influence of the Ukrainian conflict experiences“, *Зовнішні справи*, 2016, № 12, p. 26–31.

²⁵ Żuchowski, R., Stachowski, M., „Poland’s Ministry of Defence Concept for Territorial Defence Forces“, *Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem*, 2016, Nr. 2 (7), p. 107–118.

karybos istorija yra jei ne pati svarbiausia, tai tikrai viena iš svarbiausių karo mokslo šakų [išskirta dokumente – V. J.].“ Jo teigimu, „prieš kiekvieną, norintį būti karo vadu, guli knyga, pavadinta „Karo istorija“.²⁶ O Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo valdybos viršininkas gen. lt. Zenonas Gerulaitis rašė, kad karo istorija dėstoma karininkams, nes siekiama atskleisti: 1) „kuo praeities karų faktų pažinimas naudingas ateities karams besirengiant, kaip žinios apie praeitį eksploatuojamos ateičiai“; 2) karo istorijos faktais „pagrįsti tą karo teoriją, kuri čia jums dažnai teikiama plikos, vien logika paremtos spekuliacijos forma.“²⁷ O tarpukariu Lietuvos kariuomenė karo istorijai skyrė išskirtinai didelę dėmesį. Tai buvo karių patriotinio auklėjimo ir motyvavimo bei karininkų kvalifikacijos kėlimo priemonė²⁸. Nors tarpukario Lietuvos generolai tikrai nebuvo originalūs – tai atitinka ir žinomiausių XIX a. karybos teoretikų idėjas. Prūsijos gen. mjr. Carl von Clausewitz, plačiai aptaręs karo istorijos panaudojimo karybos teorijų plėtojimui privalumus bei grėsmes, konstatavo, kad visgi „teks sutikti su tuo, kad paskutinių karų istorija visada turi būti pati patikimiausia sritis, iš kurios parenkami pavyzdžiai.“²⁹ Jo amžininkas, šveicaras, tarnavęs Prancūzijos bei Rusijos kariuomenėse, gen. Antoine Henri de Jomini samprotavo, kad taikos metu Generalinis štabas turi ruošti netikėtam karui, o jo archyvuose turi būti sukrauti didžiuliai kiekiai karo istorijos duomenų bei teoriniai karybos veikalai³⁰.

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, pirmiausia, tenka pastebėti, kad tokie reiškiniai kaip teritorinė gynyba, kaip ir partizaninis karas³¹ – labai seni. To pavyzdžių galime rasti ir genčių karybos atvejuose ar Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje (LDK) – pavietų (ypač pasienio) bajorija susirinkusi gintis savame paviete. Bet svarbu atskirti teritorinę mobilizacijos ir karinių vienetų komplektavimo sistemą nuo teritorinės gynybos. Pirmojo atvejo pavyzdžių taip pat gausu ir LDK, ir tarpukariu, ir Lietuvoje, ir užsienyje. Partizaninė taktika buvo būdinga ir Lietuvos karybai Didžiosios kunigaikštystės laikais, ypač kai priešas turėjo persvarą, pvz., XVII a. vidurio karų su Švedija ir Maskva. 1655 m. rugpjūčio pabaigoje Žemaitijoje „susidarę partizaniniai daliniai ėmė kovoti su plėšikaujančiais švedų būriais <...>, trukdyti maisto pristatymą švedų

²⁶ Raštikis, S., „Karo istorijos reikšmė ir jos dėstymo metodas vokiečių gen. št. mokykloje“, *Mūsų žinynas*, 1934, t. XXVI, Nr. 109, p. 289.

²⁷ Gerulaitis, Z., *Karo istorijos įvadas*, Kaunas: Generalinio štabo kursai, 1932, p. 1–2.

²⁸ Plačiau žr.: Jokubauskas, V., „Karo istorija ir jos svarba Lietuvos kariuomenei tarpukariu“, *Karo archyvas*, 2017, t. XXXII, p. 161–217.

²⁹ Clausewitz von C., *Apie karą*, t. I, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008, p. 127.

³⁰ Жомини, Г., *Стратегия и тактика в военном искусстве*, Москва: Центрполиграф, 2009, с. 48.

³¹ Boot, M., *An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient times to the Present*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013. 809 p.

įguloms miestuose, kurios pasidarė lyg salos, iš visų pusių priešų apsuptos.³² 1830–1831 m. sukilimo metu, iš Lietuvos pasitraukus Lenkijos reguliariosios kariuomenės daliniams ir susidarius sukilėlių ir Rusijos imperijos kariuomenės pajėgumų disbalansui, Žemaitijoje sukilėliai nutarė pasiskirstyti į mažus būrius ir pradėti partizaninį karą³³. 1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje turėjo aiškų partizaninį pobūdį³⁴. Taigi, XIX a. sukilimai Lietuvoje ir Lenkijoje taip pat pasižymėjo teritorinio veikimo, taikant partizaninius metodus, principais, O visa eilė Lenkijos autorių XIX a. sukilimų kontekste išplėtojo partizaninio karo koncepciją³⁵.

XIX a. partizanų veikimo metodams dėmesio skyrė ir karybos teoretikas gen. mjr. C. von Clausewitzas, aptardamas veiksmus sparnuose. Jis konstatavo, kad sumanūs partizanai mažais būriais būtų efektyvūs, atakuodami priešų negausias įgulas ir transportą. Be to, įvardijo reguliariųjų pajėgų sunkumus teritorijoje, ypač kalnuotoje, kurioje veikia priešų partizanai³⁶. Jis akcentavo, kad „Landšturmo ir ginkluotos liaudies būriai neturi būti naudojami prieš pagrindines priešų pajėgas ar net didesnius karinius dalinius; jie turi ne skaldyti riešutą, o po truputį graužti kiautą. Liaudis turi sukilti provincijose, kurios yra greta karo teatro.“³⁷ Gen. A. H. de Jomini taip pat atkreipė į partizanų naudą ir net pranašumą tam tikromis sąlygomis, ypač kalnuose, veikiant koordinuotai su reguliariomis pajėgomis ar rengiant reidus į priešų užimtas teritorijas³⁸. A. H. de Jomini prisidėjo ir prie generalinio štabo akademijos Rusijoje įkūrimo, o jo idėjos ženkliai paveikė Rusijos karo mokyklos minties raidą.

1821 m. išleistas išskirtinis Deniso Davydovo veikalas, kuriame autorius, atsižvelgdamas į XVII–XVIII a. bei savo asmeninę 1812 m. karo patirtį, apibendrina partizaninio pasipriešinimo galimybes³⁹. Partizaninės taktikos idėją plėtojo Rusijos karo mąstytojai, kurie XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje į partizaninius veiksmus žvelgė kaip į liaudies pasipriešinimą (народная

³² Dundulis, B., Švedų feodalų įsiveržimai į Lietuvą XVII–XVIII a., Vilnius: Mokslas, 1977, p. 65.

³³ Sliesoriūnas, F., *1830–1831 m. sukilimas Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1974, p. 361; Maksimaitienė, O., *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius: Mintis, 1969, p. 296.

³⁴ Janulaitis, A., *1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje*, Kaunas: Krašto apsaugos ministerijos Lietartūros skyrius, 1921, p. 28–43.

³⁵ Vareikis, V., „Bandytas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos šaulių sąjungos ištakos“, in *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVIII). Ed. by V. Jokubauskas, V. Safronovas, V. Vareikis. Klaipėda, 2014, p. 19–40; Žr. 7 išnašą, p. 21–32.

³⁶ Clausewitz von C., *Apie karą*, t. II, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2009, p. 252.

³⁷ Ten pat, p. 111.

³⁸ Žr. 30 išnašą, c. 77, 218, 235, 258, 283, 330.

³⁹ Довыдов, Д., Опыт теории партизанского дѣйствія, Москва: Топография С. Селивановского, 1821. 217 с.

воина) ir kaip į valstybės karinių pajėgų organizuotą atskirų būrių veiklą prieš užnugaryje, įvardijant reidais⁴⁰.

Rusijos gen. Vladislavo Klembovskio 1894 m. išleistos knygos Partizanų veikimas (Партизанские действия⁴¹) dalis 1921 m. buvo išversta į lietuvių kalbą ir mašinosraščio kopijos išsiuntinėtos šauliams, kovojusiems su Lenkijos pajėgomis palei demilitarizuotą zoną. Tekste išdėstyta, kokie asmenys tinka partizaninei veiklai, kur ir kaip turi veikti partizanai. Konstatuota, kad partizanų veiklą turi koordinuoti reguliariųjų pajėgų vadovybė, partizanai turi veikti netikėtai ir atkakliai, naikinti prieš komunikacijas, štabus, gurguoles, sandėlius, rinkti informaciją, stengtis visais įmanomais būdais padaryti kuo didesnius nuostolius priešui. Veikdami teritorijoje, kurios gyventojai remia partizanus, pastarieji galėjo išsilaikyti labai ilgai ir net pačios gausiausios prieš pajėgos, patirdamos nuolatinę terorą ir išpuolius, anksčiau ar vėliau palūžtų. Tokia partizanų veikla buvo svari parama reguliariosioms pajėgoms. Konstatuota, kad kiekvienas būrys, o jų turi būti kuo daugiau, turi veikti jam paskirtoje teritorijoje, kur įrengtų nuolatinę ir laikinas buveines, turėtų savo informatorių tinklą iš vietos gyventojų⁴². Taigi, Lietuvos šauliai rėmėsi Rusijos karo mokyklos metodinėmis priemonėmis.

Dėmesio vertas 2006 m. Rusijos Federacijoje išleistas ir karininkų rengimui skirtas „Karo meno istorijos“ vadovėlis⁴³. Leidinio paskutinis skyrius skirtas specialiųjų operacijų SSRS ir Rusijos Federacijoje istorinei analizei. Iš esmės analizuojami partizaniniai veiksmai trimis pjūviais: a) patirtys, su kuriomis XX a. susidūrė SSRS ir Rusija; b) kaip SSRS taikė partizaninius kariaavimo metodus ir c) kaip efektyviai veikti prieš karines formuotes, veikiančias konkrečioje teritorijoje, mažais, partizaniskai veikiančiais, padaliniais. Tekste aptariamos Rusijos pilietinio karo patirtys, partizaniniai sukilimai Karelijoje, Kaukaze bei Viduriniojoje Azijoje tarpukariu. Anot sovietų karybos teoretiko maršalo Michailo Tuchačevskio, tokiais atvejais būtina aktyviai naudoti smulkius padalinius, o, atsižvelgiant į veiksmų (sukilimo) eigą, smūgį sutelkti arba į „sukilusią teritoriją, arba į priešininko gyvąją jėgą.“⁴⁴ Šiame kontekste taikli Kęstučio K. Girniaus išvalga apie tai, kad, norint išgaudyti visą žuvį, reikia

40 Plačiau žr. Грозное оружие. Малая война, партизанство и другие виды асимметричного овеания в свете наследия русских военных мыслителей, Москва: Русский путь, 2007. 760 с.

41 Клембовский, В. Н., Партизанскія дѣйствія, Санкт-Петербург: Издал В. Березовский, 1894. 282 с.

42 Trumpi nurodymai partizanams veikti (santrauka iš „Partizanų veikimas“ – N. V. Klembovskio) [1921 m.]. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 381, l. 17–17 apv. l.

43 Абагуров, В. В. и kt., История военного искусства. Москва: Военное издательство, 2006. 399 с.

44 Ten pat, с. 360.

nuleisti tvenkinyje vandenį⁴⁵. Šiuo atveju *vanduo* – tai visuomenė, gyvenanti teritorijoje, apimtoje partizaninio karo, o *žuvys* – kovojantys partizanai. Kaip *žuvys* ilgai neišgyvena be *vandens*, taip ir partizanai be juos palaikančios ir remiančios visuomenės.

Aptariamos SSRS partizaninio kariavimo koncepcijos bei planai, plėtoti tarpukariu, bei sovietų partizaninis pasipriešinimas Vokietijos užimtose teritorijose Antrojo pasaulinio karo metu. Išskirtinis dėmesys skiriamas partizaniniam karui Baltijos šalyse ir Ukrainoje po Antrojo pasaulinio karo, pažymint, kad ten veikė efektyvios partizanų vienetų valdymo įvairiuose lygiuose sistemos, o Lietuvoje šis pasipriešinimas turėjo išskirtinį mastą (cit. „Baltijos šalyse galingiausias ir labiausiai organizuotas sukilėlių judėjimas išsivystė Lietuvoje“). Konstatuojama, kad, norint įveikti tokio pobūdžio (partizaninį, teritorinį) pasipriešinimą, svarbu: a) kiek įmanoma gauti vietos gyventojų paramą; b) pajėgas, kovojančias su partizanais, išskaidyti į mažus padalinius ir tolygiai paskirstyti teritorijoje; c) išvystyti žvalgybą bei agentūrinį tinklą; d) koordinuoti skirtingų pajėgų bei štabų veiksmus; e) atsižvelgti į vietos sąlygų specifišką ir veikti nestandartiškai (atsisakant karybos klasikinių kanonų); ir f) partizanų vienetus likviduoti, taikant jų susekimo ir blokavimo metodiką. Pozityviu ir sektinu pavyzdžiu įvardyta XX a. 5-ojo ir 6-ojo dešimtmečių patirtis Baltijos šalyse bei Ukrainoje, o kaip nesėkmė – 1994–1996 m. veiksmai Čėčėnijoje⁴⁶.

Tokie karo meno istorijos analizės bei vertinimo pavyzdžiai galėtų ir turėtų būti (tapti) postūmiu ir Lietuvoje įdėmiau pažvelgti į nacionalines patirtis, imtis jų analizės ne tik per istorinių naratyvų konstravimo / dekonstravimo, bet ir per karybos prizmę. Taip ieškant atsakymų, kaip gali efektyviai veikti teritoriniai partizanų vienetai, kaip prieš juos eventualiai gali būti kovojama ir kokių galima būtų imtis kontrapriemonių prieš partizaninį pasipriešinimą bandančias įveikti pajėgas, t. y. kaip jų planus sugriauti ir kad eventualus agresorius nesugriautų Lietuvos planų. Plačiai žinoma, kad aukščiausias strategijos lygis – atakuoti (užpulti – ne būtinai atviromis karinėmis priemonėmis, o planų atakavimo atveju, iš esmės, reiškia, dar neprasidėjus atviriems karo veiksams, pasiekti, kad priešinininko planai nebeveiktų) prieš planus, žemesnis – atakuoti sąjungininkus, po to atakuoti priešą, o pati prasčiausia strategija – atakuoti priešą įtvirtinimus.

⁴⁵ Išsakyta 2016 m. rugsėjo 16–17 d. seminaro „Teisė sukilti“ Nidoje skaityto pranešimo „Partizanų karo ypatumai“ metu.

⁴⁶ Žr. 43 išnašą, c. 359–391.

2. 1918–1923 m. praktikos

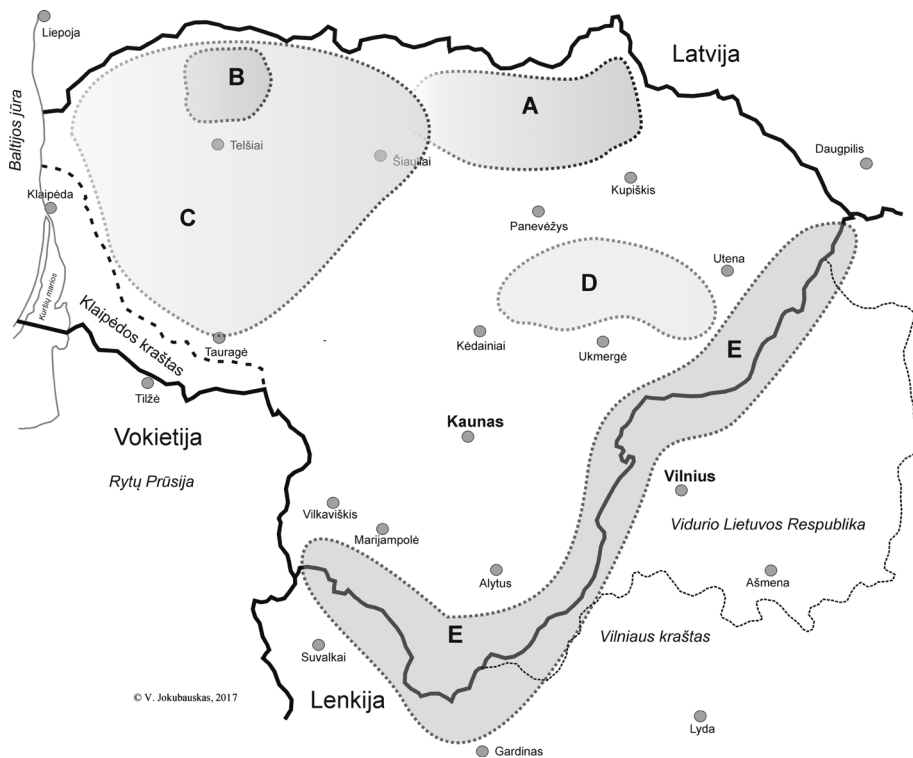
1918 m. pabaigoje ir 1919 m. pradžioje Lietuvos teritorijoje (provincijoje) buvo susidariusi savotiška valdžios ir galios vakuumo padėtis. Vokietijos karinė administracija nelabai norėjo toliau palaikyti tvarką, o atsikūrusios Lietuvos valstybės naujoji centrinė valdžia dar nelabai galėjo kontroliuoti visus regionus, todėl tuo laikotarpiu Lietuvą pasiekusi Raudonoji armija, kuri, „nešdama revoliuciją“, veržėsi į Vakarų, inspiravo bendruomenes tam tikrose teritorijose burtis į ginkluotus savigynos būrius, neišvengiant ir abipusio teroro bei prievartos⁴⁷. Valstietiška Lietuvos visuomenė Pirmojo pasaulinio karo metu buvo ekonomiškai išsekinta, todėl naujoji raudonųjų valdžia ir jų rekvizicijos bei mobilizacija⁴⁸ į *darbininkų ir valstiečių* armiją didelių simpatijų tarp vietos gyventojų nesulaukė. Dar labiau lietuvių lūkesčius nuvylė tai, kad dvarininkų žemė buvo dalinama ne valstiečiams, bet pradėti kurti kolektyviniai ūkiai. Tai per amžius su žeme suaugusioms bendruomenėms buvo visiškai nepriimtina ir nesuprantama praktika. Padėtį sunkino ir tai, kad krašte siautėjo įvairių marodierių gaujos. Taigi, šis kompleksas priežasčių ir žinia, kad Lietuvos Taryba paskelbė valstybės, kurioje lietuviai turėjo būti šeiminingais, nepriklausomybę, išjudino bendruomenes burtis į savigynos būrius. Šių, partizaniškai veikusių, būrių pagrindiniais organizatoriais ir vadais tapo į Tėviškę grįžti pradėję buvę Rusijos imperijos kariai, kurie turėjo labai svarbios dvejopos patirties: saviorganizacijos bei Pirmojo pasaulinio karo frontuose įgytos karinės. Kaip prisiminimuose pažymėjo paskutinis tarpukario Lietuvos žemės ūkio ministras Juozas Audėnas, „vokiečių žandarai rengėsi pasitraukti iš Lietuvos. Be to, Lietuvos gyventojai savos vyriausybės buvo skatinami steigti valsčių ar parapijų komitetus. Visi sukruto. Džiaugsmui ribų nebuvo! <...> Atsirado ir nusimanėlių, kaip reikia komitetai ir net seimai rinkti. Tai buvo jau grįžusieji iš Rusijos, kuriems ten teko, caro valdžią nuvertus, ne tik rinkimuose dalyvauti, bet ir su politinėmis partijomis susipažinti.“⁴⁹ 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. pradžioje galima išskirti du stambesnius lokaliuose teritorijose susibūrusius savigynos judėjimus: Šiaurės Lietuvos–Joniškėlio partizanus (1 pav. A) ir būsimo Lietuvos kariuomenės generolo Povilo Plechavičius⁵⁰ bei jo brolio Aleksandro vadovaujamus Sedos partizanus (1 pav. B).

⁴⁷ Balkelis, T., „From Defence to Revolution: Lithuanian Paramilitary Groups in 1918 and 1919“, in *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVIII). Ed. by V. Jokubauskas, V. Safronovas, V. Vareikis. Klaipėda, 2014, p. 43–56.

⁴⁸ Audėnas, A., *Paskutinis posėdis*, New York: Romuva, 1966, p. 46.

⁴⁹ Ten pat, p. 41–42.

⁵⁰ Jankauskas, V., *Nepriklausomos Lietuvos generolai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 126.

1 pav. Teritorinio-partizaninio pasipriešinimo arealai Lietuvoje 1918–1923 m.

Sudaryta pagal: Michniewicz-Helman, M., „Vilniaus kavalerijos brigados reidas Kėdainių kryptimi“, *Mūsų žinynas*, 1926, t. X. Nr. 28, p. 49; *Gen. Povilas Plechavičius*, sud. P. Jurgėla; P. Jurkus. Brooklyn, N. Y.: Karys, 1978. 300 p.; Aničas, J., *Nepriklausomybės kovos Pasvalio krašte 1918–1919 metais*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 1997. 126 p.; Vareikis, V., „Pasienio incidentai (Lietuvos šaulių partizaninė veikla)“, *Darbai ir dienos*, 2004, t. XL, p. 109–128; Lesčius, V., *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004, p. 498; *Lietuvos nacionalinis atlasas*, t. II, Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p. 60.

1918 lapkričio 11 d. Lietuvos vyriausybės kreipimasis į visuomenę buvo suprastas kaip „kvietimas visai tautai ginkluotis ir organizuoti teritorialę kariuomenę. Todėl išrinkti valsčių komitetai pirmiausia pasirūpino organizuoti gausingus net ligi 150 vyrų milicijos būrius.“⁵¹ Joniškėlio partizanai organizavosi sovietų užimtoje teritorijoje, neturėdami ryšio su likusia Lietuva, ir, kaip spaudoje teigta, kovojo „nežinodami net to, kad jau Kaune pradėjo augti Lietuvos tautinės kariuomenės būriai.“⁵² Joniškėlio apskrityje 1918 m. pabaigoje–1919 m.

⁵¹ Gudelis, P., „Šiaurės Rytų partizanai ir jų apdovanojimas“, *Kardas*, 1935, rugsėjo 15 d., Nr. 18 (223), p. 383.

⁵² „9-to pėst. L. K. Vytenio pulko šventė“, *Karys*, 1921, gegužės 12, Nr. 19 (103), p. 214.

pradžioje aktyviai veikė partizanų judėjimas, kuris, teritoriją užėmus Raudonajai armijai, nesunykė, o kovotojai nepasitraukė, bet liko užimtame krašte. Konspiracijos sumetimais partizanai veikė *trejukėmis*, t. y. kiekvienas partizanas pažinojo tik 3 kitus partizanus⁵³. 1919 m. pradžioje Saločių miestelyje susidarė valdžios vakuumas, vokiečiai įsikūrė Bauskėje, o sovietai dar buvo Rytuose, tad Saločiuose tuoj buvo išrinktas tautinis valsčiaus komitetas ir su klebono pagalba buvo surinkti 25 vyrai, iš Bauskėje stovėjusių vokiečių karių komendanto gauti 25 rusiški šautuvai ir šovinių. Taip pradėjo burtis Saločių partizanų būrys⁵⁴. 1919 m. kovą partizanai pradėjo veikti gana atvirai ir laikėsi apie 60–70 km bare, judėjime aktyviai veikė iki 850 partizanų, o su milicija – iki 1500 vyrų. Šios pajėgos įgavo karinę struktūrą (štabas ir 3 kuopos) bei aktyviai įsitraukė į karinius veiksmus su raudonarmiečiais. Tais pačiais 1919 m. šių partizanų pagrindu buvo suformuotas Joniškėlio batalionas, kuris reorganizuotas į 9-ąją Lietuvos kariuomenės pėstininkų pulką⁵⁵. Tarpukariu mjr. Petras Gudelis, Joniškėlio apskrities Vaškų valsčiaus komiteto 1918 m. organizatorius (vėliau Lietuvos kariuomenės karininkas), rašė, kad „Joniškėlio apskrities milicija tada turėjo daug panašumo ir teritorialinę kariuomenę.“⁵⁶ 1919 m. gruodžio 10 d. Joniškėlio partizanų bataliono pagrindu buvo suformuotas ir Lietuvos kariuomenės 9-asis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas⁵⁷.

Lygiagrečiai Šiaurės vakaruose veikė Sedos partizanai, kuriuos P. Plechavičius subūrė į pusantros kuopos pėstininkų ir pusę eskadrono raitelių. Šios pajėgos įsitraukė į aktyvią kovą prieš bolševikus ir bermontininkus⁵⁸. Rapolas Skipitis (1920–1922 m. Lietuvos vidaus reikalų ministras) prisiminimuose P. Plechavičiaus veiklą, remiantis vietos gyventojų pasakojimu, aprašė taip: „kas čia buvo šių metų [1919 m. – V. J.] pradžioje, kai bolševikų gaujos buvo užplūdę Žemaitiją, tai sunku apsaityti. Apskričiuose ir valsčiuose įsteigė savo komitetus, o jų ginkluoti būriai plėšė ir terorizavo gyventojus. Tik toks vyras kaip Plechavičius ir sugebėjo organizuoti partizanus kovai su bolševikais, nes į pavojingiausius žygius ne kitus siuntė, bet pats pirmas ėjo. <...> Nėra jokios paslapties, kad yra sušaudytų. O sušaudytųjų artimiesiems, aišku, jie buvo ne-

⁵³ Lesčius, V., *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004, p. 72–78.

⁵⁴ Trimokas, S., „Saločių partizanų būrio 1919 m. žygiai“, *Karys*, 1922, gegužės 11 d., Nr. 19 (155), p. 222–226.

⁵⁵ Žr. 53 išnašą, p. 72–78.

⁵⁶ Gudelis, P., „Partizanų apdovanojimas – sveikėjo tautos instinkto pagerbimas“, *Trimitas*, 1935, spalio 24 d., Nr. 43 (776), p. 786.

⁵⁷ Plačiau žr.: Aničas, J., *Nepriklausomybės kovos Pasvalio krašte 1918–1919 metais*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 1997, p. 126.

⁵⁸ *Gen. Povilas Plechavičius*, sud. P. Jurgėla; P. Jurkus. Brooklyn, N. Y.: Karys, 1978, p. 10.

kalčiausi ir be pagrindo sušaudyti. O aš galiu pasakyti, kad nei vieno nekalto žmogaus nei Plechavičius, nei jo vyrai nėra sušaudę. Jei mes jų nebūtume šaudę, tai šiandien Žemaitijoje turėtume bolševikų valdžią su plėšimais ir žmonių šaudymais. <...> Iš anarchijos įvesti tvarką tai nėra juokų darbas.“⁵⁹ Taigi, būta smurto, o civilių padėtis Nepriklausomybės karo metu iki šiol plačiau netirta problema⁶⁰. O smurto ir teroro banga po Pirmojo pasaulinio karo būdinga ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse⁶¹. Pažymėtina, kad Joniškėlio ir Sedos partizanų saviorganizacija buvo glaudžiai susisijusi ir persipynusi ir su vietinės savivaldos institucijų kūrimu ir abiem atvejais veikė tie patys žmonės lokaliajoje teritorijoje. Taigi, partizanų ir savivaldos veikla, papildanti bei remianti viena kitą, yra sinerginė.

Kitas partizaninio pasipriešinimo etapas sietinas su kovomis 1919 m. šiaurės Lietuvoje prieš bermontininkus (1 pav. C). 1919 m. šiaurinę Lietuvos dalį užėmus bermontininkams, vietos gyventojai, nepakęsdami jų savivalės, ėmė burtis į partizanų būrius, o savo aktyvumu išsiskyrė Joniškėlio, Šiaulių, Papilės, Gruzdžių, Stačiūnų ir Linkuvos partizanai⁶². Anot įvykių liudinininko, rašytojo Antano Vienuolio, „apie organizuotą pasipriešinimą ginklu ir kalbos nebuvo, nors jau šen ten, girdėjos, apgrobti ūkininkai ir sujudinti miestų inteligentai pradėjo telktis į partizanų būrius ir iš pasalų užpuldinėti grobuonius.“⁶³ 1919 m. pabaigoje bermontininkai vien Šiaulių apylinkėse nužudė 33 ir sužeidė 124 civilius gyventojus, sudegino 171 namą, atėmė 1 328 arklius, 1 644 kiaules, nemažai pinigų ir kito turto⁶⁴. Todėl natūralu, kad užimtame krašte kilo partizaninis pasipriešinimas, kurį skatino bei palaikė ir centrinė valdžia. Anot istoriko Vyganto Vareikio, 1919 m. rudenį R. Skipitis buvo komandiruotas į Šiaulius pradėti organizuoti partizaninę veiklą kovai su bermontininkais ir formaliai įtraukti neorganizuotus partizanus į Šiaulių sąjungos gretas. Spalio pabaigoje į įvairias Lietuvos vietas buvo išsiuntinėti LSS instruktoriai, kurie

⁵⁹ Skipitis, R., *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai*, Chicago, Ill.: Terra, 1961, p. 115–116.

⁶⁰ 2017–2021 m. vykdomas tyrimas – rengiama disertacija „Civilių gyventojų patirtys Lietuvoje ginkluotų konfliktų metu (1918–1923 m.)“ (LMT finansuojamas doktorantūros projektas Nr. KD-17001).

⁶¹ *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, Ed by. R. Gerwarth; J. Horne. Oxford: Oxford University Press, 2013. 287 p.; Balkelis, T., „War, Revolution and Terror in the Baltic States and Finland after the Great War“, *Journal of Baltic Studies*, vol. 46, No. 1, March 2015, p. 1–9; Laurinavičius, Č., „On Political Terror During the Soviet Expansion into Lithuania, 1918–1919“, *Journal of Baltic Studies*, vol. 46, No. 1, March 2015, p. 65–76; Petronis, V., „Neperkirštas Gordijaus mazgas: valstybinės prievartos prieš visuomenę Lietuvoje genezė (1918–1921)“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2015, Nr. 1 (Vilnius, 2016), p. 69–95.

⁶² Jurevičiūtė, A., Veilientienė, A., „Šauliai nepriklausomybės kovose“, *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 6, 1998, p. 64–69.

⁶³ Vienuolis, A., *Raštai*, t. II, Klaipėda: Lituania, 1922, p. 173–174.

⁶⁴ Baniusevičius, A., „Lietuvos kariuomenės kautynės su bermontininkais prie Radviliškio“, *Karo archyvas*, t. XIII, 1992, p. 159.

informuodavo sąjungos vadovybę apie vietos žmonių nuotaikas, bermontininkų savivalę ir organizuodavo vietos gyventojų būrius. Partizanų grupės taip pat turėjo vykdyti žvalgybos užduotis – rinkti žinias ne tik apie bermontininkų vykdomus plėšimus, bet ir apie jų pajėgas bei karinių dalių judėjimą. 1919 m. spalio 28 d. LŠS centro valdyba įsakė Tauragės, Jurbarko, Raseinių skyriams „su savo šauliais neoficialiu būdu neišduodant, kad tai – organizuota šaulių jėga, bet stengiantis padaryti išpūdį, kad veikia vietos gyventojai, pulti mažas priešo gaujas, slankiojančias po sodžius ir miestelius, nuginkluoti jas, terorizuojant priešą priversti jį išsikraustyti“. Antantės stebėtojų akyse šauliai turėjo sudaryti ginkluoto liaudies sukilimo išpūdį. 1919 m. lapkričio 11 d. instruktorius K. Ralys raporte LŠS Centro valdybai pranešė, kad Žemaitis „šauliais remtis per daug negali, nes jie dar labai silpni, bet jie – vieninteliai reiškęjai liaudies ginkluoto sukilimo ir demonstratyvią sukilimo rolę suvaidinti gali.“⁶⁵ Vienais vertinimais, prieš bermontininkus veikė apie 20 Lietuvos partizanų būrių, kurie turėjo apie 100 susirėmimų su priešu⁶⁶, kitais – vien šiaurės grupėje 1919 m. rudenį buvo 30 partizanų būrių. Preliminariai teigiama, kad bermontininkai, kovodami su Lietuvos partizais, neteko 147 karių, žuvo 13 partizanų⁶⁷. 1919 m. liepos viduryje teisininkas Mykolas Römeris (būsimas VDU rektorius), apsilankęs šiaurės rytų Lietuvoje, yra taikliai pažymėjęs: „dabartinis karas yra visiškai kitoks nei Didysis karas, kurį galingos valstybės pradėjo 1914 metais. Dabartinis karas yra partizaninis.“⁶⁸

Dar didesnę veikimo mastą teritoriniai partizanų vienetai įgavo 1920 m. rudenį, kai tariamai maištaujančios Lenkijos karinės pajėgos, vadovaujamos gen. Lucjano Żeligowskio (lenk. *bunt Żeligowskiego*)⁶⁹, įsiveržė į Lietuvą. Šios karinės operacijos metu Lenkijos kariuomenės kavalerijos *Vilniaus* brigada (13-asis Vilniaus ir 211-asis Gardino ulonų pulkai) surengė reidą į Lietuvos pajėgų užnugarį, kur per 7,5 dienas įveikė 250 km atstumą⁷⁰. Lietuvos reguliariesiems pėstininkų daliniams, iš esmės, nepavyko užkirsti kelio šiai kavalerijos brigadai, tačiau prieš ją sėkmingai veikė vietos šauliai-partizanai (1 pav. D), o 1920 m. pabaigoje, nustačius demilitarizuotą zoną tarp Lietuvos ir Lenkijos (taip pat ir kvazivalstybės – Vidurio Lietuvos, kuri 1922 m. buvo įjungta į Lenkijos sudėtį). Taip konfliktas buvo įšaldytas dviem dešimtmečiams. Tačiau

⁶⁵ Vareikis, V., „Išėjimas iš K. Donelaičio gatvės: Lietuvos šaulių sąjungos karinė veikla 1919 m.“, *Kauno istorijos metraštis*, 2013, t. XIII, p. 147–161.

⁶⁶ Daugvydas, K., „Šauliai nepriklausomybės kovose“, *Karys*, 1971, spalio, Nr. 8 (1475), p. 283.

⁶⁷ Žr. 53 išnašą, p. 230–232.

⁶⁸ Cituojama pagal: žr. 65 išnašą, p. 153.

⁶⁹ Rezmer, W., „Vidurio Lietuvos karinis potencialas“, *Darbai ir dienos*, t. 40, 2004, p. 79–88.

⁷⁰ Michniewicz-Helman, M., „Vilniaus kavalerijos brigados reidas Kėdainių kryptimi“, *Mūsų žinynas*, t. X. Nr. 28, 1926, p. 59.

iki 1923 m. šioje zonoje nuo Vištyčio prie sienos su Vokietija iki Zarasų prie sienos su Latvija išsivystė plataus masto ginkluotas konfliktas, kuriame greta reguliariųjų pajėgų permanentiškai veikė ir teritoriniai partizanų vienetai⁷¹. Archyviniai dokumentai atskleidžia, kad į šiuos partizanų būrius vyrai stojo ištisais kaimais (nuo paauglių iki į šeštą dešimtmetį įkopusiųjų) ir prisiekdami visi gaudavo tam tikrus slapyvardžius – Karvelis, Arėjas, Aidas, Vilkas, Garnys, Ažuolas, Dagilis, Geniukas ir t. t. Taigi, tam tikrame regione (ypač miškingoje Dzūkijoje) susiformavo tam tikras sociokultūrinis partizanavimo fenomenas, tradicija, kurios tęstinumą galima pastebėti ir 1944–1953 m. partizaniniame kare.

3. Tarpukario koncepcijos

Tarpukariu Lietuva susidūrė su plačiu spektru grėsmių, taip pat ir ekonomine blokada, skurdu ir nelygybe visuomenėje, propaganda ir dezinformacija ir t. t.⁷², o tai prisidėjo prie padėties valstybėje permanentinio nestabilumo. Tačiau ginkluotos gynybos problema buvo egzistencinė visus du dešimtmečius. Dėl palankios geopolitinės padėties, susidariusios po Pirmojo pasaulinio karo, bei Lietuvos kariuomenės veiksmų Nepriklausomybės karo metu, Lietuvai po 123 metų okupacijų pavyko atkurti ir įtvirtinti savo valstybingumą. Tačiau valstybė atsidūrė nestabilioje bei nesaugioje geopolitinėje aplinkoje. 1920 m. pabaigoje, po karo su Lenkija liko išaldytas konfliktas dėl Vilniaus krašto, kurį užėmė Lenkijos pajėgos⁷³. 1923 m., Lietuvai prisijungus Klaipėdos kraštą, buvo užprogramuotas konfliktas su Vokietija⁷⁴. Taip Lietuva buvo atsidūrusi gana dviprasmiškoje padėtyje. Viena vertus, atgauti Vilnių buvo įmanoma tik kilus plataus masto karui regione (taip ir nutiko 1939 m. rudenį), kita vertus, Klaipėdos išsaugojimui reikėjo Versalio sistemos stabilumo. Vakarų sąjungininkams atsitraukus, Lietuva, gavusi Vokietijos ultimatumą, buvo priversta 1939 m. kovą Klaipėdą perleisti Trečiajam reichui.

⁷¹ Vareikis, V., „Pasienio incidentai (Lietuvos šaulių partizaninė veikla)“, *Darbai ir dienos*, t. 40, 2004, p. 109–128.

⁷² Jokubauskas, V., „Threats and Challenges to the Security and Stability of the State of Lithuania: Historical Perspective“, *Journal of Security and Sustainability Issues*, vol. 6, no. 4, June 2017, p. 673–689. DOI: [http://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4\(12\)](http://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4(12))

⁷³ Surgailis, G., „The 1919–1920 Lithuanian War of Liberation“, in *Wars of Lithuania: A Systemic Quantitative Analysis of Lithuania's War in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Ed by G. Vitkus. Vilnius: The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, p. 149–222.

⁷⁴ Žalys, V., *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.*, Lüneburg: Nordost-deutsches Kulturwerk, 1993, p. 104; Vareikis, V., „Klaipėdos krašto užėmimas“, in *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IV). Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1995, p. 35–40.

Lietuvos kariuomenė, būdama ginkluotos gynybos pagrindu, turėjo, atsižvelgdama į šį platų problemų spektrą, planuoti savo veiksmus eventualaus karo atveju. Galima konstatuoti, kad galimais priešais skirtingu laikotarpiu įvardintos skirtingos šalys. XX a. 3-iajame dešimtmetyje tai buvo tik Lenkija, o 4-ajame dešimtmetyje šį sąrašą papildė ir Vokietija. Galiausiai ji, kylant įtampai dėl Klaipėdos krašto statuso, pradėta laikyti pagrindine grėsme. 1937 m. gegužės mėn. raporte krašto apsaugos ministrui plk. Stasiui Dirmantui kariuomenės vadas gen. št. plk. Stasys Raštikis rašė: „labai sunku prileisti, kad sustiprėjusi Vokietija paliktų jos niekinamai Lietuvai Klaipėdos kraštą. Vokietijos pavojui eliminuoti priemonių nėra. Yra priemonių tik ją nutęsti į tolesnę ateitį, o tos priemonės yra kiek galima stiprinti savo karinį pajėgumą ir suartėti su valstybėmis ir jų blokais, kurie suinteresuoti Vokietijos pažabojimu.“⁷⁵ 1939–1940 m. padėtis dar labiau komplikuojasi: Lenkijos valstybė po 1939 m. rugsėjį patirto pralaimėjimo *de facto* nustoja egzistuoti, o Lietuva įgyja sieną su SSRS, kurios anksčiau neturėjo. Sovietai tarpukariu Lietuvos politikoje vaidino dviprasmišką vaidmenį – Kaunas juose stengėsi, nepaisant nieko, matyti sąjungininką, o Maskva lietuvius vertino tik kaip priemonę intrigoms kurstyti ir informacijai gauti⁷⁶. Kariuomenės operacijų plane Nr. 2 „V+L“ (skirtame karo su Lenkija ir Vokietija vienu metu atvejui) buvo daroma išvada: „esame maža, silpnai ginkluota valstybė. Ginkluota jėga atsilaukiyti prieš bendrą vokiečių ir lenkų puolimą negalėsime. Toks karas reikštų mums tikrą ir neišvengiamą katastrofą. Mūsų diplomatija privalo su lenkais arba su vokiečiais įgyvendinti gerus santykius ir laiduoti mūsų rytų arba vakarų sienų saugumą.“⁷⁷ 1939–1940 m. SSRS Lietuvos, viena vertus, laikyta sąjungininke (Lietuva buvo priversta pasirašyti savitarpio pagalbos sutartį ir į savo teritoriją įsileisti 20 tūkst. raudonarmiečių įgulas), kuri, tikėtasi, padės karo su Vokietija atveju, o, kita vertus, pati SSRS matyta kaip galima agresorė ir parengtas karo planas – „R“⁷⁸.

Planuojant krašto gynybą, Lietuvos kariuomenė, pirmiausiai, plačiai rėmėsi ankstesne patirtimi (iš esmės, karo istorija). Pagrindiniai pavyzdžiai tarpukariu buvo Pirmasis pasaulinis karas ir Lietuvos nepriklausomybės karas. Lietuvos kariuomenės Aukštųjų karininkų kursų viršininkas ir Generalinio kariuomenės štabo viršininkas gen. Leonas Radus-Zenkavičius (1-osios Lietu-

⁷⁵ Žalys, V., „Lietuvos diplomatinės tarnybos ir kariuomenės vadovybės sąveika įtvirtinant Lietuvos valstybingumą 1923–1938 metais“, in *Lietuvos nepriklausomybei – 80. Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 1999, p. 71.

⁷⁶ Kasparavičius, A., „Lietuvos kariuomenė Maskvos politinėse ir diplomatinėse spekuliacijose (1920–1936)“, in *Lietuvos nepriklausomybei – 80. Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 1999, p. 5.

⁷⁷ Operacijų planas Nr. 2 „V+L“ 1937 m. sausio 12 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 994, l. 23.

⁷⁸ Jokubauskas, V., „Lietuvos kariuomenės „R“ planas (1939–1940 m.)“, *Istorija*, 2014, t. XCIII, Nr. 1, p. 5–47.

vos karinės doktrinos 1922 m. autorius⁷⁹) 1924 m. išleistos knygos apie Pirmąjį pasaulinį karą įžangoje rašė: „iš karo dalykų ciklo vienintelė karo istorija rodo mums visų karo elementų suderintus veiksmus. Tik karo istorija gali atvaizduoti, kaip veikia, vykdam tam tikrus planus ir sumanymus, netikėtumas ir kiti nežinomieji veiksniai, kurių viršininkas negali numatyti ir apskaičiuoti. Šių dienų viršininkas negali laikyti save tinkamu savo pareigoms kare eiti, jei jis nėra bent kiek susipažinęs su karo istorija, o ypač su didžiuoju [Pirmu pasauliniu – V. J.] karu. <...> Šis veikalas yra skiriamas Lietuvos kariuomenės karininkams.“⁸⁰ Iš Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos kariuomenėje tarpukariu ypatingai buvo akcentuojama ir analizuojam mažųjų valstybių – Antantės sąjungininkių: Belgijos ir Serbijos – patirtis. Dokumentuose pažymėta, kad mažųjų valstybių vaidmuo dideliame kare buvo antraeilis, jų likimas priklausė nuo didžiųjų sąjungininkių sėkmės ir jų „moralės“. Žvelgiant į ateitį, abejota, ar SSRS, laimėjusi karą (jei Lietuva būtų buvusi jos sąjungininke), su Lietuva pasielgtų taip, kaip Antantė su Belgija ir Serbija po Pirmojo pasaulinio karo⁸¹.

1939 m. išleistoje knygoje VDU lektorius gen. št. mjr. Vytautas Bulvičius apibendrina tarpukario Lietuvos kariuomenės požiūrį į karybą, plačiai aptarė istorines patirtis ir akcentavo:

Ginkluotus partizanų būrius galima parengti palyginti greit. Bet tai nebus tikra ginkluotoji valstybės pajėga. Ginkluotų partizanų būrių negalima niekinti. Jie labai sėkmingai gali kautis greta reguliariosios kariuomenės; jie gali atlikti daugelį antrinių karo uždavinių. Tačiau vien jais pasiremti valstybė nieku būdu negali. <...> veikdami prieš žymesnes priešų jėgas ginkluoti būriai gali tik stabdyti ar tik ženklinti priešų slinkimą, bet šie kovos būdai negali nulemti laimėjimo. <...> Šiandien lemiamese kautynėse prieš reguliarią, nedemoralizuotą kariuomenę gali laimėti tik reguliari kariuomenė. Jeigu šią reguliarią kariuomenę dar sustiprinsime ginkluotais partizanų būriais, kurie pagal reikalą atliks įvairius antraeilius uždavinius, be abejo, kariuomenė įgaus daugiau jėgos, nes visą savo energiją ji galės sukaupti pagrindinėse kryptyse, pagrindinėse vietose [išskirta dokumente – V. J.]⁸².

Taigi, krašto ginkluotos gynybos pagrindu laikyta reguliarioji Lietuvos kariuomenė, o teritoriniai šaulių-partizanų būriai buvo labai svarbi pagalbinė struktūra, kuri turėjo leisti reguliariesiems vienetams maksimaliai susitelkti svarbiausiose kryptyse ir trukdyti priešų pajėgų veikimą, judėjimą bei koncentraciją.

⁷⁹ Jokubauskas, V., „Pirmoji Lietuvos Respublikos kariuomenės karinė doktrina ir jos autorius [Radus-Zenkavičius, Leonas. Dėl karo doktrinos priėmimo Lietuvos kariuomenėj (dokumento publikacija)]“, *Karo archyvas*, 2015, t. XXX, p. 176–237.

⁸⁰ Radus-Zenkavičius, L., *Trumas Didžiojo karo eskizas*, Kaunas: Vyr. štabo Karo mokslo skyriaus leidinys, 1924, p. 2.

⁸¹ Lietuvos valstybės finansų mobilizacijos planas karo metui. 1935 m. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 663, apv. l. 10–11, apv. l. 21.

⁸² Bulvičius, V., *Karinis valstybės rengimas*, Kaunas: Kariuomenės štabas, Spaudos ir švietimo skyrius, 1939, p. 199–200.

Tarpukariu Lietuvos kariuomenė ir Šaulių sąjunga aktyviai ruošėsi greta reguliariųjų pajėgų karo atveju pasitelkti teritorinius šaulių-partizanų vienus, kaip tai darė Nepriklausomybės karo metu⁸³. 1924 m. Lietuvos karinėje spaudoje buvo rašoma, kad karo atveju reikės sudaryti autonominius partizanų dalinius (iki 60 kovotojų), kurie turėtų vengti atvirų mūšių ir apsiriboti užpuldinėjimais iš pasalų. Šie būriai ilgai negalėjo užsibūti vienoje vietovėje⁸⁴. Tais pačiais metais *Trimite* rašyta, kad karo atveju visi Lietuvos vyrai turėtų palikti savo kaimus ir trauktis į miškus, burtis į partizanų būrius po 40–60 kovotojų. Tokio dydžio padaliniai, aktyviai veikdami prieš užnugaryje ir plėšdami prieš sandėlius, turėjo apsirūpinti provizija ir amunicija, o kaimuose likusios moterys su vaikais turėjo išsilaukyti savarankiškai. Šie partizanų daliniai privalėjo varžyti prieš pajėgų veikimą⁸⁵.

1925 m. *Karde*, analizuojant karinės gynybos perspektyvas, buvo konotuota: „Gali atsitikti, jog karui ištikus mes pasiliksime vieni <...>. Imant galvon, kad mes galim likti vienu vieni, turime iš kalno nustatyti gynimosi metodus. Tie metodai be abejo iškels reikalą nuo pat pradžios vartoti partizanų kovą. Kad ta kova pavyktų, reiks visą Lietuvą išdalyti į sritis, apskritis, valsčius ir gal net kaimus. <...> reikia organizuoti partizanų būrius, numatyti tujų būrių vadus <...>, Lietuvą išdalyti į sektorius, sritis, apskritis ir rajonus, surinkti medžiagą Lietuvos karo geografijai ir gerai išstudijuoti visą plotą gynimo atžvilgiu. Pradėti kariškai auklėti tautą, mokyklose įvesti privalomą karo dalykų mokymą; karo mokslo įstaigose įvesti, kaip privalomus dalykus, visų partizaniškų karų studijavimą. Kolonizuoti partizanais valstybės pakraščius ir apstatyti partizanais mokytojų, urėdų, girininkų, eigulių, policijos vietas. Kitaip mums, karui ištikus, grėstų mirtinas smūgis, nuo kurio mus nieks neišgelbės, kaip niekas neišgelbėjo Gruzijos [rašoma apie 1921 m. Sovietų Rusijos ir Turkijos invaziją į Gruziją ir jos teritorijos pasidalijimą bei okupaciją – V. J.]“⁸⁶ 1927 m. *Trimite* pažymėta, kad dėl įvairių priežasčių pozicinis karas pasidarė sunkiai galimas, todėl karo veiksmai bus partizaninio pobūdžio. Kadangi karo tikslas – nugalėti, tai „nepasisekimas prieš kariuomenės visam jo krašte sukelia nusiminimą. Ši aplinkybė padeda nugalėti patį didžiausią priešą.“ Taigi, numatyta, kad prieš kariuomenei kils sunkumų veikti užimtoje teritorijoje, kur vyks vietos gyventojų remiamas partizaninis pasipriešinimas⁸⁷. Taip gana

⁸³ Jokubauskas, V., „The Concept of Guerrilla Warfare in Lithuania in the 1920-1930s“, *Baltic Region*, 2012, No. 2 (12), p. 32–43. DOI: https://journals.kantiana.ru/upload/iblock/16f/Jokubauskas%20V._32-43.pdf.

⁸⁴ „Ginkite gimtą lizdą nuo priešininko“, *Trimitas*, 1924, birželio 19 d., Nr. 192, p. 19.

⁸⁵ „Karas ir gyventojai“, *Trimitas*, 1924, liepos 10 d., Nr. 195, p. 16.

⁸⁶ Džukų Partizanas, „Mūsų kovos būdai“, *Kardas*, 1925, birželio 1 d., Nr. 10, p. 5–6.

⁸⁷ „Kariški nakties pratimai“, *Trimitas*, 1927, vasario 18 d., Nr. 7, p. 208–209.

konkrečiai suformuluojami krašto padalinimo į apibrėžtus teritorinius pasipriešinimo vienetus, partizaninio veikimo metodų taikymo ir visuomenės visuotinio įsitraukimo principai ir struktūra.

Tarpukariu Lietuvoje buvo suformuota teritorinė kavalerija šaulių sąjungos sudėtyje⁸⁸ ir atskira teritorinių dragūnų tarnyba⁸⁹. 1930 m. didžiųjų Lietuvos kariuomenės manevrų metu pirmą kartą buvo sumobilizuoti „vadaminieji teritorialūs eskadronai. Tai yra ne kas kita, kaip teritorialiais (vietiniais) pagrindais mobilizuojama kavalerija. Raitininkai, jau atlikę karo prievolę kavalerijoje, tam tikru šaukimu renkasi į mobilizavimosi vietas su savais arkliais, balnais ir kamanomis, kur jie suvedami į organizuotus ir kadru aprūpintus vienetus. Šiems manevrams yra pašaukti keli tokie eskadronai.“⁹⁰ 1932 m. apie Suomijos kariuomenės reformą Lietuvos kariuomenės savitraštyje *Karys* buvo rašoma, kad „Naujai reorganizuota kariuomenė jungs nuolatinę ir teritorialę sistemas. <...> Teritorialę kariuomenę sudarys visi šauliai ir kiti piliečiai, kurie surišti su karine prievole, bet dėl įvairių priežasčių yra atleisti nuo aktyviosios karo tarnybos arba neįskaityti į atsargą. Valstybės teritorija padalyta į 30 mobilizacijos rajonų (karo apskričių). Kiekvienas mobilizacijos rajonas turės savo atskirą štabą. Štabo uždavinys bus organizuoti teritorialių dalių mokymą, parengti jas mobilizacijai ir vykdyti mobilizaciją.“⁹¹ Tai tam tikra prasme ir sampratos atskleidimas, suvokiant skirtį tarp reguliariųjų ir teritorinių karinių vienetų. Spauldoje buvo rašoma, kad „kalbant apie teritorialų krašto gynimą, sutampa visų tautos darbininkų keliai: neskiriame jaunimo nuo suaugusiųjų, moterų nuo vyrų ir t. t., galinčių vienomis ar kitomis priemonėmis su valstybės priešais kovoti.“⁹²

Lygiagrečiai dera atkreipti dėmesį ir į tai, kad partizaniniai veikimo metodai buvo būdingi ne tik šaulių-partizanų vadovaujamiems ginkluotiems būriams, bet ir reguliariosios kariuomenės vienetams. 1936 m. Lietuvos kariuomenės pėstininkų statuto P51 II dalyje (kautynės) buvo atskirai aptarti partizaniniai karo veiksmai: „partizanų rinktinės, būriai ar būreliai paprastai veikia prieš užnugaryje. Vienu atveju jie ten gali būti palikti iš anksto (traukiantis), kitu atveju gali būti atskirai pasiūsti. Partizanų veikla yra labai įvairi: naikinti prieš susisiekimo pastatus (geležinkelius, tiltus ir t. t.), puldinėti štabus, atskirus ryšio centrus, ryšio pasiuntinius ir t. t.; iš pasalų puldinėti atskiras

⁸⁸ Kurklietis, I., „Šauliai-dragūnai“, *Trimitas*, 1931, gegužės 7 d., Nr. 19, p. 366.

⁸⁹ Jokubauskas, V., „Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliarieji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba“, *Karo archyvas*, 2015, t. XXX, p. 238–288.

⁹⁰ M., „Didieji mūsų kariuomenės manevrai“, *Karys*, 1930, rugsėjo 25 d., Nr. 39 (591), p. 768.

⁹¹ „Perorganizuojama Suomijos kariuomenė“, *Karys*, 1932, lapkričio 10 d., Nr. 46 (711), p. 917.

⁹² Vosylius, B., „Nepagrįsta baimė“, *Karys*, 1935, birželio 13 d., Nr. 24 (847), p. 568.

priešo voras, gurguoles, prieš postovius; deginti, sprogdinti prieš sandėlius <...>. Geriausiai partizanų veiksmams tinka dideli miškai, sunkiai pereinamos pelkės, apskritai raižyta ir dengta vietovė. Partizanų vienetų pajėgumas, sudėtis ir ginklai priklauso nuo jiems duodamo uždavinio. Partizanų veiksmus nulemia ne partizanų skaičius, bet jų ir ypač jų vadų vertė. Partizaniniams veiksmams parenkami geriausieji ir drąsiausieji kariai.⁹³ Statute taip pat buvo aptarta, kokiomis priemonėmis būtina aprūpinti partizanus, kokio dydžio padaliniai turi veikti, kaip juos maitinti, buvo pateikti nurodymai, kaip partizanai turėtų veikti prieš užnugaryje, kokių veiksmų imtis apsupimo atveju. Visi minėti nurodymai buvo pakartoti ir 1939 m. perleistame P51 statute⁹⁴.

1939 m., analizuojant Lenkijos pralaimėjimo priežastis, Lietuvoje buvo rašoma, kad, susidūrus su prieš dominavimu ore, svarbu iš anksto deramai paskirstyti ir sutelkti pajėgas, nes jų judėjimas (manevravimas) yra pavojingas. Todėl pabrėžta, kad „nedideli vienetai teritorialinių formacijų, kurie, panaudodami visas vietas gyventojų turimas darbo ir transporto jėgas kliūtims įrengti, gali, jei ir ne sustabdyti, tai bent labai lėtinti žemės prieš slinkimą. Teritorialės formacijos, savaime aišku, nei savo mokymu, nei ginklavimu negalės prilygti kadrinei kariuomenei. Tai visai natūralu, nes kadrinė kariuomenė skirta kautis pagrindinėse kryptyse, o teritorialinės formacijos savo uždavinius antrinėse kryptyse gali atlikti ir pigesniais ginklais, ir mažiau mokytais vyrais.“⁹⁵ Atkreiptas dėmesys, kad „Teritorialių formacijų, kurios pigiai kainuoja ir yra begaliniai svarbios gynimosi pobūdžio kare – lenkai negalėjo platesniu mastu organizuoti, nes tokioms formacijoms pirmoji sąlyga – turėti ištikimų ir asmeniniu laimėjimu suinteresuotų piliečių mases [tarpukariu Lenkijoje lenkai sudarė tik 69 %, likusi dalis buvo ukrainiečiai, baltarusiai, žydai, vokiečiai ir kt.,⁹⁶ kurie ne visada buvo lojalūs tautinei Lenkijos valstybei – V. J.]. Iš to kilo persimobilizavimas, nes lenkai neturėjo, kaip kitaip sunaudoti milžiniškų laimėjimų nesuinteresuotų arba priešingų žmonių atsargų, kaip tik paimti jas reguliariam karo tarnybon, kur žmonės bent drausmės būdais buvo verčiami kovoti.“⁹⁷ Galima išvelgti dar vieną tarpukariu Lietuvoje identifikuotą sąlygą teritoriniams vienetams formuoti ir teritorinei gynybai vykdyti – lojalūs ir motyvuoti gyventojai vietovėse, kur taikoma teritorinės gynybos sistema.

⁹³ *Pėstininkų statusas P-51. II dalis. Kautynės*, Kaunas: Spaudos ir švietimo skyrius, 1936, p. 247–248.

⁹⁴ *Pėstininkų statusas P-51. II dalis. Kautynės*. 2 laida, Kaunas: Spaudos ir švietimo skyrius, 1939, p. 247–250.

⁹⁵ V. B., „Trumpo Lenkijos karinio pasipriešinimo priežastys“, *Kardas*, 1939, spalio 15 d., Nr. 20 (322), p. 504.

⁹⁶ Davies, N., *Dievo žaistas Lenkijos istorija. Nuo 1795 metų iki mūsų dienų*, t. II, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, p. 446.

⁹⁷ V. B., „Svarbiausioji priežastis“, *Kardas*, 1939, gruodžio 1 d., Nr. 23 (326), p. 571.

Remiantis Lietuvos patirtimi tarpukariu, galima konstatuoti, kad teritorinė gynyba – tai mažiausiai 7 elementų simbiozė: 1) veikiama tam tikroje, konkrečioje ir apibrėžtoje teritorijoje, sąveikaujant su kaimynais; 2) pasipriešinime dalyvauja, prisideda ar bent jau palaiko ir vietos gyventojai; 3) į pasipriešinimą yra įtraukia vietinė civilinė valdžia; 4) kovotojų vienetai formuojami iš vietinių gyventojų; 5) dažnai taikomi partizaninio veikimo metodai (taktika), nors partizaninių metodų taikymas nėra tolygus teritorinei gynybai, ir atvirksčiai; 6) teritorinis pasipriešinimas vyksta prieš užimtoje teritorijoje, o jo dalyviai nepasitraukia kartu su reguliariaisiais vienetais, bet tęsia kovą neribotą laiką; 7) pasipriešinimo likvidavimas vienoje iš teritorijų neturi tiesioginės įtakos kovos tęstinumui kitose teritorijose. Taigi, autonomiškumas, kovos tęstinumo neribotumas, kovotojų ryšys su veikimo teritorija, civiline valdžia ir populiacija (svarbu seni socialiniai ryšiai, kuriais remiamasi, o ne nauji, kurie kuriami tik karo metu) – tai esminiai teritorinės gynybos elementai, žvelgiant iš istorinės perspektyvos. Tokių pajėgų pirmutinis tikslas yra ne laimėti, bet nepralaimėti. Gebėjimas išlikti ir tęsti kovą – tai jau pergalė, nes užkerta kelią priešui laimėti ir jis atsiduria, šachmatų terminija, *patinėje situacijoje*.

Tarpukariu Lietuvos kariuomenė teritoriniu principu sprendė dvi esmines su krašto gynyba susijusias problemas:

1. rezervistų mobilizacijos bei karinių vienetų komplektavimo;
2. *teritorinės gynybos*:
 - a) teritorinė *priedanga* – infrastruktūros ardymas ir prieš pajėgų stabdymas;
 - b) teritorinis *pasipriešinimas* – neginkluota ir ginkluota kova savoje, bet prieš užimtoje teritorijoje, telkiant gyventojus, naikinant jo gyvąją jėgą, svarbius objektus, išteklius, komunikacijos linijas ir bendrai infrastruktūrą;
 - c) teritorinė *apsauga* – infrastruktūros ir kitų svarbių objektų apsauga, viešosios tvarkos palaikymas bei kova su priešo veikimu savųjų pajėgų užnugaryje⁹⁸.

Tenka konstatuoti, kad tarpukariu teritorinės gynybos užduočių vykdymui buvo pasitelkta sukarinta visuomeninė organizacija – Lietuvos šaulių sąjunga (LŠS), turėjusi platų autonominių ir decentralizuotų vienetų (kuopų ir būrių) tinklą, 1940 m. buvo apie 1 200 padalinių, kurie vienijo apie 88 tūkst. šaulių (rikių, rėmėjų, kandidatų, moterų ir vaikų), iš jų – 48 tūkst. rikiuotės

⁹⁸ Jokubauskas, V., „Teritorinė gynyba tarpukariu Lietuvoje“, *Savanas*, 2016, lapkritis / gruodis, Nr. 11–12 (489), p. 20–26.

šauliai⁹⁹, o reguliariuose daliniuose tarnavo 26 tūkst. karių ir 2 tūkst. civilių¹⁰⁰. Taigi, santykis reguliarių vienetų ir aktyvaus rezervo – teritorinių pajėgų – karių – 1 : 1,85, bet jis buvo ne nustatytas, o savaiminis, nes rikiuotės šaulių skaičiaus valstybė neribojo, tik ragino visuomenę jungtis į sąjungą, kad būtų didinamas aktyvus rezervas. Beje, prie šaulių struktūros išlaikymo valstybė prisidėdavo minimaliai, daugelis dalykų buvo finansuojami savišalpos principu arba šaulių būriams net imant paskolas iš bankų.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad LŠS štabas Kaune ar rinktinių vadovybė karo atveju tiesioginės įtakos šaulių būrių veiklai beveik neturėjo, karo pradžioje visi turėjo veikti savarankiškai pagal parengtus planus, o vėliau rodyti iniciatyvą, atsižvelgiant į padėtį vietoje. Teritorinių šaulių-partizanų vienetų vertė priklausė ne nuo jų skaitlingumo ir apginklavimo, bet nuo vado sumanumo, iniciatyvumo ir kovotojų motyvacijos. Esmine sąlyga pasipriešinimui laikyta vietos gyventojų parama ir palaikymas, todėl kovotojai turėjo elgtis labai atsargiai ir apdairiai vietos gyventojų atžvilgiu. LŠS struktūra buvo tokia lanksti, decentralizuota ir autonomiška (tai reiškia, kad, nelikus centrinio ar rinktinės štabo bei jų vadų, kiekvienas šaulių būrys toliau galėjo sėkmingai veikti, tęsti pasipriešinimą), kad, 1940 m. sovietams *de jure* likvidavus sąjungą, šaulių tinklas nebuvo sunaikintas, o jų skaičius buvo per didelis, kad net sovietai galėtų visus juos stebėti ar kontroliuoti¹⁰¹.

Vienu esminiu karinių operacijų sėkmės veiksniumi buvo laikomas greitis – susimobilizuoti bei susitelkti (2 pav.). Tačiau buvo baiminamasi netikėto puolimo, kol Lietuvos kariuomenėje dar net nepradėta visuotinė mobilizacija, kuri turėjo užtrukti iki 2 parų¹⁰². Būtent tiek laiko turėjo laimėti priedangos daliniai. Sprendžiant minėtą klausimą, buvo imtasi visos eilės priemonių: 1) pasienyje dislokuotos ir nuo mobilizacijos atleistos reguliariųjų pajėgų priedangos rinktinės (PR); 2) pasienio policijos ir pasienyje gyvenusių šaulių pagrindu ne ilgiau nei per 10 val. turėjo susimobilizuoti Pasienio apsaugos batalionai

⁹⁹ Iš 48 107 šaulių 19 067 buvo I rūšies, 8 902 – II rūšies iki 45 m. atsargos kariai, 16 448 – kariuomenėje netarnavę iki 45 m. vyrai, 3 372 – kariuomenėje tarnavę ir netarnavę daugiau negu 45 m. šauliai. LŠS tuo metu reikėjo dar apie 19 000 šautuvų, 1 000 lengvųjų kulkosvaidžių, 1 mln. šovinių ir 5 000 granatų: Dėl LŠS vado rašto Nr. 1378. 1940 m. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 591, apv. l. 43; LŠS vado 1940 m. balandžio mėn. raportas kariuomenės vadui. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 29–30.

¹⁰⁰ Grigoraitis, V., „Lietuvos kariuomenės automobiliai 1919–1940 m.“, *Lietuvos archyvai. Apie Lietuvos kariuomenę*, 1999, t. XII, p. 23–47.

¹⁰¹ *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*, sud. V. Kavaliauskas; J. Širvinskas, S. Jegelevičius. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 2005, p. 157–197.

¹⁰² Toks terminas buvo realus ir praktikoje patikrintas – 1930 ir 1937 m. vyko mokomosios, o 1939 m. rugsėjį – dalinė Lietuvos kariuomenės mobilizacija. Plačiau apie mobilizaciją žr.: Jokubauskas, V., „Lietuva ant karo slenksčio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija“, *Karo archyvas*, 2012, t. XXVII, p. 276–332.

(PAB)¹⁰³; 3) Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) nemobilizuojami nariai, pasitelkdami civilius vietos gyventojus, turėjo masiškai naikinti ir ardyti komunikacines linijas ir infrastruktūrą, o prieš užimtose teritorijose pradėti partizaninį pasipriešinimą, naikinti štabus, atsargas, gyvąją jėgą ir t. t.

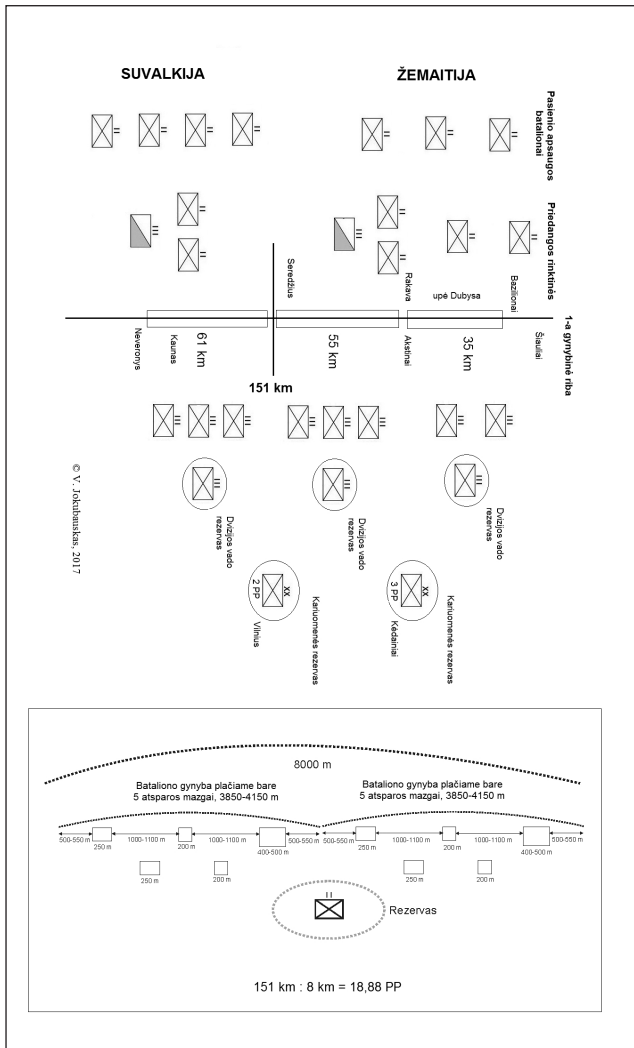
1940 m. Lietuvos kariuomenės štabas laikėsi nuomonės, kad būtų netikslinga iš nemobilizuojamų šaulių formuoti kuopas ar batalionus ir juos naudoti statiškai gynybai, stabdymui ar puolimui, todėl šauliai turėjo veikti: 1) smulkiais padaliniais (skyrtais ir būriais) arba net pavieniui; 2) savose, gerai pažįstamose vietovėse ir 3) šauliams turėjo būti duodamos tik tokios užduotys, kurioms jie parengti. Atsižvelgiant į tai, formuluoti trys uždaviniai nemobilizuojamiems šauliams: a) puldinėti prieš pajėgas jo užnugaryje; b) saugoti svarbius objektus savame užnugaryje ir c) stabdyti prieš judrius junginius¹⁰⁴. Pastarasis uždavinys laikytas pačiu svarbiausiu. Partizaniniams veiksmams, kurie įvardyti pavojinga, bet labai garbinga veikla prieš užnugaryje, iš anksto šaulių sąrašai nebuvo sudaromi, nes kiekvienas šaulys, atsidūręs prieš užimtoje teritorijoje, turėjo pradėti partizaninį pasipriešinimą be papildomų įsakymų¹⁰⁵.

Priedanga buvo viena esminių priemonių, siekiant laimėti laiko reguliariųjų pajėgų mobilizacijai ir sutelkimui. Tarpukariu reguliarioji Lietuvos kariuomenė planavo kariauti, stabdant priešą plačiais barais, gintis pagrindinių upių (Dubysa, Nevėžis, Šventoji, Nemunas, Neris) ribose. Karas turėjo būti manevrinis, o pozicinis atmestas kaip neįmanomas Lietuvos sąlygomis. Visais atvejais pagrindinės pajėgos turėjo telktis į rytus nuo Dubysos, į vakarus nuo Šventosios ir į šiaurę nuo Kauno ir kovodamos trauktis link Latvijos, priklausomai nuo prieš puolimo krypties.

¹⁰³ Pasienio apsaugos dalims mobilizuoti direktyva, 1940 m. vasario 20 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 587, l. 2–9.

¹⁰⁴ Šaulių panaudojimo reikalu [1940 m.]. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 8–9.

¹⁰⁵ Nurodymai šauliams priedangai panaudoti, 1940 m. balandžio 16 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1153, 2 apv. l.

2 pav. Lietuvos reguliariosios kariuomenės sutelkimo bei paskirstymo principinė schema 1940 m. pagal operacijų planą „V“ (Vokietija) ir veikimo plačiais barais metodiką

Sudaryta pagal: *Pėstininkų statusas P-51. II dalis. Kautynės*. 2 laida, Kaunas: Spaudos ir švietimo skyrius, 1939; Priedangos uždaviniams vykdyti, 1940 m. kovo 23 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 591, l. 34–36. *Pastaba: Lietuvos kariuomenė planavo ginti barą tarp Šiaulių ir Kauno palei Dubysos (intensyviai buvo atliekami paruošiamieji darbai, kad būtų fortifikuotos šios pozicijos) ir Nemuno upės. Ir numatė, kad šiaurinį flangą dengs Latvijos ir SSRS pajėgos (iš bazių Kurše), o pietinį flangą – SSRS karinės pajėgos, įsikūrusios Prienuose ir Alytuje bei papildomai atvyksiančios. Lietuvos kariuomenės gynyba rėmėsi stabdymo ir veikimo plačiais barais metodų taikymu.*

1939–1940 m., priedangos metu, pereita prie „celių“ (plotelių) taktikos (3 pav.). Buvo paskaičiuota, kad kiekvienam šaulių būriui Lietuvoje vidutiniškai teko po 70 km² (10 x 7 km) teritorija su maždaug 2 500 gyventojų. Tikėtasi, kad, įvykūžius mobilizaciją, tokiuose ploteliuose liks mažiausiai po 1 000 dar-

bingų žmonių, ne mažiau 150 arklių ir 75 vežimai. Pasitelkdami šiuos pajėgumus, šauliai turėjo organizuoti ir vadovauti infrastruktūros ardymo darbams, naikinti tiltus, perkasti kelius arba juos užversti medžiais. Kliūčių rengimas ir ardymo darbai planuoti dviem lygiais (laipsniais), gavus įsakymą vykdyti darbus 1-uju lygiu, keliuose turėjo būti palikta galimybė pravažiuoti su arklių traukiamu vežimu, nenaikinami geležinkeliai, 4 m ir ilgesni tiltai, svarbūs kelių mazgai, ypač miestuose, bet pasiruošiama jų naikinimui. Karinei vadovybei įsakius vykdyti 2-ojo lygio darbus, visa infrastruktūra turėjo būti sunaikinta. Du lygiai buvo reikalingi tam, kad šaulių būriai iš anksto galėtų atlikti dalį darbų, bet neužkirstų kelio savų mobilizuojamų rezervistų ir karinių pajėgų judėjimui. Tokiu būdu Lietuvos teritorija karo atveju būtų apraizgyta savotiško voratinklio arba turėjo atrodyti lyg bičių korys, valdomas iš kariuomenės ir divizijų štabų. Teigta, kad „šiam voratinklyje mūsų [Lietuvos] kariuomenė gali manevruoti laisvai <...>, gi priešojudrioji kariuomenė visur gali eiti tik palaiginti lėtu tempu. Tuo būdu mūsų kariuomenė turėtų laiko reaguoti į visokius priešoj sausumos kariuomenės judrius junginių judesius.“¹⁰⁶ Ardymo darbus 2 km nuo pasienio ruože turėjo atlikti PAB padaliniai¹⁰⁷.

Sunkiau priešoj įveikiamas ar sparnuose apeinamas kliūtis šauliai-partizanai turėjo ginti iš pasalų. „Ploteliai“ turėjo apimti vieno šaulių būrio veikimo teritoriją, suteikiant to būrio pavadinimą, pvz., „Veiviržėnų plotelis“. Tam tikras skaičius plotelių, buvusių toje pačioje operacijų kryptyje, buvo jungiami į rajonus, pavaldžius priedangos rinktinių ir divizijų vadams. Tarkim, II pės-tininkų divizijos teritorijoje XVII Šakių, VIII Vilkaviškio, XIV Marijampolės ir IX Seinų šaulių rinktinių teritorijose buvo numatyta 15 „plotelių rajonų“¹⁰⁸. Būrių „ploteliai“ buvo dalinami į „narvelius“¹⁰⁹. Iš savo „plotelio“ išstumti šauliai turėjo trauktis į iš anksto numatytas vietas ir prisijungti prie kitų pasi-priešinimo ribą ginančių šaulių. Tokiu būdu kiekviena giliau teritorijoje esanti pasipriešinimo riba būtų ginama vis gausesnėmis šaulių pajėgomis¹¹⁰. Bet tik tol, kol bus vykdomi priedangos veiksmai. Štai 1940 priedangos vienetams Vermachto invazijos atveju buvo keliamas uždavinys Žemaitijoje iki 48 val. išsilaikyti linijoje: Telšiai–Janapolė–Varniai–Laukuva–Kaltanėnai–Nemakščiai–Viduklė–Kalnumai¹¹¹.

¹⁰⁶ Žr. 104 išnašą, l. 8–11.

¹⁰⁷ Nurodymai PABn panaudoti, 1940 m. balandžio 29 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1153, l. 9.

¹⁰⁸ Žr. 105 išnašą, l. 3–4.

¹⁰⁹ Kliūčių-ardymų Veiviržėnų plotelyje skaidrė, priedas Nr. 2 (pavyzdys). 1940 m. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 608, l. 23.

¹¹⁰ Šauliams priedangai panaudoti nurodymai, 1940 m. kovo 13 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 608, l. 2.

¹¹¹ Laikinieji nurodymai III PD vykdyti priedangą, 1940 m. kovo 16 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1155, l. 1–6.

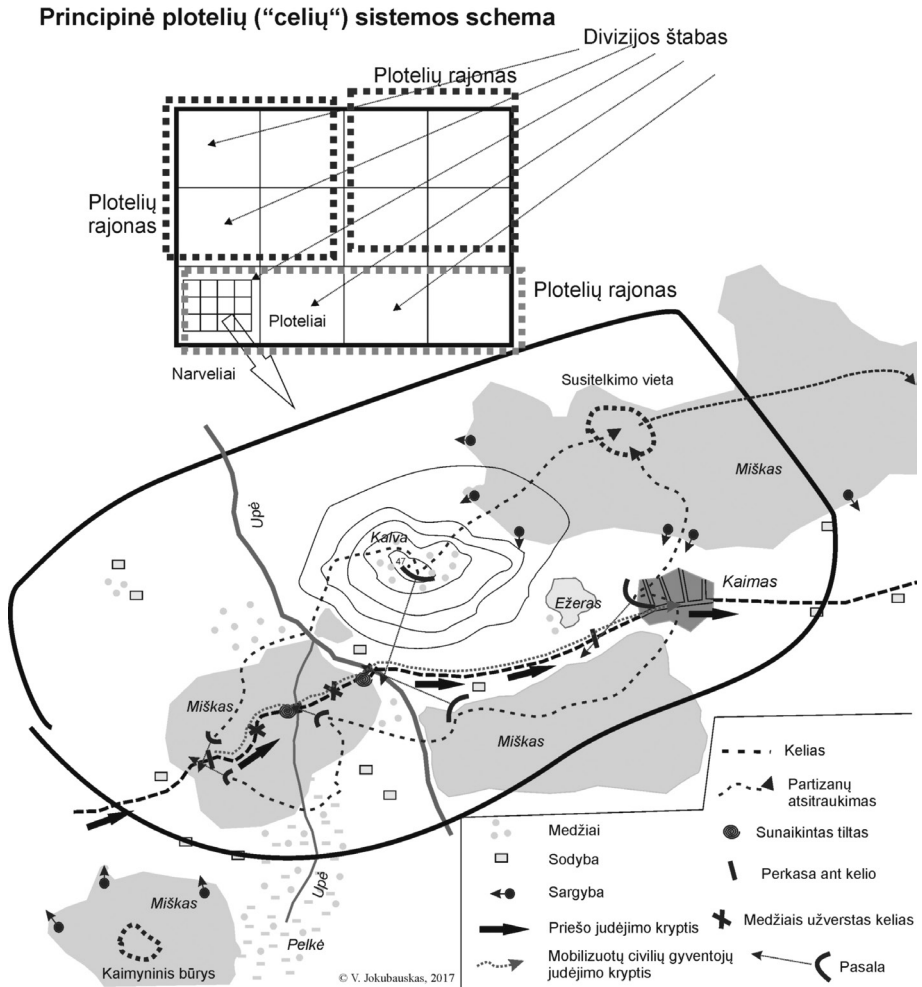
Tuo metu, bandant rasti užsienio analogų tokiai „plotelių“ taktikai ir šaulių panaudojimo galimybėms, buvo teigiama, kad šauliai tiko kovai su mechanizuotais priešo junginiais, bet tik savoje teritorijoje, kai palaiko vietos gyventojai, o karo veiksmai vyksta plačiu frontu. Ir konstatavo, kad „Nei viena Europos didžioji valstybė tokiose sąlygose kovoti nesirengė ir nesirengia, tad nėra ko stebėtis, kad ieškant užsienyje nerandama tokių pavyzdžių, kurie tiktu mažai valstybei, besirengiančiai kovoti plačiais frontais savoje teritorijoje. Mažos valstybės dažniausia aklaai seka didelių valstybių pavyzdžius, todėl ir mažos valstybės pavyzdžių nėra ko ieškoti. Reikia kurti be pavyzdžių, paimtų iš šalies, remiantis tik geru savų sąlygų pažinimu.“¹¹²

Pavyzdžiui, remiantis 1940 m. planu, gavus įsakymą, XV Kretingos šaulių rinktinės 6-ojo Kartenos šaulių būrio vadas turėjo skirti 4 ginkluotus šaulius Kartenos pašto apsaugai ir 8 šaulius tilto per Minijos upę apsaugai. 8 šauliai-instruktoriai ir 14 piliečių turėjo vykdyti kelio Kretinga–Kartena, 3 km į vakarus nuo Kartenos, užvertimo darbus. Šauliai su civiliais turėjo iškasti 1,5 m pločio ir 1,5 gylio griovį per visą kelią bei užversti medžius ant kelio. Minėtiems darbams gyventojai turėjo pasiimti 6 kastuvus, 2 laužtuvus, 4 pjūklus ir 6 kirvius. Šalia buvusią daubą paruošti sprogdinimui. Šias kliūtis ginti turėjo likti 8 šauliai, kurie, priešui pradėjus kelio atlaisvinimo darbus, turėjo užimti pozicijas Abakų kaime, Minijos kairiajame krante. 8 šauliai-instruktoriai ir 12 piliečių turėjo paruošti deginimui tiltą per Miniją Kartenoje. Šiaudus ir žabarus turėjo paimti iš arčiausiai gyvenusių gyventojų, o 80 kg žibalo turėjo namuose saugoti šaulys Kostas Zajančkauskas. Tiltu naikinimui darbininkai turėjo atsinešti 3 laužtuvus, 5 kirvius ir 6 pjūklus. Šaulių būrio vadas taikos metu turėjo pasirūpinti, kad visi ardymo darbuose dalyvausiantys piliečiai iš anksto žinotų, kokius įrankius turi atsinešti¹¹³. Mobilizacijos atveju Kartenos šaulių būriui turėjo vadovauti jns. puskarininkis Stasys Brazdenkis, jo pavaduotojai būtų buvę eiliniai Kostas Zajančkauskas ir Jonas Rimkus. 1940 m. būryje buvo 44 šauliai, kurie karo atveju turėjo likti vietoje. Šauliai turėjo 2 kulkosvaidžius, 49 šautuvus ir 12 tūkst. šovinių bei 3 pistoletus ir 75 šovinius jiems¹¹⁴. Tai tik vieno būrio veiklos karo atveju planas, o tokių būrių buvo šimtai.

¹¹² Žr. 104 išnašą, l. 9–9 apv. l.

¹¹³ Įsakymas XV (Kretingos) šaulių rinktinės 6 Kartenos šaulių būrio vadui [1939–1940 m.]. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 579, l. 18.

¹¹⁴ XV Kretingos šaulių rinktinės sudėties ir ginklavimo žinios, 1940 m. sausio 1 d. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 576, l. 48.

3 pav. Plotelių ir narvelių teritorinei priedangai vykdyti sistemos 1940 m. principinis pavyzdys

Sudaryta pagal: Šaulių panaudojimo reikalą [1940 m.]. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 8–11; Šaulių priedangai panaudoti nurodymai 1940 m. kovo 12 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 608, l. 16–23; Jokubauskas, V., „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014, p. 420–425; Jokubauskas, V., Vygantas, V., Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923–1939 metais. Klaipėda: Druka and Lietuvos kariuomenės, Karo kartografijos centras, 2016. Pastaba: Parengtas, remiantis Lietuvos kariuomenės planais bei plačia archyvinė dokumentų baze, bet nėra konkrečios situacijos kopija.

Priešo puolimo iš vakarų atveju, pasiekus I gynybinę ribą (Dubysos upę), šaulių-partizanų vadovaujami iš vietos gyventojų susiformavę būriai tu-

rėjo pereiti prie *teritorinio pasipriešinimo* priešo užimtoje teritorijoje¹¹⁵. Iš esmės, tai partizaniniai veiksmai, kuriems tarpukariu Lietuvoje buvo skiriamas išskirtinis dėmesys. Čia tenka pabrėžti, kad buvo remiamasi sava 1918–1923 patirtimi, analizuoti istoriniai atvejai bei teorinės koncepcijos, atidžiai stebėtos tarpukario kitų šalių patirtys. Būtina pabrėžti, kad partizaninis veikimas turi dvi sampratas: 1) tai judėjimas, dažnai kylantis spontaniškai reflektuojant į situaciją; kurio dalyviai turi aiškią politinę programą; 2) planingi ir koordinuoti karinių pajėgų inspiruoti veiksmai: a) priešo užnugaryje veikia specialiai ten pasiūsti (reidas, desantas) iš reguliariųjų pajėgų karių-savanorių suformuoti vienetai; b) susiburia ir veikia priešo užnugaryje tikslingai ar atsitiktinai likę kariai / šauliai, į savo būrius kooptuojantys naujus kovotojus iš vietinių civilių gyventojų tarpo. Ir tai gali būti permaininga. Tarkim, spontanišką judėjimą (pvz., Šaulių sąjunga 1919 m.) galima apjungti ir pradėti koordinuoti valstybiniu mastu. Vienu metu gali veikti ir reguliarūs vienetai, pasiūsti vykdyti kovines užduotis į priešo užnugarį, ir ten nuolatos veikiantys partizanų būriai ir t. t. Visais atvejais svarbiausia yra motyvuoti kovotojai, sumanūs jų vadai ir plati vietos gyventojų parama bei palaikymas. Apibendrintai – visuomenės valia priešintis.

Trečias teritorinės gynybos – *apsaugos* – pobūdis ir tęstinumas priklausė nuo priešo veiksmų ir savųjų pajėgų gebėjimo atsilaikyti. Tarpukariu jų funkcijų spektras buvo platus ir apėmė ne tik fizinę objektų apsaugą¹¹⁶, bet ir kovą su šnipinėjimu, priešo dezinformacija, gandais, panikos skleidimu¹¹⁷ ir t. t. Be to, apsaugos vienetai visada turėjo būti pasiruošę pereiti į pasipriešinimą ir atvirkščiai, pasipriešinimą vykdę būriai, sugrįžus savosioms reguliarioms pajėgoms, turi pradėti apsaugą (pvz., 1941 m. birželio sukilimas), taip likviduojant užsilikusius priešo karius, užtikrinant visuomenės saugumą bei objektų apsaugą ir atpalaiduojant reguliariųjų vienetų karius nuo savojo užnugario apsaugos funkcijų.

Priedangos uždaviniais vykdyti buvo skirti 6 pėstininkų batalionai (Plungės ir Žemaičių Naumiesčio kryptyse po vieną batalioną, o Tauragės ir Marijampolės – po pulką iš dviejų batalionų). Lietuvos kariuomenės vertinimais, priedangos daliniai pagrindinės Dubysos–Nemuno upių ribos nepasiekė ir bus prieš sunaikinti. Šiaurinis flangas – 35 km, centrinis – 55 km, pietinis – 39 km, Kauno gynybinis ruožas – 14 km. Buvo paskaičiuota, kad šiauriniam barui gin-

¹¹⁵ Plačiau apie partizaninius veikimo metodus tarpukariu žr.: Jokubauskas, V., Vygantas, V., *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923–1939 metais*, Klaipėda: Druka ir Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras, 2016, p. 66–92.

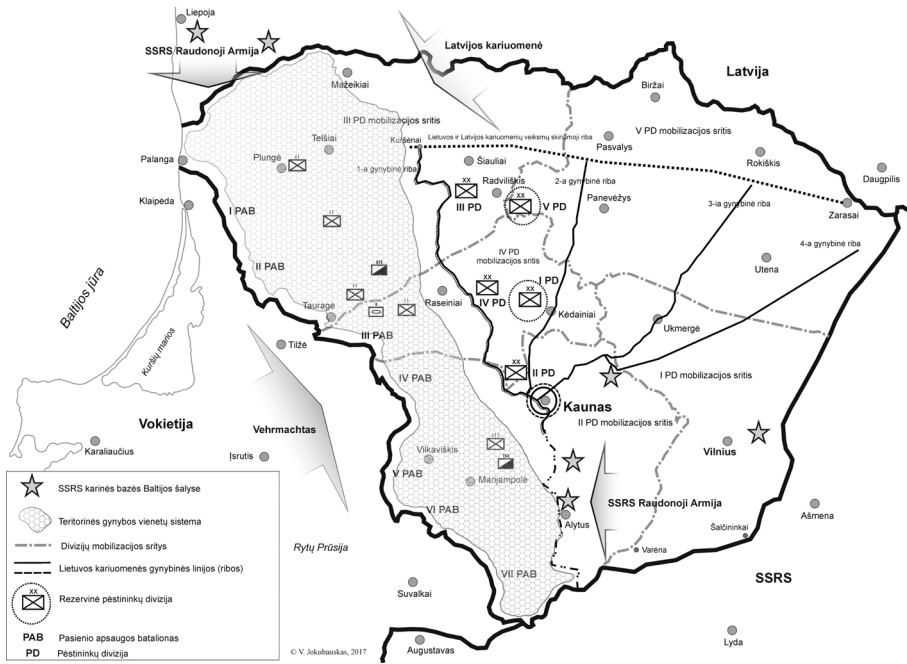
¹¹⁶ 1940 m. gegužės 3 d. kariuomenės štabo įsakymas LŠS vadui. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 41.

¹¹⁷ Žr. 72 išnašą, p. 673–689.

ti mažiausiai reikėjo 3 PP, centriniam ir pietiniam su Kaunu – po 4 PP, rezerve – 3 PP, iš viso – 14 PP, užnugario apsaugai turėjo likti 1–2 PP, o priedangoje – 2 PP. Tokiu būdu buvo paskaičiuotas minimalus pėstininkų pulkų skaičius – 17–18 PP. Planuota, kad šiauriniame flange PP pagrindinėse pozicijose turėjo ginti po 17,5 km, centre – po 18,3 km, pietiniame flange Nemuną nuo Dubysos iki Neries turėjo ginti vienas pulkas ir jam būtų tekęs 39 km frontas. Kauno priegose pulkai turėjo ginti po 7 km. Kauno gynybai iš rytų, 8 km bare buvo numatomas batalionas¹¹⁸. Taigi, pėstininkų vienetai turėjo veikti labai plačiuose baruose – nuo 7 km iki 39 km, o baro ilgį lėmė gamtinių kliūčių pobūdis bei operacijų krypties svarba. Palei Nemuną, nuo Dubysos iki Neries, kur nebuvo nė vieno tilto, pulkas „patikimai sekti“ turėjo 39 km. Dubysos upės riboje pulkams teko po 17–18 km, o fortifikuotiems Kauno priemiesčiams – tik po 7 km. Didesnė pajėgų prie Kauno koncentracija buvo dėl dviejų priežasčių: 1) Kaunas laikytas centriniu atsparos punktu ir jį planuota išlaikyti kuo ilgiau; 2) miestas *de facto* buvo sostinė, kur veikė centrinės valdžios įstaigos, buvo didelis karinių pajėgų mobilizacijos ir atsargų saugojimo centras, kuri buvo būtina išlaikyti bent keletą dienų. Dalis karinio turto turėjo būti palikta Kaune ją ginančiai divizijai aprūpinti, dalį turto buvo numatyta decentralizuotai išdėstyti Nevėžio ir Šušvės upių tarpupyje. Šios atsargos būtų skirtos Dubysos upės riboje besiginančioms pajėgoms ir jų turėjo užtekti savaitei¹¹⁹.

¹¹⁸ Priedangos uždaviniams vykdyti, 1940 m. kovo 23 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 591, l. 34–36.

¹¹⁹ Evakuacijos reikalai, 1940 m. balandžio 1 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1020, l. 10.

4 pav. Lietuvos kariuomenės teritorinės priedangos, karinių pajėgų sutelkimo ir gynybos planas 1940 pagal operacijų planą „V“

Sudaryta pagal: Šaulių panaudojimo reikalą [1940 m.]. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 8–11; Šaulių priedangai panaudoti nurodymai 1940 m. kovo 12 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 608, l. 16–23; Lietuvos kariuomenės štabo I skyriaus referavimas, 1939 m. spalio 10 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1152, l. 11–18; Kariuomenės dislokacijos reikalą, 1940 m. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 607, l. 26; Priedangos uždaviniams vykdyti, 1940 m. kovo 23 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 591, l. 34; Evakuacijos reikalą, 1940 m. balandžio 1 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1020, l. 8.

1939 m. pabaigoje–1940 m. pirmoje pusėje Vokietijos puolimo atveju buvo numatytos 4 gynybinės ribos, kurias traukdamiesi ir manevruodami turėjo ginti reguliarieji daliniai (4 pav.)¹²⁰. Karo atveju Vokietijos pajėgų pirmuoju tikslu laikyta ribos Dauguvos upės–Baranovičiai pasiekimas¹²¹. 1940 m. kovą priedangos nurodymuose Kariuomenės štabas numatė, kad „tenka turėti galvoje, kad latviams nuo Dubysos upės pasitraukus, tarp jų ir mūsų kariuomenių gali atsirasti spraga.“¹²² 1940 m. balandį kariuomenės štabo I skyrius

¹²⁰ Lietuvos kariuomenės štabo I skyriaus referavimas, 1939 m. spalio 10 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1152, l. 11–18.

¹²¹ Kariuomenės dislokacijos reikalą, 1940 m. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 607, l. 26.

¹²² Žr. 118 išnašą, l. 34.

rašė, kad buvo rengiamas susitarimas su Latvijos kariuomene dėl jos veikimo šiaurinėje Lietuvos teritorijoje¹²³. Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas div. gen. Stays Pundzevičius, jau gyvendamas JAV, prisiminė, kad dar 1939 m. jis vyko į Rygą suderinti planą „R“¹²⁴, todėl neatmestina, kad aptarė ir „V“ planą. Kariuomenės štabe buvo svarstoma, kad SSRS karinės pajėgos parems Lietuvą Vokietijos puolimo atveju ir tikėtasi, kad ateityje savo operacijų planus reikės suderinti su RA, o „operacijų planų pagrindu turėtų būti „V“ variantas, t. y. operacinis planas prieš vokiečius.“¹²⁵

4. Valstybingumo netekus: 1941 ir 1944–1945 m. pasipriešinimas

1940 m. birželį sovietinė Lietuvos okupacija SSRS pavyko kaip iš vadovėlio pagal Sun Tzu karo meno principus. Politiniais sprendimais pati Lietuvos vyriausybė eliminavo karinio pasipriešino grėsmę, kariuomenė ir šauliai iš savo vadovybės gavo aiškius ir tvirtus nurodymus – nesipriešinti ir okupacines pajėgas sutikti draugiškai, nors pagal planus šauliai karo atveju turėjo susirinkti greitai į iš anksto numatytas vietas, kur buvo saugomi ir ginklai. Netikėto užpuolimo atveju „šauliai susirenka ir uždavinius vykdo automatiškai, nelaukdamo įsakymo.“¹²⁶ Nepaisant kelių incidentų (pasieniečio nužudymo ir šūvių iš pasalų), Lietuva buvo užimta be didesnio kraujo praliejimo, o taip ir Latvija bei Estija sausuma buvo atkirstos nuo Vokietijos. Šauliai, turėję priešintis bet kokiam agresoriui be įsakymų, gavę nurodymus nepradėti veikti, net bandė demonstruoti lojalumą naujai vyriausybei. Paskutinis ministras pirmininkas Antanas Merkys ir jo pavaduotojas Kazys Bizauskas, aktyviausiai birželio 15 d. naktiniame posėdyje pasisakę už SSRS ultimatumo besąlygišką priėmimą, tuoj sovietų buvo suimti – vienas buvo išstremtas, kitas – sušaudytas. Visuomenėje tvyrojo padėties nesuvokimo atmosfera. Visuomenė negavo savalaikės ir adekvačios informacijos apie padėtį šalyje bei iškilusias grėsmes. 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos laikraščiai išėjo su antraštėmis apie Paryžiaus kapituliaciją – europiniai įvykiai užgožė Lietuvos bei kitų Baltijos šalių okupaciją, o pirmosiomis dienomis ir sovietai nesiėmė veiksmų, kurie būtų sukėlę visuomenės neri-

¹²³ Žr. 119 išnašą, l. 8.

¹²⁴ Eidintas, A., *Gyvenimas Lietuvai. Vincas Mašalaitis ir jo darbai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015, p. 249.

¹²⁵ Žr. 121 išnašą, l. 26.

¹²⁶ Šauliams mobilizacijos ir operacijų metu panaudoti nurodymai, 1939 m. balandžio 5 d. LCVA, f. 1326, ap. 1, b. 320, l. 10–11.

mą, pasipiktinimą ar pasipriešinimą. Net VDU profesorius, istorikas Zenonas Ivinskis, apie sovietų okupaciją savo dienoraštyje pradėjo samprotauti tik nuo 1940 m. birželio 21 d., t. y. kone po savaitės. Istoriko Artūro Svarausko teigimu, „apie ne tokios raštingos ir ne taip greitai politiniuose įvykiuose besiorientuojančios lietuvių visuomenės nuostatas kol kas galima tik spėlioti.“¹²⁷

1939 m. VDU rektorius, pedagogas ir filosofas Stasys Šalkauskis samprotavo: „jau ir dabar turime piliečių, kurie dėl tikrų ar įsivaizduotų skriaudų pasiilgsta svetimos valdžios. Tokių piliečių pas mus paskutiniaisiais laikais buvo dauginama, kai tuo tarpu juos reikėjo moraliai nuginkluoti ir, svarbiausia, perauklėti. Bet tam reikia bent kiek nusimanyti apie visuomeninio auklėjimo metodus. Mums reikia priešvergovinės apsaugos lygiai tokio pat laipsnio, kaip ir priešlėktuvinės apsaugos: paskutinės, kad išlaikytume savo fizinę gyvybę, pirmosios, kad išsaugotume moralinę gyvybę; bet, deja, ir viena, ir antra apsauga neišėjo dar iš gimimo stadijos. Toliau jau norėčiau ne kalbėti, bet rėkti...“¹²⁸ 1940 m. vasarį agronomas Vytautas Vazalinskas, negailėdamas valdžiai kritikos dėl skurdo ir socialinės atskirties, rėžė tiesiai: „plačiosios tautos masės, ūkininkija ir darbininkija, dėl mūsų neišmintingumo iš viso nuo rūpinimosi valstybės bendraisiais krašto ir tautos reikalais atpalaiduotos. Todėl jose yra įsigalėjęs pasyvumas ir niekuo nesidomėjimas.“¹²⁹ Socialinių problemų aktualumą valstybės saugumo ir gynybos kontekste pabrėžė ir kiti tarpukario autoriai, į tai dėmesį atkreipė ir Valstybės saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis. Labai taikliai padėtis buvo apibūdinta to meto spaudoje: „kai nebus griovio tarp pertekusių ir skurdžių, tarp persisotinusių ir išalkusių, tarp dykinėjančių ir pervargusių, tarp apšviestųjų ir mažiau mokytų, tada bus gera Tėvynei ir visiems jos vaikams“, –pabrėžta, kad „svarbus nepriklausomybės išlaikymo veiksnys yra visame krašte įgyvendinimas *socialinio teisingumo* arba, kitaip sakant, teisingas turto ir uždarbio paskirstymas.“¹³⁰

Šiame kontekste 1940 m. nesuveikė gynybos koncepcijos ir parengti planai. Tačiau per metus sovietų valdžia sugebėjo iš letargo miego pažadinti nemenką dalį visuomenės. Areštai, represijos, turto nacionalizavimas, atleidimai iš pareigų įelektrino visuomenę, o galutinis ir riebiausias taškas buvo 1941 m. birželio 14–18 d. trėmimai, kai, likus vos kelioms dienoms iki Vokietijos invazijos pradžios, į SSRS gilumą (Sibirą) buvo ištremta 17,5 tūkst. žmo-

¹²⁷ Svarauskas, A., „Valstybinė opozicija ir politinė krizė Lietuvoje 1940 m. okupacijos išvakarėse“, *Istorija*, t. LXXXX, 2013, p. 32.

¹²⁸ Šalkauskis, S., „Gerbiamašis pone redaktoriau [Lietuvių tauta ir jos ateitis]“, *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 14–15 (428–429), p. 316.

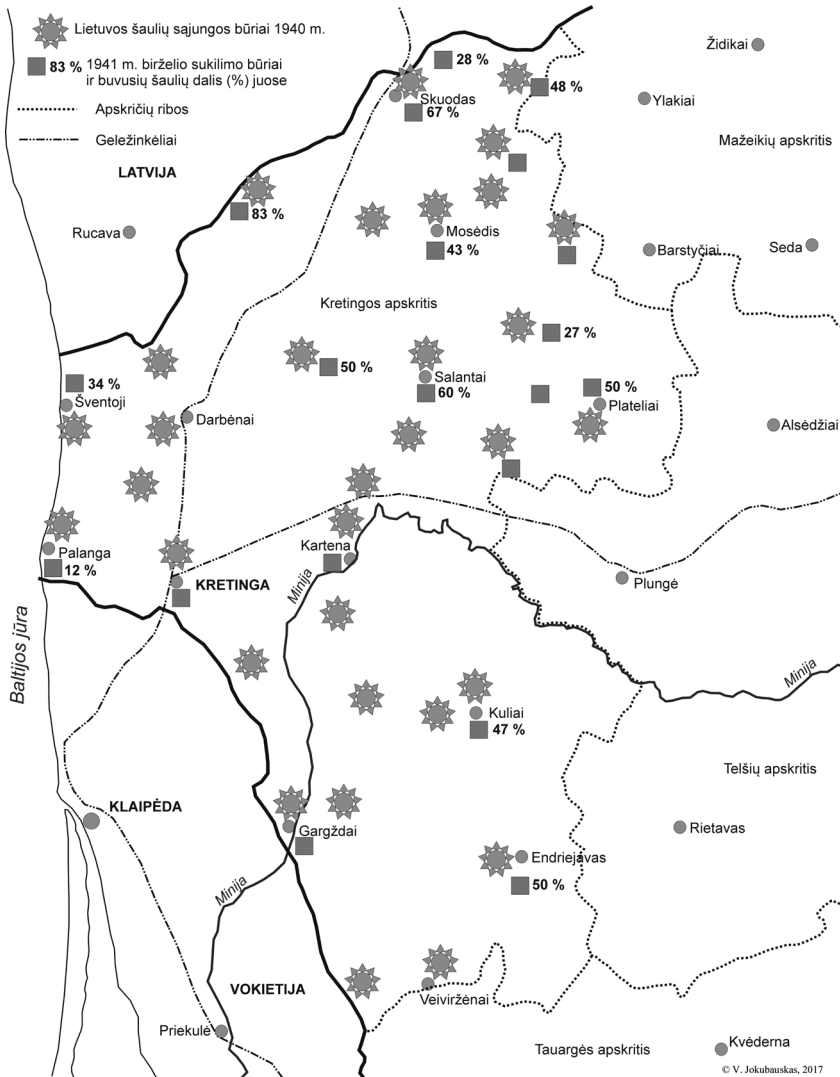
¹²⁹ Vazalinskas, V., „Tautos gerovės besiekiant“, *Naujoji Romuva*, 1940, vasaris, Nr. 5 (473), p. 77–79.

¹³⁰ Žr. 72 išnašą, p. 673–689.

nių. 1941 m. birželio sukilimas¹³¹, kai, Vokietijai pradėjus įgyvendinti planą „Barbarosa“, *Vermachtas* įsiveržė į SSRS, prieš metus sovietų okupuotoje bei aneksuotoje Lietuvoje prasidėjo sukilimas. Sukilimo metu buvo pasitelkta du šimtmečius kurta teritorinė šaulių būrių struktūra, nors pati sąjunga formaliai 1940 m. liepą ir buvo panaikinta. Tačiau socialinio tinklo sovietai neįstengė nei sunaikinti, nei efektyviai sekti. Iš esmės, sukilimo metu kovotojų būriai veikė pagal tarpukario Lietuvos gynybines koncepcijas, tik greta veikė ne Lietuvos, bet jau Vokietijos reguliarioji kariuomenė. Tokie teritorinės gynybos (sukilėlių) būriai gana operatyviai ir efektyviai perėmė svarbių objektų apsaugą, gaudė užsilikusius raudonarmiečius, Lietuvos gilumoje bei rytinėse apskrityse dalyvavo ir aktyvesniuose ginkluotuose susidūrimuose su sovietų kariais¹³². Šios sukilėlių pajėgos nebuvo sutelktos ir jų veiksmai nekoncentruoti konkrečioje kryptyje, kaip tai dažniausiai daro manevriniai reguliariųjų pajėgų vienetai. Sukilėlių būriai buvo pasklidę po visą Lietuvą (pvz., 5 pav. Kretingos apskrities atvejis), o jų branduolius sudarė buvę Lietuvos šaulių sąjungos nariai.

¹³¹ Jankauskas, J., *1941 m. birželio sukilimas Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2011, p. 540.

¹³² Girdžiūtė, Ž., „Šauliai – 1941 m. birželio sukilėliai: Kretingos apskrities atvejis“, *Istorija*, 2014, t. 94, Nr. 2, p. 5–22; Noreika, D., „Šauliai, Birželio sukilimas ir partizaninis karas: Šiaurės rytų Lietuvos atvejis“, *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 3 (101), p. 221–234; Noreika, D., „1941 m. Birželio sukilimas: fenomeno pažinimo ir vertinimo problemos“, in *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXII). Ed. by V. Jokubauskas, V. Safronovas. Klaipėda, 2016, p. 144–178.

5 pav. Kretingos apskrities 1941 m. birželio sukilimo dalyvių būrių išsidėstymas

Iš 534 identifikuotų Kretingos apskrities teritorijoje veikusių būrių sukilėlių 194, arba 36,33 %, buvo buvę Lietuvos šaulių sąjungos nariai. Sudaryta pagal: Girdžiūtė, Ž., Šaulių vaidmuo 1941 metų birželio sukilime: Kretingos apskrities atvejo tyrimas [bakalaurinis darbas], Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2012, p. 74.

Naujas kovos etapas prasidėjo 1944, kai Lietuvą vėl pasiekė Raudonoji armija ir prasidėjo 2-oji sovietinė okupacija. Tuo metu Lietuvos visuomenėje būta nuomonės, kad geopolitinė padėtis panaši kaip 1918–1919 m., kai pralai-

mėjusios Vokietijos pajėgos traukiasi, o iš paskos slenka pakrikusi Raudonoji armija. Lietuvos laisvės armijos (LLA) Kriaunų grupei vadovavusiam šauliui ir 1941 m. birželio sukilimo dalyviui Tomui Sabaliauskui „buvo skirta užduotis organizuoti Obelių valsčiaus Kriaunų miestelio LLA skyrių, į jį įtraukiant „baltuosius partizanus“ (Birželio sukilimo dalyvius), šaulius ir kitus asmenis. Be to, man [T. Sabaliauskui – V. J.] buvo nurodyta, kad įtraukiant žmones į LLA organizaciją, neminėčiau LLA pavadinimo, bet sakyčiau, kad renkami savanoriai, kovosiantys dėl nepriklausomos Lietuvos, taip kaip 1918–1919 m.“¹³³ Analogiškai (kaip ir 1919 m.) sovietai ir 1944 m. pradėjo vykdyti ir mobilizaciją į Raudonosios Armijos gretas¹³⁴. Tačiau 1944 m. Lietuvą pasiekė visiškai kitokia nei 1918 m. armija iš Rytų. Dešimtys tūkstančių Lietuvos gyventojų įsitraukė į partizaninį karą, jo metu Lietuvos teritorijoje susikūrė nedideli partizanų būriai ėmė jungtis į stambesnius junginius, vėliau – į apygardas. Apygardą sudarė 2–5 rinktinės, šios skirstėsi į kuopas (tėvūnijas), būrius, skyrius. 2–3 apygardos sudarė sritį¹³⁵ (6 pav.).

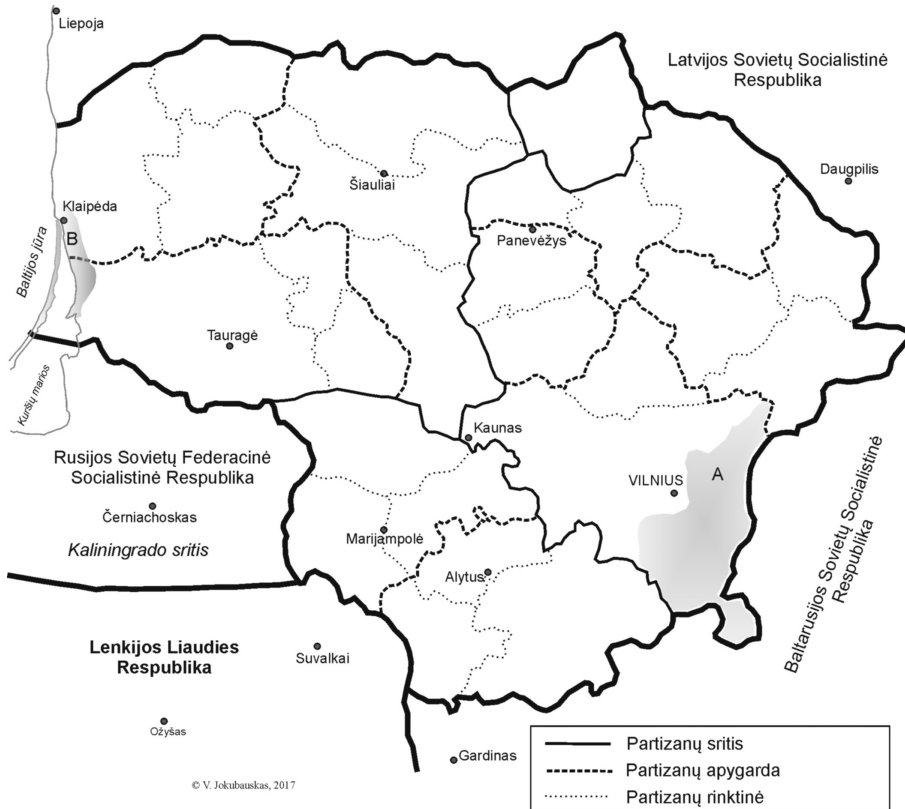
Taigi, veikė teritorinė struktūra. Įžvelgiamas partizanų pagrindžio valstybės buvimas, nors tai – dar platesnių tyrimų reikalaujantis klausimas¹³⁶. 1944–1953 m. Lietuvos partizaninis karas buvo plačiai tyrinėtas reiškinys, tačiau galima konstatuoti, kad sovietai, norėdami pasiekti pergalę, ėmėsi kovos ne tik prieš partizanus, bet ir prieš Lietuvos visuomenę. Masiniais civilių gyventojų trėmimais, teroru, diversinių grupių veikla ir kolektyvizacija buvo palaužtas Lietuvos visuomenės pasiryžimas remti kovojančius partizanus, pasėta baimės ir nepasitikėjimo atmosfera, o galiausiai sunaikintas ir ekonominis potencialas (ūkininkai), svarbus kovotojų aprūpinimui.

¹³³ Noreika, D., „Partizano asmuo ir kova“, in *Balys Vaičėnas. Partizano sąsiuviniai. Lokio rinktinės vado dienoraštis, laiškai, manifestiniai tekstai*. Parengė K. Driskius, R. Mozūraitė, P. V. Subačius. Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2013, p. xi–xii.

¹³⁴ Tininis, V., *Prievartinė mobilizacija į Raudonąją armiją*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2014, p. 312.

¹³⁵ Antisovietinis pasipriešinimas 1944–1953 m. [žr. 2017-09-25] <http://genocid.lt/centras/lt/1486/a/>.

¹³⁶ Petrauskienė, A., „Lietuvos partizanų pagrindžio valstybės bruožai“, *Tautosakos darbai*, t. 53, 2017, p. 155–174.

6 pav. Partizaninio pasipriešinimo sovietinei okupacijai 1944–1953 m. Lietuvoje teritorinė struktūra

Sudaryta pagal: *Lietuvos nacionalinis atlasas*, t. II, Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p. 78.
Pastaba: A ir B raidėmis pažymėtose teritorijose dėl civilių gyventojų sudėties Lietuvos partizaninis judėjimas nevyko arba pasireiškė silpnai.

Išvados: XX a. patirtys, atsakant į XXI a. iššūkius

Istorinė analizė atskleidžia, kad Lietuva XX a. pirmojoje pusėje susidūrė su plačiu karinių grėsmių spektru, kai teko kariauti ne su kitų valstybių reguliariomis pajėgomis konvencinio karo sąlygomis. Prieš Lietuvą veikė ir *de jure* karinės pajėgos be valstybės, t. y. bermontininkai ir želigovskininkai. Be to, karo veiksmams permanentiškai buvo būdingas simetriškumas, t. y. Lietuva susidurdavo su gausesnėmis priešo pajėgomis. Geografinės ribos ir veiksmų kryptis taip pat išliko tos pačios ir yra aktualios. Taigi, šiame kontekste gali-

ma išvelgti partizaninių kariavimo metodų taikymo platumą – tai ir šaulių-partizanų ar spontaniškai susiorganizavusių piliečių ginkluoti būriai, ir karinės vadovybės tikslingai prieš użnugaryje palikti ar pasiųsti reguliariųjų pajėgų koviniai vienetai. Be to, tai – spontaniški lokalių bendruomenių veiksmai, atsakant į išorės grėsmes, ir planingas veikimas, kurį numatė ar net koordinuoja centrinė valdžia, karinė vadovybė, o jų visuma yra savotiškas *partizanizmas*¹³⁷ – partizaninių judėjimų ir partizaninių veikimo metodų taikymo visuma, reguliarių ir iregulierių vienetų simbiozė.

Planuojant Lietuvos gynybą, dera siekti visų lygių civilinės valdžios, reguliariųjų pajėgų ir sukarintų formuočių bei civilių gyventojų pastangų sinergijos, planavimo bei veikimo teritorinės decentralizacijos. Teritorinės pajėgos turi turėti vietos gyventojų paramą bei pagrindinį tikslą nepralaimėti. Bendrai karo sėkmė ir rezultatai priklauso nuo manevrinių reguliariųjų pajėgų, eventualių sąjungininkų sėkmės ir geopolitinės padėties regione. 1919–1923 m. ir 1941 m. teritorinės (partizaninius metodus taikančios) formuotės Lietuvoje veikė sėkmingai ir buvo pasiekti puikūs rezultatai, kai greta jų kariavo reguliariosios pajėgos. Tuo tarpu 1944–1953 m., nepaisant Lietuvos partizanų veikimo efektyvumo ir gebėjimo ilgai nepralaimėti subjektyviai, jie pergalės (atkovoti Lietuvos nepriklausomybę) negalėjo pasiekti ir nepasiekė, todėl ir XXI a. prioritetiškai svarstytinas panašus modelis. Reguliariųjų pajėgų tikslas yra susitelkti, išlikti, apsaugoti aukščiausią politinę vadovybę, sulaukti sąjungininkų ir kontratakuoti. Teritorinių pajėgų – sąveikaujant su savivalda ir užsitikrinus visuomenės paramą, išlikti ir nepralaimėti, kad agresorius negalėtų konstatuoti savo pergalės ir valdžios viršenybės ir būtų priverstas reikšmingą dalį savo karinių pajėgų atitraukti iš karo veiksmų su Lietuvos ir jos sąjungininkų reguliariaisiais vienetais (manevrinėmis pajėgomis) tam, kad saugotų savo komunikacijas, išteklius ir štabus jau užimtoje Lietuvos teritorijoje.

Lygiagrečiai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad teritorinė gynyba, taikant partizaninius metodus, neišvengiamai nulems, kad plati Lietuvos visuomenės dalis taps agresoriaus taikiniu, siekiant palaužti partizanų ir visos visuomenės valią priešintis. Istorinė patirtis byloja, kad visada išlieka rizika, kad dalis Lietuvos gyventojų bus linkę aktyviai kolaboruoti (ypač atskirtį bei nusivylimą

¹³⁷ Partizaninis karas, partizaninis pasipriešinimas, partizaniniai kariavimo (veikimo) metodai ir t. t. neretai turi labai skirtingą turinį. Viena vertus, tai gali būti spontaniškas vietos gyventojų judėjimas, pasipriešinimas ar saviorganizacija paremtas pasipriešinimas prieš persvarą turintį agresorių. Kita vertus, tai gali būti net reguliariųjų karinių pajėgų vienetų tikslingas veikimas (reidas, desantas), prieš użnugaryje taikant partizaninius veikimo metodus. Partizaniniai judėjimai ar veiksmai gali kilti ir spontaniškai, ir būti valstybiniu lygiu suplanuoti, suorganizuoti bei palaikomi. Taigi, tai yra labai platus veiklų spektras, todėl kiekvienu atveju svarbu apibrėžti objekto definiciją.

jaučiantieji), o dalis stengsis likti tik pasyviais stebėtojais. Greta to negalima nepastebėti, kad net sąmoningas apsisprendimas kolaboruoti (pvz., 1940 m. K. Bizausko ir A. Merkio atvejai) negarantuoja, kad ir priešas yra linkęs priimti kolaborantus, užtikrinti jų saugumą. Be to, tikėtina, kad jau dalies teritorijos okupacijos atveju agresorius gali pradėti vykdyti Lietuvos gyventojų mobilizaciją į savo karines formuotes. Tam tikrą išskirtinumą ir riziką gynybos planuotojams turėtų kelti Lietuvos regionai ir miestai, kuriuose kompaktiškai ir gausiai gyvena menkai į Lietuvos gyvenimą integruotos, atskirtyje atsidūrusios tautinės mažumos bei kitos socialinės grupės. Nesukūrus pilietinės visuomenės, kurioje absoliuti daugumą piliečių jaučiasi pilnaverčiai valstybės nariai ir jos kūrėjai, kur centrinė valdžia nepasitiki savo piliečiais ir, pvz., vengia leisti sukarintų organizacijų nariams turėti kovinius ginklus namuose, už krašto gynybą atsakingi asmenys neišvengiamai turi įsivardinti ir apsibrėžti, kuriomis Lietuvos visuomenės dalimis (tiek geografinė, tiek socioekonominė prasmėmis) prioritetiškai remiamasi, planuojant krašto ginkluotą gynybą.

XXI a., o ypač pastaraisiais metais, Lietuvoje kreipiamas dėmesys į piliečių motyvacijos priešintis išorės agresijai kėlimą, tačiau, priešingai nei tarpukariu, mažesnis dėmesys skiriamas kompetencijų formavimui – kada, kur, ką ir kaip daryti, kad pasipriešinimas duotų norimų rezultatų. XX a. ir XXI a. sąlygos Lietuvoje gerokai skiriasi, todėl ir XX a. pirmos pusės koncepcijų ar planų neįmanoma perkelti ir tiesiogiai pritaikyti „dabar“, galima atsižvelgti į kelis svarbius aspektus: a) vietinės civilinės valdžios (savivaldos) bei vietinių gyventojų lojalumo, paramos ir įsitraukimo į pasipriešinimą užtikrinimas; b) būtinas išankstinis pasipriešinimo dalyvių (ypač vadų) teorinis ir praktinis parengimas, detalių planų sudarymas; c) lemiamą vaidmenį vaidins taikos metu susidarę socialiniai tinklai ir gyventojų bendruomeniškumas; d) pasiruošimas tam, kad ginkluoto konflikto atveju ir ypač taikant partizaninio karo bei teritorinės gynybos metodus dalis visuomenės gali kolaboruoti arba atsiriti ir likti stebėtojais.

Aušra Pocienė

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Lietuvos jaunuolių pritraukimo į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą galimybės

Nors nuolatinė privalomoji pradinė karo tarnyba (NPPKT) yra nekvestionuojama karinė prievolė, labai svarbu, kad ji turėtų palaikymą tarp gyventojų. Klausimas, kas motyvuoja jaunos žmones savanoriškai atlikti NPPKT, išliks aktualus tiek, kiek veiks ši tarnyba. Straipsnyje mėginama identifikuoti, kur yra jaunuolių pritraukimo į privalomąją karo tarnybą galimybės. Nagrinėjamas Lietuvos visuomenės vertybinis kontekstas, atskirai išryškinant jaunosios kartos prioritetus. Jie leidžia suprasti, kuo remdamiesi jaunuoliai priima sprendimus ir į ką atsižvelgtų, apsisprendami atlikti NPPKT. Straipsnyje gretinami šauktinių karių ir civilių jaunuolių požiūriai į NPPKT, kariuomenę ir šalies gynimą. Taip norima suvokti, kodėl pirmieji savanoriškai pasirinko NPPKT. Straipsnyje remiamasi duomenimis kiekybinių tyrimų, kuriuos 2015–2017 m. atliko Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Strateginių tyrimų centro mokslininkai, tirdami Lietuvos gyventojų, jaunuolių (15–30 m. vyrų) ir šauktinių karių nuomones. Taip pat remiamasi 2008 m. Lietuvoje atlikto Europos vertybių tyrimo duomenimis.

Įvadas

Lietuvoje nuolatinė privalomoji pradinė karo tarnyba (toliau – NPPKT) buvo grąžinta 2015 m. po beveik aštuonerių metų pertraukos. Taip buvo reaguojama į iškilusias grėsmes Lietuvos saugumui po karinio Rusijos–Ukrainos konflikto. Šauktiniai kariai turėjo užpildyti Lietuvos kariuomenės (toliau – LK) karinius vienetus, kurie nebuvo reikiamai sukomplektuoti. Pats NPPKT grąžinimo faktas visuomenėje buvo priimtas nevienareikšmiškai: buvo tiek grąžinimą remiančių, tiek jam prieštaraujančių nuomonių. Viena vertus, tai galima aiškinti tuo, kad nuo minties grąžinti šauktinių tarnybą iki sprendimo priėmimo praėjo trumpas laiko tarpas (vos keli mėnesiai) ir visuomenė nespėjo su juo apsibrasti. Kilo daug diskusijų, pagal kokius kriterijus (amžiaus ribos, studijos aukštojoje mokykloje ir pan.) ir koku būdu (loterijos principas) bus

¹ *Dr. Aušra Pocienė* – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Mokslo centro Saugumo politikos ir socialinių tyrimų skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Adresas korespondencijai: Šilo g. 5a, 10322 Vilnius, tel. (8 5) 210 3571, el. p. ausra.pociene@mil.lt

atrenkami prievolinkai. Kita vertus, (ne)norą atlikti NPPKT galima sieti su fundamentalesniais – vertybių ir pilietinės pareigos suvokimo klausimais. Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos duomenimis, nors nežymiai, bet mažėja savanoriškai pasirenkančių NPPKT jaunuolių. 2015 m. į tarnybą pristatyta 3 010 jaunuolių, iš jų: 2 133 atėjo savo noru, 877 parašė prašymus dėl pirmumo; 2016 m. – 3 000, iš jų: 2 044 atėjo savo noru, 956 parašė prašymus dėl pirmumo; 2017 m. – 3 507, iš jų: 1 912 atėjo savo noru, 1 542 parašė prašymus dėl pirmumo ir 53 jaunuoliai buvo pašaukti privalomai.

Šiame straipsnyje keliamas klausimas, kokie galėtų būti pagrindiniai veiksniai ir svertai, padėję 2015–2016 m. ir padėsiantys ateityje pritraukti jaunuolius į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą. Siekiant į ją atsakyti, viena vertus, apžvelgiamos bendros Lietuvos jaunimo vertybinės orientacijos – vidiniai motyvai ir prioritetai, kurie lemia gyvenimo pasirinkimus. Kita vertus, remiantis Lietuvos karo akademijos (toliau – LKA) Strateginių tyrimo centro¹ atliktų apklausų duomenimis, analizuojama, kokios priežastys lėmė pirmųjų šauktinių atėjimą į Lietuvos kariuomenę: koks buvo jų požiūris į tarnybą, Lietuvos kariuomenę ir šalies gynimą apskritai.

Straipsnio tema tęsia Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos (LKA) Saugumo politikos ir socialinių tyrimų skyriaus analizuojamą problematiką. 2014 m. buvo išleista publikacija „Karių savanorių požiūrio į tarnybą Lietuvos kariuomenėje analizė“², mėginant identifikuoti savanorių karių motyvacijos tipus. 2015 m. parengta mokslo studija „Motyvacija tarnauti Lietuvos kariuomenėje“³, kurioje motyvacijos tarnauti kariuomenėje klausimas nagrinėtas tiriant profesinės karo tarnybos karius, savanorius karius ir Lietuvos gyventojus. Motyvacijos tyrimų tradicija LKA pradėjo formuotis daugiau nei prieš dešimtmetį. Paminėtina Jūratės Novagrockienės parengta kompleksinė kario profesijos studija, kuria remiantis parengta publikacija „Kario profesijos įvaizdis Lietuvoje: karių, visuomenės ir jaunimo požiūris“⁴, kur atsižvelgiant į Ronaldo Ingleharto ir Fabrizio Battistellio teorines prielaidas, mėginta nustatyti profesionalių karių, visuomenės ir jaunimo požiūrį į kariuomenę ir tarnybą.

Jaunuolių pritraukimo ir išlaikymo karinėse pajėgose temos nagrinėjamos ir užsienio autorių darbuose. Juose dėmesys skiriamas karių motyvacijos

¹ Nuo 2017 m. spalio mėn. Karo mokslų instituto Strateginių tyrimų centras reorganizuotas į Mokslo centro Saugumo politikos ir socialinių tyrimų skyrių.

² Vileikienė E., Pocienė A., Aleknevičienė J. (2014–2015), „Karių savanorių požiūrio į tarnybą Lietuvos kariuomenėje analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 13 tomas, p. 245–264.

³ Vileikienė E., Pocienė A., Aleknevičienė J. (2015), *Motyvacija tarnauti Lietuvos kariuomenėje*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.

⁴ Novagrockienė J. (2009–2010), „Kario profesijos įvaizdis Lietuvoje: karių, visuomenės ir jaunimo požiūris“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 8 tomas, p. 193–216.

klausimams, sėkmingo verbavimo veiksniams. Pavyzdžiui, Izraelio mokslininkai Meidad Avidar ir Shira Rivnai-Bahir nagrinėja, kaip pastarųjų dešimtmečių vertybiniai pokyčiai Izraelio visuomenėje atsiliepė jaunimo nuostatoms į tarnybą kariuomenėje. Taip pat paminėtinas švedų mokslininko Eriko Hedlundo tyrimas apie Švedijos karių motyvaciją dalyvauti taikos palaikymo misijose. Čekijos mokslininkės Eva Pavlikova ir Jitka Laštovkova savo tyrimuose analizuoja, kas motyvuoja karius tarnauti kariuomenėje, kokios yra jų profesinės vertybės. Norvegijos tyrėja Nina Hellum nagrinėja, kaip karo prievolės atlikimas gali tapti tarpine pakopa prisidedant prie profesionalios kariuomenės ir tęsiant karjerą. Kadru pritraukimas į profesinę karo tarnybą ir išlaikymas joje yra švedų mokslininkų Johano Österbergo, Emmos Jonsson, Annos-Karin Berlung dėmesio objektas. Paminėtini ir kaimyninės Estijos mokslininkų darbai. Pavyzdžiui, Kairi Kasearu, Tiia-Triin Truusa nagrinėja šauktinių karių motyvaciją stiprinančius ir silpninančius veiksnius pirmaisiais tarnybos mėnesiais⁵.

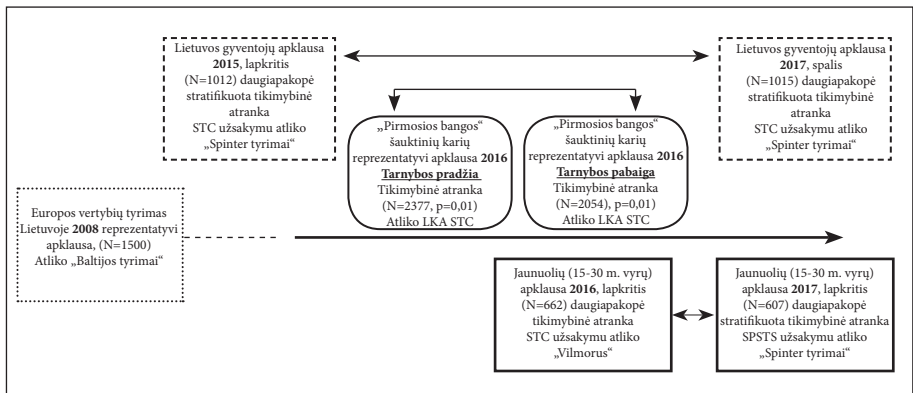
Šio straipsnio naujumas yra tas, kad motyvacijos tarnauti kariuomenėje, o tiksliau, atlikti NPPKT klausimas nagrinėjamas platesniame – vertybių kontekste, parodant, kokioje aplinkoje jaunuoliai bręsta ir socializuojasi, kokie yra jų gyvenimo prioritetai ir kaip, atsižvelgiant į tai, galima vertinti ir planuoti jų pritraukimą į NPPKT. Straipsniu nesiekama pateikti konkrečių rekomendacijų, kokių priemonių imtis⁶, norint konkrečiu metu pritraukti daugiau šauktinių karių, bet veikia norima parodyti ir aptarti pagrindinius dėtmenis (vertybinis kontekstas, išorinis grtėsmių vertinimas, nuostatos į šalies gynybą, kariuomenės vaidmens suvokimas ir pan.), į kuriuos kaskart reikia atkreipti dėmesį vertinant jaunuolių pritraukimo į kariuomenę galimybes. Darant tokią apžvalgą, remiamasi aprašomąja statistika, nes ji leidžia parodyti bendrąsias tendencijas, kai kuriais atvejais (jei leidžia klausimų formuluotės) – atlikti grupių palyginimą.

Straipsnyje remiamasi septynių kiekybinių reprezentatyvių apklausų duomenimis. Analizuojant bendrą visuomenės ir jaunimo vertybinį kontekstą, remiamasi 2008 m. Europos vertybių tyrimo duomenimis (2017 m. duomenys

⁵ Užsienio mokslininkų analizuojamos problematikos apžvalga atlikta remiantis 13-osios ir 14-osios ER-GOMAS (*European Research Group on Military and Society*) konferencijų programomis (2015 m., 2017m.).

⁶ Reikia pažymėti, kad LKA Strateginių tyrimų centras, 2016 m. atlikęs šauktinių karių, taip pat kitų tikslinių grupių (jaunuolių, gyventojų) apklausas, yra ne kartą pristatęs savo duomenis KAS ir Lietuvos kariuomenei, teikdamas konkrečias rekomendacijas, kaip užtikrinti jaunuolių pritraukimą į NPPKT: nuo konkrečių aspektų tobulinimo NPPKT viduje (vadų kompetencijų gerinimas, drausmės užtikrinimas, infrastruktūros gerinimas ir pan.) iki pasiūlymų efektyvesnei komunikacijai į išorę. Tačiau reikia pabrėžti, jog kiekvieną kartą (priklausomai nuo metų, esamo geopolitinio konteksto, pačios NPPKT organizacijos, konkretaus karinio vieneto) rekomendacijos gali būti kitokios.

dar nėra prieinami), vertinant visuomenės ir jaunuolių požiūrį į kariuomenę, tarnybą kariuomenėje ir nusiteikimą ginti šalį, analizuojami keturių apklausų: Lietuvos gyventojų (2015 ir 2017 m.); Lietuvos jaunuolių (15–30 m. vyrų, 2016 ir 2017 m.) duomenys. Šauktinių karių nuomonės analizei pasitelkiamos dvi „pirmosios bangos“ šauktinių karių, pradėjusių tarnauti iš karto po NPPKT grąžinimo, apklausos, atliktos jų tarnybos pradžioje ir pabaigoje (2016 m.). 1 pav. pateikiamas šių apklausų išsidėstymas laike.

1 pav. Kiekybinės apklausos, kurių duomenimis remiamasi straipsnyje

Straipsnį sudaro keturi skyriai. Pirmajame apžvelgiamos teorinės prielaidos duomenims interpretuoti: pristatoma modernizacijos teorija pagal Ronaldą Inglehartą, aptariama Fabrizio Battistello karių motyvacijos tipų klasifikacija. Antrajame skyriuje apžvelgiamas Lietuvos visuomenės vertybinės nuostatos atskirai išryškinant jaunimo prioritetus. Trečiajame skyriuje, remiantis STC atliktų Lietuvos gyventojų, Lietuvos jaunuolių ir šauktinių karių nuomonės tyrimo duomenimis, nagrinėjami šių grupių požiūriai į NPPKT, Lietuvos kariuomenę ir šalies gynimą. Straipsnio pabaigoje pateikiamos išvados.

1. Vertybės kaip elgesį lemiantys veiksniai

Vertybių apibrėžimų įvairiose socialinėse teorijose yra įvairių. Šiame straipsnyje nesiremiami nei vienu konkrečiu, bet vadovaujamosi bendresne prielaida, kad tai yra giliai įsisavintos motyvacijos ir orientacijos, reguliuojančios žmogaus elgesį. Jos yra tiesiogiai nestebimi latentiniai konstruktai, apie kuriuos sprendžiama iš to, kaip žmonės elgiasi ir kam teikia pirmenybę. Sociologinius vertybių tyrimus geriausiai reprezentuoja nuo 1981 m. kas devynerius metus įvairiose Europos valstybėse atliekamas Europos vertybių tyrimas (toliau

– EVT)⁷. Teorinį šių tyrimų pagrindą sudaro modernizacijos teorija, aiškinanti, kaip ekonominiai, technologiniai ir politiniai pokyčiai industrinėse ir poindustrinėse visuomenėse, veikdami kartu, lemia žmonių tarpusavio santykius, gyvenimo būdą ir vertybes. Modernizacijos teorijos ištakos siekia Auguste'o Comte'o, Herberto Spencerio, Karlo Marxo, Emilio Durkheimio ir Maxo Weberio darbus. Remiantis šia teorija, prognozuota, jog didėjanti modernizacija visose valstybėse lems perėjimą nuo tradicinių prie labiau individualizuotų vertybių. Tačiau pakartotiniai EVT parodė, jog panašaus išsivystymo kultūriniai šalių skirtumai yra pernelyg dideli. Todėl daryta prielaida, kad būtent kultūra, nacionalinis istorinis kontekstas, o ne modernizacijos procesai lemia vertybių raišką.

Amerikiečių sociologas Ronaldas Inglehartas, revizuodamas modernizacijos teoriją, sutelkė dėmesį į du virsmus. Pirmasis – tai perėjimas nuo „tradicinių“ prie „sekuliarių / racionalių“ vertybių, kurių lėmė industrializacija ir su tuo susiję procesai. Antrasis virsmas – tai perėjimas nuo „materialiųjų / išgyvenimo“ prie „postmaterialiųjų / saviraiškos“ vertybių⁸. Antrasis virsmas yra laipsniškas: kartu su industrializacija vykstanti socialinė ir ekonominė raida užtikrina žmonėms saugumą, reiškiantį, kad jie išgali patenkinti bazinius egzistencinius poreikius ir tuomet aktualizuojami aukštesni – saviraiškos. Remdamasis EVT duomenimis, mokslininkas nustatė, kad šalis galima skirstyti pagal jų artumą vienam iš vertybinių polių. Pavyzdžiui, Lietuva kartu su kitomis pokomunistinėmis šalimis buvo priskirta visuomenėms, kuriose vyrauja, pirma, „sekuliaros / racionalios“ ir, antra, „materialiosios / išgyvenimo“ vertybės. Kitaip tariant, Lietuvos gyventojai nėra griežtai tradicinių pažiūrų, jie yra labiau pasauliečiai, racionalūs, tačiau lietuviams vis dar svarbus bazinių poreikių patenkinimas, pasireiškiantis materialinių vertybių akcentavimu.

Daugelio pasaulio šalių duomenų analizė parodė, kad egzistuoja ryšys tarp ekonominės / socialinės pažangos rodiklių ir aptartų dviejų vertybinių orientacijų, tačiau ši priklausomybė nėra linijinė, nes modernizacija skirtingose valstybėse vyksta nevienodai. Taip pat vertybėms įtakos turi šalies istorija ir socialinė raida⁹. Taigi ekonominė pažanga, karai, okupacijos, autoritarinio ar demokratinio valdymo patirtis, religija, puoselėjamos tradicijos – visa tai kartu sudėjus lemia, kokios vertybės įsitvirtina visuomenėje. Taip pat Inglehartas pabrėžė ir „kultūrinio vėlavimo“ veiksnį, kuris reiškia, kad kultūriniai pokyčiai

⁷ Europos vertybių tyrimas – „European value study“. Lietuva šiuose tyrimuose yra dalyvavusi jau keturis kartus: 1990, 1999, 2008 ir 2017 m.

⁸ Inglehart R., Baker W. (2000), „*Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values*“, *American Sociological Review* 65, p. 19–51.

⁹ Žiliukaitė R., Poviliūnas A., Savicka A. (2016), „*Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 14.

(normos, vertybės ir pan.) atsilieka nuo materialinių (technologinių, ekonominių, kt.). Kad išryškėtų modernizacijos sukelti pokyčiai, reikalinga kartu kaita, todėl yra netikslu kalbėti apie visuomenę apskritai, nes skirtingos kartos (amžiaus grupės) gali vadovautis kiek kitomis vertybėmis¹⁰.

Kitas autorius, kuris tiesiogiai nagrinėjo motyvacijos tarnauti kariuomenėje klausimą vertybiniu požiūriu – italų sociologas Fabrizio Battistellis. Jis išskyrė tris karių motyvacijos sistemas: ikimoderniąją (paleomoderniąją), moderniąją ir postmoderniąją. Kiekvienas motyvacijos tipas skiriasi pagal tai, kieno interesus – savo ar bendruomenės / valstybės – karys iškelia į pirmą vietą, taip pat kokius poreikius (bazinius išgyvenimo ar aukštesnius savirealizacijos ir pripažinimo) jis siekia patenkinti¹¹. Pagal Battistelli, ikimoderniosios motyvacijos karys yra daugiau orientuotas į kolektyvą, bendruomenę, kurios dalimi jaučiasi esąs. Jam svarbu būti naudingu kitiems, gerinti savo valstybės įvaizdį tarptautiniu lygmeniu. Modernios motyvacijos kariai labiau orientuojasi į individualiuosius poreikius ir labiau akcentuoja materialinius dalykus (atlyginimą, tarnybos metu įgyjamą kvalifikaciją ir pan.). Jeigu pirmuosius galima sąlyginai pavadinti patriotais idealistais, tai antruosius – profesionalais, kurie tarnybą suvokia kaip profesinę veiklą. Trečiajam motyvacijos tipui – postmoderniems kariams svarbu patirti nuotykių ir išbandymų ir įgyti reikšmingą patirtį. Jie, kaip ir modernieji, orientuoti į individualiuosius poreikius, tačiau jų poreikiai yra ne materialūs (baziniai), bet aukštesni – savirealizacijos.

Taigi vadovaujantis Ingleharto analize apie vertybinius virsmus ir Battistellio koncepcija apie karių motyvacijos tipus, toliau verta apžvelgti Lietuvos visuomenės vertybes ir jaunuolių prioritetus, galinčius turėti įtakos jų motyvacijai atlikti NPPKT.

2. Lietuvos visuomenės ir jaunimo vertybinės orientacijos

Svarstant, dėl kokių motyvų Lietuvos jaunuoliai tarnautų Lietuvos kariuomenėje ir atliktų privalomąją karo tarnybą, klausimą galima performuluoti kitaip: kokius jaunuolių poreikius (įsisąmonintus ar latentinius) gali patenkinti

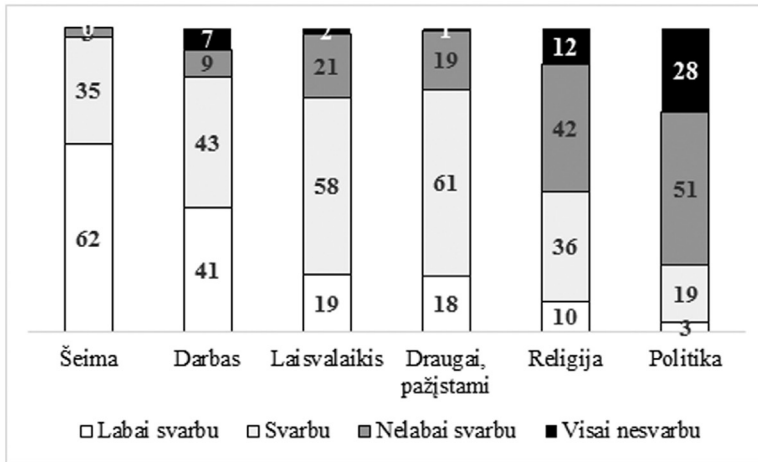
¹⁰ „Kultūrinio vėlavimo“ (angl. cultural lag) veiksnį 1922 m. apibrėžė W. F. Ogburnas. Į jį straipsnyje atkreipiamas dėmesys, nes jaunuolių nuostatos tam tikrais klausimais gali skirtis nuo visos visuomenės apskritai paėmus. Todėl visur, kur leidžia turimi duomenys, šalia Lietuvos gyventojų atskirai nagrinėjama jaunuolių (15–30 m. vyrų) nuomonė.

¹¹ Battistelli F., „Peacekeeping and Postmodern Soldier“, *Armed Forces & Society*, 23 (3), 1997, p. 467–484.

tarnyba kariuomenėje ir dėl kokių jiems svarbių dalykų jaunuoliai eitų tarnauti. Abu šie klausimai yra apie prioritetus ir vertybes.

Visuomenę galima apibūdinti kaip kontekstą, kuriame socializuojasi jaunuoliai. Būtent visuomenės ar jų artimos aplinkos požiūris į kariuomenę, tarnybą joje gali tapti skatinančiu arba sulaikančiu nuo NPPKT atlikimo veiksmu. Kita vertus, visuomenės dalis – šeima – kaip vertybė pati savaime gali tapti akstinu, dėl kurios verta tarnauti ir ginti šalį. Pirmųjų šauktinių po NPPKT grąžinimo 2016 m. apklausos duomenimis, pagrindinis motyvas atlikti tarnybą buvo noras išmokti apginti savo šeimą ir tėvynę, esant grėsmei (jį paminėjo 54 proc. apklaustųjų).

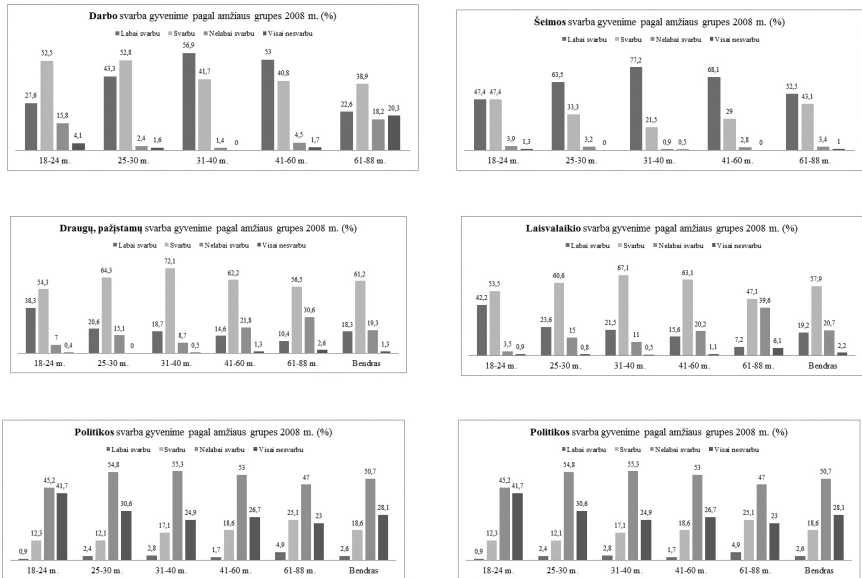
Siekiant bendrais bruožais apibūdinti Lietuvos visuomenės ir jaunuolių vertybinį portretą, galima remtis 2008 m. Lietuvoje atlikto Europos vertybių tyrimo duomenimis¹². Klausimas, padedantis identifikuoti bendrusius prioritetus visuomenėje, yra: „Kiek svarbu Jūsų gyvenime: šeima, darbas, draugai ir pažįstami, religija ir politika?“ Kaip matyti iš 2 paveikslo, Lietuvos gyventojams 2008 m. svarbiausia buvo šeima, kiek mažiau buvo svarbus darbas, trečioje vietoje – laisvalaikis, draugai ir pažįstami. Religija ir politika buvo mažiausiai svarbūs dalykai gyvenime.

2 pav. Lietuvos gyventojams gyvenime svarbūs dalykai 2008 m. (%) (N=1500)

¹² Straipsnio rengimo metu dar nėra prieinami ketvirtojo (2017 m.) Lietuvoje atlikto EVT duomenys (vyksta duomenų analizė). Todėl šiame skyriuje minimas 18–24 m. jaunimas, atitinka dabartinę 27–33 m. amžiaus grupę. Turimi 2008 m. duomenys, deja, neleidžia įvertinti jauniausiųjų 18–26 m. jaunuolių vertybių. Vis dėlto remiantis prielaida, kad vertybių kismas yra lėtas procesas, apimantis kelis dešimtmečius, manytina, kad 2008 m. duomenys daugiau ar mažiau tiksliai apibūdina šandieninės (2018 m.) Lietuvos visuomenės ir jaunimo vertybes. Duomenys gauti iš online duomenų bazės: <https://dbk.gesis.org/EVS/Variables/compview.asp?db=QEVSLF&id=&add=ZA4800&var=&lang=&id2=&var2=&lang2=&vsearch=&vsearch2=&s1=1&s2=1&s3=1&bool=>

Atsakymus į pateiktą klausimą diferencijuojant pagal amžiaus grupes (žr. 3 pav.), išryškėja skirtumai. Šeimą kaip vertybę labiausiai akcentuoja 31–40 m. gyventojai. 18–24 m. jaunimui ji mažiau svarbi nei kitoms amžiaus grupėms. Panašiai ir darbas savo svarbą įgyja po 30 m., o vyresniame amžiuje jo svarba vėl mažėja. Draugus, pažįstamus ir laisvalaikį kaip svarbius labiausiai akcentuoja jauni (ypač 18–24 m.) žmonės¹³. Todėl galima tarti, kad draugų ir pažįstamų nuomonė gali turėti reikšmingą įtaką jaunuoliams apsisprendžiant ir dėl tarnybos kariuomenėje.

3 pav. Socialinių institutų svarba gyvenime pagal amžiaus grupes 2008 m. (%)

Taip pat, atsižvelgiant į tai, jog laisvalaikis 18–24 m. amžiaus jaunimui, skirtingai nei vyresniems, yra labai svarbus gyvenime, galima klausti, ką kariuomenė gali pasiūlyti jaunuoliui kaip prasmingą laiko praleidimą. Turint galvoje šiuos išryškėjusius vertybinius skirtumus tarp jaunimo ir visos visuomenės, toliau verta nuodugniau išnagrinėti jų požiūrius į šeimą, darbą ir laisvalaikį.

¹³ Šie duomenys apie jaunuolius nediferencijuojami pagal lytį – atspindi tiek vyrų, tiek moterų nuomonę.

2.1. Šeima kaip vertybė

Europos vertybių tyrime šeimos apibrėžimas nepateikiamas. Gyventojai patys sprendžia, kaip subjektyviai ją apibūdinti. Pasak sociologės Vidos Česnuitytės¹⁴, lietuviai subjektyviai šeimą suvokia ne kaip branduolinę (tėvai ir vaikai), bet plačiau. Ji apima: tėvus, vaikus, senelius, anūkus, kitus gimines ir net asmenis už išplėstinės šeimos ribų (buvusius sutuoktinius, krikštatėvius, kaimynus, draugus ir kt.). Anot sociologės Aidos Savickos, šeima žmogaus gyvenime buvo ir yra pirmasis prioritetas, kuriam savo svarba negali prilygti nei profesinė žmogaus veikla, nei juo labiau laisvalaikis ar kitos gyvenimo sritys¹⁵. Lygindama 1990, 1999 ir 2008 m. EVT rezultatus Lietuvoje, ji pastebi, kad šeimos svarba kito nežymiai. 1990, 1999 ir 2008 m. jos svarbą atitinkamai akcentavo 65, 67 ir 62 proc. gyventojų. Šeimos, plačiausia prasme, svarbą labiau akcentavo moterys nei vyrai. Nagrinėdama amžiaus įtaką šeimos vertinimams, sociologė kalba apie *amžiaus tarpsnio efektą*: jauniausi ir vyriausi gyventojai ją akcentuoja mažiau. Šeima darosi ypač svarbi vidutiniame amžiuje, kai žmonės patys kuria šeimą, susilaukia vaikų, juos augina.

Savickos pastebėjimu, Lietuvai kaip ir Vakarų Europai būdinga tai, kad XX–XXI amžių sandūroje keitėsi gyventojų matrimonialinė ir prokreacinė elgsenos: didėjo pirmosios santuokos sudarymo ir pirmojo gimdymo amžius, mažėjo vaikų šeimose, daugėjo ištuokų. Tačiau Lietuvoje (kaip ir kitose Rytų Europos bloko šalyse) šie pokyčiai prasidėjo dviem dešimtmečiais vėliau nei Vakaruose. Todėl Vakarų Europos kontekste Lietuva išlieka viena iš labiausiai tradicinės šeimos bruožus išlaikiusių valstybių¹⁶. Tai pasireiškia santykinai jaunu pirmosios santuokos sudarymo amžiumi ir maža nesantuokinių gimimų dalimi. Lietuva taip pat išsiskiria tradicinių vertybių puoselėjimu: akcentuoja santuokos instituto svarbą, palaiko vaikų, kaip šeimos pareigos visuomenei bei kaip moters gyvenimo prasmės, idėją, diferencijuoja vyrų ir moterų socialinius vaidmenis pagal patriarchalinį šeimos modelį. Remdamosi savo tyrimų rezultatais, mokslininkės Vida Kanopienė, Sarmitė Mikulionienė ir Vida Česnuitytė pastebi, kad visoms amžiaus grupėms beveik vienodai svarbios su šeima susijusios vertybinės nuostatos: gyventojai šeimą laiko gyvenimo centru, akcentuoja pagalbą šeimos nariams.

¹⁴ Česnuitytė V. (2012), „Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvūs požiūris“, *Socialinis darbas* 11 (2): p. 257–270.

¹⁵ Žiliukaitė R., Poviliūnas A., Savicka A. (2016), „Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 30.

¹⁶ Kanopienė V., Mikulionienė S., Česnuitytė V. (2015), „Lietuvos šeima Europos kontekste“, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Kaip šie rezultatai interpretuoti motyvacijos tarnauti kariuomenėje kontekste? Pirmiausia tai, kad šeima Lietuvos visuomenėje yra pagrindinis prioritetas žmonių gyvenime, nuosekliai atsispindi šauktinių karių motyvacijoje. Kaip minėta, 2015–2016 m. pagrindinis savanorių šauktinių motyvas tarnauti buvo noras išmokyti apginti savo šeimą ir tėvynę, esant grėsmei (54 proc.). Lygiai taip pat ir civiliai jaunuoliai (15–30 m. vyrai) 2016 m. kaip pagrindinę priežastį atlikti NPPKT nurodė šį motyvą (47 proc.).

Antra, jeigu lietuvių suvokimu šeima apima platų žmonių ratą, ji yra būtent ta aplinka, kuri gali suformuoti jaunuolio norą arba nenorą atlikti NPPKT ir jo nuostatas tarnybos atžvilgiu apskritai. Kita vertus, pačių jauniausiųjų (18–24 m.) amžiaus grupėje, kur draugų ir pažįstamų svarba konkuruoja su šeima, pirmųjų nuomonė gali turėti didesnę reikšmę.

Trečia, šeima gali tapti ir kontrveiksniu tarnybai kariuomenėje ir NPPKT atlikimui. Tai sietina su gyventojų amžiumi. Nuo 25 m. amžiaus ar vėliau, atsiradus įsipareigojimams sukurtai šeimai, jaunuoliai mažiau gali atsiduoti tarnybai. Tai patvirtina ir 2014 m. LKA Strateginių tyrimų centro mokslininkų atliktas karių savanorių tyrimas¹⁷, atskleidęs šeimos ir tarnybos konkurencinį santykį, kai laiką ir dėmesį reikia paskirstyti tarp „dviejų godžių institucijų“. Atlikdamas privalomąją karo tarnybą, trunkančią 9 mėnesius, jaunuolis šeimos gyvenime dalyvauti praktiškai negali. Greičiausiai dėl to, grąžinus NPPKT, daugiausia skepsio kilo iš potencialių šauktinių, jau turinčių šeimas. Taip pat atsižvelgiant į tai, kad Europos kontekste Lietuva išsiskiria palyginti jaunu pirmosios santuokos sudarymo amžiumi, nuo 25 m. amžiaus jaunuolius gali būti sudėtinga pritraukti savanoriais į NPPKT nei kitose Vakarų Europos valstybėse.

Taigi šeima kaip vertybė gali veikti ir kaip skatinantis veiksnys – dėl ko verta tarnauti, ir kaip nuo tarnybos sulaikantis, dėmesio reikalaujantis institutas. Taip pat šeima yra ta aplinka, kurioje formuojasi jaunuolio nuostatos į tarnybą ir kariuomenę apskritai.

2.2. Darbo vertybės

Tiesiogiai privalomosios karo tarnybos su darbu sieti negalima, nes tai nėra profesinė veikla. Kita vertus, NPPKT gali būti tarpiniu laipteliu prieš tampa profesinės karo tarnybos (PKT) kariu. 2016 m. šauktinių karių apklausos duomenimis, 28 proc. karių pažymėjo, jog į tarnybą savanoriškai atėjo dėl to,

¹⁷ „Motyvacijos tarnauti Lietuvos kariuomenės krašto apsaugos savanorių pajėgose tyrimas“. Mokslo darbo ataskaita. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2014.

kad nori tapti PKT kariu ir siekti karjeros kariuomenėje. Su tuo susijęs klausimas, ar profesinę karo tarnybą šauktiniai kariai suvokia kaip tradicinę darbą, ar tai daugiau tarnyba iš pašaukimo. Netiesiogiai į jį galima atsakyti įvertinus, kaip jie suvokia kariuomenę apskritai. 2016 m. tyrimo duomenimis, 52 proc. šauktinių karių kariuomenę apibūdino kaip *organizaciją, į kurią tarnauti žmonės eina iš pašaukimo, patriotizmo, noro ginti tėvynę*. 37 proc. manė, kad kariuomenė – *savita ir uždara organizacija, kurios išskirtinumą gali suprasti tik kariai*, ir tik 11 proc. teigė, kad *kariuomenė kaip bet kuris kitas darbdavys, suteikiantis profesiją, atlyginimą ir saugumo jausmą*. Taigi tik nedidelė dalis „pirmosios bangos“ šauktinių karių kariuomenę suvokė kaip tradicinę darbdavį. Nepaisant to, verta panagrinti, ką Lietuvos visuomenė ir jaunimas akcentuoja galvodami apie darbą. Taip galima bus identifikuoti jų galimus lūkesčius, suvokiant tarnybą kariuomenėje kaip darbą.

Mokslininkų Marios Ros, Shalomo Schwartzo, Shoshanos Surkiss¹⁸ pastebėjimu, darbo vertybės yra bendrųjų vertybių išraiška darbo aplinkoje. Jos yra sąlyginai stabilios ir pokyčiai atsiranda tik per ilgesnį laikotarpį. Inglehartas nustatė, jog Vakarų Europos šalyse darbo vertybių srityje ilgainiui įvyko poslinkis nuo materialinių prie postmaterialiųjų vertybių. Jeigu anksčiau darbas buvo vertinamas, pirmiausia, kaip pajamų šaltinis, tai vėliau darosi svarbu, kad jis sudarytų sąlygas vystytis ir tobulėti asmenybei, būtų įdomus ir prasmingas. Materialinės darbo vertybės išlieka svarbesnės mažiau pasiturinčiose šalyse, o turtingesnėse tampa svarbi savirealizacija¹⁹. Darbo vertybės taip pat skiriamos į vidines ir išorines²⁰. Asmenims, orientuotiems į vidines vertybes, darbas svarbus pats savaime, nes sudaro galimybes saviraiškai. Šiems žmonėms darbas turi būti įdomus, kūrybiškas, gausus iššūkių, leidžiantis savarankiškai priimti sprendimus, pasiekti realius rezultatus ir pripažinimą. Priešingai, išorinės orientacijos žmonėms darbas yra priemonė įgyvendinti kitus nedarbinius tikslus. Tokie asmenys akcentuoja materialinį atlygį, geras darbo sąlygas. Tačiau empiriniai tyrimai parodė, kad šios dvi orientacijos neprieštarauja viena kitai, bet yra glaudžiai susijusios. Remiantis Ingleharto materialinių ir postmaterialiųjų vertybių teorija ir Abrahamo Maslow žmogaus poreikių koncepcija, vidinės arba postmaterialiosios vertybės pradeda dominuoti tik tada, kai patenkinami žmogaus pamatiniai fiziologiniai, materialiniai ir saugumo poreikiai.

Egzistuoja ir kitas darbo vertybių skirstymas: į instrumentines, kogni-

¹⁸ Ros M., Schwartz H. S., Surkiss Sh. (1999), „Basic individual values, work values and the meaning of work“, *International Association of Applied Psychology* 48 (1), p. 49–71.

¹⁹ Žiliukaitė R., Poviliūnas A., Savicka A. (2016), „Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 69.

²⁰ *ibidem*.

tyvines ir emocines. Pirmosios būdingos išorinės orientacijos žmonėms, kuriems darbas yra priemonė siekti savo tikslų. Jos susijusios su bazinių poreikių patenkinimu, saugumo jausmo užtikrinimu. Antrosios – kognityvinės ir emocinės – būdingos vidinės orientacijos asmenims, kurie darbe akcentuoja savirealizacijos ir emocinį komfortą.

Taigi kokios darbo vertybės būdingos Lietuvos visuomenei? 1990–1999–2008 m. EVT duomenis analizavusi sociologė Savicka teigia²¹, kad Lietuvos gyventojams darbas yra antras pagal svarbą po šeimos. Tačiau su kiekvienu EVT tyrimu augo dalis gyventojų, kurie darbą įvardijo kaip visiškai nesvarbų. Tai aiškintina visuomenės senėjimu ir pensinio amžiaus žmonių dalies didėjimu. Sociologė pastebi, kad skirtingą įvairių darbo aspektų vertinimą lemia amžius. Jaunesni gyventojai labiau nei vyresni yra linkę įvairius darbo aspektus vertinti kaip svarbius. Ypač jie akcentuoja tokias darbo vertybes kaip: galimybę pasireikšti, įgyti naujų įgūdžių, dalyvauti priimant sprendimus ir pan.

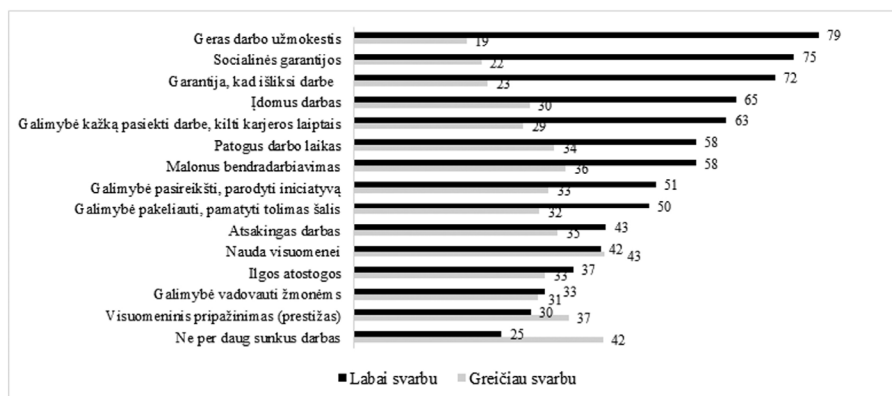
2008 m. EVT duomenimis, Lietuvos gyventojams svarbiausia darbe buvo: geras darbo užmokestis (96 proc.), įdomus darbas (82 proc.), garantijos dėl darbo vietos (72 proc.), darbas, atitinkantis sugebėjimus (70 proc.), malonūs bendradarbiai (66 proc.), galimybė derinti darbą ir šeimą (66 proc.), patogus darbo laikas (63 proc.), tai, kad su visais darbuotojais būtų elgiama si vienodai (58 proc.), galimybė ką nors nuveikti darbe (54 proc.), galimybė įgyti naujų įgūdžių (52 proc.), galimybė bendrauti su žmonėmis, ne per daug įtampos (49 proc.), galimybė pasireikšti, parodyti iniciatyvą (46 proc.), ilgos atostogos (43 proc.), atsakingas darbas (42 proc.), galimybė dalyvauti priimant sprendimus (37 proc.), nauda visuomenei (32 proc.). Toks prioritetų išdėstymas rodo, kad 2008 m. visuomenėje dominavo emocinės vertybės, tačiau pati pagrindinė buvo instrumentinė – geras darbo užmokestis. Kognityvinės, daugiau postmodernią orientaciją atspindinčios vertybės, Lietuvos gyventojams buvo mažiau svarbios. Lyginant su laikotarpio pradžia 1990 m., reikšmingai išaugo svarba tokių aspektų kaip: garantijos dėl darbo vietos, atsakingas darbas, įdomus darbas. O gero užmokesčio svarba reikšmingai padidėjo nuo 79 proc. iki 96 proc.

Po aštuonerių metų 2016 m. LKA STC mokslininkų inicijuotoje Lietuvos jaunuolių (15–30 m. vyrų) apklausoje buvo vertinami tie patys darbo aspektai²². Kaip rodo 4 pav. duomenys, pirmos dvi pozicijos buvo instrumentinės

²¹ Žiliukaitė R., Poviliūnas A., Savicka A. (2016), „Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 72.

²² Apklausos metu originalus EVT klausimas buvo papildytas 4 aspektais: 1. socialinės garantijos (oficialios atostogos, nedarbingumo išmokos ligos atveju, nemokama sveikatos priežiūra ir kita); 2. galimybė pakeliauti, pamatyti tolimas šalis; 3. galimybė vadovauti žmonėms; 4. visuomeninis pripažinimas (prestižas).

vertybės: *geras darbo užmokestis* ir *socialinės garantijos*. Antros pagal svarbą – emocinės vertybės: *garantijos, kad išliksi darbe* ir *įdomus darbas*. Kognityvinė vertybė – *galimybė kažką pasiekti darbe, kilti karjeros laiptais* buvo penktoje vietoje. Tokie aspektai kaip: *ne per daug sunkus darbas* ir *visuomenės pripažinimas, prestižas* bei *galimybė vadovauti žmonėms* buvo minimi rečiausiai.

4 pav. Lietuvos jaunuoliams (15–30 m. vyrams) darbe svarbūs dalykai 2016 m. (%)

Šie 2016 m. Lietuvos jaunuolių pasirinkimai rodo vyraujančias instrumentines vertybes, susijusias su bazinių poreikių tenkinimu. Todėl galima tikėtis, kad jaunuoliai, kariuomenę suvokiantys kaip tradicinį darbdavį, tikėtis šių poreikių patenkinimo tarnyboje.

Jei profesinę karo tarnybą galima traktuoti kaip darbą, kyla klausimas, kaip reikėtų apibrėžti privalomąją karo tarnybą, trunkančią devynis mėnesius. Nors tiesiogiai tai nėra laisvalaikis, bet jį galima mėginti apibūdinti kaip laisvą ne darbe ir ne šeimoje praleistą laiką. Savicka pastebi, kad su kiekvienu EVT didėja laisvalaikio svarbos vertinimų atotrūkis tarp amžiaus kohortų. Anot jos, tai rodo vertybinį lūžį tarp kartų. Po 1984 m. gimusioji karta išsiskiria dar iki šiol nestebėtu laisvalaikio svarbos sureikšminimu. 2008 m. EVT duomenimis, net 42 proc. 18–24 m. jaunuolių laisvalaikį laikė labai svarbiu. Pasak sociologės, šie jaunuoliai dar tik siekia socialinės padėties visuomenėje, todėl jaučia asmeninio tobulėjimo poreikį ir labiau nei vyresni yra linkę akcentuoti savaiminę laisvalaikio svarbą. Vertindami laisvalaikį, 2008 m. jaunuoliai akcentavo tokius aspektus kaip: *daryti tai, ką nori* (49 proc.), *atsipalaiduoti* (47 proc.), *susitikti su maloniais žmonėmis* (39 proc.), *išmokti kažką naujo* (30 proc.). Kuriuos iš šių laisvalaikio keliamų reikalavimų gali patenkinti tarnyba kariuomenėje?

Pavyzdžiui, 2014 m. STC atlikto karių savanorių²³ tyrimo rezultatai parodė, kad pagrindiniai motyvai, skatinantys tarnauti KASP, buvo: noras patirti nuotykių ir išbandymų (94 proc.), noras ginti tėvynę, esant grėsmei (81 proc.), patriotizmas (81 proc.), noras turiningai praleisti savaitgalius (72 proc.), nuolatinis domėjimasis karyba (69 proc.). Nors šie duomenys reprezentuoja platesnės amžiaus grupės nei šauktiniai kariai pasirinkimus, jie leidžia daryti išvadą, kad ir iš NPPKT jaunuoliai greičiausiai tikės iššūkių ir išbandymų bei naujų įgūdžių ir žinių.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvos visuomenėje šeima, kaip pagrindinė vertybė, gali tapti akstiniu dėl ko verta tarnauti kariuomenėje ir ką išmokti apginti. Taip pat didžiausio savanoriškumo tarnauti galima tikėtis iš gana jauno amžiaus jaunuolių, dar neturinčių rimtesnių įsipareigojimų šeimai, kurie, lyginant su Vakarų Europos šalimis, atsiranda anksčiau. Vertinant NPPKT kaip tarpinį etapą prieš profesinę karo tarnybą, o PKT kaip tradicinį darbą, atkreiptinas dėmesys, jog iš tarnybos kaip darbo jaunimas greičiausiai tikės: atlyginimo ir socialinių garantijų, garantijų, kad išliks darbe, ir to, kad darbas būtų įdomus. Skirtingai, tie jaunuoliai, kurie privalomąją karo tarnybą suvokia kaip laisvą (ne darbe ir ne šeimoje praleistą) laiką, greičiausiai akcentuos iššūkius ir išbandymus, savirealizacijos galimybes ir naujų žinių ir įgūdžių įvaldymą.

3. Lietuvos jaunuolių ir šauktinių karių požiūris į NPPKT ir jos vertinimai

Analizuojant, kas padėtų pritraukti Lietuvos jaunuolius atlikti NPPKT, nepakanka įvertinti jų bendrųjų prioritetų. Reikia išnagrinėti ir konkrečius su kariuomene susijusius klausimus, pvz.: kiek pasitikima kariuomene, kokia yra nuomonė apie tarnybą LK, koks yra nusiteikimas ginti tėvynę grėsmės akivaizdoje ir pan. Šie klausimai toliau nagrinėjami dviem aspektais: gretinant Lietuvos gyventojų ir jaunuolių (15–30 m. vyrų) nuomones. Taip pat atkreipiamas dėmesys į motyvus, dėl kurių jaunuoliai rinkosi arba rinkęsi atlikti privalomąją tarnybą savanoriškai. Šiuo tikslu taip pat nagrinėjamos dvi skirtingos grupės: civiliai jaunuoliai (15–30 m. amžiaus vyrai), neatlikę NPPKT, ir „pirmosios bangos“ šauktiniai kariai, kurie savanoriškai atliko tarnybą 2015–2016 m.²⁴

²³ „Motyvacijos tarnauti Lietuvos kariuomenės krašto apsaugos savanorių pajėgose tyrimas“. Mokslo darbo ataskaita. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2014.

²⁴ Išsamesnė duomenų analizė pateikta mokslo darbo „Kandidatų į Lietuvos kariuomenę pritraukimas: problemos ir jų sprendimo būdai“ ataskaitoje. Lietuvos karo akademija, 2016.

3.1. Visuomenės ir jaunuolių požiūris į kariuomenę, tarnybą ir nusiteikimas ginti šalį

Vertinant kitų Lietuvos institucijų kontekste, kariuomenė nėra ta institucija, kuria visuomenė pasitiki labiausiai, lyginant su ugniagesiais gelbėtojais, Bažnyčia, prezidento institucija ir kt. Tačiau teigiama yra tai, kad Lietuvos gyventojai yra labiau linkę ja pasitikėti nei nepasitikėti²⁵. Kaip rodo kiekybinių apklausų duomenys (žr. 1 lentelė), tiek visuomenė, tiek jauni vyrai buvo linkę pasitikėti Lietuvos kariuomene 2015–2017 m. Tarp jaunuolių šis pasitikėjimas buvo net labiau išreikštas nei tarp gyventojų. Tarp gyventojų pasitikėjimą dažniausiai išreiškė aukščiausio išsimokslinimo ir didesnes pajamas turintys gyventojai. Nors vertinimo laikotarpis yra trumpas, matyti, kad pasitikinčiųjų kariuomene dalis didėjo tiek tarp gyventojų apskritai paėmus, tiek tarp jaunuolių. Jaunuolių grupėje 2017 m. išsiskyrė tik Vilniaus apskrityje gyvenančių jaunuolių nuomonė – apie trečdalis (36 proc.) jų nepasitikėjo kariuomene. Tokį išskirtinumą galima būtų aiškinti tautine apskrities sudėtimi.

1 lentelė. Lietuvos gyventojų ir jaunuolių pasitikėjimas Lietuvos kariuomene (2015m., 2016m., 2017m.)

Ar Jūs pasitikite Lietuvos kariuomene? (%)

	Gyventojai		Jaunuoliai (15-30 m. vyrai)	
	2015	2017	2016	2017
Visiškai pasitikiu	12	20	21	26
Greičiau pasitikiu	44	41	42	45
Greičiau nepasitikiu	20	20	15	17
Visiškai nepasitikiu	13	7	10	7
Sunku pasakyti	11	12	12	6

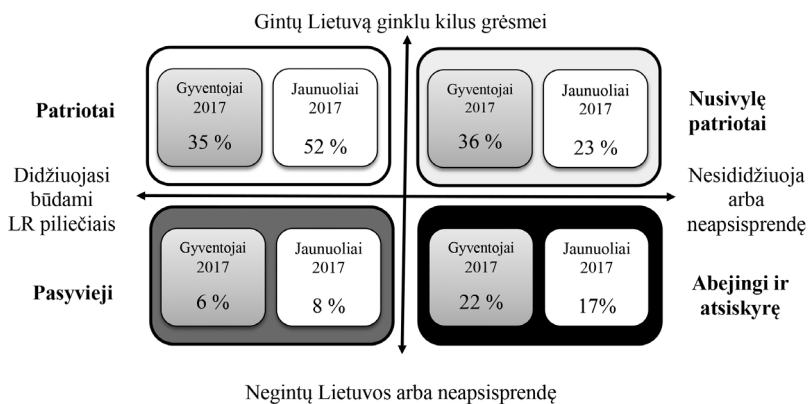
Taigi tai, kad kariuomenė yra institucija, kuria Lietuvoje pasitikima, o jaunimas ja pasitiki labiau nei visi gyventojai, yra teigiamas rodiklis, vertinant jų pritraukimo į NPPKT galimybes. Kitas klausimas, kuris kaip indikatorius iš dalies gali atskleisti nusiteikimą tarnauti kariuomenėje – pasiryžimas ginti savo šalį grėsmės akivaizdoje. 2016 m. į klausimą „*Jei kiltų grėsmė tėvynei, ar eitumėte ginti Lietuvos?*“ 69 proc. jaunų Lietuvos vyrų atsakė, kad tikrai ar greičiau eitų ginti. Po metų 2017 m. klausimas buvo suformuluotas konkre-

²⁵ 2017 m. liepos mėnesio „Baltijos tyrimų“ atliktos apklausos duomenimis, Lietuvos gyventojai pasitikėjo: Priešgaisrine gelbėjimo tarnyba (82 proc.), bažnyčia (69 proc.), prezidento institucija (66 proc.), policija (65 proc.), Valstybės sienos apsaugos tarnyba (64 proc.), Lietuvos kariuomene (64 proc.), Konstituciniu Teismu (61 proc.), Lietuvos žiniasklaida (60 proc.).

čiau: „*Jei kiltų grėsmė Lietuvai, ar Jūs gintumėte ją ginklu?*“ Tikrai arba greičiau ketinančių tai padaryti buvo 60 proc. Pasiryžusių ginti sumažėjimas galėjo atsirasti ir dėl griežtesnės klausimo formuluotės. Tačiau pastebėtina tai, kad skirtingai nuo jaunuolių, tarp Lietuvos gyventojų, pasiryžusių ginti Lietuvą ginklu, buvo kur kas mažiau – 42 proc. Tai galima aiškinti ir amžiaus, sveikatos būklės bei kitais veiksniais.

Nusiteikimo ginti šalį klausimą, kaip parodė sociologė Eglė Vileikienė²⁶, galima analizuoti nuodugniau, siejant jį su pasididžiavimo Lietuvos pilietybe jausmu. Siedama du klausimus: „*Ar Jūs didžiuojatės, ar nesididžiuojate būdamas Lietuvos piliečiu?*“ ir „*Jei kiltų grėsmė tėvynei, ar eitumėte ginti Lietuvos?*“, mokslininkė išskyrė keturias grupes / motyvacijos profilius: (1) patriotus – tuos, kurie didžiuojasi pilietybe ir eitų ginti tėvynę, (2) nusivylusius patriotus – tuos, kurie nesididžiuoja pilietybe, bet eitų ginti tėvynę, (3) pasyviuosius – tuos, kurie didžiuojasi pilietybe, bet neitų ginti tėvynės ir (4) abejingus ir atsisakyčius – tuos, kurie nesididžiuoja pilietybe ir neitų ginti tėvynės.

Taikant tą pačią schemą, tik klausimą apie gynimą sukonkretinus „*Jei kiltų grėsmė Lietuvai, ar Jūs gintumėte ją ginklu?*“ 2017 m. apklausų duomenimis, Lietuvos gyventojų ir Lietuvos jaunuolių pasiskirstymas parodytas 5 paveiksle.

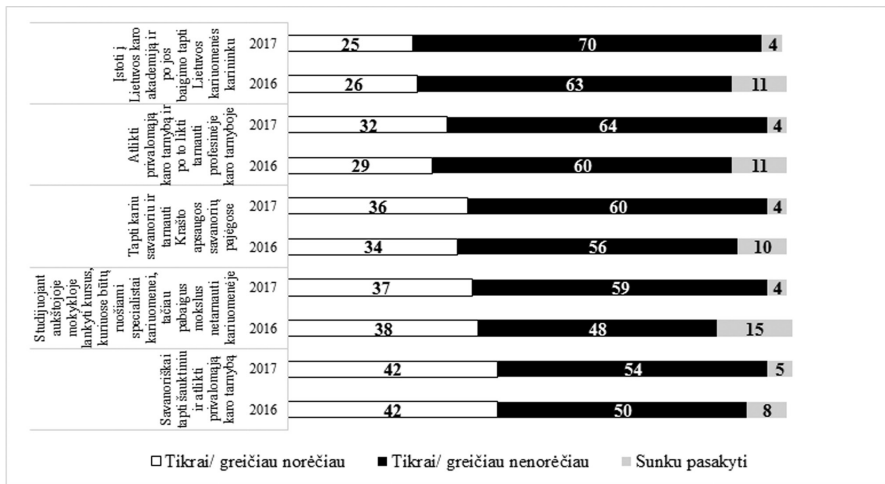
5 pav. Lietuvos gyventojų ir jaunų vyrų nusiteikimo ginti šalį profiliai

Pastebėtina, kad nusiteikusių ginti Lietuvą ginklu tiek tarp Lietuvos gyventojų, tiek tarp jaunų vyrų buvo panašios dalys, atitinkamai: 71 proc. ir 75 proc. Skyrėsi tik motyvacijos kontekstas: jeigu jauni vyrai labiau didžiavosi būdami Lietuvos piliečiais ir tarp jų buvo didesnė dalis vadinamųjų „patriotų“

²⁶ „Kandidatų į Lietuvos kariuomenę pritraukimas: problemos ir jų sprendimo būdai“. Mokslo darbo ataskaita. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2016.

(52 proc.), tai tarp gyventojų apskritai buvo daugiau nusivylimo ir tik 35 proc. buvo tokių, kurie ir didžiavosi Lietuvos pilietybe, ir gintų šalį ginklu. 36 proc. gyventojų buvo nusivylę patriotai, kurie gintų šalį, nors savo pilietybe nesididžiuoja. Taip pat ir abejingųjų, kurie ir nesididžiuoja Lietuvos pilietybe, ir negintų šalies ginklu, tarp gyventojų buvo daugiau (22 proc.) nei tarp jaunuolių (17 proc.).

Privalomoji karo tarnyba yra viena iš formų išmokti ginti tėvynę ginklu. 2016 m. jaunuolių pritarimas šauktinių tarnybos grąžinimui nebuvo absoliutus: apie pusė (48 proc.) jų pritarė, tačiau apie ketvirtadalis (26 proc.) NPPKT grąžinimą vertino neigiamai. Pagrindiniai pasisakančių prieš NPPKT grąžinimą argumentai buvo: Lietuvai reikalinga profesionali kariuomenė; tarnyba kariuomenėje turėtų būti grindžiama savanoriškumu, o ne prievarta; taip pat grėsmės akivaizdoje Lietuvos kariuomenė nebus pajėgi apginti. Buvo minima ir tai, kad karo prievolės atlikimas jaunuolius atitraukia nuo darbo, studijų, šeimos. Kita vertus, tos pačios 2016 m. apklausos duomenimis, šauktinių tarnyba buvo tarnybos kariuomenėje forma, sulaukusi didžiausio jaunuolių pritarimo, lyginant su kitomis (žr. 6 pav.). Jaunų vyrų paklausus, kokius tarnybos modelius pasirinktų, 42 proc. teigė, jog norėtų savanoriškai tapti šauktiniu ir atlikti privalomąją karo tarnybą, kiek daugiau nei trečdalis (38 proc.) norėtų lankyti specialistų kariuomenei rengimo kursus dar studijuodami aukštojoje mokykloje, bet po mokslų netarnauti kariuomenėje. Mažiausiai jaunuolių (26 proc.) norėjo studijuoti Lietuvos karo akademijoje ir tapti karininkais. Situacija nelabai pasikeitė ir po metų – 2017 m. Todėl galima teigti, jog didžioji dalis jaunuolių nėra linkę ilgesniam laikui įsitraukti į kariuomenę ir šauktinių tarnyba, trunkanti 9 mėnesius, yra kol kas priimtinausia tarnybos kariuomenėje forma.

6 pav. Lietuvos jaunuolių noras išbandyti įvairius tarnybos modelius 2016 m. (N=662) ir 2017 m. (%) (N=607)

Nors 2016 m. tarp jaunų Lietuvos vyrų buvo daugiau nenorinčių (43 proc.), nei norinčių (38 proc.) atlikti privalomąją karo tarnybą, nustatyta aiški priklausomybė nuo amžiaus. Jaunesni (15–19 m.) vaikinai labiau norėjo tapti šauktiniais kariais nei vyresni (26–30 m.): atitinkamai 56 proc. ir 26 proc. Tai aiškintina minėta amžiaus tarpinių specifiška: vyresni labiau įsitraukia į mokslus, darbo rinką, atsiranda įsipareigojimų šeimai ir lieka mažiau galimybių tarnybai. Įdomu tai, kad iš tų 38 proc., kurie norėjo atlikti šauktinių tarnybą, daugiau nei pusė (63 proc.) buvo ypač motyvuoti ir teigė, jog tarnautų ir be atlygio. Po metų (2017 m.) jau kiek mažesnė jaunuolių dalis (34 proc.) teigė norintys savanoriškai atlikti NPPKT. Tačiau iš jų vėl panaši dalis buvo nusiteikę tarnybą atlikti ir be atlygio. Tai rodo, jog motyvuotus jaunuolius į NPPKT daugiausia traukia ne materialiniai motyvai.

Apsisprendžiant tarnauti, svarbus ir aplinkinių palaikymas. 2016 m. net 7 iš 10-ties Lietuvos gyventojų buvo linkę pritarti, kad jiems artimas žmogus eitų tarnauti į Lietuvos kariuomenę. Pritarimą labiau išreiškė vyrai, vyresni nei 46 m., ir mažas bei vidutines pajamas gaunantys gyventojai.

Taigi tyrimų duomenys rodo, jog Lietuvos visuomenė pasitiki savo kariuomenę, o tarp jaunų vyrų šis pasitikėjimas dar didesnis. Taip pat tiek gyventojai apskritai, tiek jaunuoliai yra nusiteikę ginti tėvynę grėsmės akivaizdoje, tik pastarųjų pasiryžimą sustiprina didesnis pasididžiavimo Lietuvos pilietybe jausmas. Taip pat labiausiai nusiteikę atlikti NPPKT yra jauniausieji (15–19 m.) Lietuvos vyrai. Ir šiems jaunuoliams materialinis atlygis nėra pagrindinis motyvuojantis veiksnys.

3.2. Civilių jaunuolių ir šauktinių karių motyvacija atlikti NPPKT

Geriausiai skirtumai tarp jaunuolių, kurie pasirinko arba nepasirinko savanoriškai atlikti NPPKT, išryškėja nagrinėjant jų nusiteikimą ginti tėvynę grėsmės akivaizdoje ir motyvus, kodėl jie rinkosi arba rinktųsi savanoriškai atlikti karinę prievolę. Tačiau pirmiausia reikia apžvelgti, kas ir kokie buvo tie jaunuoliai, kurie pirmieji savanoriškai (dauguma) atliko NPPKT po jos grąžinimo.

Tipinis „pirmosios bangos“ šauktinis karys 2015–2016 m. buvo: vyras (98 proc.), lietuvis (94 proc.), nesusituokęs ar gyvenantys be partnerės (90 proc.). Amžiaus vidurkis siekė 21,7 m. ir atitinkamai didžioji dalis (52 proc.) turėjo vidurinę arba profesinę (23 proc.) išsilavinimą. Tai buvo jaunuoliai, neturintys didesnių šeiminių ir profesinių įsipareigojimų ir galintys daugiau ar mažiau lanksčiai planuoti savo gyvenimą ir devynis mėnesius paskirti pirminei privalomajai karo tarnybai. Vertinant savanoriškumo aspektą, pastebėtina, kad nors ir nedidelė, bet buvo dalis (9 proc.) šauktinių karių, kurie subjektyviai suvokė, jog atlieka prievolę ir nėra savanoriai. Kiti 70 proc. teigė, jog tarnybą pasirinko savo noru iki paskelbiant šauktinių sąrašus, o kas penktas (21 proc.) teigė parašęs prašymą dėl pirmumo, kai sužinojo, kad pateko į šauktinių sąrašus. Apie 14 proc. šauktinių karių jau buvo turėję karybos patirties prieš privalomąją tarnybą. Didesnė jų dalis – Šaulių sąjungoje, taip pat buvo minimos Krašto apsaugos savanorių pajėgos, šaudymo būreliai ir kt.

Svarbu pabrėžti, kad pagal amžių dauguma šių šauktinių karių buvo vadinamosios Z kartos atstovai²⁷. Ši karta siejama su naujųjų informacinių technologijų, ypač interneto, atsiradimu ir plėtra. Tai karta, kuri puikiai išmano šiuolaikines technologijas ir, pasak mokslininkų, dažnai supainioja realią ir virtualią erdves²⁸. Vertinant karo tarnybos kontekste, svarbu tai, kad Z kartos atstovai nėra linkę beatodairiškai paklusti nurodymams, kurių turinio ir prasmės jie nesupranta. Todėl kariuomenėje, institucijoje, grįstoje subordinacija ir nekvestionuojamu įsakymų vykdymu, Z kartai konfliktas greičiausiai yra užprogramuotas. Kita vertus, parinkus tinkamą vadovavimo stilių, konfliktų galima išvengti. Pasak profesorės Vilijos Targamadžės, tyrusios Z kartą:

²⁷ Vakarų sociologai kartą, gimusių 1995 m. ir vėliau (kiti nurodo 1994 ar 1991 metus), įvardija kaip Z kartą. Targamadžė V. (2014), „Z karta: charakteristika ir ugdymo metodologinės linkmės įžvalga“, *Tiltai* (4), p. 94–104.

²⁸ <http://lzinios.lt/lzinios/Mokslas-ir-svietimas/z-karta-tiesiog-kitokie-vaikai/211947> (Žiūrėta 2018-05-03)

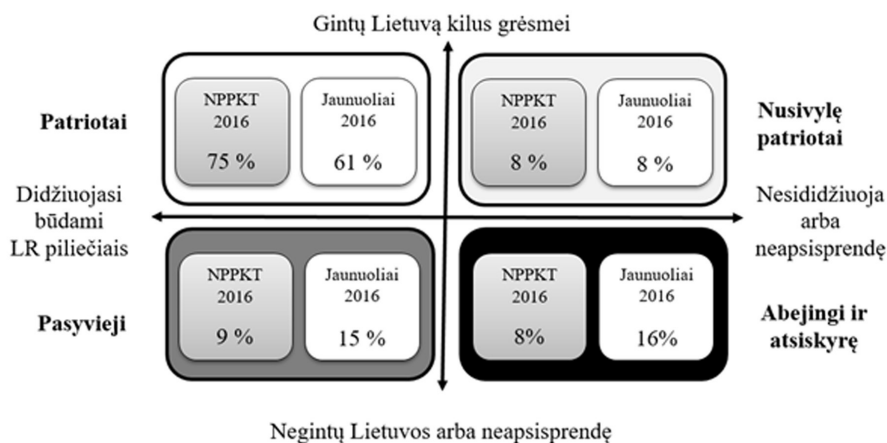
Nereikia pataikauti tai kartai, kaip kartais bandoma, nereikia didinti ir atotrūkio tarp kartų. Tie vaikai labai vertina kalbėjimą iš žmoniškumo pozicijų – jokiū būdu ne iš aukšto ar ką nors primetant. Jie labai atviri ir be galo įdomūs. Tiesiog reikia tą įdomumą ir vaikų geranoriškumą pamatyti ir su jais bendradarbiauti.²⁹

Apie pusė (52 proc.) pirmųjų šauktinių kariuomenę suvokė kaip patriotinę organizaciją, į kurią tarnauti žmonės eina iš pašaukimo ir noro ginti tėvynę. 37 proc. manė, kad kariuomenė – tai savita ir uždara organizacija, kurios išskirtinumą gali suprasti tik kariai. Ir kas dešimtas (11 proc.) šauktinis karys kariuomenę suvokė kaip bet kurį kitą darbdavį, suteikiantį profesiją, atlyginimą ir socialinio saugumo jausmą. Taigi toks buvo tipinio šauktinio kario portretas 2015–2016 m. Toliau verta išnagrinėti, ar ir kuo jų nuomonės skyrėsi nuo civilių jaunuolių (15–30 m. vyrų) tam tikrais klausimais. Tai leistų suprasti, kodėl pirmieji ėjo savanoriškai atlikti NPPKT, o pastarieji – ne.

Pirmiausia išryškėjo nusiteikimo ginti tėvynę skirtumai. 56 proc. šauktinių karių ir 32 proc. civilių jaunuolių buvo tvirtai apsisprendę ginti Lietuvą grėsmės akivaizdoje (į klausimą „*Jei kiltų grėsmė tėvynei, ar eitumėt ginti Lietuvą?*“ atsakė „tikrai taip“). Tiesa, šauktinių karių entuziazmas tarnybos pabaigoje kiek išblėso ir jau tik 41 proc. teigė tikrai eisią ginti tėvynę. Kita vertus, bendra pritariančiųjų dalis (atsakiusiųjų „tikrai taip“ ir „greičiau taip“) buvo didelė tiek tarnybos pradžioje (81 proc.), tiek tarnybos pabaigoje (71 proc.).

Lyginant šauktinius ir civilius jaunuolius pagal jau minėtus motyvacijos profilius (pasididžiavimas Lietuvos pilietybe ir nusiteikimas ginti šalį, žr. 7 pav.), tarp šauktinių karių buvo didesnė dalis patriotų (75 proc.) nei tarp jaunuolių (61 proc.), taip pat buvo du kartus mažiau (8 proc.) nusivylusiųjų ir abejingų šauktinių nei civilių jaunuolių (16 proc.) ir mažiau pasyviųjų šauktinių karių (9 proc.) nei civilių jaunuolių (15 proc.). Tai parodo, jog savanorių šauktinių pasiryžimas ginti šalį jau *apriori* buvo labiau išreikštas nei civilių jaunuolių.

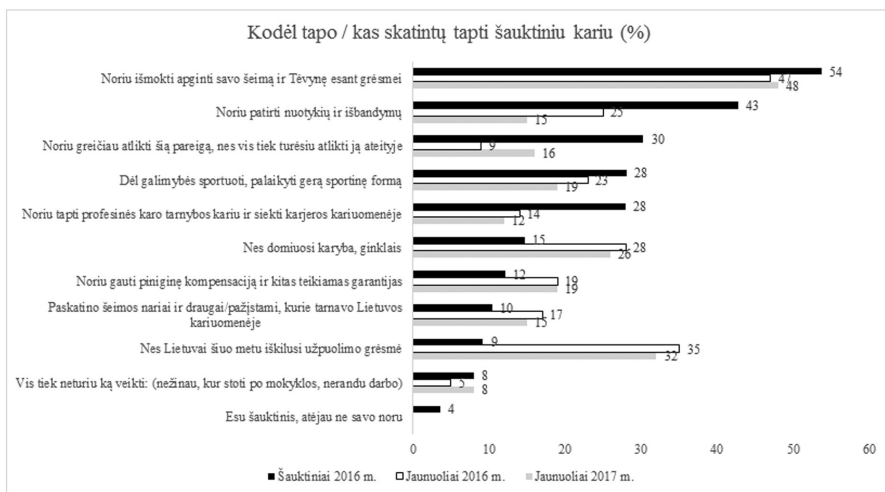
²⁹ *Ibidem*

7 pav. Šauktinių karių ir civilių jaunuolių nusiteikimo ginti šalį profiliai

Nagrinėjant motyvus, dėl ko šauktiniai kariai pasirinko NPPKT ir dėl ko civiliai jaunuoliai ją rinkęsi, taip pat išryškėjo skirtumai (žr. 8 pav.) Tiek šauktiniams, tiek civiliams jaunuoliams pirmoji paskata tapti šauktiniu kariu – tai noras išmokti apginti savo šeimą ir tėvynę, esant grėsmei. Ši priežastis labiau buvo išreikšta tarp šauktinių karių (54 proc. vs. 47 proc.). Nagrinėjant kitas priežastis, atsiranda skirtumų. Antras pagal svarbą šauktiniams kariams postmodernus savirealizacijos motyvas – noras patirti nuotykių ir išbandymų (43 proc.). Skirtingai, civiliai jaunuoliai kaip antrą svarbią priežastį tapti NPPKT kariais minėjo Lietuvai kilusią užpuolimo grėsmę (35 proc.) (kai šauktiniams tai buvo mažiausiai svarbi priežastis (9 proc.)). Taigi civilių apsisprendimui daugiau įtakos turi išorinės grėsmės nei vidiniai motyvai. O atsižvelgiant į tai, kad nuo 2015 m. iki 2017 m. gyventojų dalis, manančių, kad yra kilusi grėsmė Lietuvos saugumui ir stabilumui, sumažėjo nuo 61 proc. iki 49 proc., galima suprasti, kodėl mažėja savanorių šauktinių, o trečiajame šaukime buvo ir pašauktų privalomai.

Kaip skirtumas paminėtina ir tai, kad daugiau šauktinių (28 proc.) nei civilių jaunuolių (14 proc.) norėjo tapti profesinės karo tarnybos kariais. Fizinės formos palaikymas taip pat buvo svarbesnis motyvas šauktiniams kariams (28 proc.), skirtingai nei civiliams jaunuoliams (23 proc.).

8 pav. Šauktinius karius ir civilius jaunuolius motyvuojantys veiksniai savanoriškai atlikti NPPKT (%)

Visgi vertinant šauktinių „savanoriškumą“, tenka pripažinti, jog net 30 proc. buvo tokių, kurie nusprendė atlikti NPPKT dabar, kad nereikėtų vėliau. Tai rodo, jog dalies šauktinių savanorystė remiasi ne vien patriotiniais jausmais, bet turi racionalų pagrindą. Taip pat išryškėjo kiti šauktinių pažiūras diferencijuojantys veiksniai. Vienas jų – ankstesnės karybos patirtis. Šauktiniai kariai, kurie turėjo ankstesnės karybos patirties (KASP, Šaulių sąjungoje, šaudymo būreliuose ir kt.), labiau nei kiti išreiškė norą tapti profesinės karo tarnybos kariais po NPPKT atlikimo. Antra, šauktiniai kariai, maniusieji, jog yra kilusi grėsmė Lietuvos saugumui ir stabilumui, labiau nei daugelis akcentavo norą išmokti apginti savo šeimą ir tėvynę. Pačių šauktinių karių motyvacijos skirtumus galima įžvelgti ir pagal tai, kiek jie didžiavosi būdami Lietuvos piliečiais. Tie, kurie nesididžiavo būdami Lietuvos piliečiais, dažniau nei kiti kaip pagrindinį motyvą tarnauti nurodė norą atlikti pareigą dabar, kad nereikėtų ateityje. Taip pat tie, kurie jau tarnybos pradžioje ją vertino neigiamai, dažniau nei kiti minėjo instrumentinius motyvus tarnauti: norą greičiau atlikti pareigą, kad nereikėtų ateityje, ir gauti piniginę kompensaciją ir teikiamas garantijas.

Taigi darytina išvada, jog pagrindinis vienijantis motyvas, kodėl jauni žmonės atlieka arba atliktų privalomąją karo tarnybą, yra noras išmokti apginti šeimą ir tėvynę, kilus grėsmei. Pagrindinis skirtumas tarp šauktinių savanorių ir civilių jaunuolių yra tas, kad pastarųjų apsisprendimą atlikti NPPKT nemaža dalimi nulemtų išorinės grėsmės suvokimas. Šauktiniais savanoriais į Lietuvos kariuomenę daugiau linkę ateiti patys jauniausi, patriotiškai nusi-

teikę jaunuoliai, dar neturintys įsipareigojimų šeimai, mokslams ir profesinei veiklai. Jie labiau nei kiti didžiuojasi būdami Lietuvos piliečiais ir yra labiau pasiryžę ginti tėvynę grėsmės akivaizdoje. Šie savanoriai turi aiškiai išreikštą postmodernų motyvą patirti nuotykių ir išbandymų bei fiziškai sustiprėti. Taip pat jie labiau nei kiti civiliai nusiteikę tapti kariais profesionalais. Nors materialiniai motyvai neturėjo didelės įtakos jų apsisprendimui, vis dėlto racionalaus apskaičiavimo būta – trečdalis norėjo atlikti privalomąją karo tarnybą dabar, kad nereikėtų vėliau.

3.3. Informacijos apie kariuomenę ir NPPKT šaltiniai

Mėginant suprasti, kokie veiksniai ar svertai padėtų pritraukti jaunuolius savanorius į privalomąją karo tarnybą, neužtenka suprasti jų vertybių ar nuostatų kariuomenės bei šalies gynimo klausimais. Dar svarbu įvertinti, kokiais kanalais ir kokią informaciją jaunuoliai gauna apie Lietuvos kariuomenę ir privalomąją tarnybą. Britų mokslininkai, Emma Parry, Zoe Morrison, Dilys Robinson, Vince'as Connelly's³⁰, nagrinėję, kiek visuomenė žino apie šalies ginkluotąsias pajėgas, nustatė, kad bendras visuomenės informuotumas yra menkas. Pagrindiniai informacijos šaltiniai buvo: informacija, tiesiogiai perduodama iš lūpų į lūpas, ir reklama per žiniasklaidą. Tik tie gyventojai, kurie patys domėjosi kariuomene, daugiau informacijos susirinkdavo iš interneto svetainių, tarnavusių kariuomenėje asmenų ir kariuomenės pristatymo renginių metu.

Šiuos rezultatus patvirtina ir Lietuvos tyrimai. 2016 m. jaunuolių apklausos duomenimis, daugiau nei pusei jų (53 proc.) pagrindinis informacijos šaltinis apie kariuomenę buvo draugai, pažįstami ir artimieji, tarnaujantys Lietuvos kariuomenėje. Kiti šaltiniai: socialiniai tinklai (47 proc.), TV laidos (42 proc.), interneto portalai (41 proc.).

Pirmasis šaltinis svarbus tuo, kad draugai ir artimieji, tarnaujantys LK, pateikia autentišką informaciją iš pirmų lūpų. Ir tai, kokią žinią tarnaujantys kariuomenėje perduos civiliams jaunuoliams, gali nulemti pastarųjų apsisprendimą tarnauti arba ne. 2016 m. daugiau nei pusė (61 proc.) šauktinių karių teigė, jog patartų savo draugams ir pažįstamiems atlikti NPPKT, 18 proc. teigė, jog nepatartų ir 22 proc. neturėjo nuomonės. Tarnybos pradžioje šauktiniams kariams uždavus atvirą klausimą: „*Kas, Jūsų nuomone, galėtų patraukti kitus vaikus ir merginas tapti šauktiniais?*“ (į jį atsakė 70 proc. visų šauktinių karių), išryškėjo tokios nuomonių kategorijos: beveik trečdalis

³⁰ 14th Biennial Conference of ERGOMAS. Hellenic Army Academy Athens, Greece.

atsakymų (31 proc.) buvo apie tai, kad šauktiniams turėtų būti siūlomas didesnis atlyginimas ir socialinės garantijos; antra pasiūlymų grupė (21 proc.) buvo susijusi su tikslinga ir tinkama reklama ir kariuomenės įvaizdžio gerinimu visuomenėje; 14 proc. pabrėžė, jog turi būti užtikrinta tvarka ir kokybė pačioje kariuomenėje, ir 11 proc. teigė, jog turi būti užtikrintos savirealizacijos galimybės. Taip pat išryškėjo nuomonių grupė (16 proc.) – kad motyvacija turi sklįsti iš pačių jaunuolių ir tarnaujama turi būti iš patriotinių paskatų.

Praėjus keletui mėnesių, tarnybos pabaigoje šauktiniai atsakė į kitą atvirą klausimą: „*Ką siūlytumėte pakeisti privalomoje karo tarnyboje?*“ Nors klausimo formuluotės negalima tapatinti su pirmąja ir į ją atsakė kur kas mažiau šauktinių karių (38 proc.), pagal dėliojamus akcentus galima išvelgti nuomonės pokyčius. Pirmiausia, šauktiniai kariai tarnybos pabaigoje visai neakcentavo materialinio atlygio ar paskatinimo. Pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į tarnybos aspektų tobulinimą ir vidinių problemų sprendimą: vadų darbo su šauktiniais gerinimą, tvarkos ir drausmės užtikrinimą, maitinimo gerinimą ir pan. Taip pat buvo pasiūlymų ir dėl pačios NPPKT koncepcijos. Pagrindinis jų – kad privalomąją karo tarnybą jaunuoliai atliktų iš karto po mokyklos baigimo.

Šie atsakymai rodo, jog, jei apsisprendžiant atlikti privalomąją karo tarnybą ir jos pradžioje jaunuolius motyvuoja instrumentinės vertybės (atlyginimas, soc. garantijos ir pan.), tačiau pradėjus tarnybą ir jos eigoje lemiamą vaidmenį atlieka emocinės ir kognityvinės vertybės: įkvepiantis, pagarbus ir motyvuojantis vado elgesys; tvarkos ir drausmės pojūtis; galimybė išmokti karybos; galimybė sportuoti ir fiziškai sustiprėti ir galimybė realizuoti save. Šiuos rezultatus patvirtina ir tai, kad vertindami įgytą patirtį tarnybos metu, šauktiniai kariai įvardijo tokius privalumus: *sustiprėjau fiziškai* (58 proc.), *atlikau pareigą tėvynei* (46 proc.), *išmokau karinių dalykų ir įgijau praktinės patirties* (46 proc.), *išmokau disciplinos ir punctualumo* (22 proc.). Taip pat kaip tarnybos pradžioje, taip ir pabaigoje buvo tų (34 proc.), kurie teigė: „Jau būsiu atlikęs tarnybą dabar, nereikės vėliau“.

Taigi pagrindinis ir paveikiausias informacijos šaltinis apie kariuomenę, o kartu ir apie NPPKT, yra informacija „iš pirmų lūpų“, kurią civiliams jaunuoliams pateikia jų šeimos nariai, draugai ir bendraamžiai, tarnavę LK ir atlikę privalomąją karo tarnybą. Atsižvelgiant į tai, kad bendraamžių nuomonė jauname amžiuje yra ypač vertinama ir yra paveiki, labai svarbu, kad jų „žinutė“ apie NPPKT būtų teigiama ir motyvuojanti tarnauti. O tai priklauso nuo esamų šauktinių karių pasitenkinimo tarnyba.

Išvados

Vienareikšmiškai atsakyti, kas pritrauktų Lietuvos jaunuolius savanoriškai atlikti privalomąją karo tarnybą, neįmanoma. Vertinant pritraukimo galimybes, pirmiausia svarbu suprasti vertybinį kontekstą, kuriame socializuojasi jaunuoliai, taip pat reikia identifikuoti specifinius, būtent jaunosios kartos prioritetus, vadovaudamiesi kuriais jie priima sprendimus. Nors Lietuvos jaunuoliams, kaip ir didžiajai visuomenės daliai, svarbiausi gyvenime yra šeima ir darbas, reikšmingą vietą jų gyvenime užima ir bendraamžiai. Būtent pastarųjų nuomonė apie tarnybą ir kariuomenę apskritai gali suveikti kaip skatinantis (arba, priešingai, sulaikantis) veiksnys atlikti NPPKT. Šeimos vaidmuo yra prieštaringas. Viena vertus, tai yra vertybė, kurią jaunuoliai nori išmolti apginti ir todėl savanoriškai eitų į privalomąją karo tarnybą. Kita vertus, būtent dėl atsirandančių įsipareigojimų šeimai vyresniame amžiuje motyvacija tarnauti kariuomenėje ir atlikti NPPKT reikšmingai mažėja.

Jaunoji karta išsiskiria ir laisvalaikio, kaip atskiros nuo darbo gyvenimo dalies, sureikšminimu. Laisvalaikio metu šalia kitų poreikių, jaunuoliams svarbu įgyti naujos patirties, patirti iššūkių ir išbandymų. Todėl atsižvelgiant į tai, kad tik nedidelė dalis jaunuolių NPPKT suvokia kaip būsimos darbinės karjeros pradžia, privalomąją karo tarnybą pristatant kaip tam tikrą „vyriškumo mokyklą“, kurioje gali būti patenkinti postmodernios kartos poreikiai, galima būtų sulaukti daugiau savanorių. Juo labiau kad tiek civiliai jaunuoliai, tiek šauktiniai kariai kariuomenę labiau linkę suvokti kaip patriotinę organizaciją, bet ne kaip tradicinį darbdavį. Šią prielaidą, kad tarnyba netapatinama su darbu, pagrindžia ir faktas, kad materialinis atlygis neturi didelės motyvuojančios galios jau atliekant NPPKT. Jaunuoliai tarnyboje akcentuoja ne tiek instrumentines, kiek kognityvines ir emocines vertybes. Iš tarnybos jie tikisi: tvarkos; drausmės; galimybės išmolti karinių dalykų, autoritetingų ir įkvepiančių vadų; galimybės sustiprėti fiziškai; iššūkių ir išbandymų. Būtent šių lūkesčių nepatenkinimas gali sumažinti pasitenkinimą tarnyba. O tai gali suveikti kaip kritinis veiksnys, pritraukiant į NPPKT kitus, nes pagrindinis šaltinis, iš kurio civiliai jaunuoliai gauna informaciją apie tarnybą kariuomenėje, yra joje tarnaujantys (tarnavę) draugai ir pažįstami. Siekiant užtikrinti esamų šauktinių pasitenkinimą tarnyba, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad dauguma jų – vadinamosios Z kartos atstovai, išsiskiriantys ne tik gebėjimais informacinių technologijų srityje, bet ir kritiniu mąstymu, nenoru beatodairiškai paklusti autoritetams. Todėl labai svarbu yra tiesioginių vadų gebėjimas dirbti su šia tiksline grupe.

Vieni aiškiausių veiksnių, kurie gali padėti paskatinti jaunuolius atlikti NPPKT ir kuriuos reikia išnaudoti, yra jų didesnis nei kitų gyventojų pasitikėjimas Lietuvos kariuomene, didesnis pasiryžimas ginti tėvynę grėsmės akivaizdoje ir aukštesnis pasididžiavimo Lietuvos pilietybe lygis. Esminis skirtumas tarp tų jaunuolių, kurie tapo šauktiniais savanoriais ir kurie netapo, yra tas, kad pastarųjų apsisprendimą daugiau lemia grėsmės šalies saugumui suvokimas, kuris savanoriams šauktiniais nebuvo toks svarbus. Noras išmokti apginti savo šeimą ir tėvynę ir postmodernus motyvas patirti nuotykių ir išbandymų buvo pagrindinės pirmųjų savanorių šauktonių tarnybos priežastys. Vis dėlto reikia pripažinti, jog ne tik patriotiniai idealistiniai, bet ir racionaliai apskaičiuoti argumentai pritraukia jaunus vyrus į NPPKT. Noras atlikti privalomąją tarnybą dabar, kad nereikėtų vėliau, taip pat buvo reikšminga savanorystės priežastis pirmojo šaukimo metu. Darytina prielaida, kad šis argumentas su laiku bus vis svarbesnis, ypač vertinant mažėjančius savanorių skaičius ir pačių šauktonių siūlymus numatyti NPPKT atlikimą iš karto po mokyklos baigimo. Bendrame šauktonių savanorių kontekste išsiskiria jau turėję karybos patirties jaunuoliai ir tie, kurių artimieji tarnavo ar tarnauja Lietuvos kariuomenėje. Šie jauni vyrai į NPPKT dažnai ateina planuodami tęsti profesionalaus kario karjerą ateityje.

Baigiant diskusiją, reikia pabrėžti, jog šiame straipsnyje pateiktos prielaidos nėra galutinės. Per kelerius metus nuo NPPKT grąžinimo daug kas keitėsi. Keitėsi pati NPPKT, sukaupia daugiau patirties ir įgūdžių dirbant su šauktiniais kariais, keitėsi ir pati visuomenė – karinių grėsmių suvokimas, kariuomenės misijos supratimas ir kt. Todėl jaunuolių požiūris į privalomąją karo tarnybą, jų pritraukimas į kariuomenę lieka plačia potencialių tyrinėjimų sritimi Lietuvoje.

Vilnius, 2018 m. gegužė

Audronė Petrauskaitė, Laurynas Šaltenis**
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Žvalgybos veiklos ir etikos sąveika nacionalinio saugumo kontekste: teorinė problemos apžvalga***

Žvalgybos veiklos efektyvumas yra tiesiogiai susijęs su žvalgybos pareigūnų elgesiu ir priklauso nuo jų moralinių nuostatų bei vertybių sistemos. Žvalgybinės veiklos specifika sąlygoja pareigūnų elgesio moralines dilemas. Žvalgybos institucijų veiklos metodai apima tiek etiškus, tiek ir su visuotinai priimtais etikos principais besikertančius taktinius elementus, galinčius diskredituoti demokratiją ir valstybės deklaruojamas pamatines vertybes. Straipsnyje analizuojamos etinės problemos, su kuriomis susiduriama taikant žvalgybos veiklos metodą HUMINT. Teorinės analizės pagrindu autoriai sudarė pirminį integralų žvalgybos pareigūno elgesio modelį, atsižvelgdami į pasirinkimų ir veiklos pasekmių kontekstą, kuris galėtų paskatinti tolesnes mokslines diskusijas šiuo klausimu.

Įvadas

Šiuolaikiniame pasaulyje eksponentiškai augančios grėsmės demokratiinių valstybių nacionaliniam saugumui verčia valstybių vadovus ir politikus nuolat vertinti institucijų, tiesiogiai atsakingų už kovą su grėsmėmis valstybei ir jos interesams, veiklą. Skirtingos valstybės turi joms būdingus nacionalinio saugumo užtikrinimo institucinius modelius, tačiau galima teigti, kad kiekvienoje valstybėje svarų vaidmenį, užtikrinant nacionalinį saugumą, vaidina žvalgybos institucijos, kurios, perfrazuojant Sun Tzu teiginį¹, yra valstybės akys ir ausys. Šiandien valstybių kuriamos ir tobulinamos nacionalinio saugumo strategijos iškelia vis daugiau užduočių žvalgybos institucijoms, todėl XXI amžiuje žvalgybos tarnybas dominančios informacijos rinkimas labai išaugo. Šis

^{*} *Doc. dr. Audronė Petrauskaitė* – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros dėstytoja. Adresas: Šilo 5A, 10322 Vilnius, Lietuva, tel. + 370 5 210 3567, el. p. audrone.petrauskaite@gmail.com.

^{**} *Laurynas Šaltenis* – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros dėstytojas. Adresas: Šilo 5A, 10322 Vilnius, Lietuva, tel. + 370 5 210 3567, el. p. laurynas.saltenis@gmail.com.

^{***} Straipsnyje pateiktos autorių nuomonės neatspindi oficialios Lietuvos Respublikos žvalgybos institucijų ir kitų institucijų, atsakingų už nacionalinio saugumo užtikrinimą, pozicijos. Autorių straipsniu siekiama paskatinti mokslines diskusijas, nagrinėjančias įvairius žvalgybos veiklos aspektus.

¹ Sun Tzu, *Karo menas*, Media Incognito, 2006, p. 119–120.

pokytis praplėtė žvalgybos tarnybų darbo lauką, renkant žvalgybos informaciją apie tarptautinį terorizmą, ginklų prekybą, kontrabandą, priešišku valstybių žvalgybos tarnybų veiklą ir net ekologines grėsmes valstybei.

Po rugsėjo 11-osios įvykių JAV ir keliolikos kitų teroristinių išpuolių pasaulyje padidėjo valstybės politikų ir visuomenės dėmesys žvalgybos tarnybų veiklai. Šių institucijų atliekamas vaidmuo, kovojant su tarptautiniu terorizmu, paskatino akademinės visuomenės atstovus ir buvusius ilgamečius žvalgybos tarnybų pareigūnus pradėti diskusijas apie žvalgybos pareigūnų elgesį, kuris susijęs tiek su žvalgybinės veiklos etika, tiek valstybės nacionalinio saugumo interesais. Nors 2005 metais įkurta ir dešimtmetį veikusi tarptautinė žvalgybos etikos asociacija pastaruosius keletą metų yra sustabdžiusi savo veiklą, žvalgybinės veiklos ir etikos santykio problematiką nagrinėjančių akademinės visuomenės atstovų diskursas nesustojo. Kita vertus, šiam diskursui dar trūksta aiškių rėmų, kurie sudarytų sąlygas struktūruotai diskusijai bei moksliniams ir taikomiesiems tyrimams, o jų rezultatai tarnautų, formuojant žvalgybos tarnybų, kaip organizacijų, veiklos principus ir efektyvumo užtikrinimą.

Žvalgybos institucijų, kaip organizacijų, veiklos efektyvumas yra tiesiogiai susijęs su žvalgybos pareigūnų elgesiu, jų moralinių nuostatų ir vertybių sistema. Žvalgybinės veiklos specifika sąlygoja pareigūnų elgesio moralines dilemas. Siekiant užtikrinti demokratinės valstybės saugumą, šių institucijų žvalgybos ir kontržvalgybos veiklos metodai įtraukia tiek etiškus, tiek ir su visuotinai priimtais etikos principais besikertančius taktinius elementus, kurie gali diskredituoti pačią demokratiją ir valstybės deklaruojamas pamatines vertybes. Šie elementai ypač akivaizdūs taikant žvalgybinės veiklos metodą HUMINT, mat būtent šio metodo atveju vystomi santykiai tarp žvalgybos pareigūnų ir jų žmogiškųjų informacijos šaltinių. Šie santykiai formuojami žvalgybos pareigūnams vadovaujantis jų pačių pasirinktomis arba žvalgybos institucijos nustatytomis etikos normomis ir moralinėmis nuostatomis bei elgesio modeliais.

Taigi, žvalgybos institucijos, kaip organizacijos, kontekstas turi įtakos jos darbuotojų pasirenkamiems elgesio modeliams. Šios elgesio pasekmės yra susijusios su trimis lygmenimis, išskiriamais organizacinės elgsenos teorijoje – individo, grupės ir organizacijos. Žvalgybos institucijų veikla dėl jų atliekamo vaidmens yra neatsiejama nuo valstybės lygmens, kadangi ją vykdant tiesiogiai vadovaujamas valstybės interesais. Remiantis šiomis nuostatomis, nagrinėjant žvalgybos pareigūnų elgesio temą mokslinių tyrimų tikslais, galima daryti prielaidą, kad individo elgesio pasekmės organizacijos lygmeniu atspindi pasekmes valstybės lygmeniu. Dėl šių priežasčių būtinybė auginti žinias ir supratimą

apie žvalgybos pareigūnų elgesio modelius, jų raišką, priežastinius ryšius ir įtaką yra akivaizdi. Dėl žvalgybos institucijų veiklos specifikos sąlygos vykdyti moksliniams ir ypač empiriniams tyrimams yra ribotos. Galimai dėl šių priežasčių Lietuvos mokslininkų vykdomoje žvalgybos institucijų veiklos analizėje daugiausiai dėmesio skiriama žvalgybos istorijai (Arvydas Anušauskas), žvalgybos sistemoms, veiklos metodams ir rezultatams, žvalgybos ir politikos institucijų tarpusavio įtakai (Vaidotas Urbelis), žvalgybos tarnybų įtakai valstybės užsienio politikai bei diplomatijai (Algimantas Kasparavičius) ir kitoms aktualioms, analogiškomis temoms. Ši tendencija stebima ir analizuojant užsienio autorių straipsnius, kas liudija šaltinių, kuriuose būtų sistemingai analizuojama pareigūnų elgesio problematika nacionalinio saugumo kontekste, stygių. Vis dėlto ribotos galimybės tirti šią temą ir su ja susijusius probleminius klausimus nesumažina jų aktualumo.

Siekiant prisidėti prie nustatytos spragos užpildymo, šiuo straipsniu siekiama atskleisti žvalgybos pareigūnų veiklos konteksto raišką, išskiriant esmines prielaidas, potencialiai turinčias įtakos žvalgybos pareigūnų moraliniam samprotavimui ir pasirenkamoms elgesio strategijoms, ir su jomis siejamas pasekmes. Šiuo tikslu atlikta teorinė mokslinių šaltinių analizė tarpdisciplininame kontekste. Straipsnyje pateikiamos žvalgybos pareigūnų moralinio samprotavimo ir elgesio strategijų pasirinkimo prielaidos, akcentuojant konteksto specifiką, aptariamos galimos pareigūnų elgesio strategijos bei jų raiška, nagrinėjami pareigūnų pasirinktų elgesio modelių pasekmių pavyzdžiai. Apibendrinant, straipsnio pabaigoje nubrėžiamos galimos kryptys bei rekomendacijos tolesniam akademiniam ir praktiniam diskursui.

1. Žvalgybos institucijų veikla ir pareigūnų elgesio prielaidos

Žvalgybos tarnybos, kaip nacionalinio saugumo interesus ginančios valstybės institucijos, užduotys yra tiesiogiai susijusios su valstybės politiniais tikslais ir, visų pirma, užsienio politika. Lietuvos žvalgybos tarnybų (t. y. Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie KAM) veiklą reglamentuojantis Žvalgybos įstatymas apibrėžia žvalgybos tikslus, uždavinius, principus, metodus, organizacinius ir kontrolės mechanizmus². Teisinis žvalgybinės veiklos reglamentavimas nustato žvalgybos

² Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas. 2000 m. liepos 17 d. Nr. VIII-1861 (galiojanti suvestinė redakcija 2017-01-01), <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.1881C195D0E2/MiWmKXwfy>, 2017-10-08.

institucijų teisinės atsakomybės ribas, o etinis ir politinis žvalgybos veiklos aspektai dėl specifikos, susijusios su, pavyzdžiui, įslaptinta informacija ar ypatingais darbo metodais, dažnai lieka neapimti. Kita vertus, net ir pats mažiausias nesusipratimas, susijęs su žvalgybos institucijų veikla, ar netinkamas jos darbuotojų elgesys sukelia ryškų rezonansą visuomenėje, iliustruojantį aukštus piliečių keliamus moralinius reikalavimus žvalgybos institucijų veiklai. Didelį visuomenės dėmesį ir susidomėjimą žvalgybos tarnybomis sąlygoja tai, kad šių institucijų tikslas ir veiklos objektas – šalies ir visuomenės saugumo užtikrinimas, t. y. visų piliečių saugumo interesai.

Nepaisant aiškios žvalgybos institucijų misijos, nacionalinis saugumas, kaip žvalgybos veiklos objektas, yra sunkiai apibrėžiama ir nuolatos kintanti samprata, sąlygojanti ir žvalgybinės veiklos dilemas. Kaip teigia Davidas A. Baldwinas, šiuolaikinėje visuomenėje nacionalinio saugumo interesai dažniau siejami su valstybių vidaus ir užsienio politikos klausimais negu su pačia nacionalinio saugumo koncepcija³, todėl sprendžiant nacionalinio saugumo klausimus, prioritetai teikiami ne tik tradicinei nacionalinio saugumo grėsmei – išorinėms karinėms grėsmėms, bet ir ekonominiams interesams, nusi- kalstamumui, socialiniam neteisingumui, žmogaus teisėms ir kitiems grėsmės tipams. Pastebėtina, kad XXI amžiuje išorinės karinės grėsmės, kaip tradicinės grėsmės šalies nacionaliniam saugumui, taip pat reikšmingai kinta: didėja asimetrinių grėsmių pavojus, o tradicinės karinės grėsmės transformuojasi iš konvencinių į hibridines, taip trindamos ribas tarp išorinių ir vidinių grėsmių.

Ryšys tarp žvalgybos ir politikos yra abipusis. Spartus šiuolaikinės visuomenės kaitos tempas sparčiai keičia ir grėsmių bei rizikos veiksnių pobūdį. Vals- tybės vykdomai vidaus ir užsienio politikai atliepian besikeičiančias grėsmes bei rizikos veiksnius, kinta ir nacionalinį saugumą užtikrinančių valstybės institu- cijų, tarp kurių – žvalgybos institucijos veiklos prioritetai. Žvalgybos institucijų tikslas – rinkti informaciją apie šiuolaikines grėsmes, pavojus ir rizikos veiksnius šalies nacionaliniam saugumui, teikti ją nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms bei juos šalinti⁴. Įstatymas, kaip teigia Urbelis, „pabrėžia žvalgy- binės informacijos ir užsienio politikos glaudų sąryšį“, o „<...> žvalgybinė in- formacija turi ypatingą svarbą, formuluojant užsienio politikos žingsnius“⁵. LR žvalgybos įstatymas pabrėžia, kad žvalgybinė informacija daro įtaką formuojant užsienio ir vidaus politikos prioritetus, o tai reiškia, kad žvalgybos tarnybos, kaip labiausiai informuotos valstybės institucijos, teikdamos informaciją apie grės-

³ Baldwin, D. A., *The Concept of Security*, *Review of International Studies*, 1997, 23, p. 9–11.

⁴ Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas. 2000 m. liepos 17 d. Nr. VIII-1861 (galiojanti suvestinė redak- cija 2017-01-01), <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.1881C195D0E2/MiWMKXwfy>, 2017-10-08.

⁵ Urbelis, V., „Lietuvos žvalgybos sistema“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008*, p. 222.

mes šalies saugumui, iš esmės pačios daro didelę įtaką valstybės politikai. Nacionalinio saugumo tiesioginės sąsajos su politiniais valstybės interesais sąlygoja tai, kad nacionalinis saugumas, kaip valstybės suvereniteto ir valstybės interesų gynimas, yra visų pirma vertybių ir jų prioritetų klausimas. Žvalgybos tarnybų įtaka valstybės vidaus ir užsienio politikos tikslams bei uždaviniams sąlygoja jų politinę, teisinę ir moralinę atsakomybę, kuri tiesiogiai susijusi su vertybėmis – bendraisiais (vyraujančiais) įsitikinimais dėl normatyvinio pageidaujamo elgesio arba galutinio rezultato svarbos⁶.

Mokslinės vertybių ir politikos sąsajos yra skirtingos: Arvydo Jokubaičio teigimu, politika neturi savarankiškų vertybių, kadangi „kiekvienas politinis sprendinys priklauso nuo moralės, religijos, teisės ar ekonomikos vertybių“⁷, todėl „politinę prasmę gali įgyti kiekviena mūsų puoselėjama nepolitinė vertybė“⁸. Ainio Razmos nuomone, „visos visuomenės pripažįstamos vertybės yra politinės“, kadangi „<...> būdvardis „politinė“ nusako ne vertybės prigimtį, o jos taikymo sritį“⁹. Skirtingos politikos ir vertybių tarpusavio santykio interpretacijos nepaneigia vertybinio politikos aspekto, todėl žvalgybos tarnybų veikla pirmiausia yra sąlygota vertybinių prioritetų, kurie apibrėžia žvalgybos institucijų moralinės atsakomybės ribas ir lemia veiklos moralines dilemas.

Pamatiniu politiniu žvalgybos veiklos uždaviniu išliekantis valstybės ir visuomenės saugumo užtikrinimas sąlygoja moralinę valstybės žvalgybos tarnybų ir jų darbuotojų atsakomybę vykdant tarnybines užduotis bei aktualizuoja tiek institucinės veiklos, tiek ir individo elgesio dorovinį aspektą. Dėl šių priežasčių žvalgybos institucijos, atrinkdamos asmenis ir priimdamos juos į tarnybą, kelia itin aukštus moralinius reikalavimus kandidatams ir vertina jų patikimumą, atsakingumą, sąžiningumą, pareigingumą ir kitas dorovines savybes. Kita vertus, apibrėžti ir vertinti žvalgybos institucijų darbą etiniu požiūriu yra sudėtinga. Pirmiausia, žvalgybos veiklos rezultatai ne visuomet gali būti vertinami vienareikšmiškai dėl jau minėtų žvalgybos ir politikos sąsajų – žvalgybos tarnybų ir jos darbuotojų veiklos vertinimas priklauso nuo politinių veiklos prioritetų, kurie reguliariai keičiasi. Antra, žvalgybinės veiklos slaptumas, susijęs su darbo specifika, apriboja galimybes susipažinti su visais

⁶Edwards, J. R., Cable, D. M., *The value of value congruence*, *Journal of Applied Psychology*, 2009, May; 94(3), p. 654; Meglino, B. M., Ravlin, E. C., *Individual values in organizations: Concepts, controversies, and research*, *Journal of management*, 1998, Jun; 24(3), p. 351–89; Schwartz, S. H., *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries*, *Advances in experimental social psychology*, Academic Press, 1992 Jan 1, 25, p. 1–65; Rokeach, M., *The nature of human values*, Free press, 1973.

⁷Jokubaitis, A., „Politika be vertybių“, *Politologija*, 2008, Nr. 1 (49), p. 26.

⁸Ten pat, p. 28.

⁹Razma, A., „Apie politiką ir vertybes“, *Politologija*, 2009, Nr. 1 (53), p. 22.

žvalgybos darbo metodais ir priemonėmis. Šis principas lemia ribotą objektyvų diskursą, kurį daugiausia papildo tik buvusių įvairių žvalgybos tarnybų darbuotojų vertinimai. Šiuose atsiliepimuose pasitaiko teiginių, kad žvalgyba ir etika iš esmės yra nesuderinami dalykai, kas iliustruoja darbuotojų suvokiamą būtinybę nusižengti moralinėms nuostatomis. Nors šie liudijimai, deja, nepasiekia akademinų tyrimų lygmens, išlikdami subjektyviais pavieniais vertinimais, jie nurodo ne vienareikšmi, o daugiasluoksnį situacijos vertinimą vertybiniu požiūriu, esant reikšminga saugumo institucijų bei jų darbuotojų veiklos konteksto dalimi.

Aukščiausios valdžios institucijos formuoja žvalgybos tarnybos tikslus ir uždavinius, kurių pagrindą sudaro nacionaliniai interesai. Pasak Samuelio P. Huntingtono, nacionaliniai interesai – tai, viena vertus, visuomenės saugumas ir materialinės gerovės, o kita vertus – moralinių principų ir etinių vertybių užtikrinimas.¹⁰ Vadinasi, pats nacionalinis interesas suponuoja būtinybę žvalgybos institucijoms laikytis etinių reikalavimų vykdant savo pamatinę misiją – užtikrinti nacionalinį saugumą. Pagrindinė žvalgybos tarnybos veiklos taisyklė – „sakyti tiesą“¹¹ – yra pamatinis žvalgybos pareigūno, žvalgybos institucijos ir valstybės sprendimų priėmėjų tarpusavio bendradarbiavimo moralinis principas. Tiesos sakymo taisyklė garantuoja, kad bus užtikrintas pasitikėjimas žvalgybos institucija, ir įpareigoja žvalgybos instituciją ir jos pareigūnus sąžiningai atlikti savo profesinę pareigą – užtikrinti nacionalinį saugumą.

Žvalgybos pareigūnų elgesys yra neatsiejamas nuo darbo metodų, kurie taikomi žvalgybos institucijų veikloje, ir kitų individo, grupės ir organizacijos lygmens veiksnių, kurie tampa prielaidomis konkrečiam pareigūno pasirinktam elgesio modeliui. Pabrėžtina, kad dėl šių institucijų veiklos specifikos negali būti aptariami visi aktualūs veiksniai, potencialiai turintys įtakos pareigūno elgesio modeliui, tačiau esama tokių, kurie gali būti pasitelkiami pirminės mokslinės analizės tikslais. Kadangi moralės klausimai kyla tais atvejais, kai individo priimami sprendimai ir laisvai atliekami veiksmai turi teigiamą arba neigiamą įtaką kitiems¹², šiame straipsnyje siekiama aptarti veiklos kontekstą, kuriame yra erdvės pareigūno sprendimų ir veiksmų laisvei, o veiklos padariniai gali įtraukti ne tik teigiamą poveikį, bet ir galimai pakenkti kitiems. Šiuo tikslu analizei pasitelkiamas darbo metodas, potencialiai susijęs su moralinėmis dilemomis ir turintis įtakos pareigūnų elgesiui bei išdavoms individo, grupės, organizacijos bei valstybės lygmeniu.

¹⁰ Huntington, S. P., The Erosion of American National Interests, *Foreign Affairs*, Volume: 76, Issue: 5, 1997, p. 30.

¹¹ Godfrey, D. E., Ethics and Intelligence, *Foreign Affairs*, Volume 56, Issue 3, 1978, p. 630.

¹² Velasquez, M. G., Rostankowski, C., Ethics, theory and practice, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Egzistuoja daug skirtingų žvalgybos metodų, kurie priklauso nuo valstybės nacionalinio saugumo politikos prioritetų, žvalgybos tarnybai keliamų užduočių, turimų technologijų lygio ir žvalgybos procese dalyvaujančių valstybės institucijų kompetencijų. Kiekvienos valstybės žvalgybos bendruomenė nusprendžia, kurie žvalgybos metodai bus taikomi jos veikloje. Pavyzdžiui, Lietuvos KAM AOTD nurodo dešimt galimų žvalgybos metodų¹³: OSINT (atvirųjų šaltinių žvalgyba); HUMINT (agentūrinė, arba žmogiškoji, žvalgyba); SIGINT (signalų žvalgyba); COMINT (komunikacijų žvalgyba); ELINT (elektroninė žvalgyba); CYBERINT (kibernetinė žvalgyba); IMINT (atvaizdų žvalgyba); RADINT (žvalgyba radiolokacinėmis priemonėmis); ACINT (akustinė žvalgyba); MASINT (matavimų žvalgyba). Tuo tarpu JAV Nacionalinės žvalgybos direktoriaus biuras nurodo tik šešis pagrindinius žvalgybos metodus¹⁴: SIGINT, IMINT, MASINT, HUMINT, OSINT, GEOINT (geografinė žvalgyba). Tradiciškai žvalgybinė veikla rėmėsi žmogiškaisiais ištekliais. Po Antrojo pasaulinio karo prasiidėjęs technologinis pakilimas valstybių ir žvalgybų vadovams teikė dideles viltis, kad žvalgybos darbe bus galima atsisakyti daug problemų keliančių tradicinių veiklos metodų, įtraukiančių darbą su žmogiškaisiais šaltiniais. Technologijos užtikrino galimybę matyti ir girdėti nutolusius žvalgybos objektus, ypač tiksliai nustatyti GIS (geografinė informacinė sistema) duomenis, perimti transliuojamus signalus, slapta kontroliuoti elektroninius įrenginius, stebėti, kaupti ir sisteminti įvairių žvalgybos tarnybas dominančią informaciją. Technologijų vystymasis, peržengęs XXI amžiaus slenkstį, dideliais tempais ir toliau juda į priekį, tačiau technologijos ne tik padeda žvalgybai rinkti informaciją, bet ir lygiagrečiai suteikia galimybių priešui maskuoti bei slėpti savo veiksmus. Be to, techninėmis priemonėmis gaunamam milžiniškam duomenų kiekiui žvalgybos tarnybos tiesiog nebuvo pasirengusios. Kaip teigia Johnas Highes-Wilsonas, „šiandien kiekvienas gali suskaičiuoti priešo laivus, tankus ar lėktuvus, bet yra velniškai sunku nustatyti, įvertinti ir išmatuoti tikruosius priešo planus ar intencijas.“¹⁵ Todėl net ir vadinamosios „technologijų romantikos“ apimtos žvalgybos bendruomenės (t. y. žvalgybos procese dalyvaujančios institucijos) netruko pripažinti, kad žvalgybai nepavyks technologijomis pakeisti žmogiškųjų šaltinių, nepaisant visų jų ydų ir dorybių.

HUMINT – agentūrinė arba žmogiškųjų šaltinių žvalgyba – seniausias žvalgybos metodas, kuris išlieka pagrindiniu žvalgybos ramsčiu daugeliui

¹³ https://kam.lt/struktura_ir_kontaktai_563/kas_institucijos_567/aotd/veikla_2156.html, 2017-10-08.

¹⁴ <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do/what-is-intelligence>, 2017-10-08.

¹⁵ Hughes-Wilson, J., *On Intelligence*, Constable, 2016, p. 56.

valstybių pasaulyje¹⁶, yra tiesiogiai susijęs su pareigūno būtinybe rinktis elgesio modelį, atsižvelgiant į veiklos kontekstą. Jeigu visi kiti žvalgybos metodai yra susiję su technologijomis ir jų panaudojimo galimybėmis, tai taikant HUMINT metodą, informacija yra gaunama iš žmogiškųjų šaltinių¹⁷, t. y. žvalgybos pareigūnas dirba tiesiogiai su žmogumi. Šis metodas apima ir įvairius žvalgybos pareigūno veiksmus, taikomus žmogiškųjų šaltinių atžvilgiu¹⁸. Kadangi taikant HUMINT metodą žvalgybos pareigūnas dirba su žmonėmis, kurie yra „klastingiausi, nepatikimiausi ir labiausiai klystantys informacijos šaltiniai iš visų kitų“¹⁹, šis metodas sukelia daugiausiai moralinių dilemų tiek darbuotojui, tiek ir žvalgybos tarnybai. Taikant HUMINT metodą, laikomasi bendros nuostatos, kad asmenis, su kuriais bendradarbiaujama arba ketinama tai daryti, būtina saugoti, tačiau kartu žvalgybos pareigūnui gali tekti meluoti, manipuliuoti, išnaudoti, provokuoti, kompromituoti, papirkinėti, šantažuoti ir kitaip juos paveikti²⁰. Kaip ir karinės tarnybos lyderių atveju, pareigūnui tenka nešti dvigubą atsakomybę, kuri lemia būtinybę keisti tarpasmeninius santykius, atsižvelgiant į situaciją²¹. Taigi, žvalgybos pareigūnas, pradėjęs taikyti HUMINT metodą, susiduria su sudėtingu konteksto vertinimu vertybiiniu požiūriu bei tinkamo elgesio modelio pasirinkimu, juolab kad į žvalgybos tarnybą yra atrenkami itin aukštus moralės standartus puoselėjantys asmenys.

Kadangi toks darbo metodas yra taikomas profesinės veiklos kontekste, kurioje vadovaujamosi organizacijos interesais, kylančiais iš valstybės interesų, vertybinio ir etinio pobūdžio dilemos pasireiškia individo ir organizacijos tarpusavio sąveikos kontekste. Nepaisant to, kad organizacija apibrėžia vertybių sistemą, kuria turi vadovautis organizacijos nariai, priimdamas sprendimus žmogus vadovaujasi asmeninėmis vertybėmis²². Individo ir organizacijos vertybių suderinamumas mokslinėje literatūroje analizuojamas per vertybių kongruencijos prizmę, nurodančią individo ir organizacijos vertybių suderi-

¹⁶ Operations Security. Intelligence threat handbook, Section 2, The Interagency OPSEC Support Staff, 1996, Federation of American Scientists, <https://fas.org/irp/nsa/ioss/threat96/part02.htm>, 2017-03-12.

¹⁷ <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do/what-is-intelligence>, 2017-10-08.

¹⁸ Operations Security. Intelligence threat handbook, Section 2, The Interagency OPSEC Support Staff, 1996, Federation of American Scientists, <https://fas.org/irp/nsa/ioss/threat96/part02.htm>.

¹⁹ Hughes-Wilson, J., On Intelligence, Constable, 2016, p. 72.

²⁰ Endregg, M., Intelligence Ethics: Laying a Foundation for the Second Oldest Profession, Handbook of Intelligence Studies, Routledge, 2007, p. 52.

²¹ Laurence, J. H., Military leadership and the complexity of combat and culture, *Military Psychology*, 2011 Sep; 23(5), p. 489.

²² Edwards, J. R., Cable, D. M., The value of value congruence, *Journal of Applied Psychology*, 2009 May; 94(3), p. 654.

namumą²³. Vertybių kongruencija gali būti vertinama dvejopai: subjektyviai, t. y. kiek sutampa darbuotojo asmeninės vertybės ir jo suvokiamos organizacijos vertybės, ir objektyviai, kai šios vertybės visiškai atitinka organizacijos bendruomenės požiūrį²⁴. Analizuojant prielaidas žvalgybos institucijų darbuotojų pasirenkamiems sprendimams, svarbus vaidmuo gali tekti subjektyviam vertinimui, kadangi darbuotojas savarankiškai renkasi elgesio modelį. Tačiau analizuojant šių elgesio modelių pasekmes, reikia atsižvelgti ne tik į subjektyvų, bet ir objektyvų vertinimą, kadangi pareigūno elgesys ir to elgesio pasekmės etiniu, teisiniu ir kitais aspektais yra nagrinėjami tiek paties darbuotojo, tiek ir išorinių vertintojų (vadovai, organizacijos bendruomenė, žvalgybos tarnybas kontroliuojančios valstybės institucijos ir visuomenė). Taigi, šioje straipsnio dalyje analizuojant žvalgybos pareigūno pasirenkamų sprendimų prielaidas, dėmesys pirmiausia skiriamas subjektyviam, t. y. paties žvalgybos pareigūno, vertinimui.

Pamatinių žmogaus vertybių požiūriu, saugumas yra siejamas su siekiama visuomenės, santykių ir savo paties sauga, harmonija ir stabilumu²⁵. Tyrimai rodo, kad, vertybiniu požiūriu gali būti skiriami du saugumo lygiai, kurių vienas yra susijęs su asmeniniu, o kitas – su grupės ir visuomenės saugumu^{26, 27}. Taikydamas HUMINT metodą, žvalgybos pareigūnas neretai susiduria su dilema, kai grupės ir visuomenės saugumui užtikrinti būtina paminti asmeninį, pavyzdžiui, vieno žmogaus saugumą. Šis vertybių dvilypumas sąlygoja dilemą, kai rinkdamasis elgesio modelį, darbuotojas turi mažiausiai dvi pasirinkimo galimybes. Pirmoji galimybė yra situacijos vertinimas ir moralinės dilemos sprendimas, vadovaujantis asmeninėmis vertybėmis. Antroji galimybė numato asmeninio sprendimo derinimą su organizacijos vertybių sistema ir jos suponuojamomis elgesio normomis. Priklausomai nuo organizacijoje vyraujančios kultūros, rinkdamasis elgesio modelį pareigūnas gali vadovautis tiek savo asmeniniu vertinimu, tiek organizacijos bendruomenės ir (ar) vadovybės vertinimu. Be to, galimas ir trečiasis variantas, kai darbuotojas, priimdamas sprendimą, derina savo paties ir organizacijos bendruomenės ir (ar) vadovybės vertinimą.

²³ Kristof, A.L., Person-organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement, and implications, *Personnel Psychology*, 1996, 49(1), p. 1–49.

²⁴ Kristof Brown, A. L., Zimmerman, R. D., Johnson, E. C., Consequences of individuals' fit at work: a meta analysis of person–job, person–organization, person–group, and person–supervisor fit. *personnel psychology*, 2005 Jun 1;58(2): 281–342.

²⁵ Schwartz, S. H., Boehnke, K., Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis, *Journal of research in personality*, 2004 Jun 1, 38(3), p. 230–55.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Schwartz, S. H., *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries*, *Advances in experimental social psychology*, Academic Press, 1992 Jan 1, 25, p. 1–65.

Reikšmingas vaidmuo, sąlygojantis pareigūnų sprendimų priėmimo procesą, tenka psichologiniam elgesio modelio aspektui, t. y. vaidmenų konfliktui. Konfliktą sąlygoja susidūrimas tarp asmens ir aplinkinių lūkesčių bei reikalavimų²⁸. Be to, jį skatina informacijos stygius arba neaiškūs vadovų ir kolegų lūkesčiai²⁹. Žvalgybos pareigūno profesinės veiklos kontekste vaidmenų konfliktas gali kilti susiduriant su prieštariniais organizacijos bendruomenės narių ir vadovų lūkesčiais ir vertinimais. Šį prieštarumą sąlygoja reikalavimų, lūkesčių ir nuomonių skirtumai tarp įvairių valstybės institucijų ir (ar) skirtingų kompetencijų specialistų.

Žvalgybos pareigūno sprendimo priėmimui ir elgesio modeliui įtakos turi šeimos ir visuomenės diktuojamos moralės normos ir keliami lūkesčiai. Kadangi žvalgybos pareigūno profesinė veikla susijusi su didžiule atsakomybe valstybei, žvalgybos pareigūnui tenka rinktis tarp reikalavimų, keliamų šeimos, visuomenės, organizacijos bendruomenės narių ir vadovų.

Jau aptartą vertybinių prioritetų klausimą, situacijos vertinimo problematiškumą ir galimą vaidmenų konfliktą iliustruoja HUMINT metodo taikymo praktika. Etiški sprendimai yra neatsiejami nuo bendruomenėje vyraujančių nuostatų apie tai, kas yra teisėta ir morališkai priimtina³⁰. Žvalgybos pareigūnui pradėjus bendrauti su asmeniu (šaltiniu), kuris jam gali suteikti reikalingą informaciją, jam tenka paminti visuomenėje priimtas etikos normas – pavyzdžiui, žvalgui gali tekti meluoti apie save, savo tapatybę ar asmeninio gyvenimo detales³¹. Siekiant gauti reikalingą informaciją, bendraujant su šaltiniu, žvalgui gali tekti juo manipuliuoti, šaltiniui nesuprantant³², ar naudoti informacijos išgavimo techniką³³. Visi konstruojami santykiai tarp žvalgo ir žmogiškojo šaltinio tampa fikcija, nepriklausomai nuo to, kokio tipo HUMINT veiksmai yra taikomi. Kadangi žmogus, teikdamas žvalgui informaciją, rizikuoja pakenkti sau, informacija, kuri padėtų nustatyti žmogiškojo šaltinio tapatybę, yra ypatingai saugoma. Praradus ar atskleidus tokią informaciją, gali būti sugriauta žmogaus reputacija, jo gerovė, jis gali netekti laisvės ar net gyvybės. Pavojus kilti gali ne tik žmogui, bet ir žvalgybos institucijai: tokiu atveju apsunkinama

²⁸ Kahn, R. L., Wolfe, D. M., Quinn, R. P., Snoek, J. D., Rosenthal, R. A., *Organizational stress: Studies in role conflict and ambiguity*, Oxford, England: John Wiley.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Jones, T., Inadvertent Disclosure of Privileged Information and the Law of Mistake: Using Substantive Legal Principles to Guide Ethical Decision Making, *Emory LJ*, 1999; 48, p. 1255.

³¹ Goldman, J., Teaching About Intelligence, *Journal of U.S. Intelligence Studies*, Volume 20, Numer 2, 2013, p. 81.

³² Oleszkiewicz, S., *Eliciting Human Intelligence: A conceptualization and empirical testing of the Scharff technique*, Department of Psychology, University of Gothenburg, Ineko AB, Gothenburg, Sweden, 2016, p. 2.

³³ Kelly, C. E., Miller, J. C., Redlich, A. D., Kleinman, S. M., A Taxonomy of Interrogation Methods, *Psychology, Public Policy, and Law*, Vol. 19, American Psychological Association, 2013, p. 170 – 171.

visa žvalgybos tarnybos HUMINT veikla bei sumažinama savanoriškai informaciją teikiančių asmenų motyvacija. Dėl šių priežasčių žmogiškojo šaltinio apsauga yra bene svarbiausia HUMINT veiklos taisyklė.

Paradoksalu, tačiau šios taisyklės gali būti nepaisoma, sprendimus priimantiems asmenims nutarus, kad nacionaliniai interesai yra svarbesni už informaciją teikiančio asmens saugumą. Tokia situacija nulemia dviprasmybę ne tik institucijos, bet ir jos pareigūnų moralinės atsakomybės atžvilgiu. Viena vertus, žvalgybos pareigūnai privalo saugoti savo žmogiškuosius informacijos šaltinius – tai yra jų profesinė pareiga. Kita vertus, pareigūnai privalo vykdyti savo vadovybės nurodymus. Vadovybės keliami reikalavimai pareigūnui gauti žvalgybos instituciją dominančią informaciją neišvengiamai sukelia psichologinę įtampą, kadangi siekis išvengti rizikos ar grėsmės žmogiškajam informacijos šaltiniui kertasi su žvalgybos pareigūno patiriamu spaudimu gauti informaciją iš šaltinio³⁴. Tokiais atvejais žvalgo ir jo žmogiškojo informacijos šaltinio santykiai tampa tik asmeninės žvalgybos pareigūno moralinės atsakomybės objektu, o pareigūno elgesys ir įveikos strategija – jo asmenine moraline dilema. Kaip teigia Karlas Jaspersas, žmogui tenka moralinė atsakomybė už absoliučiai visus jo atliekamus veiksmus³⁵. Taigi, jeigu teisine ir politine atsakomybe žvalgybos pareigūnas gali dalintis su institucija, moraline atsakomybe jis negali nei su kuo nors dalintis, nei jos kam nors deleguoti.

Aptartasis elgesio modelio pasirinkimo kontekstas gali turėti įtakos žvalgybos pareigūno pasirenkamam elgesio modeliui, kuris savo ruožtu lemia tiek teigiamus rezultatus, tiek ir neigiamas pasekmes individo, grupės, organizacijos ir valstybės lygmeniu. Vertybių tapatumas yra teigiamai susijęs su individo ir organizacijos lygmens išdavomis, tokiomis kaip stipresnė organizacijos kultūra, pasitenkinimas darbu, įsipareigojimas organizacijai, darbinę veiklą viršijantis elgesys, susijęs su teigiamu požiūriu į organizaciją^{36, 37, 38}. Kita vertus, dėl vertybinių prieštaravimų darbuotojas gali jaustis esantis nepritampantis ir tinkamai neišnaudojantis savo potencialo, kas ilgainiui gali būti susiję su nepasitenkinimu darbu, žemu įsitraukimu į darbą, organizaciniu cinizmu, pras-

³⁴ Petkus, D. A., Ethics of Human Intelligence Operations, *International Journal of Intelligence Ethics*, Vol. 1, No. 1, 2010, p. 106.

³⁵ Jaspersas, K., *Kaltės klausimas. Gėrio kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos / Sud. Br. Kuzmickas*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 262

³⁶ Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B., Bachrach, D. G., Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research, *Journal of management*, 2000 Jan 1; 26(3), p. 513–63.

³⁷ Edwards, J. R., Cable, D. M., The value of value congruence, *Journal of Applied Psychology*, 2009, May; 94(3), p. 654.

³⁸ Posner, B. Z., Another look at the impact of personal and organizational values congruency, *Journal of Business Ethics*, 2010 Dec 1; 97(4), p. 535–41.

tesniais veiklos rezultatais bei ketinimu palikti organizaciją³⁹. Esant vaidmenų dviprasmiškumui, darbuotojas patiria informacijos, susijusios su pareigybe, stygių, nėra tikras dėl savo vaidmens, tikslų bei atsakomybių ir gali būti priverstas rinktis „bandymų ir klaidų“ kelią⁴⁰. Esant vaidmenų konfliktui, darbuotojas nėra pajėgus atitikti visiems vaidmenims keliamų reikalavimų ir lūkesčių bei patiria psichologinį konfliktą ir stresą⁴¹. Taigi, vaidmenų konfliktas ir dviprasmiškumas yra susiję su disfunkcinėmis pasekmėmis individo ir organizacijos lygmeniu, įskaitant asmeninį nepasitenkinimą bei sumažėjusį organizacinį efektyvumą⁴².

Specifiniai veiklos metodai, tokie kaip HUMINT, sąlygoja situacijas, kai žvalgybos pareigūnams tenka rinktis elgesio modelius kontekste, kuriam neretai būdingas neapibrėžtumas ir priešara. Remdamasis vertybių tapatumo ir situacijos vertinimu, susidurdamas su galimu vaidmenų dviprasmiškumu bei konfliktu, pareigūnas renkasi elgesio modelį, kuris, kaip siūlo šio straipsnio autoriai, gali būti grindžiamas viena iš trijų strategijų.

2. Žvalgybos pareigūnų elgesys: tarp dorovės ir nacionalinių interesų

Empirinės etikos požiūriu, individas, priimdamas sprendimus, pasitelkia samprotavimą ir logiką vertindamas sprendimo pasekmes⁴³, todėl etinis sprendimo priėmimo ir individo elgesio vertinimo aspektas priklauso racionaliai žmogaus veiklos sričiai. Moralinio vertinimo skirtumai atsiranda todėl, kad analizuodamas ir spręsdamas moralines dilemas, asmuo priima moralinius sprendimus, kurie priklauso nuo jo individualių moralės nuostatų⁴⁴. Taigi, asmens kognityvinė moralinė raida yra esminis skiriamasis individo lygmens

³⁹ Edwards, J. R., Cable, D. M., The value of value congruence, *Journal of Applied Psychology*, 2009, May; 94(3), p. 654; Rich, B. L., Lepine, J. A., Crawford, E. R., Job engagement: Antecedents and effects on job performance, *Academy of management journal*, 2010 Jun 1;53(3), p. 617–35; Naus, F., van Iterson, A., Roe, R. A., Value incongruence, job autonomy, and organization-based self-esteem: A self-based perspective on organizational cynicism, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 2007 Jun 1; 16(2), p. 195–219.

⁴⁰ Rizzo, J. R., House, R. J., Lirtzman, S. I., Role conflict and ambiguity in complex organizations, *Administrative science quarterly*, 1970 Jun 1, p. 150–63.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ten pat.

⁴³ Kohlberg, L., The philosophy of moral development moral stages and the idea of justice, 1981, San Francisco: Harper and Row.

⁴⁴ Kohlberg, L., *Essays on moral development: Vol. 2. The psychology of moral development: Moral stages, their nature and validity*, 1984, Harper & Row.

bruožas, turintis įtakos sprendimų priėmimui^{45, 46}. Pasak Lawrence Kohlbergo, kognityvinė moralinė raida apima tris asmens moralinės brandos lygmenis⁴⁷:

- Ikkovencinis lygmuo, kuriame žmogus skiria, kas yra teisinga ir neteisinga remdamasis asmeninėmis pasekmėmis (pavyzdžiui, atlygiu, bausme ar abipuse nauda).
- Konvencinis lygmuo, kuriame teisingi sprendimai priimami atsižvelgiant į visuomenės grupių (pvz., šeimos, organizacijos) lūkesčius.
- Pokonvencinis lygmuo, kuriame sampratą, kas yra „teisinga“, nulemia bendražmogiškos vertybės ir universalios moralės normos. Šiuo atveju sprendimus individas priima savarankiškai, nepriklausomai nuo grupės autoriteto, tačiau vadovaudamasis visuotiniais principais.

Etiškas elgesys ir sprendimai yra siejami su aukštesniais moralinio samprotavimo lygmenimis⁴⁸. Kaip aptarta moralinio samprotavimo prielaidų dalyje, HUMINT metodas yra susijęs su dvilypėmis vertybėmis, vertybių tapatumo klausimais bei prieštariniais vaidmenimis ir neapibrėžtumu – visa tai charakterizuoja netipinį kontekstą, kuriame žvalgybos pareigūnui tenka priimti moralinius sprendimus bei rinktis etišką elgesį. Šiame kontekste, net ir vadovaujantis visuotinai priimtomis normomis ir vertybėmis, kyla moralinė dilema, todėl pabrėžtina, kad aukštesnis moralinio samprotavimo lygmuo gali įtraukti nusižengimą daliai normų ar vertybių. Šio straipsnio autoriai daro prielaidą, kad priklausomai nuo kognityvinės moralinės raidos lygio, žvalgybos pareigūnas gali pasirinkti vieną iš galimų elgesio strategijų:

- Atsisakymas – pokonvencinio lygmens samprotavimas, vadovaujantis visuomenėje priimtomis vertybėmis ir normomis (pavyzdžiui, sakyti tiesą) gali lemti žvalgybos pareigūno sprendimą atsisakyti taikyti HUMINT metodą (tokiu atveju pareigūnas keičia kryptį ir dirba su kitais metodais).
- Susitaikymas – strategija, paremta pokonvencinio lygmens samprotavimu, vadovaujantis visuomenėje priimtomis vertybėmis ir normomis, kurio metu lemiamą įtaką turi aukštesni tikslai (pavyzdžiui, valstybės gerovė ir nacionalinis saugumas, lyginant su individo lyg-

⁴⁵ Rest, J. R. & Narvaez, D., Summary--what's possible?, 1994, in J. R. Rest & D. Narvaez (Eds.), *Moral Development in the professions: Psychology and applied ethics*, p. 213–224, Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum.

⁴⁶ Trevino, L. K., Youngblood, S. A., Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision-making behavior, *Journal of Applied psychology*, 1990, Aug;75 (4), p. 378.

⁴⁷ Kohlberg, L., *Moral stages and moralization: The cognitive-development approach*, *Moral development and behavior: Theory research and social issues*, 1976, p. 31–53.

⁴⁸ Trevino, L. K., Youngblood, S. A., Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision-making behavior, *Journal of Applied psychology*, 1990, Aug;75(4), p. 378.

mens rizikomis). Šią strategiją pasirinkęs pareigūnas sąmoningai sutinka nusižengti konkrečioms normoms ir vertybėms dėl hierarchiškai svarbesnių vertybių.

- Pristatymas – strategija, paremta konvencinio lygmens samprotavimu, kai pareigūnui pakanka vadovautis autoritetingais lūkesčiais (pavyzdžiui, vadovybės nurodymu) tam, kad sutiktų taikyti HUMINT metodą, nesileisdamas į vertybių ir normų sandūros sprendimą. Tikėtina, kad šis samprotavimas nurodytame kontekste gali būti susijęs ir su būtinybe priimti sprendimus per ypač trumpą laiką ir intuityviu vertinimu⁴⁹.
- Persiorientavimas – elgesys, paremtas sprendimu taikyti HUMINT metodą, vadovaujantis ikikonvencinio lygmens samprotavimu, t. y. asmeninio lygmens atlygiu ar nauda.

Kiekviena iš pasirinkto elgesio strategijų potencialiai turi įtakos individo, grupės, organizacijos ir valstybės lygmens išdavoms.

Kaip pastebėta aptariant moralinio samprotavimo ir elgesio prielaidas, moralės klausimai kyla tais atvejais, kai individo sprendimas ir elgesys gali būti naudingas arba kenksmingas kitiems. Teigiamos žvalgybos pareigūnų elgesio išdavos yra tiesiogiai susijusios su nacionaliniu saugumu ir, kaip aptarta anksčiau, teigiamais individo ir organizacijos lygmens rezultatais. Kita vertus, visai kaip ir samprotavimo bei elgesio prielaidos, neigiamos žvalgybos pareigūnų pasirinkto elgesio pasekmės yra pakankamai nevienareikšmės bei reikalauja atskiros diskusijos.

Atsisakymas. Žvalgybos pareigūno atsisakymas taikyti HUMINT metodą, kadangi šis prieštarauja visuotinai priimtoms vertybėms ir normoms, yra susijęs su tam tikro masto neigiamomis pasekmėmis valstybei bei organizacijai, tokiomis kaip, pavyzdžiui, prarastos galimybės ar išteklių, skirti darbuotojui apmokyti. Vis dėlto individo lygmeniu šis sprendimas susijęs su galimu trumpalaikiu diskomfortu, sprendžiant moralinę dilemą, ir užtikrina pareigūno *status quo* jo pripažįstamų vertybių bei normų atžvilgiu. Papildoma rizika kyla pareigūnui nusprendus pakeisti elgesio modelį, taikant HUMINT metodą. Pavyzdžiui, atsiradus emociniam ryšiui tarp žvalgybos pareigūno ir jo žmogiškojo informacijos šaltinio, pareigūnas, pakartotinai įsitraukęs į moralinį samprotavimą, gali atsisakyti vykdyti profesinę pareigą, taip sukeldamas grėsmę ne tik žvalgybos operacijai, bet ir žvalgybos institucijai ir valstybės nacionaliniam saugumui.

Susitaikymas. Dvilypės teigiamos ir neigiamos pasekmės gali kilti, pa-

⁴⁹ Haidt, J., The emotional dog and its rational tail: a social intuitionist approach to moral judgment, Psychological review, 2001 Oct, 108(4), p. 814.

reigūnui pasirinkus susitaikymo strategiją, kai šis sutinka taikyti HUMINT metodą ir nusižengti daliai visuotinai priimtų moralinių elgesio normų, vadovaudamasis aukštesnio hierarchinio lygmens vertybėmis, tokiomis kaip nacionalinis saugumas ir visuomenės gerovė. Rinkdamasis šią elgesio strategiją, žvalgybos pareigūnas susitaiko su būtinybe nusižengti vienoms ar kitoms normoms, vertindamas ilgalaikius ir skirtingo masto rezultatus bei siekdamas eliminuoti didesnę riziką ir neigiamas pasekmes. Tokiu būdu pareigūnas leidžiasi į etiško sprendimų priėmimo procesą⁵⁰, kuriame „neetiškas“ elgesys yra racionaliai paaiškinamas, įvertinus visas galimas alternatyvas ir pasekmes.

Nors susitaikydamas ir priimdamas sprendimą asmeniškai taikyti HUMINT metodą pareigūnas tarnauja nacionalinio saugumo tikslams, ilgalaikėje perspektyvoje šis poreikis paminti vertybes ir normas gali potencialiai kelti bent keletą rizikų. Pavyzdžiui, periodinis tokio pobūdžio moralinis samprotavimas ir sprendimai gali vesti prie ilgalaikio psichologinio diskomforto, galinčio sukelti didesnes psichosocialines pasekmes, arba vesti prie asmenybės moralinės erozijos. Jeigu žvalgybos pareigūno profesinės veiklos formos, taikomos HUMINT metodui, t. y. melas, manipuliavimas, siekis išnaudoti ir kiti šiame metode pasitaikantys neetiškos elgsenos elementai, taps įprastinėmis elgesio normomis jo socialinėje aplinkoje, šie elgsenos elementai gali būti perkelti ir į žvalgybos organizacijos vidinę aplinką. Tokiu atveju kyla ne tik destruktivi įtaka organizacijos veiklai, bet ir grėsmė valstybės nacionaliniam saugumui.

Sprendimų priėmėjams dėl nacionalinio saugumo būtina gauti aukščiausios kokybės žvalgybos produktą⁵¹, o etikos stoka tarp žvalgybos profesionalų daro neigiamą poveikį darbo jėgos ir žvalgybos organizacijos veiklos kokybei. Žvalgas, taikydamas HUMINT metodą, yra priverstas manipuluoti savo asmeninėmis moralinėmis nuostatomis, jas sumažindamas tiek, kad moralės ribos netrukdytų jo vykdomai užduočiai, kadangi jo profesinės veiklos tikslas – nacionalinio saugumo interesų užtikrinimas. Šiuo aspektu galima pirtarti Edvino D. Godfrey'jaus pastebėjimui, kad vardan tikslo sumažinus etikos standartus vieną kartą, lygiai taip pat jie gali būti sumažinti ir dar kartą arba tiek kartų, kiek reikės. Tokiu atveju kyla grėsmė, kad žvalgybos tarnybos veikloje bus ignoruojami bet kokie doroviniai principai. Visais atvejais išvardintų rizikų pavyzdžiai yra susiję su neigiamomis pasekmėmis tiek pareigūnui, tiek organizacijai, tiek ir valstybei. Dėl šios priežasties kyla poreikis stebėti, identifikuoti ir, esant būtinybei, koreguoti pareigūno elgesio modelį.

⁵⁰ McDevitt, R., Giapponi, C., Tromley, C., A model of ethical decision making: The integration of process and content, *Journal of Business ethics*, 2007 Jun 1; 73(2), p. 219–29.

⁵¹ Andegg, M., *Intelligence Ethics: A Key to Much Bigger Issues*, p. 13, <http://www.cgscfoundation.org/wp-content/uploads/2015/05/Andregg-IntelligenceEthics-final.pdf>.

Persiorientavimas. Kita aktuali moralinė problema – žvalgybos pareigūno konformizmas, kai šis sutinka taikyti HUMINT metodą vertybių ir normų sąskaita, tačiau tokį sprendimą priima ikikonvencinio samprotavimo lygmeniu, t. y., vadovaudamasis asmeniniu atlygiu ar nauda. Kitaip tariant, pareigūnas priima sprendimą ištraukti į HUMINT metodą, tačiau iš aukštesnio hierarchinio lygmens vertybių (pavyzdžiui, nacionalinio saugumo) persiorientuoja į asmenines naudas. Persiorientavimo strategiją galima laikyti savotiška dirbtine susitaikymo ar prisitaikymo strategijų forma, glaudžiai susijusia su konformizmu. Etikos požiūriu, konformistas yra žmogus, kuriam doroviniai reikalavimai netampa asmeniniais įsitikinimais, o išlieka tik išorine kontrole, kuriai reikia arba naudinga paklusti⁵². Konformizmas, kaip dirbtinis prisitaikymas prie aplinkos, t. y. prie žmogaus ar grupės nuomonės, elgesio taisyklių, santykių formos ir kitų aspektų, gali būti neišvengiamas dėl profesinės specifikos, sąlygotos nuolatinės veidmainystės fiktyviuose santykiuose su informacijos šaltiniais, poreikio. Būtent dėl šios specifikos žvalgybos tarnybų terpėje atsiranda vietos konformistams, kuriems yra nesudėtinga taikyti HUMINT metodą, tačiau kartu kyla rizika dėl komercinių ir priedangos konformistų integravimosi, kurie gali potencialiai kelti grėsmę žvalgybos institucijų veiklai ir nacionaliniam saugumui.

Komercinis konformistas – tai asmuo, kuris demonstruodamas savo dorumą, siekia egoistinių interesų – atlygio, pripažinimo, pagyrimo, apdovanojimo, karjeros perspektyvos ir kitokių naudų. Galimi tokie atvejai, kai žvalgybos pareigūnas, vedinas asmeninio egoizmo, gali išnaudoti žmogiškuosius šaltinius, versdamas juos sąmoningai ar nesąmoningai peržengti rizikos ribas. Atsižvelgiant į tai, kad žvalgo ir šaltinio bendravimas vyksta *tête-à-tête*, atsiranda erdvės žvalgui interpretuoti ir savaip pateikti gautą informaciją: žvalgybos pareigūnas gali sumenkinti, sureikšminti, kitaip ją iškreipti arba net sufalsifikuoti. Tokią situaciją vaizdžiai iliustruoja Mossad tarnyboje dirbusio Yehuda'os Gillo atvejis, kai norėdamas išsaugoti savo, kaip sėkmingai dirbančio žvalgo, autoritetą, pareigūnas pradėjo falsifikuoti šaltinio teikiamą informaciją, kas vos nesukėlė karo tarp Izraelio ir Sirijos⁵³.

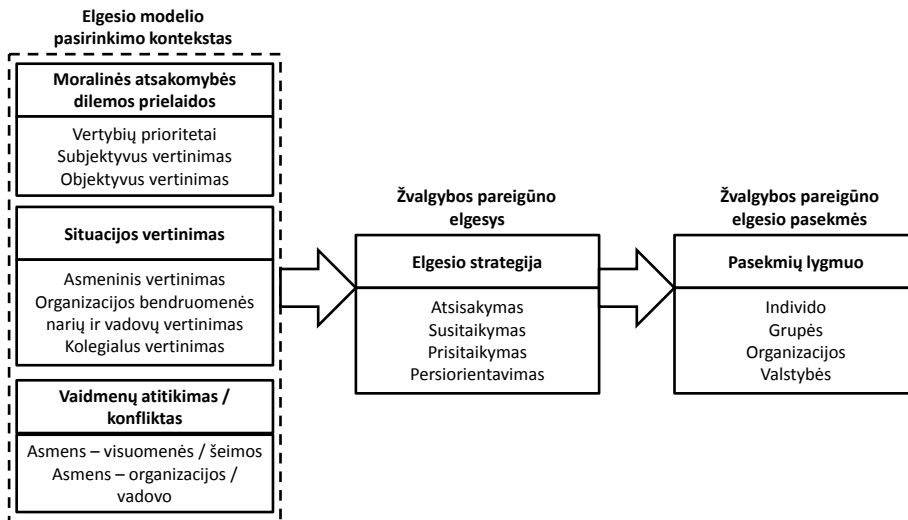
Komercinis konformizmas gali lengvai perraugti į priedangos konformizmą, kuris iš esmės yra amoralaus elgesio forma. Priedangos konformistas sudaro doro žmogaus įvaizdį, šį naudodamas savo antihumaniškiems ir antisocialiniams ketinimams maskuoti. Tokio tipo žmogus žvalgybos tarnyboje

⁵² Stoškus, K., Bendravimas ir žmogaus dorumo lygmenys, *Etikos etiudai*, Vilnius, Mintis, 1979, p.33–44.

⁵³ Shpiro, Sh., *Speak No Evil: Intelligence Ethics in Israel, Ethics of Spying: A Reader for the Intelligence Professional* Vol. 2, Scarecrow Press, 2010, p. 62

kelia grėsmę ne tik žvalgybos institucijai, bet ir valstybės nacionaliniam saugumui. Priedangos konformistas gali bet kada išduoti nacionalinius interesus dėl įvairiausių priežasčių, pavyzdžiui, finansinių išteklių ar pripažinimo stokos, šeiminių interesų ar konfliktų darbe. Priedangos konformizmo atveju išdavystę lemia ne motyvai, o moralinė asmenybės erozija. Ryškiausiai tokio tipo konformistų žvalgybos istorijoje pavyzdžiais galima būtų laikyti JAV CŽA pareigūną Aldrichtą Ames ir JAV FTB pareigūną Robertą Hansseną. Pastarasis Sovietų Sąjungos ir Rusijos Federacijos naudai šnipinėjo net 22 metus.

Apibendrinant ankstesnėse dalyse aptartus žvalgybos pareigūno elgesio aspektus: moralinį samprotavimą, prielaidas, strategijas ir pasekmes – galima sudaryti integralų žvalgybos pareigūno elgesio modelio pasirinkimo konteksto ir pasekmių modelį, kuris yra pavaizduotas 1 paveiksle.

1 pav. Integralus žvalgybos pareigūno elgesio modelio pasirinkimo konteksto ir pasekmių modelis

Žvalgybos pareigūno elgesio moralines dilemas sąlygoja ne tik vertybiniai prioritetai ir vertybinio vertinimo sudėtingumas, tačiau ir politiniai, psichologiniai bei organizaciniai pareigūno veiklos aspektai. Kadangi jie yra tiesiogiai susiję su žvalgybos institucijos veiklos kokybe, kuri yra ypač svarbi valstybės nacionaliniam saugumui užtikrinti. Kiekvienas žvalgybos pareigūno sprendimas gali turėti neigiamų moralinių ir politinių pasekmių, kurios daro įtaką tiek asmens individualiam, tiek valstybės nacionaliniam saugumui.

3. Žvalgybos pareigūnų elgesys: instrumentai ir praktika

Atsižvelgiant į sudėtingą moralinio samprotavimo prielaidų kontekstą ir galimas neigiamas elgesio pasekmes individui, organizacijai ir valstybės nacionaliniam saugumui, moralinė parama bei palaikymas pareigūnams turi būti organizacijos kultūros ir praktikos sudedamoji dalis. Šiuo tikslu pasitelkiamas priemonės ir principus galima skirstyti į instrumentus bei praktikas.

Žvalgybos pareigūno darbas su žmogiškaisiais informacijos šaltiniais įprastai yra teisiškai reglamentuotas. Kita vertus, negalima sutapatinti teisinės ir moralinės atsakomybės ribų, tad valstybių teisinės sistemos nenurodo, kaip žvalgybos pareigūnas turi ar gali išnaudoti žmogiškuosius informacijos šaltinius moralinės atsakomybės požiūriu. Todėl žvalgybos tarnyba, neskirdama pakankamai dėmesio HUMINT veiklos etiniams aspektams, neidentifikuos žvalgybos pareigūnų moralės nuosmukio dėl nuolat patiriamos moralinės žalos, vykdamt profesinę veiklą, kuri nesuderinama su įprastomis moralinėmis nuostatomis⁵⁴.

Žvalgybos institucijų darbas – tai visuomenės pripažįstama veikla, užtikrinanti valstybės nacionalinį saugumą ir iš žvalgybos pareigūnų reikalaujanti specifinių žinių bei kompetencijų šiai veiklai vykdyti. Atsižvelgiant į šiuos du kriterijus, keliamus profesinei veiklai, žvalgyba turi būti laikoma profesija. Kaip ir kiekviena profesija, žvalgybinė veikla, be jau minėtų dviejų profesijos komponentų, privalo turėti ir trečią – moralinius veiklos standartus. Taigi, norint sukonstruoti tinkamą pareigūno žvalgybinės veiklos dorovinio reguliavimo modelį, būtina, kad žvalgyba, kaip profesinė veikla, būtų reglamentuota ne tik teisės aktais, bet ir moraliniais standartais. Šie standartai turėtų atsispindėti žvalgybos institucijų normatyviniuose instrumentuose, tokiuose kaip etikos kodeksas. Teisės aktai, reglamentuojantys žvalgybos veiklą, nurodo, ką tarnyba gali daryti, o etinis tarnybos veiklos reglamentavimas tarnautų pareigūnams kaip dorovinis orientyras, kuriuo šie galėtų vadovautis priimdami moralinius sprendimus bei išlaikyti veiksmų taikymo proporcingumą ir racionalumą. Moraliniai orientyrai padėtų žvalgybos pareigūnui suprasti savo moralinės atsakomybės ribas, kuriomis jis galėtų vadovautis savo profesinėje veikloje. Pavyzdžiui, HUMINT veikloje egzistuojančius žvalgybos pareigūno ir žmogiškojo informacijos šaltinio santykius turi apibrėžti aiškios profesinės veiklos etinės nuostatos, kuriose būtų nurodytos doroviškai priimtino elgesio ribos.

⁵⁴ Langan, J. P., *Moral Damage and the Justification of Intelligence Collection from Human Sources, Ethics of Spying: A Reader for the Intelligence Professional* Vol. 1, Scarecrow Press, 2006, p. 105.

Šios nuostatos galėtų padėti žvalgybos pareigūnui išsaugoti savo gebėjimą atskirti HUMINT metodu būdingą elgesio modelį nuo žvalgybos pareigūno elgesio tarnyboje, pavyzdžiui, santykyje su kolegomis ar vadovais, taip pat ir nuo elgesio modelio asmeniniame gyvenime. Tai patvirtina ir Williamas, M. Nolte, teigdamas, kad moraliniai rėmai reikalingi tam, kad būtų išsaugota žvalgybos pareigūnų psichologinė ir moralinė sveikata⁵⁵. Etiniai reglamentai apibrėžtų ne tik dorovinių normų principus ir orientuotų žvalgybos pareigūno elgesį, bet ir leistų nustatyti visuomenės tolerancijos ribas žvalgybos institucijų atžvilgiu bei šių institucijų veiklos atitikimą valstybės nacionaliniams interesams. Žvalgybos veikla, pagrįsta moraliniais principais ir normomis, sulauktų didesnio supratimo visuomenėje ir pilietinės paramos. Taigi, būtinų instrumentų sudarymas turėtų teigiamą įtaką, žvalgybos institucijai ir valstybei sprendžiant nacionalinio saugumo klausimus.

Normatyviniai veiklos aspektai įgyvendintini ne tik per instrumentus, bet ir konkrečias organizacijų veikloje taikomas praktikas. Ypač svarbi žvalgybos institucijų misija – nacionalinio saugumo užtikrinimas – pati savaime nėra moralinis pateisinimas bet kokiai žvalgybos institucijų veiklai. Atvirkščiai, ši misija suponuoja itin aukštus moralės kriterijus žvalgybos institucijų darbuotojams, kadangi visuomenė reikalauja, kad jos interesus – saugumą ir gerovę – užtikrintų tik labai dori žmonės. Būtent todėl į žvalgybos tarnybas atrenkamiems darbuotojams yra keliami ne tik profesiniai, bet ir aukšti dorovės reikalavimai. Vis dėlto darbuotojų atrankos kriterijai patys savaime negarantuoja, kad žvalgybos tarnybų veikla bus etiška.

Pagrindiniu žvalgybos veiklos principu turėtų būti principas „sakyti tiesą“. Šis principas turėtų tapti etiniu žvalgybos tarnybos veiklos pagrindu ir moraline tiek žvalgybos tarnybos darbuotojo, tiek ir žvalgybos tarnybos apsauga. Tiesos sakymo taisyklė turėtų tapti ir visuomenės pasitikėjimo žvalgybos institucija garantu bei jos išsipareigojimu sąžiningai atlikti savo profesinę pareigą – užtikrinti nacionalinį saugumą. Kartu žvalgybos institucija turi įvertinti ir tai, kad HUMINT veiklą vykdančios pareigūnas dažnai yra priverstas daryti žaibiškus sprendimus⁵⁶ ir dėl to moralinės dilemos tampa dar sudėtingesnės. Todėl institucija turėtų siekti sudaryti tokias profesinės veiklos sąlygas, kad pareigūnas dėl nevienareikšmiško moralinio vertinimo galėtų pripažinti klaidas ir nebijoti priimti kaltės. Kitaip tariant, kaltė, kaip esminė asmeninės atsakomybės prielaida, būtų ir pareigūno profesinio ir dorovinio tobulėjimo sąlyga.

⁵⁵ Nolte, W. M., Ethics and intelligence, *Joint Force Quarterly*, Volume 54, 2009, p. 24.

⁵⁶ Bailey, C. E., The Intelligence Community Ethos: A Closely Regulated Profession, *International Journal of Intelligence Ethics*, Volume 3. Number 2, 2012, p. 68

Tokios veiklos sąlygas lemia susiklosčiusi organizacinė kultūra. Kaip teigia daugelis mokslininkų, tyrinėjusių žvalgybos institucijų veiklą, organizacinė šių institucijų struktūra nėra tokia svarbi kaip organizacinė kultūra⁵⁷. Pastaroji daro įtaką ne tik pareigūnų elgesiui, tarpusavio santykiams, pasaulėžiūrai, profesinei kompetencijai, bet ir sąlygoja žvalgybinės veiklos kokybę, nuo kurios priklauso nacionalinio saugumo užtikrinimo sėkmė žvalgybos institucijos kompetencijos ribose. Formuojant tiek organizacinę kultūrą, tiek ir pareigūnų elgesį, ypač svarbus tampa atsakingos, etiškos lyderystės vaidmuo. Kaip pastebi Michaelis E. Brownas ir kiti⁵⁸, etiška lyderystė yra paremta trimis esminiais principais: būti pavyzdžiu, elgtis su žmonėmis sąžiningai ir aktyviai vadovautis moralės principais. Davidas M. Mayeris, Karlas Aquino, Rebecca L. Greenbaum ir Maribetha Kuenzi apibendrina⁵⁹, kad pirmieji du etiškos lyderystės komponentai yra susiję su pageidaujama lyderių bruožais, tokiais kaip sąžiningumas ir patikimumas, o trečiasis apima moralaus vadovo aspektą, kai etiškas lyderis skatina normatyvinį ir riboja neetišką pavaldinių elgesį per etikos komunikaciją ir aktyvius veiksmus. Šiuo atžvilgiu išskyla žvalgybos pareigūnų, kaip etiškų lyderių, vaidmuo ir būtinybė skatinti etišką lyderystę, kuri tarnautų kaip moralaus elgesio orientyras.

Papildomai svarstyтина ir žvalgybos institucijų komunikacijos su visuomene praktika. HUMINT metodui įprastai taikomas reikalavimas, kad tokios operacijos egzistavimas ir jos organizatorius liktų paslapyje⁶⁰, todėl visuomenei, kuri reikalauja daugiau atvirumo, šis metodas dažnai asocijuojasi su pavyzdžiu, šnipinėjimu ir slaptomis operacijomis – kitaip tariant, su slapta ir todėl neetiška veikla. Dalis žmonių intuityviai gali teigiamai vertinti ar moraliai pateisinti kai kurias žvalgybos veiklos formas, tačiau jiems yra sudėtinga aiškiai nurodyti, koks yra tokių veiklos formų etinis pagrindas⁶¹. Šiuo tikslu papildomai būtina informuoti ir šviesti visuomenę apie žvalgybos institucijos veiklą, jos kryptis, funkcijas, ypatumus ir problematiką. Tokios praktikos pavyzdys – JAV CŽA akademinė ir visuomeninė veikla, kai žvalgybos institucija sukauptą akademinę literatūrą ir publicistiką žvalgybos tema viešina oficialioje institucijos interneto svetainėje.

⁵⁷ Hastedt, G. P., Skelley, B. D., *Intelligence In A Turbulent World: Insights from organisational theory*, Intelligence Theory, Routledge, 2009, p. 127.

⁵⁸ Brown, M. E., Treviño, L. K., Harrison, D. A., Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing, *Organizational behavior and human decision processes*, 2005 Jul 1; 97(2), p. 117-34.

⁵⁹ Mayer, D. M., Aquino, K., Greenbaum, R. L., Kuenzi, M., Who displays ethical leadership, and why does it matter? An examination of antecedents and consequences of ethical leadership, *Academy of Management Journal*, 2012, Feb 1; 55(1), p. 151-171.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Hulnick, A. S., Mattausch, D. W., *Ethis and Motality in U. S. Secret Intelligence, Ethics of Spying: A Reader for the Intelligence Professional* Vol. 1, Scarecrow Press, 2006, p. 40.

Išvados

Nepaisant skeptiško požiūrio į žvalgybinės veiklos ir moralės principų suderinamą, Jano Goldmano teigimu, atsižvelgiant į žvalgybos pamatinę misiją, tarnyba žvalgybos institucijoje turi būti vertinama kaip etiška⁶². Remiantis šiuo požiūriu, nacionalinio saugumo interesų užtikrinimas, kaip žvalgybos tarnybų misija, prilyginamas moralės normoms, kas savaimė lyg ir turėtų pateisinti visus žvalgybos pareigūnų veiksmus. Vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad žmogiškosios veiklos tikslas ir priemonės nėra tapatūs, o etika yra visaapimanti žmogiškųjų santykių sritis, todėl, moralės požiūriu, yra vertinama absoliučiai visa tiek individo, tiek ir bendruomenės veikla nuo jos tikslo iki pasekmių. Taigi, ir buvęs JAV CŽA direktorius Stansfieldas Turneris, kalbėdamas apie žvalgybos ir etikos santykį, teigia, kad tėra vienintelis būdas atlikti žvalgybos tarnybos veiksmų etinį vertinimą. Pasak Turnerio, etiškais galima laikyti tokius žvalgybos veiksmus, kuriuos bus galima pateisinti viešumoje, jei tokie veiksmai taps viešai žinomi.⁶³ Šis reliatyvistinis požiūris į žvalgybos ir etikos santykį reikalauja nustatyti moralinius žvalgybinės veiklos standartus, kurie būtų priimtini visuomenei. Be to, būtina pažymėti, kad demokratinėje visuomenėje žvalgybos funkcijas atliekanti tarnyba yra visuomenės gerovės ir saugumo interesus užtikrinanti valstybės institucija ir būtent ši ypatinga organizacijos misija įpareigoja žvalgybos darbuotojus laikytis visuomenei priimtinių elgesio principų. Be to, visuomenės moraliniai standartai, kurių privalo laikytis valstybės institucijų, užtikrinančių piliečių gerovę ir saugumą, darbuotojai, yra gerokai aukštesni negu vidutiniai.

Šiuo požiūriu žvalgybos, kaip institucijos, tikslų ir uždavinių sąsajos su visuomenės saugumo ir gerovės interesais suponuoja šios tarnybos pareigą vadovautis visuomenėje priimtais etikos principais ir normomis. Žvalgybos metodų specifika, žvalgybos tarnybų veiklos prioritetų kaita, atsižvelgiant į geopolitinę situaciją ir nacionalinio saugumo interesus, taip pat privačių ir valstybės interesų konfliktas, nulemtas nacionalinio saugumo, kaip reiškinių, prigimties, sukelia tam tikrų prieštaravimų tarp žvalgybinės veiklos standartų ir visuomenėje priimtų dorovinių nuostatų. Šie žvalgybos tarnybų veiklos ypatumai lemia ne tik prieštarigus visuomenės vertinimus, bet ir tam tikras žvalgybinės veiklos moralines problemas. Kaip pastebi Donaldas A. Petkus, nagrinėdamas HUMINT metodo etinį aspektą, žvalgybos pareigūnas, laiky-

⁶² Goldman, J., Teaching About Intelligence, *Journal of U.S. Intelligence Studies*, Volume 20, Numer 2, 2013, p. 79.

⁶³ Turner, S., *Secrecy and Democracy: The CIA in Transition*, Boston, Houghton Mifflin, 1985, p. 178.

damasis aukštų moralės nuostatų ir etikos normų, gali jausti diskomfortą, kai, taikydamas HUMINT metodą, renkasi tokį elgesio su žmogiškuoju šaltiniu modelį, kurį asmeniniame gyvenime laikytų neetišku ar amoraliu. Petkus pagrįstai iškelia klausimus⁶⁴: *Ar yra pageidaujama, kad pareigūnai atskirtų profesinės praktikos etiką nuo asmeninės? Koks ilgalaikis to efektas? Ar tokia praktika sukelia stresą ir moralės standartų eroziją?* Atsakyti į šiuos tyrėjo klausimus yra labai sudėtinga, kadangi jie reikalauja išsamių tyrimų, o dėl žvalgybos tarnybų specifikos subjektai tokiems tyrimams yra nepasiekiami. Ši situacija riboja pačios žvalgybos tarnybos gebėjimą identifikuoti organizacijos vidines problemas, kurios gali tapti grėsme tiek darbuotojui, tiek žvalgybos institucijai, tiek ir valstybės nacionaliniam saugumui.

Aukščiausi moraliniai reikalavimai, keliami žvalgybos institucijoms, įpareigoja jas labai atidžiai kontroliuoti savo pareigūnų veiklą – ypač tų, kurie žvalgybinėje veikloje taiko HUMINT metodą. Žvalgybos institucija iš HUMINT veiklą vykdančių pareigūnų tikisi, kad pastarieji neetiškas elgesio formas žmogiškųjų informacijos šaltinių atžvilgiu taikys atsakingai ir vadovausis protingumo ir proporcingumo principu. Taigi, nepriklausomai nuo nacionalinio saugumo interesų, žvalgybos tarnybos turėtų nustatyti moralinius standartus, reikalauti ir kontroliuoti, kad pareigūnai jų laikytųsi, stebėti pareigūno pasirinktą HUMINT veiklos moralinį modelį, o prireikus elgesį koreguoti.

Apibendrinant pastebėtina, kad žvalgybos veiklos ir etikos tema nėra plačiai nagrinėjama mokslinėje literatūroje, o ir Lietuvoje šiai problemai nėra skiriama pakankamai dėmesio. Šiame straipsnyje susistemintos įžvalgos, pasitelkiant mokslinę literatūrą, kurioje analizuojamas individo ir organizacijos lygmens kontekstas, moralinio samprotavimo prielaidos, turinčios įtakos pasirenkamoms elgesio strategijoms, bei jų pasekmės individo, grupės, organizacijos ir valstybės lygmeniu. Remiantis išdėstyta teorine analize, sudarytas pirminis integralus žvalgybos pareigūno elgesio, modelio pasirinkimo konteksto ir pasekmių modelis, kuris galėtų tarnauti kaip atspirties taškas tolesnei struktūruotai diskusijai. Moralė yra vienas svarbiausių žvalgybos institucijų veiklos aspektų, užtikrinant nacionalinį saugumą. Atsižvelgiant į tai, kad, nepaisant temos praktinio aktualumo, ji išlieka menkai tyrinėta, šio straipsnio autoriai kviečia tęsti mokslinį diskursą etikos ir žvalgybos santykio tema.

2017 m. spalio

⁶⁴ Petkus, D. A., *Ethics of Human Intelligence Operations, International Journal of Intelligence Ethics*, Vol. 1, No. 1, 2010, p. 107.

Gintaras Šumskas*, Irmina Matonytė**
*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija****

Žiniasklaidos poveikis karinių grėsmių vertinimui****

Remdamiesi žiniasklaidos vartojimo teorijomis, analizuojame karinių grėsmių sampratą ir vertinimus. Analizėje remiamės Lietuvos gyventojų reprezentatyvios apklausos (vykdytos „Vilmorus“ 2016 m. pavasarį, N = 1004) duomenimis. Tyrimas rodo, kad žiniasklaidos vartojimo poveikį sustiprina kai kurie individualios politinės kompetencijos bruožai, kad karinių grėsmių sampratą veikia bulvarinė spauda, rusiška TV bei kokybiška spauda, kad skirtingų karinių grėsmių sampratą formuojančių veiksmų rinkiniai yra skirtingi. Labiausiai žiniasklaidos poveikio mastą veikia asmens tautinė priklausomybė, išsilavinimas, pajamos, dalyvavimas rinkimuose, politinis išprusimas, tarpasmeninė komunikacija politinėmis temomis bei kairės–dešinės savęs identifikavimas.

Įvadas

Lietuvos nacionalinio saugumo ir socialinės gerovės užtikrinimas iš esmės remiasi šalies naryste NATO ir ES. Tačiau Lietuvos narystė ES ir NATO nepanaikina Rusijos kaip vieno iš svarbiausių iššūkių Lietuvos valstybingumui¹. Pastarojo dešimtmečio įvykiai (radikaliojo islamo terorizmo plitimas, Rusijos karinė agresija prieš Gruziją 2008 m. ir Ukrainą 2014 m., pabėgėlių iš Artimųjų Rytų migracija į ES, Rusijos informacinės atakos prieš Lietuvos

* Gintaras Šumskas – Vytauto Didžiojo universiteto docentas. Adresas korespondencijai: V. Putvinskio g. 23-604, 44243 Kaunas; tel. 8-37-206704, el. p. gintaras.sumskas@vdu.lt

** Irmina Matonytė – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros profesorė. Adresas korespondencijai: Šilo g. 5A, 10322 Vilnius; tel. 8-5-2103582, el. p. irmina.matonyte@lka.lt.

*** Straipsnis parengtas Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakymu. 2017 m. lapkričio 13 d. autorinė sutartis Nr. 8P-6.

**** Straipsnyje naudojami apklausos duomenys, surinkti 2015–2017 m. įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą nacionalinės mokslo programos „Gerovės visuomenė“ projektą Nr. GER-008/2015, vadovas dr. Ainius Lašas.

¹ Miniotaitė G. (2007), „Lietuvos saugumo ir gynybos politika: raida ir perspektyvos“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, p. 161–174.; Miniotaitė G. (2011), „Baltijos valstybių užsienio ir saugumo europeizacijos tendencijos“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2010–2011*, p. 127–142.; Šešelgytė M. (2010), „Security culture of Lithuania“, *Lithuanian foreign policy review* 24, p. 23–40.; Jurkynas M. (2014), „Security concerns of the Baltic States in the Twenty-first century“ in Archer C. et al. eds. (2014). *Small States and International Security: Europe and Beyond*, London: Routledge, p. 113–129.

ir kitų Vakarų valstybių narių politikus bei institucijas ir pan.) verčia gilintis į įvairaus pobūdžio grėsmes. Neatsitiktinai pasidarė ypač aktualios Lietuvos mokslininkų ir ekspertų keliamos nacionalinio saugumo problemos ir aiškina- mos grėsmių sampratos². Šalies viešajame diskurse įsitvirtina hibridinio karo sąvoka³, strateginiuose dokumentuose ir viešojoje politikoje daugėja dėmesio, skiriamo grėsmėms identifikuoti ir prevencijai bei stiprėja pilietinio sąmonin- gumo ugdymas⁴.

Grėsmių saugumui ir gerovei vertinimai yra svarbi kolektyvinės ta- patybės dalis, o kategoriškas problemų ir iššūkių apibrėžimas yra bet kurios organizuotos visuomenės gyvenimo pagrindas⁵. Kalbant apie grėsmes dažnai domimasi ne tik tarptautinių santykių tematikoje aptariamais valstybių ir as- mens saugumo klausimais, bet ir politinėmis, socialinėmis, ekonominėmis problemomis, religinėmis bei moralinėmis dilemomis ir panašiai. Buzanas (1991), analizuodamas saugumo iššūkius, išskyrė penkis sektorius: politinį, kari- nį, ekonominį, visuomeninį (angl. *societal*) ir aplinkosaugos. Anot Buzano, „na- cionalinio“ saugumo problemos esmė yra sisteminė saugumo problema, kurioje svarbūs yra ir individai, ir valstybės, ir tarptautinė sistema, kurioje ekonominiai, socialiniai bei aplinkosaugos veiksniai yra tokie pat reikšmingi kaip ir kariniai bei politiniai. Laikantis šio požiūrio, išskiriami saugumo lygmenys ir sektoriai, o jie yra naudingi kaip tam tikros apžvalgos platformos, iš kurių į problemą ga- lima pažvelgti įvairiais aspektais, tačiau jie jokių būdu nesudaro autonominių politikos analizės sričių⁶. Plėtojant Buzano iškeltas idėjas, akcentuojamos sau- gumo veiksmų konsteliacijos ir tai, kad vidutinio lygmens politiniai vienetai

² Kojala L., Keršanskas V. (2015), „The impact of the conflict in Ukraine on Lithuanian security develop- ment“, *Lithuanian Annual Strategic Review 2013*, p. 171–189.; Janušauskienė D., Vileikienė E., Nevinskaitė L., Gečienė-Janulionė I. (2017), *Ar Lietuvos gyventojai jaučiasi saugūs? Subjektyvus saugumas geopolitiniame kontekste*, Vilnius: LSTC, 148 p.; Janušauskienė D., Vileikienė E., Nevinskaitė L., Gečienė-Janulionė I. (2017), „Subjektyvus grėsmių suvokimas: ar Lietuvos gyventojai jaučiasi saugūs?“, *Filosofija, Sociologija* 28 (2), p. 99–108.; Matonytė I., Morkevičius V., Lašas A., Jankauskaitė V. (2017), „Grėsmių visuomenės gerovei suvokimas: socialinio optimizmo, socialinio ir institucinio pasitikėjimo bei pasitikėjimo savimi įtaka“, *Politologija* 1 (85), p. 3–52.; Ramonaitė A., Skirkevičius P., Vosylius E. (2018), *Kas eitų ginti Lietuvos? Pilietinio pasipriešinimo prielaidos ir galimybės*, Vilnius: Aukso žuvis, 200 p.

³ Bajarūnas E., Keršanskas V. (2017), *Hibridinės grėsmės: kas tai ir kaip turime veikti?*, pranešimas Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos konferencijoje „Lietuvos saugumas ir gynybos politika“, vyku- sioje 2017 m. lapkričio 10 d., LR krašto apsaugos ministerijoje.

⁴ LR Seimo 2017 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. XIII-202 (2017), *Nacionalinio saugumo strategija*; LR krašto apsaugos ministerija (2018), *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*; Aleksa K. (2017), *Ką turime žinoti apie pasipriešinimą: Aktyvių veiksmų gairės*, LR krašto apsaugos ministerija, 3 leidimas.

⁵ Matonytė I., Morkevičius V., Lašas A., Jankauskaitė V. (2017), „Grėsmių visuomenės gerovei suvokimas: socialinio optimizmo, socialinio ir institucinio pasitikėjimo bei pasitikėjimo savimi įtaka“, *Politologija*, 1 (85), p. 3–52.

⁶ Buzan B. (1991), *People, States and Fear (2nd ed.): An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, L. Rienner Publishers.

– nebūtinai valstybės – yra linkę vieni kitus sugrėsminyti⁷ ir kad sugrėsminimo akte yra svarbi ir „žodinė veikla“ (angl. speech act), ir realiai vykdoma viešoji politika⁸.

Tarptautinių santykių ir saugumo tyrimuose atpažįstama, kad šiuolaikiniame kompleksiniame pasaulyje globalaus, nacionalinio ir vietos lygmens iššūkių ir karinio pobūdžio grėsmių daugėja, o jų prevencija (agresorių ir destruktivių veiksmų identifikavimas ir atgrasymas) sudėtingėja. Taip pat išskiriami tiksliniai, kryptingi ir, kita vertus, difuziniai, klampūs ir išsklaidyti grėsmių šaltiniai ir trigeriai⁹.

Viešosios nuomonės apklausomis besiremiantys nesaugumo sampratų (angl. *perception of insecurities*) analitikai ypač sureiškina žiniasklaidos vaidmenį. Ronaldas Inglehartas ir Pippa Norris išskiria penkias grupes „kietųjų“ veiksmų, formuojančių nesaugumo jausmą (globaliojo ir nacionalinio lygmens grėsmės, bendruomenės lygmens grėsmės, individo lygmens rizikos, socialinės apsaugos garantijos bei žiniasklaidos transliuojamos ir perduodamos rizikos) ir tris „minkštųjų“ veiksmų grupes, kurios veikia nesaugumo jausmą (socialinė tolerancija ir pasitikėjimas, religingumas ir pasaulietiškumas, politinės pažiūros ir vertybės)¹⁰.

Psichologai ir potrauminių patirčių analitikai išskiria keturias su gyvenimo kokybe tarpusavyje susijusias kintamųjų grupes (ekonominės, socialinės, bendruomeninės ir informacinės), nuo kurių priklauso visuomenės ir individo atsparumas katastrofoms ir nelaimingiems įvykiams¹¹. Pabrėžiama, kad visuomenės atsparumą didina tik ta informacija ir komunikacija, kurią subjektai sieja su patikimos informacijos šaltiniais, efektyviais žinių perdavimo mechanizmais bei vienijančiu kolektyviniu naratyvu. Akivaizdu, kad formuojant visuomenės atsparumą didelis vaidmuo tenka žiniasklaidai.

Nuo klasikinių XX amžiaus pradžioje išsakytų Walterio Lippmano pastabų, kad per žiniasklaidos turinį susijungia „išorinis pasaulis ir vaizdiniai mūsų galvose“ (angl. „*the world outside and the pictures in our heads*“)¹², empiriniai žiniasklaidos tyrimai ilgainiui leido išplėtoti *žiniasklaidos vaidmens*

⁷ Buzan B., Wæver O. (2009), „Macrosecuritisation and Security Constellations: Reconsidering Scale in Securitisation Theory“, *Review of International Studies* 4, p. 253–276.

⁸ Balzacq Th., Léonard S., Ruzicka J. (2016), „Securitization’ revisited: theory and cases“, *International Relations* 30 (4), p. 494–531.

⁹ McSweeney, B. (1999), *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁰ Inglehart, R. F. and Norris, P. (2012), „The Four Horsemen of the Apocalypse: Understanding Human Security“, *Scandinavian Political Studies* 35, p. 71–96.

¹¹ Norris E., Galea S., Friedman M., Watson P. (2006), „*Methods for Disaster Mental Health Research*“, New York: Guilford Press.

¹² Lippmann, W. (1922), *Public Opinion*, New York: MacMillan Co.

darbotvarkės formavime teoriją (angl. *agenda-setting*), kuri akcentuoja, kad žiniasklaidos turinys yra ypač svarbus tomis temomis, kurių atžvilgiu auditorija neturi tiesioginės patirties¹³, t. y. nuomonės apie užsienio politiką, tarptautinius santykius, nacionalinį saugumą ir gynybą yra labai paveikios. Atitinkamai visuomenėje yra didelis poreikis šios srities informacijos. Todėl svarbu analizuoti, kiek ir kaip žiniasklaida rašo ir kokį poveikį jos skelbiamos žinutės daro Lippmano įvardytai „išorinio pasaulio ir vaizdinių mūsų galvose“ jungčiai.

Vis dėlto reikia pažymėti ir priešingą komunikacijos specialistų pastebėtą dalyką: žmonės žiniasklaidos šaltinius ir informaciją renkasi ne „automatiškai“, atsitiktinai, o pagal jau turimas nuostatas, pagal jiems įprastas rutinas ir tradicijas. Kitaip tariant, informacija vartojama selektyviai (angl. *selective exposure*)¹⁴, taip išvengiant tų žinių, kurios prieštarautų turimiems įsitikinimams, bei sudarant sąlygas naujienas priderinti prie turimų nuostatų ar įsitikinimų¹⁵.

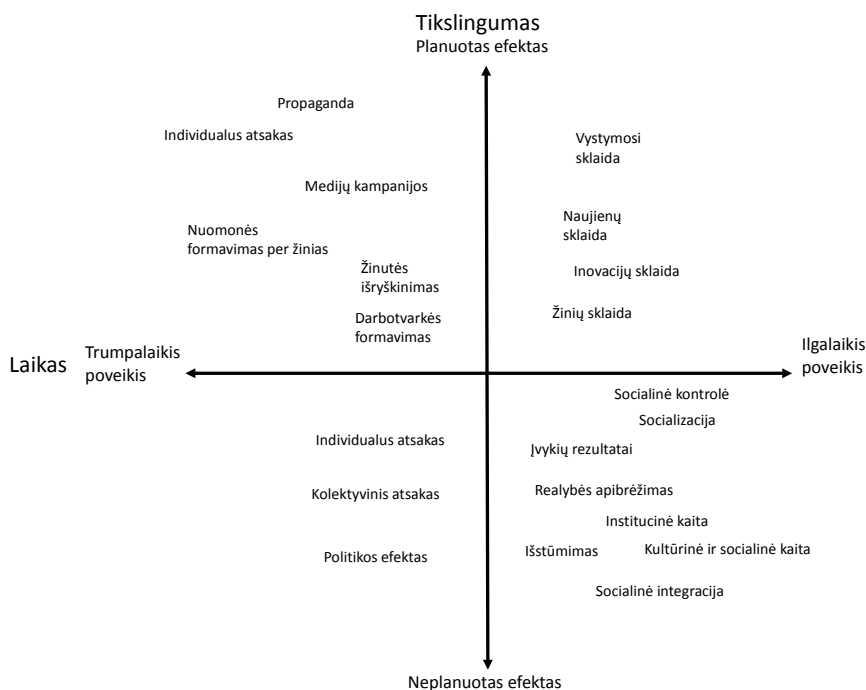
Taigi komunikacijos specialistai atpažįsta dvi prieštaringas žiniasklaidos vartojimo ir jos poveikio tendencijas. Viena skelbia, kad esama didelės informacinių pranešimų paklausos, kuri realizuojama pagal pliuralistinės ir nepriklausomos žiniasklaidos principus, kur svarbiausia yra informacijos operatyvumas, tikslumas, kokybė. Kitas teigia, kad žiniasklaidos pranešimai laisvai nekonkuruoja, nes auditorija jau iš anksto yra susigrupavusi ir seka vienus ar kitus informacijos šaltinius, kurie platina „savosios“ auditorijos įsitikinimus atitinkančią informaciją ir jos interpretaciją. Šias dvi tezes vienija „sustiprinimo teorija“ (angl. *cultivation theory*), pagal kurią individualų žiniasklaidos šaltinio pasirinkimą iš dalies lemia turimos nuostatos, kurias iš žiniasklaidos gaunama informacija jas (nuostatas) dar labiau sustiprina¹⁶. Beje, Denis McQuailas pabrėžia, kad šiuolaikinė žiniasklaida, apimanti komunikaciją pačiais įvairiausiais formatais, nėra pajėgi visapusiškai kontroliuoti savo daromo poveikio, nes, viena vertus, poveikis gali būti trumpalaikis ir ilgalaikis, o kita vertus, kai kurių pasekmių žiniasklaidos atstovai gali kryptingai siekti, o kai kurios pasekmės kyla be išankstinių intencijų (arba net yra joms priešingos) (žr. 1 pav.)

¹³ McCombs, M. (2004), *Setting the Agenda: the Mass Media and Public Opinion*, Oxford: Polity.

¹⁴ Stroud N.J. (2008), “Media Use and Political Predispositions: Revisiting the Concept of Selective Exposure”, *Political Behavior* 30, p. 341–366.

¹⁵ Bryant J., Oliver M.B. (2009), *Media Effects: Advances in Theory and Research*. 3rd edition, New York: Routledge, p. 523–524.

¹⁶ McQuail, D. (2010), *McQuail's mass communication theory*, London: SAGE Publications, p. 463.

1 pav. Medijų poveikio tipologija pagal McQuailą (2010)¹⁷

Apskritai komunikacijos specialistai pastebi, kad žiniasklaidos vartotojai nėra „visaėdžiai“, t. y., viena vertus, jie sąmoningai ar nesąmoningai renka savo žiniasklaidos vartojimo strategijas ir, kita vertus, jų gebėjimai ir polinkis derinti galimai prieštaringas skirtingų informacijos šaltinių pateikiamus vaizdinius ir interpretacijas yra riboti. Šiame straipsnyje gilinamės į tai, ar (kaip) įvairių žiniasklaidos šaltinių vartojimas veikia karinių grėsmių vertinimus; kokios konceptualiai išskiriamos karinės grėsmės yra imlesnės žiniasklaidos poveikiui; kokie socialiniai ir politiniai veiksniai sustiprina (susilpnina) žiniasklaidos poveikį karinių grėsmių įvaizdžiams.

1. Tyrimų apžvalga

Suprasti grėsmių sampratų svertus ir jų veikimą yra svarbu, nes šios sampratos gali turėti įtakos ir piliečių paramai atskiriems viešosios politikos sprendimams. Pastebėta, kad tie žmonės, kurie labiau baiminasi teroristų, yra

¹⁷ Ten pat.

labiau linkę atsisakyti dalies savo pilietinių laisvių mainais už didesnę saugumą¹⁸, jie labiau pritaria tam, kad didesnė valstybės biudžeto dalis būtų skiriama krašto apsaugai¹⁹.

Studijas, analizuojančias grėsmių sampratą formuojančius veiksnius, galima sugrupuoti į keletą kategorijų. Viena vertus, sekant anksčiau minėta Buzano teorija²⁰, dažnai koncentruojamasi į pavienių, išskirtinių grėsmių analizę (terorizmo, ekologinių katastrofų, karinės invazijos ir pan.) ir nustatomi sociodemografinių bruožų deriniai, individualios ir kolektyvinės patirties veiksniai ir kt., didinantys (ar mažinantys) svarstomos grėsmės tikimybę. Tarp tokių teminių grėsmių tyrimų esama ir tokių, kuriuose gilinamasi į žiniasklaidos poveikį grėsmių įvaizdžiams. Pavyzdžiui, Izraelyje atlikto eksperimento metu buvo nustatyta, kad 12 minučių trukmės TV reportažas apie terorizmą reikšmingai padidino žiūrovų nerimo, susijusio su terorizmu, lygį²¹. Tačiau kiti mokslininkai, remdamiesi JAV atliktų visuomenės nuomonės apklausų duomenimis, nenustatė, kad terorizmo temą nušviečiančių reportažų per TV žiūrėjimas reikšmingai veiktų žmonių reiškiamą baimę²². Akivaizdu, kad šių abiejų studijų išorinis validumas ginčytinas: tiek Izraelio, tiek JAV visuomenės patirtys, susijusios su terorizmu, yra unikaliai. Kita vertus, šios ir panašios studijos atskleidė, kad karinių grėsmių vertinimus veikia tiek asmens sociodemografiniai bruožai, tiek ir asmens savivertės jausmas. Huddy'is su mokslininkų grupe nustatė, kad terorizmo grėsmę yra linkę sureikšminti mažiau išsilavinę žmonės²³. Kiti tyrimai atskleidė, jog vyrai mažiau negu moterys yra linkę pripažinti terorizmo grėsmes²⁴. Ridout et al. atskleidė politinių įsitikinimų svarbą grėsmių suvokimui: JAV populiacijoje labiau kairieji (liberalai ir demokratai) tokias grėsmes kaip klimato atšilimas, demografinis sprongimas ir religinis fanatizmas vertina aukštesniais balais negu labiau dešinieji (konservatoriai ir

¹⁸ Davis D., Silver B. (2004), "Civil Liberties vs. Security: Public Opinion in the Context of the Terrorists Attacks on America", *American Journal of Political Science* 48, p. 28–46.

¹⁹ Albertson B., Kushner S. G. (2015), *Anxious Politics: Democratic Citizenship in a Threatening World*, New York: Cambridge university press.

²⁰ Buzan B. (1991), *People, States and Fear (2nd ed.): An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, L. Rienner Publishers.

²¹ Slone M. (2000), "Responses to Media Coverage of Terrorism", *Journal of Conflict Resolution* 44, p. 508–522.

²² Rubin A., Haridakis P., Hullman G., Sun S., Chikombero P., Pornsakulvanich V. (2003), "Television Exposure not Predictive of Terrorism Fear", *Newspaper Research Journal* 24, p. 128–145.

²³ Huddy L., Feldman S., Taber Ch., Lahav G. (2005), "Threat, Anxiety and Support for Anti-Terrorist Policies", *American Journal of Political Science* 49, p. 593–608.

²⁴ Davis D., Silver B. (2004), "Civil Liberties vs. Security: Public Opinion in the Context of the Terrorists Attacks on America", *American Journal of Political Science* 48, p. 28–46.; Ridout T. N., Grosse A.C., Appleton A. M. (2008), "News Media Use and Americans' Perceptions of Global Threat", *British Journal of Political Science* 38(4), p. 575–593.

respublikonai)²⁵. Ainius Lašas su mokslininkų grupe 2017 m. atskleidė, kad kariniai veiksniai grėsmingesni atrodo žmonėms su žemesnėmis pajamomis ir kaimo (ne miestų) gyventojams²⁶. Matonytė su kolegomis pastebėjo, kad moterys labiau negu vyrai yra linkusios sureikšminti ekonomines, socialines, sveikatos ir moralines-religines problemas²⁷.

Didesnį apibendrinimo potencialą turinčios grėsmių sampratų studijos koncentruojasi į nusikalstamumo temą ir dažnai pagrindžia „sustiprinimo“ (kultivavimo) teorijos išvalgą, atskleidžiančią, kad intensyvus domėjimasis žiniasklaida (ypač, TV, kurioje vaizduojamas pavojingas ir smurto kupinas pasaulis, žiūrėjimas) sustiprina grėsmių vertinimus²⁸. Tačiau „kultivavimo“ tezė buvo atmesta Australijoje ir Islandijoje atliktuose grėsmių įvaizdžių per žiniasklaidos nušviečiamą nusikalstamumo temą tyrimuose²⁹.

Teminių grėsmių sąsajų su žiniasklaidos vartojimu analizės tematikoje Lietuvos kontekste dėmesio verta Dianos Janušauskienės ir kolegijų studija, publikuota 2017 m., kurioje aptariami reprezentatyvios nacionalinės apklausos duomenys, rodantys, kad 2016 m. daugiau negu pusė Lietuvos gyventojų Rusiją laikė nedraugiška Lietuvai šalimi (priešingai manančių buvo vos 14 proc.), o 44 proc. Lietuvos gyventojų Rusiją suvokė kaip grėsmę Lietuvai keliančią šalį (Janušauskienė et al. 2017, 43–44). Lietuvoje gyvenančių tautinių grupių požiūris į Rusiją reikšmingai skyrėsi: ją priešiška ir grėsminga laikė dauguma lietuvių, bet tik 28 proc. lenkų ir 9 proc. rusų³⁰. Tyrimo duomenys atskleidė ir didelį neatitikimą tarp lietuvių ir Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų atstovų požiūrio į Rusijos užsienio ir saugumo politiką: Rusijos įvykdytos Krymo aneksijos nepateisino du trečdaliai lietuvių, panašiai tiek pat (60 proc.) len-

²⁵ Ridout T.N., Grosse A. C., Appleton A.M. (2008), “News Media Use and Americans’ Perceptions of Global Threat”, *British Journal of Political Science* 38(4), p. 575–593.

²⁶ Jakučionis S. (2017). „Tyrimas: lietuviai labiausiai nerimauja dėl ekonominių ir socialinių grėsmių“, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/tyrimas-lietuviai-labiausiai-nerimauja-del-ekonominiu-ir-socialiniu-gresmiu-56-812736>, 2017 birželio 15d., žiūrėta 2018-07-12; Lašas A., Matonytė I., Jankauskaitė V. (2017), “Threat Means Threat? Perceptive Differentiation between Targeted and Diffused Military Threats”, nepublikuotas mokslinio straipsnio rankraštis.

²⁷ Matonytė I., Morkevičius V., Lašas A., Jankauskaitė V. (2017), „Grėsmių visuomenės gerovei suvokimas: socialinio optimizmo, socialinio ir institucinio pasitikėjimo bei pasitikėjimo savimi įtaka“, *Politologija*, 1 (85), p. 3–52.

²⁸ Gross K., Aday S. (2003), “The Scary World in Your Living Room and Neighborhood: Using Local Broadcast News, Neighborhood Crime Rates and Personal Experience to Test Agenda Setting and Cultivation”, *Journal of Communication* 53, p. 411–426.; Valkenburg, P. M., Peter, J., Walther, J. B. (2016), “Media Effects: Theory and Research”, *Annual Review of Psychology* 67, p. 315–338.

²⁹ Ridout T. N., Grosse A. C., Appleton A.M. (2008), “News Media Use and Americans’ Perceptions of Global Threat”, *British Journal of Political Science* 38(4), p. 579.

³⁰ Janušauskienė D., Vileikienė E., Nevinskaitė L., Gečienė-Janulionė I. (2017), *Ar Lietuvos gyventojai jaučiasi saugūs? Subjektyvus saugumas geopolitiniame kontekste*, Vilnius: LSTC, p. 44.

kų ir vos 18 proc. rusų³¹. Šioje studijoje pažymima, kad etninių rusų požiūriu Rusijos grėsmė per daug sureikšminama Lietuvos politikoje ir žiniasklaidoje ir taip kaitinamas priešiškus Rusijai³² ir kad svarbiausi sociodemografiniai veiksniai, lemiantys labiau palankų požiūrį į Rusiją, yra tautybė (rusas arba lenkas), įtaką (nors ir nedidelę) turi respondento amžius (daugiau negu 56 metų amžiaus grupės) ir lytis (moterys). Finansinė padėtis ir išsilavinimas, kontroliuojant kitus veiksnius, įtakos Lietuvai Rusijos keliamos grėsmės vertinimams neturėjo³³.

Žiniasklaidos veiksnio studijos autorės neįtraukė į regresinės analizės modelį, o nagrinėjo atskirai, remdamosi aukščiau minėtos selektyvaus informacijos naudojimo (angl. *selective exposure*) teze ir teigdamos, kad žiniasklaidos šaltinio pasirinkimus lemia žmonių iš anksčiau turimos nuostatos³⁴. Atitinkamai, autorės nustatė, kad naujienų per rusiškus informacijos šaltinius vartojimas daro 25–30 procentinių punktų skirtumą, vertinant Rusijos grėsmę. Beje, šis ryšys išlieka ir kontroliuojant tautybės veiksni: dažniau rusiškus TV kanalus žiūrintys lietuviai palankiau vertina Rusiją. Laikraščių, radijo, naujienų portalų rusų kalba vartojimas taip pat (tik silpniau) susijęs su palankesniu Rusijos vertinimu³⁵.

Kita vertus, sekant anksčiau minėta Buzano kompleksine tarptautinio saugumo teorija, kai kuriose studijose gilinamasi į įvairaus pobūdžio grėsmių samplaikas ir agreguotų grėsmių vertinimus. Pavyzdžiui, remdamiesi JAV gyventojų nuomonės tyrimu, Ridout su mokslininkų grupe faktorinės analizės būdu randa, kad grėsmes galima grupuoti į tradicines (ekonominis nuosmukis, didelės apimties karas, masinio naikinimo ginklų panaudojimas) ir netradicines (globalinis atšilimas, gyventojų skaičiaus augimas ir religinis fanatizmas). Šis tyrimas parodė, kad tradicinių grėsmių supratimui žiniasklaidos vartojimas nedaro tokios reikšmingos įtakos kaip netradicinių grėsmių atveju. Ridout ir mokslininkų grupė tirdami žiniasklaidos poveikį grėsmių sampratoms kontroliavo ir „bendrąsias žinias“ (angl. *global knowledge*), t. y. kiek asmuo yra išprusęs politiniais klausimais, darydami prielaidą, kad labiau politiškai išprususiam asmeniui žiniasklaida darys mažesnę poveikį, negu tam, kuris negėba žiniasklaidoje skelbiamos informacijos suvokti platesniame kontekste³⁶. Šis politinės kompetencijos kintamasis, medijuojantis žiniasklaidos poveikį,

³¹ *Ten pat*, p. 45.

³² *Ten pat*, p. 45–46.

³³ *Ten pat*, p. 51–52.

³⁴ *Ten pat*, p. 52.

³⁵ *Ten pat*, p. 57.

³⁶ Ridout T.N., Grosse A.C., Appleton A.M. (2008), “News Media Use and Americans’ Perceptions of Global Threat”, *British Journal of Political Science* 38(4), p. 575–593.

gali būti kildinamas iš klasikinio Zallerio veikalo, kuriame atskleidžiama, kad viešoji nuomonė nėra tik aidas to, kas skelbiama žiniasklaidoje, ir kad žiniasklaidos poveikis yra gana ribotas ir priklauso nuo to, kiek dėmesio asmuo skiria žiniasklaidai, kokios yra jo „bendrosios žinios“ ir kad žmonių požiūriai įvairiais klausimais nėra stabilūs, o žmonės, apsispręsdami įvairiais klausimais, remiasi tomis idėjomis, kurios jiems pačios aktualiausios (ir jos nebūtinai skleidžiamos žiniasklaidos)³⁷. Žiniasklaidos vartojimo (angl. *news media use*) rodikliu laikydamas indeksą, kuriame buvo susumuoti šeši žiniasklaidos šaltiniai (kabelinės, nacionalinės ir vietinės TV žiūrėjimas, naujienų skaitymas internete, laikraščių skaitymas bei radijo klausymas), Ridout et al. nustatė, kad agreguotos globalios kompleksinės grėsmės atveju asmens politinis išprusimas nėra tiesiogiai susijęs su tuo, kaip jis vertina grėsmes³⁸. Tačiau kartu rasta, kad aukštas dalykines kompetencijas turintys asmenys yra linkę didesniais (sic!) balais vertinti grėsmes ir, atvirkščiai, labai žemas dalykines kompetencijas turinys žmonės yra linkę mažesniais balais vertinti grėsmes. Taigi teigtina, kad grėsmių suvokimui ir vertinimui reikalingas tam tikras slenkstinis bazinių žinių lygis, kitu atveju asmuo, net jei jis iš žiniasklaidos ir girdi apie grėsmes, nesugeba adekvačiai įvertinti grėsmių.

Į atskiras grupes išskyrę tradicines ir netradicines grėsmių kategorijas, Ridout su kolegomis nustatė, kad politinis išprusimas mažina tradicinių grėsmių vertinimus: didėjant pasaulio pažinimui, šių grėsmių reikšmingumas mažėja. Tradicinių grėsmių vertinimui žiniasklaidos vartojimas įtakos nedarė. Tačiau kartu netradicinių grėsmių (globalinio atšilimo, demografinio sprogimo, religinio fanatizmo) vertinimui žiniasklaidos vartojimas darė didelę įtaką: kuo daugiau asmuo vartojo žiniasklaidą, tuo aukštesnius grėsmių vertinimus jis pateikė. Tačiau netradicinių grėsmių suvokimui įtakos nedarė asmens politinis išprusimas. Taigi remiantis Ridout ir kolegų tyrimu, galima apibendrintai konstatuoti, kad žiniasklaidos efektas grėsmių suvokimui nėra universalus. Aukštas politinis išprusimas sustiprina žiniasklaidos poveikį. Žiniasklaidos poveikis didesnis netradicinių grėsmių vertinimo atveju. Ridout et al. tyrime yra ir nemažas trūkumas – žiniasklaidos vartojimas matuotas agreguotu indeksu, nors tikėtina, kad spauda gali kitaip (pozityviau, analitiškai) pateikti informaciją, negu TV (negatyviau, vizualizuojant sensacijas), ir tokiu būdu skirtingi žiniasklaidos šaltiniai gali kita – priešinga kryptimi veikti grėsmių vertinimus.

³⁷ Zaller, J. (1992), *The Nature and Origins of Mass Opinion (Cambridge Studies in Public Opinion and Political Psychology)*, Cambridge: Cambridge University Press.

³⁸ Ridout T. N., Grosse A. C., Appleton A. M. (2008), “News Media Use and Americans’ Perceptions of Global Threat”, *British Journal of Political Science* 38(4), p. 575–593.

Abejonių dėl konceptualinio nesuderinamumo viename „žiniasklaidos vartojimo“ indekse kelia ir socialinių tinklų naudojimas informacijos paieškai, kurios poveikio interpretacijai grįžtama prie klasikinių „dviejų žingsnių komunikacijos grandinės“ (angl. *two-step flow of communication*) išvalgų³⁹. Pastebima, kad socialiniai tinklai gali veikti ir kaip „pirmasis“ (ir vienintelis, t. y. poodinė adata, tiesiogiai sušvirkščianti žiniasklaidos perduodamas žinias ir nuostatas), ir kaip „antrasis“ komunikacinės grandinės žingsnis, atveriantis galimybes tarpasmeninei komunikacijai ir naujienų aptarimui savųjų rate, tokiu būdu mažinant tiesioginį žiniasklaidos poveikį. Negausios empirinės studijos būtent ir randa, kad šiuolaikinės medijos platformos (pvz., Twitter ar Facebook) turi tendenciją veikti kaip dviejų žingsnių komunikacinis srautas⁴⁰.

Grėsmes kaip kintamuosius grupuojant ne tyrėjams, bet pagal respondentų atsakymus, pavyzdžiui, anksčiau minėtoje Janušauskienės ir mokslininkų grupės studijoje 2017 m. nustatyta, kad Lietuvoje galima išskirti keturias saugumo problemų grupes: a) karines ir politines problemas; b) gamtos nelaimės ir plataus masto smurtą; c) socialines problemas; d) ekonomines ir energetines problemas⁴¹. Tačiau minėtoje studijoje išsamiau analizuotas tik vieno – Rusijos kaip grėsmės – kintamojo sąsajos su žiniasklaidos vartojimu (žr. anksčiau).

Matonytė ir mokslininkų grupė analizavo kitos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos, atliktos 2016 m. pavasarį, duomenis⁴². Čia respondantai atsakė į vieną klausimą apie agreguotų karinių ir kitokių (socialinių, ekonominių ir pan.) grėsmių pavojų (vertinimas 5 balų skalėje, kur „1“ – labai mažas pavojus, o „5“ – labai didelis pavojus) ir į 46 „uždarus“ klausimus, tarp kurių buvo ir įvairių grėsmių, kylančių Lietuvos visuomenės gerovei, vertinimas. Kiekvienos iš 46 teminių grėsmių pasireiškimo tikimybė ir poveikio mastas buvo vertinami atskirai. Vertinama buvo pagal 8 balų skalę (nuo „nėra

³⁹ Katz, E., Lazarsfeld P. (1955), *Personal Influence*, New York: Free Press; Фролова Н. (2018), “СССР перешел в онлайн и живет в ОК: что происходит в виртуальном русском мире Балтии” [Sovietų Sąjunga persikėlė on-line ir gyvena OK: kas vyksta virtualiajame Baltijos rusų pasaulyje], 2018-06-28, <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/sss-pereshel-v-onlajn-i-zhivet-v-ok-chto-proishodit-v-virtualnom-russ-kom-mire-baltii?id=8286431>, žiūrėta 2018.07.12.

⁴⁰ Vos T. P., Heinderyckx F. (2015), *Gatekeeping in Transition*, New York: Routledge.; Hilbert, M., Vasquez, J., Halpern, D., Valenzuela, S., & Arriagada, E. (2016), “One Step, Two Step, Network Step? Complementary Perspectives on Communication Flows in Twittered Citizen Protests”, *Social Science Computer Review* 35 (4), p. 444–461.

⁴¹ Janušauskienė D., Vileikienė E., Nevinskaitė L., Gečienė-Janulionė I. (2017), *Ar Lietuvos gyventojai jaučiasi saugūs? Subjektyvus saugumas geopolitiniame kontekste*, Vilnius: LSTC, p. 31–32.

⁴² Matonytė I., Morkevičius V., Lašas A., Jankauskaitė V. (2017), „Grėsmių visuomenės gerovei suvokimas: socialinio optimizmo, socialinio ir institucinio pasitikėjimo bei pasitikėjimo savimi įtaka“, *Politologija* 1 (85), p. 34.

grėsmės“ – 0 balų, 1 balas – labai maža tikimybė iki 7 balų – labai didelė tikimybė). Grėsmės buvo įvardytos vadovaujantis Pasaulio ekonomikos forumo rizikos vertinimo metodika ir atsižvelgiant į Lietuvoje atliktą grėsmių diskurso šalies žiniasklaidoje analizę. Visos išskirtos grėsmės buvo sugrupuotos į septynias kategorijas (karines, politines, ekonomines, socialines, ekologines, sveikatos, religines ir moralines grėsmes). Kiekviena grėsmių kategorija apėmė nuo 5 iki 9 konkrečių grėsmių. Tirdami šias septynias grėsmių kategorijas, autoriai nustatė tam tikrų dėsningumą, pavyzdžiui, tiesinę priklausomybę tarp socialinio optimizmo ir grėsmių poveikio masto vertinimų ar pasitikėjimo viešosiomis institucijomis ir ekonominių, sveikatos, politinių bei moralinių-religinių grėsmių vertinimo. Matonytė et al. pastebėjo, kad karinių grėsmių vaizdiniai Lietuvos viešojoje nuomonėje sudaro atskirą grėsmių kategoriją, kurios vertinimams įvairių formų pasitikėjimas bei materialųjų ir postmaterialųjų vertybių skirtis daro mažai įtakos. Tačiau minimame straipsnyje autoriai visai nesigilino į žiniasklaidos veiksnį, nors ir pripažino, kad jis gali būti labai svarbus (ar net esminis), formuojant asmens socialinį optimizmą ir grėsmių vertinimus⁴³.

Remiantis tos pačios reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis parengtas ir kitas mokslinis straipsnis, kur pagal kilmės šaltinį karinių grėsmių aibėje išskiriamos tikslinės (čia, Rusijos karinė invazija) ir išsklaidytos (čia, mažėjantis nacionalinis saugumas ir NATO subyrėjimas) grėsmės⁴⁴. Lašas su kolegomis randa, kad pasitikėjimas nacionalinio (Lietuvos kariuomene) ir tarptautinio lygmens (NATO ir ES) institucijomis yra gana reikšmingas, kai kalbama apie konkrečias (tikslines) karines grėsmes, tačiau jo reikšmė sumažėja difuzinių ir vienintelio šaltinio neturinčių (išsklaidytų) karinių grėsmių atveju⁴⁵. Žiniasklaidos poveikio grėsmėms vertinti klausimu straipsnio autoriai gilinosi tik į Rusijos TV žiūrėjimo (koduoto dichotomiškai „taip“ arba „ne“) poveikį dėl Rusijos invazijos į Lietuvą tikimybės ir rado, kad tasai poveikis nėra didelis ir stabilus ir yra silpnesnis negu kitų tiesinės regresijos modelyje kontroliuotų veiksmų (požiūrio į sovietmetį, tarpasmeninio pasitikėjimo, politinės ideologijos ir pan.). Rusijos TV žiūrėjimo poveikis praktiškai visai nepastebėtas difuzinių (išsklaidytų) karinių grėsmių vertinimo atveju.

⁴³ *Ten pat*, p. 28.

⁴⁴ Lašas A., Matonytė I., Jankauskaitė V. (2017), “Threat Means Threat? Perceptive Differentiation between Targeted and Diffused Military Threats“, nepublikuotas mokslinio straipsnio rankraštis.

⁴⁵ *Ten pat*.

2. Empirinio tyrimo pristatymas

Remdamiesi apžvelgta akademinė literatūra ir empiriniais tyrimais formuluojame keletą tikrintinų teiginių:

- agreguotų karinių grėsmių vertinimas yra mažai paveikus žiniasklaidos vartojimui;
- tikslinių karinių grėsmių vertinimą skirtingų žiniasklaidos šaltinių vartojimas veikia stipriau negu difuzinių (išsklaidytų) karinių grėsmių vertinimą;
- skirtingų žiniasklaidos šaltinių vartojimas neigiamai veikia (mažina) įvairių karinių grėsmių vertinimus;
- žiniasklaidos poveikį karinių grėsmių sampratoms sustiprina žema politinė asmens kompetencija;
- žiniasklaidos poveikį karinių grėsmių sampratoms sustiprina asmens dešinėsios politinės pažiūros;
- žiniasklaidos poveikį karinių grėsmių sampratoms sustiprina žema asmens socialinė padėtis;
- žiniasklaidos poveikį karinių grėsmių sampratoms sustiprina asmens priklausymas netitulinei (Lietuvoje – lietuvių) tautybei.

Turint galvoje, kad karinių grėsmių vertinimus formuoja daugybė veiksnių, analizei kartu su regresine analize pasirinktas ir dar vienas iš struktūrinių lygčių modeliavimo metodų. Alternatyvus metodas, toks kaip regresinė analizė (kuriuo rėmėsi dauguma anksčiau pateiktoje apžvalgoje aptartų tyrimų), turi tam tikrų apribojimų. Tiesinė regresija gali parodyti suminį bei individualų nepriklausomų kintamųjų poveikį priklausomam kintamajam, tačiau nėra pajėgi išmatuoti netiesioginį tam tikrų kintamųjų poveikį. Tarkime, individo tautybė ir jo skaitoma tautinės mažumos kalba leidžiama spauda gali turėti tam tikrą (mažinantį ar stiprinantį) poveikį šio asmens reiškiamam politinių dalykų (tarp jų ir karinių grėsmių) vertinimui. Regresinė analizė gali užfiksuoti individualią šių veiksnių svarbą, tačiau netiesioginis efektas (t. y. kaip asmens tautybė veikia jo pateikiamus grėsmių vertinimus, formuojamus per tautinės mažumos spaudos skaitymą) nebus pamatuota. Struktūrinių lygčių modeliuose įvesta „kelio atsekimo“ (angl. *path analysis*) grandis šią problemą išsprendžia leisdamą išmatuoti, kaip asmens tautybė veikia jo reiškiamas nuostatas ne tik tiesiogiai, bet ir per *tarpinį* tautinės mažumos spaudos vartojimo kintamąjį. Tuo būdu galima fiksuoti tiesioginius ir netiesioginius efektus nepriklausomų ir kontrolinių kintamųjų poveikius priklausomam kintamajam.

Hipotezes tikriname analizuodami reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos, kurią 2016 m. vasario 27 – kovo 10 d. atliko viešosios nuomonės ir

rinkos tyrimų agentūra „Vilmorus“, empirinio tyrimo duomenis. Imtį sudarė 1 004 respondentai (18 ir daugiau metų amžiaus) iš 19 miesto ir 28 kaimo gyvenviečių. Vidutinis jų amžius buvo 51 metai (stand. nuokrypis = 18), moterys sudarė 52,3 proc. imties⁴⁶.

Įvairius žiniasklaidos vartojimo ir politinės kompetencijos matavimus mūsų tyrime atspindi visuomenės apklausos duomenys, susiję su šiais klausimais:

- *sociodemografiniai bruožai*: amžius, lytis, tautybė, išsimokslinimas, užimtumas (bedarbis), subjektyvus pajamų vertinimas ir gyvenamoji vieta;
- *politinė kompetencija*: savęs identifikavimas politinės kairės–dešinės skalėje; politikos svarba; tarpasmeninė komunikacija politinėmis temomis; asmens politinis išprusimas; asmens dalyvavimas visuomeninėje organizacijoje; asmens aktyvumas rinkimuose (originalūs klausimai pateikti 2 priede);
- *žiniasklaidos šaltinių vartojimas*: naujienos per radiją / TV; spaudos leidiniai; socialiniai tinklai; kokybiškos analitinės žiniasklaidos leidiniai (savaitraščiai ir mėnraščiai); bulvarinė spauda (žiniasklaidos grupei „Respublika“ priklausantys leidiniai); Delfi; 15min; Lrytas; Alfa.lt; Rusijos TV.

Aprašomoji analizė rodo, jog karines grėsmes vidutinišku pavojumi laiko 33 proc. respondentų (labai dideliu pavojumi laiko 12 proc., dideliu pavojumi laiko 22 proc. ir, atitinkamai, 12 proc. jas laiko labai mažu pavojumi, 19 proc. mažu pavojumi). Žr. 1 priedas.

Aprašomoji duomenų analizė atskleidė (žr. 1 lentelė), jog demografiniai veiksniai didelės įtakos karinių grėsmių vertinimui neturi. Turint galvoje gana aiškų galimos „tikslingos“ karinės grėsmės šaltinį (Rusiją, dėl istorinių ir geopolitinių aplinkybių), Lietuvos gyventojų tautybės ryšys su grėsmių suvokimu yra nuspėjamas (lietuvių tautybės asmenys karinių grėsmių tikimybes vertina aukštesniais balais). Kita vertus, pastebima, kad visų kontroliuojamų karinių grėsmių suvokimas susijęs su gyvenamąja vieta, išsilavinimu ir pajamomis (kaimo vietovių, žemesnio išsilavinimo ir žemesnių pajamų – labiau nepatenkintų savo gaunamomis pajamomis – respondentai pateikia aukštesnius grėsmių vertinimus)⁴⁷.

⁴⁶ Matonytė I., Morkevičius V., Lašas A., Jankauskaitė V. (2017), „Grėsmių visuomenės gerovei suvokimas: socialinio optimizmo, socialinio ir institucinio pasitikėjimo bei pasitikėjimo savimi įtaka“, *Politologija* 1 (85), p. 3–52.

⁴⁷ Straipsnyje analizuojamos apklausos duomenimis kaimo vietovėse (vietovėse su mažiau kaip 2000 gyventojų) lietuvių tautybės asmenų buvo 95 %. Aukštąjį ar nebaigtą aukštąjį turėjo 16 % respondentų (Vilniuje – 47 %); sunkiai ir labai sunkiai besiverčiančių buvo 65 % (Vilniuje – 40 %).

1 lentelė. Karinių grėsmių tikimybių vertinimai sociodemografinėse grupėse

		Rusijos karinės invazijos į Lietuvą tikimybė (vidurkiai 0-7)	NATO subyrėjimo tikimybė (vidurkiai 0-7)	Mažėjančio nacionalinio saugumo tikimybė (vidurkiai 0-7)	Karininių grėsmių tikimybės per ateinančius 10 m. (vidurkiai 1 – 5)
Amžius	<=50	3,5	3,0	3,7	3,1
	51+	3,4	2,9	3,9	3,0
Tautybė:	Lietuvis	3,6	3,0	3,8	3,1
	Rusas	1,8	2,5	3,1	2,0
	Lenkas	2,5	2,9	3,4	2,4
Išsimokslinimas:	Aukštasis / nebaigtas aukštasis	3,4	2,8	3,8	3,0
	Aukštesnysis / vidurinis / spec. vidurinis	3,4	3,0	3,8	3,0
	Nebaigtas vidurinis	3,9	3,4	3,9	3,1
Subjektyvus pajamų vertinimas	Su esamomis pajamomis gyvename pasiturinčiai	3,3	3,0	3,9	2,9
	Nesunkiai išsiverčiame su esamomis pajamomis	3,2	2,7	3,6	3,0
	Sunkiai verčiamės su esamomis pajamomis	3,6	3,1	3,9	3,2
	Labai sunkiai verčiamės su esamomis pajamomis	3,5	3,4	4,0	3,1
Gyvenamoji vieta	Vilnius	3,1	2,9	3,6	3,0
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	3,5	2,7	3,9	3,1
	Kiti miestai	3,0	3,2	3,6	2,9
	Kaimas	4,0	3,0	4,0	3,2

3. Žiniasklaidos poveikis karinių grėsmių vertinimams. Analizės modeliai

Šiame straipsnyje karinių grėsmių analizei yra pasirinkti tikimybės vertinimo rodikliai (modeliuose priklausomi kintamieji). Šie rodikliai apima agreguoto lygmens grėsmes (konkrečiai neįvardijant grėsmių) ir teminio pobūdžio grėsmes (papildomai išskiriant tikslines ir išsklaidytas grėsmes). Priklausomų kintamųjų operacionalizacija:

- karinės grėsmės pavojus⁴⁸ (agreguota grėsmė);
- Rusijos invazija⁴⁹ (teminė, tikslinė grėsmė, aiškus grėsmės šaltinis);
- NATO subyrėjimas⁵⁰ (teminė grėsmė, grėsmės šaltinių daug);
- nacionalinio saugumo mažėjimas⁵¹ (neapibrėžta, išsklaidyta grėsmė, grėsmės šaltinių daug).

Regresinės analizės rezultatai rodo, jog karinių grėsmių suvokimą veikia Rusijos TV ir bulvarinė spauda. Bendras TV ir radijo vartojimas irgi gana reikšmingai veikia karinių grėsmių vertinimus, bet tiesioginę jų įtaką sunku komentuoti (nes klausime nėra išskirti skirtingi TV ir radijo kanalai). Apibendrintai galima teigti, kad vaizdo ir garso formatais transliuojamos žinios veikia grėsmių sampratą labiau, negu, pavyzdžiui, spaudoje publikuojamos naujienos. Karinių grėsmių sampratoms svarbūs yra ir asmens politinės savęs identifikavimo kairėdešinės skalėje, tarpasmeninės komunikacijos politikos temomis ir dalyvavimo politiniame (balsavimo rinkimuose) bei visuomeniniame gyvenime (įsitraukimo į nevyriausybinių organizacijų veiklą) kintamieji. Dešinieji rinkėjai, besidomintys politika, bendraujantys politikos temomis, dalyvaujantys visuomeninėse ar politinėse organizacijose ir apsisprendę balsuoti respondentai, yra labiau linkę karines grėsmes (jų tikimybę) vertinti aukštesniais balais.

Įdomu, kad karinių grėsmių vertinimo koreliacija su asmens politiniu išprusimu (indeksas) yra atvirkštinė – kuo labiau išprusęs asmuo, tuo mažesniais balais jis vertina karines grėsmes. Vis dėlto šis ryšys gana silpnas ir nestabilus. Demografiniai kriterijai (aukštesnės pajamos, aukštasis išsilavinimas, miestas) rodo, kad aukštesnė socialinė padėtis ir bendras politinių žinių lygis grėsmių vertinimus mažina. Atskirai vertinant demografinius kriterijus, pats reikšmingiausias kintamasis, veikiantis karinių grėsmių vertinimus, yra tautybė.

⁴⁸ Klausimas apie neapibrėžtų agreguotų karinių grėsmių pasireiškimą (karinių grėsmių pavojus per ateinančius 10 m. vertinimai (vidurkiai skalėje 1 – 5).

⁴⁹ Vertinimo vidurkiai skalėje 0-7.

⁵⁰ Vertinimo vidurkiai skalėje 0-7.

⁵¹ Vertinimo vidurkiai skalėje 0-7.

2 lentelė. Karinių grėsmių tikimybių suvokimas ir žiniasklaidos kanalai (regresinė analizė)

	Karinės grėsmės	Rusijos invazija	NATO subyrėjimas	Mažėjantis nacionalinis saugumas
Demografiniai kriterijai				
Lytis	0,04 (0,63)	0,11 (0,43)	-0,07 (0,60)	0,19 (0,12)
Amžius	0,00 (0,44)	0,00 (0,58)	0,00 (0,76)	0,00 (0,32)
Pajamos	-0,47 (0,01)	-0,94 (0,00)	-0,72 (0,01)	-0,77 (0,00)
Išsilavinimas (kita=0; aukštasis=1)	-0,12 (0,27)	-0,15 (0,37)	-0,01 (0,96)	-0,10 (0,48)
Gyvenamoji vieta (kaimas=0; miestas=1)	-0,18 (0,06)	-0,66 (0,00)	-0,21 (0,17)	-0,26 (0,05)
Užimtumas (kita=0; bedarbis=1)	-0,05 (0,61)	-0,24 (0,10)	-0,03 (0,83)	0,02 (0,90)
Lenkai (kita=0; lenkas=1)	-0,71 (0,00)	-0,98 (0,01)	-0,02 (0,95)	-0,23 (0,50)
Rusai (0=kita; (kita=0; rusas=1)	-0,96 (0,00)	-1,33 (0,00)	-0,59 (0,07)	-0,65 (0,02)
Politinės pažiūros ir politinė kompetencija				
Identifikacija politinės kairės - dešinės skalėje (kairė =1; dešinė=10)	0,09 (0,00)	0,11 (0,00)	-0,03 (0,42)	0,01 (0,74)
Politikos svarba (visai nesvarbi=1, labai svarbi=4)	0,07 (0,22)	0,23 (0,01)	-0,05 (0,61)	-0,01 (0,93)
Komunikacija politinėmis temomis (niekada=1, kartais=2, dažnai=3)	0,08 (0,30)	0,09 (0,49)	-0,11 (0,40)	0,20 (0,07)
Politinės žinios (indeksas; 0-5)	-0,02 (0,49)	-0,09 (0,08)	-0,08 (0,10)	0,02 (0,74)
Dalyvavimas visuomeninėje organizacijoje (ne=0; taip=1)	0,07 (0,61)	0,13 (0,50)	-0,06 (0,77)	0,10 (0,58)
Dalyvavimas rinkimuose (balsavime) (nebalsuotų / neapsisprendę=0; balsuotų=1)	0,19 (0,08)	0,12 (0,48)	0,05 (0,74)	0,28 (0,06)
Medijų kanalų vartojimas				
Naujienos per radiją / TV (niekada=1; kasdien=5)	-0,08 (0,06)	-0,14 (0,04)	-0,13 (0,05)	-0,13 (0,03)
Spaudos leidiniai (niekada=1; kasdien=5)	0,03 (0,30)	0,04 (0,39)	-0,02 (0,60)	0,05 (0,24)
Socialiniai tinklai (niekada=1; kasdien=5)	0,00 (0,92)	0,08 (0,10)	-0,06 (0,20)	0,03 (0,47)
Kokybiškos analitinės žiniasklaidos leidiniai (0= kita; Verslo klasė, Valstybė, Veidas, IQ, Politika ir Verslas=1)	0,16 (0,50)	0,45 (0,22)	-0,06 (0,88)	0,11 (0,73)
Bulvarinė spauda („Respublikos“ grupės leidiniai) (0= kita; taip=1)	-0,25 (0,05)	-0,42 (0,03)	-0,57 (0,00)	-0,48 (0,01)
Delfi.lt (kita=0; taip=1)	0,10 (0,32)	-0,02 (0,91)	0,00 (1,00)	-0,09 (0,51)

15min.lt (kita=0; taip=1)	-0,03 (0,85)	-0,09 (0,73)	0,41 (0,09)	0,20 (0,36)
Lrytas (kita=1; taip=1)	0,12 (0,59)	-0,03 (0,94)	0,09 (0,80)	0,25 (0,42)
Alfa.lt (kita=0; taip=1)	-0,24 (0,45)	-0,76 (0,13)	-0,39 (0,42)	-0,75 (0,09)
Rusijos TV (ne=0; taip=1)	-0,20 (0,06)	-0,44 (0,01)	-0,09 (0,56)	-0,12 (0,38)
Statistinis patikimumas =95 %, paryškintu kursyvu išskirti statistiškai reikšmingi ryšiai, N=1004				

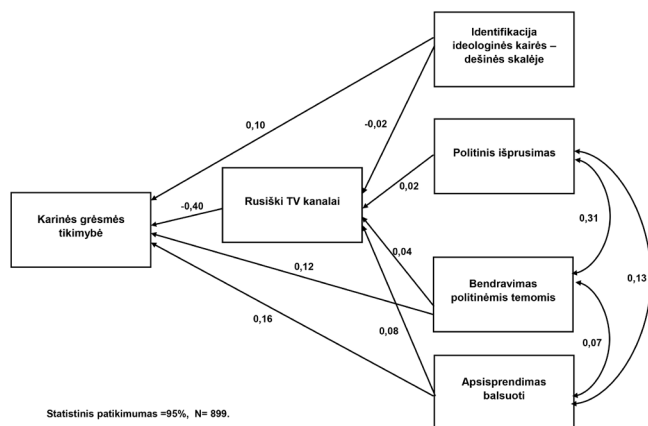
3.1. Bendras karinių grėsmių vertinimas

Struktūrinių lygčių modeliuose tirta žiniasklaidos šaltinių (nepriklausomi kintamieji) įtaka grėsmių tikimybių suvokimui, kartu įtraukiant politinių kompetencijų rodiklius (politinis išprusimas, tarpasmeninė komunikacija politikos temomis, dalyvavimas nevyriausybinių organizacijų veikloje, aktyvumas rinkimuose ir politinės pažiūros kairės–dešinės skalėje) bei sociodemografinius veiksnius (amžius, lytis, tautybė, išsilavinimas, užimtumas (bedarbis), subjektyvus gaunamų pajamų vertinimas ir gyvenamoji vieta).

Bendro nediferencijuotų karinių grėsmių pavojaus vertinimas statistiškai reikšmingai susijęs su informavimo kanalu. Naujienų televizijoje, radijuje, spaudoje, internete ar socialiniuose tinkluose vartojimo įpročiai apibendrintam karinių grėsmių suvokimui tiesioginės įtakos nedaro. Rusijos TV žiūrėjimas (agreguotas rodiklis, rodantis, jog respondentas žiūri bent vieną Rusijos TV kanalą) yra pats reikšmingiausias veiksnys, mažinantis karinių grėsmių vertinimus. Vaizdingai kalbant, Rusijos TV poveikį požiūriams į karinių grėsmių pavojų galima laikyti tam tikrais „raminamaisiais vaistais“. Tačiau su rusiškų TV kanalų vartojimu yra tiesiogiai susijęs ir jų vartotojų politinis išprusimas, politinės komunikacijos pobūdis ir politinis aktyvumas (ketinimai balsuoti rinkimuose), taigi šių medijų kanalų vartotojų negalima laikyti pasyviais ir lengvai įtikinamais piliečiais. Pastebėta, kad Rusijos TV žiūrėjimas yra tiesiogiai susijęs ir su asmens pripažįstama politinės komunikacijos svarba, asmens politiniu išprusimu ir apsisprendimu balsuoti. Lietuvos gyventojai, save priskiriantys dešiniuosius politinėms pažiūroms, Rusijos TV žiūri rečiau. Taigi čia pastebėta tendencija gana akivaizdžiai iliustruoja selektyvaus informacijos vartojimo reiškinį.

Ideologinė orientacija kairės–dešinės skalėje ir kiti tyrime išskirti politinių kompetencijų kintamieji taip pat turi įtakos apibendrintam karinių grėsmių suvokimui. Ideologinis savęs identifikavimas, politinės komunikacijos aktyvumas ir apsisprendimas balsuoti rinkimuose yra tiesiogiai susiję su karinių

grėsmių vaizdiniais. Karinės grėsmės pavojų dažniau pabrėžė labiau dešinieji, politiškai aktyvesni (balsuojantys rinkimuose) ir dažniau politinėmis temomis bendraujantys respondentai.

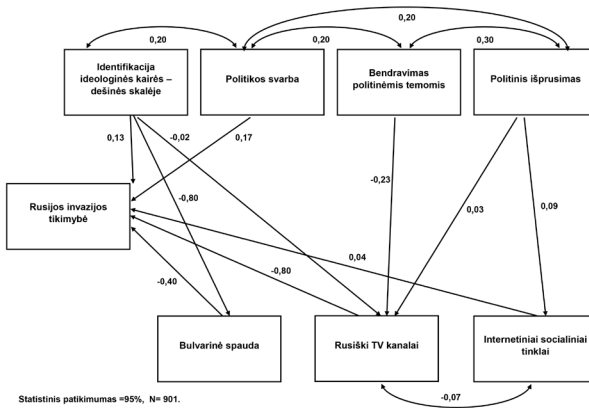

2 pav. Karinių grėsmių tikimybės suvokimas ir žiniasklaidos kanalai bei politinių pažiūrų ir politinės kompetencijos veiksniai

3.2. Rusijos invazijos tikimybės vertinimas

Rusijos karinės invazijos į Lietuvą tikimybė yra teminė ir tikslinė (aiškus grėsmės šaltinis) karinė grėsmė. Struktūriniame modelyje Rusijos TV ir bulvarinės spaudos vartotojai šią grėsmę laiko mažai tikėtina. Informaciniai portalai internete taip pat turi tiesioginę įtaką Rusijos karinės invazijos tikimybės vertinimams, tačiau ši įtaka (sustiprinanti), lyginant su Rusijos TV ir bulvarinės spaudos įtakos veiksniais, yra menka. Aktyvių socialinių tinklų vartotojų politinis išprusimas yra santykinai didesnis, tačiau jie rečiau kasdieninėje aplinkoje (ne tik virtualiai) bendrauja politinėmis temomis (t. y. socialinių tinklų vartotojų politinės komunikacijos lygis yra žemesnis). Taigi čia pastebėta tendencija prieštarauja tezei, kad socialinių tinklų vartojimas veikia kaip dviejų žingsnių komunikacinė grandinė, t. y. gauta informacija skatina ir palaiko tarpasmeninį bendravimą per socialinius tinklus.

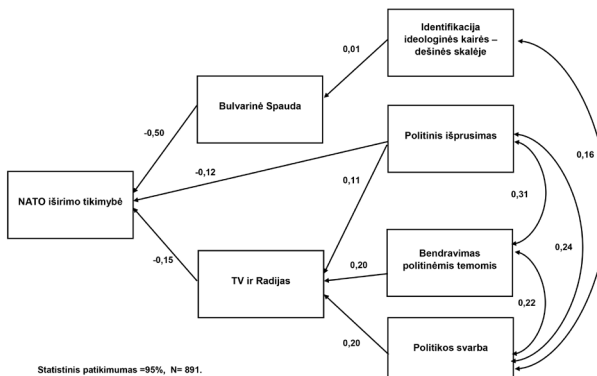
Politinės pažiūros ir domėjimasis politika taip pat yra tiesiogiai susiję su Rusijos karinės invazijos tikimybės vertinimais. Labiau dešinieji ir aukštesnius politikos svarbos vertinimus pateikiantys respondentai Rusijos karinės invazijos grėsmę yra linkę vertinti aukštesniais balais.

3 pav. Rusijos invazijos tikimybės suvokimas ir žiniasklaidos kanalai bei politinių pažiūrų ir politinės kompetencijos veiksniai

3.3. NATO subyrėjimo tikimybės vertinimai

NATO subyrėjimo tikimybė (teminė, difuzinė grėsmė) analizuojamoje visuomenės apklausoje vertinama kaip mažai realistiškas scenarijus⁵². Aukštesnės politinės kompetencijos respondentai (labiau politiškai išprusę, dalyvaujantys pilietiniame ir politiniame gyvenime, aktyviau aptarinėjantys politikos temas) NATO subyrėjimo tikimybę vertino gerokai žemesniais balais. NATO subyrėjimo grėsmė atvirkštiniu ryšiu susijusi su žinių per TV žiūrėjimu ar klausymu per radiją, bulvarinės spaudos leidinių skaitymu. Rusijos TV žiūrėjimas yra susijęs su žemesniais grėsmės vertinimais, tačiau ryšys nėra statistiškai reikšmingas.

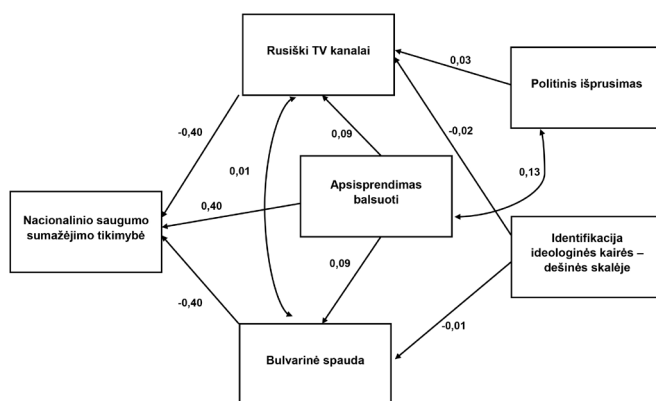

4 pav. NATO iširimo tikimybės suvokimas ir žiniasklaidos kanalai bei politinių pažiūrų ir politinės kompetencijos veiksniai

⁵² Šiuo klausimu viešoji nuomonė labai skiriasi nuo žiniasklaidoje teikto požiūrio. Žiniasklaidos monitoringe, kuriuo remiantis buvo sukonstruotas apklausos klausimynas, nerimas dėl NATO vienybės ir ateities perspektyvų buvo labai stipriai išreikštas.

3.4. Mažėjančio nacionalinio saugumo tikimybės vertinimai

Nacionalinio saugumo mažėjimo tikimybė (neapibrėžta, difuzinė grėsmė) yra susijusi su Rusijos TV žiūrėjimu ir bulvarinės spaudos skaitymu (atvirkštinis ryšys). Abiejų žiniasklaidos kanalų įtaka šios neapibrėžtos grėsmės tikimybės vertinimui yra panaši. Asmens politinis aktyvumas (apsisprendimas balsuoti) yra pagrindinis veiksnys, sustiprinantis nerimą dėl mažėjančio nacionalinio saugumo. Savo ruožtu apsisprendimas balsuoti priklauso nuo asmens politinio išprusimo lygmens.

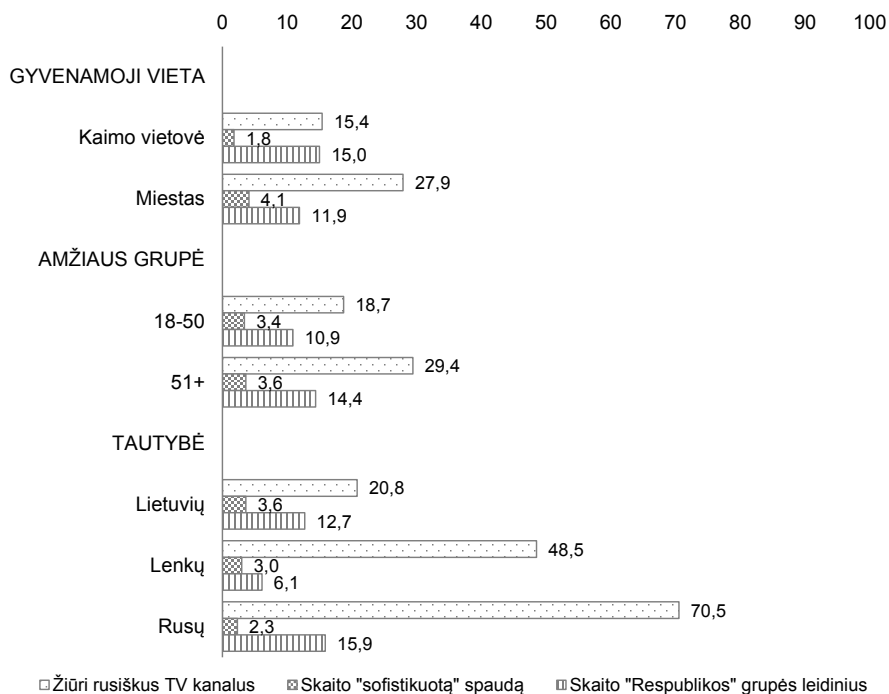

Statistinis patikimumas =95%, N= 919.

5 pav. Nacionalinio saugumo sumažėjimo tikimybės suvokimas ir žiniasklaidos kanalai ir kiti susiję veiksniai

Apibendrinant sociodemografinių grupių skirtumus ir žiniasklaidos kanalų vartojimo bei politinių kompetencijų poveikį karinių grėsmių suvokimui, pastebimas tam tikras pusiausvyros mechanizmas. Vienas iš įtakingiausių grėsmių suvokimą formuojančių šaltinių – Rusijos TV – daugiausiai žiūrima miestuose, kur yra daugiau „kompensacinių“ veiksnių – aukštesnis išsilavinimas ir didesnės pajamos. Kaimuose Rusijos TV kanalai žiūrimi dvigubai rečiau nei miestuose, be to, šios žiniasklaidos priemonės populiarnesnės tarp vyresnių (per 50 metų amžiaus) gyventojų. Ar tai reiškia, kad Rusijos TV įtaką karinių grėsmių suvokimui Lietuvoje labiausiai ribojama tautinė tapatybė? TV auditorijos analizė pagal tautybę rodo, kad Rusijos TV gana populiarūs ir tarp respondentų lenkų – 49 proc. (21 proc. lietuvių ir 70 proc. rusų žiūri Rusijos TV). Svarbiausias bruožas, išskiriantis Rusijos TV auditoriją Lietuvoje, yra socialinis-ekonominis – net 31 proc. su esamomis pajamomis sunkiai besiverčiančiųjų žiūri Rusijos TV. Bulvarinių dienraščių skaitomumas dvigubai at-

silieka nuo Rusijos TV auditorijos (12 proc. prieš 24 proc.), tačiau kitaip negu Rusijos TV, neturi tautybės apribojimo ir yra populiarus kaimo vietovėse.

6 pav. Žiniasklaidos kanalų pasiekiamumas (N = 1004)

Apibendrinimai

Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad konkretaus žiniasklaidos kanalo vartojimas daro reikšmingą poveikį viešajai nuomonei. Teigtina, kad tasai poveikis juo didesnis tais klausimais, kurių atžvilgiu dauguma respondentų neturi tiesioginės patirties. Skirtingų žiniasklaidos kanalų vartojimas daro tiesioginę įtaką auditorijos požiūriams ir žiniasklaidos skleidžiamo turinio analizė nėra būtina tam, kad būtų atpažintos žiniasklaidos poveikio tendencijos karinių grėsmių suvokimui.

Daugelis mūsų tyrimo rezultatų patvirtina ankstesniuose tyrimuose užčiuoptas tendencijas. Ypač daug sąsąukų su „sustiprinimo“ teze: randame, kad žiniasklaidos šaltinių poveikis karinių grėsmių vertinimui yra susijęs su asmens socialine aplinka, politine kompetencija, pilietinio ir politinio dalyvavimo patirtimis bei nuostatomis. Mūsų tyrime „kultivavimo“ efektas ypač

užčiuopiamas per Rusijos TV ir bulvarinės spaudos skaitymą, kurie pasirodo veikia ne tik kaip informacijos nešėjai, bet ir kaip tam tikrų politinių bei pilietinių patirčių ir pasirinkimų rodikliai, įtvirtinantys savitus požiūrius į karines grėsmes Lietuvos saugumui ir gerovei. Šis tyrimas taip pat atskleidžia tam tikrą medijuojančių veiksmų diferenciaciją konkrečių karinių teminių grėsmių (kryptingų ir tikslinių *versus* išsklaidytų ir difuzinių) ir agreguotų karinių grėsmių vertinimuose. Tikslinių grėsmių vertinimus formuojantis veiksmų derinys yra kompaktiškesnis ir atskirų veiksmų poveikio trajektorijos yra stipriau išreikštos. Struktūrinių lygčių analizės metodas atskleidė ir daugiaplanį karinių grėsmių vertinimo sąlygotumą, įtraukiantį politinę asmens kompetenciją, politines pažiūras, asmens socialinę padėtį ir pan., nesusivedančius į siaurai ir kategoriškai apibrėžtą tautinę kilmę ir polinkį žiūrėti Rusijos TV ar skaityti bulvarinę spaudą. Šiai įžvalgai derėtų skirti daugiau dėmesio ateities tyrimuose ir į ją atsižvelgti formuojant ir įgyvendinant nacionalinio saugumo strategijas.

Svarbu pažymėti, kad kitaip negu suponuoja negausi socialinių tinklų tyrimų įžvalgų medžiaga, Lietuvoje internetinių informacijos portalų įtaka nėra kryptinga ir nėra aiškios tendencijos, kad aktyvūs socialinių tinklų vartotojai kaip nors išskirtinai kitaip vertintų politinius dalykus (čia, karines grėsmes). Tai rodo „antrojo“ žingsnio (tiesioginio tarpasmeninio bendravimo) silpnumą komunikacijos grandinėje, kuris yra susijęs tiek su santykinai menku pilietiniu aktyvumu, tiek su Lietuvoje ypač intensyviais ir standžiais socialinių medijų „burbulais“ bei politikų iniciatyva ir viešosios politikos priemonėmis mažai plėtojamomis įvairias socialines grupes įtraukiančiomis (peržengiant tautines ir socialines-ekonomines skirtis) atviromis diskusijomis ir svarstymais. Šie pastebėjimai, ypač hibridinio karo šviesoje ir Lietuvos valstybingumo atžvilgiu nemažėjančios priešiškos Rusijos politikos kontekste, skatina gilinti mokslinius tyrimus naujųjų medijų vartojimo ir karinių grėsmių sampratų sankirtų srityje, nes tokie tyrimai gali generuoti ne tik ekspertines žinias, bet ir kurti tam tikras socialines praktikas, tiesiogiai prisidedančias prie „antrojo“ komunikacijos žingsnio (tiesioginio bendravimo pilietinėmis temomis) bei visuomenės atsparumo (per dalykiškos ir visapusiškos informacijos teikimą bei didėjančią tarpasmeninę ir institucinę pasitikėjimą) stiprinimo.

1 priedas. Aprašomoji statistika. Bendra atsakymų sklaida (vidurkiai) pagal tiriamųjų grupes

3 lentelė. Grėsmių tikimybės vertinimas: aprašomoji statistika (Klausimas: Kokia tikimybė, jog minėtos grėsmės pasireišk Lietuvoje per artimiausius 10 metų?)

		Karinės grėsmės (Vidurkiai 1–5)	Rusijos karinė invazija į Lietuvą (Vidurkiai 0–7)	NATO subyrėjimas (Vidurkiai 0–7)	Mažėjantis nacionalinis saugumas (Vidurkiai 0–7)
Lytis	Vyras	3	3,3	3	3,7
	Moteris	3,1	3,5	2,9	3,9
Amžius	Jaunesni nei 50 metų	3,1	3,5	3	3,7
	Vyresni nei 50 metų	3	3,4	2,9	3,9
Gyvenamoji vieta	Kaimas	3,2	4	3	4
	Kiti miestai	2,9	3	3,2	3,6
	Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys	3,1	3,5	2,7	3,9
	Vilnius	3	3,1	2,9	3,6
Kuris iš žemiau pateiktų apibūdinimų geriausiai nusakytų Jūsų požiūrį į dabartinės bendras Jūsų namų ūkio pajamas?	Su esamomis pajamomis gyvename pasiturinčiai	2,9	3,3	3	3,9
	Nesunkiai išsiverčiame su esamomis pajamomis	3	3,2	2,7	3,6
	Sunkiai verčiamės su esamomis pajamomis	3,2	3,6	3,1	3,9
	Labai sunkiai verčiamės su esamomis pajamomis	3,1	3,5	3,4	4
Išsimokslinimas:	Aukštasis / nebaigtas aukštasis	3	3,4	2,8	3,8
	Aukštesnysis / vidurinis / spec. vidurinis	3	3,4	3	3,8
	Nebaigtas vidurinis	3,1	3,9	3,4	3,9
Tautybė:	Lietuvis	3,1	3,6	3	3,8
	Rusas	2	1,8	2,5	3,1
	Lenkas	2,4	2,5	2,9	3,4
Kaip dažnai Jūs dalyvaujate religinėse apeigose?	Bent kartą per savaitę	3,3	4	3,1	4,2
	Bent kartą per mėnesį	3,1	3,6	3,1	3,9
	Tik per didžiąsias šventes ar specialiomis progomis	3	3,4	2,9	3,9
	Rečiau	2,9	3,2	2,9	3,4
	Niekada	2,9	3,3	3,2	3,7

		Karinės grėsmės (Vidurkiai 1–5)	Rusijos karinė invazija į Lietuvą (Vidurkiai 0–7)	NATO subyrėjimas (Vidurkiai 0–7)	Mažėjantis nacionalinis saugumas (Vidurkiai 0–7)
Kuriame sektoriuje dirbate?	Viešajame (įskaitant valstybinį)	3	3,4	3	3,9
	Privačiame (įskaitant NVO)	3	3,2	2,8	3,6
Kaip dažnai jūs: žiūrite žinias per TV / klausotės per radiją	Kasdien	3	3,4	2,8	3,8
	3–4 dienas per savaitę	3,1	3,6	3,4	3,9
	1–2 dienas per savaitę	3	3,4	3,1	3,8
	1 kartą per savaitę ar rečiau	3	3,6	3,3	4
	Niekada	3,4	3,8	3,7	3,9
Kaip dažnai jūs: žiūrite laidas visuomeninėmis temomis per TV ar klausotės per radiją	Kasdien	3,1	3,5	2,7	3,9
	3–4 dienas per savaitę	3	3,4	3,1	3,9
	1–2 dienas per savaitę	3	3,4	2,9	3,7
	1 kartą per savaitę ar rečiau	3,1	3,5	3,2	3,8
	Niekada	3	3,3	3,3	3,4
Kaip dažnai jūs: skaitote spaudą (laikraščiai, žurnalai – popierinis variantas)	Kasdien	3,1	3,6	2,7	3,9
	3–4 dienas per savaitę	3,1	3,5	3	4,1
	1–2 dienas per savaitę	3	3,4	2,8	3,6
	1 kartą per savaitę ar rečiau	3,1	3,3	2,9	3,6
	Niekada	3	3,4	3,2	3,8
Kaip dažnai jūs: skaitote internetinę žiniasklaidą	Kasdien	3	3,4	2,8	3,7
	3–4 dienas per savaitę	3,1	3,4	2,7	3,7
	1–2 dienas per savaitę	2,9	3,2	3,1	3,6
	1 kartą per savaitę ar rečiau	3,2	3,4	3,1	3,9
	Niekada	3,1	3,5	3,1	3,9
Kaip dažnai jūs: sekate naujienas socialiniuose tinkluose (Facebook, Twitter ir kt.)	Kasdien	3,1	3,7	3	3,8
	3–4 dienas per savaitę	3,1	3,3	2,9	3,7
	1–2 dienas per savaitę	3	3,3	2,8	3,8
	1 kartą per savaitę ar rečiau	3,2	3,6	2,9	3,6
	Niekada	3	3,3	3	3,8
Kiek laiko per dieną apytikriai domitės Lietuvos ir pasaulio aktualijomis šiose žiniasklaidos priemonėse? Naujienas skaitote spaudoje	Visai ne	3	3,5	3,2	3,8
	Iki 1 val. per dieną	3	3,3	2,8	3,8
	Kelias val. per dieną	3,3	3,9	3,1	4,2
Kiek laiko per dieną apytikriai domitės Lietuvos ir pasaulio aktualijomis šiose žiniasklaidos priemonėse? Naujienas žiūrite per TV	Visai ne	3	3,4	3,1	3,6
	Iki 1 val. per dieną	3	3,4	2,9	3,8
	Kelias val. per dieną	3,1	3,4	3	3,9

		Karinės grėsmės (Vidurkiai 1–5)	Rusijos karinė invazija į Lietuvą (Vidurkiai 0–7)	NATO subyreišimas (Vidurkiai 0–7)	Mazėjantis nacionalinis saugumas (Vidurkiai 0–7)
Ar jūs priklausote kokiai nors visuomeninei organizacijai, dirbate neapmokamą darbą joje, kitaip prisidedate prie jos veiklos?	Ne	3	3,4	3	3,8
	Taip	3,2	3,7	2,7	3,9
Jeigu rytoj vyktų rinkimai į Seimą, ar jūs dalyvaustumėte juose?	Ne, nedalyvaučiau	2,9	3,4	3,2	3,5
	Taip, dalyvaučiau	3,1	3,4	2,9	3,9
Kiek Jums svarbi politika?	Visai nesvarbu	3	3,3	3,1	3,7
	Nelabai svarbu	3	3,3	3	3,8
	Svarbu	3,2	3,6	2,8	4
	Labai svarbu	3,1	3,6	2,6	3,5
Kaip dažnai Jūs kalbatės su namiškiiais ir draugais apie politiką: dažnai, retkarčiais ar niekada?	Niekada	3	3,4	3,2	3,8
	Kartais	3	3,3	2,9	3,7
	Dažnai	3,2	3,8	2,6	4,1
Politinės žinios (indeksas 0–5)	0	3,1	3,9	3,4	3,7
	1	3,2	3,8	3,4	4
	2	3,1	3,5	3	3,7
	3	2,9	3,2	3	3,8
	4	3	3,2	2,7	3,8
	5	3,2	3,5	2,6	3,8

2 priedas. Straipsnyje naudojamų klausimų formuluotės

Karinių grėsmių indikatoriai:

Jūsų nuomone, kokios grėsmės mūsų visuomenės gerovei kels didžiausią pavojų per artimiausius 10 metų? Vertinkite 5 balų skalėje, kur „1“ – labai mažas pavojus, o „5“ – labai didelis pavojus.

	Labai mažas pavojus	Labai didelis pavojus
Karinės grėsmės	1-----2-----3-----4-----5	

Kokia yra tikimybė, jog šios grėsmės pasireikš Lietuvoje per artimiausius 10 metų? Vertinkite 7 balų skalėje, kur „1“ reiškia – labai maža tikimybė, o „7“ – labai didelė tikimybė.

	Labai didelė tikimybė	Labai didelė tikimybė	Tai nėra grėsmė
Rusijos karinė invazija į Lietuvą	1-2-3-4-5-6-7		9
NATO subyrėjimas	1-2-3-4-5-6-7		9
Mažėjantis nacionalinis saugumas	1-2-3-4-5-6-7		9

Politinės kompetencijos indikatoriai:

Kaip dažnai Jūs kalbatės su namiškiais ir draugais apie politiką: dažnai, retkarčiais ar niekada?

1.	Dažnai
2.	Kartais
3.	Niekada
8.	Nežinau
9.	Neatsakė

Kiek Jums svarbi politika?

1. Visai nesvarbu
2. Nelabai svarbu
3. Svarbu
4. Labai svarbu

Kaip dažnai Jūs kalbatės su namiškiais ir draugais apie politiką: dažnai, retkarčiais ar niekada?

1. Niekada
2. Kartais
3. Dažnai

Ar jūs priklausote kokiai nors visuomeninei organizacijai, dirbate neapmokamą darbą joje, kitaip prisidedate prie jos veiklos?

1. Taip
2. Ne

Politinių žinių indekso rodikliai: Norėtume Jums užduoti keletą bendresnio pobūdžio klausimų apie Lietuvą bei tarptautinę politiką.

1. Kas yra LR Seimo pirmininkas?	Jrašykite: _____
2. Kelių metų kadencijai renkamas LR Seimas?	Jrašykite: _____
3. Kokios partijos atstovas vadovauja Ūkio ministerijai?	Jrašykite: _____
4. Kas yra Ukrainos prezidentas?	Jrašykite: _____
5. Įvardykite bent vieną šalį, kuri turi sausumos ar jūros sieną su Sirija	Jrašykite: _____

Jeigu rytoj vyktų rinkimai į Seimą, ar jūs dalyvautumėte juose?

1. Taip, dalyvaučiau
2. Ne, nedalyvaučiau

Politinės pažiūros ir vertybės:

Politikoje kalbama apie „kairiuosius“ ir „dešiniuosius“. Kaip Jūs įvertintumėte savo pažiūras šioje skalėje?

Kairiosios pažiūros	1---2---3---4---5---6---7---8---9---10	Dešniosios pažiūros
---------------------	--	---------------------

Žiniasklaidos vartojimas:

Kaip dažnai jūs:

	Kasdien	3–4 dienas per savaitę	1–2 dienas per savaitę	1 kartą per savaitę ar rečiau	Niekada
Žiūrite žinias per TV / klausotės per radiją	1	2	3	4	5
Žiūrite laidas visuomeninėmis temomis per TV ar klausotės per radiją	1	2	3	4	5
Skaitote spaudą (laikraščiai, žurnalai – popierinis variantas)	1	2	3	4	5
Skaitote internetinę žiniasklaidą	1	2	3	4	5
Sekate naujienas socialiniuose tinkluose (Facebook, Twitter ir kt.)	1	2	3	4	5

Kiek laiko per dieną apytikriai domitės Lietuvos ir pasaulio aktualijomis šiose žiniasklaidos priemonėse?

<i>Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą</i>	Visai ne	Iki 1 val. per dieną	Kelias val. per dieną
Naujienas skaitote spaudoje (popieriniai laikraščiai ir žurnalai)	1	2	3
Naujienas žiūrite per TV	1	2	3
Naujienu klausotės per radiją	1	2	3
Naujienomis domitės internete (įv. naujienu portalai, tinklalapiai ir kt.)	1	2	3
Naujienomis domitės socialiniuose tinkluose internete (Facebook, Twitter, kt.)	1	2	3

Kuriuos Lietuvos žurnalus, laikraščius (popierinis variantas) jūs skaitote?

Įrašykite pavadinimus: _____ 99. Neskaitau jokių

Kuriuos užsienio žurnalus, laikraščius (popierinis variantas) jūs skaitote?

Įrašykite pavadinimus: _____ 99. Neskaitau jokių

Kuriuos Lietuvos TV kanalus jūs žiūrite?

Įrašykite pavadinimus: _____ 99. Nežiūriu jokių

Kuriuos užsienio TV kanalus jūs žiūrite?

Įrašykite pavadinimus: _____ 99. Nežiūriu jokių

Kurių Lietuvos radijo stočių jūs klausotės?

Įrašykite pavadinimus: _____ 99. Nesiklausau jokių

Kurių užsienio radijo stočių jūs klausotės?

Įrašykite pavadinimus: _____ 99. Nesiklausau jokių

Kuriuose Lietuvos interneto tinklalapiuose jūs naršote (portalai, tinklaraščiai, kt.)?

Įrašykite pavadinimus: _____ 99. Nenaršau jokiuose

Kuriuose užsienio interneto tinklalapiuose jūs naršote (portalai, tinklaraščiai, kt.)?

Įrašykite pavadinimus: _____ 99. Nenaršau jokiuose

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos
Mokslo centras

Vilniaus universiteto
Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas

LIETUVOS
METINĖ STRATEGINĖ
APŽVALGA

2017–2018, 16 tomas

Atsakingasis redaktorius *Gediminas Vitkus*
Kalbos redaktorės *Jolanta Budreikienė, Justė Šovinytė*
Maketuotoja *Ramunė Lukštienė*
Viršelio dailininkai *Inga Dambrauskienė, Gediminas Pranckūnas*

Pasirašyta spaudai 2018 10 12. Tiražas 140 egz. Užsakymas GL-427.
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija
Šilo 5A, 10322 Vilnius, <http://www.lka.lt>
Maketavo KAM bendrųjų reikalų departamento Leidybos skyrius
Totorių 25, 01121 Vilnius, <http://www.kam.lt>
Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras
Muitinės 4, 54539 Domeikava, Kauno rajonas

PRINTED IN LITHUANIA